

Magdalena Wiśniewska-Drewniak jest absolwentką Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie studiowała na kierunku Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją oraz uzyskała tytuł doktora w zakresie historii na Wydziale Nauk Historycznych. Od 2018 r. pracuje na stanowisku naukowo-dydaktycznym. W latach 2016–2019 była kierowniczką grantu badawczego, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, pt. „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku". Jest autorką licznych artykułów i referatów wygłoszonych na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych, zwłaszcza na temat archiwów społecznych. Jej zainteresowania naukowe to: archiwa oddolne i niezależne, teoria archiwalna, nowe trendy w badaniu dziedziny archiwalnej. ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9119-1372.

„Podstawowym atutem recenzowanej książki jest to, że obszernie i metodami *stricte* naukowymi (co dotąd nie było regułą) opisano w niej wciąż mało rozpoznane i pod pewnymi względami ulotne zjawisko archiwów społecznych. Nowością wnoszoną przez recenzowaną pracę, widoczną na tle innych polskich opracowań odwołujących się do tej poruszanej od kilku lat problematyki, jest zawarta w niej systematyczna i dokładna charakterystyka szeregu społecznych inicjatyw dokumentacyjnych, oparta na niestosowanym u nas na tym gruncie modelu badawczym wielokrotnego studium przypadku. [...]. Sądzę, że tego rodzaju podejście badawcze znajdzie nie tylko uznanie, lecz będzie też wzorcem postępowania naukowego w badaniach nad pokrewną tematyką. Autorka skromnie deklaruje, że jej książka nie ma na celu zmieniania porządku świata (w dziedzinie archiwalnej). Mimo tych słów książka może ów porządek zmienić, choćby dlatego, że w chwili obecnej można o niej myśleć w kategoriach dzieła mogącego pretendować do miana pierwszego monograficznego opracowania zagadnienia archiwów społecznych w Polsce."

Dołącz do nas!
Lubię to!

www.wydawnictwo.umk.pl

ISBN 978-83-231-4350-5

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

Inaczej to zniknie

Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU
MIKOŁAJA KOPERNIKA

Magdalena Wiśniewska-Drewniak
Inaczej to zniknie
Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

Inaczej to zniknie

Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

Inaczej to zniknie

Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku

INACZEJ TO ZNIKNIE

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

INACZEJ TO ZNIKNIE

Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU
MIKOŁAJA KOPERNIKA

Toruń 2019

Recenzenci
Tomasz Czarnota
Dariusz Magier

Opracowanie redakcyjne
Iwona Wakarecy

Skład
Dariusz Żulewski

Projekt okładki
Tomasz Jaroszewski

ISBN 978-83-231-4350-5

Publikację przygotowano w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki
pt. „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku"
(2015/19/N/HS3/02466)

© Copyright by Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń 2019

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA
Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. 56 611 42 95, fax 56 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl
www.wydawnictwo.umk.pl

Dystrybucja: ul. Mickiewicza 2/4, 87-100 Toruń
tel./fax: 56 611 42 38
e-mail: books@umk.pl

Druk i oprawa: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego UMK

Spis treści

Wstęp 9
1. Komentarz do tytułu i konstrukcji pracy 9
2. Powody zainteresowania zjawiskiem 12
3. Cel pracy 28
4. Pytania badawcze i zakres badania 31

Rozdział I
Termin „archiwum społeczne” 37

Rozdział II
Dotychczasowe badania archiwów społecznych 69

Rozdział III
Teoria i metodologia 93
1. Paradygmat i podejście badawcze 93
2. Strategia badawcza 99
3. Gromadzenie danych 112
4. Analiza danych 131
5. Badanie pilotażowe 139
6. Problemy i wyzwania 143

Rozdział IV
Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl 151

Rozdział V
Bronowickie Archiwum Społeczne 185

Rozdział VI
Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego 227

Rozdział VII

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek 289

Rozdział VIII

Archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku” 373

Rozdział IX

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej 417

Rozdział X

Archiwum Fundacji Archeologia Fotografii 461

Rozdział XI

Klub Historyczny LGBTQIA Fem 533

Rozdział XII

Analiza łączna studiów przypadków 561
1. Lokalność, początki i cele archiwów społecznych. 562
2. Siedziby archiwów społecznych i przechowywanie zasobu archiwalnego 568
3. Charakter zasobu archiwów społecznych oraz sposoby jego gromadzenia 570
4. Opracowanie zasobu archiwów społecznych. 573
5. Udostępnianie zasobu archiwalnego i działalność publiczna archiwów społecznych 576
6. Współpraca z otoczeniem 580
7. Finansowanie 581
8. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwów społecznych 582
9. Problemy. 583
10. Plany na przyszłość i los zasobów w przypadku likwidacji organizacji. 585
11. Ruch archiwistyki społecznej. 587
12. Ocena znaczenia archiwów społecznych 588
13. Stabilność archiwów społecznych 590

Podsumowanie 593
Bibliografia 599

Podziękowania

Jest wiele osób, bez których ta obszerna praca nie miałaby szansy powstać.

Specjalne, gorące podziękowania należą się archiwistom społecznym, z którymi miałam przyjemność rozmawiać w trakcie swoich badań. To oni, dzięki przyjaznemu nastawieniu, chęci współpracy i poświęceniu swojego czasu, najbardziej przyczynili się do napisania niniejszej książki.

Słowa głębokiej wdzięczności kieruję także do promotora mojej pracy doktorskiej, prof. Waldemara Chorążyczewskiego. Bez jego bezgranicznego zaufania i wiary w moje możliwości żadnej z tych stron nie udałoby mi się zapełnić.

Swoje niemałe zasługi ma również mój mąż, Wojciech, który oprócz całkiem standardowego wspierania współmałżonki w jej zawodowych wysiłkach, wielokrotnie z (prawdopodobnie) autentycznym zaangażowaniem wysłuchiwał opowieści o kolejnych etapach projektu, o trudnościach, ciekawostkach, ekscytacjach. Za to wielkie dzięki!

Wstęp

1. Komentarz do tytułu i konstrukcji pracy

Powstanie niniejszej monografii umożliwił grant Narodowego Centrum Nauki pn. „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku" (nr 2015/19/N/HS3/02466). Nazwa projektu badawczego stanowi jednocześnie podtytuł wieńczącej go monografii. Z kolei główny tytuł pracy – *Inaczej to zniknie* – nawiązuje na dwa różne sposoby do tematu archiwów społecznych.

Archiwa społeczne to oddolne, niezależne inicjatywy dokumentacyjne. To oznacza, że ich twórcy nie musieli zajmować się tworzeniem archiwum na pewien, wybrany przez nich temat – ale jednak podjęli się takiego zadania. O tym, między innymi, jakie były ich motywacje, powody zajęcia się działalnością dokumentacyjną, opowiada ta książka. Są to historie bardzo różne – bo do badania wybrałam bardzo różne archiwa społeczne. Powody te łączy jednak ogólne przekonanie o potrzebie ratowania jakiejś przeszłości, historii, pamięci, tożsamości, tradycji… Przekonanie o tym, że zaniechanie działalności dokumentacyjnej może negatywnie wpłynąć na przetrwanie jakiejś informacji – albo takiej już zapisanej w postaci dokumentów, albo takiej, która jeszcze się w formie dokumentu nie zmaterializowała i dopiero należy się o to postarać. Tak więc archiwa społeczne istnieją, a archiwiści społeczni dokumentują, bo… INACZEJ TO ZNIKNIE. Choć każde archiwum ma swoje własne TO.

Archiwa społeczne są ważnym składnikiem dziedziny archiwalnej, coraz bardziej widocznym elementem archiwalnego krajobrazu w naszym

kraju (choć, oczywiście, nie tylko tu). Mają jednak tę cechę, że są bardzo podatne na zmiany i wciąż podlegają przekształceniom. Kolekcjonują nowe materiały, podejmują nowe działania, realizują nowe projekty, dokumentują nowe tematy, zyskują nowe sposoby finansowania, angażują w swoje działania coraz to innych ludzi, zmieniają sposoby opisywania swoich zasobów, decydują się na odmienne drogi udostępniania… *Wszystko płynie* – także w przypadku społecznych archiwów. Ważną kwestią jest także stabilność oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych. W literaturze archiwa społeczne bywają określane jako *efemeryczne* lub *efemerydalne*[1]. Archiwum, które w jednym roku istnieje i ma się dobrze, w kolejnym może zniknąć, całkowicie ucichnąć dla publiczności i nie pozostawić po sobie prawie nic, poza strzępkami informacji. To wiąże się z jednym z celów niniejszej pracy – aby opisując archiwa społeczne, przywołać detale na ich temat, zawrzeć cały ich koloryt i różnorodność, nie tylko po to, aby je zrozumieć w obecnej chwili, ale również po to, aby zapisać tę informację dla przyszłości. Podejmując ten projekt, w pewnym stopniu staram się więc zatroszczyć o to, by archiwa próbujące zapobiegać zapomnieniu same nie zostały zapomniane. Badam je więc i opisuję, czyniąc ten opis powszechnie dostępnym, bo obawiam się, że… INACZEJ TO ZNIKNIE.

Monografię rozpoczyna wstęp. Zawiera on informacje na temat celu pracy, zakresu badania oraz postawionych podczas niego pytań badawczych. Ta część książki przybliża także powody, dla których naukowo zainteresowałam się zjawiskiem społecznej archiwistyki; omawia również (w skrócie) obecny kontekst jej funkcjonowania.

Rozdział pierwszy zawiera informacje na temat sposobu, w jaki podczas realizowania projektu badawczego definiowałam termin „archiwum społeczne", co miało istotny wpływ na dobór przypadków do badania. Pokazuje również problemy z budowaniem definicji tego złożonego terminu,

[1] Z. Gluza, *Dekada przed archiwistyką społeczną*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, s. 18; T. Czarnota, *O archiwach społecznych i ich znaczeniu dla polskiego dziedzictwa narodowego oraz tożsamości lokalnej*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", nr 5 (7), 2014, http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/AKZ/article/view/AKZ.2014.005/5720 [dostęp: 12.08.2017], s. 136; W. Chorążyczewski, *Archiwa społeczne jako fenomen kulturowy*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 21.

posiłkując się dotychczasowymi próbami, zarówno polskimi, jak i zagranicznymi (w literaturze angielskojęzycznej).

Drugi rozdział pracy obszernie przywołuje przykłady dotychczasowych badań archiwów społecznych (różnorako rozumianych), przede wszystkim w celu przybliżenia stosowanych w nich metod badawczych. Podobnie jak poprzednia część pracy, rozdział ten zawiera omówienie literatury polsko- i angielskojęzycznej.

Rozdział trzeci szczegółowo przybliża zastosowaną w projekcie badawczym metodologię – wielokrotne studium przypadku, w którym dane do analizy pozyskane zostały za pomocą wywiadu, obserwacji i analizy danych zastanych. Zawiera również opis strategii badawczej, sposobów gromadzenia danych oraz ich analizy. W tym rozdziale duży nacisk położony został na opisanie nie tylko założeń procesu badawczego, ale też jego przebiegu oraz trudności, jakie napotkałam w trakcie przeprowadzania projektu.

Najobszerniejszą część książki stanowią rozdziały od czwartego do jedenastego. Zawierają one raporty z przeprowadzonych badań, a więc szczegółowy opis odwiedzonych przeze mnie archiwów społecznych. Wszystkie raporty mają identyczną strukturę: zostały podzielone na osiemnaście sekcji rzeczowych, a część z nich podzielono na dalsze części.

Struktura raportów przedstawia się następująco:

1. Wprowadzenie.
2. Profil projektu.
3. Początki.
4. Cele istnienia.
5. Siedziba.
6. Charakterystyka zasobu archiwalnego.
7. Działania podejmowane przez archiwum.
8. Struktura i współpraca.
9. Finansowanie.
10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum.
11. Gromadzenie zasobu archiwalnego.
12. Przechowywanie zasobu archiwalnego.
13. Opracowywanie zasobu archiwalnego.
14. Udostępnianie zasobu archiwalnego.
15. Problemy.

16. Plany na przyszłość.
17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej.
18. Ocena znaczenia projektu.

W przypadku archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" (rozdział ósmy) na końcu listy dodano sekcję dziewiętnastą: Archiwum jako emocje i doświadczenie.

Każdy z raportów dotyczących poszczególnych archiwów społecznych uzupełniono o zbiór załączników – bibliografię źródeł wykorzystanych w badaniu każdego z przypadków (ostatni załącznik) oraz ilustrację treści raportów, np. fragmenty pomocy archiwalnych, fotografie siedziby archiwum, reprodukcje materiałów archiwalnych i druków ulotnych związanych z działalnością archiwum. Załączniki każdorazowo poprzedza spis.

Rozdział dwunasty stanowi próbę generalizacji informacji przedstawionych w ośmiu poprzednich rozdziałach i jest efektem analizy łącznej studiów przypadków. Podział treści w tym rozdziale w dużym stopniu przypomina ten, który został zastosowany w raportach z rozdziałów IV–XI.

W zwięzłym podsumowaniu oceniam realizację założonych celów badania, określam ograniczenia projektu oraz podejmuję próbę postawienia dalszych pytań badawczych związanych z tematyką archiwów społecznych.

2. Powody zainteresowania zjawiskiem

Moje zainteresowanie zjawiskiem archiwów społecznych liczy sobie już kilka lat. Tematyki społecznych archiwów dotyczyła zarówno moja praca licencjacka („Zjawisko archiwów społecznych w Polsce", obroniona w lipcu 2012 r.), jak i magisterska („Problemy teoretycznoarchiwalne w archiwach społecznych", obroniona w czerwcu 2014 r.) – obie napisane pod okiem prof. Waldemara Chorążyczewskiego. Niewiele brakowało, a praca doktorska, która była podstawą tej książki, dotyczyłaby innego tematu. Po złożeniu egzaminu magisterskiego stwierdziłam bowiem, że wyczerpała się już właściwie naukowa literatura na temat archiwów społecznych w Polsce (było jej wtedy zdecydowanie mniej niż teraz!) i nawet analizowane przeze

mnie chętnie w wymienionych pracach dyplomowych źródła internetowe, zwłaszcza strony WWW archiwów społecznych, zdają się już wyeksploatowane. Było o czym pisać – archiwa społeczne wciąż były, i w dalszym ciągu są, bytami mało poznanymi – ale nie było „z czego". W trakcie podjętych przeze mnie studiów nad obecnością historii mówionej w polskich archiwach (taki był bowiem pierwotny temat mojej pracy doktorskiej) zdałam sobie jednak sprawę z tego, że w tym wypadku brak źródeł do tematu oznacza nie tyle, że należy się poddać, ile że trzeba te źródła samodzielnie wywołać – archiwa społeczne wciąż przecież istnieją i są najlepszymi źródłami informacji na swój temat. Wydobycie tych informacji wymagało jednak zastosowania innego podejścia badawczego – pracy w terenie, zwrócenia się w kierunku badań empirycznych[2].

Dlaczego jednak podchodzę do tego tematu po raz kolejny? Co jest w nim tak ważnego i interesującego, że mimo trudności, zawahań i problemów w dalszym ciągu nie chcę go porzucić? Jeden z powodów to z całą pewnością pewna przekora – w trakcie studiów na kierunku Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu temat archiwów społecznych pojawiał się tylko sporadycznie (choć w obecnym programie nauczania tego kierunku na UMK gości już częściej, a nawet doczekał się osobnego przedmiotu), podczas gdy temat archiwów państwowych, kościelnych czy wojskowych był obecny dużo szerzej. Nieczęste występowanie tego tematu w programach nauczania archiwistów jest z całą pewnością związane z niedostatecznym poznaniem zjawiska i wciąż istotnymi brakami w literaturze naukowej. Te niedostatki są właśnie powodem mojego zainteresowania archiwami społecznymi. Celem nauki jest poznawanie tego, co nieznane, odkrywanie białych plam – uważam, że zjawisko społecznej archiwistyki w Polsce, choć coraz bardziej popularne, do takich białych plam należy i niniejsza praca stawia sobie za cel pokolorowanie choćby jej fragmentu.

Należy zaznaczyć, że niniejsza książka oraz moje zaangażowanie w badania archiwów społecznych są wyrazem pewnego trendu, występującego nie tylko w Polsce, ale i za granicą – jest to objawiająca się ostatnimi laty

[2] O metodologii zastosowanej w niniejszym badaniu opowiada rozdział III: *Teoria i metodologia*.

tendencja w stronę rosnącego zainteresowania oddolnymi inicjatywami dokumentacyjnymi oraz rosnącej świadomości ich istnienia[3]. Sama idea oddolnego dokumentowania nie jest zjawiskiem bardzo nowym – zależnie od przyjętych definicji[4] można cofnąć historię tego typu inicjatyw sto, a nawet więcej lat[5], jednak to ostatnie lata przyniosły rosnące rozpoznanie istnienia zjawiska zarówno ze strony archiwistów i innych praktyków w dziedzinach związanych z dziedzictwem kulturowym, akademików, jak i instytucji publicznych[6].

Zanim jednak opiszę, jak objawia się ów wzrost zainteresowania społecznymi archiwami w Polsce, muszę wspomnieć o jeszcze jednym zjawisku, tj. liczebnej sile archiwów społecznych. Obecnie w Polsce istnieje prawdopodobnie kilkaset tego typu inicjatyw, Ośrodek KARTA w swojej internetowej bazie danych archiwów społecznych wymienia ich 461[7]. W raporcie sporządzonym w 2007 r. przez Community Archives Development Group (CADG) autorzy wysunęli przypuszczenie, że w Wielkiej Brytanii mogło istnieć nawet trzy tysiące archiwów społecznych, angażujących

[3] A. Flinn, *Community Histories, Community Archives. Some Opportunities and Challenges*, „Journal of the Society of Archivists", nr 2, 2007, s. 158; T. Czarnota, *O archiwach społecznych*, s. 140.

[4] O definiowaniu archiwów społecznych opowiada rozdział I: *Termin „archiwum społeczne"*.

[5] M. Wiśniewska, *History of community archiving in Poland*, [w:] *Engaging with Records and Archives. Histories and Theories*, red. F. Foscarini et al., London 2016, s. 201–203. O ponad stuletniej historii oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych w Wielkiej Brytanii – patrz: A. Gilliland, A. Flinn, *Community archives. What are we really talking about*, 2013, http://www.ccnr.infotech.monash.edu.au/assets/docs/prato2013_papers/gilliland_flinn_keynote.pdf [dostęp: 19.07.2017], s. 6; A. Flinn, *Community Histories, Community Archives*, s. 155. Por.: T. Czarnota, *O archiwach społecznych,* s. 126–127.

[6] A. Gilliland, A. Flinn, *Community archives*, s. 2.

[7] *Baza archiwów społecznych [Ośrodka KARTA]*, 2019, https://archiwa.org/archives [dostęp: 11.07.2019]. Warto jednak zwrócić uwagę, iż liczba wprowadzonych do bazy danych archiwów związana jest ściśle ze stosowaną obecnie i w przeszłości przez Ośrodek KARTA definicją archiwum społecznego. Patrz też: M. Wiśniewska-Drewniak, *Badania archiwów społecznych: w poszukiwaniu „lokalnych archiwistyk"*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 5: *Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2017, s. 246–247.

przypuszczalnie około miliona osób[8]. Datowany na rok 2004 raport brytyjskiej grupy Archives Task Force sugeruje, że archiwa społeczne mogą stanowić liczebnie nawet 13% wszystkich archiwów w Zjednoczonym Królestwie[9]. Bez względu na konkretne dane liczbowe, zależne zresztą w ogromnej mierze od zastosowanego rozumienia terminu „archiwum społeczne", literatura naukowa oraz obserwacja rzeczywistości archiwalnej wskazuje na wzrost popularności zjawiska oddolnego dokumentowania w ciągu ostatnich dekad[10]. W Polsce głównym czynnikiem tego wzrostu są m.in. zmiany ustrojowe przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Wśród innych czynników zwiększenia się liczby społecznych inicjatyw dokumentacyjnych wymienia się np. procesy migracyjne i różnorodne zmiany w życiu społeczności, związane z poczuciem tracenia tożsamości lub jej marginalizowania; wpływy industrializacji i deindustrializacji oraz zmiany pokoleniowe; rosnące zainteresowanie historią lokalną, rodzinną i indywidualną; wzrost możliwości finansowania tego typu inicjatyw. Istotny wpływ na powstawanie społecznych archiwów miała również rewolucja cyfrowa, szczególnie dwa jej aspekty. Pierwszym z nich było ułatwienie powstawania społeczności i komunikowania się ich członków online, dzięki czemu nie potrzebują oni już fizycznego miejsca spotkań, ale istnieją tylko (lub przede

[8] A. Flinn, *Community Histories, Community Archives*, s. 164; *The impact of community archives. Summary of independent research commissioned by the Community Archives Development Group (CADG)*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/CADG_-__PRINT_version.doc [dostęp: 11.08.2017], s. 3.

[9] *Listening to the Past, Speaking to the Future. Report of the Archives Task Force*, London 2004, http://www.ceice.gva.es/documents/163449496/163453359/ArchivesTaskForce.pdf/58e8d636-af87-4588-ae48-e7f2f4ce6f66 [dostęp: 19.07.2017], s. 75. Inne wymienione w badaniu kategorie archiwów to archiwa filmowe i dźwiękowe (1%), archiwa medyczne, prywatne i niezależne (19%), archiwa biznesowe i firmowe (5%), archiwa instytucji charytatywnych (4%), muzea i galerie (20%), archiwa religijne (6%), archiwa uniwersyteckie i instytucji edukacyjnych (18%) oraz archiwa władz lokalnych (14%); przy czym te ostatnie, choć liczebnie stanowią tylko 14% wszystkich brytyjskich archiwów, zatrudniają największą liczbę pracowników i przechowują największe zasoby archiwalne.

[10] Patrz np.: A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*, „Archival Science", nr 1–2, 2009, s. 74; A. Flinn, *Community Histories, Community Archives*, s. 158–159; M. Wiśniewska, *History of community archiving*, s. 202–203.

wszystkim) w świecie wirtualnym. Drugim aspektem jest związane z wykorzystaniem cyfrowych narzędzi ułatwienie i uprzystępnienie prac archiwalnych, zwłaszcza takich jak tworzenie kopii dokumentów oraz zapisywanie wywołanych źródeł, ale też ich opisywanie czy udostępnianie[11].

Wspomniana powyżej liczba ponad 450 archiwów społecznych działających w Polsce nie byłaby możliwa do oszacowania, gdyby nie starania Ośrodka KARTA, który obecnie jest najprężniej działającą organizacją na polu dbania o interesy archiwów społecznych. Szczególny okres dla dziedziny rozpoczął się w 2012 r., gdy Fundacja Ośrodka KARTA uzyskała dofinansowanie z Narodowego Instytutu Audiowizualnego na realizację projektu pt. „Archiwa społeczne w Polsce". W ramach jego realizacji powstała strona internetowa www.archiwa.org oraz internetowa baza archiwów społecznych[12], a także publikacja pt. *Archiwistyka społeczna*, zawierająca zarówno teksty teoretyczne dotyczące archiwów społecznych (w tym m.in. autorstwa Stanisława Stępniaka, ówczesnego Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, i Tomasza Czarnoty – przedstawiciela środowiska akademickiego), jak i część praktyczną o charakterze podręcznika dla społecznych archiwistów[13]. Zarówno strona internetowa i baza danych, jak i podręcznik, miały znaczący wpływ na rozwój praktyki i badań archiwów społecznych w Polsce.

W latach 2014–2016 Ośrodek KARTA realizował projekt pt. „Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce", finansowany w ramach programu „Obywatele dla Demokracji" z Funduszy EOG. Wśród efektów projektu można wymienić międzynarodową konferencję pt. „Archiwa społeczne. Modele współpracy z państwem", która odbyła się w październiku 2014 r.,

---

[11] A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives?*, s. 74; A. Flinn, *Community Histories, Community Archives*, s. 158–159; A. Gilliland, A. Flinn, *Community archives*, s. 6; K. Norgrove, S. Mirchandani, J. Goddard, *Community Archives Landscape Research. A report for MLA and CADG*, 2008, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20111013140017/https://research.mla.gov.uk/evidence/view-publication.php?pubid=950 [dostęp: 10.07.2017], s. 23; A. Flinn, B. Alexander, *Humanizing an inevitability political craft". Introduction to the special issue on archiving activism and activist archiving*, „Archival Science", nr 4, 2015, s. 331.

[12] *Baza archiwów społecznych* [*Ośrodka KARTA*].

[13] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_podrecznik.pdf [dostęp: 28.07.2017].

oraz będącą jej rezultatem dwujęzyczną (polsko-angielską) publikację pokonferencyjną o tym samym tytule[14]. W ramach tego samego projektu stworzono również Otwarty System Archiwizacji (OSA) – oprogramowanie służące opisywaniu zasobów przez archiwa społeczne[15]. W październiku Ośrodek KARTA, jako rzecznik archiwistyki społecznej w Polsce, zorganizował I Kongres Archiwów Społecznych, w którym wzięli udział przedstawiciele ponad 120 oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych, ale również goście z takich instytucji publicznych jak: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego czy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP)[16]. W trakcie Kongresu po raz pierwszy zaprezentowano wspomniany powyżej OSA. Przedmiotem spotkania było również tzw. sieciowanie archiwów społecznych – zaproszenie ich do współtworzenia powołanej przez Ośrodek KARTA Sieci Archiwów Społecznych[17] – oraz przyjęcie przez obecnych na Kongresie przedstawicieli archiwów Karty Zasad Archiwów Społecznych – później podpisywanej przez kolejne archiwa[18]. Kolejnymi elementami projektu „Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce" były teksty dotyczące archiwów społecznych, umieszczone na stronie www.archiwa.org[19], oraz

---

[14] *Archiwa społeczne. Modele współpracy z państwem*, red. K. Ziętal, Warszawa 2015, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa%20spoleczne.%20Modele%20wspolpracy%20z%20panstwem.pdf [dostęp: 14.08.2017].

[15] *O programie [Otwarty System Archiwizacji]*, http://archiwa.org/osa.php [dostęp: 14.08.2017]; *Otwarty System Archiwizacji OSA: Podręcznik użytkownika*, 2016, https://pl.wikibooks.org/wiki/Otwarty_System_Archiwizacji_OSA:_Podr%C4%99cznik_u%C5%BCytkownika [dostęp: 14.08.2017].

[16] *Relacja z I Kongresu Archiwów Społecznych, 24 października 2015*, Warszawa 2015, http://archiwa.org/as_kongres.php?menu2=Kongres [dostęp: 15.08.2017].

[17] *Sieć Archiwów Społecznych,* http://archiwa.org/as_siec.php [dostęp: 29.06.2017].

[18] *Karta Zasad Archiwów Społecznych*, http://archiwa.org/as_karta_zasad.php [dostęp: 29.06.2017].

[19] M.in.: N. Mokrović, *Community archives in Croatia*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/NikolaMokrovic.pdf [dostęp: 15.08.2017]; M. Wilkowski, *Historia, pamięć, emancypacja. Archiwa społeczne w krajach anglosaskich*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Wilkowski_portal.pdf [dostęp: 07.07.2017]; I. Dadej, *Geneza i działalność archiwów ruchów społecznych w Niemczech*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Dadej_portal_ost.pdf [dostęp: 15.08.2017]; Ł. Żywulski, *Archiwum społeczne a lokalna społeczność w Raszynie*,

materiały promujące ruch oddolnego dokumentowania[20]. Ważną częścią projektu było również badanie archiwów społecznych przeprowadzone w 2014 r. przez Ośrodek KARTA, dotyczące stanu i potrzeb tego typu inicjatyw[21]. Raport ewaluacyjny projektu „Stabilizacja archiwistyki społecznej…" dostępny jest online[22].

W 2017 r. Ośrodek KARTA zorganizował II Kongres Archiwów Społecznych (impreza towarzysząca VIII Ogólnopolskiemu Forum Inicjatyw Pozarządowych)[23]. Na październik 2019 r. planowane jest trzecie spotkanie z cyklu[24].

Do istotnych działań KARTY należy również realizacja projektu pt. „Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy", finansowanego przez NDAP w ramach grantu w programie „Wspieranie działań archiwalnych 2016" (realizacja od kwietnia do października 2016 r.)[25].

„Biuletyn eBIB", nr 6 (151), 2014, http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/279/441 [dostęp: 07.07.2017]; M. Wiśniewska, *Działalność edukacyjna archiwów społecznych*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Wisniewska_portal_ost.pdf [dostęp: 15.08.2017].

[20] *Archiwa Społeczne. Jak powstają i działają? [animacja]*, 2015, https://vimeo.com/146626067 [dostęp: 15.08.2017]; *Historia mówiona. Jak nagrywać relacje biograficzne audio? Instruktaż dla osób nagrywających [animacja]*, 2015, https://vimeo.com/146764823 [dostęp: 15.08.2017].

[21] M. Kudosz, A. Maciąg, *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2014 r. przez Ośrodek KARTA*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/badanie2014archiwspoleczne.pdf [dostęp: 15.08.2017].

[22] *Raport ewaluacyjny projektu Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce dla Fundacji Ośrodek Karta*, Warszawa 2016, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/raport%20ewaluacyjny%20projektu%20Karta.pdf [dostęp: 15.08.2017].

[23] *II Kongres Archiwów Społecznych*, 2017, https://archiwa.org/ii-kongres-archiw%C3%B3w-spo%C5%82ecznych [dostęp: 11.05.2019]; patrz też: M. Wiśniewska-Drewniak, *II Kongres Archiwów Społecznych*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 8 (10), 2017, s. 193–204.

[24] *III Kongres Archiwów Społecznych*, 2019, https://archiwa.org/iii-kongres-archiw%C3%B3w-spo%C5%82ecznych [dostęp: 11.07.2019].

[25] *Oferta organizacji pozarządowej [Fundacji Ośrodka KARTA] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy"*, dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

Efektem projektu jest ekspertyza obecnej sytuacji archiwów społecznych w Polsce[26].

Milowym wręcz krokiem dla archiwów społecznych w Polsce stało się stworzenie przez Ośrodek KARTA darmowego, otwartego programu służącego opisywaniu archiwaliów OSA – Otwarty System Archiwizacji[27]. Program, początkowo w wersji desktopowej, potem w wersji przeglądarkowej, ma za zadanie ułatwić opis materiałów archiwalnych osobom bez szczegółowego przygotowania merytorycznego z zakresu metodyki opracowania, służy również udostępnianiu informacji archiwalnej o archiwach społecznych w Internecie. Obecnie w ten sposób informacje o swoich zasobach (lub ich fragmentach) upublicznia ponad 40 archiwów społecznych[28].

Opisanie ze szczegółami wszystkich projektów wokół archiwistyki społecznej, które zrealizowała Fundacja Ośrodka KARTA tylko w ciągu ostatnich kilku lat, zajęłoby zbyt wiele miejsca. Dlatego należy wspomnieć, że KARTA zorganizowała wiele spotkań[29] i szkoleń dla archiwistów społecznych[30], planuje również stworzenie dedykowanej temu platformy

---

[26] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_w_Polsce.Stan_obecny_i_perspektywy.pdf [dostęp: 15.08.2017]. Więcej o badaniu i jego wynikach w niniejszej pracy w rozdziale II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*. Patrz też: M. Wiśniewska-Drewniak, [recenzja] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy, red. K. Ziętal, Fundacja Ośrodka KARTA, Warszawa 2016, ss. 103*, „Archeion", t. 118, 2017, s. 517–525.

[27] *Czym jest OSA: Otwarty System Archiwizacji*, 2018, https://osa.archiwa.org/czym-jest-osa [dostęp: 11.07.2019]; Prezentacja programu Otwarty System Archiwizacji.

[28] W poczet ten zaliczają się również biblioteki publiczne; *[Otwarty System Archiwizacji] Archiwa*, 2019, https://osa.archiwa.org/archiwa [dostęp: 11.07.2019].

[29] Patrz np.: *„Zarchiwizuj swoją historię" – spotkanie w Ośrodku KARTA*, 2018, https://archiwa.org/artykuly/%E2%80%9Ezarchiwizuj-swoj%C4%85-histori-%C4%99%E2%80%9D-%E2%80%93-spotkanie-w-o%C5%9Brodku-karta [dostęp: 11.07.2019]; *Archiwistyka społeczna w 14 miastach w Polsce!*, 2018, https://archiwa.org/artykuly/archiwistyka-spo%C5%82eczna-w-14-miastach-w-polsce [dostęp: 11.07.2019].

[30] Patrz np.: *Ośrodek KARTA zaprasza na szkolenia dla archiwów społecznych!*, 2018, https://archiwa.org/artykuly/o%C5%9Brodek-karta-zaprasza-na-szkolenia-dla-archiw%C3%B3w-spo%C5%82ecznych [dostęp: 11.07.2019].

e-learningowej[31], aranżowała spotkania grupy konsultacyjnej, których owocem stała się broszura pt. *Rozwój archiwistyki społecznej*[32], rozpoczęła wydawanie Newslettera Obserwatorium Archiwistyki Społecznej[33], a także udostępniła bibliografię pozycji dotyczących archiwistyki społecznej[34].

W zmianę sytuacji archiwów społecznych w Polsce, zwłaszcza na Pomorzu, angażuje się w ostatnim czasie również gdańskie środowisko archiwistów. Dzięki dotacji pozyskanej przez Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział w Gdańsku, w ramach konkursu NDAP „Wspieranie działań archiwalnych 2016", uruchomiono projekt pt. „Ekspertyza sytuacji archiwów społecznych w województwie pomorskim" (realizacja od maja do października 2016 r.), którego celem było zdiagnozowanie stanu archiwów społecznych działających na terenie właściwości Archiwum Państwowego w Gdańsku, przy użyciu ankiet i wizyt studyjnych[35]. Wyniki ekspertyzy zaprezentowano na zorganizowanej w Gdańsku we wrześniu 2016 r. konferencji pt. „Pomorskie archiwa społeczne. W służbie historii", na której pojawili się również przedstawiciele kilku pomorskich archiwów społecznych[36]. Natomiast w listopadzie 2016 r. Fundacja im. Stanisława Flisa „Archiwa pomorskie", Stowarzyszenie Archiwistów Polskich (SAP) Oddział w Gdańsku oraz Nadbałtyckie Centrum Kultury zorganizowały konferencję pt. „Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: funkcjonowanie, zabezpieczanie zbiorów i ich udostępnianie", w której udział wzięli m.in. przedstawiciele Filmoteki

---

[31] *Szkolenia internetowe dla archiwistów społecznych*, 2019, https://archiwa.org/szkolenia [dostęp: 11.07.2019].

[32] *Rozwój archiwistyki społecznej*, Warszawa 2018, https://archiwa.org/sites/default/files/broszura.pdf.

[33] *Kwietniowy Newsletter Obserwatorium Archiwistyki Społecznej*, 2019, https://archiwa.org/artykuly/kwietniowy-newsletter-obserwatorium-archiwistyki-spo%C5%82ecznej [dostęp: 11.07.2019].

[34] *Bibliografia [archiwistyki społecznej]*, 2019, https://archiwa.org/content/bibliografia [dostęp: 11.07.2019].

[35] *Oferta organizacji pozarządowej [Fundacji Ośrodka KARTA] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016"*. Patrz też rozdział II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*.

[36] *„Pomorskie archiwa społeczne. W służbie historii", 28.09.2016 r. [zaproszenie na konferencję]*, 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/09/zaproszenie-i-program-konferencji.pdf.

Narodowej, Archiwum Państwowego w Gdańsku oraz Ośrodka KARTA[37]. Z tą ostatnią placówką gdański Oddział SAP współpracował już na początku 2016 r., wspólnie organizując szkolenie dla archiwów społecznych w ramach projektu KARTY „Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce"[38].

W kolejnych latach konferencja „Przyszłość pamięci" doczekała się następnych odsłon. W 2017 r. odbyła się w listopadzie pt. „Archiwa społeczne na Pomorzu: rola archiwotwórcza i perspektywy wsparcia"[39], w 2019 r. w marcu, tym razem pt. „Archiwa społeczne na Pomorzu: Gdańsk i jego dzielnice"[40]. Każda z edycji konferencji gościła jako prelegentów zarówno archiwistów społecznych, jak i państwowych oraz akademików.

W 2017 r. SAP Oddział w Gdańsku oraz Fundacja „Archiwa pomorskie" otrzymały wsparcie Miasta Gdańska na projekt „Gdańskie historie", w ramach którego przewidziano zorganizowanie cyklu warsztatów szkoleniowych skierowanych do „gdańskich archiwistów, zarówno dyplomowanych, jak i społecznych, a także do pasjonatów archiwistyki i historii"[41]. Tematyka pięciu warsztatów dla gdańskich archiwistów społecznych i prywatnych dotyczyła działalności dokumentacyjnej, ewidencjonowania zbiorów, di-

---

[37] *„Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: funkcjonowanie, zabezpieczanie zbiorów i ich udostępnianie", 19.11.2016 r. [zaproszenie na konferencję]*, 2016, http://www.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/zaproszenie-FAP.pdf [dostęp: 14.08.2017]; *Konferencja „Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: funkcjonowanie, zabezpieczanie zbiorów i ich udostępnianie", 19.11.2016 r. Program*, 2016, http://www.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/program-FAP.pdf [dostęp: 14.08.2017].

[38] *Gdański Oddział SAP zaprasza na szkolenie dla Archiwów Społecznych*, 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/2016/02/16/gdanski-oddzial-sap-zaprasza-na-szkolenie-dla-archiwow-spolecznych/ [dostęp: 14.08.2017]; *Szkolenie we współpracy z Oddziałem Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, 2016, http://archiwa.org/as_aktualnosci.php?str=9&aktualnosc=197#aktywna [dostęp: 14.08.2017].

[39] *Konferencja „Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: rola archiwotwórcza i perspektywy wsparcia"*, 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/10/31/konferencja-przyszlosc-pamieci-archiwa-spoleczne-na-pomorzu-rola-archiwotworcza-i-perspektywy-wsparcia/ [dostęp: 11.07.2019].

[40] *III edycja konferencji „Przyszłość pamięci"*, 2019, http://sap.archiwapomorskie.pl/2019/02/11/iii-edycja-konferencji-przyszlosc-pamieci/ [dostęp: 11.07.2019].

[41] *Gdańskie historie*, 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/06/07/gdanskie-historie/ [dostęp: 14.08.2017].

gitalizacji, konserwacji oraz praw autorskich w udostępnianiu materiałów archiwalnych[42].

W okresie od czerwca do października 2018 r. SAP Oddział w Gdańsku oraz Fundacja „Archiwa pomorskie" realizowały (finansowany przez Miasto Gdańsk) projekt pt. „Zatrzymaj, zabezpiecz, przechowaj. Warsztaty archiwalne". Projekt skierowany był do archiwistów społecznych, prywatnych i rodzinnych oraz pasjonatów i kolekcjonerów. W ramach tej inicjatywy przeprowadzono warsztaty z udostępniania, konserwacji, wartościowania, digitalizacji i ewidencjonowania dokumentów, a także umożliwiono przeprowadzenie konsultacji archiwalnych dla zainteresowanych archiwów społecznych i organizacji pozarządowych[43].

W 2019 r. gdańskie środowisko archiwistów uruchomiło kolejny projekt warsztatów, m.in. dla archiwistów społecznych, finansowany przez miasto Gdańsk, tym razem pod tytułem „Gdańsk i jego mieszkańcy w archiwaliach". Wśród tematów spotkań znalazły się genealogia, opracowanie archiwaliów, neografia gotycka, digitalizacja i konserwacja[44].

Efektem podejmowanych w ciągu ostatnich lat działań na rzecz archiwistyki społecznej jest m.in. zainteresowanie tą dziedziną okazywane przez NDAP. Pierwszym wydarzeniem zwiastującym współpracę na linii NDAP–archiwa społeczne było powołanie Rady Archiwów Społecznych w listopadzie 2002 r. Ponieważ jednak nie utworzono, obiecanego przed zorganizowaniem Rady, Funduszu Archiwów Społecznych, Rada miała tylko charakter nominalny i żadnych realnych możliwości działania. W 2004 r. wystąpił z niej Ośrodek KARTA, już wtedy jeden z najistotniejszych „graczy" na polu społecznej archiwistyki, a działania Rady ustały. Kolejna, nieudana próba przywrócenia działalności tego organu nastąpiła w roku 2007.

---

[42] Tamże; *Zakończenie projektu „Gdańskie historie"*, 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/10/31/zakonczenie-projektu-gdanskie-historie/ [dostęp: 11.07.2019].

[43] *Warsztaty archiwalne dla gdańskich archiwistów społecznych, prywatnych i rodzinnych*, 2018, http://sap.archiwapomorskie.pl/2018/10/29/warsztaty-archiwalne-dla-gdanskich-archiwistow-spolecznych-prywatnych-i-rodzinnych/ [dostęp: 11.07.2019].

[44] *Cykl warsztatów „Gdańsk i jego mieszkańcy w archiwaliach"*, 2019, http://sap.archiwapomorskie.pl/2019/05/20/cykl-warsztatow-gdansk-i-jego-mieszkancy-w-archiwaliach/ [dostęp: 11.07.2019].

Dopiero rok 2012 i finansowy kryzys w KARCIE[45], a co za tym idzie potrzeba jej odgórnego wsparcia, wywołały wśród elit rządzących zainteresowanie zjawiskiem społecznych archiwów w Polsce[46].

W jednym z rozdziałów w wydanej przez Ośrodek KARTA w 2012 r. publikacji pt. *Archiwistyka społeczna* ówczesny Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, Władysław Stępniak, wyraził przekonanie, że archiwa społeczne są częścią narodowego zasobu archiwalnego, a więc są istotne dla archiwistyki polskiej po 1989 r.[47] Kolejne lata przyniosły konkretne działania związane z takim stanowiskiem. Nowelizacja ustawy archiwalnej, która weszła w życie w listopadzie 2015 r., a w szczególności jej artykuł 43a, umożliwia ogłaszanie przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych konkursów na finansowanie działań archiwalnych prowadzonych przez organizacje pożytku publicznego – wśród nich również archiwa społeczne[48]. Tym samym archiwa społeczne oficjalnie (i realnie) znalazły się w kręgu zainteresowań państwowej służby archiwalnej, co niewątpliwie jest bardzo istotną zmianą w relacjach między tymi dwoma „archiwalnymi światami"[49].

Do tej pory ogłoszono i rozstrzygnięto siedem konkursów dotacyjnych organizowanych przez NDAP:

- „Wspieranie działań archiwalnych 2016", w którym 23 projekty dofinansowano na 800 tys. zł;
- „Wspieranie działań archiwalnych 2016. Część II" – 4 projekty, 100 tys. zł;
- „Wspieranie działań archiwalnych w zakresie niepaństwowego zasobu archiwalnego 2016 – priorytet digitalizacja" – 8 projektów, prawie 400 tys. zł;

---

[45] Z. Gluza, *Odkrycie KARTY. Niezależna strategia pamięci*, Warszawa 2012, s. 335–336.

[46] Z. Gluza, *Dekada przed*, s. 20–22; T. Czarnota, *Oddziaływanie państwa na niepaństwowy zasób archiwalny w Polsce – od teorii do praktyki*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny", nr XIII, 2016, s. 301.

[47] W. Stępniak, *Część zasobu narodowego*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, s. 14.

[48] Nie jest to jednak równoznaczne z tym, że jest to konkurs „dla archiwów społecznych", ponieważ z jednej strony wśród beneficjentów znalazły się np. kościoły i związki wyznaniowe, z drugiej natomiast – nie wszystkie archiwa społeczne są prowadzone przez organizacje pozarządowe.

[49] M. Wiśniewska-Drewniak, *Badania archiwów społecznych*, s. 246.

– „Wspieranie działań archiwalnych 2017" – 20 projektów, 900 tys. zł;
– „Wspieranie działań archiwalnych 2018" – 2 projekty, ponad 130 tys. zł;
– „Wspieranie działań archiwalnych 2018. Nabór II" – 17 projektów, prawie 748 tys. zł;
– „Wspieranie działań archiwalnych 2019" – 15 projektów, prawie 880 tys. zł.

W sumie dofinansowano 89 projektów, na łączną kwotę ponad 3 mln zł[50].

Czuję się w obowiązku zwrócić jednak uwagę na dwie kwestie związane z opisanymi powyżej konkursami. Pierwsza z nich to, wspomniana już przez Tomasza Czarnotę, wątpliwość co do tego, czy obecny stan rzeczy utrzyma się w przyszłości – warto w tym miejscu zachować ostrożność i nie popadać w zbytni optymizm ze względu na fakultatywność tych konkursów. Ustawa archiwalna daje bowiem NDAP możliwość ich organizowania, ale nie nakłada takiego obowiązku[51]. Kolejna warta podkreślenia kwestia to niepokojąco wysoki stosunek wniosków odrzuconych z powodów formalnych do wszystkich złożonych wniosków. W przypadku dwóch konkursów z 2016 r. (bez digitalizacji) stosunek ten łącznie wynosił 54 do 101[52],

[50] *Dotacje NDAP,* 2019, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap [dostęp: 11.07.2019]. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że duża część zleceniobiorców to instytucje kościelne oraz organizacje pozarządowe posiadające wyłącznie własne archiwa bieżące.

[51] T. Czarnota, *Oddziaływanie państwa*, s. 301; T. Czarnota, *O archiwistyce społecznej i jej możliwych drogach rozwoju*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 5: *Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna*, s. 239–240.

[52] *Wyniki konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2016"*, 2016, https://www.archiwa.gov.pl/pl/2-uncategorised/812-wyniki [dostęp: 12.08.2017]; *Lista nadesłanych projektów w ramach otwartego konkursu ofert na realizację zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016", które nie spełniają kryteriów formalnych*, 2016, https://www.archiwa.gov.pl/files/konkurs_lista_projektow_odrzuconych.pdf [dostęp: 12.08.2017]; *Konkurs na realizację zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016. Część II" – ogłoszenie wyników*, 2016, https://www.archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/4363-konkurs-na-realizacj%C4%99-zadania-publicznego-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2016-cz%C4%99%C5%9B%C4%87-ii-og%C5%82oszenie-wynik%C3%B3w [dostęp: 12.08.2017].

w przypadku konkursu z roku 2017 – 12 do 34[53], dla roku 2018 (łącznie dwa konkursy) – 23 do 47[54], a dla roku 2019 – 10 do 36[55]. Może to oznaczać, że formalne przeszkody związane ze współpracą z NDAP i pozyskiwaniem funduszy w proponowanym trybie są ponad możliwości części organizacji społecznych i samo przygotowanie wniosku od strony formalnej (nie wspominając już o merytorycznej!) wymaga uzyskania przez te organizacje wsparcia z zewnątrz[56].

Warto także krótko wspomnieć o tym, że temat archiwów społecznych pojawił się podczas obrad senackiej Komisji Kultury i Środków Przekazu, na które zaproszono m.in. dyrektora Fundacji Ośrodka KARTA, Artura Jóźwika[57]. Komisja w opublikowanym w lipcu 2016 r. stanowisku na temat sytuacji archiwów docenia rolę kulturotwórczą archiwów społecznych oraz wzywa do merytorycznego ich wsparcia ze strony archiwów państwowych i NDAP[58].

---

[53] *Dotacje NDAP*, 2017, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap [dostęp: 12.08.2017].

[54] *Konkurs „Wspieranie działań archiwalnych 2018"*, 2018, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap/konkurs-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2018%E2%80%9D [dostęp: 11.07.2019]; *Konkurs „Wspieranie działań archiwalnych 2018. Nabór II"*, 2018, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap/konkurs-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2018-nab%C3%B3r-ii%E2%80%9D [dostęp: 11.07.2019]; *Lista najczęściej popełnianych błędów formalnych w składanych ofertach*, 2018, https://www.archiwa.gov.pl/files/lista_bledow(1).pdf [dostęp: 11.07.2019].

[55] *Konkurs „Wspieranie działań archiwalnych 2019"*, 2019, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap/konkurs-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2019%E2%80%9D [dostęp: 11.07.2019].

[56] O postulatach dotyczących zmian w konkursie: *Rozwój archiwistyki społecznej*, s. 8–14.

[57] *Posiedzenie Komisji Kultury i Środków Przekazu (nr 16) w dniu 14-06-2016 [stenogram]*, 2016, http://www.senat.gov.pl/prace/komisje-senackie/przebieg,6573,1.html [dostęp: 12.08.2017].

[58] *Stanowisko [Senackiej Komisji Kultury i Środków Przekazu] na temat sytuacji archiwów*, Warszawa, 2016, http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k9/komisje/2016/kksp/stanowiska/stanowiskoarch.pdf [dostęp: 14.08.2017].

Powyższa analiza, obejmująca przecież tylko kilka lat, świadczy o tym, że wokół archiwów społecznych wiele obecnie się dzieje. Oprócz działań KARTY i środowiska pomorskich archiwistów, tworzenia się sieci współpracy między praktykami w dziedzinie, w końcu – zainteresowania ze strony administracji, zwłaszcza NDAP, należy też wspomnieć o rosnącej obecności archiwów społecznych w świecie nauki[59]. Obecność ta objawia się w trzech zasadniczych sferach. Pierwszą z nich jest coraz częstsze występowanie tematyki społecznych archiwów na konferencjach naukowych (zarówno tych „dorosłych", jak i studenckich) – przede wszystkim z zakresu archiwistyki i historii (np. cykliczne Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, Belliculum Diplomaticum, Ogólnopolskie Zjazdy Studentów Archiwistyki). Drugim bardzo istotnym składnikiem obecności archiwów społecznych w nauce jest wciąż rosnąca liczba dotyczących ich publikacji naukowych. I choć do tej pory nie ukazała się jeszcze *stricte* naukowa publikacja książkowa dotycząca archiwów społecznych w Polsce[60], wciąż przybywa mniejszych form, zwłaszcza artykułów w czasopismach oraz rozdziałów w pracach zbiorowych poruszających tę tematykę – zarówno szerzej i z perspektywy teoretycznej[61], jak i w zawężeniu do pojedynczych archiwów społecznych[62]. Trzeci aspekt

[59] Patrz też: T. Czarnota, *Archiwistyka społeczna w nauce i dydaktyce uniwersyteckiej oraz zmiany w nauce zachodzące pod jej wpływem w latach 2005–16*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 94–120.

[60] Choć częściowo znamiona publikacji akademickiej noszą ekspertyzy sytuacji archiwów społecznych wydane przez KARTĘ w 2016 oraz 2017 r.

[61] Patrz np.: T. Czarnota, *O archiwach społecznych*; K. Ziętal, *Archiwa społeczne w Polsce*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 4: *Nowa archiwistyka. Archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 71–76; M. Wiśniewska, *Archiwum społeczne – archiwum emocji*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 4, s. 77–86; W. Chorążyczewski, *Archiwa społeczne*; M. Wiśniewska, *Funkcje archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych*, s. 63–69; T. Czarnota, *Oddziaływanie państwa*; M. Wiśniewska, *Badanie archiwów społecznych metodą wielokrotnego studium przypadku – metodologia*, „Archiwista Polski", nr 1 (81), 2016, s. 39–53; M. Wiśniewska, *History of community archiving*; T. Czarnota, *O archiwistyce społecznej*; M. Wiśniewska-Drewniak, *Badania archiwów społecznych*.

[62] Patrz np.: G. Sołtysiak, *Z doświadczeń pracy w Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL*, „Archeion", nr 114, 2013, s. 77–82; A. Herba, *Działalność dokumentacyjna Ośrodka „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów" w Sejnach*, „Archeion", nr 114, 2013,

zainteresowania nauki archiwami społecznymi to ich obecność w badaniach naukowych. Ta obecność zaznacza się jednak powoli i stawia dopiero pierwsze kroki; jednym z tych kroków, jak wierzę – milowych, jest niniejsze badanie, tj. wielokrotne studium przypadku archiwów społecznych w Polsce.

Interesuję się więc archiwami społecznymi z przyzwyczajenia, bo już o nich pisałam, i z przekory, bo niewiele mnie o nich uczono[63] i w dalszym ciągu niewiele o nich wiadomo, bo są „modne", bo jest ich wiele i niemało wokół nich obecnie się dzieje, bo ostatnimi czasy zyskują uznanie – a przynajmniej „rozpoznanie" – z wielu stron. To jednak nie wszystko. Głównym powodem mojego zainteresowania zjawiskiem oddolnego dokumentowania jest przekonanie, że jest to zjawisko ważne – i to nie tylko z perspektywy archiwistyki. Ta ostatnia zresztą (zarówno jako dyscyplina naukowa, jak i rodzaj działalności praktycznej) przechodzi w fazę antropologizowania się[64], mówi się nawet o zwrocie społecznym, o którym Eric Ketelaar pisze następująco: „Nauczyliśmy się rozumieć, że archiwum nie jest tylko placówką służącą przechowywaniu, ale procesem, zapośredniczoną praktyką społeczną i kulturową"[65]. W tym klimacie archiwa społeczne powstają i funkcjonują, ale również są zauważane i poznawane. Archiwa społeczne zostały

s. 95–106; M. Melon, *Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Fundacji Ośrodka KARTA*, „Przegląd Archiwalny IPN", nr 7, 2014, s. 11–16; Ł. Żywulski, *Archiwum społeczne*; B. Kowal, *Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych*, s. 89–106; M. Lipka, *Archiwum Wschodnie Ośrodka KARTA – problemy gromadzenia i opracowywania zbiorów oraz ich udostępnianie i popularyzacja*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych*, s. 77–82; J. Michałowska, *Archiwum społeczne w organizacji pozarządowej – sytuacja obecna i szanse rozwoju na podstawie działalności Archiwum Ośrodka KARTA*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych*, s. 71–75; M. Szumiło, *Zbiory Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL i ich znaczenie w badaniach nad historią Polski Ludowej*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych*, s. 107–116.

[63] O obecności tematyki archiwów społecznych w dydaktyce archiwistyki, patrz: T. Czarnota, *Archiwistyka społeczna*, s. 106–119.

[64] A. Rosa, *Archiwa między historią i pamięcią. Antropologizowanie archiwistyki*, [w:] *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, t. 2, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń 2008, s. 99–127.

[65] E. Ketelaar, *Archival Turns and Returns*, [w:] *Research in the Archival Multiverse*, red. A. J. Gilliland, S. McKemmish, A. J. Lau, Clayton 2017, s. 251.

słusznie nazwane przez Waldemara Chorążyczewskiego „dzieckiem swego czasu":

> […] archiwa społeczne są faktem i będą rozwijać się jako zjawisko. Są one bowiem koniecznością w epoce różnorodności, historii zantropologizowanej, wielości spojrzeń w przeszłość, wielości pamięci, mikrohistorii, poszukiwania takich przekazów źródłowych, w których odbija się mentalność człowieka. W tym sensie archiwa społeczne są dzieckiem swego czasu, fenomenem współczesnej nam kultury[66].

Archiwa społeczne budują i podtrzymują tożsamość (szczególnie lokalną, ale też np. mniejszości, przedstawicieli jakiegoś zawodu czy grupy hobbystów), wpływają pozytywnie na rozwój lokalnej historiografii i patriotyzmu, uwikłane są też w propagowanie nowoczesnych trendów w humanistyce. Co najważniejsze – nie wolno nie doceniać ich roli w dbaniu o definiowanie, zachowanie i promowanie dziedzictwa narodowego – zarówno tego lokalnego, jak i ponadlokalnego[67]. W tym miejscu, w kwestii szeroko pojętej misji, nie różnią się od archiwów innych typów, tych bardziej „tradycyjnych"[68].

3. Cel pracy

Na początku muszę podkreślić, że niniejsza praca nie powstała po to, by zmieniać zastany porządek świata, ma jedynie go opisać. W związku z tym jej efektem nie jest żaden katalog dobrych praktyk, standard ani rekomendacje. Badania te mają charakter podstawowy – służą poznaniu otaczającej nas rzeczywistości, a w tym konkretnym przypadku bardzo małego jej wycinka,

---

[66] W. Chorążyczewski, *Archiwa społeczne*, s. 22.

[67] T. Czarnota, *O archiwach społecznych*, s. 133–135.

[68] A. Gilliland, S. McKemmish, *The role of participatory archives in furthering human rights, reconciliation and recovery*, „Atlanti", nr 1, 2014, http://www.iias-triestemaribor.eu/fileadmin/atti/2014/Gilliland.pdf [dostęp: 07.07.2017], s. 81.

tj. niewielkiej garstki funkcjonujących obecnie w Polsce archiwów społecznych. Badanie ma więc charakter ściśle opisowy. Jego istotą jest zapoznanie się z działalnością wybranych, działających w okresie przeprowadzania badania, archiwów społecznych – zrozumienie ich wraz z ich kontekstem, a dzięki temu również podjęcie próby zrozumienia zjawiska archiwów społecznych w Polsce (poprzez częściową generalizację).

Ze względu na wspomniane ciążenie w stronę opisu, w niniejszej pracy nie zawarłam tylko i wyłącznie podsumowania informacji zebranych na temat zbadanych archiwów, występujących wśród nich podobieństw i różnic czy wychwyconych tendencji, ale zdecydowałam się na zamieszczenie w niej szczegółowych opisów przebadanych przypadków – raportów z badań terenowych w poszczególnych archiwach (raporty te, w kolejności chronologicznej przeprowadzania studiów, zostały zamieszczone w rozdziałach IV–XI). Celem takiego działania jest wprowadzenie informacji o tych archiwach przede wszystkim do obiegu naukowego[69]. Wierzę, że dzięki temu z materiałów tych będzie można korzystać w przyszłości, np. w ramach studiów porównawczych – polegających zarówno na zestawieniu działalności różnych archiwów społecznych (czy szerzej – oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych)[70], jak i działalności i kondycji tego samego archiwum na przestrzeni lat.

Podstawowy i opisowy charakter badania nie oznacza jednak, że nie może ono wpływać na rzeczywistość. Uważam, że przedstawione wyniki mają potencjał, aby wpłynąć np. na postrzeganie archiwów społecznych przez środowisko nauki, tzw. decydentów (tj. przede wszystkim NDAP), archiwistów pracujących w innych archiwach (również państwowych) oraz przez samo środowisko praktyków społecznego dokumentowania. Być może zachęci również do dalszych studiów nad archiwami społecznymi. Nie wykluczam tego typu wpływu badania na rzeczywistość – jednak jej zmienianie nie jest głównym celem podjętych studiów.

---

[69] Dla zapewnienia tym informacjom szerszej dystrybucji raporty z poszczególnych studiów przypadków były na bieżąco, w trakcie trwania projektu, publikowane w wolnym dostępie w internetowym Repozytorium UMK.

[70] Mowa tutaj nie tylko o kontekście polskim, ale również szerszym. Do międzynarodowych studiów porównawczych archiwów społecznych wzywają np. A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives?*, s. 81.

Oprócz zrozumienia i opisania zjawiska archiwów społecznych niniejsza praca miała jeszcze jeden cel – o charakterze metodologicznym. Postawiłam przed sobą zadanie kompleksowego i metodologicznie świadomego zaimplementowania do badań typowo archiwistycznych narzędzi teoretycznych właściwych dla nauk społecznych, a także szczegółowe opisanie moich zmagań z wynikającymi z tej decyzji problemami[71]. Uważam, że archiwistyka jako dyscyplina naukowa dojrzewa i obecnie potrzeba jej, *nomen omen*, więcej dyscypliny, teoretycznego i metodologicznego rygoru[72]; z tego powodu wiele czasu i wysiłku włożyłam w to badanie jeszcze przed jego rozpoczęciem, aby zapewnić mu możliwie stabilną podbudowę teoretyczną.

Osoby zajmujące się archiwistyką naukowo działają w bardzo szerokiej dziedzinie, która może i powinna być badana na różne sposoby. Nie twierdzę jednak, że stosowanie technik czy metod właściwych dla nauk społecznych jest w archiwistyce całkowitą nowością. Szczególny potencjał mają wywiad i obserwacja, wspominane już zresztą w literaturze metodologicznej[73]. Uważam jednak, że wciąż pojawiają się one nieczęsto, mimo ogromnych możliwości zastosowania w archiwistyce. Za pomocą niniejszej pracy nieśmiało wzywam do dywersyfikacji metod badawczych stosowanych w dyscyplinie archiwalnej[74].

W końcu muszę wspomnieć o tym, że przyświecał mi jeszcze jeden aspekt związany z metodologią zastosowaną w niniejszym badaniu. Studium przypadku jest podejściem badawczym, które, moim zdaniem, bardzo dobrze może sprawdzić się również w pracach dyplomowych, zarówno licencjackich, jak i magisterskich, przygotowywanych w ramach

---

[71] Więcej o zastosowanej metodologii oraz napotkanych problemach – w rozdziale III.

[72] Patrz też: A. Gilliland, S. McKemmish, *Building an Infrastructure for Archival Research*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 168; M. Cołbecka, *Metody badawcze w archiwistyce*, „Archiwista Polski", nr 2 (82), 2016, s. 29–43.

[73] S. Nawrocki, *Zagadnienie metod badawczych i metodologii w archiwistyce*, „Archeion", nr 69, 1979, s. 30–31, 38; B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 48–49, 90–91, 166–167; H. Robótka, *Wprowadzenie do archiwistyki*, Toruń 2002, s. 64–65.

[74] Patrz też: A. Gilliland, S. McKemmish, *Building an Infrastructure*, s. 174.

uniwersyteckiego nauczania archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Przy czym nie chodzi mi tutaj wyłącznie o studia przypadków archiwów społecznych – mogą one dotyczyć również innych typów archiwów (państwowych, kościelnych, bieżących…), a nawet niekoniecznie archiwów, ale również, przykładowo, zarządzania dokumentacją w instytucji czy organizacji lub procesu wprowadzania programu komputerowego do obsługi kancelarii w urzędzie[75]. Naturalnie inne pytania badawcze wymuszają zmiany w zastosowanej metodologii i wybranych narzędziach badawczych, więc moim celem nie było podanie kolejnym badaczom oraz studentom „na tacy" listy gotowych procedur (choć i takiego ich wykorzystania nie wykluczam). Myślę, że szczegółowy i obszerny rozdział dotyczący teorii i metodologii zawarty w niniejszej pracy może jednak stanowić użyteczną „trampolinę" dla następnych badaczy.

4. Pytania badawcze i zakres badania

Ogólne pytanie badawcze, na które poszukiwałam odpowiedzi w niniejszej pracy, brzmiało: jak funkcjonują obecnie istniejące w Polsce archiwa społeczne? Jest to pytanie o bardzo szerokim zasięgu, na które składa się wiele pytań szczegółowych.

Do jednego z najważniejszych, z mojej perspektywy, szczegółowych pytań badawczych należy pytanie o to, jak i dlaczego powstają archiwa społeczne, kto i z jakich powodów decyduje się na dokumentowanie przeszłości (a niekiedy również teraźniejszości). Z tym zagadnieniem wiąże się również pytanie o cele działalności archiwów społecznych, w tym również o to, czy cele te zmieniają się na przestrzeni czasu.

---

[75] M. Wiśniewska-Drewniak, *Badanie zarządzania dokumentacją z użyciem metod empirycznych badań jakościowych*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji*, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 77–93, preprint dostępny na: https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4066. O tym, co może być przypadkiem piszę w podrozdziale III.2: *Strategia badawcza*.

Nie mniej istotne jest pytanie o cechy posiadanego przez archiwa społeczne zasobu archiwalnego. Jaka jest jego tematyka, wielkość, jakie typy materiałów wchodzą w jego skład? Czy są to materiały cyfrowe czy „tradycyjne", „analogowe"? Jest to pytanie o charakterze klasycznie archiwoznawczym i ma na celu poznanie charakteru zasobu poszczególnych archiwów.

Kolejnym pytaniem szczegółowym była kwestia działalności podejmowanej przez archiwa społeczne, np. organizowanie wystaw, konferencji, warsztatów, spotkań, a także działalność wydawnicza. W kręgu moich zainteresowań znalazły się jednak wyłącznie tego typu działania w jakiś sposób związane z posiadanym przez dane archiwum społeczne zasobem archiwalnym.

W swoim badaniu szukałam również odpowiedzi na pytanie o to, kto (czy też – jakiego typu organizacje) prowadzi archiwa społeczne i w jaki sposób są one zarządzane, a jeśli archiwum jest tylko częścią działalności danego podmiotu, to jaki jest status tych zadań wobec reszty podejmowanych przez organizację działań.

Istotnym składnikiem procesu badawczego było także poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o to, z kim współpracują archiwa społeczne (z innymi archiwami społecznymi, archiwami innego typu, np. państwowymi, organizacjami trzeciego sektora, samorządem lokalnym, kościołem, administracją rządową etc.).

Szukałam również odpowiedzi na pytanie o sposoby finansowania archiwów społecznych w Polsce.

Kolejne pytanie szczegółowe dotyczyło osób związanych z archiwami społecznymi – kto tworzy archiwa społeczne, tj. kto w nich pracuje – choć nie chodzi tutaj wyłącznie o pracę zarobkową, etatową, ale również o wolontariat. W przypadku archiwów społecznych słowo „pracownicy archiwum" nie powinno być rozumiane tak, jak w przypadku np. archiwów państwowych.

Najważniejszym zestawem pytań szczegółowych są pytania o sprawowanie przez archiwa społeczne funkcji archiwalnych, tj. w jaki sposób gromadzą, przechowują, opracowują i udostępniają swój zasób archiwalny, przy czym każde z tych pytań składa się z kolejnych, mniejszych zagadnień, takich jak: docieranie do darczyńców, selekcja archiwalna, sposoby przejmowania materiałów do zasobu, warunki magazynowe, sprzęt i wyposażenie służące przechowywaniu, stan fizyczny zasobu i jego konserwacja,

stosowane pomoce informacyjno-ewidencyjne, struktura zasobu archiwalnego, sposób opisywania i sygnowania materiałów, stosowanie materiałów pomocniczych przy opracowaniu, sposoby udostępniania materiałów archiwalnych, kwerendy archiwalne, ograniczenia w dostępie, liczba i rodzaje użytkowników oraz rejestrowanie udostępnień. Z tym szerokim pytaniem badawczym krzyżuje się wyżej postawione pytanie o działalność archiwów społecznych.

Istotne pytanie szczegółowe dotyczyło problemów, z jakimi borykają się obecnie archiwa społeczne w Polsce.

Jedną z poruszonych kwestii było też to, jak badane archiwa społeczne identyfikują się z ruchem archiwistyki społecznej konsolidowanym przez Ośrodek KARTA i w jakim stopniu w nim uczestniczą (ta informacja jest istotna również w kontekście interpretowania pozostałych informacji na temat poszczególnych archiwów społecznych).

Jednym z zadań niniejszego badania była ocena znaczenia zbadanych archiwów społecznych (choć w dużej części ocenę tę pozostawiam Czytelnikowi). Jaka jest wartość ich zasobu archiwalnego? Jaki mają wpływ na lokalną społeczność? W jaki sposób wpływają lub mogą wpływać na wizerunek archiwów w społeczeństwie? Na ile są stabilne i co wpływa na ich stabilność lub jej brak?

Jak widać, zakres badania jest szeroki, zwłaszcza że postanowiłam odpowiedzieć na każde z tych pytań ośmiokrotnie – dla każdego ze zbadanych archiwów z osobna. Ze względu na mnogość szczegółowych pytań badawczych postanowiłam odpowiedzi na nie udzielać (dla każdego pojedynczego przypadku) w raporcie o strukturze tabelarycznej (raporty te składają się na rozdziały IV–XI). Dzięki temu informacje są podzielone na segmenty odpowiadające poszczególnym pytaniom badawczym, co ma ułatwić ich przyswajanie w ramach jednego archiwum oraz porównywanie w ramach wszystkich zbadanych przypadków.

Istotą podejścia badawczego typu *case study* jest badanie przypadku w kontekście[76]. W centrum archiwum społecznego jako przypadku, w mojej interpretacji stworzonej na potrzeby niniejszego studium, jest archiwum jako zbiór informacyjny – czyli zasób archiwalny danego archiwum

[76] Patrz: podrozdział III.2: *Strategia badawcza*.

społecznego (jako instytucji). Ze względu na swoje wykształcenie (w kierunku archiwistyki i zarządzania dokumentacją) oraz, co za tym idzie, archiwistyczny charakter pracy, emfaza położona została właśnie na materiały archiwalne; innego typu zbiory (tj. biblioteczne i muzealne) zostały w większości przypadków jedynie wspomniane – ich obecność bowiem, choć nie leży w centrum zainteresowania niniejszej pracy, jest związana z działalnością archiwum społecznego, a sam fakt, że tego typu inicjatywy często zajmują się kolekcjonowaniem nie tylko archiwaliów, ale i muzealiów oraz zbiorów bibliotecznych, jest jedną z cech archiwów społecznych. Podobnie potraktowana została kwestia związana z kopiami wykonywanymi z archiwaliów, których archiwum społeczne nie posiada w swoich zbiorach[77].

Równie ważnymi składnikami przypadku opisanymi w niniejszej pracy są: funkcje archiwum społecznego (tj. czynności sprawowane wobec zasobu archiwalnego: gromadzenie, przechowywanie, opracowanie i udostępnianie materiałów archiwalnych); działania archiwum (tj. czynności podejmowane z użyciem zasobu archiwalnego, np. działania edukacyjne, popularyzatorskie, wydawnicze); cele działalności archiwum i powody jego powstania. W dalszej kolejności interesowały mnie kwestie problemów archiwum oraz jego planów na przyszłość, a także to, z jakimi instytucjami współpracuje archiwum oraz jakie jest jego zaangażowane w ruch archiwów społecznych konsolidowany przez Ośrodek KARTA. Najmniej szczegółowo opisane zostały w niniejszej pracy kwestie finansowania tego typu inicjatyw oraz personelu archiwów społecznych.

Ze względu na ograniczenie czasowe zakres pracy nie objął zagadnień związanych z relacjami archiwum ze społecznością oraz działalności pozaarchiwalnej (tj. np. działań podejmowanych przez organizację tworzącą archiwum społeczne, ale niezwiązanych z samym archiwum i archiwaliami)[78].

Na istnienie i działalność archiwów społecznych wpływają również innego typu czynniki. Należą do nich np.:

---

[77] Patrz też: J. M. Newman, *Sustaining community archives. A thesis submitted to the Victoria University of Wellington in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts*, praca magisterska, http://researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/1398/thesis.pdf?sequence=1 [dostęp: 07.07.2017], s. 6–7, 9–10.

[78] O zakresie przypadku patrz też: R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, New York 2006, s. 3.

- otoczenie prawne, w którym funkcjonują (podlegając przepisom np. ustawy o narodowym zasobie archiwalnym, ale też, w przypadku stowarzyszeń i fundacji, prawie o stowarzyszeniach czy ustawie o fundacjach);
- możliwości finansowania działalności ze środków publicznych (zależne również od statusu prawnego archiwum);
- klimat wokół archiwów społecznych (zwłaszcza działania NDAP i Ośrodka KARTA, zainteresowanie ze strony nauki, rozpoznawalność wśród opinii publicznej)[79];
- stosunek społeczeństwa do przeszłości (moda na historię i przeszłość, historię lokalną i kulturową oraz inne związane z tym trendy);
- współczesne możliwości technologiczne (dostępność do Internetu, komputerów, skanerów, dyktafonów, aparatów fotograficznych, oprogramowania i innych narzędzi służących wykonywaniu działalności archiwalnej i dokumentacyjnej).

Czynniki te są wspólne dla wszystkich archiwów społecznych. Większość z nich nie została szczegółowo opisana w niniejszej pracy, jednak zdaję sobie sprawę z ich istnienia i, w pewnym stopniu, świadomość ta miała wpływa na moje interpretacje zjawiska oddolnego dokumentowania.

---

[79] Stan ten został częściowo opisany w części 2 *Wstępu*: *Powody zainteresowania zjawiskiem*.

Rozdział I

Termin „archiwum społeczne"

Analiza dotychczasowej literatury dotyczącej archiwów społecznych, zarówno polskiej, jak i anglojęzycznej (przy czym termin ten można uznać za tożsamy z określeniem *community archives*) wskazuje na różnorodność rozumienia tego zjawiska, przy jednoczesnej zgodzie co do tego, że termin ten jest trudny do zdefiniowania i problematyczny[1]. Poniżej przedstawiam

[1] *Listening to the Past, Speaking to the Future. Report of the Archives Task Force,* London 2004, http://www.ceice.gva.es/documents/163449496/163453359/ArchivesTaskForce.pdf/58e8d636-af87-4588-ae48-e7f2f4ce6f66 [dostęp: 19.07.2017], s. 43; A. Flinn, *Community Histories, Community Archives. Some Opportunities and Challenges,* „Journal of the Society of Archivists", nr 2, 2007, s. 152; J. M. Newman, *Sustaining community archives. A thesis submitted to the Victoria University of Wellington in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts*, praca magisterska, http://researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/1398/thesis.pdf?sequence=1, s. 26; A. Flinn, *Archival Activism. Independent and Community-led Archives, Radical Public History and the Heritage Professions,* „InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies", nr 7 (2), 2011, s. 5–6; T. Czarnota, *Komu są potrzebne społeczne archiwa?*, „Archiwista Polski", nr 4 (64), 2011, s. 15; A. Gilliland, A. Flinn, *Community archives. What are we really talking about*, 2013, http://www.ccnr.infotech.monash.edu.au/assets/docs/prato2013_papers/gilliland_flinn_keynote.pdf [dostęp: 19.07.2017], s. 2; K. Ziętal, *KARTA i archiwa społeczne*, „Biuletyn eBIB", nr 6 (151), 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Ebib%20KASia%20Zietal.pdf [dostęp: 15.08.2017], s. 3; M. Wiśniewska, *History of community archiving in Poland*, [w:] *Engaging with Records and Archives. Histories and Theories*, red. F. Foscarini et al., London 2016, s. 195; M. Wiśniewska, *Digital community archives – selected examples*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 6 (8), 2015, s. 222.

zaczerpnięte z literatury przedmiotu przykłady prób określenia, czym są archiwa społeczne, zarówno te polegające na budowaniu zwięzłych definicji, jak i opisywaniu cech tego typu działalności archiwistycznej. Cytowane przykłady (najpierw zagraniczne, następnie polskie) uzupełniam następnie o rozumienie terminu stosowane w niniejszym badaniu.

Andrew Flinn, najbardziej rozpoznawalny współczesny badacz archiwów społecznych, definiuje je w swoim artykule z 2007 r. jako:

> oddolne działania polegające na dokumentowaniu, zapisywaniu i eksplorowaniu dziedzictwa społeczności, w których kluczowa jest społecznościowa partycypacja, kontrola i własność projektu. Działalność ta może, choć nie musi, być związana z formalnymi organizacjami zajmującymi się dziedzictwem kulturowym, lecz impuls i kierunek działań muszą pochodzić od społeczności[2],

przy czym, co ważne, Flinn rozumie wspomnianą społeczność jako grupę osób definiujących się jako taka ze względu na pewną lokalizację (miejscowość, okolicę), kulturę, wiarę, środowisko, ale także wspólnotę zainteresowań, seksualność, zawód, pochodzenie etniczne – lub połączenie tych czynników[3].

Flinn prezentuje też podejście, które z czasem zaczęło i mnie przyświecać w związku z próbami podjęcia się niełatwego zadania zdefiniowania archiwum społecznego – proponuje on nie przywiązywać się zbyt mocno do samego faktu ich definiowania:

> Istotne jest jednak, aby nie rozpraszać się zbytnio definicyjną dokładnością. Często definicje te mogą bardziej sprawę gmatwać, niż rozjaśniać, i równie dobrze coś w swoje ramy włączać, jak i z nich wykluczać[4].

Zwraca również uwagę na ważną rolę archiwów społecznych w związku z nowymi trendami w historii i zmianą zainteresowań historyków w ciągu ostatnich dekad, zwłaszcza zwrócenie się w stronę historii społecznej oraz

---

[2] A. Flinn, *Community Histories,* s. 153.

[3] Tamże.

[4] Tamże.

ruch tzw. *history from below* – które wymagają nowych typów materiałów źródłowych. Archiwa „formalne" przechowują bowiem przede wszystkim historie rządów, instytucji i elit – w przeciwieństwie do historii osób zmarginalizowanych, migrantów, robotników, zwykłych obywateli; ci pojawiają się w archiwach tylko w kontekście relacji z rządem, sądami i elitami – jednowymiarowo, często w ujęciu statystycznym[5].

W badaniu krajobrazu archiwów społecznych w Wielkiej Brytanii z roku 2008 autorki przyjęły następującą definicję archiwum społecznego (w ten sposób opisując ją osobom, z którymi przeprowadzały wywiad):

> […] kolekcje materiałów, które są uosobieniem rozumienia przez daną społeczność jej historii i tożsamości. Społeczność ta może mieć podłoże geograficzne lub odnosić się do jakiejś kulturalnej czy tematycznej wspólnoty zainteresowań. Grupa ta może być częścią większej organizacji, jak spółdzielnia mieszkaniowa czy stowarzyszenie wspólnotowe, lub może być całkowicie niezależna. Może mieć swój początek w działaniach muzeum, biblioteki czy archiwum. Archiwa społeczne mogą gromadzić dokumenty oryginalne, jak fotografie czy dokumentacja lokalnych przedsiębiorstw. Alternatywnie, ich głównym celem może być stworzenie ośrodka lokalnego dziedzictwa poprzez kopiowanie i udostępnianie kopii materiałów, których oryginały przechowywane są gdzie indziej. Archiwa społeczne posiadają materiały o charakterze historycznymi i udostępniają je swojej społeczności[6].

Autorki zwracają uwagę na fakt, że archiwa społeczne to grupa bardzo zróżnicowana – jednocześnie najwięcej z nich ma charakter geograficzny i jest związanych z lokalnymi społecznościami, nie istnieją długo i są produktem ubocznym działalności społecznej, często o charakterze internetowym[7].

---

[5] Tamże, s. 159–160.

[6] K. Norgrove, S. Mirchandani, J. Goddard, *Community Archives Landscape Research. A report for MLA and CADG, 2008,* http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20111013140017/https://research.mla.gov.uk/evidence/view-publication.php?pubid=950 [dostęp: 10.07.2017], s. 3.

[7] Tamże, s. 3–5.

W artykule opublikowanym w 2009 r. w czasopiśmie „Archival Science" Andrew Flinn, Mary Stevens i Elizabeth Shepherd podkreślają, że cechą definiującą archiwum społeczne jest aktywna partycypacja społeczności w jego tworzeniu. Według autorów istnieje cały wachlarz sposobów, za pomocą których społeczność może dokumentować i promować swoją historię (historię konkretnej grupy lub miejsca) – od całkowitej niezależności od „mainstreamu" do scedowania przechowywania materiałów na archiwa publiczne[8]. Zwracają też uwagę na różne nazwy nadawane projektom, które określane są jako archiwa społeczne; wśród tych nazw wymieniają np. archiwa i biblioteki niezależne, archiwa autonomiczne, projekty *oral history*, lokalne grupy dziedzictwa, społeczne muzea (w oryg.: *independent archives and libraries, autonomous archives, oral history projects, local heritage groups, community museums*); jednak określenie danego projektu mianem „archiwum" związane jest, według autorów artykułu, z większym przekonaniem o historycznej wartości kolekcjonowanych materiałów niż w przypadku terminów „muzeum" lub „biblioteka"[9]. W artykule podkreślono również powody powstawania tego typu inicjatyw – w części są one wyrazem emancypacji grupy w jakiś sposób zmarginalizowanej, często jednak pobudki nie mają natury politycznej i związane są z entuzjazmem wobec dokumentowania historii jakiegoś miejsca, zawodu czy wydarzenia, a także ze wzrostem zainteresowania historią rodzinną i lokalną[10]. Bez względu na szczegółowy charakter początków archiwum społecznego, za decyzją o jego powstaniu stoi odczuwany przez daną społeczność brak pewnego typu materiałów w publicznych repozytoriach[11].

Społeczność jest przez Flinna, Stevens i Shepherd definiowana tak samo jak w przywołanym powyżej artykule Flinna – w połączeniu z samoidentyfikacją grupy osób ze względu na lokalizację geograficzną, etniczność, wiarę, seksualność, zawód, zainteresowania etc. lub dowolną kombinację powyższych, a „archiwum społeczne jest produktem ich prób dokumentowania

[8] A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*, „Archival Science", nr 1–2, 2009, s. 73.

[9] Tamże, s. 74.

[10] Tamże.

[11] Tamże, s. 77.

historii swojej wspólnoty"[12]. Autorzy podkreślają również, że archiwa społeczne gromadzą różnorodne typy materiałów, dużo bardziej zróżnicowane niż archiwa „mainstreamowe"[13].

Nowozelandzkie spojrzenie na kwestię definiowania archiwów społecznych prezentuje praca Joanny Newman, której wyniki opublikowano w czasopiśmie „Aplis". Według autorki:

> Archiwa społeczne to kolekcje materiałów archiwalnych, które mają swój początek w społeczności – to jest grupie ludzi, którzy mieszkają w tym samym miejscu lub dzielą inne formy wspólnoty zainteresowań – i których gromadzenie, przechowywanie i użytkowanie są związane z aktywnym uczestnictwem tejże społeczności[14].

Jednocześnie Newman przybliża nam, odmienny od polskiej specyfiki, charakter podmiotów prowadzących archiwa społeczne w Nowej Zelandii: 30% z nich prowadzą organizacje wolontarystyczne i towarzystwa historyczne, a łącznie 22% podlega bezpośrednio samorządowi – 15% władzom lokalnym, a 7% – publicznym bibliotekom[15]. Warto również wspomnieć, że autorka nie uważa za archiwa społeczne archiwów własnych należących do organizacji[16] ani inicjatyw, które przechowują wyłącznie kopie materiałów archiwalnych – te nazywa ośrodkami dokumentacyjnymi (*resource centers*)[17].

W artykule opublikowanym w 2011 r., cytowany już powyżej, Andrew Flinn zwraca uwagę, że nowozelandzkie (ale i kanadyjskie) rozumienie archiwum społecznego odnosi się do „lokalnego archiwum, które może być prowadzone przez wolontariuszy, ale również może być uważane za część publicznej służby archiwalnej"[18].

---

[12] Tamże, s. 75.

[13] Tamże, s. 74, 79.

[14] J. M. Newman, *Sustaining community archives. A thesis*, s. 8; J. Newman, *Sustaining community archives*, „Aplis", nr 24 (1), 2011, s. 38.

[15] J. Newman, *Sustaining community archives*, „Aplis", s. 37.

[16] J. M. Newman, *Sustaining community archives. A thesis*, s. 9.

[17] Tamże, s. 25–26. Patrz też: J. Newman, *Sustaining community archives*, „Aplis", s. 43.

[18] A. Flinn, *Archival Activism*, s. 7.

Flinn używa definicji inkluzywnej i szerokiej, podkreślając, po raz kolejny, że społecznościowa motywacja oraz aktywność w tworzeniu archiwum powinna grać kluczową rolę w definiowaniu archiwum społecznego, które ponadto musi posiadać jakiś zasób (kolekcję), aby móc je w ogóle nazwać archiwum, a nie projektem historycznym[19]. Autor jest świadomy, że definiowanie tak różnorodnych inicjatyw jest trudne i, podobnie jak wcześniej, wskazuje na różne określenia dla projektów, które można nazwać archiwami społecznymi. Jednocześnie rekomenduje użycie raczej terminu „archiwa niezależne" lub „archiwa niezależne prowadzone przez społeczności" (*independent archives*, *independent community-led archives*), choć zdaje sobie sprawę z popularności terminu „archiwum społeczne" (*community archive*) w Wielkiej Brytanii[20]. Flinn dostrzega, że nazywanie tego typu inicjatyw archiwami jest dość niefortunne, z uwagi na różnorodność obiektów kolekcjonowanych przez archiwa społeczne (muzealia, dzieła sztuki, ubrania, historie mówione, druki ulotne, gazety, przypinki, książki, szara literatura…); stwierdza on, że:

> Nawet wśród archiwistów generalnie sympatyzujących z archiwami społecznymi występuje poczucie, że ogromu zawodowej ambiwalencji można by uniknąć, gdyby wybrano inny termin[21].

Poza tym wymienia również motywy tworzenia archiwów społecznych: walkę z wykluczeniem i milczeniem źródeł oficjalnych[22], co jest równoznaczne ze „skarceniem mainstreamu" i jego kontestacją[23], oraz inne podejście do historii, wymagające nowych źródeł[24]. Badanie, które zostało opisane w przytaczanym artykule, dotyczyło archiwów prowadzonych przez społeczności „pokrzywdzone", zmarginalizowane i obecnie przechodzące ogromne zmiany, które zachwiały ich tożsamością; w związku z tym Flinn zwraca uwagę na fakt, że archiwa społeczne mogą mieć charakter i cel polityczny[25], choć wcale

[19] Tamże.
[20] Tamże, s. 6.
[21] Tamże.
[22] Tamże, s. 11.
[23] Tamże, s. 5.
[24] Tamże, s. 3.
[25] Tamże, s. 11–13.

nie muszą – jak np. archiwa zainteresowane lokalną historią; warto jednak mieć świadomość występowania takich różnic w ideach i celach inicjatyw pod wspólną nazwą „archiwa społeczne"[26]. Autor zaznacza również, że społeczeństwo brytyjskie jest multietniczne i wielokulturowe[27]; jest to sytuacja odmienna od polskiej specyfiki, w związku z tym spojrzenie na powstawanie archiwów społecznych w Polsce wymagać może nieco innego podejścia.

Flinn zajmuje się również zagadnieniem własności zasobów, zwracając uwagę, że obecnie dla wielu społecznych archiwów, zwłaszcza przy współczesnych możliwościach świata cyfrowego, istotą posiadania własnego zasobu archiwalnego może nie być samo fizyczne przechowywanie go w tym lub innym miejscu:

> […] w centrum zainteresowania może leżeć nie tyle fizyczna piecza nad archiwum, ile utrzymanie własności intelektualnej zasobu w ramach partnerstwa z jakąś formalną instytucją dziedzictwa kulturowego w kwestii przechowywania[28].

Ciekawym przykładem szczegółowego definiowania archiwów społecznych jest tekst Anne Gilliland i Andrew Flinna. Uważaja oni, że trudności ze sformułowaniem rzeczonej definicji wynikają z różnorodności, płynności i niestałości tych archiwów. Autorzy zachęcają środowisko akademików i osób zawodowo zajmujących się dziedzictwem kulturowym do tworzenia definicji zjawiska tak, aby powstrzymać się od narzucania i wykluczania oraz aby były szerokie i inkluzywne, podkreślające różnorodność, a nie normatywne i dogmatyczne[29].

Gilliland i Flinn próbują następnie przytoczyć różne cechy archiwów społecznych pomocne w ich definiowaniu. Zwracają uwagę, że w tym przypadku klasyczne rozróżnienie archiwum, muzeum i biblioteki na niewiele się zdaje[30]. Według nich archiwa społeczne często powstają wokół jednej lub dwóch kolekcji osobistych, a ich właściciele w dużej mierze są siłą na-

[26] Tamże, s. 9.
[27] Tamże, s. 4.
[28] Tamże, s. 8.
[29] A. Gilliland, A. Flinn, *Community archive*, s. 2–4.
[30] Tamże, s. 9.

pędową archiwum[31]. Gilliland i Flinn odwołują się również do celów tych inicjatyw. Podkreślają, że zazwyczaj są one „żywymi archiwami", które mają konkretne cele związane z teraźniejszością (jak edukacja, budowanie solidarności i tożsamości, walka z obecnymi problemami społeczności), a nie skupiają się tylko na pasywnym przechowaniu pewnych materiałów dla przyszłości[32]. Autorzy omawiają też relacje archiwów społecznych z instytucjami „mainstreamu" – niektóre z nich są od początku z nimi połączone w ramach partnerstwa, inne zmieniają z czasem swoje cele i z inicjatyw niezależnych przekształcają się w takie, które współpracują z różnego typu instytucjami głównego nurtu, np. archiwami uniwersyteckimi[33].

Ciekawe spojrzenie na istotę archiwów społecznych proponuje Michelle Caswell, zwracając uwagę na, opisywany już powyżej, polityczny kontekst ich istnienia; według autorki kluczową różnicą między archiwami społecznymi a lokalnymi towarzystwami miłośników historii jest kontekst zdobywania władzy – archiwa społeczne powstają i działają ze względu na potrzebę kontrolowania konstruowania historii danej społeczności oraz umożliwianie wybrzmienia głosom do tej pory marginalizowanym[34].

Definicją i charakterystyką archiwów społecznych zajęły się w jednym ze swoich tekstów również, cytowana już wcześniej, Anne Gilliland i Sue McKemmish. Zaznaczają one, że termin *community archive* pochodzi raczej od osób związanych z archiwistyką jako dyscypliną, a nie od społeczności; przywołują również inne określenia stosowane co do tego typu inicjatyw, m.in. DIY (zrób-to-sam), oddolne, opozycyjne, partycypacyjne, niezależne („*community-led/centric/based archives, DIY (do-it-yourself), grassroots, oppositional, participatory, or independent archives, and archives from-the--bottom-up*")[35].

---

[31] Tamże.

[32] Tamże.

[33] Tamże, s. 11.

[34] M. Caswell, *Toward a survivor-centered approach to records documenting human rights abuse: lessons from community archives*, „Archival Science", nr 3–4, 2014, s. 307–322.

[35] A. Gilliland, S. McKemmish, *The role of participatory archives in furthering human rights, reconciliation and recovery*, „Atlanti", nr 1, 2014, http://www.iias-trieste-maribor.eu/fileadmin/atti/2014/Gilliland.pdf [dostęp: 07.07.2017], s. 81.

Autorki zastanawiają się również nad charakterystyką rosnącego w siłę ruchu archiwów społecznych w wielu krajach, w tym nad powodami ich powstawania; wśród nich wymieniają ograniczenia archiwów oficjalnych i częste poczucie wśród społeczności tworzących archiwa społeczne, że ich doświadczenia, tożsamość i spojrzenie na świat nie są odpowiednio udokumentowane przez oficjalne materiały. W Australii tego typu działalnością związaną z „odzyskiwaniem" swojej historii zajmują się społeczności tubylców, w Stanach Zjednoczonych często są to społeczności etniczne, rasowe i LGBT+[36] – podobnie jak w Wielkiej Brytanii, gdzie ważne miejsce zajmują dodatkowo ruchy robotnicze. Gilliland i McKemmish zwracają uwagę na różnice dzielące archiwa społeczne i „tradycyjne" – inne typy gromadzonych materiałów (w tych pierwszych również opowieści i muzealia); inne zasoby – fizyczne i finansowe; inne rodzaje ekspertów (nie profesjonalni archiwiści tylko seniorzy, weterani i lokalni historycy); skupienie się na obecnych potrzebach społeczności, a nie na wieczystym przechowywaniu archiwum[37].

Sarah Welland, w swojej pracy o archiwach społecznych w Nowej Zelandii, krótko i ciekawie przedstawia cztery definiujące cechy archiwów społecznych na podstawie literatury przedmiotu:

> Po pierwsze, archiwa społeczne mają aktywne wsparcie i współudział ze strony samodefiniującej się społeczności […]. Po drugie, archiwa społeczne to miejsca (fizyczne lub jakiekolwiek inne), które poświadczają i zapewniają dostęp do pamięci społeczności i opowieści, które można z niej utworzyć […]. Po trzecie, archiwa społeczne przechowują nie tylko archiwa, ale również cały wachlarz obiektów nie uważanych tradycyjnie za archiwalne

[36] W książce tej, w celu określenia osób nieheteronormatywnych, używam akronimu LGBT+, który, w tłumaczeniu, odnosi się do lesbijek, gejów, osób biseksualnych, transseksualnych/transgenderycznych oraz innych nieheteronormatywnych. Jest to skrócona forma bardziej inkluzywnego akronimu LGBTTITSQ („*lesbians, gay men, bisexuals, transgendered, transsexual, intersexed, two-spirited, and questioning individuals*" – lesbijki, geje, biseksualiści, osoby transgenderyczne, transseksualne, interseksualne, osoby two-spirit, osoby kwestionujące swoją seksualność i/lub płeć; M. Barriault, R. Sheffield, *Note from the guest editors*, „Archivaria", nr 68, 2009, s. 120); *What is LGBTQ?*, https://gaycenter.org/about/lgbtq/#questioning [dostęp: 7.07.2019].

[37] Tamże.

> […]. Po czwarte, archiwa społeczne często działają bez bezpośredniego nadzoru i/lub finansowania ze strony państwa […][38].

W 2015 r. opublikowano *Encyklopedię archiwistyki* pod redakcją Luciany Duranti i Patricii C. Franks, w której znalazło się również krótkie hasło *community archives*, autorstwa wspominanego wcześniej Brytyjczyka, Andrew Flinna. Nie podaje on ścisłej definicji archiwów społecznych, wskazuje jednak na płynność rozumienia tego terminu oraz trudną do ujęcia różnorodność inicjatyw nazywanych archiwami społecznymi. Zaznacza również, że termin ten od lat stwarza badaczom problemy i podważane są oba jego składniki, zyskał on jednak uznanie i jest często stosowany[39].

Warta wspomnienia jest również jedna z najnowszych definicji archiwum społecznego, stworzona przez Vladana Vukliša i Anne Gilliland w ramach tekstu dotyczącego aktywizmu archiwalnego (ang. *archival activism*):

> Istotną formą archiwalnego aktywizmu jest to, co często nazywa się „archiwami społecznymi" lub „prowadzonymi przez społeczności" [*community or community-led archives*]. Te tak zwane „niezależne" działania archiwalne nie zostały stworzone przez państwowe, korporacyjne czy inne „mainstreamowe" władze lub ich przedstawicieli, lecz powstają oddolnie dzięki tym, którzy samoidentyfikują się jako „społeczność" ze względu na klasę, rasę, pochodzenie etniczne, płeć, preferencje seksualne, miejscowość, poglądy społeczne i/lub polityczne, status itd.[40]

---

[38] S. Welland, *The role, impact and development of community archives in New Zealand. A research paper*, 2015, https://repository.openpolytechnic.ac.nz/bitstream/handle/11072/1752/The%20role,%20impact%20and%20development%20of%20community%20archives%20in%20New%20Zealand.pdf?sequence=3 [dostęp: 07.07.2017], s. 7.

[39] A. Flinn, *Community archives*, [w:] *Encyclopedia of Archival Science*, red. L. Duranti, P. C. Franks, Lanham 2015, s. 145–148.

[40] V. Vukliš, A. Gilliland, *Archival activism. Emerging forms, local applications*, [w:] *Archives in the Service of People – People in the Service of Archives. Proceedings of the Alma Mater Europaea 4th International Scientific Conference: All About People: Society and Science for Integrated Care of People*, red. B. Filej, Maribor 2016, http://almamater.si/upload/userfiles/files/zborniki%20konf%202016/Konferenca_zbornik_arhivisti_WEB.pdf [dostęp: 07.07.2017], s. 18.

Autorzy zwracają uwagę na fakt, że archiwa społeczne często powstają jako reakcja na porażkę archiwów oficjalnych, które nie były w stanie zadowalająco udokumentować danej społeczności lub zapewnić jej odpowiedniego dostępu do już posiadanych dokumentów; ostrzegają także przed możliwością autocelebracji i romantyzacji narracji historycznej stworzonej przez archiwa społeczne[41].

Przytaczanie zagranicznych definicji chciałabym zakończyć przykładem brytyjskiej Community Archives and Heritage Group, która, podobnie jak nasz rodzimy Ośrodek KARTA, zapewnia platformę komunikacji dla oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych. Zakładka na stronie internetowej CAHG, poświęcona definiowaniu archiwum społecznego, zawiera następujące stwierdzenia:

> Definicja „archiwum społecznego" jest przedmiotem dyskusji. Mówiąc ogólnie, myśli się o pewnych projektach jako o archiwach społecznych z jednego z tych powodów:
>
> 1. Tematyką zasobu jest pewna społeczność. Klasycznym przykładem jest grupa osób mieszkających w jednej miejscowości, ale istnieją również „wspólnoty zainteresowań/interesu", jak osoby pracujące w pewnym konkretnym zawodzie.
> 2. W proces tworzenia zasobu zaangażowana była społeczność. Typowo oznacza to, że główną rolę odgrywali wolontariusze, niekiedy ramię w ramię z profesjonalnymi archiwistami[42].

Jednocześnie strona CAHG jest otwarta na wszelkie inicjatywy, które uważają siebie za archiwa społeczne; jedynym zastrzeżeniem stawianym przez autorów strony jest posiadanie przez daną inicjatywę jakiegoś zbioru, który powinien zawierać:

---

[41] Tamże, s. 19.

[42] J. Latimer, *What is a community archive? Definition of a community archive used on this site*, 2016, http://www.communityarchives.org.uk/content/about/what-is-a-community-archive [dostęp: 26.08.2017].

> źródła pierwotne, jak fotografie, dokumenty, historie mówione etc. (a nie tylko artykuły czy eseje na ich temat). Zbiór ten może być fizyczny albo cyfrowy – albo i taki, i taki[43].

Tak, w skrócie, przedstawiają się wysiłki zagranicznych (anglojęzycznych) autorów (i praktyków), dążące do wykonania trudnego zadania zdefiniowania terminu „archiwum społeczne", w angielskiej wersji: *community archive*. Warto jednak zwrócić uwagę na pewną rozbieżność w tłumaczeniu: *community archive* dosłownie oznacza raczej „archiwum społecznościowe" – w wielu przytoczonych definicjach to właśnie społeczność (szeroko definiowana) staje na pierwszym miejscu. Przedstawiony powyżej przegląd definicji tego terminu musi być jednak postrzegany przez pryzmat, z jednej strony, jego wybiórczości (warto byłoby zapoznać się z definicjami podobnego zjawiska, pochodzącymi np. z Bałkanów, Europy Wschodniej, Ameryki Południowej itd.); z drugiej strony trzeba podkreślić, że na rozumienie tego terminu wpływa sam kształt oddolnych działań archiwistycznych w krajach, z których pochodzą cytowani autorzy (Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Nowa Zelandia). Na kształt tego zjawiska z kolei wpływa również obecny stan tych społeczeństw. Wielka Brytania i USA to kraje wielokulturowe i multietniczne, w których duży procent mieszkańców to imigranci lub ich potomkowie; Nowa Zelandia z kolei to państwo wyspiarskie, miejsce wciąż rozliczające się z kolonialną przeszłością, a jednocześnie zamieszkiwane zarówno przez potomków kolonistów, jak i autochtonów. Ponadto w krajach tych prężnie działają ruchy emancypacyjne związane z mniejszościami seksualnymi czy dyskryminacją rasową; jeśli weźmiemy pod uwagę również dwudziestowieczny brytyjski ruch robotniczy i ruch *history-from-below* oraz odmienne tradycje historiograficzne, to okaże się, że zarówno kształt oddolnych działań dokumentacyjnych w tych krajach (na którego opisanie nie było tu miejsca)[44], jak i definicje archiwum społecznego nie mogą być tak po prostu porównane do sytuacji w Polsce i polskich

[43] Tamże.

[44] Patrz: *Archiwa społeczne. Modele współpracy z państwem*, red. K. Ziętal, Warszawa 2015, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa%20spoleczne.%20Modele%20wspolpracy%20z%20panstwem.pdf [dostęp: 14.08.2017].

„prób terminologicznych". Nie jest to jednak załamywanie rąk, a raczej wezwanie do badań o zasięgu międzynarodowym.

Polskie tradycje badania, a także definiowania archiwów społecznych nie są długie. Mimo to w literaturze pojawiło się już wiele prób ujęcia w ramy terminologiczne tego zagadnienia. Sam termin obecny jest w Polsce od lat[45], choć próby naukowego zdefiniowania go liczą sobie mniej niż dekadę.

Jednym z pierwszych artykułów podejmujących próbę zdefiniowania terminu „archiwum społeczne" jest tekst Tomasza Czarnoty z 2011 r. Autor zauważa w nim problemy, z jakimi spotyka się definiowanie archiwów społecznych (oraz społecznych ośrodków dokumentacyjnych), jednak decyduje się używać tego terminu, jako że jest on już w polskiej rzeczywistości dobrze zadomowiony i konsekwentnie używany od lat dziewięćdziesiątych[46].

Czarnota nie podaje zwięzłej definicji archiwum społecznego, ale zestaw cech charakterystycznych dla tego typu inicjatyw. Archiwa społeczne są więc instytucjami pamięci, które „intencjonalnie i z reguły od początku działają na rzecz obejmowania opieką wytworów odrębnych niż one same podmiotów – osób fizycznych, ale też i prawnych, działających w tzw. trzecim sektorze"; autor spod definicji wyłącza również „podmioty, które sprawują pieczę wyłącznie nad jednym – nie własnym wszakże (zakładowym) – archiwum"[47]. Czarnota zwraca uwagę na fakt, że archiwum społeczne ma intencję przechowywania materiałów długotrwale, a działalność archiwistyczna musi być w nich na pierwszym miejscu:

> […] odnoszę się do tworów prawnych, których, jeśli nie wyłączną, to w każdym razie podstawową lub wiodącą, formą działalności jest gromadzenie, długotrwałe (wieczyste?) przechowywanie, opracowanie i udostępnianie cudzych dokumentów – wytworzonych przez podmioty inne niż one same. Tym samym nie odnoszę się do archiwów organizacji, których racją bytu jest działalność społeczna, polityczna, kulturalna, związkowa czy artystyczna, a także biznesowa, zaś gromadzenie, przechowywanie

[45] Z. Gluza, *Archiwa społeczne*, „Karta", nr 36, 2002, s. 140–142.

[46] T. Czarnota, *Komu są potrzebne społeczne archiwa?*, „Archiwista Polski", nr 4 (64), 2011, s. 15–16.

[47] Tamże, s. 15.

> i udostępnianie (zwłaszcza osobom z zewnątrz) swojej dokumentacji jest z punktu widzenia ich zasadniczych celów uboczne[48].

Autor za cechę definiującą archiwum społeczne przyjmuje również jego otwartość (udostępnianie zasobu bez specjalnych zezwoleń od kierownictwa archiwum) i służenie całemu społeczeństwu, a nie jednej organizacji lub wąskiemu tylko środowisku[49].

Kamieniem milowym w definiowaniu archiwów społecznych stały się działania Fundacji Ośrodka KARTA, związane z projektem „Archiwa społeczne w Polsce", realizowanym w 2012 r. Jego założeniem było m.in. stworzenie bazy archiwów społecznych, co wymagało skonstruowania definicji tego terminu. Została ona opublikowana na stronie www.archiwa.org, ale również w przygotowanym przez KARTĘ podręczniku archiwistyki społecznej:

> Archiwum społeczne prowadzone jest przez: organizację pozarządową (w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy O działalności pożytku publicznego i o wolontariacie) lub powstaje przy jednostce samorządu terytorialnego w efekcie celowej aktywności obywatelskiej. Archiwum gromadzi, przechowuje, opracowuje (w celu udostępniania) materiały dokumentowe, ikonograficzne lub audiowizualne. Dokumentacja ta tworzy niepaństwowy zasób archiwalny[50].

KARTA podkreśla więc oddolność inicjatywy stworzenia archiwum społecznego, jednocześnie oddając je w ręce wyłącznie organizacji

---

[48] Tamże.

[49] Tamże, s. 16.

[50] K. Ziętal, *Wstęp* [w:] *Archiwistyka społeczna*, s. 9; *Definicja archiwum społecznego*, http://archiwa.org/as_definicja.php [dostęp: 28.07.2017]. Co ciekawe, we wniosku o dofinansowanie projektu, złożonym w Narodowym Instytucie Audiowizualnym, ostatnie zdanie brzmiało: „Dokumentacja ta, tworzona poza strukturami państwa, przynależy do narodowego zasobu archiwalnego"; *Wniosek [Fundacji Ośrodka KARTA] o dofinansowanie zadania w ramach Programu Archiwistyka Społeczna. „Archiwa społeczne w Polsce: ewidencja, edukacja, promocja*", dokument otrzymany od Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach dostępu do informacji publicznej, 2012, Archiwum prywatne MWD.

pozarządowych i samorządu (wykluczając np. osoby prywatne, związki zawodowe i partie polityczne, przedsiębiorstwa prywatne itd.); podkreśla również fakt, że archiwa społeczne tworzą niepaństwowy zasób archiwalny – a więc współtworzą narodowy zasób archiwalny[51]. W dalszej części wstępu do podręcznika Katarzyna Ziętal podkreśla, że wyłączenie z definicji samorządu lokalnego spowodowałoby wykluczenie z grona archiwów społecznych Cyfrowych Archiwów Tradycji Lokalnej, powoływanych z udziałem KARTY przy gminnych bibliotekach[52]. Autorka uzasadnia również wyłączenie z definicji osób prywatnych:

> Prywatne zbiory kolekcjonerskie nie mieszczą się w definicji AS-ów, często nie są bezpłatnie udostępnianie, po śmierci ich twórcy najczęściej dziedziczy je rodzina kolekcjonera. Mogą jednak przekształcić się w kolekcję w ramach ruchu archiwistyki społecznej[53].

Ale po chwili dodaje:

> Również Archiwum Jerzego Turowicza, obecnie niepodlegające żadnej organizacji, prowadzone przez wnuka redaktora naczelnego „Tygodnika Powszechnego", jest archiwum społecznym – prowadzone z myślą o udostępnianiu zbiorów, katalogowane i digitalizowane[54].

Ziętal zdaje sobie sprawę z trudności w definiowaniu archiwów społecznych; stwierdza, że nie można tego robić wyłącznie na podstawie statusu prawnego właściciela zasobów:

> Można wskazać te archiwa, które na pewno są społeczne, a także te, które na pewno nimi nie są, ale istnieje wiele przypadków mniej oczywistych. AS-y to archiwa nietypowe, szukają swojego miejsca w organizacjach pozarządowych, ale i otwartych na potrzeby społeczne instytucjach

[51] Patrz: przyp. 46.
[52] K. Ziętal, *Wstęp*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, s. 9.
[53] Tamże.
[54] Tamże, s. 10.

> samorządowych. Brak finansowania budżetowego nie może być więc kryterium decydującym[55].

Autorka podkreśla również, że zdarza się, iż takie archiwum z powodu czasowych trudności nie jest w stanie udostępniać swoich zasobów lub robi to tylko okazyjnie, np. w ramach wystaw archiwalnych – nie jest to powodem wykluczenia go z grupy archiwów społecznych, istotna jest bowiem „wola szerokiego i bezpłatnego udostępnienia materiałów archiwalnych"[56]. Podkreśla również, że archiwa społeczne często wcale nie nazywają siebie słowem „archiwum", ale np. „muzeum", a także, że łączą one cechy instytucji sektora GLAM (ang. *galleries, libraries, archives, museums* – galerie, biblioteki, archiwa, muzea)[57].

Kończąc definicyjne rozważania, Ziętal pisze o najważniejszej cesze archiwów społecznych – czyli społecznej w nich partycypacji – a także płynności granicy prywatne–publiczne:

> Oprócz ścisłego definiowania, w przypadku archiwów społecznych, istotne jest przede wszystkim to, co wyczuwamy intuicyjnie, co niekoniecznie da się zmieścić w ramach definicji. Wydaje się, że podstawowym wyróżnikiem archiwum społecznego powinna być partycypacja, czyli współuczestniczenie społeczeństwa w tworzeniu tego zasobu na każdym z etapów działalności – i w trakcie gromadzenia, i opracowania. Czasem zaciera się granica między odbiorcami a twórcami archiwum – czytelnicy stają się wolontariuszami, pomagają opracowywać zbiory. Cechą wyróżniającą archiwa społeczne jest często płynna granica między tym, co publiczne, a tym co prywatne: bywa, że AS-y mają problem z określeniem statusu swoich zbiorów – na przykład, gdy archiwum składa się z rozproszonych kolekcji prywatnych członków stowarzyszenia, ale udostępnianych publicznie, do celów edukacyjnych, wystawienniczych, badawczych. Nieuchwytny jest więc często moment, kiedy prywatne przechodzi w publiczne[58].

[55] Tamże.
[56] Tamże.
[57] Tamże.
[58] Tamże, s. 11.

Nieomal jednocześnie z tymi próbami (Czarnoty i Ziętal – Ośrodka KARTA) zdefiniowania oddolnego dokumentowania, w lokalnym czasopiśmie archiwistycznym pojawił się artykuł Alicji Jabłońskiej, w którym „tak zwane archiwa społeczne", są to spuścizny archiwalne i kolekcje prywatne (sic!)[59]. Jest to całkiem inne pojmowanie tego terminu, w polskiej literaturze archiwistycznej chyba bez precedensu.

W 2013 r. na łamach „Archiwisty Polskiego" ukazał się mój artykuł, w którym definicja archiwów społecznych pochodzi z obronionej przeze mnie, w roku poprzednim, pracy licencjackiej; oto jej treść:

> Archiwa społeczne są to instytucje pamięci, gromadzące źródła (najczęściej do zadanego tematu) niebędące wytworem ich dysponenta, który to dysponent jednocześnie nie jest jednostką o charakterze państwowym (nadzorowaną przez struktury państwowe), samorządowym (nadzorowaną przez struktury samorządowe), bądź komercyjnym (której celem istnienia jest czerpanie zysków z gromadzenia dokumentacji, jak to jest w przypadku firm przechowalniczych). Archiwum społeczne może być zatem prowadzone przez jednostki trzeciego sektora (tj. fundacje i stowarzyszenia), jak również osoby fizyczne czy partie polityczne, a w teorii również także przedsiębiorstwa prywatne.
>
> Istotą archiwów społecznych są więc dwie cechy:
> 1. Niepaństwowość; oddolna (społeczna właśnie) inicjatywa.
> 2. Gromadzenie dokumentacji „obcej" – niebędącej wytworem danej instytucji czy osoby, a jedynie przez nią zebranej (co odróżnia archiwa społeczne od archiwów bieżących, np. stowarzyszeń i fundacji czy archiwów prywatnych i rodzinnych).
>
> Jednocześnie nie zgadzam się ze zdaniem Tomasza Czarnoty, wyrażonym przez niego w bodajże pierwszym polskim artykule dotyczącym archiwów społecznych, jakoby archiwum o wymienionych cechach nie było archiwum społecznym, jeżeli gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie zasobu jest jedynie celem ubocznym działalności dysponenta, a nie nadrzędnym celem jego istnienia. Za istotniejszą cechę niż umiejscowienie dokumentowania w hierarchii ważności działalności dysponenta uważam

[59] A. Jabłońska, *Tak zwane archiwa społeczne w Archiwum Państwowym w Szczecinie*, „Szczeciński Informator Archiwalny", nr 21, 2012, s. 153–173.

> oddolność inicjatywy – dana osoba lub grupa osób mogła zaniechać dokumentowania, a jednak się go podjęła[60].

W definicji tej została przede wszystkim podkreślona oddolność i niezależność archiwów społecznych (na zasadzie wykluczenia) oraz ich odmienność od archiwów organizacji społecznych, tj. ich archiwów własnych, nawet, jeśli są udostępniane szeroko.

Również w 2013 r. kolejną próbę definiowania archiwów społecznych podjął Tomasz Czarnota:

> Pod pojęciem archiwów społecznych rozumiem przybierające zazwyczaj formułę prawną fundacji lub stowarzyszenia inicjatywy społeczne, których celem jest gromadzenie, a także opracowanie i udostępnianie dokumentacji historycznej. Należy też do tego dodać, że nie tworzą one sieci, a ramy czasowe ich działania odpowiadają trwaniu energii środowisk, które je powołały. W tym znaczeniu bywa też używane określenie „społeczne ośrodki dokumentacyjne", które wyróżniają się tym, że realizując działalność archiwalną, nie podlegają nadzorowi państwowej służby archiwalnej[61].

Autor wymienia fundacje i stowarzyszenia jako podmioty prowadzące archiwa społeczne; dodając jednak słowo „zazwyczaj", zostawia furtkę i umożliwia włączenie w ramy definicji również innego typu inicjatywy – i to zgodnie z kształtem tej definicji – inicjatywy społeczne, które zajmują się „dokumentacją historyczną". Czarnota podkreśla ich niezależność (nie tworzą sieci) oraz efemeryczność i utożsamia termin „archiwum społeczne" z terminem „społeczne ośrodki dokumentacyjne", odwołując się do tekstu

---

[60] M. Wiśniewska, *Postmodernizm a archiwa społeczne*, „Archiwista Polski", nr 70, 2013, s. 27. Ta sama definicja, z niewielkimi zmianami, służyła mi później również w innych tekstach: taż, *Archiwum jako miejsce pamięci*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 4 (6), 2013, s. 142; taż, *Funkcje archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 63 (po dodaniu kolejnego wykluczenia w postaci nienadzorowania archiwum społecznego przez instytucje kościelne).

[61] T. Czarnota, *Problemy polskich archiwów społecznych za granicą*, [w:] *Arkhivy Rossii i Pol'shi: istoriya, problemy i perspektivy razvitiya = Archiwa Rosji i Polski: historia, problemy i perspektywy rozwoju*, red. L. Mazur, J. Łosowski, Jekaterynburg 2013, http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19625/1/arp-2013-11.pdf [dostęp: 28.07.2017], s. 145.

Katarzyny Minczykowskiej z 2003 r.[62] Zaznacza również, że w nazwach tego typu inicjatyw rzadko występuje słowo „archiwum"[63].

Ten sam rok przyniósł również publikację Katarzyny Ziętal, dotyczącą archiwów społecznych przy bibliotekach. O pojęciu archiwum społecznego pisze ona tak:

> Archiwum społeczne zostaje powołane przez jednego człowieka lub grupę ludzi w celu gromadzenia i udostępniania starych fotografii, dokumentów życia społecznego, relacji. To oddolny ruch, służący ocaleniu historii danej społeczności, mniejszości narodowej, spuścizny artysty, dyscypliny sportowej i wszelkich innych przejawów życia społecznego lub prywatnego. Typowe archiwum społeczne istnieje przy fundacji i stowarzyszeniu.
>
> Czy więc takie oddolne archiwum może zaistnieć przy strukturze samorządowej lub państwowej – przy bibliotece? Tak, ponieważ o społecznym charakterze archiwum świadczy nie tylko rodzaj organizacji, przy której się afiliuje, ale przede wszystkim to, w jaki sposób działa. Zbiory pochodzą z zasobów społeczeństwa, najczęściej z prywatnych szuflad, z rodzinnych kolekcji. Dotyczą więc w małym stopniu historii instytucji i państwowości polskiej — ta grupa materiałów jest zabezpieczana przez archiwa państwowe. Społeczeństwo partycypuje w tworzeniu archiwum i na etapie pozyskiwania, i na etapie opracowania zasobu. Często zaciera się granica między twórcami i odbiorcami archiwum: użytkownicy stają się wolontariuszami, pomagając opisywać zbiory[64].

Ziętal, podobnie jak powyżej wspomniany Czarnota, stwierdza, że archiwa społeczne istnieją zazwyczaj (typowo) przy fundacjach lub stowarzyszeniach; ponadto mogą je tworzyć zarówno jedna osoba, jak i grupa ludzi; gromadzą różnorodnego typu materiały na różne tematy. Autorka uważa, że archiwum społeczne nie jest definiowane przez organizacje czy instytucje, przy których istnieje, dlatego może działać przy placówce państwowej

---

[62] K. Minczykowska, *Społeczne ośrodki dokumentacji dziejów konspiracji 1939–1945 w Polsce*, „Archiwista Polski", nr 2 (30), 2003, s. 39–50.

[63] T. Czarnota, *Problemy polskich archiwów społecznych*, s. 145–146.

[64] K. Ziętal, *Jak biblioteka staje się archiwum społecznym*, „Biuletyn eBIB", nr 3 (139), 2013, http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/60 [dostęp: 28.07.2017], s. 1.

lub samorządowej, a jego istotą jest współdziałanie ze społeczeństwem przy gromadzeniu zasobu, ale także przy jego opracowaniu.

Podobną definicję archiwum społecznego, choć ujętą w bardziej opisowej formie, zawarła Katarzyna Ziętal w tekście opublikowanym w 2014 r., w czwartym tomie serii *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*. Wymienia w nim następujące cechy archiwów społecznych: powstają oddolnie, w wyniku ruchu społecznego i pasji, a nie odgórnie; najczęściej istnieją w ramach organizacji trzeciego sektora, ale również przy instytucjach państwowych lub samorządowych (status organizacji jest sprawą drugorzędną w ich definiowaniu); zasób dotyczy zwłaszcza historii lokalnej, sportu, życia artystycznego, mniejszości narodowych, zawodów, życia społecznego, prywatnego, codziennego – a nie tzw. wielkiej historii; istotna jest w nich partycypacja społeczna przy gromadzeniu i opracowaniu materiałów; cel istnienia archiwum jest społeczny; często nie nazywają siebie „archiwum", tylko „muzeum" lub „galerią"; udostępnianie jest podstawowym celem archiwum; niekiedy płynna jest w nich granica prywatne/publiczne. Jako że archiwa społeczne definiuje społeczny cel ich istnienia, Ziętal stwierdza, że za archiwum społeczne może być uznane również archiwum własne organizacji, o ile szeroko udostępnia i popularyzuje swój zasób[65].

W przeciwieństwie do autorów zagranicznych, Ziętal uważa, że typy gromadzonych przez archiwa społeczne materiałów zasadniczo nie różnią się od tych gromadzonych przez archiwa państwowe, inna jest jednak ich ilościowa relacja – w archiwach społecznych bowiem dominują fotografie[66]. Autorka zastanawia się również nad „archiwalnością" archiwów społecznych; pisze:

> Wiele z materiałów będących w obszarze zainteresowań AS, nie trafiłoby do AP. Część z nich, być może, nie stanowi narodowego zasobu archiwalnego. […] Trudno odróżnić ten zasób od historycznego; zresztą decyzja

[65] Taż, *Archiwa społeczne w Polsce*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 4: *Nowa archiwistyka. Archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym,* red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 72–73.

[66] Tamże, s. 74.

> o przynależności zbioru do narodowego zasobu archiwalnego jest płynna i zmienia się w czasie[67].

I dalej:

> Archiwum z zasady przechowuje swoje materiały wieczyście. Problemem jest niekiedy efemeryczność AS-ów[68].

Autorka wyraża również powątpiewania co do możliwości zbudowania stosownej terminologii opisującej oddolne inicjatywy dokumentacyjne:

> Archiwa społeczne chyba nigdy nie doczekają się definicji ujmującej całość zjawiska. Bo i dziedzina ta jest żywiołowa, płynna, wymykająca się z ram definicji. W tej różnorodności ujawnia się wartość archiwistyki społecznej[69].

W tym samym zbiorze studiów ukazał się również mój tekst, w którym zawarłam następującą, krótką definicję archiwów społecznych:

> […] to powstałe w ramach oddolnej inicjatywy archiwa o charakterze wieczystym (archiwa historyczne), które gromadzą materiały obce i/lub prowadzą działalność dokumentacyjną pod pewnym kątem, tj. na wybrany wcześniej temat, do wybranej problematyki[70].

Definicja ta nie stosuje już wykluczeń, ale podkreśla cechy archiwów społecznych: oddolność, „archiwalność" – tj. intencję wieczystego zachowania materiałów, tematyczność zasobu oraz odmienność od archiwum bieżącego (gromadzenie i wywoływanie materiałów obcych).

W 2014 r. opublikowano również kolejny artykuł Tomasza Czarnoty, podejmujący zadanie scharakteryzowania archiwów społecznych:

---

[67] Tamże.

[68] Tamże, s. 75.

[69] Tamże, s. 76.

[70] M. Wiśniewska, *Archiwum społeczne – archiwum emocji*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwane,* t. 4, s. 78.

> […] i to stanowi istotę owych ośrodków – archiwa społeczne mają to do siebie, iż powstają w efekcie celowej (dodam też, że spontanicznej i nienadzorowanej przez organy władzy publicznej) aktywności obywatelskiej. Ta ma często charakter nieformalny, choć wśród tych ostatnich są stowarzyszenia i fundacje, a niektóre działają przy różnych instytucjach, tj. biblioteki i domy kultury, a nawet przy urzędach[71].

Można jednak mieć wątpliwości co do tego, czy wspomniany przez autora na początku brak nadzoru ze strony władzy publicznej może iść w parze z afiliacją archiwum społecznego przy organach samorządowych lub nawet urzędach.

Dalej Czarnota stwierdza, że archiwa społeczne stanowią składowe niepaństwowego zasobu archiwalnego, zarówno ewidencjonowanego, jak i nieewidencjonowanego i mogą je tworzyć również osoby fizyczne i podmioty gospodarcze

> […] zainteresowane nie tylko dokumentowaniem własnej działalności, lecz również historią i tradycją otoczenia, w którym funkcjonują. Celem tego może być m.in. ukazanie owemu otoczeniu ich społecznie wrażliwego oblicza oraz demonstrowanie ich długotrwałych związków z określonym terenem i jego mieszkańcami[72].

Według Czarnoty tego typu archiwa można nazwać archiwami społecznymi, jeśli przede wszystkim mają charakter społeczny:

> […] archiwa społeczne powstają bezpośrednio dzięki społeczeństwu, ich zasób traktuje głównie o społeczeństwie (a nie o władzy) i temuż społeczeństwu służy on przede wszystkim[73].

---

[71] T. Czarnota, *O archiwach społecznych i ich znaczeniu dla polskiego dziedzictwa narodowego oraz tożsamości lokalnej,* „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 5 (7), 2014, s. 127.

[72] Tamże.

[73] Tamże, s. 128.

W 2014 r. opublikowano także artykuł Katarzyny Ziętal pt. *KARTA i archiwa społeczne*[74]. Autorka stwierdza w nim, że:

> […] pojęcie „archiwum społeczne" dopiero szuka swojego miejsca w przestrzeni publicznej, nie jest oczywiste nawet dla podmiotów tworzących ten ruch. AS-y trudno poddać definicji, ponieważ dotyczą działań na poły nieformalnych, oparte są na żywiole społecznym, który realizuje się zarówno w całkowicie spontanicznie i oddolnie podejmowanych przedsięwzięciach, jak i w profesjonalnie zorganizowanych instytucjach[75].

Następnie Ziętal wymienia podmioty prowadzące (lub mogące prowadzić) archiwa społeczne: organizacje trzeciego sektora, samorząd lokalny, grupy nieformalne, instytucje państwowe, zakłady pracy, drużyny piłkarskie, cechy, przemysł; po raz kolejny autorka podkreśla jednak, że status organizacji jest sprawą drugorzędną, a istotna jest pasja (która „leży u źródeł każdego archiwum społecznego"), aktywne pozyskiwanie zbiorów i partycypacja społeczna[76].

W dalszej kolejności Ziętal zajmuje się statusem działań archiwistycznych w ramach podmiotu prowadzącego archiwum społeczne:

> Prowadzenie archiwum bywa podstawową działalnością organizacji, częściej jednak stanowi tylko jeden z jej elementów, jest efektem innych działań lub też ich początkiem[77].

Opisuje również powody tworzenia archiwów społecznych:

---

[74] K. Ziętal, *KARTA i archiwa społeczne,* „Biuletyn eBIB", nr 6 (151), 2014, s. 1–6, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Ebib%20KASia%20Zietal.pdf [dostęp: 15.08.2017]. Artykuł jest rozszerzoną i uaktualnioną wersją innego tekstu, który z tego powodu nie został w tym zestawieniu przytoczony: K. Ziętal, *Ustanowienie AS-ów*, „Karta", nr 75, 2013, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/katarzynazietal.pdf [dostęp: 15.08.2017], s. 138–142.

[75] K. Ziętal, *KARTA i archiwa społeczne*, s. 3.

[76] Tamże.

[77] Tamże, s. 4.

> Motywacje do podjęcia pracy nad gromadzeniem zasobu są różne, tak jak zróżnicowane jest środowisko AS-ów. Cel przyświeca twórcom od początku lub pojawia się w trakcie prowadzenia innej działalności, w miarę uświadamiania sobie wartości, a jednocześnie ulotności prywatnych źródeł historycznych. Początkiem AS-a bywa wystawa lub publikacja, po której rodzi się pytanie, co dalej ze zgromadzonym zasobem[78].

Ziętal podkreśla w swoim artykule przywoływane wcześniej cechy archiwów społecznych: ich podstawowym celem jest udostępnianie zebranych materiałów (co odróżnia je od inicjatyw kolekcjonerskich)[79], a działają dla społeczeństwa i w jego imieniu[80].

Interesującą definicję archiwum społecznego (opublikowaną w 2015 r.) stworzył Waldemar Chorążyczewski. Według niego:

> Dyskusje na temat tego, co to są archiwa społeczne czas uciąć i uznać, że archiwum społeczne to zasób archiwalny stanowiący własność instytucji życia publicznego (partii, stowarzyszenia, fundacji), która posiada archiwalia wytworzone przez siebie, ale też mogąca (i zwykle w jakimś zakresie to czyniąca) gromadzić archiwalia obcych wytwórców, odpowiadające profilowi jej własnej działalności. W skrajnym przypadku może to być instytucja życia publicznego, powołana właśnie w celu gromadzenia tych materiałów obcych, dokumentujących fragment rzeczywistości uznany przez instytucję życia publicznego za wart udokumentowania, bo zaniedbany przez dotąd istniejące archiwa, czy to publiczne, czy społeczne[81].

W definicji tej przynajmniej dwie rzeczy są niespotykane. Po pierwsze, autor bezprecedensowo wzywa do zakończenia dyskusji na temat definiowania archiwów społecznych – w przeciwieństwie do innych piszących o tym autorów, którzy – podejmując kolejne próby – raczej nawołują do uściślenia aparatu pojęciowego. Po drugie, Chorążyczewski definiuje archiwum społeczne jako pewien rodzaj zasobu archiwalnego – a nie jako jakiegoś rodzaju podmiot, inicjatywę, instytucję czy organizację.

[78] Tamże.
[79] Tamże, s. 5.
[80] Tamże, s. 2.
[81] W. Chorążyczewski, *Archiwa społeczne jako fenomen kulturowy*, s. 21.

Posługuje się więc innym, niż pozostali autorzy, ujęciem archiwum – jako zbioru informacyjnego, a nie jako archiwum-instytucji/podmiotu[82]. W takim rozumieniu archiwum społeczne może być, według Chorążyczewskiego, własnością wyłącznie „instytucji życia publicznego". Wśród nich autor wymienia fundacje, stowarzyszenia i partie (polityczne?), choć określenie „życie publiczne" może sugerować dużo szerszy krąg instytucji niż te pozarządowe. Poza definicją pozostają wszelkie inicjatywy niesformalizowane. Archiwum społeczne ma, w zgodzie ze wspomnianą definicją, posiadać zarówno archiwalia wytworzone przez tworzącą je instytucję, jak i inne podmioty o podobnym profilu działalności.

W drugiej części definicji Chorążyczewski używa pojęcia archiwum jako podmiotu/instytucji, a nie zbioru informacyjnego, przybliżając rozumienie archiwum społecznego do tego prezentowanego przez innych autorów (nazywa to jednak „skrajnym przypadkiem"). Archiwum społeczne jest według autora instytucją życia publicznego, powołaną w celu gromadzenia materiałów wytworzonych przez kogoś innego, materiałów obcych, wybranych ze względu na dokumentowanie fragmentu rzeczywistości, uznanego przez to archiwum za wart dokumentowania, ale zaniedbany przez inne archiwa (publiczne i społeczne).

W 2015 r. w angielskojęzycznym tekście definiowałam archiwa społeczne, w tłumaczeniu na język polski, jako

> archiwa historyczne (przechowujące wieczyście), utworzone oddolnie, które gromadzą swoje własne i/lub obce materiały archiwalne w celu zapewnienia im publicznego dostępu dla dobra ogółu[83].

Natomiast w roku 2016 w artykule w „Archiwiście Polskim" przytoczyłam następującą definicję:

---

[82] Patrz: *Archiwum*, [w:] *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.

[83] M. Wiśniewska, *Digital community archives*, s. 222.

> archiwa historyczne (czyli przechowujące swój zasób wieczyście) powstałe oddolnie i najczęściej prowadzone przez fundacje i stowarzyszenia, ale także przez osoby prywatne i grupy niesformalizowane[84].

W obu definicjach zwróciłam uwagę na fakt, że archiwa społeczne są archiwami historycznymi, przechowującymi wieczyście materiały archiwalne. W pierwszej z nich zawarłam jednak przekonanie o nadrzędnym celu udostępniania zasobu archiwalnego (a tym samym wyłączyłam te inicjatywy, które swoich materiałów udostępniać nie chcą lub nie mogą) oraz o społecznym celu działalności (dla dobra ogółu). Druga z definicji natomiast wymienia podmioty prowadzące archiwa społeczne, wśród których nie znalazły się np. instytucje samorządowe czy państwowe.

Obecnie Ośrodek KARTA, w ramach sieciowania archiwów społecznych i prowadzenia ich bazy, proponuje następującą definicję:

> Archiwum społeczne powstaje w efekcie celowej oddolnej działalności obywatelskiej. Jego główną misją jest aktywne działanie na rzecz ratowania i ochrony dziedzictwa kulturowego, a celem – pozyskiwanie, zabezpieczanie, opracowanie i udostępnianie materiałów wchodzących w skład niepaństwowego zasobu archiwalnego[85].

Takie rozumienie terminu podkreśla oddolność archiwów społecznych, ich misję przedstawiając jako ratowanie dziedzictwa kulturowego (jest to pojęcie znacznie pojemniejsze niż „archiwalia"). Jednocześnie przedmiotem aktywności archiwów społecznych czyni działania wobec materiałów wchodzących do niepaństwowego zasobu archiwalnego. Można mieć obawy, że pod znakiem zapytania stawiałoby to możliwość definiowania w ten sposób inicjatyw działających w ramach samorządu czy instytucji państwowych

[84] Taż, *Badanie archiwów społecznych metodą wielokrotnego studium przypadku – metodologia*, „Archiwista Polski", nr 1 (81), 2016, s. 39. Bardzo podobnej definicji użyłam w tekście: taż, *History of community archiving.*

[85] *Definicja archiwum społecznego,* http://archiwa.org/as_definicja.php [dostęp: 28.07.2017].

(które jednak znajdują swoje miejsce i w ruchu, i w bazie archiwów społecznych[86]).

Taka definicja została zastosowana również w ekspertyzie sytuacji archiwów społecznych w Polsce, która została opublikowana przez Ośrodek KARTA w 2016 r.[87] Autorka wstępu, Katarzyna Ziętal, dodaje:

> Można wyróżnić dwa zasadnicze typy zasobu archiwalnego organizacji pozarządowych, biorąc pod uwagę kryterium jego pochodzenia:
> 1) akta wytworzone i zgromadzone przez organizację w wyniku jej działalności (archiwa bieżące),
> 2) dokumenty wytworzone przez podmioty inne od organizacji-archiwotwórcy, pozyskane przez nią w sposób aktywny, z intencją ich szerokiego udostępniania.
>
> O archiwum społecznym możemy mówić w drugim przypadku. Zbiory są wtedy pozyskane przez organizację w sposób aktywny i ukierunkowany na założenie archiwum, którego zasób będzie udostępniany. W przypadku pierwszym zasób ten może stać się podstawą utworzenia archiwum społecznego, o ile organizacja będzie chciała go udostępnić – jest to zdecydowanie mniejszy procent przypadków[88].

Z kolei w trakcie badania archiwów społecznych na Pomorzu w 2016 r. SAP Oddział w Gdańsku odwołało się do dwóch opublikowanych już definicji: autorstwa Katarzyny Ziętal[89] i piszącej te słowa[90]. Tym samym w trakcie zakreślania kręgu potencjalnych archiwów społecznych wzięto pod uwagę, że powstają oddolnie i nie są częścią państwowego zasobu archiwalnego. Jednocześnie autor raportu z badania, Piotr Giziński, stwierdza, że archiwa

---

[86] Patrz: *Baza archiwów społecznych [Ośrodka KARTA]*, 2017, http://archiwa.org/as_baza_arch.php#/ [dostęp: 11.08.2017].

[87] K. Ziętal, *Wstęp*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy,* red. K. Ziętal, Warszawa 2016, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_w_Polsce.Stan_obecny_i_perspektywy.pdf [dostęp: 15.08.2017], s. 3.

[88] K. Ziętal, *Wstęp*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny,* s. 3–4.

[89] K. Ziętal, *Wstęp*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, s. 9.

[90] M. Wiśniewska, *Funkcje archiwów społecznych*, s. 63.

społeczne „funkcjonują w wielu różnych formach prawnych i często same wobec siebie nie stosują tej nazwy”[91].

W definiowaniu archiwów społecznych jest wiele punktów zapalnych. Należy do nich np. „archiwalność” inicjatywy, czyli na ile owa inicjatywa musi mieć charakter archiwalny. Czy musi przechowywać materiały archiwalne, czy może tylko je kopiować i opisywać oraz udostępniać ich kopie, nie posiadając oryginałów? A jeśli posiada oryginały, to które z nich można uznać za archiwalia? Co z efemerydami, drukami drugiego obiegu, obiektami muzealnymi itp.? Czy inicjatywa posiadająca wyłącznie artefakty i materiały powielane to archiwum?

Ale nie tylko słowo „archiwum” w terminie „archiwum społeczne” może sprawiać trudność. Co to znaczy bowiem, że archiwum jest społeczne? Że powstało, by odpowiedzieć na potrzeby społeczności? Społeczeństwa? Że istnieje wokół niego społeczność? Że, jak działalność społeczna, jest charytatywne? Polskie definicje często przywołują stwierdzenie, że ma powstawać oddolnie. W perspektywie zaliczenia w poczet archiwów społecznych również inicjatyw „pod skrzydłami” samorządu czy państwa może się okazać, że dopiero dogłębne poznanie historii powstania danej inicjatywy może dać odpowiedź dotyczącą jej „oddolności” lub jej braku (albo, co również prawdopodobne, nie da się tego określić „zero-jedynkowo”). Oddolność może też zostać częściowo zakwestionowana w przypadku Cyfrowych Archiwów Tradycji Lokalnej, tworzonych przy bibliotekach gminnych na zaproszenie Ośrodka KARTA[92].

Tarcie występuje również na styku pojęć „archiwum społeczne”/„archiwum prywatne”/„archiwum bieżące”. Czy archiwum osobiste, zawierające tylko materiały wytworzone przez jego twórcę, ale szeroko i bezpłatnie przez niego udostępniane, jest archiwum społecznym? Pytanie to dotyczy również archiwum rodzinnego, ale także archiwum bieżącego, np. organizacji

[91] P. Giziński, *Przegląd pomorskich archiwów społecznych – podsumowanie projektu gdańskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich,* Gdańsk 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/raport-z-archiwistyki-spolecznej.pdf [dostęp: 17.08.2016], s. 2.

[92] A. Kudelka, *Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej (CATL) [zaproszenie do współpracy]*, 2012, http://karta.org.pl/pdf/orginal/13427019853607.pdf [dostęp: 25.08.2017].

społecznej, które dokumentuje bieżącą działalność oraz historię danego podmiotu.

Czy udostępnianie szerokiemu gronu odbiorców jest wymogiem uznania danej inicjatywy za archiwum społeczne? Co, jeśli archiwum nie ma ku temu warunków czasowo lub długotrwale? Czy archiwum stworzone oddolnie, zebrane od różnych twórców, zawierające materiały historyczne w oryginale, które zostało stworzone siłami i środkami jakiejś wąskiej społeczności (np. mniejszości) i jest udostępniane tylko jej członkom – nie jest archiwum społecznym?

Co z niedochodowością działalności? Czy bezpłatne udostępnianie jest wymogiem koniecznym przynależności do grona archiwów społecznych? Czy, teoretycznie, zbieranie od użytkowników opłaty symbolicznej (lub o dobrowolnej wysokości) wyklucza archiwum (a może i prywatne muzeum?) z grona społecznych archiwów?

Tych wątpliwości zapewne można by wyliczyć więcej, a ucięcie jednej głowy definicyjnej hydrze spowoduje wyrośnięcie w jej miejsce trzech kolejnych. Bardzo łatwo w takim terminologicznym gąszczu stracić głowę (już mniej dosłownie), zwłaszcza że warto zdać sobie sprawę z dwóch, odrobinę odmiennych, nurtów w definiowaniu archiwum społecznego.

Pierwszy z nich to nurt praktyków, a konkretniej przede wszystkim Ośrodka KARTA, który od lat zajmuje się ruchem społecznych archiwów. Definiowanie ich przez KARTĘ ma również cel praktyczny, bo bywa związane z ubieganiem się o środki publiczne, a przede wszystkim wynika z chęci scalenia środowiska – trzeba najpierw wiedzieć, jakie to środowisko, wokół czego, jakich celów, zadań, praktyk ma się ono zawiązać. Samostanowienie, a w tym kontekście – samodefiniowanie się archiwów społecznych to bardzo interesująca kwestia. Może najprostsza odpowiedź to taka, że archiwum społeczne jest tam, gdzie się za takie uważa? Niestety, jeśli ktoś zapyta o to, co to jest archiwum społeczne – musimy wrócić do punktu wyjścia.

Drugi nurt definiowania archiwum społecznego to nurt badaczy-archiwistów. Ci celu praktycznego w definiowaniu raczej nie muszą dostrzegać, ale mogą podejmować się tego niełatwego zadania z dwóch powodów. Pierwszym z nich jest nadążanie za praktyką archiwalną, uaktualnienie terminologii archiwistycznej. Zjawisko oddolnego dokumentowania przecież istnieje, Ośrodek KARTA przyjmuje jakieś definicje tego zjawiska – więc

najpewniej powinien się tego typu termin znaleźć w tezaurusie archiwistów; a więc wymaga też zdefiniowania. Drugim powodem jest praktyka badawcza wymagająca zdefiniowania jej przedmiotu. Ten cel przyświeca mi również w tym miejscu.

Drogi te, naturalnie, schodzą się na przykład wtedy, gdy badacze wspomagają ruch archiwów społecznych w definiowaniu zjawiska. Czy jednak drogi te, definicja praktyków i definicja akademików, mogą się definitywnie rozejść? W pewnym sensie widzę taką możliwość. Jeśli w którymś miejscu iskrzy w kwestii terminologii między praktykami a badaczami archiwistyki (ale również np. archiwistami państwowymi), to jest to przede wszystkim z powodu użycia terminu „archiwum". Wiele racji miał Andrew Flinn, pisząc, że „ogromu zawodowej ambiwalencji można by uniknąć, gdyby wybrano inny termin"[93]. Jako osobie wykształconej w dziedzinie archiwalnej, mnie również trudno zaakceptować nazywanie archiwum (w którym powinny być archiwalia!) inicjatyw, które zajmują się wyłącznie kolekcjonowaniem kopii lub druków i muzealiów.

Nie mam gotowego, idealnego przepisu na definicję archiwum społecznego (wielu bardziej doświadczonych przede mną bezskutecznie próbowało!). Mogę nawet z całą mocą powiedzieć, że im dłużej zajmuję się tym zjawiskiem, tym trudniej jest mi określić, czym jest, a czym nie jest archiwum społeczne (o czym poświadczyć może rozwój moich prób definiowania tego zjawiska). Poniżej proponuję jednak zalążki dwóch pojęć terminu „archiwum społeczne", szerokiego i wąskiego, które są pewnym kompromisem pomiędzy wymogiem „archiwalności" archiwum (bo to słowo przecież coś dla archiwistów znaczy!), a nie wykluczaniem spod tego terminu bardzo wielu inicjatyw, zwłaszcza tych posiadających wyłącznie kopie, które identyfikują się z ruchem, używając zadomowionego już i mającego pewne tradycje terminu; inicjatyw, które przecież są bardzo liczne, mają mnogie rzesze twórców i odbiorców oraz ogromny potencjał edukacyjny, jak również potencjał animowania społeczności, wzmacniania tożsamości itd.

Proponuję więc następujące spojrzenie na sprawę:

– Archiwa społeczne – w szerokim ujęciu – inaczej: społeczne ośrodki dokumentacyjne; oddolne działania dokumentacyjne.

[93] A. Flinn, *Archival Activism*, s. 6.

– Archiwa społeczne – w wąskim ujęciu – oddolne, niezależne archiwa historyczne.

Działania dokumentacyjne (działalność dokumentacyjną, procesy dokumentacyjne) rozumiem w tym miejscu szeroko jako wszelkie działania podejmowane w stosunku do dokumentu, czyli każdej zapisanej na nośniku informacji[94]. Takie ujęcie pozwala w poczet szeroko pojmowanych archiwów społecznych zaliczyć również inicjatywy, które nie kolekcjonują oryginałów, ale wyłącznie kopie pewnych materiałów, lub takie, które posiadają materiały o niearchiwalnym charakterze.

W wąskim ujęciu natomiast, archiwa społeczne to archiwa historyczne, czyli takie, które posiadają oryginały materiałów archiwalnych i to w stosunku do nich sprawują funkcje archiwum (tj. gromadzenie, przechowywanie, opracowanie i udostępnianie zasobu archiwalnego). Są to jednak archiwa historyczne o specyficznym charakterze; muszą być tworzone oddolnie – a nie z odgórnego nakazu jakiejś władzy. Zdarza się jednak, o czym wspominali niektórzy cytowani powyżej autorzy zagraniczni, że z czasem oddolna inicjatywa wchodzi w jakiś rodzaj współpracy z „władzą" – np. urzędem miasta, teatrem, domem kultury – jednostką finansowaną odgórnie, przez państwo. W moim ujęciu inicjatywa taka ma w dalszym ciągu charakter niezależny, jeśli pozostaje ze wspierającą ją instytucją w relacji partnerskiej, a nie w relacji bezwzględnej podległości – bo od tej instytucji zależy finansowanie, podejmowane kwestie merytoryczne, personel, dokumentowane tematy, wydawane publikacje, udzielane wywiady… Nie jest to kryterium łatwe do zastosowania i zidentyfikowania, widoczne na pierwszy rzut oka.

W niniejszym badaniu postanowiłam jednak zaostrzyć i uszczegółowić kryterium doboru archiwów społecznych. Założyłam, że wybrane archiwa powinny mieć następujące cechy:

– są niezależne od władzy i nienastawione na zysk, prowadzone przez organizacje trzeciego sektora, grupy nieformalne lub osoby prywatne

[94] M. Gołembiowski, *Wprowadzenie do informacji naukowej dla archiwistów*, Toruń 1991, s. 13. Inne rozumienie odnaleźć można w tekstach Tadeusza Grygiera: T. Grygier, *Współczesne zadania dokumentacyjne archiwów (II)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", nr 41, 1980, s. 9–10.

(tym samym nie brałam pod uwagę np. inicjatyw podległych domom kultury, bibliotekom gminnym lub uniwersytetom);
- mają (choćby nawet niewielki) zasób archiwalny, tj. taki, na który składają się materiały archiwalne – oryginały (fizyczne bądź *born-digital*) o znaczeniu historycznym, przechowywane z intencją „wieczystości";
- pełnią obecnie wszystkie funkcje archiwów: gromadzą, przechowują, opracowują i udostępniają swój zasób archiwalny;
- na ich zasób składają się również lub wyłącznie materiały innych twórców (co wyklucza archiwa osobiste/rodzinne oraz archiwa własne organizacji pozarządowych).

Nie oznacza to, że archiwów niespełniających powyższych cech nie uznaję za archiwa społeczne. Postanowiłam po prostu zawęzić grupę, z której wybiorę archiwa społeczne do tego badania, m.in. ze względu na mnogość sposobów definiowania; uznałam, że takie zawężenie grupy sprawi, iż przestudiowane archiwa będą spełniały nawet najbardziej restrykcyjną z możliwych, również przyszłych, definicji (co wcale nie znaczy, że uważam, iż definicje te z czasem będą się zawężać – wręcz przeciwnie, sądzę, że będą się raczej liberalizować).

Tak zarysowany zakres grupy badawczej wynika też z archiwistycznego charakteru pracy i mojego wykształcenia – w dyscyplinie archiwistyki[95]. Nie należy się jednak do tych obostrzeń zbytnio przywiązywać – mają one charakter utylitarny i zostały stworzone na potrzeby niniejszej pracy. Nie wykluczam podejmowania w przyszłości wysiłków badawczych z zastosowaniem szerszego rozumienia terminu „archiwum społeczne".

---

[95] O przedmiocie i zakresie archiwistyki, patrz: B. Ryszewski, *Archiwistyka: przedmiot, zakres, podział*, Warszawa–Poznań 1972. Mimo określenia przez Ryszewskiego przedmiotu archiwistyki jako działania archiwów w stosunku do archiwaliów (s. 71), pytania badawcze zadawane w niniejszym badaniu wykraczają jednak poza ten zakres. Patrz: w niniejszej pracy część 4 *Wstępu*: *Pytania badawcze i zakres badania*.

Rozdział II

Dotychczasowe badania archiwów społecznych

Badania archiwów społecznych mają krótką historię – wszystkie opisane w poniższym rozdziale studia zostały przeprowadzone na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat (najstarsze z nich przeprowadzono w roku 2006, a opublikowano w 2007). W tej części swojej pracy chciałabym przybliżyć pokrótce te badania, do których udało mi się dotrzeć i które pozwoliły mi spojrzeć na poznawanie oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych od różnych stron, wpływając w jakimś stopniu na wybraną przeze mnie metodologię. Wybór przytoczonych badań jest więc w pewnym stopniu ograniczony. Po pierwsze, z uwagi na język – przytaczam tylko przykłady badań opublikowanych po polsku lub angielsku (zaczynając od tych pierwszych, pochodzących z Wielkiej Brytanii, Nowej Zelandii, Stanów Zjednoczonych i Kanady)[1]. Po drugie, opisuję w tym miejscu badania, w których, w celu zebrania danych, zastosowano metody polegające na bezpośrednim kontakcie z archiwami i ich przedstawicielami (np. ankiety, wywiady, obserwacje). Nie poświęcam więc w tym miejscu czasu studiom teoretycznym, opartym na literaturze przedmiotu oraz studiom opisującym działalność poszczególnych

[1] Z całą pewnością warto byłoby rozszerzyć w przyszłości analizę literatury np. o kraje niemieckojęzyczne, Francję i Półwysep Iberyjski, ale także Bałkany czy Skandynawię. Może to być jednak zadanie niełatwe, ze względu na dostęp do publikacji oraz barierę językową.

archiwów społecznych, sporządzonych przez pracujących w nich archiwistów. Nie oznacza to jednak, że deprecjonuję ich wartość poznawczą, ale że nie podejmuję się w tym miejscu kompletnego przeglądu literatury dotyczącej archiwów społecznych, a raczej przedstawienia różnorodnych pomysłów na ich poznawanie.

Zanim przejdę do omówienia przykładów dotychczasowych badań archiwów społecznych, muszę poczynić jeszcze krótką notę na temat terminologii. W każdym z opisanych poniżej studiów termin „archiwum społeczne" (w przypadku badań angielskojęzycznych – *community archive*) rozumiany jest nieco inaczej. Dla klarowności wywodu kwestie tych różnic nie będą tutaj poruszane[2], także dlatego, że nie są tu istotne; najważniejszymi zagadnieniami związanymi z dotychczasowymi badaniami archiwów społecznych, które starałam się skrótowo opisać w tym miejscu wywodu, były: pytania badawcze i cel pracy, strategia badawcza i metodologia oraz wyniki.

W 2007 r. brytyjska Community Archives Development Group (CADG, obecnie CAHG – Community Archives and Heritage Group[3]) opublikowała raport podsumowujący niezależne badania archiwów społecznych w Wielkiej Brytanii, przeprowadzone w roku 2006. Celem badania było określenie wpływu działalności archiwów społecznych. W ramach badania rozesłano początkowo 299 ankiet. Jedynie 46 ankiet zostało zwróconych. Spośród organizacji, które zdecydowały się je wypełnić i odesłać wybrano 10, które poddano szczegółowym badaniom w ramach strategii *case study*. W wyniku badania określono obszary wpływu archiwów społecznych, są to: wzrost kapitału kulturowego, wzrost atrakcyjności społeczności, zapewnienie możliwości kształcenia całożyciowego, angażowanie członków społeczności. Określono również, co trzyma archiwa społeczne przy życiu, są to: entuzjazm, wolontariusze, użytkownicy i finansowanie. W raporcie opisano również, na podstawie pierwszego etapu badania, czyli ankiet, naturę archiwów społecznych w Wielkiej Brytanii, m.in. rodzaj wspólnoty, którą reprezentują archiwa (przede wszystkim wspólnoty lokalne), tematykę, wielkość

[2] O różnorodnym rozumieniu terminu „archiwum społeczne" traktuje rozdział I.

[3] CAHG jest stowarzyszeniem zrzeszającym osoby i organizacje zainteresowane działaniem na rzecz archiwów społecznych w Wielkiej Brytanii i Irlandii. Obecnie CAHG jest jedną ze *Special Interest Group* w Archives & Records Association.

i zakres chronologiczny zasobów oraz występujące w nich typy materiałów (należy jednak pamiętać, że wskaźnik odpowiedzi na ankiety wynosił tylko około 15%). Raport wskazuje również pola tematyczne do dalszych badań, czyli: geograficzne rozmieszczenie archiwów społecznych, ich liczba, współpraca z innymi organizacjami społecznymi oraz zajmującymi się dziedzictwem, archiwa społeczne poza Wielką Brytanią, społeczny wpływ archiwów społecznych. Niestety, raport podsumowujący niewiele mówi o metodologii badania[4].

Co bardzo istotne z perspektywy moich badań, oprócz krótkiego raportu podsumowującego CADG opublikowała również treść raportów ze studiów przypadków[5]. Raporty (siedem spośród ośmiu) mają strukturę tabelaryczną i są podzielone na następujące sekcje tematyczne: podsumowanie projektu i przykładowe działania; podstawowe informacje na temat projektu (nazwa, tematyka, lokalizacja, data powstania); początki; cele i założenia; charakter siedziby; charakter zasobu (cyfrowy/„analogowy", wielkość, typy materiałów, wartość); działania; struktura organizacji, zarządzanie, współpraca, planowanie; finansowanie; stabilność; użytkownicy i dostęp (dostępność, liczba i rodzaje użytkowników oraz ich zmiany, osoby zaangażowane w tworzenie archiwum, ocena projektu i jego wpływu). Raporty szczegółowo opisują wpływ archiwów społecznych na otoczenie w ramach następujących kategorii: postawa obywatelska; wzmocnienie społeczności/ /uczestnictwo/poprawa warunków dla zastosowania innych usług (np. usług publicznych lub proponowanych przez muzea); poprawa spójności społeczności/znoszenie granic; poprawa warunków mieszkalnych/bezpieczeństwo społeczności; edukacja i kształcenie całożyciowe; zdrowie i dobrobyt; osobiste korzyści dla osób uczestniczących w projekcie. Autorzy raportu oceniają również, co w ramach projektu zrobiono dobrze, jakie problemy napotkał w swojej działalności i jak je rozwiązano oraz co należałoby zrobić inaczej,

[4] *The impact of community archives. Summary of independent research commissioned by the Community Archives Development Group (CADG)*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/CADG_-__PRINT_version.doc [dostęp: 11.08.2017].

[5] Na stronie CAHG dostępnych jest 8 raportów, podczas gdy podsumowanie wspomina o 10 przebadanych przypadkach. Niestety, nie znalazłam informacji na temat powodu tej różnicy.

a także rady dla osób, które chciałyby rozpocząć podobny projekt. Całość zamykają dane kontaktowe do archiwum[6].

W latach 2008–2009, również w Wielkiej Brytanii, przeprowadzono uniwersyteckie badania archiwów społecznych w ramach projektu pt. „Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage". Projekt ten trwał 20 miesięcy i był sponsorowany przez brytyjski Arts and Humanities Research Council (AHRC), a zespół badawczy składał się z trzech akademików afiliowanych przy University College London (Mary Stevens, Andrew Flinn i Elizabeth Shepherd). Badanie składało się z czterech studiów przypadków, przeprowadzonych w niezależnych archiwach społecznych funkcjonujących w Londynie, a prowadzonych przez społeczności afrykańskie, azjatyckie i inne. Archiwa do badania zostały

[6] Patrz: *CADG: Community archives impact study. Case study No. 1: The Ark Youth & Community Project*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_The_Ark_Youth__Community_Project.pdf [dostęp: 17.08.2017]; *CADG: Community archives impact study. Case study No. 2: My Brighton & Hove*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_My_Brighton___Hove_1.pdf [dostęp: 17.08.2017]; *CADG: Community archives impact study. Case study No. 3: Eastside Community Heritage*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Eastside_CH_final_May_07_rev.pdf [dostęp: 17.08.2017]; *CADG: Community archives impact study. Case study No. 4: Keswick Historical Society Archives Group*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Keswick_HA_final_rev_07_51.pdf [dostęp: 17.08.2017]; *CADG: Community archives impact study. Case study No. 5: Northamptonshire Black History Project and Northamptonshire Black History Association*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Northants_BHP___A_final.pdf [dostęp: 17.08.2017]; *CADG: Community archives impact study. Case study No. 6: House Scouts/North Devon on Disk*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study.House_Scouts_NDoD.pdf [dostęp: 17.08.2017]; *CADG: Community archives impact study. Case study No. 7: WISEArchive*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Wise_Archive.pdf [dostęp: 17.08.2017]. Inną organizację mają dane ze zbiorczego raportu dotyczącego archiwów społecznych w Cambridgeshire: *CADG: Community archives impact study. Case study No. 8: Community archives in Cambridgeshire*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Cambridgeshire.pdf [dostęp: 17.08.2017].

wybrane w taki sposób, aby były jak najbardziej różnorodne pod względem m.in. długości istnienia, relacji z instytucjami mainstreamowymi, charakterystyki zasobu archiwalnego[7]. Pytania badawcze postawione w projekcie były następujące: Jaki jest wpływ archiwów społecznych na kwestionowanie marginalizowania przez mainstream i na konstruowanie tożsamości? Jak określić wpływ archiwów społecznych na historię akademicką i publiczną oraz pamięć zbiorową? Jaka jest relacja między archiwami społecznymi a instytucjami dziedzictwa z głównego nurtu i jak obie strony mogłyby skorzystać na współpracy? Jak różnią się archiwa społeczne o charakterze fizycznym od tych wirtualnych?[8]

Dane do analizy zbierano za pomocą obserwacji uczestniczącej, stosując podejście nazywane „etnografią archiwalną". Badaczka (M. Stevens) w każdym z archiwów spędziła od trzech do czterech miesięcy (od dwóch do dwóch i pół dnia w tygodniu), uczestnicząc w pracach i działaniach archiwum oraz obserwując jego codzienną aktywność[9]. Celem takiego podejścia było stworzenie „gęstego opisu" archiwów, uzyskanego dzięki spojrzeniu „od wewnątrz". Strategia ta została opisana przez badaczy jako bardzo angażująca i czasochłonna, stresująca (zarówno dla badacza, jak i uczestników) oraz męcząca[10]. Jednocześnie takie podejście pozwoliło skupić się na procesie (np. „archiwizacji" pamięci), a nie na produkcie – czyli archiwum. Badacze zdecydowali się na użycie w analizie danych podejścia zwanego *grounded theory* (teoria ugruntowana w danych), w którym kategorie do analizy pojawiają się w trakcie procesu badawczego[11].

---

[7] A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*, „Archival Science", nr 1–2, 2009, s. 75.

[8] Tamże, s. 76.

[9] *Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage. Research collaboration: a framework for discussion*, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/AHRC_Community_archives_Framework_Research_Agreement.pdf [dostęp: 17.08.2017], s. 2.

[10] A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives?*, s. 77.

[11] M. Stevens, [*Community archives and identities: chosen methodology*], 2008, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/briefing_paper_-_methodology.pdf [dostęp: 17.08.2017], s. 1.

W efekcie badania określono źródła umożliwiające zapewnienie trwałości archiwom społecznym i możliwości współpracy z głównym nurtem oraz przeszkody stojące ku temu na drodze, a także problemy i wyzwania, z którymi borykają się archiwa społeczne[12]. Autorzy stworzyli również następujący zestaw rekomendacji: ogólne, skierowane do wszystkich współpracujących z archiwami społecznymi osób i instytucji, oraz szczegółowe, skierowane m.in. do organizacji zawodowych i związanych z dziedzictwem oraz fundatorów[13]. Ponadto zdefiniowano także obszary dla kolejnych badań, wśród nich m.in.: aktywność związana z dziedzictwem kulturowym i negocjowanie tożsamości online, cyfrowe społeczności, archiwa społeczne związane z innymi rodzajami tożsamości niż dziedzictwo afrykańskie i azjatyckie, archiwa społeczne w innych krajach, historia oddolnego dokumentowania[14].

Kolejnym wartym wspomnienia badaniem archiwów społecznych jest praca magisterska Joanny Newman, obroniona w 2010 r. na Victoria University of Wellington pod okiem Gillian Oliver, zatytułowana „Sustaining community archives" (pol. „Dbając o trwałość archiwów społecznych")[15]. Główne pytanie badawcze zadane przez autorkę brzmiało: „Na ile trwałe są archiwa społeczne w Nowej Zelandii?"[16]. Aby odnaleźć odpowiedzi na to pytanie, autorka zastosowała wielokrotne studium przypadku czterech archiwów społecznych, anonimizując ich wyniki. Dane zostały pozyskane metodą wywiadów z twórcami tych archiwów, pracującymi w nich

[12] M. Stevens, A. Flinn, E. Shepherd, *Activists in the archives: making history in a diverse society. A summary of the report of the AHRC project 'Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage'*, 2009, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/UCL_community_archives_report_–_summary.doc [dostęp: 22.02.2018], s. 4–5.

[13] Tamże, s. 7–10.

[14] Tamże, s. 10–12.

[15] J. M. Newman, *Sustaining community archives. A thesis submitted to the Victoria University of Wellington in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts*, praca magisterska, http://researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/1398/thesis.pdf?sequence=1 [dostęp: 07.07.2017]. Główne założenia pracy oraz wyniki analizy zostały opublikowane również w artykule naukowym: J. Newman, *Sustaining community archives*, „Aplis", nr 24 (1), 2011, s. 37–45.

[16] J. M. Newman, *Sustaining community archives. A thesis*, s. 48.

archiwistami i członkami społeczności oraz drogą obserwacji i analizy dokumentów i źródeł internetowych[17]. Autorka zdefiniowała czynniki wpływające na trwanie archiwum społecznego, są to: odpowiednie zarządzanie, stosowne i zabezpieczone na przyszłość finansowanie, wykwalifikowana kadra, ochrona zasobu archiwalnego, stosowanie ogólnie akceptowanych metod archiwalnych i narzędzi, zaangażowanie społeczności, współpraca i podejście dynamiczne[18]. Dobór przypadków został przeprowadzony na zasadzie celowości[19].

Newman przeprowadziła zarówno analizę przypadków na poziomie pojedynczego archiwum (zawierając w pracy magisterskiej raport z przypadku), jak i analizę krzyżową, wspólną dla wszystkich zbadanych placówek. Raporty z poszczególnych archiwów zawierają następujące sekcje: siedziba, historia, charakter zasobu archiwalnego, zarządzanie, finansowanie, kadra, przechowywanie, metodyka archiwalna, zaangażowanie społeczności, współpraca, dynamiczność oraz inne istotne kwestie. Częścią analizy na poziomie archiwum jest również tabela pozwalająca pokazać stosunek danego archiwum do zidentyfikowanych przez autorkę czynników wpływających na jego stabilność oraz opisowe odniesienie cech archiwum do tych czynników[20]. Następnie, w ramach analizy krzyżowej, porównała wyniki uzyskane dzięki analizie przypadków, m.in. odnosząc obecność „czynników trwałości" do modelu *continuum* dokumentacji[21]. Wspólna analiza przypadków umożliwiła autorce określenie propozycji zmian w archiwach społecznych, dzięki którym mogą one podnieść swoją stabilność[22]. W końcu Newman oceniła (dość negatywnie) trwałość archiwów społecznych w Nowej Zelandii[23] oraz wymieniła tematy dalszych badań (np. w jaki sposób najlepiej pomagać archiwom społecznym i kto powinien się tym zajmować, jak archiwa te powinny przeprowadzać selekcję archiwalną i strategie dokumentacyjne,

[17] Tamże, s. 49.

[18] Tamże, s. 50, 60.

[19] Szczegółowy opis warunków doboru celowego: tamże, s. 51–53.

[20] Przykładowy raport z archiwum nazwanego przez autorkę „Hilltown": tamże, s. 67–82.

[21] Tamże, s. 145.

[22] Tamże, s. 149–158.

[23] Tamże, s. 158.

jaka jest rola digitalizacji w archiwach społecznych)[24]. Ponadto w załącznikach umieściła scenariusze wywiadów – różniące się zależnie od pozycji zajmowanej przez informatora względem archiwum[25].

Ciekawym przykładem studiów nad oddolnymi inicjatywami dokumentacyjnymi są badania Diany Kio Wakimoto, przeprowadzone w ramach przewodu doktorskiego na Queensland University of Technology (2012), zatytułowane „Queer community archives in California since 1950" (pol. „Queerowe archiwa społeczne w Kalifornii po roku 1950")[26]. Celem pracy było poznanie historii i ówczesnego stanu archiwów queerowych[27] w Kalifornii, za pomocą metody historii mówionej oraz badań archiwalnych w ramach studiów przypadków trzech archiwów społecznych[28]. Autorka opisuje historię społeczności *queer* w Stanach Zjednoczonych, ze szczególnym uwzględnieniem Kalifornii, a następnie historie trzech wybranych przez siebie archiwów[29], które w dalszym kroku porównuje ze sobą[30] oraz z archiwami „instytucjonalnymi"[31]. Wakimoto proponuje również dalsze obszary badań, np. analiza archiwów społeczności innych typów niż LGBT+, archiwów społecznych istniejących wyłącznie cyfrowo (w przeciwieństwie do opisanych

[24] Tamże, s. 159–160.

[25] Tamże, s. 161–163.

[26] D. Wakimoto, *Queer Community Archives in California since 1950*, praca doktorska, https://eprints.qut.edu.au/53189/1/Diana_Wakimoto_Thesis.pdf [dostęp: 07.07.2017]. Główne założenia pracy oraz jej wyniki zostały również opublikowane w skrótowej formie w czasopiśmie „Archival Science": D. K. Wakimoto, C. Bruce, H. Partridge, *Archivist as activist: lessons from three queer community archives in California*, „Archival Science", nr 4, 2013, s. 293–316.

[27] *Queer*, queerowy – zbiorczy termin określający osoby nieheteronormatywne. Patrz m.in.: M. Barriault, R. Sheffield, *Note from the guest editors*, „Archivaria", nr 68, 2009, s. 120; o kłopotach ze słowem *queer*: R. Sheffield, *The Emergence, Development and Survival of Four Lesbian and Gay Archives*, praca doktorska złożona na Uniwersytecie w Toronto, Toronto 2015, https://static1.squarespace.com/static/54831c63e4b091ba6b17bffb/t/58debcde37c5817ed33f04a0/1490992379613/Sheffield_Rebecka_Taves_201511_PhD_thesis.pdf [dostęp: 11.07.2018].

[28] D. Wakimoto, *Queer Community Archives*, s. 77–80.

[29] Tamże, s. 91–135.

[30] Tamże, s. 136–151.

[31] Tamże, s. 152–170.

przez autorkę archiwów „fizycznych"), a także badania skoncentrowane nie na historii, ale na obecnym statusie i działaniach archiwów społecznych[32].

Tematyki badania archiwów społeczności LGBT+ dotyczy również jeden z artykułów opublikowanych niedawno na łamach czasopisma „Archival Science". Danielle Cooper opisuje w nim badanie przeprowadzone w latach 2013–2014 w BC Gay and Lesbian Archives (pol. Archiwum Gejów i Lesbijek Kolumbii Brytyjskiej), będące częścią większego projektu etnografii archiwów LGBT+[33]. Autorka zastosowała w nim podejście etnograficzne – obserwacji uczestniczącej wraz z wywiadami, podkreślając jednocześnie swoje zaangażowanie w przedmiot badania – ponieważ Cooper nie tylko jest zewnętrzną badaczką archiwów LGBT+[34], ale też sama jest członkinią tej społeczności i pracowała wcześniej w tego typu archiwach[35]. Przez trzy miesiące, po kilka godzin dziennie, autorka brała udział w pracach archiwum, które ma swoją siedzibę w prywatnym mieszkaniu jednego z działaczy na rzecz ruchu gejowskiego, emerytowanego bibliotekarza Rona Duttona. W swoim artykule szczególnie pieczołowicie opisała kwestię publiczności i „półpubliczności" tego typu archiwów, a także do jakiego stopnia przetrzymywanie archiwum społeczności w czyimś mieszkaniu naciąga granicę między tym, co publiczne a tym, co prywatne[36].

Z kolei w 2015 r. wyniki swojego projektu badawczego pt. „The role, impact and development of community archives in New Zealand" (pol. „Rola, wpływ i (przyszły) rozwój archiwów społecznych w Nowej Zelandii") opublikowała Sarah Welland[37]. Badaczka zastosowała podejście jakościowe w dwóch fazach badania. Pierwsza faza polegała na przeprowadzeniu wywiadów z osobami zaangażowanymi w tworzenie archiwów społecznych

---

[32] Tamże, s. 192–193.

[33] D. Cooper, *House proud: an ethnography of the BC Gay and Lesbian Archives*, „Archival Science", nr 3, 2016, s. 261–288

[34] O terminologii (*queer* vs. LGBT) wspomina na stronach 265–266.

[35] D. Cooper, *House proud,* s. 270.

[36] Tamże, s. 272–287.

[37] S. Welland, *The role, impact and development of community archives in New Zealand. A research paper*, 2015, https://repository.openpolytechnic.ac.nz/bitstream/handle/11072/1752/The%20role,%20impact%20and%20development%20of%20community%20archives%20in%20New%20Zealand.pdf?sequence=3 [dostęp: 07.07.2017].

w ramach pięciu studiów przypadków, przy czym przypadki te zostały wyselekcjonowane z użyciem metody doboru przypadków typowych. Częściowo ustrukturyzowane wywiady trwały od 20 do 180 minut i zawierały pytania otwarte dotyczące opinii badanych osób na temat trzech wymienionych w tytule kwestii, tj. roli, wpływu i rozwoju ich własnego archiwum społecznego. Ponadto Welland w trakcie wizyty w archiwum obserwowała i notowała np. kwestie związane z jego „fizycznością" i użytkownikami, jednak tego sposobu pozyskiwania danych nie nazywa ona bezpośrednio obserwacją. Na etapie analizy zebrane w ten sposób dane zostały przez autorkę pogrupowane w dziesięć kategorii reprezentujących główne aspekty badania[38]. Druga faza badania polegała na uzyskaniu opinii ekspertów, dotyczącej wyników z pierwszej fazy badania oraz ich niezależnych sądów na temat roli, wpływu i możliwego rozwoju nowozelandzkich archiwów społecznych. W tym celu autorka zastosowała metodę delficką[39].

Wyniki analiz są interesujące. Okazało się bowiem, że kwestie problematyczne wskazywane przez osoby zajmujące się archiwami społecznymi nie pokrywają się niemal w ogóle z obszarami zdefiniowanymi przez ekspertów jako te, które będą miały szczególny wpływ na archiwa społeczne w ciągu następnych dziesięciu lat[40]. W swojej pracy Welland zawarła również rekomendacje dla szeroko pojętej „archiwalnej profesji". Wśród nich znalazły się np. propozycje, aby zdefiniować termin „archiwum społeczne", stworzyć grupę poparcia dla archiwów społecznych, formalnie uznać ich znaczenie (zbierając oświadczenia stowarzyszeń zawodowych, zrzeszających osoby zajmujące się dziedzictwem kulturowym), stworzyć „niezbędnik archiwisty społecznego", zapewnić miejsce służące wymianie informacji między osobami zajmującymi się archiwami społecznymi[41].

---

[38] Tamże, s. 12–14.

[39] Tamże, s. 14–16. Więcej o metodzie delfickiej: S. Cisek, *Metoda delficka w badaniach nauki o informacji i bibliotekoznawstwa w XXI w.*, 2009, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi5jJn46OLVAhXIIJoKHQWjDt4QFghYMAg&url=http%3A%2F%2Fskryba.inib.uj.edu.pl%2F~cisek%2Fmetodologia%2520nauk%252012_13%2FMetoda%2520delficka.doc&usg=AFQjCNHDfUpfqXazJbGkIFqATWxayiaBug [dostęp: 19.08.2017].

[40] S. Welland, *The role, impact and development*, s. 35–37.

[41] Tamże, s. 57–60.

Polskie badania archiwów społecznych nie mają długiej tradycji, jednak można wymienić przynajmniej pięć przypadków podjęcia tego tematu: w 2003 r. przez Katarzynę Minczykowską, w 2014, 2016 i 2017 r. przez Ośrodek KARTA oraz w 2016 r. przez Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział w Gdańsku[42].

W 2003 r. w „Archiwiście Polskim" opublikowano artykuł Katarzyny Minczykowskiej pt. *Społeczne ośrodki dokumentacji dziejów konspiracji 1939–1945 w Polsce*[43]. Autorka opisała w nim historię, zasoby oraz działalność pięciu organizacji (które nazywa „ośrodkami dokumentacji"): Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość w Warszawie, Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" w Toruniu[44], Fundacji „Archiwum Poznańskie AK i Walki o Suwerenne Prawa Narodu" w Poznaniu, Fundacji „Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego" w Krakowie oraz Fundacji Polskiego Państwa Podziemnego w Warszawie. W obliczu braków w literaturze przedmiotu, zdecydowała się zebrać informacje o tych placówkach za pomocą ankiety, na którą odpowiedziało pięć z sześciu zapytanych organizacji[45]. W swoim artykule Minczykowska podała (niedostępne do tej pory dla szerszej publiczności) informacje dotyczące powstania, organizacji i celów tych pięciu organizacji, ich działalności i zbiorów[46]. Mimo że nie przedstawiła szczegółów dotyczących metodologii badania, to warto zauważyć, iż artykuł ten znacznie wyprzedza swoje czasy, powstał bowiem wiele lat przed wywołanym przez działania Ośrodka KARTA „boomem" na zainteresowanie archiwami społecznymi. Na publikację kolejnych badań nad archiwami społecznymi trzeba było czekać 11 lat.

---

[42] W tym miejscu nie przytaczam pojedynczych studiów o charakterze teoretycznym, bazujących wyłącznie na literaturze przedmiotu, ani krótkich opisów działalności poszczególnych archiwów społecznych, sporządzonych przez pracujących w nich archiwistów, co nie oznacza jednak, że deprecjonuję ich wartość naukową.

[43] K. Minczykowska, *Społeczne ośrodki dokumentacji dziejów konspiracji 1939–1945 w Polsce*, „Archiwista Polski", nr 2 (30), 2003, s. 39–50.

[44] Obecnie funkcjonuje ona pod nazwą Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek.

[45] K. Minczykowska, *Społeczne ośrodki dokumentacji*, s. 39.

[46] Tamże, s. 40–49.

W 2014 r. Ośrodek KARTA, w ramach programu „Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce" finansowanego przez Narodowy Instytut Audiowizualny, przeprowadził badania ankietowe archiwów społecznych, których celem było uzyskanie odpowiedzi na pytania o to,

> jak funkcjonują archiwa społeczne w Polsce; jakie priorytety wyznaczają we własnej działalności archiwalnej; jakie problemy stoją na drodze do realizacji misji dokumentowania i ratowania historii, a także, jakie bariery muszą pokonać, by ich sytuacja uległa zmianie[47].

Ankietę złożoną z 16 pytań, zarówno otwartych, jak i zamkniętych, wysłano do 430 archiwów (zawartych w bazie prowadzonej przez Ośrodek KARTA); odesłano 155 wypełnionych ankiet[48]. Dzięki tej ankiecie zdefiniowano najważniejsze potrzeby archiwów społecznych (finansowanie, profesjonalna wiedza i umiejętności, wyposażenie archiwum i sprzęt komputerowy), a także określono sposoby ich finansowania (przede wszystkim środki własne, w dalszej kolejności darowizny i dotacje)[49]. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwów społecznych wskazały również główne obszary działalności archiwalnej, które mogłyby posłużyć w dalszym rozwoju archiwów społecznych, czyli: opisywanie/opracowanie, udostępnienie cyfrowych zbiorów w Internecie, porządkowanie i opis, pozyskiwanie, digitalizacja, konkursy grantowe/pisanie wniosków[50]. Archiwiści społeczni przedstawili też preferowaną formę wsparcia merytorycznego, jaką są szkolenia stacjonarne i bezpośredni kontakt z ekspertem[51]. Według raportu aż 82% archi-

---

[47] M. Kudosz, A. Maciąg, *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2014 r. przez Ośrodek KARTA*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/badanie2014archiwspoleczne.pdf [dostęp: 15.08.2017], s. 2.

[48] Należy podkreślić, że przynajmniej 71 odpowiedzi przysłanych zostało przez biblioteki gminne współpracujące z KARTĄ w ramach programu Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnych; patrz: M. Kudosz, A. Maciąg, *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania*, s. 10.

[49] Tamże, s. 2–5.

[50] Tamże, s. 8. Nazwy poszczególnych kategorii zostały dokładnie przytoczone z raportu z badania; warto zwrócić uwagę na rozdzielność kategorii „opisywanie/opracowanie" oraz „porządkowanie i opis".

[51] Tamże, s. 7, 9.

wów posiada stronę internetową służącą prezentacji zbiorów, jednak wynik ten autorki badania komentują jednocześnie następująco: „Posiadanie strony internetowej nie oznacza możliwości udostępniania na niej materiałów archiwalnych, zwykle służy ona ukazywaniu informacji bieżących, wynikających z działalności danej organizacji”[52]. W ramach badania przestudiowano również ówczesne oczekiwania co do zawartości portalu dla archiwistów społecznych prowadzonego przez Ośrodek KARTA (www.archiwa.org)[53]. Ankieta wskazuje, że najczęściej stosowane przez archiwa społeczne formy katalogowania zbiorów to strony internetowe (spełniające jednocześnie rolę ewidencyjną) oraz spisy tworzone w komputerowych dokumentach tekstowych lub arkuszach kalkulacyjnych. Co ciekawe, 38 respondentów stwierdziło brak jakiegokolwiek sposobu ewidencjonowania materiałów, a 20 (lub 28) przyznało się do posiadania katalogu kartkowego[54]. Badanie pokazuje, że archiwa społeczne współpracują głównie z organizacjami pozarządowymi i samorządem lokalnym, w mniejszym stopniu z administracją państwową. Według wyników badania archiwa społeczne w zdecydowanej większości (83%) chcą działać w ramach tworzonej przez KARTĘ sieci archiwów społecznych oraz chcą być wpisane do rejestru niepaństwowego zasobu archiwalnego[55].

Ośrodek KARTA jest także organizatorem badania archiwów społecznych, zrealizowanego w 2016 r. Badanie to, obok innych zadań, m.in. przebudowy bazy archiwów społecznych na stronie www.archiwa.org, realizowane było w ramach grantu otrzymanego od Naczelnego Dyrektora

---

[52] Tamże, s. 10.

[53] Tamże, s. 11–12.

[54] Liczba 20 wskazana została na wykresie, a liczba 28 – w narracyjnym opisie tej części wyników ankiety. Dziwi w tym miejscu liczny udział katalogów kartkowych, który może być związany z uczestnictwem w badaniu również gminnych bibliotek, biorących udział w programie Cyfrowych Archiwów Tradycji Lokalnej. Raport nie informuje jednak czytelnika, jakiego typu podmioty odpowiedziały na ankiety (przynajmniej 71 CATL-i!) ani jak rozkładają się wskaźniki odpowiedzi w różnych grupach respondentów (z kilkoma wyjątkami). Co więcej, wiele archiwów wybrało więcej niż jedną odpowiedź, bo suma wyników wynosi 197 (lub 205, jeśli katalog kartkowy wybrało 28, a nie 20 podmiotów) – nie wiemy jednak, które odpowiedzi współwystępowały ze sobą i jak często.

[55] M. Kudosz, A. Maciąg, *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania*, s. 16–22.

Archiwów Państwowych w konkursie „Wspieranie działań archiwalnych 2016" (projekt pt. „Archiwa społeczne w Polsce – stan obecny i perspektywy", realizacja od kwietnia do października 2016 r.)[56]. Efektem ekspertyzy stała się obszerna publikacja o tym samym tytule, dostępna bezpłatnie online. Autorami poszczególnych rozdziałów publikacji byli eksperci zarówno z Ośrodka KARTA, jak i ze środowiska akademickiego[57]. Warto krótko wspomnieć, że choć obecnie KARTA używa szerokiej definicji archiwum społecznego, według której rozmaite podmioty (również osoby fizyczne i grupy nieformalne) mogą prowadzić tego typu archiwum, to w omawianej publikacji opisano wyłącznie archiwa społeczne prowadzone przez organizacje pozarządowe (wynika to zapewne z charakteru i warunków konkursu grantowego); zaznaczono jednocześnie, że nie są one tożsame z archiwami bieżącymi organizacji społecznych[58].

Przywołane badanie nie ma charakteru *stricte* naukowego, rygorystycznie stosującego metodę naukową (i metodologię nauk społecznych – co, jak wspomniałam wcześniej, warunkowało moją decyzję o umieszczeniu opisu danych studiów w tym miejscu). Mimo tego jest istotnym krokiem w poznaniu specyfiki archiwów społecznych w Polsce. Źródłami danych w omawianym studium była baza archiwów społecznych prowadzona przez Ośrodek KARTA[59] oraz inne bazy danych (zwłaszcza używany przez archiwa państwowe Zintegrowany System Informacji Archiwalnej), artykuły naukowe i publikowane pomoce archiwalne, strony internetowe, a także informacje uzyskane w bezpośrednim kontakcie z przedstawicielami archiwów oraz podczas wizyt studyjnych, przeprowadzonych przez pracowników Ośrodka

[56] *Oferta organizacji pozarządowej [Fundacji Ośrodka KARTA] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy"*, dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

[57] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_w_Polsce.Stan_obecny_i_perspektywy.pdf [dostęp: 15.08.2017].

[58] K. Ziętal, *Wstęp*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 3–4.

[59] *Baza archiwów społecznych [Ośrodka KARTA],* 2019, https://archiwa.org/archives [dostęp: 11.07.2019].

w sześciu archiwach, w których wdrożono firmowany przez KARTĘ Otwarty System Archiwizacji (OSA)[60].

W pierwszym rozdziale książki *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy* autorki (Anna Sobczak i Małgorzata Kudosz) charakteryzują (na podstawie bazy danych Ośrodka KARTA) archiwa społeczne w Polsce, prowadzone przez organizacje pozarządowe (według przytaczanych danych baza identyfikowała wtedy 272 takie inicjatywy)[61]: ich rozmieszczenie i wiek, a także tematykę zasobów, zakres chronologiczny i gatunkowy zasobów oraz stan ich opracowania i digitalizacji – uzupełniając narrację tekstową wykresami[62]. W dalszej części ekspertyza ocenia „zaplecze infrastrukturalne" archiwów społecznych, tj. przede wszystkim sposoby przechowywania i udostępniania zasobu archiwalnego w archiwach społecznych, w podziale na zasób fizyczny i cyfrowy[63].

W kolejnej części publikacji autorzy podjęli problematykę opracowania zasobu archiwalnego w archiwach społecznych, rozpoczynając od opisu aspektów ich działalności, które mają wpływ na kształt zasobów (w tym sposoby jego opracowania)[64], oraz dotychczasowych narzędzi służących opisywaniu zasobów[65]. Następnie przeszli do analizy rozwiązań w zakresie opracowania (struktury zasobów i pomocy archiwalnych – włączając w to wyszukiwarki na stronach WWW)[66] oraz do analizy praktyk w kwestii opisu archiwalnego na poziomie jednostki archiwalnej[67] i dokumentu[68]. Tę część

[60] K. Ziętal, *Wstęp*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny,* s. 4.

[61] A. Sobczak, M. Kudosz, *Charakterystyka archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 7.

[62] Tamże, s. 6–18.

[63] E. Kołodziejska, *Zaplecze infrastrukturalne archiwistyki społecznej*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny,* s. 19–26.

[64] K. Ziętal, *Opracowanie zbiorów archiwów społecznych [uwagi wstępne]*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny,* s. 27–30.

[65] K. Ziętal, *Narzędzia do opracowania zbiorów dotychczas stosowane przez archiwa społeczne*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny,* s. 31–33.

[66] T. Czarnota, *Rozwiązania stosowane w zakresie opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 34–52.

[67] T. Czarnota, *Opis na poziomie jednostki archiwalnej praktykowany w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 53–55.

[68] Tenże, *Opis na poziomie dokumentu praktykowany w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 56–62.

ekspertyzy zamykają teksty dotyczące kopii przechowywanych w archiwach społecznych[69] oraz postulatów i dobrych praktyk w kwestii opracowania ich zasobów archiwalnych[70].

W trzeciej części ekspertyzy zawarto charakterystykę opisu archiwów społecznych w prowadzonej przez Ośrodek KARTA bazie danych[71], a także narracyjny opis wdrażania w wybranych archiwach społecznych proponowanego przez KARTĘ programu OSA. Wdrożenie to odbyło się w sześciu archiwach, wybranych tak, aby były jak najbardziej różnorodne; są to: Towarzystwo Przyjaciół Bronowic, Fundacja Przestrzeń Kobiet, Towarzystwo Przytułku św. Franciszka Salezego, Fundacja im. Zofii Rydet, Mikołowskie Towarzystwo Historyczne oraz Fundacja im. Stanisława Flisa[72]. Porównano także dwa systemy służące opisowi archiwalnemu: ZoSIA i OSA[73].

W tym samym konkursie grantowym NDAP z 2016 r. wygrał również projekt pt. „Ekspertyza sytuacji archiwów społecznych w województwie pomorskim", zgłoszony przez SAP Oddział w Gdańsku (realizacja w okresie od maja do października 2016 r.). Celem projektu było zbadanie sytuacji archiwów społecznych działających na terenie właściwości Archiwum Państwowego w Gdańsku, upublicznienie ich opisu, a także opracowanie modeli ich wspierania przez NDAP, AP w Gdańsku oraz SAP[74].

Pierwszym etapem badania był kontakt z 211 organizacjami i osobami fizycznymi, co do których autorzy badania stwierdzili, że prowadzą

---

[69] A. Sobczak, K. Ziętal, *Kwestie dyskusyjne – problem kopii w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 63–65.

[70] K. Ziętal, *Postulaty i dobre praktyki dotyczące metodyki opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 63–69.

[71] Taż, *System informacji o zasobie archiwów społecznych; Pilotażowe wdrożenia programu Otwarty System Archiwizacji*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 79–88.

[72] Tamże.

[73] E. Kołodziejska, *System OSA w analizie porównawczej do systemu ZoSIA*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny,* s. 89–102.

[74] *Oferta organizacji pozarządowej [SAP Oddział Gdańsk] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Ekspertyza sytuacji archiwów społecznych w województwie pomorskim",* sekcja III.2. Dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

archiwa społeczne. Odpowiedzi udzieliło 142 adresatów, lecz tylko 38 zgodziło się na udział w badaniach ankietowych; 25 spośród nich poddano bezpośredniemu badaniu na miejscu – „ekspertyzie archiwalnej”[75]. Bardzo cenne są opisane w raporcie problemy z kontaktem z archiwami społecznymi – powody odmowy udziału w badaniu, niechęć i nieufność wobec przedstawicieli służby archiwalnej, a także fakt, że niektóre organizacje już nie istnieją, choć trudno znaleźć ślady ich likwidacji[76].

Wyniki zaprezentowano w zbiorczym raporcie zawierającym podsumowanie wyników badania w postaci wykresów liczbowych oraz narracyjnego opisu poszczególnych kwestii – z podanymi przykładami odnoszącymi się do konkretnych archiwów (raport nie zawiera opisów poszczególnych zbadanych archiwów). W projekcie przestudiowano motywy tworzenia archiwów społecznych oraz sposoby ich finansowania (głównie samodzielnie – przez wkład twórców i składki członkowskie, nieliczne archiwa finansują swoją działalność z publicznych grantów)[77], a także obecność normatywów kancelaryjno-archiwalnych, personel i źródła wiedzy archiwistycznej (głównie Ośrodek KARTA i Internet)[78]. Raport przybliża również charakter zasobów archiwów społecznych na Pomorzu – ich zakres chronologiczny (przede wszystkim XIX i XX w.), tematykę, zakres geograficzny oraz język i rodzaje posiadanych materiałów (zwłaszcza fotografie)[79]. Zbadano, w jaki sposób archiwa społeczne pozyskują zasób archiwalny czy go brakują (w dużej większości – nie), jaki jest stan zewidencjonowania i opracowania zasobu, a także, jakie są warunki jego przechowywania. Te ostatnie, choć nieprofesjonalne, były wystarczające dla zapewnienia materiałom bezpieczeństwa; okazało się jednak, że ponad połowa archiwów nie prowadzi żadnej ewidencji zasobu archiwalnego (przez co trudno określić jego wielkość), a ponad 40%

[75] P. Giziński, *Przegląd pomorskich archiwów społecznych – podsumowanie projektu gdańskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, Gdańsk 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/raport-z-archiwistyki-spolecznej.pdf [dostęp: 17.08.2016], s. 2.

[76] Tamże, s. 3, 23.

[77] Tamże, s. 4–5.

[78] Tamże, s. 5.

[79] Tamże, s. 5–8, 10.

zbiorów jest nieuporządkowanych (a kolejne 35% – tylko częściowo)[80]. Raport przekazuje również informacje na temat udostępniania zasobu archiwalnego przez zbadane archiwa społeczne (32% z nich tego nie robi) oraz na temat organizowanych wystaw i działalności wydawniczej, a także stosowanych metod reprodukcji[81].

Celem badania było również zdefiniowanie potrzeb i problemów pomorskich archiwów społecznych. Wśród nich znalazł się m.in. brak środków na fizyczne zabezpieczanie zasobów, a także potrzeba pomocy przy ewidencjonowaniu zbiorów i podnoszenie kwalifikacji osób zajmujących się archiwami. W związku z tak określanymi potrzebami autor badania wymienił również możliwe sposoby zapewnienia archiwom społecznym pomocy przez państwową służbę archiwalną, jakimi są: organizacja bezpłatnych szkoleń archiwalnych z elementami praktyki (nie tylko w Warszawie!), również dotyczących praw autorskich i ubiegania się o środki publiczne; dofinansowanie konsultacji archiwalnych czy zatrudnienie profesjonalnego archiwisty, który pomógłby w opracowaniu zasobu archiwalnego; doposażenie archiwów w profesjonalne opakowania bezkwasowe służące przechowywaniu zbiorów; stworzenie platformy służącej spotkaniom i wymianie informacji[82].

W ostatnich dniach 2017 r. na stronie internetowej www.archiwa.org opublikowano kolejną zbiorową publikację Ośrodka KARTA, pt. *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, w której zaprezentowano m.in. wyniki badań nad archiwami społecznymi w Polsce[83].

W publikacji tej Katarzyna Ziętal w ujęciu ogólnym prezentuje zjawisko społecznej archiwistyki w Polsce (zasób archiwalny i sposoby działania archiwów społecznych), używając zarówno metod ilościowych, jak i jakościowych, w przypadku których źródłem danych były, odpowiednio, baza archiwów społecznych Ośrodka KARTA oraz wywiady z twórcami archiwów i opisy archiwalne. Brak bardziej szczegółowych informacji na

[80] Tamże, s. 9–13.

[81] Tamże, s. 14–17.

[82] Tamże, s. 17–23.

[83] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, https://archiwa.org/sites/default/files/files/archiwistyka-spoleczna-diagnoza-i-wyzwania.pdf [dostęp: 22.02.2018].

temat metodologii prowadzonego badania. Autorka prezentuje informacje ilościowe na temat twórców archiwów społecznych oraz ich liczby, zależnie od województwa i wielkości miejscowości, ilościowo opisuje również specyfikę ich zasobów (tematy i rodzaje gromadzonych materiałów). W ujęciu jakościowym natomiast przedstawia sposoby powstawania archiwów społecznych oraz rodzaje twórców przechowywanej w nich dokumentacji[84]. Pojawia się również temat metod przechowywania, opracowania i udostępniania zasobu, autorka powtarza jednak przede wszystkim wyniki ekspertyzy KARTY z roku 2016[85].

Analizie warunków działania archiwów społecznych oraz określeniu kierunków i form ich wsparcia służyło badanie Natalii Martini i Artura Jóźwika, opublikowane w dalszej części omawianej pracy zbiorowej. W tym celu badaniu poddano dziesięć placówek dobranych tak, aby zapewnić jak najbardziej różnorodną grupę pod względem rodzaju podmiotu prowadzącego archiwum, jego lokalizacji, okresu działalności oraz charakteru (archiwum cyfrowe/tradycyjne)[86]. Więcej szczegółowych informacji o metodologii, np. na temat źródeł danych, autorzy nie podają. Do badania wybrano następujące archiwa: Archiwum Historii Kobiet prowadzone przez Fundację Przestrzeń Kobiet w Krakowie; Archiwum Polskich Ormian prowadzone przez Fundację Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie; Archiwum Społeczne Nowica-Przysłup – prowadzone przez grupę nieformalną (od kwietnia 2017 r. przez Fundację Memo); Archiwum Społeczne Osiedla Przyjaźń prowadzone przez Stowarzyszenie Przyjaźni PS w Warszawie; Bronowickie Archiwum Społeczne prowadzone przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic w Krakowie; Centrum Dokumentacji Kultur Pogranicza w Sejnach, prowadzone przez samorządową instytucję kultury Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur i narodów" we współpracy z Fundacją Pogranicze; Cyfrowe Archiwum Łodzian „Miastograf" prowadzone przez Łódzkie Stowarzyszenie

[84] K. Ziętal, *Archiwa społeczne w Polsce – prezentacja i analiza wyników badań*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza*, s. 16–28.

[85] Tamże, s. 31–32.

[86] A. Jóźwik, N. Martini, *Realia funkcjonowania archiwów społecznych i czynniki sprzyjające ich rozwojowi*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza*, s. 62.

Inicjatyw Miejskich Topografie; Cyfrowe Archiwum Tradycji Lokalnej prowadzone przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Chrzanowie; Cyfrowe Archiwum Tradycji Lokalnej prowadzone przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Raszynie; Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN" prowadzony przez samorządową instytucję kultury w Lublinie. W tekście zawarto krótką charakterystykę tych podmiotów[87].

Badanie zawiera krótki opis sposobów finansowania archiwów społecznych oraz związanych z tym problemów (rozróżniając sytuację organizacji pozarządowych od samorządowych), w tym niedostatków infrastruktury oraz rolę osobistych relacji twórców w ich funkcjonowaniu[88]. Autorzy zwięźle opisują także sposoby gromadzenia materiałów przez archiwa społeczne, podkreślając rolę ich relacji z lokalną społecznością[89]. Z badania wynika rosnąca profesjonalizacja działań tych placówek oraz próba dostosowania opisu zasobu do odbiorców, niekiedy przez świadome odejście od standardów archiwalnych i unikanie szczegółowych opracowań, „zważywszy na odmienność potrzeb użytkowników, dostosowaną do tego hierarchię celów oraz ograniczone »moce przerobowe« samych archiwistów"[90]. Inaczej jednak wygląda sytuacja w archiwach społecznych, które swoją działalność kierują do profesjonalistów. Wtedy opracowanie ich zasobu ma charakter bardziej profesjonalny. Obserwacja ta przenoszona jest przez autorów również na kwestię udostępniania archiwaliów[91]. Krótko omówiono także problematykę ich digitalizacji[92].

W latach 2016–2017 Ośrodek KARTA przeprowadził również, opublikowane we wspomnianej pracy zbiorowej, badanie dotyczące zagrożonych zbiorów organizacji pozarządowych. Miało ono dwie fazy: ilościową, w której dane pochodzące od 70 organizacji zebrano za pomocą ankiet, oraz jakościową, polegająca na składaniu wizyt studyjnych przez przedstawicieli Ośrodka KARTA. Celem badania było poznanie skali, typów oraz przyczyn zagrożeń zasobu archiwalnego zbadanych organizacji, co

[87] Tamże, s. 62–65.
[88] Tamże, s. 66–68.
[89] Tamże, s. 69–70.
[90] Tamże, s. 71.
[91] Tamże, s. 72.
[92] Tamże, s. 73.

dzięki stworzeniu odpowiednich narzędzi reagowania może przyczynić się do poprawy ich bezpieczeństwa. Badaniem objęto materiały archiwalne (zgodnie z ustawowym rozumieniem terminu), pominięto natomiast dokumentację bieżącą[93].

W pierwszej części autorka, Małgorzata Kudosz, omawia wyniki badania ilościowego, rozpoczynając od sposobu doboru organizacji pozarządowych (wytypowanych jako organizacje posiadające zbiory zagrożone, na podstawie bazy danych Ośrodka KARTA, oraz bazy organizacji pozarządowych prowadzonej przez Stowarzyszenie KLON/Jawor). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na zdecydowaną przewagę wśród respondentów organizacji z województwa mazowieckiego (24 organizacje wobec jednej organizacji m.in. z województwa kujawsko-pomorskiego czy lubuskiego)[94]. Ankieta eksplorowała na przykład tematykę gromadzonych przez organizacje materiałów:

> 30 (z 70) organizacji gromadzi zbiory związane z historią swojej organizacji[95], 23 (z 70) gromadzi zbiory o tematyce lokalnej (historii miasta i regionu), zaledwie 2 (z 70) organizacji zajmuje się historią osoby – jej życia zawodowego i prywatnego (działacze opozycyjni, artyści), 3 (z 70) – historią kolei, 4 (z 70) – dokumentuje życie i działalność mniejszości narodowej w Polsce (Ukraińcy, Romowie, Żydzi). Pozostałe organizacje gromadzą materiały dotyczące historii teatru, sportu, nauki i techniki[96].

Wśród typów gromadzonych materiałów najczęściej wymieniane były fotografie i dokumenty osobiste[97]. Autorka zwróciła uwagę na fakt, że niewiele organizacji było w stanie podać wielkość gromadzone-

---

[93] M. Kudosz, *Zagrożone zbiory archiwalne w organizacjach pozarządowych*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza*, s. 76.

[94] Tamże, s. 78–79.

[95] Dlatego też na przytaczane w tym miejscu badanie nie należy patrzeć przez pryzmat badania archiwów społecznych; w dużej mierze bowiem analizowane organizacje przechowują wyłącznie materiały wytworzone przez nie same. Tego typu organizacji nie brałam pod uwagę w wyborze archiwów do badania i żadne z opisanych przeze mnie archiwów nie ma takiego charakteru.

[96] M. Kudosz, *Zagrożone zbiory*, s. 80.

[97] Tamże.

go zasobu, co związane jest z kolejnymi przedstawionym w publikacji informacjami – około jedna trzecia organizacji posiada zasób nieuporządkowany[98]. W dalszej kolejności, używając w narracji przede wszystkim liczb, ale uzupełniając je też przykładami (zanonimizowanymi), omówiono sposoby porządkowania materiałów, kto się tym zajmuje w zbadanych organizacjach, sposoby ich przechowywania i digitalizowania oraz udostępniania[99].

Drugą część badania stanowiły 22 wizyty studyjne w archiwach organizacji społecznych, podczas których przeprowadzono wywiady jakościowe o cechach wywiadów częściowo ustrukturyzowanych, pytając m.in. o charakterystykę materiałów archiwalnych, ich przechowywanie, opracowanie i udostępnianie oraz problemy organizacji. Kwestie te następnie omówiono – ponownie stosując głównie narrację ilościową. Wyniki badania zanonimizowano[100]. Dzięki badaniu udało się zidentyfikować powody zagrożenia zasobów organizacji społecznych; są to m.in. brak wiedzy z zakresu archiwistyki, fizyczne rozproszenie materiałów, nieprawidłowe ich przechowywanie, przywiązywanie niewielkiej wagi do opracowania materiałów, nieuregulowany stan prawny dokumentów, brak zapisu w statucie co do postępowania z zasobem archiwalnym w przypadku likwidacji organizacji[101].

Powyższa krótka analiza pokazuje, że archiwa społeczne były już tematem badań w różnym zakresie, w ramach projektów o bardziej lub mniej naukowych ambicjach. Co więcej, mamy do czynienia zarówno z badaniami polskimi, jak i zagranicznymi (zapewne również poza kręgiem anglojęzycznym). Jednocześnie uważam, że *stricte* naukowa monografia, stworzona w ramach rygorystycznego metodologicznie studium, jest w Polsce bardzo potrzebna, zarówno po to, aby dostarczyć opinii publicznej „twardych", wiarygodnych danych o archiwistyce społecznej (a przynajmniej wycinku zjawiska), jak i po to, aby zaprezentować archiwa społeczne jako przedmiot badań archiwistycznych – warty poznania,

[98] Tamże, s. 81.
[99] Tamże, s. 81–86.
[100] Tamże, s. 87–90.
[101] Tamże, s. 91–93.

jak również możliwy do zbadania. Nie oznacza to, że studium to było zadaniem łatwym i niepozbawionym przeszkód. O przyjętych założeniach metodologicznych, przebiegu studium oraz problemach w jego trakcie opowiada kolejny rozdział pracy.

Rozdział III

Teoria i metodologia

1. Paradygmat i podejście badawcze

W archiwistycznych pracach naukowych, publikowanych w ostatnich latach w Polsce, odnalezienie fragmentów poświęconych ich paradygmatowi badawczemu nie należy do zadań łatwych. Niniejsza praca opiera się jednak w dużej mierze na metodologii badań społecznych. Te z kolei charakteryzują się dużą świadomością metodologiczną oraz przywiązaniem do wyłożenia w pracach naukowych ich charakteru teoretycznego i metodologicznego, również kierującego nimi paradygmatu. Z tego względu, a także z powodu mojego przywiązania do kwestii teorii i metodologii, w studium tym nie mogło zabraknąć podrozdziału odnoszącego się krótko do kwestii paradygmatycznych.

Termin „paradygmat" jest problematyczny, o czym wie każdy, kto kiedykolwiek próbował zgłębiać jego znaczenie. Ponieważ szczegółowe zdefiniowanie go nie jest celem tego studium, wystarczy stwierdzić, że w ogólnym rozumieniu paradygmat to „zasadniczy system wierzeń i światopogląd, którym kieruje się badacz nie tylko w kwestiach wyboru metody, ale również w fundamentalnych kwestiach ontologicznych

i epistemologicznych”[1]. Upraszczając nieco, jest to zatem pogląd badacza na świat, na to, jak on funkcjonuje, a także na sposoby jego postrzegania – a więc również na naturę badań naukowych. Światopogląd ten kształtowany jest zwłaszcza przez reprezentowaną przez badacza dyscyplinę naukową (i jej dotychczasowy dorobek), wpływy akademickich mentorów oraz przeszłe doświadczenia badawcze[2]. Na kwestię tego, jakimi paradygmatami kierują się współcześnie naukowcy, można spoglądać z różnych perspektyw. John W. Creswell wymienia cztery podstawowe paradygmaty badawcze: postpozytywizm, aktywizm, konstruktywizm oraz pragmatyzm[3].

Charakter moich badań jest konsekwencją przyjęcia przeze mnie światopoglądu konstruktywistycznego (paradygmat interpretatywny), wedle którego:

1. Znaczenia są konstruowane przez istoty ludzkie, które w swoich kontaktach ze światem, dokonują jego interpretacji. […]
2. Ludzie wchodzą w kontakt ze światem i nadają mu sens z własnej perspektywy historycznej i kulturowej – wszyscy rodzimy się w świecie znaczeń, narzucanych nam przez kulturę. […]
3. Generowanie podstawowych znaczeń ma zawsze charakter społeczny, następuje podczas interakcji zachodzących w społeczności ludzkiej i jest ich wynikiem. […][4].

W takim kontekście rozpatruję również archiwum – jakiekolwiek, nie tylko społeczne – nie jako obiektywnie i niezależnie istniejący organizm, którego cechy, funkcje, zasady również istnieją niezależnie od świata, a badacz (archiwista) może jedynie je poznawać w sposób naturalistyczny, tak jak biolog poznaje zasady funkcjonowania i anatomię organizmu (czy też paleontolog – skamielinę; metaforę tę mogą znać archiwiści

[1] E. G. Guba, Y. S. Lincoln, *Competing Paradigms in Qualitative Research*, [w:] *Handbook of Qualitative Research*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Thousand Oaks 1994, s. 105.

[2] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, tłum. J. Gilewicz, Kraków 2013, s. 31–32.

[3] Więcej o charakterystyce poszczególnych poglądów: tamże, s. 32–37.

[4] Tamże, s. 34

z dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych pism dotyczących teorii archiwalnej)[5]. Archiwum jest wynikiem działania ludzi, wytworem kultury swojego czasu, wypadkową sytuacji prawnej, mód, decyzji poszczególnych osób, stosunków politycznych, tendencji społecznych, stanu badań, potrzeb otoczenia oraz zapewne wielu innych czynników, zależnie od tego, o jakim typie archiwum będziemy mówić, w jakim okresie będzie ono powstawać i działać oraz w jakim miejscu. Najbardziej widać to w sytuacji archiwów społecznych, których nie sposób postrzegać inaczej, jak tylko z perspektywy zhumanizowanej, kulturowej, kontekstualnej[6].

W badaniach archiwalnych zazwyczaj nie postrzega się archiwum jako społeczny konstrukt (o subiektywnym charakterze), tylko jako obiektywny efekt pewnych działań. W pełni zgadzam się z opinią wyrażoną na ten temat przez Karen F. Gracy, amerykańską badaczkę archiwów:

> Mimo iż badania archiwalne często pochylały się nad kwestiami procesów i funkcji, czego dowodzą niezliczone prace dotyczące selekcji i opisu, rzadko podchodzimy do tych kwestii z socjokulturowej perspektywy, która uznaje *nieodłącznie* [podkr. oryg.] subiektywną naturę prac archiwalnych. Zamiast tego pytania badawcze zdawały się promować działania archiwalne jako pracę idealnie obiektywną, w której osobista czy zbiorowa subiektywność musi być albo zignorowana, albo wykorzeniona. Być może wielu z nas nadal pozostaje przesadnie pod wpływem wiary w świętość procesów tworzenia dokumentacji i zarządzania nią[7], naiwnie pragnąc uczynić je ściśle logicznymi czynnościami, które tym samym mogą być teoretyzowane, znormalizowane i uogólniane (nie mówiąc już o tym, że zdehumanizowane)[8].

---

[5] Patrz: W. Chorążyczewski, *Zasada proweniencji w polskiej myśli archiwalnej do roku 1939*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 2: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 101–137.

[6] Patrz też: W. Piasek, *„Nowa archiwistyka" – w stronę kulturowej teorii archiwum i archiwaliów*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 4: *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 11–24.

[7] W oryg.: *record creation and recordkeeping*.

[8] K. F. Gracy, *Documenting Communities of Practice: Making the Case for Archival Ethnography*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 361.

Podejście interpretatywne w archiwistyce musi się wiązać z kontekstowym podejściem do dokumentacji i archiwów, z zaakceptowaniem (a nawet – zaakcentowaniem) wpływu wywieranego na ich kształt przez twórców i zarządców dokumentacji oraz archiwistów, a także ze zrozumieniem, że procesy, które wpływają na kształt dokumentów, w każdym stadium ich życia są odbiciem konkretnych układów sił dominujących w danym czasie i miejscu, a także związanych z nimi podejść do pamięci i pamiętania oraz wartości praktycznej dokumentacji[9].

Przyjęte przeze mnie podejście interpretatywne wiąże się ze świadomością występujących w procesie badawczym zapośredniczeń, czyli tego, co staje na drodze do (niemożliwego do osiągnięcia) obiektywnego poznania realnie istniejącej rzeczywistości.

Pierwszym poziomem zapośredniczenia występującym w moim badaniu jest rola informatora (respondenta, osoby udzielającej wywiadu) jako podstawowego źródła informacji na temat archiwum. Uzyskane od niego dane są już zinterpretowane w wyniku postrzegania przez informatora sensu badania, swojej oraz mojej w nim roli, a przede wszystkim archiwum jako takiego. W ramy tego zjawiska wchodzić muszą również świadome zniekształcenia i przemilczenia.

Drugim poziomem zapośredniczenia jest moja interpretacja przekazanych mi oraz uzyskanych przeze mnie informacji. W sposób subiektywny wybrałam przecież temat badań oraz sposób ich prowadzenia, następnie subiektywnie dobrałam archiwa do badania, stosując stworzony wcześniej mechanizm doboru próby, który również nie miał całkowicie obiektywnego charakteru (zresztą ze względu na przyjęty paradygmat oraz typ badań wcale taki być nie musiał)[10]. Nie jestem ponadto neutralnym, całkowicie pozbawionym wcześniejszych założeń obserwatorem (archiwalnej) rzeczywistości. Jest tak przede wszystkim dlatego, że ukończyłam studia archiwistyczne, zajmuję się badaniem archiwów społecznych od kilku już lat i spoglądam na badane inicjatywy dokumentacyjne okiem osoby ukształtowanej w tym temacie akademicko, naukowo i profesjonalnie. Starałam się jednak nie pro-

[9] A. Gilliland, S. McKemmish, *Building an Infrastructure for Archival Research*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 169.

[10] O doborze archiwów do badania, patrz: podrozdział III.2: *Strategia badawcza*.

wadzić tego studium z pozycji eksperta, lecz raczej – z pozycji akademika, dociekliwego badacza, który pragnie poznać jeszcze nieznany świat, a do tego potrzeba mu pomocnej dłoni prawdziwego eksperta w kwestii archiwów społecznych – czyli właśnie praktyka, społecznego archiwisty – który w omawianym studium przyjął rolę informatora udzielającego mi długiego i wyczerpującego wywiadu, oprowadzającego mnie po archiwum, z którym potem negocjowałam treść raportu. Raport z każdego studium przypadku jest bowiem efektem dialogu, negocjacji, ustalenia wspólnej wizji tego samego archiwum społecznego.

W tym miejscu pojawia się trzeci poziom zapośredniczenia, na który jako autorka pracy nie mam już wpływu. Jest to interpretacja przedstawionych przeze mnie treści przez czytelnika. Szczegółowe raporty dotyczące poszczególnych archiwów zajmują lwią część niniejszej publikacji, są też (w moim mniemaniu) najważniejszym jej fragmentem. Świadomie zostały opublikowane w całości. Z jednej strony ze względu na opisowy cel pracy – chęć wprowadzenia do obiegu naukowego opisów działalności archiwów społecznych, charakterystyki ich zasobów archiwalnych, problemów, z jakimi się borykają, etc. Z drugiej strony istotna jest dla mnie interpretacja czytelników, ich wizja poszczególnych archiwów społecznych. Dzięki publikacji obszernego, najeżonego szczegółami opisu tych archiwów, odbiorca pracy ma narzędzie do stworzenia tej interpretacji. Naturalnie ważnym czynnikiem jest również ewentualna przydatność tego materiału do badań porównawczych.

Jak wspomniałam powyżej, raport z każdego studium przypadku był „negocjowany" – jest efektem dialogu badacza z informatorem. Nie powinno to jednak zwieść czytelnika i zasugerować mu, że skoro „negocjowano" to znaczy, że coś po drodze poszło nie tak i w efekcie trzeba było „ustalić wspólną wersję wydarzeń". Celem owych negocjacji było stworzenie wizji jak najbardziej odpowiadającej rzeczywistości, rzetelnego przybliżenia czytelnikowi archiwum. To w tym miejscu okazuje się, że moje badanie w pewnych kwestiach oscyluje między paradygmatem interpretatywnym a postpozytywistycznym[11]. Mimo że zdaję sobie sprawę z niemożności przedstawienia

[11] O współwystępowaniu podejścia interpretatywnego i postpozytywistycznego w badaniach archiwistycznych i występujących na tym styku tarciach, patrz: A. Gilliland, S. McKemmish, *Building an Infrastructure*, s. 170.

obiektywnego świata, świata „takiego, jakim jest", to jednak chcę przekazać czytelnikowi obraz możliwie zbliżony do rzeczywistości, a nie tylko moje czy informatora przemyślenia na jego temat. Ten rozdźwięk spowodowany jest charakterem pracy – archiwoznawczym celem osiąganym za pomocą metod charakterystycznych dla badań społecznych. Celem studium jest opis archiwum materialnego (jako grupy dokumentów, instytucji), a nie grupy ludzi, społeczeństwa, społeczności, przy jednoczesnym uwzględnieniu czynnika ludzkiego i dwustronnej relacji człowiek–archiwum[12].

Interpretatywne i kulturowe postrzeganie archiwów wymogło zastosowanie w niniejszym projekcie podejścia jakościowego, stosownego dla badań eksploracyjnych tematów mało do tej pory rozpoznanych, w których zamiast stawiać hipotezy i je weryfikować, szuka się odpowiedzi na postawione pytania badawcze[13]. Badania jakościowe od ilościowych najczęściej odróżnia się, zwracając uwagę na ich „niekwantyfikowalność" – operują one narracją słowną, a nie liczbową[14]. Jakościowy proces badawczy charakteryzuje się elastycznością, nowe pytania i procedury badawcze mogą wyłaniać się w jego trakcie. Dane pozyskiwane są przez współuczestnictwo badacza w studiowanych procesach, w naturalnym kontekście i bezpośrednim kontakcie z badanymi obiektami. Badacz jest tu podstawowym narzędziem pracy. Proces badawczy opiera się na rozumowaniu indukcyjnym, czyli przechodzeniu od szczegółu do ogółu, w efekcie kontekstowego zbierania danych i ich interpretacji w celu stworzenia holistycznego, złożonego obrazu badanego obiektu, zjawiska czy też procesu[15].

Badania jakościowe mogą być realizowane za pomocą różnych strategii badawczych i metod. Wśród nich w naukach społecznych wymienia się

---

[12] Patrz też: część 3 we *Wstępie* na temat celu pracy.

[13] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych*, s. 44, 147; S. Gudkova, *Wywiad w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2: *Metody i narzędzia*, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 113; W. Czakon, *Łabędzie Poppera – case studies w badaniach nauk o zarządzaniu*, http://www.wojciechczakon.com/pub/labedzie-poppera-case-studies-w-badaniach-nauk-o-zarzadz.pdf [dostęp: 20.11.2017], s. 8.

[14] Niektóre metody mogą być jednak uznane za jakościowe albo ilościowe, zależnie od punktu widzenia, patrz: D. Jemielniak, *Wprowadzenie: Różnorodność metod i narzędzi w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2, s. IX–X.

[15] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych*, s. 30–34, 191–192.

m.in. obserwację, *shadowing*, badania biograficzne, analizę dyskursu, etnografię wirtualną. W kolejnym podrozdziale pracy przybliżam wybraną przeze mnie strategię wielokrotnego studium przypadku z zastosowaniem metod wywiadu, obserwacji i analizy dokumentów zastanych.

2. Strategia badawcza

Najwłaściwsze do lepszego niż dotąd poznania archiwów społecznych w Polsce wydają się metody jakościowe[16], odpowiednie do eksplorowania zjawisk słabo rozpoznanych i nowych tematów[17]. Charakterystyczne dla tego typu studiów jest stawianie pytań badawczych (głównych i pobocznych, ogólnych i szczegółowych), a nie wysuwanie hipotez czy przypuszczeń oraz ich weryfikacja[18]. Badania jakościowe charakteryzują się następującymi cechami:

- zbieranie danych odbywa się w naturalnym kontekście, poprzez bezpośrednie interakcje;
- zastosowanie ma indukcyjna analiza danych (przechodzenie od szczegółu do ogółu);
- nacisk kładzie się na indywidualne interpretacje i znaczenie danych;
- wyrażanie złożoności sytuacji i badanie kontekstu, ujęcie holistyczne – przedstawienie złożonego obrazu problemu i szerszych horyzontów;
- elastyczność procesu badawczego;
- wiele źródeł pochodzenia danych;
- podstawowym narzędziem w badaniu jest badacz[19].

---

[16] Choć Ośrodek KARTA zastosował już w tej materii metody ilościowe; patrz: M. Kudosz, A. Maciąg, *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2014 r. przez Ośrodek KARTA,* Warszawa, 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/badanie2014archiwspoleczne.pdf [dostęp: 15.08.2017].

[17] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych,* s. 44.

[18] Tamże, s. 147; S. Gudkova, *Wywiad w badaniach jakościowych*, s. 113.

[19] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych,* s. 30, 41–43, 191–192. Krytykę badań jakościowych omawia i odpiera Steinar Kvale w: S. Kvale, *InterViews.*

Na tym etapie znajomości zjawiska społecznej archiwistyki oraz biorąc pod uwagę swoje możliwości (zarówno czasowe i finansowe, jak i osobiste predyspozycje), zdecydowałam się na zastosowanie w swoich badaniach strategii studium przypadku (*case study*) – również określanej w literaturze jako pomocna w studiowaniu zjawisk mało do tej pory poznanych[20]. Wśród sytuacji podatnych na zastosowanie studium przypadku Robert K. Yin wymienia także stawianie pytań badawczych rozpoczynających się od „jak" i „dlaczego", przedmiot badania będący zjawiskiem współczesnym, a nie historycznym, a także sytuację, gdy badacz planuje opisać badane zjawisko szeroko i dogłębnie[21].

John Creswell definiuje studium przypadku jako:

> Podejście jakościowe, w którym badacz poddaje analizie ograniczony system (przypadek) lub kilka ograniczonych systemów (przypadków) z uwzględnieniem aspektu czasowego, stosując szczegółowe i pogłębione procedury zbierania danych o różnorodnym charakterze (np. obserwacji, wywiadów, materiałów audiowizualnych, dokumentów, raportów), w wyniku czego uzyskuje opis przypadku oraz wiele wątków ogólnych wyłonionych na podstawie przypadku[22].

Studium przypadku jest rodzajem monografii przedmiotowej, w której badacz świadomie ogranicza przedmiot swoich badań, aby uzyskać bardziej

Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego, przekł. i red. S. Zabielski, Białystok 2004.

[20] Patrz np.: M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2, s. 17; K. M. Eisenhardt, *Building Theories from Case Study Research*, „Academy of Management Review", nr 4, 1989, s. 548.

[21] R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*, tłum. J. Gilewicz, Kraków, 2015, s. 34–36, 41.

[22] J. W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Approaches*, Thousand Oaks 2007, za: M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 5. Z postrzeganiem studium przypadku jako strategii typowo jakościowej nie zgadza się Robert K. Yin, patrz: R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych*, s. 51. Jednocześnie Robert E. Stake zaznacza, że termin „studium przypadku" (ang. *case study*) odnosi się zarówno do typu procesu badawczego, jak i jego produktu: R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, New York 2006, s. 8.

wnikliwe poznanie[23]. Przypadkiem w tak pojmowanym studium mogą być np.: program, zdarzenie, czynność, proces, osoba lub osoby[24], grupy, organizacje, relacje społeczne[25], decyzje, projekty, wspólnoty[26]. Badanie w typie *case study* nie musi jednak mieć na celu poznania wyłącznie jednego, wybranego przypadku. Zazwyczaj służy ono do uzyskania wglądu w szerzej rozumiane zjawisko lub grupę przypadków, reprezentowaną przez jeden wybrany do badania przypadek[27]. Istotą studium przypadku jest dogłębne poznanie danego przypadku wraz z jego kontekstem, do którego należy przede wszystkim jego otoczenie – w tym również inne przypadki[28].

Gdy zaczynałam moje badania, przyjęłam, że archiwum społeczne jest odrębnym specyficznym przypadkiem. Można jednak spojrzeć na nie z różnych perspektyw. Mnie przede wszystkim będzie interesować archiwum jako pewien zbiór dokumentów – i to właśnie one znajdą się w centrum mojego zainteresowania. Jest to zbiór, utworzony z jakiegoś powodu, który ma jakąś zawartość, strukturę, jest w pewien sposób opisany, uzupełniany, przechowywany czy udostępniany; naturalnie te wszystkie czynności są wykonywane przez kogoś i z użyciem jakichś środków, również finansowych. Poza tym wokół tego zbioru toczą się różne wydarzenia – wystawy, lekcje, spotkania; często zawiązuje się pewna wspólnota, społeczność skupiona wokół danego archiwum. To te kwestie interesować mnie będą najbardziej,

---

[23] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2005, s. 121. O definiowaniu studium przypadku patrz też: R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych,* s. 47–49.

[24] R. E. Stake, *The art of case study research*, Thousand Oaks 2010, za: J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych,* s. 39.

[25] M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 2.

[26] R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych*, s. 271.

[27] R. E. Stake, *Jakościowe studium przypadku*, [w:] *Metody badań jakościowych*, t. 1, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, tłum. K. Podemski, Warszawa 2009, s. 625; J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych*, s. 148–149; M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 3. O generalizowaniu w studium przypadku patrz np.: K. M. Eisenhardt, *Building Theories*; B. Flyvbjerg, *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, „Qualitative Inquiry", nr 2, 2006, http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1077800405284363 [dostęp: 07.08.2017].

[28] M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 2, 5; R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 2; R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych*, s. 36.

a wszystkie one są skupione wokół zbioru informacyjnego, jakim jest archiwum – w sensie zbioru dokumentów (jako zapisanych informacji). Pod tym kątem właśnie zostało zaprojektowane omawiane badanie.

Można jednak postrzegać archiwum społeczne jako przypadek, spoglądając na nie pod innym kątem, i badać je przede wszystkim jako organizację (skupiając się np. na mechanizmach zarządzania tą specyficzną formacją)[29], czy też jako instytucję społeczną („zorganizowane twory społeczne, powołane do realizacji określonych funkcji powszechnie użytecznych, jak np. różne agendy państwowe, samorządowe, spółdzielcze, fundacje, stowarzyszenia itp.")[30]. Można też skupić się na ludziach tworzących tego typu archiwa i na relacjach, jakie między nimi zachodzą, ale też na sposobach finansowania społecznych archiwów. Możliwości jest wiele i z całą pewnością niejedna dyscyplina naukowa znalazłaby temat badawczy w archiwach społecznych.

Warto podkreślić, że nie można nadmiernie skupiać się na pojedynczości przypadku. Jak pisze niekwestionowany autorytet w tej dziedzinie, Robert E. Stake:

> Przedmiotem naszego zainteresowania badawczego nie musi być pojedynczy przypadek, ale, bardziej ogólnie, określone zjawisko lub grupa przypadków. Zrozumienie jednego przypadku nie jest możliwe bez wiedzy na temat innych. […] Oczywiście możemy równolegle prowadzić więcej niż jedno studium, lecz każde studium polega na dogłębnym poznaniu wybranego przypadku[31].

W literaturze podkreśla się, że podstawowym celem *case study* jest dogłębny opis oraz zrozumienie przypadku i kontekstu, w jakim występuje[32]. Dopiero celem podrzędnym może być, zależnie od przyjętych założeń:

---

[29] Patrz też o antropologii organizacji: M. Kostera, *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Warszawa 2013.

[30] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik*, s. 20.

[31] R. E. Stake, *Jakościowe studium przypadku*, s. 625. Patrz też: R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 3–6.

[32] M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 3.

- tworzenie abstrakcyjnych pojęć ogólnych służących opisowi zjawiska; powstaje wtedy „czysty opis generujący pojęcia (albo wątki węzłowe) dla obserwowanego zjawiska, ale pozbawiony dążenia do generalizacji";
- tworzenie teorii służącej wyjaśnianiu i przewidywaniu pewnego obszaru rzeczywistości;
- odniesienie wyników badań do szerszej kategorii podobnych zjawisk w celu formułowania wniosków o pewnym typie zjawisk[33].

W omawianym przeze mnie badaniu celem nadrzędnym jest opis przypadków oraz wprowadzenie tego opisu do obiegu naukowego – przede wszystkim przez publikację wspomnianych już raportów. Celem podrzędnym jest generalizacja wyników badań – opisanie odnalezionych prawidłowości i różnic. Z powodu wyboru jakościowej strategii badawczej w postaci badania przypadków uogólnienie to będzie mieć bardzo ograniczony charakter i w niewielkim stopniu wychodzić będzie poza zbadane przypadki[34].

Studium przypadku nie jest strategią jednorodną. Znanych jest kilka jego typologii. Jedną z częściej stosowanych jest podział na studia autoteliczne i instrumentalne. Autoteliczne studium przypadku jest „prowadzone wyłącznie z powodu zainteresowania przypadkiem samym w sobie"[35]. Przypadek nie jest wtedy ilustracją ani reprezentacją jakiegoś szerszego zjawiska, nie służy budowaniu teorii, a celem studium jest wyłącznie zrozumienie konkretnego przypadku[36]. Z kolei instrumentalne studium stosowane jest, „gdy konkretny przypadek ma służyć pogłębieniu wiedzy o szerszym zjawisku bądź wyciągnięciu bardziej ogólnych wniosków"[37]. W takim wypadku badanie przypadku ma charakter wspierający i służy zrozumieniu czegoś innego. Co ważne, można też wyróżnić studia przypadku o charakterze mieszanym – trudno bowiem jest wyraźnie oddzielić od siebie studia autoteliczne i instrumentalne[38].

---

[33] Tamże, s. 4–5.
[34] Patrz: część 3 *Wstępu – Cel pracy*.
[35] R. E. Stake, *Jakościowe studium przypadku*, s. 627
[36] Tamże.
[37] Tamże, s. 628.
[38] Tamże.

Studia przypadków można też podzielić na eksploracyjne, opisowe i eksplanacyjne. Eksploracyjne studium przypadku „pozwala na zdefiniowanie ogólnych pytań i hipotez do przyszłych badań (wstęp do badań właściwych) lub na oszacowanie wykonalności procedur badawczych planowanych w dalszych badaniach". Opisowe studium przypadku „opisuje zjawisko w sposób kompleksowy z uwzględnieniem kontekstu jego występowania", natomiast studium przypadku typu eksplanacyjnego „koncentruje się na analizie przyczyn i efektów występujących relacji"[39].

W kontekście przedstawionych podziałów widzę zaproponowany przeze mnie typ badania jako studium przypadku mieszane (wg pierwszego z powyżej zaproponowanych podziałów) oraz jako studium eksploracyjne (ze względu na nowość zastosowania tej strategii w badaniach archiwów społecznych w Polsce) i opisowe.

Niniejsze badanie, jak wskazuje jego tytuł, jest studium przypadku w wariancie wielokrotnym, które definiuje się jako studium przypadku powtórzone odpowiednią liczbę razy, zgodnie z założonym doborem próby (lub zakończone po uzyskaniu nasycenia teoretycznego). Podjęłam decyzję o wykonaniu studium wielokrotnego przede wszystkim z dwóch powodów – pierwszym z nich była potrzeba; drugim – możliwość. Potrzeba dotyczyła głodu wiedzy o archiwach społecznych w Polsce, rosnącego nimi zainteresowania, mnogości tego typu inicjatyw oraz mojego przekonania o doniosłości problemu. Możliwość zbadania więcej niż jednego archiwum społecznego dawała mi czteroletnie studia doktoranckie oraz otrzymanie finansowania projektu z funduszy Narodowego Centrum Nauki w ramach dwuletniego grantu badawczego (w trakcie trwania przedłużonego o kolejny rok).

Dobór przypadków (czy to przy pojedynczym, czy wielokrotnym studium przypadku) jest zagadnieniem często poruszanym w literaturze. Podkreśla się przede wszystkim, że dobór nie musi (a nawet nie może) mieć charakteru reprezentatywnego czy losowego[40], a Robert K. Yin stwierdza nawet, że w związku z tym powinno się w studium przypadku unikać sformułowań

[39] M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 14, tabela 1.2.
[40] Patrz: B. Flyvbjerg, *Five Misunderstandings*, s. vii, 24.

o „próbie”[41]. Za ważniejszą cechę niż reprezentatywność przypadku podaje się często jego dostępność (w sensie lokalizacji, ale też otwartości uczestników), co umożliwia zdobycie na temat przypadku większej ilości informacji i głębsze jego poznanie[42]. Zastosowanie ma też teoretyczny dobór przypadków:

> Przypadki mogą zostać wybrane, aby naśladować poprzednie przypadki lub poszerzyć powstającą teorię, albo mogą być wytypowane, by wpisywać się w kategorie teoretyczne czy też zapewnić przykłady biegunowo odmiennych typów[43].

W swoim projekcie zdecydowałam się na zastosowanie doboru przypadków opartego właśnie na kategoriach teoretycznych, czyli doboru celowego[44]. Dzięki temu opisane zostaną te archiwa społeczne, które „w obserwowalny i wyrazisty sposób ilustrują badane zjawisko”[45] – z założenia zostały wybrane więc archiwa różnorodne, zarówno takie, które można by określić jako typowe, jak i atypowe[46]. Zanim jednak opiszę, w jaki sposób dokonano tego wyboru, muszę odnieść się do jeszcze jednego zagadnienia, jakim jest liczba przypadków w wielokrotnym studium przypadku.

Jedno z podejść w tego typu badaniach zakłada, że studium przypadku powinno być powtarzane tak długo, aż uzyska się tzw. wysycenie teoretyczne – tzn. kolejne przypadki nie wzbogacają znacząco budowanej teorii, a badacz doświadcza tylko tego, co już wcześniej, w innych przypadkach zaobserwował[47]. Jest to jednak kryterium bardzo problematyczne. Po pierwsze, znacznie utrudnia to planowanie badań – zarówno czas

---

[41] R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych,* s. 74–76.

[42] R. E. Stake, *Jakościowe studium przypadku*, s. 635–637.

[43] K. M. Eisenhardt, *Building Theories,* s. 537. O replikacji literalnej i teoretyczne w wielokrotnych studiach przypadków: R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych*, s. 89.

[44] O rodzajach doboru przypadków: patrz np. B. Flyvbjerg, *Five Misunderstandings*, s. 34.

[45] W. Czakon, *Łabędzie Poppera,* s. 5.

[46] R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 23–25.

[47] K. M. Eisenhardt, *Building Theories*, s. 545.

ich trwania, jak i budżet. Po drugie, wydaje mi się, że w przypadku tak zróżnicowanego zjawiska jak społeczna archiwistyka, nasycenie teoretyczne mogłoby przyjść bardzo późno, a nawet wcale. Ponadto kryterium to traci sens przy studiach przypadku o typowo opisowym celu. Skoro zakładamy, że głównym celem badania jest opis przypadków i wprowadzenie tego opisu do nauki, to zastosowanie może mieć właściwie tylko kryterium praktyczne ograniczania liczby zbadanych przypadków, a nie kryterium teoretyczne.

Najczęściej wymienianą w literaturze liczbą przypadków w studium wielokrotnym jest liczba od czterech do dziesięciu. Jakiekolwiek generalizacje oparte na liczbie przypadków poniżej czterech uważane są za nieprzekonujące, a ich podstawa empiryczna za niedostateczną. Natomiast więcej niż dziesięć przypadków generuje zbyt dużą ilość danych, co może utrudnić ich analizę i dostrzeganie prawidłowości przez badacza oraz odbiorców badań[48]. W omawianych przeze mnie w poprzednim rozdziale dotychczasowych badaniach archiwów społecznych[49] liczba zbadanych archiwów wynosi od trzech (w przypadku badań D. Wakimoto nad archiwami queerowymi w Kalifornii)[50] do dziesięciu (w przypadku brytyjskich badań wpływu archiwów społecznych)[51].

Początkowo zakładałam zbadanie aż szesnastu archiwów społecznych[52]. Wydawało mi się to potrzebne (w związku z chęcią opisania jak największej liczby archiwów) oraz wykonalne (ponieważ chciałam

[48] Tamże, s. 545; W. Czakon, *Łabędzie Poppera,* s. 5. Robert Stake zauważa jednak, że w niektórych wypadkach można liczbę przypadków zmniejszyć poniżej czterech lub zwiększyć powyżej piętnastu; R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 22.

[49] Patrz: rozdział II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*.

[50] D. Wakimoto, *Queer Community Archives in California since 1950*, praca doktorska, https://eprints.qut.edu.au/53189/1/Diana_Wakimoto_Thesis.pdf [dostęp: 07.07.2017]; D. K. Wakimoto, C. Bruce, H. Partridge, *Archivist as activist: lessons from three queer community archives in California*, „Archival Science", nr 4, 2013, s. 293–316.

[51] *The impact of community archives. Summary of independent research commissioned by the Community Archives Development Group (CADG)*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/CADG_-__PRINT_version.doc [dostęp: 11.08.2017].

[52] M. Wiśniewska, *Badanie archiwów społecznych metodą wielokrotnego studium przypadku – metodologia*, „Archiwista Polski", nr 1 (81), 2016, s. 45–47.

koncentrować się przede wszystkim na „archiwalnych" aspektach działalności archiwów społecznych, a pomijać lub traktować skrótowo takie kwestie jak zbiory „niearchiwalne", szczegółowe aspekty finansowania, relacje wewnątrz grup tworzących archiwa, model zarządzania itp.). Mimo wprowadzenia takich ograniczeń w trakcie badania okazało się, że wykonanie aż szesnastu studiów przypadków nie jest jednak niemożliwe – ze względu na trudny kontakt z archiwami społecznymi oraz dużą ilość zdobywanych, przygotowywanych do analizy i analizowanych informacji[53]. W związku z tym liczba przypadków została zmniejszona do ośmiu (wliczając w to wykonane wcześniej studium pilotażowe), przy jednoczesnym zwiększeniu dogłębności studium i szczegółowości opisu dla każdego przypadku.

Jak wspomniałam już wcześniej, w badaniu dokonano celowego doboru przypadków, zaprojektowanego tak, aby dał próbkę możliwie różnorodnych archiwów społecznych. Taka strategia była już stosowana w przypadku wcześniejszych tego typu badań inicjatyw dokumentacyjnych[54].

W trakcie badania ewoluowała liczba przypadków (o czym wspomniałam powyżej), a w związku z tym sposób doboru archiwów do badania. Początkowo zakładałam, że zbadam szesnaście archiwów dobranych w taki sposób, aby każda z założonych cech (wymienionych poniżej) była reprezentowana przez przynajmniej jedno archiwum – taki zabieg miał zapewnić różnorodność badanych przypadków[55]. Katalog tych cech przedstawiał się następująco:

1) archiwum o małym zasobie,
2) archiwum o dużym zasobie,

---

[53] Patrz: podrozdział III.6: *Problemy i wyzwania*.

[54] Patrz: A. Flinn, M. Stevens, E. Shepherd, *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*, „Archival Science", nr 1–2, 2009, s. 75; D. K. Wakimoto, C. Bruce, H. Partridge, *Archivist as activist*, s. 299; S. Welland, *The role, impact and development of community archives in New Zealand. A research paper*, 2015, https://repository.openpolytechnic.ac.nz/bitstream/handle/11072/1752/The%20role,%20impact%20and%20development%20of%20community%20archives%20in%20New%20Zealand.pdf?sequence=3 [dostęp: 07.07.2017], s. 13.

[55] Patrz: M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 10–11; inne typy przypadków: tamże, s. 13, tabela 1.1.

3) archiwum prowadzone przez fundację,
4) archiwum prowadzone przez stowarzyszenie,
5) archiwum prowadzone przez osobę prywatną,
6) archiwum prowadzone przez grupę nieformalną,
7) archiwum składające się z materiałów cyfrowych,
8) archiwum składające się z materiałów tradycyjnych (papierowych, analogowych),
9) archiwum składające się zarówno z materiałów cyfrowych, jak i tradycyjnych,
10) archiwum, którego zasób dotyczy mniejszości,
11) archiwum, którego zasób dotyczy historii lokalnej,
12) archiwum, którego zasób dotyczy drużyny sportowej,
13) archiwum, którego zasób dotyczy szczególnego fragmentu przeszłości (jakiegoś okresu lub wydarzenia),
14) archiwum zawierające tylko fotografie,
15) archiwum zawierające tylko historie mówione,
16) archiwum zawierające różne rodzaje materiałów archiwalnych.

W powyższej liście widać na pierwszy rzut oka pewne podgrupy – chciałabym wyjaśnić, dlaczego to właśnie one zostały przeze mnie uznane za istotne cechy lub determinanty kształtu zasobów archiwów społecznych.

Pierwsza z nich to wielkość zasobu (poz. 1 i 2). Archiwa społeczne są bardzo różnorodne i można wśród nich znaleźć zarówno te bardzo niewielkie, których zbiory mieszczą się w jednej szafce czy na jednym przenośnym dysku, ale także kolosy – tutaj naturalnie najlepszym i niepowtarzalnym przykładem jest Fundacja Ośrodka KARTA. Wielkość zasobu jest cechą jednocześnie w istotny sposób dyktującą sposoby prowadzenia archiwum, ale także cechą łatwo mierzalną (choć, naturalnie, sama ocena, czy jakiś zasób archiwalny jest duży, czy mały jest rzeczą subiektywną).

Kolejna grupa cech odpowiada na pytanie o to, kto powołał do życia daną inicjatywę dokumentacyjną (poz. od 3 do 6). Wyróżniłam cztery możliwości: fundacja, stowarzyszenie, osoba prywatna i grupa nieformalna. Największa różnica w zarządzaniu archiwum z pewnością będzie na osi inicjatywy sformalizowane (fundacje i stowarzyszenia) kontra inicjatywy nieformalne (prowadzone przez osoby prywatne i grupy

nieformalne), ponieważ te pierwsze przepisami prawa zobowiązane są do pewnych działań (jak posiadanie statutu, rozliczanie środków finansowych, raportowanie), mając jednocześnie możliwość korzystania z finansowania przez programy rządowe i samorządowe, co w dużym stopniu wpływa na działalność archiwistyczną – a może bardziej – na jej dynamikę oraz projektowe zarządzanie archiwum[56]. Zdecydowałam się na wybór tego zespołu cech jako na rzecz wskazującą część doboru próby po to, aby podkreślić, że archiwa społeczne są powoływane i prowadzone głównie przez trzeci sektor i inicjatywy prywatne, co w dużym stopniu odróżnia je od innych typów archiwów historycznych, a jednocześnie – że mogą one różnić się między sobą ze względu na charakter ciała powołującego je do życia.

Pozostałe cechy (poz. od 7 do 16) związane są z charakterem zasobu archiwalnego posiadanego przez archiwum społeczne. Wybierając do badania archiwa, zwracałam uwagę m.in. na to, czy ich zasób ma charakter elektroniczny, tradycyjny, czy mieszany (poz. od 7 do 9), ponieważ uznałam, że dokument elektroniczny (oraz elektroniczne kopie dokumentów tradycyjnych) odgrywają istotną rolę w życiu archiwów społecznych. Ponadto interesuje mnie, na ile różnią się od siebie metody pracy stosowane w archiwum zawierającym tylko materiały cyfrowe od archiwum składającego się tylko z papieru[57] oraz od archiwum zawierającego oba typy materiałów. Kolejną cechą, bardzo istotną (a dla twórców archiwów społecznych właściwie zawsze najistotniejszą), jest tematyka zasobu archiwum (poz. od 10 do 13). Postanowiłam wybrać cztery grupy tematów: te pojawiające się wyjątkowo często (historia lokalna, szczególny fragment przeszłości oraz drużyny sportowe) oraz te o szczególnym znaczeniu (mniejszości). Ponadto za istotną grupę cech charakteryzujących archiwa społeczne uznałam kolekcjonowanie zasobu ze względu na rodzaj materiałów archiwalnych (poz. od 14 do 16), wyznaczając dwa szczególne

[56] Patrz: M. Wiśniewska-Drewniak, *Wpływ projektowego finansowania na działalność archiwów społecznych jako możliwy problem badawczy*, „Zarządzanie w Kulturze", nr 3, 2018, s. 273–286, DOI: http://dx.doi.org/10.4467/20843976ZK.18.018.9472.

[57] Naturalnie jest to skrót myślowy; chodzi również np. o fotografię tradycyjną czy taśmy magnetyczne.

typy: archiwa zawierające tylko fotografie oraz archiwa zawierające tylko relacje historii mówionej – ponieważ te dwa rodzaje źródeł są przez archiwa społeczne faworyzowane – tzn. występują w nich najczęściej. Warto też zaznaczyć, że słowo „tylko" nie może być rozumiane całkowicie dosłownie – chodzi o zasoby, które składają się nade wszystko z danego rodzaju źródeł, a inne materiały archiwalne są wyjątkami. Uzupełnieniem kategorii jest spotykana bardzo często sytuacja, w której archiwum kolekcjonuje różnego typu materiały.

Z jednej strony katalog tych cech nie jest skończony; z drugiej zaś cechy te zazębiają się i współwystępują. Nietrudno wyobrazić sobie archiwum małe (czy też subiektywnie jako takie ocenione), prowadzone przez stowarzyszenie, dotyczące historii lokalnej, mające charakter wyłącznie cyfrowy i kolekcjonujące przede wszystkim historię mówioną. Ten mechanizm krzyżowania cech przypadków dla zapewnienia ich różnorodności został przeze mnie wykorzystany w celu zmniejszenia liczby przypadków do badania[58]. Ponadto podczas trwania projektu okazało się, że różnica między prowadzeniem archiwum społecznego przez fundację i przez stowarzyszenie nie jest w żadnej mierze istotna (o ile w ogóle występuje), a znalezienie archiwów społecznych prowadzonych przez grupy, które się jeszcze nie sformalizowały oraz przez osoby prywatne (przy czym archiwa te muszą mieć charakter społeczny, nie prywatny) jest wręcz niemożliwe. W związku z tym zrezygnowano z brania pod uwagę tego zespołu cech.

Dla finalnego doboru archiwów do projektu pozostawiono cechy bezpośrednio związane z ich zasobem: jego rozmiarem (małe, duże), fizycznym sposobem zapisu (cyfrowe, tradycyjne, cyfrowe i tradycyjne) oraz rodzajem gromadzonych materiałów (fotografie, historia mówiona, różnorodne). Każda z tych ośmiu cech była reprezentowana przez przynajmniej jedno archiwum. Graficznie przyporządkowanie archiwów do wybranych cech przedstawia tabela 1.

[58] Krzyżowanie cech przypadków, choć przy mniejszej ich liczbie, przywołuje również Robert E. Stake, opisując badania na temat muzeów i ich interaktywnych wystaw; patrz: R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 25.

Tabela 1. Celowy dobór przypadków poprzez zapewnienie różnorodności cech zasobów archiwów społecznych

Archiwa / Cechy	małe	duże	cyfrowe	tradycyjne	cyfrowe i papierowe	fotografie	historia mówiona	różnorodne
Miastograf	×		×				×	
BAS	×		×				×	
PWIN		×		×				×
Zawacka		×		×				×
Opowiadacze	×				×			×
Podkowa L.				×				×
Archeologia		×		×		×		
LGBTQIA	×			×				×

Źródło: opracowanie własne.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że każda z wymienionych cech jest reprezentowana przynajmniej raz, choć niektóre więcej niż raz. Ponadto w przypadku Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej nie określiłam, czy jego zasób archiwalny jest mały, czy duży – bo nie wydawał mi się żadnym z nich. Takie podejście do doboru przypadków do badania zapewnia pewien stopień ich różnorodności, nie należy jednak tych cech traktować jako szczegółowych kategorii analitycznych – również ze względu na opisowy charakter badania i mniejszą wagę przywiązywaną do generalizacji, a także jej ograniczony charakter.

Ogólny przebieg badania wyglądał następująco:

- wybór archiwum społecznego spełniającego założone w badaniu kryteria,
- kontakt z wybranym archiwum i studia wstępne,
- badanie archiwum społecznego w terenie[59],

[59] O szczegółach gromadzenia danych piszę w podrozdziale III.3.

– przygotowanie danych do analizy i ich analiza – na poziomie pojedynczego archiwum społecznego (zakończona raportem ze studium przypadku),
– analiza krzyżowa – wnioskowanie co do wszystkich przeprowadzonych studiów przypadków[60].

Pierwsze cztery etapy zostały powtórzone dla każdego przypadku z osobna; dopiero potem nastąpił etap piąty, analiza łączna przypadków. Poszczególne etapy badania – w podziale na gromadzenie danych i ich analizę – zostały szczegółowo opisane w kolejnych częściach pracy.

3. Gromadzenie danych

Triangulacja danych

Pierwotne znaczenie triangulacji to „geometryczne wytyczanie punktu przecięcia różnych linii odniesienia, umożliwiające precyzyjne określenie położenia danego obiektu”[61]. Obecnie terminem „triangulacja” określa się w naukach społecznych strategię zapewnienia jakości i wiarygodności badania dzięki uwzględnianiu różnych perspektyw.

> U podstaw tak rozumianej triangulacji leży przekonanie, że nie istnieje jeden najlepszy sposób pozyskiwania informacji, że każdy z możliwych sposobów pozwala trafnie ująć specyficzny aspekt badanego zjawiska, wprowadzając jednocześnie specyficzny dla siebie błąd (obciążenie)[62].

[60] O szczegółach analizy (na poziomie jednego przypadku oraz analizy krzyżowej) piszę w podrozdziale III.4.

[61] R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych*, s. 151.

[62] E. Hornowska, A. Brzezińska, K. Kaliszewska-Czeremska et al., *Paradoksalny efekt triangulacji?*, „Edukacja”, nr 4 (120), 2012, s. 73–74.

Wyróżnia się kilka typów triangulacji: triangulację badacza (zakładającą udział w badaniu więcej niż jednego badacza), triangulację teoretyczną (wykorzystanie więcej niż jednej orientacji teoretycznej), triangulację metodologiczną (użycie wielu metod i technik badawczych, w tym zastosowanie metod zarówno z kręgu badań ilościowych, jak i jakościowych), a także triangulację danych (polegającą na użyciu w badaniu danych pochodzących z różnych źródeł)[63]. W niniejszym projekcie zastosowana została właśnie triangulacja danych, a właściwie – triangulacja źródeł danych. Wśród nich znalazły się dane wywołane, pozyskane w trakcie badań terenowych za pomocą wywiadu i obserwacji, jak również różnorodne dane zastane[64]. Dalsza część pracy traktuje o zastosowanych procedurach gromadzenia tych danych.

Wybór archiwum i studia wstępne

Początkowym etapem związanym z przygotowaniami do badań terenowych było wytypowanie archiwów, które miały kwalifikujące je do badania cechy (spełniały założoną definicję archiwum społecznego oraz odpowiadały zakresowi badania), a jednocześnie miały szczegółowe cechy zgodnie z planowanym doborem przypadków[65]. Informacje na temat archiwów społecznych, które pomagały mi zadecydować, czy dane archiwum spełnia założone kryteria, pozyskiwałam ze stron internetowych archiwów (o ile takie istniały), z bazy archiwów społecznych Ośrodka KARTA[66], z dotychczasowych badań Ośrodka KARTA i SAP Oddział w Gdańsku[67]. Bardzo przydatne okazały

[63] P. Chomczyński, *Triangulacja*, [w:] *Słownik socjologii jakościowej*, red. K. Konecki, P. Chomczyński, Warszawa 2012, za: A. Orkan-Łęcka, *Triangulacja*, http://ozkultura.pl/wpis/1631/3 [dostęp: 10.01.2018].

[64] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych,* s. 207.

[65] O doborze przypadków do badania patrz: podrozdział III.2: *Strategia badawcza*. O problemach związanych z wyborem archiwów do badania patrz podrozdział III.6: *Problemy i wyzwania*.

[66] *Baza archiwów społecznych [Ośrodka KARTA]*, http://archiwa.org/as_baza_arch.php#/ [dostęp: 11.08.2017].

[67] Patrz: rozdział II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*.

się szczegółowe informacje (a także późniejsze pośrednictwo w kontakcie) przekazane mi przez Monikę Płuciennik, prezeskę gdańskiego SAP, na podstawie danych uzyskanych w ramach wspomnianego badania archiwów społecznych[68].

Należy w tym miejscu wspomnieć o ograniczeniu studium, związanym z dostępem do danych o archiwach społecznych. Do badania wybrano przypadki spośród grupy archiwów obecnych (w niewielkim przynajmniej stopniu) online oraz spośród tych, o których informacje znalazły się w zasobachach SAP Oddział w Gdańsku. W związku z tym pominięto inicjatywy, które nie istnieją w świecie wirtualnym, co może oznaczać, że nie mają potrzeby dzielić się z szerokim gronem osób informacjami o swoim istnieniu, a ich działania są skierowane do własnej społeczności i nie są zainteresowane działaniami poza nią[69].

Gdy już ustaliłam, że jakieś archiwum społeczne spełnia założoną przeze mnie definicję i ma odpowiednie cechy, wciąż funkcjonuje (a przynajmniej nie ma śladu wskazującego na to, że jest inaczej) i bez problemu można do niego dotrzeć – decydowałam się na zainicjowanie kontaktu. Robiłam to za pomocą wiadomości e-mail, w której tłumaczyłam, kim jestem i czym się zajmuję, a także, że chcę je odwiedzić, zobaczyć, porozmawiać o nim – a wszystko to w związku z moją pracą doktorską dotyczącą archiwów społecznych.

W przypadku zgody na wzięcie udziału w badaniu[70], kolejnym działaniem było przygotowanie się do wizyty w terenie[71]. Studia wstępne polegały na zapoznaniu się z materiałami na temat archiwum[72], w szczególności ze

---

[68] P. Giziński, *Przegląd pomorskich archiwów społecznych – podsumowanie projektu gdańskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, Gdańsk 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/raport-z-archiwistyki-spolecznej.pdf [dostęp: 17.08.2016].

[69] Patrz też: *Podsumowanie* pkt. 2: *Ograniczenia* i pkt. 3: *Postulaty badawcze*.

[70] O problemach z uzyskaniem zgody na badanie piszę w podrozdziale III.3: *Gromadzenie danych*.

[71] P. Darke, G. Shanks, M. Broadbent, *Successfully completing case study research: combining rigour, relevance and pragmatism*, „Information Systems Journal", nr 4, 1998, s. 282.

[72] Ta procedura jest częścią stosowanej przeze mnie metody analizy dokumentów zastanych, opisanej poniżej.

źródłami dostępnymi online, np. stroną internetową archiwum i publikowanymi na niej treściami (w tym opisem archiwalnym i sprawozdaniami z działalności) oraz w bazie danych Ośrodka KARTA[73]. W czasie tego etapu (a także później) zwracałam się również do podmiotów publicznych z prośbą o przekazanie dokumentacji dotyczącej projektów wykonywanych przez dane archiwum, finansowanych ze środków publicznych (w trybie dostępu do informacji publicznej). Ważnym źródłem informacji były też artykuły naukowe publikowane w czasopismach i pracach zbiorowych – jest ich jednak niewiele i dotyczą znikomej liczby archiwów. Informacje o źródłach użytych w ramach studiów wstępnych zostały zamieszczone w raportach z poszczególnych przypadków.

Warto jednak wspomnieć, że etap studiów wstępnych nie był jednoznacznie odgraniczony od innych etapów badania, ale współwystępował zarówno z etapem poprzedzającym (wyborem archiwum do badania), jak i z etapami następującymi po nim, zwłaszcza gdy podczas wizyty uzyskałam informacje o tym, jakie działania finansowane ze środków publicznych podejmowało to archiwum (wtedy zwracałam się z kolejnymi wnioskami o dostęp do informacji publicznej) czy w jakich publikacjach, do których wcześniej nie udało mi się dotrzeć, znajdują się materiały na jego temat.

Wywiad

Steinar Kvale, jeden z czołowych metodologów zajmujących się wywiadem, definiuje go jako „specyficzną formę rozmowy, w trakcie której wiedzę tworzy się w toku interakcji między osobą prowadzącą wywiad a respondentem”[74]. Nie jest to jednak zwyczajna, codzienna konwersacja, lecz specyficzna, wcześniej zaplanowana rozmowa kierowana, w której badacz próbuje uzyskać od rozmówcy pewne informacje związane z celem badania. Jest to proces wymagający współpracy pomiędzy przeprowadzającym wywiad

[73] *Baza archiwów społecznych.*

[74] S. Kvale, *Prowadzenie wywiadów*, tłum. A. Dziuban, Warszawa 2010, s. 19–20, za: S. Gudkova, *Wywiad w badaniach jakościowych*, s. 112. Patrz też: S. Kvale, *InterViews*, s. 18, 131, 137, 187.

a udzielającym go[75]. Jednocześnie wspomniany wcześniej Kvale zwraca uwagę na specyficzną relację między uczestnikami wywiadu:

> Konwersacja w wywiadzie badawczym nie jest interakcją dwóch równych partnerów. Istnieje wyraźna asymetria władzy; to prowadzący wywiad ustala sytuacje, wprowadza tematy konwersacji i poprzez zadawanie dalszych pytań, kieruje przebiegiem wywiadu[76].

Wywiad to metoda stosowana w archiwistyce już wcześniej (B. Ryszewski podaje jako przykład pracę Adama Muszyńskiego z lat 70.)[77], wciąż jednak w Polsce mało eksploatowana, a posiadająca ogromny potencjał w badaniach archiwów (zarówno historycznych, jak i bieżących) oraz zarządzania dokumentacją.

Wywiad jest metodą różnorodną, a wybór zastosowanego typu wywiadu powinien wynikać z charakteru badania[78]. Przeprowadzane przeze mnie w ramach niniejszego projektu wywiady były:

- ustne (w przeciwieństwie do pisemnych),
- osobiste (w ramach kontaktu z respondentem twarzą w twarz),
- jawne (respondent wiedział, że bierze udział w wywiadzie i znał cel badania),
- indywidualne (prowadzone z jednym respondentem w danym momencie)[79],

---

[75] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik*, s. 159.

[76] S. Kvale, *InterViews*, s. 132.

[77] A. Muszyński, *Rola wykazu akt w kształtowaniu narastającego zasobu aktowego*, „Archeion", nr 60, 1974, za: B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 49.

[78] O typach wywiadów piszą m.in.: J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik*; S. Gudkova, *Wywiad w badaniach jakościowych*; S. Juszczyk, *Badania jakościowe w naukach społecznych: szkice metodologiczne*, Katowice 2013, s. 144–147, 151–158.

[79] Tutaj zdarzały się wyjątki: chwilowa jednoczesna rozmowa o Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej z A. Rojewską i A. Mikulską; część wywiadu na temat Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej z B. Wróblewskim i J. Wojnarowskim; wywiad o Fundacji Archeologia Fotografii przeprowadzony jednego dnia (dwudniowej wizyty) z K. Puchałą-Rojek i M. Przybyło-Ibadullajev; wywiad o Klubie Historycznym LGBTQIA Fem z A. Wiciak i K. Prykowskim.

– częściowo ustrukturyzowane (w trakcie rozmów posiłkowałam się stworzonym wcześniej scenariuszem wywiadu, jednak kolejność zadawanych pytań i ich dokładna treść nie były ściśle przestrzegane, ale zależały od przebiegu rozmowy)[80].

Wybranie takich, a nie innych typów wywiadu związane było z charakterem badania. Ustne wywiady w osobistym kontakcie zostały przeze mnie uznane za najlepszą metodę uzyskiwania szczegółowych, trafnych informacji, przy jednoczesnej możliwości zapoznania się z zasobami archiwalnymi i sposobami działania badanych archiwów społecznych (o współwystępowaniu wywiadów i obserwacji w dalszej części tekstu). Zdecydowałam się na jawność wywiadów, ze względu na związane z tym kwestie etyczne. Uznałam za oczywiste, że jestem winna moim respondentom szczerość intencji w rozmowie z nimi, zwłaszcza w sytuacji, gdy, w moim mniemaniu, niejawność wywiadu w tak zaprojektowanym badaniu nie przyniosłaby wiele pożytku[81]. Z kolei wybranie wywiadu indywidualnego jest uproszczeniem procedury badania. Rozmowa z jedną osobą jest łatwiejsza, bardziej uporządkowana – a w konsekwencji mniej skomplikowana w przygotowaniu do analizy i analizie.

Wywiad częściowo ustrukturyzowany pozwala poruszyć w rozmowie wszystkie ineteresujące tematy, przy jednoczesnej możliwości odejścia od scenariusza wywiadu – zadawania dodatkowych pytań, gdy coś wzbudziło moją ciekawość lub czegoś nie zrozumiałam, ale również pomijania pytań, na które odpowiedziano już w poprzednich częściach rozmowy. Z drugiej strony taki scenariusz pomaga również zdyscyplinować wywiad w taki sposób, aby rozmowa nie odbiegała nazbyt od przyjętych wcześniej założeń badania i celów wywiadu. Taka dyscyplina była konieczna ze względu na plan zbadania wielu archiwów – a więc potrzebę wielokrotnego powtórzenia całej procedury badawczej, przy ograniczonym czasie na wykonanie projektu[82].

---

[80] Takiego wyboru metody dokonała też S. Welland w swoich badaniach archiwów społecznych w Nowej Zelandii; patrz: S. Welland, *The role, impact and development*, s. 13.

[81] O kwestiach etycznych piszę w podrozdziale III.6: *Problemy i wyzwania*.

[82] O wywiadzie częściowo ustrukturyzowanym patrz m.in.: S. Kvale, *InterViews*, s. 135; M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2010, s. 97.

Ważnym aspektem prowadzenia wywiadów badawczych jest sposób ich dokumentowania. W tym przypadku wywiady były nagrywane w formacie audio – za wyraźną zgodą informatorów. Przed otrzymaniem takiej zgody ponownie informowałam moich rozmówców o celach badania i o tym, że nagranie będzie wykorzystane wyłącznie przeze mnie i bez intencji jego publikacji. Zdecydowałam, że rejestracja tylko dźwięku będzie najlepszym rozwiązaniem, ponieważ w przypadku tego projektu alternatywne metody stosowane w zapisie wywiadów badawczych, czyli rejestracja za pomocą notatek oraz nagrań wideo, nie przyniosą tak dobrych efektów. Notowanie na bieżąco, niegdyś szeroko stosowane w badaniach społecznych, wymaga szczególnych umiejętności, może zniechęcić respondenta i odwracać uwagę prowadzącego wywiad, a poza tym generuje bardzo niedoskonałą i niepełną dokumentację wywiadu, dość wcześnie poddaną pewnej formie analizy. Z kolei nagranie wideo wymaga większych umiejętności niż nagranie audio, generuje więcej danych do analizy, która jest w przypadku danych audio-wideo bardziej skomplikowana, może także wymagać rozstawienia dodatkowego sprzętu, np. statywu do kamery[83]. Ponadto nagrywanie wizerunku respondenta może go krępować czy zniechęcić, i spowodować – jeśli nie od razu, to po jakimś czasie – odmowę takiego sposobu rejestracji rozmowy. Na tym tle lepiej prezentuje się nagrywanie wywiadu w formie cyfrowego pliku audio, np. za pomocą dyktafonu lub nawet telefonu komórkowego. Ten sposób okazał się odpowiednio szczegółowy (nie poddawałam analizie np. języka ciała moich rozmówców), nie wymagał nadzwyczajnych umiejętności związanych z obsługą sprzętu, a jednocześnie sądzę, że mniej onieśmielał respondentów (używany przeze mnie dyktafon jest mniejszy od telefonu komórkowego i na potrzeby niniejszego projektu nie wymagał zewnętrznego mikrofonu)[84].

Istotną kwestią jest również dobór osób udzielających wywiadu. Ponieważ w centrum mojego zainteresowania leżało archiwum (jako zbiór informacji) oraz związane z nim działania, założyłam, że najodpowiedniejszym informatorem będzie osoba, która na co dzień zajmuje się podstawowymi

[83] S. Kvale, *InterViews*, s. 165.

[84] M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, s. 100; R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych*, s. 142.

pracami archiwalnymi[85]. Jednocześnie interesowały mnie też takie kwestie, jak historia danego archiwum oraz plany na przyszłość. W przypadku większych inicjatyw, jak Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu i Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, okazało się, że występują dwie kategorie ekspertów posiadających wiedzę na temat archiwum, z którymi mogłabym przeprowadzić wywiad. Pierwsza kategoria to osoby wykonujące prace archiwalne, a więc mające szczegółowe informacje na temat np. sposobów przejmowania materiałów, tworzenia pomocy archiwalnych, opisywania archiwaliów, rodzajów użytkowników korzystających z zasobu, szczegółowych problemów pojawiających się w codziennej pracy w archiwum. Druga grupa to osoby decyzyjne (w przypadku PWIN – prezes stowarzyszenia, w przypadku FGEZ – prezes zarządu fundacji), które mają wiedzę na temat szerszych zagadnień, takich jak historia archiwum, sposoby finansowania, plany, ogólne problemy – ale jednocześnie nie czują się ekspertami w kwestiach związanych z codzienną pracą z archiwaliami. Z tego powodu przeprowadziłam wywiady z przedstawicielami obu grup ekspertów (ponadto na temat szczegółowych kwestii archiwalnych w FGEZ rozmawiałam z dwiema osobami, odpowiedzialnymi za prace w dwóch różnych działach fundacji). W przypadku mniejszych i jednocześnie młodszych archiwów społecznych rozmawiałam głównie z jednym ekspertem, który miał szczegółową wiedzę na temat wszystkich aspektów funkcjonowania danego archiwum społecznego.

Nazywanie informatorów (osób udzielających wywiadu) ekspertami nie jest w tym miejscu przypadkowe. Od początku swoich kontaktów z archiwistami społecznymi przyjęłam założenie (które zresztą nie było wyłącznie „pozą badacza", ale szczerym przekonaniem), że nie jestem ekspertem z dziedziny archiwistyki, który ma zamiar obserwować i oceniać (a może nawet poprawiać!) laików bez wykształcenia w tym kierunku, ale wręcz przeciwnie – że odwiedzam archiwa jako ciekawski badacz, który chce poznać interesujący go wycinek rzeczywistości dzięki pomocy osób będących ekspertami w dziedzinie, o której wiem od nich dużo mniej – czyli w kwestii prowadzenia archiwum społecznego. Jednocześnie w trakcie rozmowy

[85] Takie kryterium doboru zastosowała też w swoich badaniach Sarah Welland: S. Welland, *The role, impact and development*, s. 13.

unikałam żargonowych, archiwistycznych terminów, nie tylko po to, aby nie tworzyć dystansu między badaczem-akademikiem, używającym języka trudnego i niezrozumiałego, a społecznym archiwistą-praktykiem, który stosuje terminy potoczne, ale także po to, aby pytania były dla informatora zrozumiałe i jednoznaczne[86]. Szczegółowe pytania oraz ich kolejność podczas wywiadu, jak już wspomniałam powyżej, nie były ostatecznie ustalone i zależały od przebiegu wywiadu (wywiad częściowo ustrukturyzowany). Zdecydowana większość pytań miała charakter otwarty; tylko pytania o poszczególne typy materiałów występujących w archiwum (sekcja 6C w raportach ze studiów przypadków) miały charakter zamknięty.

Naturalnym zjawiskiem w trakcie wywiadu przeprowadzanego w archiwum i wśród archiwaliów – w otoczeniu rzeczy, o których właśnie wspomina się w rozmowie – jest jednoczesne, płynne współwystępowanie obserwacji oraz wzajemne uzupełnianie się tych metod gromadzenia danych[87].

Obserwacja

Metoda obserwacji była już wspominana w literaturze z zakresu archiwistyki[88], choć trudno odnaleźć ślady świadomego metodologicznie jej użycia. Rzadko jednak bywa stosowana w przypadku badania archiwów historycznych – a do takich, choć w specyficznej formie, zaliczyć należy archiwa społeczne.

Obserwacja polega na sensualnym postrzeganiu pewnych osób, zjawisk czy wydarzeń. Dokonujemy jej na co dzień, w różnych sytuacjach. Należy jednak podkreślić odmienność takiej codziennej, tzw. naiwnej obserwacji, od obserwacji naukowej, która jest świadoma, formalna, regularna, prowadzona z konkretną intencją oraz odpowiednio udokumentowana. Obserwacja jako metoda badawcza (czy też jako metoda gromadzenia danych

[86] S. Kvale, *InterViews*, s. 136.

[87] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik,* s. 159.

[88] Patrz np. B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki,* Toruń 1985, s. 48–49, 90–91, 166–167.

badawczych) to „celowe, tzn. ukierunkowane i zamierzone oraz systematyczne postrzeganie badanego przedmiotu, procesu lub zjawiska”[89].

Obserwacja jest metodą bardzo różnorodną i jest stosowana przez rozmaite dyscypliny naukowe, zarówno przez nauki społeczne i humanistyczne, jak i przyrodnicze, medyczne oraz techniczne i inżynieryjne. Obserwacja może być główną metodą pozyskiwania danych w projekcie badawczym, albo, jak w przypadku niniejszego badania, jedną z takich metod. Jej cele, cechy oraz przebieg muszą być zawsze dostosowane do założeń projektu badawczego oraz dostępności obserwowanego terenu oraz uczestników[90].

Najbardziej charakterystyczna dla badań empirycznych jest obserwacja bezpośrednia, która, w przeciwieństwie do obserwacji pośredniej[91], polega na niezapośredniczonym kontakcie z rzeczywistością, dzięki czemu badacz może na bieżąco weryfikować uzyskane dane za pomocą innych metod badawczych, np. wywiadu czy eksperymentu[92].

Ze względu na zaangażowanie badacza w analizowany świat, można wyróżnić obserwację uczestniczącą i nieuczestniczącą. Ta pierwsza polega na obserwowaniu połączonym z jednoczesnym „życiem” w badanym środowisku i zazwyczaj kojarzona jest z metodami stosowanymi przez etnologów, choć w ten sposób można badać zarówno ludy niepiśmienne, jak i międzynarodowe korporacje[93]. Drugi typ, obserwacja nieuczestnicząca, polega na zdystansowaniu się od badanego środowiska i niewdawaniu się w interakcje w terenie; badacz postrzega dzięki temu świat z pozycji outsidera. Wspomniane zaangażowanie w obserwowany świat lub brak owego zaangażowania może przyjmować różne formy i zmienne nasycenie; obserwacja może być skrajnie uczestnicząca lub uczestnicząca tylko do pewnego stopnia, podobnie jest z dystansowaniem się i wpływaniem na badane środowisko w przypadku obserwacji nieuczestniczącej – interakcja może nie występować właściwie wcale lub w jakimś stopniu się pojawić. Wybór typu

---

[89] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik*, s. 273. Patrz też: M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, s. 88, 106.

[90] M. Ciesielska, K. Wolanik Boström, M. Öhlander, *Obserwacja*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2, s. 42–43.

[91] Więcej o obserwacji pośredniej: tamże, s. 55–60.

[92] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik*, s. 153.

[93] Patrz: M. Ciesielska, K. Wolanik Boström, M. Öhlander, *Obserwacja*, s. 50–53.

obserwacji zależeć będzie przede wszystkim od problemu badawczego, ale również od przebiegu samego badania.

Kolejne typy obserwacji można wyróżnić ze względu na jej jawność wobec uczestników. Badanie może być całkowicie tajne, tj. nikt nie wie o intencjach badacza (co może nieść ze sobą pytania natury etycznej), lub częściowo tajne, na przykład w sytuacji, gdy intencje te znane są kierownictwu, które wyraża zgodę na przeprowadzenia badania, ale nie są znane szeregowym pracownikom, którzy będą poddawani obserwacji; w trzecim wariancie badanie jest całkowicie jawne – wszyscy zdają sobie sprawę z roli badacza oraz problematyki jego badań. To, jaki wariant wybierze badacz powinno zależeć od przyjętego problemu badawczego, stosunku badacza do kwestii etycznych oraz specyfiki terenu badań[94].

Dzieląc obserwację ze względu na sformalizowanie procesu, można wymienić obserwację kontrolowaną i niekontrolowaną. Ta pierwsza (nazywana również obserwacją skategoryzowaną) przeprowadzana jest na podstawie szczegółowo skonstruowanych procedur i narzędzi (takich jak arkusze obserwacji, schematy, normy). Druga z kolei (inaczej obserwacja nieskategoryzowana) odbywa się bez narzędzi systematyzujących, jest przeprowadzana „swobodnie, w sposób taki, jaki prowadzący badania uzna za właściwy w każdym konkretnym przypadku"[95]. Mimo tego nie należy mylić jej z codzienną, naiwną, „żywiołową" obserwacją rzeczywistości[96].

Zgodnie z tak zarysowanymi typami obserwacji jako metody gromadzenia danych, stosowana przeze mnie obserwacja miała charakter bezpośredni (odbywała się w obserwowanym terenie i współwystępowała z wywiadem), nieuczestniczący (występowała z pozycji gościa, outsidera) i nieskategoryzowany (bez szczegółowej systematyzacji procesu obserwacji). Ponadto miała charakter jawny, choć niecałkowicie. Uczestnicy badania zdawali sobie sprawę z mojej roli badacza oraz charakteru i celów badania,

---

[94] Niniejszy krótki fragment dotyczący typów obserwacji w zmienionej formie został opublikowany w: M. Wiśniewska-Drewniak, *Badanie zarządzania dokumentacją z użyciem metod empirycznych badań jakościowych* [w:] *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji,* t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 86–88.

[95] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik,* s. 153.

[96] Tamże.

jednak byli z wyprzedzeniem informowani tylko o przeprowadzeniu wywiadu (rozmowy) – a nie o tym, że w trakcie wizyty prowadzona będzie również obserwacja.

W niniejszym badaniu obserwacja miała charakter wspierający wobec wywiadu i dotyczyła węższego niż wywiad zakresu pytań badawczych. Była również znacząco ograniczona w porównaniu z kompleksowym charakterem klasycznej, pełnej obserwacji, w której postrzeganiu poddaje się takie aspekty terenu, jak organizacja czasu i przestrzeni, rzeczy, aktorzy społeczni, interakcje oraz wydarzenia[97]. Według Jamesa P. Spradleya obserwacja uczestnicząca z kolei powinna brać pod uwagę aż dziewięć płaszczyzn terenu, którymi są: przestrzeń, aktorzy, działanie, obiekt, czynność, wydarzenie, czas, cele, emocje[98]. Tak szerokie spojrzenie na badane zjawisko było jednak poza obszarem moich zainteresowań. Prowadzona przeze mnie systematyczna obserwacja na miejscu, w archiwum, dostarczała przede wszystkim informacji na temat siedziby archiwum (usytuowanie, wielkość, rozkład pomieszczeń), przechowywania zasobu archiwalnego (warunki magazynowe, wyposażenie magazynu), udostępniania zasobu archiwalnego (wygląd i wyposażenie pracowni naukowej, dostęp użytkownika do pomocy archiwalnych). Skupiała się więc głównie na organizacji przestrzeni archiwum oraz rzeczach (przedmiotach). Jednak szersza obserwacja uczestnicząca archiwów społecznych z pewnością może dać ciekawe wyniki i była już stosowana[99].

Szczególnie zawężony oraz specyficzny był zakres prowadzonych obserwacji w przypadku archiwów społecznych o wyłącznie cyfrowym charakterze; wśród zbadanych przeze mnie archiwów taką specyfikę miały Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl (studium pilotażowe) oraz Bronowickie Archiwum Społeczne. Archiwa te były przechowywane tylko i wyłącznie w formie plików cyfrowych i udostępniane wyłącznie online – nie było więc

---

[97] M. Ciesielska, K. Wolanik Boström, M. Öhlander, *Obserwacja*, s. 45.

[98] J. P. Spradley, *Participant Observation*, New York 1980, za: M. Ciesielska, K. Wolanik Boström, M. Öhlander, *Obserwacja,* s. 44.

[99] Na przykład: A. Flinn, *Archival Activism. Independent and Community-led Archives, Radical Public History and the Heritage Professions,* „InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies", nr 7 (2), 2011; D. Cooper, *House proud: an ethnography of the BC Gay and Lesbian Archives,* „Archival Science", nr 3, 2016, s. 261–288.

mowy o obserwacji fizycznej przestrzeni magazynowej czy miejsca, w którym materiały udostępnia się użytkownikom (pracowni naukowej lub jej namiastki). W tym przypadku obserwowałam więc sposoby przechowywania plików cyfrowych (używany sprzęt i narzędzia, programy, procedury), „wpatrując się" w ekran komputera razem z informatorem, który w trakcie wywiadu, oprócz snucia opowieści, pokazywał mi rozwiązania stosowane przez dane archiwum w zakresie przechowywania materiałów archiwalnych i ich kopii. W kwestii zapoznania się ze sposobami udostępniania materiałów i ich kopii zastosowałam również pewnego rodzaju obserwację w postaci analizy zawartości strony internetowej, na której udostępniane są te materiały, wchodząc w rolę użytkownika i obserwując, jaka może być droga takiego wyszukiwania i udostępniania, jakie służące temu narzędzia są tam dostępne, a także w jakiej postaci użytkownik otrzymuje materiały archiwalne (dotyczy to jakości, wielkości, oznakowania przez archiwum, np. logo lub znakiem wodnym).

Istotną kwestią w systematycznej obserwacji jest jej udokumentowanie. Zdecydowałam się na odręczne notatki i fotografie, przy czym te ostatnie zawsze były wykonywane za zgodą informatora (delikatną kwestią mogłoby być zwłaszcza fotografowanie przestrzeni służącej do przechowywania zbiorów; ponadto zawsze starałam się nie uwieczniać na zdjęciach żadnych osób – badanie w dużej mierze ich nie dotyczyło, a wystrzegając się tego unikałam też problemów związanych z naruszeniem ich wizerunku oraz mojej relacji z informatorem). Po zakończonym badaniu terenowym fotografie były „na świeżo" opisywane, a notatki uzupełniane.

Jak wspomniałam już wcześniej, w czasie wizyty w archiwum obserwacja współwystępowała z wywiadem, podczas którego informator często pokazywał to, o czym właśnie mówił. W ten sposób w polu widzenia pojawiały się także np. pomoce archiwalne, ulotki i inne druki związane z działalnością archiwum (np. wystawami, konferencjami), dokumentacja wewnętrzna archiwum (np. narzędzia służące udostępnianiu i rejestracji użytkowników). Ich poznawanie oraz analizę przypisałam jednak (umownie) do trzeciego sposobu gromadzenia informacji w ramach studium przypadku – do tzw. analizy danych zastanych.

Analiza danych zastanych

Analiza danych zastanych (niekiedy nazywana również *desk research*)[100] to metoda bardzo często stosowana, ale wyjątkowo rzadko opisywana w piśmiennictwie metodologicznym z zakresu nauk społecznych. Należy ona do badań niereaktywnych (inaczej nieinwazyjnych), czyli takich, w trakcie których nie dochodzi do interakcji pomiędzy badaczem a badanymi[101]. Metoda ta polega na wyszukaniu, a następnie analizowaniu danych, które zostały wytworzone i zgromadzone jakiś czas przed badaniem. W wąskim rozumieniu dane zastane to „każdego rodzaju materiały, których cel powstania nigdy nie był celem badawczym, a mimo to korzystają z nich różni badacze"[102]. W zgodzie z takim podejściem są to m.in. akty prawne, dokumenty osobiste (jak pamiętniki i listy), literatura, prasa, strony internetowe, audycje radiowe, nagrania przemówień i wywiadów (niemających charakteru badawczego). W szerszym ujęciu (zastosowanym również w niniejszej pracy) dane zastane to „każdego rodzaju materiały niewywołane przez badacza, który na nich pracuje, niezależnie od tego, czy wcześniej były wywołane w celach badawczych"[103]. W takim rozumieniu katalog przykładowych typów danych zastanych poszerza się m.in. o raporty i statystyki, specjalistyczne bazy danych, literaturę naukową, surowe dane zebrane przez innych badaczy (jak nagrania wywiadów badawczych, fotografie i notatki terenowe)[104].

---

[100] Z. Bednarowska, *Desk research – wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych*, „Marketing i Rynek", nr 7, 2015, http://www.marketingirynek.pl/files/1276809751/file/mir_7_2015_bednarowska.pdf [dostęp: 09.01.2018], s. 18. Makowska i Boguszewski natomiast widzą *desk research* tylko jako jedną z metod wykorzystujących analizę danych zastanych (obok analizy treści i wtórnej analizy statystycznej): M. Makowska, R. Boguszewski, *Analiza danych zastanych – zagadnienia wstępne*, [w:] *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studenta*, red. M. Makowska, Warszawa 2013, s. 18.

[101] M. Makowska, R. Boguszewski, *Analiza danych zastanych*, s. 10.

[102] K. Świderek, *Źródła danych zastanych*, [w:] *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studenta*, s. 33.

[103] Tamże.

[104] Michael Angrosino dzieli dane zastane na źródła pierwotne i dane wtórne; patrz: M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, s. 100–101.

Zastosowanie analizy danych zastanych może mieć w badaniu charakter zasadniczy lub wspomagający. W pierwszym wypadku jest ona sensem i celem badania, bezpośrednio prowadzi do uzyskania wyników i konkluzji. Natomiast w drugim z nich analiza danych zastanych występuje zwłaszcza na początkowym etapie badania; może również służyć triangulacji, czyli weryfikacji danych uzyskanych w ramach zastosowania metod reaktywnych (czyli w kontakcie z badanymi)[105]. Tak było w przypadku niniejszego badania. Dodatkowo analiza wcześniejszych doświadczeń badawczych wspomogła projektowanie badania z metodologicznego punktu widzenia.

Łatwo dostrzec związek tak zarysowanego sposobu pozyskiwania danych ze wspomnianymi wcześniej studiami wstępnymi, rozpoczynanymi przed „pójściem w teren" i kontynuowanymi na kolejnych etapach badania. Istotnie, studia wstępne, w trakcie których zbierałam informacje potrzebne do dokonania wyboru archiwum oraz do przygotowania się przed wizytą w nim, należy uznać za procedurę wykorzystującą analizę danych zastanych.

W przypadku niniejszego projektu analiza danych zastanych odbywała się w dwóch płaszczyznach. Pierwszą z nich była analiza danych powszechnie dostępnych (również w ramach dostępu do informacji publicznej). Etap wyszukiwania oraz analizowania tych informacji odbywał się zarówno przed, jak i po wizycie w archiwum. Drugą płaszczyzną była analiza danych zastanych, do których dostęp uzyskałam dopiero podczas wizyty w archiwum. Źródła te analizowałam zarówno podczas badań terenowych, jak i po nich. Wśród nich były przede wszystkim pomoce informacyjne (niedostępne online), dokumentacja pracowni naukowej czy wydawane przez archiwum druki ulotne. Warto podkreślić, że nie były to źródła po prostu dostępne dla użytkowników archiwum – taka procedura wykracza więc poza badania archiwalne, zwyczajowo wykonywane w trakcie stosowania metody historycznej.

Jednocześnie z planowanego przebiegu badania zmuszona byłam wykluczyć dokumentację bieżącą archiwum/organizacji społecznej. Podjęłam taką decyzję w przekonaniu, że znacząco wydłuży to czas spędzany w terenie z powodu zapoznawania się z materiałem, który nie jest ani najważniejszy,

[105] Z. Bednarowska, *Desk research*, s. 19; M. Makowska, R. Boguszewski, *Analiza danych zastanych*, s. 15, 17.

ani wiodący w niniejszym projekcie (taki charakter ma bowiem wywiad), a poza tym zwiększy to bazę informacji przeznaczonych do analizy i, co za tym idzie, wydłuży ją. Ponadto nie chciałam ryzykować zepsucia mojej relacji z informatorem (i ewentualnie innymi pracownikami archiwum), albo zniechęcić ich do wzięcia udziału w badaniu, ponieważ informacja o tym, że w ramach wizyty planuję zapoznać się z dokumentacją organizacji, musiałaby znaleźć się w wiadomości inicjującej kontakt, a sądzę, że mogłoby to negatywnie wpłynąć na liczbę archiwów wyrażających chęć uczestniczenia w tym przedsięwzięciu. Inaczej bowiem wygląda propozycja wizyty, podczas której odbędzie się rozmowa wraz z pokazem części zasobu archiwalnego i pomocy archiwalnych, a inaczej wizyta składająca się z rozmowy, pokazu archiwaliów i pomocy archiwalnych oraz wglądu w dokumentację bieżącą organizacji. Ta pierwsza to rozmowa o tym, co nas wspólnie interesuje wraz z możliwością „pochwalenia" się skarbami z archiwum. Ta druga może przywodzić na myśl kontrolę[106]. Rezygnacja z systematycznego, planowego i dogłębnego zapoznawania się z dokumentacją bieżącą archiwum/ /organizacji nie oznacza jednak, że ten typ źródeł w ogóle nie pojawia się wśród analizowanych w projekcie danych zastanych. Zdarzało się bowiem, że pracownicy archiwum sami sięgali do dokumentacji bieżącej, aby odpowiedzieć na stawiane przeze mnie pytania i w efekcie mnie również pozwalali zapoznać się z tymi materiałami.

Do najważniejszych źródeł danych zastanych wykorzystywanych w omawianym badaniu należały:

- pomoce informacyjne (elektroniczne i papierowe; zarówno te dostępne dla użytkowników, jak i te używane wyłącznie przez pracowników archiwum);
- dokumentacja pracowni naukowej (księga udostępnień, formularz rejestracji użytkownika, regulamin pracowni naukowej);
- sprawozdania z działalności organizacji społecznej prowadzącej archiwum;

[106] Warto pamiętać też o ewentualnej ochronie np. danych osobowych lub związanych z zarobkami osób pracujących w archiwum.

- strona internetowa oraz konta w mediach społecznościowych (zwłaszcza Facebook i YouTube) należące do archiwum lub organizacji prowadzącej archiwum;
- publikacje wydawane przez archiwum lub organizację prowadzącą archiwum;
- druki ulotne i promocyjne;
- literatura naukowa;
- dokumentacja uzyskana w ramach dostępu do informacji publicznej, związana z dotowaniem działalności archiwalnej (lub działalności związanej z archiwum) przez instytucje publiczne;
- baza archiwów społecznych Ośrodka KARTA[107];
- dotychczasowe badania archiwów społecznych prowadzone przez Ośrodek KARTA i SAP Oddział w Gdańsku[108].

Nie wszystkie z wymienionych powyżej typów źródeł występowaćły w każdym z odwiedzonych przeze mnie archiwów.

Praca z różnorodnymi źródłami danych zastanych możliwa była dzięki trzem sposobom jej dokumentowania:

- odręcznym notatkom w trakcie pracy z tymi dokumentami w archiwum;
- fotografiom tych dokumentów, które wykonywałam (za zgodą informatora) w archiwum i analizowałam po badaniu terenowym;
- „darom" – czyli materiałom otrzymanym od informatora (podczas wizyty lub niedługo po niej), również analizowanym po wizycie w archiwum (m.in. pliki cyfrowe z pomocami informacyjnymi, zrzuty ekranu wykonywane na moją prośbę w trakcie wywiadu/obserwacji, ulotki i inne materiały promocyjne, publikacje wydawane przez archiwum/organizację społeczną).

Winna jestem jeszcze jedno wyjaśnienie związane z danymi zastanymi. Mimo że początkowo duże nadzieje pokładałam w dokumentacji formalnej, tj. wnioskach i sprawozdaniach dotyczących realizacji grantów finansowanych ze środków publicznych (uzyskiwałam je w trybie dostępu do

[107] *Baza archiwów społecznych.*

[108] Patrz w niniejszej pracy: rozdział II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*.

informacji publicznej zwłaszcza od Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych), z czasem okazało się, że mogą one mieć jedynie charakter wspierający i w swojej analizie przywiązywałam do nich mniejszą wagę niż do innych typów źródeł (choć z pewnością miały znaczną wartość w triangulacji danych). Stało się tak z dwóch powodów. Po pierwsze, szybko okazało się, że są to wielostronicowe, sformalizowane wnioski, których analiza zajmuje wiele czasu, a zawierają niewielką ilość interesujących mnie informacji. Po drugie, język stosowany w tych wnioskach oraz przedstawiana w nich rzeczywistość są sztuczne, skomponowane w taki sposób, aby pasowały do ram nakreślonych ogólnie przez relację z organami administracyjnymi (władczymi), szczególnie przez konkretną instytucję oraz konkretne zasady pisania wniosków w danym grancie oraz założenia projektu. Nie oznacza to, że analizowane przez mnie dokumenty zawierały nieprawdę i oszustwa ze strony archiwów społecznych. Chodzi raczej o rozbieżność tych dwóch rzeczywistości – tej namacalnej, „prawdziwej" i tej formalnej, do której dostęp dawały te źródła. Mnie interesował dostęp do tej pierwszej – i dopóki on jest możliwy (bo archiwa te wciąż istnieją i wyraziły zgodę na dopuszczenie mnie do swojej rzeczywistości), to stawiam go zdecydowanie ponad analizę suchych, administracyjnych sformułowań skrojonych na miarę konkretnego projektu grantowego – co nie znaczy, że źródła te zostały przeze mnie całkowicie odrzucone[109].

Dokumentacja badania

Jak widać z powyższego wywodu, każde studium przypadku archiwum społecznego dostarczyło dużej ilości informacji pochodzących z różnorodnych źródeł, zebranych na różnych etapach badania i mających zarówno postać cyfrową, jak i tradycyjną (graficznie typy zapisu wykorzystanych danych ilustruje tabela 2). Zdając sobie również sprawę z tego, że w trakcie całego projektu badawczego zostaną zebrane dane z wielu archiwów, postanowiłam

[109] Moją uwagę na tę kwestię zwróciła Natalia Martini w trakcie VI Transdyscyplinarnego Sympozjum Badań Jakościowych – za co szczerze jej dziękuję.

wprowadzić dodatkowe, drobne narzędzie służące uporządkowaniu danych pochodzących z badań terenowych – fiszkę wywiadu oraz fiszkę obserwacji. Są to dwa osobne arkusze zawierające tabele, w które w trakcie wizyty w archiwum (lub tuż po niej) wpisywałam dane dotyczące samego wywiadu i obserwacji. Fiszka zawierała następujące dane: identyfikator (skrótowe określenie metody, WYW dla wywiadu lub OBS dla obserwacji oraz skrót nazwy archiwum – co pomagało wizualnie szybko zidentyfikować zawartość fiszki); nazwę archiwum; nazwę jednostki prowadzącej archiwum; datę obserwacji/wywiadu; imię i nazwisko przeprowadzającego wywiad; imię i nazwisko informatora wraz z krótkim określeniem pełnionej funkcji; miejsce przeprowadzenia wywiadu/obserwacji; sposoby zapisu (notatki, nagrania, fotografie itp.), uwagi (w tym – informacje o materiałach, jakie otrzymałam od informatora). Zabieg ten ułatwił organizację danych zebranych w trakcie badania terenowego.

Tabela 2. Typy zapisu danych wygenerowanych w studium przypadku archiwum społecznego. Opracowanie własne

Dane zastane	dostępne powszechnie	notatki odręczne notatki cyfrowe fotografie cyfrowe oryginały cyfrowe oryginały fizyczne
	uzyskane w terenie	
Dane wywołane	dokumentacja wywiadu	nagranie cyfrowe transkrypcja cyfrowa* notatki odręczne fiszka wywiadu (odręczna)
	dokumentacja obserwacji	fotografie cyfrowe notatki odręczne fiszka obserwacji (odręczna)

* Więcej o transkrypcji w kolejnym podrozdziale na temat analizy danych.

Powstałe w wyniku studium przypadku dane, zbierane zarówno przed wizytą w terenie, podczas niej, jak i po niej, pochodziły z różnych typów źródeł (o których pisałam powyżej), a także miały różną formę zapisu – zarówno cyfrową, jak i „tradycyjną". Ze względu na zabezpieczenie danych przed utratą, odręczne notatki, fiszki wywiadu i obserwacji oraz część materiałów fizycznych otrzymanych w trakcie badania, po wizycie w archiwum

zeskanowałam i zabezpieczyłam w postaci cyfrowej. Kopie przechowywałam w trzech miejscach – w chmurze obliczeniowej, na dysku komputera oraz na przenośnym dysku zewnętrznym.

Każde z przeprowadzonych studiów przypadku generowało bardzo duży zbiór danych – tym większy, im większe i starsze było badane archiwum. Radzenie sobie z nim okazało się dużym wyzwaniem – w jego sprostaniu pomógł mi program wspomagający analizę danych jakościowych. O przygotowaniu danych do analizy i samej analizie traktuje kolejna część pracy.

4. Analiza danych

Analiza danych w przypadku badań jakościowych występuje na każdym etapie studium i przeplata się z innymi jego etapami, trudno więc mówić o niej jako o izolowanym stadium[110]. W trakcie studiów wstępnych odbywa się analiza danych zastanych, przygotowująca do badań w terenie. Kolejną analizę przeprowadzałam podczas wizyty w archiwum i gromadzenia danych wywołanych, np. podczas wywiadu, kiedy upewniałam się, że rozumiem wypowiedzi rozmówców, gdy na bieżąco weryfikowałam powstające wówczas hipotezy, lub gdy dopytywałam informatora o znaczenie lub uzupełnienie tego, co udało mi się zaobserwować w archiwum[111]. Te etapy badania opisane zostały w poprzedniej części pracy. W tej natomiast przybliżę analizę danych, którą wykonywałam po wizycie w terenie, rozpoczynając od przygotowania danych, poprzez ich kodowanie, analizę przypadku i przygotowanie raportu ze studium przypadku, kończąc na analizie krzyżowej – łącznej, uogólniającej[112].

Pierwszym etapem analizy danych, a właściwie etapem łączącym gromadzenie danych z ich analizą, jest organizowanie i przygotowanie danych:

---

[110] S. Kvale, *InterViews,* s. 207; M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 18.

[111] Patrz: S. Kvale, *InterViews*, s. 182.

[112] O poszczególnych etapach analizy danych w badaniach jakościowych zwięźle pisze John Creswell: J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych*, s. 201–205.

przepisanie nagrań (transkrypcja), skanowanie i opisanie materiałów otrzymanych od informatora, wprowadzanie do komputera odręcznych notatek. Elementem tej części pracy jest również organizowanie bazy powszechnie dostępnych dokumentów zastanych, zebranych zarówno przed badaniem terenowym, jak i po nim.

W tym miejscu pewną uwagę należy poświęcić transkrypcji wywiadów – czyli ich przepisaniu z postaci mówionej (w moim przypadku zapisanej w plikach dźwiękowych) do słownego, alfabetycznego zapisu. Jest to czynność czasochłonna i żmudna, w dużych projektach badawczych niekiedy wykonywana przez osoby zewnętrzne. Zdecydowałam się jednak na samodzielne przygotowywanie transkrypcji przeprowadzonych przeze mnie rozmów, ponieważ czynność ta ułatwia późniejszą orientację w danych, jest sposobem na zapoznanie się z nimi przed podjęciem szczegółowej analizy – Steinar Kvale zalicza ją nawet do procesu interpretacji[113]. Ponadto samodzielne transkrybowanie może przysłużyć się szlifowaniu umiejętności prowadzenia wywiadu badawczego. Warto zauważyć, że transkrypcja nie jest wywiadem, a jedynie jego namiastką, zapisem – a właściwie bardzo szczegółowym opisem.

> Wywiad jest powiązany z konkretną sytuacją interpersonalną, rozwija się mniej lub bardziej samorzutnie, podmioty wywiadu kierują do prowadzącego wywiad nie tylko słowa, ale również gesty i domyślne odniesienia w ich wspólnej sytuacji. Z tego względu tekst transkrypcji wywiadu nie oddaje pełnego bogactwa sensów wyrażonych w żywej sytuacji wywiadu[114].

> Dokonywanie transkrypcji pociąga za sobą tłumaczenie z języka mówionego, z jego własnym zbiorem reguł, na język pisany z innym zbiorem reguł. […] Transkrypcje są rozmowami oderwanymi, pozbawionymi kontekstu, są abstrakcjami […][115].

W opisywanym badaniu pytania badawcze dotyczyły archiwów społecznych przede wszystkim jako zbiorów danych, mniej lub bardziej namacalnych przedmiotów; poza strefą zainteresowań leżały takie zagadnienia,

[113] S. Kvale, *InterViews*, s. 164.
[114] Tamże, s. 59.
[115] Tamże, s. 169.

jak: znaczenia, sensy, postawy czy emocje – czyli kwestie w dużo większej mierze odbijające się w języku czy sposobie mówienia. Wywiady dostarczały przede wszystkim konkretnych, „faktograficznych" informacji o archiwum, niedostępnych innymi kanałami. Dlatego problem „utraty danych" na etapie przenoszenia wywiadu między mediami w tym projekcie właściwie nie występował. W związku z tym transkrypcja miała charakter uproszczony i nie zawierała szczegółowych informacji na temat długości pauz, oddechów, mowy ciała, intonacji czy głośności w wypowiedziach informatorów[116].

W kolejnym kroku zostały wstępnie przejrzane wszystkie dane zebrane na temat przypadku, zarówno dane zastane, nagromadzone przed wizytą w archiwum, w jej trakcie oraz po niej, jak i dane wywołane w przebiegu badania terenowego, czyli pochodzące z wywiadów i obserwacji (przy czym na tym etapie – i każdym kolejnym – w przypadku wywiadów analizie poddawano wyłącznie ich transkrypcje). W ramach tego kroku wszystkie źródła danych były organizowane w programie MAXQDA, służącym wspomaganiu analizy danych jakościowych[117].

Następnym etapem badania było kodowanie danych ze wszystkich źródeł zebranych w ramach pojedynczego studium przypadku. W przybliżeniu kodowanie to podział (organizowanie) analizowanego materiału na segmenty i przypisywanie im pewnych kategorii (nazw)[118]. Na etapie projektowania badania badacz musi zadecydować, czy służące opisowi poszczególnych sekcji materiałów kody-etykiety będą wypływać bezpośrednio z danych (kodowanie otwarte), czy będą ustalone odgórnie przez badacza,

---

[116] Porównaj z przykładową transkrypcją w analizie rozmowy naturalnej: D. Silverman, *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, K. T. Konecki, Warszawa 2012, s. 187–190; patrz też: uproszczone symbole transkrypcji: tamże, s. 328.

[117] MAXQDA, https://www.maxqda.com/ [dostęp: 11.01.2018]. Patrz też: J. Bieliński, K. Iwińska, A. Rosińska-Kordasiewicz, *Analiza danych jakościowych przy użyciu programów komputerowych*, „ASK – Społeczeństwo, badania, metody", nr 16, 2007, s. 89–114; J. Niedbalski, *CAQDAS – oprogramowanie do komputerowego wspomagania analizy danych jakościowych. Historia, ewolucja i przyszłość*, „Przegląd Socjologiczny", nr 1 (62), 2013, s. 153–166.

[118] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych*, s. 201–202. O tym, czym jest kod i jakie są jego przykłady, patrz: J. Saldaña, *The coding manual for qualitative researchers*, London 2009, s. 3–7.

lub też będą stosowane jedne i drugie[119]. W niniejszym badaniu zastosowano drugą możliwość, czyli tzw. kodowanie *a priori*. Zestaw stosowanych w badaniu kodów wywodził się ze szczegółowych pytań badawczych. Drzewo kodowe zostało przedstawione na ilustracji 1.

Kodowanie *a priori* jest łatwiejsze niż kodowanie otwarte i wymaga mniejszych umiejętności analitycznych oraz doświadczenia. Jednocześnie było wystarczające na potrzeby niniejszego projektu. Wcześniej zdefiniowane kategorie zostały utworzone na podstawie szczegółowych pytań badawczych, doświadczeń wcześniejszych badaczy w terenowym badaniu archiwów społecznych, a także dzięki pilotażowemu studium przypadku, wykonanemu przed rozpoczęciem właściwego projektu[120]. Jedno narzędzie teoretyczne (hierarchiczna lista kategorii) posłużyło więc na trzy sposoby – jako zestaw szczegółowych pytań badawczych, jako lista predefiniowanych kodów do analizy oraz jako struktura raportu z przypadku (o raporcie piszę w dalszej części tekstu).

To, że już przed rozpoczęciem badań istniał zestaw kodów służących analizie zebranych danych nie oznacza, iż zestaw ten był ostateczny. Przyjęłam bowiem, że możliwe będzie uzupełnienie listy kodów o kolejne kategorie, których wystąpienia wcześniej nie przewidziałam, a które uznałam za istotne lub co najmniej interesujące. Wśród dodanych w trakcie przebiegu badania kodów znalazły się:

- „siła jednostki" (wpływ twórcy archiwum na jego kształt i funkcjonowanie);
- „emocje" (emocjonalne podejście do archiwum społecznego);
- „język" (specyficzne zwroty stosowane przez informatora);
- „od projektu do projektu" (projektowy charakter działalności archiwum, sinusoida aktywności);
- „nowoczesne technologie" (zastosowanie nowoczesnych technologii przez archiwum).

Ponadto kodem czerwonym zaznaczałam dane zaskakujące, niezrozumiałe lub sprzeczne – z intencją skontaktowania się z informatorem w celu ich wyjaśnienia.

---

[119] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych*, s. 201–203.

[120] Badanie pilotażowe w Cyfrowym Archiwum Łodzian Miastograf.pl zostało krótko opisane w kolejnej części pracy.

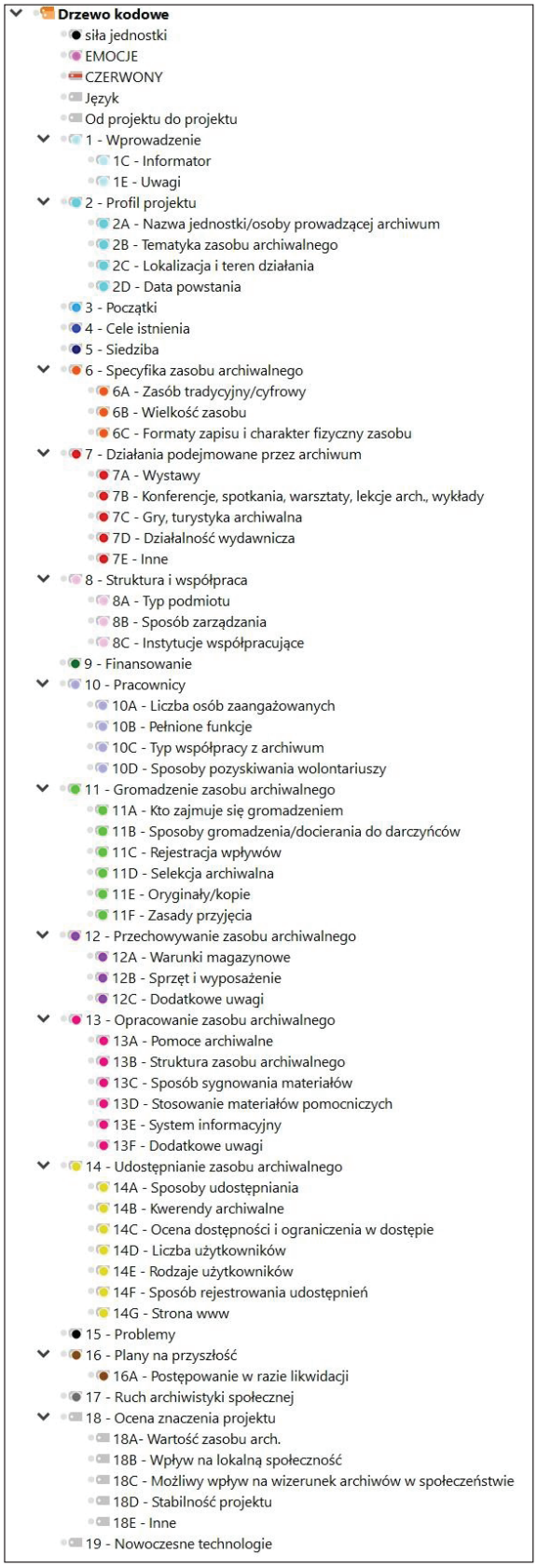

Ilustracja 1. Drzewo kodowe utworzone w programie MAXQDA

Szczegółowe kodowanie wszystkich danych okazało się zajęciem czasochłonnym i wymagającym ciągłego skupienia. Przykład zakodowanego fragmentu wywiadu z D. Zawacką-Wakarecy przedstawia ilustracja 2. Liczba zakodowanych fragmentów dla każdego z archiwów wahała się od kilkuset do ponad 1300 (w przypadku Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej). Po zakodowaniu danych w ramach przypadku, wykorzystując funkcje programu MAXQDA, przeorganizowałam zakodowane fragmenty danych i uszeregowałam je według kodów, do których zostały przypisane. Umożliwiło to analizę zgodnie ze zdefiniowanymi wcześniej pytaniami badawczymi (a także z myślą o przyszłym raporcie ze studium przypadku). Na tym etapie analiza danych polegała przede wszystkim na ich wzajemnym porównaniu, weryfikacji i redukcji w celu stworzenia opisu przypadku w ramach zestandaryzowanego raportu.

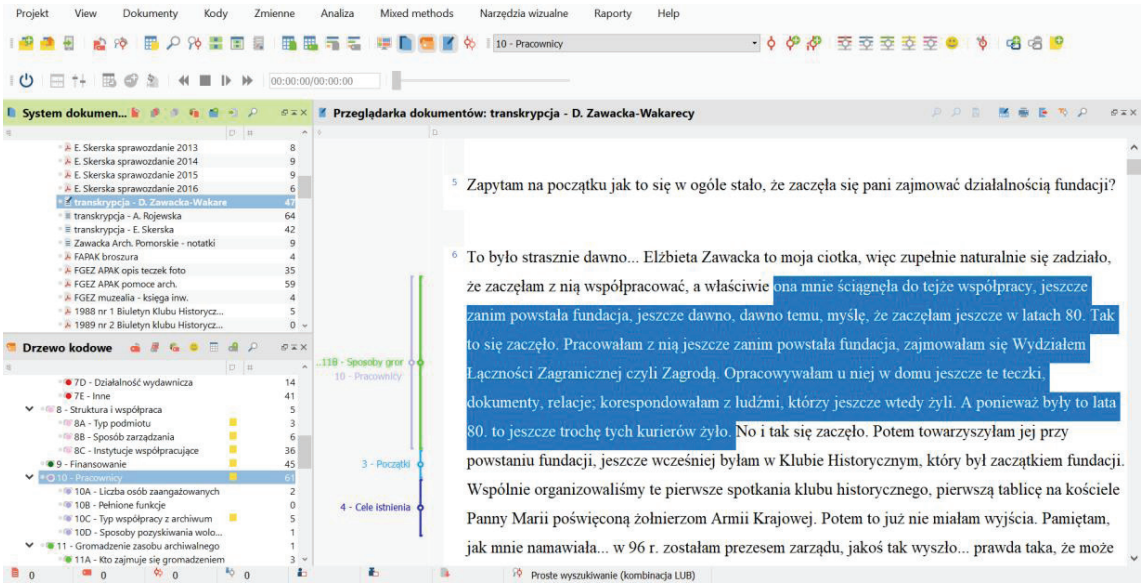

Ilustracja 2. Program MAXQDA: widok zakodowanych fragmentów wywiadu z D. Zawacką-Wakarecy

Raporty ze studiów przypadku, powstałe w wyniku analizy danych z poszczególnych archiwów, mają zestandaryzowaną formę powiązaną bezpośrednio z katalogiem szczegółowych pytań badawczych i hierarchiczną strukturą używanych w analizie kodów. Pomysł tabelarycznych raportów dla opisania poszczególnych archiwów został zaczerpnięty z brytyjskich

badań archiwów społecznych z lat 2006–2007[121] i miał zapewnić zarazem ich przejrzystość, jak i łatwiejszą możliwość tworzenia porównań między raportami (czyli pomiędzy archiwami)[122].

Kolejnym etapem, następującym po napisaniu pierwszej wersji raportu z przypadku, było przekazanie go informatorowi (lub informatorom) w celu sprawdzenia (o zgodę na to prosiłam informatora zawsze jeszcze podczas wizyty w archiwum). Jest to często stosowana w naukach społecznych forma zapewnienia trafności badania (z języka angielskiego nazywana *member checking*)[123]. Informator miał przede wszystkim wyłapać ewentualne błędy i nieścisłości, uzupełnić raport o informacje, których w nim nie zawarto, a które on uważa za istotne, oraz rozwiać wątpliwości lub uzupełnić luki we wskazanych przeze mnie miejscach. Ta forma uwiarygodnienia wyników badań jest dość łatwa w stosowaniu i bardzo skuteczna; może jednak być czasochłonna, jeśli informator „ociąga się" z odesłaniem poprawek. Mimo że w trakcie studiów nie zdarzyło się, żeby moja interpretacja jakiegoś faktu była skrajnie różna od interpretacji informatora, w takim wypadku Robert Yin zaleca standardowe podejście, jak do recenzji naukowej:

> Nie potrzeba jednak uwzględniać wszystkich uwag dotyczących szkicu. Na przykład przysługuje ci prawo do własnej interpretacji materiałów empirycznych i nie musisz automatycznie włączać do raportu reinterpretacji proponowanych przez informatorów. Masz pod tym względem swobodę wyboru, nie inaczej, niż wobec uwag zawartych w konwencjonalnych recenzjach naukowych[124].

---

[121] Przykładowy raport, patrz: *CADG: Community archives impact study. Case study No. 1: The Ark Youth & Community Project*, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_The_Ark_Youth__Community_Project.pdf [dostęp: 17.08.2017]. Szczegóły na temat badania odnaleźć można w rozdziale II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*.

[122] O typach raportów badawczych w studium przypadku patrz: R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 219–221; M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 31.

[123] R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 37; R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 229–231.

[124] R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 230.

Po wprowadzeniu poprawek i uzupełnień do wstępnej wersji raportu, powstawała jej wersja finalna. Raporty te, zawierające szczegółowy opis zbadanych archiwów społecznych, będące osią i głównym celem niniejszej pracy, zostały umieszczone w rozdziałach IV–XI[125].

Kolejnym etapem projektu była tzw. przekrojowa synteza przypadków (ang. *cross-case synthesis*), oparta na powstałych w poprzednich etapach badania raportach ze studiów przypadków[126]. Ten typ analizy polega na „organizowaniu danych z różnych przypadków według jednego schematu", a jego celem jest interpretacja podobieństw i różnic oraz odnalezienie wzorców[127]. Podejmując to zadanie, należy pamiętać, że

> przypadki nie tworzą w pełni porównywalnych zbiorów danych, że każdy z nich rządzi się swoimi prawami i odrębną narracją, dlatego błędem jest proste, abstrahujące od kontekstu sumowanie podobieństw i różnic między przypadkami[128].

Strategia studium przypadku sama w sobie koncentruje się na specyfice pojedynczego przypadku, polega raczej na badaniu partykularyzmów w kontekście, niż sprowadzaniu ich do uogólnień[129]. Robert Stake wprost pisze, że wielokrotne studium przypadku nie służy porównywaniu tychże[130], a Bent Flyvbjerg, że w kontekście zwiększania zasobów wiedzy generalizacja nie jest konieczna[131]. Celem niniejszego projektu badawczego było przede wszystkim opisanie wybranych, różnorodnych archiwów społecznych, dzięki dotarciu do informacji niedostępnych bez badania terenowego i zastosowania niekonwencjonalnych dla archiwistyki metod i technik badawczych. Stworzenie opisu konkretnych, funkcjonujących obecnie w Polsce archiwów społecznych, wziąwszy pod uwagę kontekst ich istnienia, było nadrzędnym

[125] Ponadto ich wcześniejsze wersje na bieżąco (w trakcie trwania projektu) publikowane były online w Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

[126] M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 7.

[127] Tamże, s. 29; R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 272.

[128] M. Strumińska-Kutra, I. Koładkiewicz, *Studium przypadku*, s. 7

[129] Tamże; R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 8.

[130] Tamże, s. 83–84.

[131] B. Flyvbjerg, *Five Misunderstandings*, s. 10.

celem badania. Analiza na poziomie wyższym niż pojedyncze archiwum jest celem uzupełniającym[132].

Bohdan Ryszewski napisał:

> W metodologii ogólnej ustalono trzy rodzaje twierdzeń, które mogą być brane pod uwagę w archiwistyce: 1 – uogólnienia sprawozdawcze, których ważność dotyczy zakresu rzeczywistości przebadanej i które mają tę cechę, że ich błędy mogą pochodzić w zasadzie tylko z wad metody; 2 – uogólnienia historyczne, które wychodzą poza materiał przebadany, lecz są ograniczone przez ściśle oznaczone współczynniki czasu i przestrzeni; 3 – uogólnienia uniwersalne – ogólne prawa nauki, które są ważne dla nieskończonej i nieograniczonej klasy zjawisk[133].

W niniejszej pracy zdecydowałam się na uogólnienie sprawozdawcze (inaczej uogólnienie empiryczne), czyli ograniczone zsumowanie niektórych wyników dotyczących poszczególnych studiów przypadku, przy jednoczesnym uzupełnieniu go o wykraczające poza zbadane przypadki twierdzenia o charakterze hipotez, ze wskazaniem możliwości ich weryfikacji w przyszłych badaniach.

5. Badanie pilotażowe

Przed rozpoczęciem właściwych studiów przypadków zaplanowanych w projekcie, przeprowadzone zostało pilotażowe studium przypadku. Jego

---

[132] Patrz: część 3 *Wstępu*: *Cel pracy*. Wakimoto, Bruce i Partridge w pracy o archiwach queerowych stwierdzają, że nie można generalizować wyników badań jakościowych archiwów społecznych, ale mogą one kiedyś posłużyć do badań porównawczych: D. K. Wakimoto, C. Bruce, H. Partridge, *Archivist as activist*, s. 298.

[133] B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze*, s. 170; w tym miejscu Ryszewski cytuje pracę Nowaka: S. Nowak, *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1965, s. 24–26. Szczegółowo o generalizowaniu w studium przypadku patrz m.in.: R. K. Yin, *Studium przypadku*; B. Flyvbjerg, *Five Misunderstandings*; K. M. Eisenhardt, *Building Theories.*

celem było sprawdzenie efektywności i wykonalności procedur przewidzianych dla wszystkich etapów badania (poza ostatnim, czyli syntezą przekrojową)[134], a także trening moich umiejętności i oswojenie z metodą badań wymagającą kontaktu interpersonalnego[135].

Sprawdzeniu i korekcie podlegały wszystkie etapy badania: studia wstępne i przygotowanie do badań w terenie, kontakt z archiwum, wywiad i obserwacja w trakcie wizyty w archiwum, przygotowanie danych do analizy (w tym transkrypcja wywiadu), kodowanie, przygotowanie raportu i *feedback* od informatora. Na etapie badania pilotażowego nie używałam jednak jeszcze programu MAXQDA, więc praca w programie nie była elementem sprawdzenia procedur, a kodowanie odbywało się w komputerowym edytorze tekstu (co, jak się potem okazało, w porównaniu z późniejszymi przypadkami trwało dużo dłużej).

W ramach badań pilotażowych w listopadzie 2015 r. odwiedziłam Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl, prowadzone przez Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich Topografie[136]. Ponieważ archiwum to ma charakter wyłącznie cyfrowy, w ograniczonym stopniu zastosowano obserwację – nie poddano jej np. przestrzeni magazynowej czy pracowni naukowej. Zamiast tego razem z informatorem (Michałem Grudą) przeglądałam pliki i foldery składające się na archiwum cyfrowe.

Najważniejszym efektem studium pilotażowego było oswojenie ze stosowanymi metodami oraz używanymi narzędziami (dyktafonem, fiszkami, wykonywaniem notatek). W wyniku tej wizyty (i późniejszego przygotowywania zebranych materiałów do analizy oraz samej analizy) okazało się, że zaprojektowane metody i narzędzia dobrze sprawdzają się w tych warunkach i umożliwiają dotarcie do informacji, które odpowiadają na postawione pytania badawcze. W związku z tym metodologia uległa jedynie zmianom kosmetycznym w zakresie scenariusza wywiadu oraz kształtu wieńczącego studium raportu. Zmiany w raporcie obejmowały przede wszystkim

---

[134] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik,* s. 41.

[135] S. Kvale, *InterViews*, s. 152.

[136] Całościowy raport z badania pilotażowego dostępny jest online: M. Wiśniewska-Drewniak, *Miastograf – Cyfrowe Archiwum Łodzian – szkic raportu z badania pilotażowego*, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/3945 [dostęp: 22.09.2017].

usunięcie niektórych pól ze względu na powtarzanie się informacji w innych miejscach lub przeniesienie informacji do innych pól raportu.

Pojawiły się również pewne zmiany w treści szczegółowych pytań badawczych. Dołączyło do nich zagadnienie związków lokalizacji archiwum społecznego (i specyfiki tej lokalizacji) z tematyką, jaką się zajmuje, jego działalnością oraz początkami, powodami powstawania i celami. Przykładowo Miastograf (czyli inicjatywa „opisująca miasto") powstał m.in. w związku z postępującymi zmianami we współczesnej Łodzi, ale również z drastycznymi przeobrażeniami, jakie zaszły tam w XX w. – chodzi zwłaszcza o budowę tzw. trasy WZ, w trakcie której wyburzono znaczną część miasta. Starsi mieszkańcy wciąż pamiętają kształt miasta sprzed modernizacji, w przeciwieństwie do młodszej części społeczności. Analizując dane, zauważyłam związek między specyficznymi warunkami miejsca a kształtem archiwum społecznego i wprowadziłam to zagadnienie do katalogu szczegółowych pytań badawczych – zwracając na ten problem baczniejszą uwagę w przypadku następnych studiów.

Kolejną zmianą było rozszerzenie zakresu badania o temat kopii wykonywanych i przechowywanych przez archiwa społeczne. Początkowo zakładałam niemal całkowite pominięcie tej kwestii, ponieważ interesowały mnie wyłącznie oryginały materiałów archiwalnych (to efekt przede wszystkim archiwistycznego podejścia do tematu). Przypadek Miastografu uzmysłowił mi jednak, że nie tylko są w archiwach społecznych liczne (o czym wiedziałam), ale są również ważne, a co więcej – są nierozerwalnie związane z posiadanymi przez archiwum oryginałami oraz działalnością dokumentacyjną prowadzoną przez archiwum; nie sposób pominąć je w badaniu zakładającym spojrzenie holistyczne i kontekstowe. Kopie stały się więc obiektem zainteresowania w niniejszym projekcie – choć w znacznie mniejszym stopniu niż oryginalne materiały archiwalne. Nie są one tak szczegółowo opisywane w raportach, jednak nie zostały całkowicie zignorowane.

W przypadku Cyfrowego Archiwum Łodzian pojawiło się również zagadnienie użycia nowoczesnych technologii (w raporcie umieściłam tak właśnie zatytułowany dodatkowy, ostatni punkt). Studiując kolejne archiwa, zwracałam zatem uwagę również i na tę kwestię, jednak nie pojawiała się ona w innych archiwach tak szeroko, jak w Miastografie. W rezultacie jest obecna wyłącznie w studium pilotażowym.

Wynikiem studium pilotażowego było również usunięcie z raportów (i katalogu pytań szczegółowych) zagadnienia wartości informacyjnej strony internetowej archiwum społecznego. Uznałam bowiem, że strony internetowe ulegają zmianom na tyle często, że opisanie ich w raporcie może dodatkowo negatywnie wpłynąć na jego aktualność; jednocześnie są powszechnie dostępne – więc czytelnik, który będzie zainteresowany tym tematem, może łatwo dotrzeć do najnowszej wersji interesującej go strony internetowej. Zredukowałam również pytanie badawcze dotyczące tego, kto prowadzi archiwa społeczne (sekcja 10 raportów). Zdecydowałam się na usunięcie informacji o wykształceniu, wieku i statusie tych osób, ponieważ uznałam, że są to szczegółowe dane, które nie są istotne w kontekście reszty badania, a jednocześnie są ryzykowne, jeśli chodzi o powodzenie wywiadu i utrzymanie dobrej relacji z informatorem.

Ponieważ wynik studium pilotażowego, a więc raport ze studium przypadku, nie wymagał większych zmian w stosunku do założonych wyników, co oznacza, że jest bardzo podobny w swojej zawartości do kolejnych raportów, zadecydowałam o umieszczeniu go w niniejszej monografii. Jest to pierwszy raport umieszczony w rozdziale IV.

Dzięki studium pilotażowemu uwidoczniły się także problemy, jakie generuje tak zaprojektowane badanie. Na pierwszy plan wysunęła się duża ilość danych, emocjonalnie wyczerpujący sposób prowadzenia badania, czasochłonne przygotowywanie danych do analizy (zwłaszcza transkrypcja wywiadu) oraz trudności w kontakcie z informatorem (co znacznie wydłużyło czas między wizytą w terenie a publikacją raportu). Jednocześnie dzięki temu byłam lepiej przygotowana na trudności, które pojawiły się podczas kolejnych wizyt w archiwach społecznych. Wyzwania, jakie postawiło przede mną niniejsze badanie, opisane zostały w kolejnej części pracy.

6. Problemy i wyzwania*

Niniejsza praca doktorska postawiła przede mną wiele różnorodnych wyzwań, zarówno natury merytorycznej i metodologicznej, jak i emocjonalnej – bezpośrednio związanej z przyjętą strategią badawczą. Dodając do tego niezwykle ważne w tego typu badaniach kwestie etyczne, otrzymujemy spory katalog problemów, którym trzeba sprostać na różnych etapach badania. Poniżej krótko sygnalizuję te zagadnienia, aby z jednej strony dać czytelnikowi pracy szerszy ogląd na jej powstawanie i tym samym, być może, wpłynąć na interpretację jej treści; z drugiej strony – by przysłużyć się wszystkim tym, którzy w przyszłości będą stosować podobną strategię badawczą w badaniu archiwów.

Pierwszym problemem okazał się dobór archiwów społecznych – przypadków do badania. Jak wspomniałam wcześniej, dobór ten miał charakter celowy i oparty był na pewnych cechach archiwów, takich jak wielkość, tematyka zasobu czy rodzaje gromadzonych materiałów[137]. W niektórych przypadkach okazywało się, że bez kontaktu z danym archiwum trudno się zorientować, czy spełnia te zakładane cechy, a nawet – czy w ogóle pasuje do stosowanej przeze mnie definicji archiwum społecznego i zakładanego zakresu badania. Kwestią problematyczną było zwłaszcza ustalenie, czy dana placówka gromadzi oryginały materiałów archiwalnych[138]. Niekiedy, gdy literatura, strony internetowe i baza archiwów społecznych prowadzona przez Ośrodek KARTA nie dawały odpowiedzi na to pytanie, starałam się zainicjować kontakt z archiwum jeszcze przed wysłaniem wiadomości z prośbą o wzięcie udziału w badaniu i wszystkimi istotnymi jego szczegółami. Nie zawsze przynosiło to skutek.

---

* O wyzwaniach związanych z projektem badawczym, patrz też: M. Wiśniewska-Drewniak, *Terenowe badanie archiwów społecznych – refleksje z podróży po pograniczach*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 6: *Pogranicza archiwistyki*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa [w druku].

137 Patrz: podrozdział III.2: *Strategia badawcza*.

138 Patrz: rozdział I: *Termin „archiwum społeczne”*.

To prowadzi do opisania następnej istotnej kwestii. Problemem, jaki pojawił się już na dość wczesnym etapie badania (choć nie od samego początku) był kontakt z archiwami społecznymi. W trakcie pracy nad projektem skomunikowałam się z około trzydziestoma placówkami. Zgodę na badanie wyraziło tylko kilka z nich, choć jednoznacznej odmowy udzieliły tylko dwa. Ogromna część moich wiadomości, co kilka tygodni ponawianych (maksymalnie trzykrotnie), pozostała bez odpowiedzi. Prawdopodobnie nie należy odbierać tej sytuacji jako jednoznaczną niechęć do badania. Być może niektóre z tych inicjatyw przestały aktywnie działać, zmieniły adres poczty elektronicznej lub jest ona sprawdzana bardzo rzadko. Znając realia funkcjonowania małych organizacji pozarządowych, nie jest to scenariusz mało prawdopodobny, choć jestem świadoma, że w wielu przypadkach brak odpowiedzi rzeczywiście był związany z niechęcią do takiego badania[139].

Po zakończeniu, poprzedzonej studiami wstępnymi, wizyty w terenie i zebraniu informacji, wykorzystując wywiad i obserwację, następował etap analizy danych – należało je jednak najpierw przygotować. Szczególnie uciążliwe okazało się transkrybowanie nagrań wywiadów. Przepisywanie rozmów było czaso- i pracochłonne, ale również wyczerpujące intelektualnie i emocjonalnie – tym bardziej, im dłuższy był wywiad. Łącznie w trakcie badania (wraz ze studium pilotażowym) przepisałam ok. 23 godziny wywiadów, co daje prawdopodobnie ok. 150 godzin poświęconych wyłącznie na transkrypcje – jeszcze przed rozpoczęciem etapu właściwej analizy.

Z tą kwestią bezpośrednio wiąże się zagadnienie dużej ilości informacji zbieranych w trakcie badań – było ich tym więcej, im większe i starsze było badane archiwum (najwięcej informacji dostarczyło badanie Archiwum Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej). W przypadku badań jakościowych ogrom danych badawczych trzeba mieć na uwadze od samego początku i od pierwszych etapów badania dobrze zarządzać gromadzonymi informacjami (zarówno tymi wywołanymi i utworzonymi w terenie, czyli w tym przypadku pochodzącymi z wywiadu i obserwacji oraz z literatury i Internetu). Do organizacji danych zastosowałam wspomniany już wcześniej program komputerowy MAXQDA oraz menedżera bibliograficznego Citavi.

[139] O problemach z kontaktem z archiwami społecznymi też: P. Giziński, *Przegląd pomorskich archiwów społecznych*, s. 2–3.

Uporządkowaniu danych na kolejnych etapach badania służyło również tworzenie raportów z poszczególnych przypadków w ramach zestandaryzowanych tabel.

Warto jednak zauważyć, że mimo iż gromadziłam stosunkowo wiele danych na temat zbadanych archiwów (przynajmniej w perspektywie dotychczas dostępnych informacji), to jednak było to efektem bardzo krótkich wizyt w terenie, trwających od jednego do trzech dni. Ten metodologiczny problem nazwałam „dryfowaniem po powierzchni" – spędzeniem krótkiego czasu w terenie, jednak w tak wielu archiwach, jak to było możliwe (i z metodologicznego punktu widzenia uzasadnione). Przeciwieństwem tego podejścia jest na przykład tzw. etnografia archiwalna – czyli długotrwała (wielomiesięczna) obserwacja uczestnicząca w niewielkiej liczbie archiwów, a nawet, biorąc pod uwagę realne ograniczenia czasu i kosztów, tylko w jednym z nich. Zdecydowałam się na pierwszą strategię, ze względu na obecny stan badań nad archiwami społecznymi w Polsce[140], ale również w związku z osobistymi predyspozycjami i możliwościami. Niewiele archiwów społecznych działa bowiem w takim trybie, że możliwe jest ciągłe obserwowanie ich pracy. W tym wypadku archiwum musi mieć swoją siedzibę i regularne godziny otwarcia – co znacząco zawęża krąg inicjatyw możliwych do zbadania. W niektórych archiwach osoby, z którymi przeprowadzałam wywiad, poświęcały mi swój czas prywatny. W takiej sytuacji podejście inne niż krótka, kilkugodzinna wizyta nie jest możliwe. Owo „dryfowanie po powierzchni" jest świadomym wyborem i sądzę, że ma w tym miejscu swoje uzasadnienie, biorąc pod uwagę dostępne zasoby i ogląd stanu badań nad archiwami społecznymi w Polsce. Jednocześnie zdaję sobie sprawę z tego, że może ono być postrzegane jako poważna wada badania.

Kwestią problematyczną jest również aktualność publikowanych raportów z badań. W czasie trwania projektu starałam się, w miarę możliwości, na bieżąco umieszczać je w Repozytorium UMK. Mimo to czas, jaki upłynął od mojej wizyty w archiwum do publikacji raportu online wynosił od kilku tygodni do nawet kilkunastu miesięcy (zależało to m.in. od ilości zebranych informacji i komunikacji z informatorem). Kolejnym czasowym oddaleniem jest włączenie raportów do finalnej publikacji – niniejszej

[140] Patrz: część 2 *Wstępu*: *Powody zainteresowania zjawiskiem*.

monografii. Ponadto same wizyty w terenie są od siebie znacząco w czasie oddalone – pierwsze, pilotażowe studium przypadku w łódzkim Miastografie wykonane zostało w listopadzie 2015 r.; ostatnie archiwum (Fundację Q) odwiedziłam w sierpniu 2018 r. W obliczu chęci pokazania konkretnego momentu w życiu archiwum społecznego, a nie rozciągniętego w czasie procesu, kwestia ta staje się problematyczna. Aby poinformować czytelnika o perspektywie czasowej poszczególnych studiów przypadku, na początku raportów zawarłam informacje o tym, kiedy odbyło się badanie terenowe.

Przyjęta przeze mnie strategia badawcza, a więc studium przypadku, w którym głównym źródłem danych jest wywiad, stawia przed badaczem wyzwania nie tylko natury metodologicznej, ale również etycznej. Dwa najważniejsze obszary, które w tym zakresie zdefiniowałam, to kwestia anonimizacji oraz braku wzajemności.

W niniejszym studium zastosowano pełną jawność, zarówno przypadku (badanych archiwów), jak i informatorów. Szczególnie ważna była dla mnie jawność przypadku – ze względu na opisowy, archiwoznawczy charakter pracy. Zanonimizowanie poszczególnych archiwów mijałoby się z jej celem. Jednocześnie bardzo trudne byłoby szczegółowe opisanie m.in. zasobu archiwum i podejmowanych przez nie działań, przy jednoczesnym zadbaniu o to, aby czytelnik nie mógł go zidentyfikować. W trakcie badania wzięłam jednak pod uwagę możliwość ukrycia tożsamości informatorów, jeśli informator nie wyrazi zgody na publikację jego danych. Każda z osób, z którymi przeprowadzałam wywiad, miała ponadto możliwość zapoznania się z raportem z przypadku i wpłynięcia na jego kształt jeszcze przed jego publikacją, w tym na niewyrażenie zgody na publikację swojego imienia i nazwiska. Żaden z informatorów nie miał jednak takiej potrzeby. Jawność przypadku i informatora działa na korzyść badania, podnosząc wiarygodność źródeł i rezultatów studiów. Brak anonimizacji ma również spełniać funkcję promocji opisanych archiwów oraz uznania wkładu informatora w powstanie raportu przez wymienienie go z imienia i nazwiska[141].

Należy w tym miejscu podkreślić, że wkład informatorów, z którymi miałam przyjemność przeprowadzać wywiady, był nie do przecenienia – bez

[141] Patrz też: D. K. Wakimoto, C. Bruce, H. Partridge, *Archivist as activist*, s. 299–300; R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 228–229.

poświęconego przez nich czasu spędzonego na rozmowie ze mną nie byłoby możliwe przeprowadzenie niniejszego projektu. To prowadzi do kolejnej kwestii etycznej, często rozpatrywanej w przypadku badań jakościowych z użyciem wywiadu – braku wzajemności. Jest to sytuacja, w której z badania korzysta wyłącznie badacz, wykorzystuje teren i uczestników badania dla własnych korzyści, nie oferując im nic w zamian[142]. Od początku był to dla mnie poważny problem; czułam, że eksploatuję moich informatorów, którzy nie tylko poświęcali mi czas w trakcie mojej wizyty w archiwum (rozmawiali ze mną, pokazywali mi archiwum, udostępniali mi część zasobu archiwalnego), ale również po niej – sprawdzając i uzupełniając raport z przypadku. W zamian oferowałam im (w moim mniemaniu – jedynie) upowszechnienie dobrej jakości informacji o ich archiwum oraz, w dalszej perspektywie, przekazanie drukowanych egzemplarzy książki zawierających m.in. raport z badania archiwum[143]. To jednak miało nastąpić w przyszłości dość odległej od wizyty w terenie, co pogłębiało moje poczucie wykorzystywania tych osób (prawdopodobnie zmniejszy się ono w momencie wywiązania się z obietnicy, czyli wręczenia informatorom książek powstałych dzięki ich zaangażowaniu). Ku mojemu zdziwieniu wielokrotnie okazywało się jednak, że dla informatorów nie jestem koniecznie ciężarem i czasochłonnym obowiązkiem. Wielu z nich czerpało zadowolenie z tego, że ktoś (w ich oczach często – profesjonalista, akademik, „ekspert") interesuje się ich działalnością, ich materiałami, ich problemami; wyraża zrozumienie i wie coś o ich archiwum. Trzeba pamiętać, że archiwa społeczne tworzą osoby z pasją, żywo zainteresowane tematyką gromadzenia historycznych źródeł do wybranego tematu – właściwie wszyscy informatorzy chętnie się ze mną tą pasją dzielili[144]. Gdy z czasem zaczęłam dostrzegać tę prawidłowość, emocjonalne brzemię związane z poczuciem wykorzystywania informatorów stało się odrobinę lżejsze, choć nigdy do końca nie zniknęło.

---

[142] J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych,* s. 110.

[143] Ze względów formalnych w projekcie nie można było przewidzieć wynagrodzenia dla osób udzielających wywiadów.

[144] O wywiadzie jako pozytywnym doświadczeniu patrz m.in.: S. Kvale, *InterViews*, s. 46, 122–123.

Według Roberta Yina „studium przypadku stawia intelektowi, psychice i emocjom wyzwania znacznie większe, niż jakakolwiek inna metoda badawcza”[145]. Rzeczywiście, w trakcie trwania projektu, oprócz wspomnianego poczucia eksploatowania informatorów, natrafiłam również na inne „trudy emocjonalne” związane z charakterystyką badania.

Najważniejszym z nich była stresująca sytuacja badania terenowego, potrzeby skomplikowanej, przynajmniej kilkugodzinnej interakcji z drugim (nieznajomym!) człowiekiem, zastosowania metody wywiadu – niełatwej i wymagającej nie tylko merytorycznej i metodologicznej wiedzy, ale też umiejętności interpersonalnych. Ważną kwestią jest tzw. aktywne słuchanie, czujne wsłuchiwanie się w wypowiedzi informatora, interpretowanie ich na bieżąco, zadawanie właściwych pytań, a tym samym odpowiednie kierowanie wywiadem, elastyczność i umiejętność reagowania na nowe sytuacje[146]. Do katalogu „etyki” dobrego wywiadu można też dodać inne kwestie: przychodzenie na wywiad przygotowanym; unikanie wtrącania się w wypowiedzi; utrzymywanie kontaktu wzrokowego; unikanie niepożądanych reakcji niewerbalnych; przełamywanie lodów niezobowiązującą rozmową przed rozpoczęciem wywiadu; akceptowanie przejawów gościnności; personalizacja wywiadu[147]. Jeśli do tych kwestii dodać obowiązek dbania o odpowiednie dokumentowanie wywiadu i obserwacji, pamiętanie o wszystkich aspektach archiwum, których dotyczą szczegółowe pytania badawcze, a także obecność świadomości, że takiej wizyty i rozmowy, w przypadku ewentualnego niepowodzenia, właściwie nie sposób powtórzyć – daje to dość pokaźny katalog powodów do stresu, zwłaszcza biorąc pod uwagę mój początkowy brak doświadczenia w prowadzeniu badań terenowych. Z każdym kolejnym odwiedzanym archiwum radziłam sobie z tym lepiej, jednak zawsze był to istotny czynnik, gdy przygotowywałam się do badania terenowego.

Już w czasie badania pilotażowego okazało się, że przebieg procesu badawczego jest bardzo wymagający. Emocjonalna dynamika studium przypadku wyglądała następująco:

---

[145] R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 104.

[146] S. Kvale, *InterViews*, s. 134, 138; R. K. Yin, *Studium przypadku*, s. 105–108.

[147] M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, s. 91–93. Patrz też: S. Kvale, *InterViews*, s. 153–154.

- faza entuzjazmu – zaangażowanie w temat, studia wstępne po uzyskaniu zgody na badanie, chęć wyjścia w teren i badania rzeczywistości;
- faza cytowania – po wizycie w terenie, zapał, świadomość zdobycia ważnych informacji, do których wcześniej nikt nie miał dostępu, dzielenie się entuzjazmem z kolegami po fachu i najbliższymi;
- faza ciszy – brak cytowania, żmudne przygotowywanie danych, kodowanie i pisanie raportu;
- (ewentualnie) faza ciszy przepełnionej irytacją – gdy od wizyty w archiwum upłynęło dużo czasu, a w dalszym ciągu nie ma skończonego raportu;
- faza ulgi z oczekiwaniem – ulga po wysłaniu informatorowi raportu wraz z niepewnością dotyczącą jego opinii;
- faza finalna – ekscytacja związana z zakończeniem pracy nad przypadkiem, jak najszybsze wprowadzanie poprawek i publikowanie raportu[148].

Z pewnymi zmianami, zależnymi m.in. od wielkości opisywanego archiwum oraz zazębiania się etapów badania różnych przypadków, przechodziłam tę drogę kilkakrotnie, z czasem jednak przyzwyczajając się do tej dynamiki.

Opisywanie w publikacji naukowej emocjonalnych problemów związanych z jej przygotowaniem może wydawać się dziwne, a nawet niestosowne. Sądzę jednak, że w przypadku podejścia, w jakim badacz jest głównym narzędziem mającym ogromny wpływ na ostateczny kształt wyników, jest to czynnik istotny, którego poznanie należy umożliwić czytelnikowi. Ponadto mam nadzieję, że w przyszłości informacje te mogą się okazać przydatne dla kolejnych badaczy dziedziny archiwalnej, wychodzących w teren.

W tym duchu zacytuję również Roberta E. Stake'a, który zdefiniował sześć cech często towarzyszących osobom stosującym jakościowe studia przypadków:

---

[148] Opis ten w dużej części zainspirowany został charakterystyką „emocjonalnej dynamiki wywiadu badawczego" autorstwa Steinara Kvale: S. Kvale, *InterViews*, s. 94, ramka 5.1. Na szczęście nie spotkała mnie wspominana przez Kvale faza wyczerpania, kiedy badaczowi brak czasu i siły na spisanie wyników badania, nie może dokończyć sprawozdania, a projekt go obezwładnia.

1. Zależy nam na przypadku albo badanym zjawisku. Często w nie wierzymy. […] Mamy nadzieję, że działa. Jesteśmy nastawieni na dostrzeganie dowodów sukcesu.
2. Obchodzi nas badanie przypadków. Chcemy, aby obchodziło innych. Chcemy ich do tego zachęcać. Promujemy studia przypadków – nasze własne i naszych kolegów. Preferujemy metody, które umożliwiają dobrą pracę w terenie i zachęcamy innych do tego, aby również ich używali.
3. Popieramy racjonalność. Chcemy być klarowni, logiczni oraz bezstronni i chcemy, aby nasi sponsorzy i inni interesanci, nasi koledzy i przedstawiciele władz uczelni też tacy byli. […]
4. Chcemy być wysłuchani. Martwi nas, jeśli nikt nie używa naszych badań. Czujemy, że raporty z przypadków są bardziej użyteczne, jeśli uczestnicy będą angażowali się w badanie. […]
5. Niepokoi nas stan tych w gorszej sytuacji[149]. […]
6. Popieramy demokratyczne społeczeństwo. Postrzegamy demokrację jako zależną od wymiany dobrej jakościowo informacji, którą zapewnia nasze badanie[150].

W mniejszym lub większym stopniu identyfikuję się z każdym z tych stwierdzeń, które mogą być postrzegane zarówno jako cechy neutralne, jak i pozytywne wartości lub negatywne skrzywienia. Jestem wobec Czytelnika zobowiązana do ich przedstawienia.

W kolejnych rozdziałach umieściłam pełne raporty z odwiedzonych archiwów społecznych. Czytając je, warto mieć na uwadze proces ich powstawania – zarówno jego aspekty merytoryczne i metodologiczne, jak i emocjonalne wyzwania, jakim musiałam sprostać. Uważam, że daje to szerszy i pełniejszy obraz procesu badawczego.

---

[149] W oryg. *underprivilege* – odnosi się do ludzi, ale nie tylko (może dotyczyć również archiwów).

[150] R. E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, s. 86.

Rozdział IV

Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl
Łódź

1B. Skrócony opis projektu

Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl to oddolna inicjatywa, zapoczątkowana przez młodych mieszkańców Łodzi, której celem jest zebranie i udostępnienie informacji na temat dawnej Łodzi – przede wszystkim w postaci nagrań historii mówionej oraz kopii fotografii przedstawiających miasto w przeszłości. Idea inicjatywy zasadza się na przedstawieniu przeszłości Łodzi z perspektywy „zwykłego człowieka"

1C. Informator

Michał Gruda – członek Stowarzyszenia (bez dodatkowych funkcji), obecnie koordynator projektu (główna osoba zajmująca się archiwum).

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	5.11.2015 r. Galeria w Miejskim Punkcie Kultury PREXER – UŁ, Łódź, ul. Pomorska 39
Data i miejsce obserwacji	jw.
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	jw. oraz po kontakcie mailowym – zrzuty ekranu otrzymane 20 grudnia 2015 r.; ponadto w trakcie studiów wstępnych przed wywiadem i w trakcie sporządzania raportu po wywiadzie

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatora we wrześniu 2016 r. i styczniu 2017 r.
Raport opublikowano w Repozytorium UMK 4.01.2017 r.[1]
Pomoce informacyjno-ewidencyjne (ich zrzuty ekranu) przesłane przez M. Grudę pocztą elektroniczną po badaniu terenowym.

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich Topografie,
w skrócie też: Stowarzyszenie Topografie

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Głównym tematem zasobu jest miasto Łódź – to, jak wygląda obecnie oraz to, jak się zmieniało i wciąż zmienia na przestrzeni czasu. Szczególnie

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Miastograf – Cyfrowe Archiwum Łodzian – szkic raportu z badania pilotażowego*, 2017, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/3945 [dostęp: 11.07.2019].

interesująca jest dla twórców archiwum „nieoficjalna" historia miasta, tj. ta opowiadana przez zwykłych mieszkańców, a nie przez celebrytów, oficjeli czy instytucje

2C. Lokalizacja i teren działania

Łódź
Specyficzne warunki miejsca: Łódź jest miastem bardzo szybko zmieniającym się, co ma związek z tematyką zasobu archiwum (tj. opisaniem miasta – stąd nazwa Miastograf); nie bez znaczenia są również drastyczne zmiany, jakie zaszły w tkance miasta zwłaszcza w latach 60. XX w. – część starszych mieszkańców wciąż pamięta kształt miasta sprzed modernizacji, w przeciwieństwie do młodszej części miejskiej społeczności

2D. Data powstania

2007

3. Początki

Stowarzyszenie zostało założone przez studentów geografii, socjologii, kulturoznawstwa, filmoznawstwa, pedagogiki oraz informatyki. Krótko po powstaniu liczyło około 15 osób, przy czym aktywnie działało 10. Projekt cyfrowego archiwum (obecnie pod nazwą Miastograf) był projektem założycielskim organizacji, powstałym przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej w ramach programu „Młodzież w działaniu", którego celem (mającym „zawiązać" archiwum) był Festiwal Miejskich Odkrywców Miastograf.

Twórcy archiwum inspirowali się podobnymi projektami *public history*, dokumentującymi historię miejsc popularnymi w Stanach Zjednoczonych.

Lata 2007–2008 były okresem masowego wyjazdu Polaków zagranicę. Stowarzyszenie w pewnym stopniu powstało w odpowiedzi na to zjawisko – na negatywne opinie wielu młodych łodzian na temat ich miasta, problemy z tożsamością mieszkańców oraz poczucie braku historii miejsca, z którą mogliby się identyfikować.

Pomysł związany był też z przeświadczeniem twórców, że mimo popularności zjawiska wymieniania się kopiami starych fotografii w Internecie (w tym na portalu Facebook) oraz rosnącego zainteresowania historią lokalną, brakuje jakiejś inicjatywy, która zbierałaby w jednym miejscu najbardziej interesujące materiały; brak narzędzia, które służyłoby kompleksowemu oraz wygodnemu dokumentowaniu historii miasta. Jednocześnie twórcy Stowarzyszenia uznali, że instytucje państwowe (tj. archiwa i muzea) skupiają się na dokumentowaniu historii miasta, a nie biorą pod uwagę historii jego mieszkańców, a tym samym nie uwieczniają tego, co osobiste, codzienne i związane z doświadczaniem Łodzi. Kolejnym powodem powstania Stowarzyszenia był brak w Łodzi instytucji, która zajmowałaby się zagadnieniem oddolnego utrwalania historii miasta.

W początkowym okresie istnienia planowana strona internetowa powstała przy finansowym wsparciu Stowarzyszenia Naukowego Collegium Invisible (do którego należał jeden z członków Stowarzyszenia Topografie). Druga wersja strony znajdowała się online pod adresem www.topografie.pl (obecnie jest to adres strony WWW Stowarzyszenia) i powstała dzięki wsparciu Fundacji Orange. Trzecia wersja strony o nazwie Miejscownik znajdowała się pod adresem www.miejscownik.org. Obecnie funkcjonująca, czwarta wersja portalu (www.miastograf.pl) miała premierę w czerwcu 2014 r., podczas Festiwalu Łódź Czterech Kultur i powstawała w latach 2013–2014. Projekt Cyfrowego Archiwum Łodzian Miastograf powstał dzięki wsparciu Narodowego Instytutu Audiowizualnego oraz Muzeum Historii Polski w ramach programu „Patriotyzm jutra".

„Zaczynem" Cyfrowego Archiwum Łodzian były kopie zdjęć uzyskanych dzięki współpracy z Miejskim Konserwatorem Zabytków oraz kilkadziesiąt nagrań *oral history*.

Początkowo najistotniejszym punktem działalności Miastografu było nagrywanie historii mówionej – twórcom zależało na tworzeniu jak największej liczby nagrań, z jak najstarszymi mieszkańcami miasta, aby jeszcze zdążyć ocalić pamięć o dawnej Łodzi. Z czasem, w związku z rozwojem Internetu i portali społecznościowych, twórcy inicjatywy zdecydowali, że aby z sukcesami funkcjonować w społeczeństwie, muszą środek ciężkości przenieść na zdjęcia, ze względu na popularność starych fotografii w Internecie.

4. Cele istnienia

Nazwa Miastograf nawiązuje do głównego celu Archiwum, czyli do opisania miasta Łodzi, umożliwienia wirtualnego poruszania się po nim i odczytywaniu go na wielu poziomach, tj. nie tylko przez warstwę historyczną, faktograficzną, ale też przez spojrzenie w jego klimat i „duszę". Tym samym twórcy chcieli nadać miastu nowy kontekst oraz budować jego tożsamość – w przekonaniu, że mieszkańcy Łodzi mają z tą tożsamością problem. Członkowie stowarzyszenia wyszli z założenia, że najistotniejsze w projekcie są trudniej uchwytne i często pomijane historie zwykłych łodzian, życie codzienne, składające się na historię całego miasta, a nie historia „oficjalna". Dlatego świadkami historii w Miastografie nie są wybitne, rozpoznawane w całym kraju postaci czy celebryci, lecz zwykli mieszkańcy, zwłaszcza ci najstarsi.

Miastograf ma być również narzędziem, dzięki któremu mieszkańcy Łodzi uświadomią sobie wartość swoich domowych archiwów – nie tylko dla historii ich samych czy ich rodziny, ale również dla dziejów miasta i jego tożsamości. Ma budzić przekonanie, że domowe zdjęcia oraz osobiste wspomnienia są narodowym dziedzictwem kulturowym. Archiwum jest środkiem służącym popularyzacji tych materiałów, dzięki czemu mogą się z nimi zapoznać setki czy nawet tysiące osób, a nie tylko najbliższa rodzina.

Wykonując kopie fotografii, archiwum stawia sobie za cel także ochronę, często bardzo cennych, prywatnych zbiorów, które niejednokrotnie po śmierci właściciela ulegają zniszczeniu. Jednocześnie Miastograf scala kopie fotografii rozproszone w wielu miejscach sieci, umożliwiając łatwiejszy do nich dostęp.

Kolejnym celem istnienia Cyfrowego Archiwum Łodzian jest zwrócenie uwagi władz miejskich na wartość zabytkowej łódzkiej zabudowy Śródmieścia, a także wzbudzenie w młodych łodzianach zainteresowania lokalną historią i obudzenie lokalnej tożsamości, a w konsekwencji stworzenie poczucia, że warto dbać o swoje miasto.

5. Siedziba

Dzięki umowie z Uniwersytetem Łódzkim, podpisanej w sierpniu 2010 r., Stowarzyszenie Topografie korzysta z pomieszczeń w Miejskim Punkcie Kultury PREXER – UŁ (jest to dawna fabryka projektorów PREXER). Kwestie lokalowe nie odgrywają jednak dużej roli w działalności archiwum ze względu na obecność wyłącznie materiałów w postaci elektronicznej.

Stowarzyszenie korzysta również z galerii w Miejskim Punkcie Kultury PREXER – UŁ, gdzie organizowało wystawy.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

W skład zasobu wchodzą kopie fotografii oraz pocztówek, nagrania historii mówionej oraz kopie prasy.

❖ Kopie fotografii

Zbiór kopii fotografii tworzą trzy główne części:

- zbiór Miejskiego Konserwatora Zabytków

Zawiera prawie tysiąc fotografii przekazanych (wypożyczonych) stowarzyszeniu przez p.o. Dyrektora biura Miejskiego Konserwatora Zabytków Kamilę Kwiecińską-Trzewikowską, w ramach współpracy z Urzędem Miasta Łodzi celem stworzenia kopii. Stowarzyszenie sporządziło ich opis oraz wykonało kopie, a następnie oddało konserwatorowi oryginały wraz z ich cyfrowymi odwzorowaniami. Opracowanie i digitalizacja była możliwa dzięki dotacji z Festiwalu Czterech Kultur. Materiały te stały się punktem wyjścia do założenia Cyfrowego Archiwum.

Autor zdjęć jest nieznany – imię i nazwisko pojawia się na odwrocie tylko jednej fotografii.

Fotografie przedstawiają Łódź z lat 1959–1969, kiedy miasto przechodziło gruntowną metamorfozę, związaną z budową tras przelotowych północ–południe i wschód–zachód; dokumentują m.in. wyburzenia dużej części kamienic w Śródmieściu (na zlecenie urzędu dokumentowano budynki przeznaczone do wyburzenia), stąd wysoka wartość kolekcji.

Obecnie duża część zdjęć umieszczonych na stronie WWW jest niewidoczna dla użytkowników z powodu błędu w skrypcie, który pojawił się w trakcie ładowania zdjęć na stronę, co spowodowało przesunięcie opisów.

- zbiór Wiesława Kaczmarka

Ponad tysiąc fotografii wykonanych w latach 90. i 2000. przez Wiesława Kaczmarka – prezesa Zarządu Głównego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Warszawie, pochodzącego z Łodzi. Wśród nich znajdują się również zdjęcia już nieistniejących budynków fabrycznych oraz zabytkowych klatek schodowych z łódzkich kamienic. Są to fotografie o charakterze „inwentarzowym", dokumentujące budynki, niekiedy wielokrotne ujęcia jednej ich części, jeśli nie udało się objąć całości w jednym kadrze. Szczególnie cenne zwłaszcza w przypadku kamienic już nieistniejących.

- zbiór Edwina Dekkera

Prawie 300 fotografii wykonanych przez Edwina Dekkera – Holendra studiującego w Łodzi na początku lat 90. (patrz: załącznik nr 1). Autor zafascynowany był np. osobami w podeszłym wieku, więc na wielu zdjęciach znajdują się starsi łodzianie.

Ponadto Stowarzyszenie posiada również kopie zdjęć przekazanych przez pojedyncze osoby, w mniejszej liczbie, a także stare pocztówki pochodzące z Łodzi (obecnie nieudostępniane online ze względu na prawa autorskie) oraz współczesne zdjęcia miasta, wykonywane przez jego członków.

Obecnie Stowarzyszenie czyni starania, aby scalić na swoim portalu cyfrowe odwzorowania fotografii dokumentujących łódzką elektrownię EC1 oraz fotografie z archiwum Zakładu Wodociągów i Kanalizacji w Łodzi, które w znacznej liczbie funkcjonują już w sieci.

❖ Nagrania historii mówionej

Nagrania historii mówionej – ok. 80 wywiadów (online dostępne tylko niewielkie fragmenty audio) nagrano w ramach projektów:

- „Powiedzieć miasto – łódzkie historie mówione" – wywiady z najstarszymi mieszkańcami Łodzi.
- „Życie dziełem" – wywiady z przedstawicielami elit kulturotwórczych Łodzi.

- „Łódź akademicka w biografiach" – wywiady z pierwszymi absolwentami i profesorami na temat początków Uniwersytetu Łódzkiego (we współpracy z Uniwersytetem Łódzkim).
- „Ginące rzemieślnicze zawody Łodzi" – wywiady z osobami wykonującymi rzadkie lub ginące profesje (np. zdun, koronczarka, szczotkarka, kurdybnik, witrażysta, gorseciarka).

O projekcie „Powiedzieć miasto": Historie mówione pozyskiwane są przez członków Stowarzyszenia w celu zapisania historii życia poszczególnych osób, ich żywej pamięci, która zawiera to, co umyka nauce i odchodzi w zapomnienie. Nagrywane wywiady są subiektywnymi opowieściami o Łodzi; zawierają fakty i wspomnienia, których w inny sposób nie da się uchwycić i zachować. Osoby biorące udział w projekcie przyjęły trzy założenia:

1. Historią jest wszystko, co się wydarzyło.
2. Każdy z nas ma ważną historię do opowiedzenia.
3. Historią jest to, co się przeżyło (a więc nie tylko fakt, ale także stosunek emocjonalny do niego, jego interpretacja).

❖ „Wycinki prasowe" – setki stron cyfrowych kopii prasy, obecnie w trakcie opracowania; ze względów prawnoautorskich online dostępna tylko niewielka część, pochodząca z wydawnictw przedwojennych.

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób cyfrowy
(w wersji papierowej wyłącznie zgody podpisane przez świadków historii).

6B. Wielkość zasobu

Łącznie ok. 5 tys. kopii zdjęć (oraz współczesnych fotografii cyfrowych);
75 GB historii mówionych (ok. 80 wywiadów);
Kilkaset „wycinków prasowych".

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne

Rękopisy
Fotografie tradycyjne

Fotografie cyfrowe	×
Wideo analogowe	
Wideo cyfrowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	×
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub wideo)	
Druki ulotne	
Książki i czasopisma	
Muzealia	

Kopie cyfrowe

Rękopisy	
Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	
Inne	× (kopie prasy)

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

Stowarzyszenie zorganizowało dwie wystawy w Galerii Miejskiego Punktu Kultury PREXER-UŁ, związane z promocją akcji historii mówionej „Powiedzieć miasto" oraz „Ginące rzemieślnicze zawody Łodzi". Ponadto zorganizowano dwudniową wystawę na ul. Piotrkowskiej w ramach Festiwalu Łódź Czterech Kultur, prezentującą część zdjęć przekazanych przez Miejską Konserwator Zabytków (ok. 40).

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

W maju 2010 r. Stowarzyszenie zorganizowało zamknięte spotkanie dla przedstawicieli najbardziej znanych organizacji o podobnym profilu, tj. zajmujących się nagrywaniem historii mówionej (wtedy nawiązano kontakt

z Ośrodkiem KARTA z Warszawy i Bramą Grodzką – Teatrem NN z Lublina).

W 2010 r. Stowarzyszenie zorganizowało cykl szkoleń dla nauczycieli łódzkich szkół wszystkich stopni, których celem było urozmaicenie i unowocześnienie oferty edukacji regionalnej w Łodzi. Szkolenie obejmowało wykorzystanie w edukacji przestrzeni miejskiej i nowoczesnych technologii. W projekcie wzięło udział 40 nauczycieli.

Członkowie Stowarzyszenia uczestniczyli w „Łódzkich Senioraliach 2014", promując portal Miastograf.pl – informując jaka jest jego idea, jak funkcjonuje. Po prezentacji zgłosiły się dwie osoby chętne, by przekazać materiały do archiwum.

W ramach poszukiwania świadków historii poszukiwano łódzkich włókniarek, chętnych do udzielenia wywiadu, organizując spotkania w domach seniora, prezentując na nich portal Miastograf.pl.

Planowane są spotkania w ramach współpracy z Muzeum Tradycji Niepodległościowej, mające na celu wypromowanie zasobów muzeum.

Planowane jest stworzenie 3 scenariuszy zajęć dla 3 poziomów nauczania – szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum oraz zorganizowanie spotkania z nauczycielami (w formie warsztatowej) w celu zaproponowania możliwości wdrożenia scenariuszy w trakcie lekcji.

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

Stowarzyszenie jest pionierem w kwestii organizacji gier miejskich w Łodzi. Największą z nich jest trwająca dwa tygodnie (17.04–1.05.2010) gra „ŁódźBój", w której wzięło udział 38 drużyn (135 graczy). Gra składała się z ok. 60 zadań publikowanych na stronie internetowej, a część zadań wymagała użycia nowoczesnych technologii, np. fotokodów czy bluetooth. Gra popularyzowała wśród młodzieży historię Łodzi, a zadania dotyczyły m.in. geografii, biologii czy architektury. Po zakończeniu gry opublikowano (na licencji Creative Commons) broszury metodyczne dla nauczycieli, wyjaśniające sposób organizowania tego typu gier terenowych.

Przykłady innych gier organizowanych przez Stowarzyszenie:

- „Łap złodzieja!", 1.06.2008 r., gra była fabularnie osadzona w okresie dwudziestolecia międzywojennego; jej celem było rozwiązanie zagadki Maksa Borensztajna – znanego również jako Ślepy Maks; ok. 40 graczy.
- „Zmotaj Fabrykę!", 18.10.2008 r., gra była fabularnie osadzona w końcu XIX w.; gracze wcielili się w początkujących fabrykantów, każda grupa musiała doprowadzić do powstania własnej fabryki; gra zorganizowana we współpracy z Muzeum Kinematografii, Muzeum Sztuki, Muzeum Książki Artystycznej, Centralnym Muzeum Włókiennictwa, Galerią Ikona; 60 graczy.
- „Krok w niepodległość", 10.11.2008 r., gra była fabularnie osadzona w 1918 r. i związana z wydarzeniami tego roku oraz z postacią Aleksego Rżewskiego – pierwszego prezydenta Łodzi w niepodległej Polsce; była to trzecia odsłona gry, zorganizowana we współpracy ze Związkiem Harcerstwa Rzeczypospolitej i Narodowym Centrum Kultury; ok. 250 graczy.
- „Przestudiuj Łódź", 26.07.2009 r., gra zorganizowana dla stypendystów fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia" dotycząca historii, kultury, topografii i życia studenckiego Łodzi; zrealizowana na zlecenie Uniwersytetu Łódzkiego; ok. 300 graczy.
- „InsynUŁacje", 29.05.2010 r., gra stworzona na zaproszenie Uniwersytetu Łódzkiego z okazji 65-lecia uczelni; 14 grup uczestników.

Za gry miejskie przeprowadzone w 2008 roku Stowarzyszenie Topografie zostało uhonorowane Punktem dla Łodzi – nagrodą przyznawaną za godne naśladowania łódzkie inicjatywy.

7D. Działalność wydawnicza

Stowarzyszenie nie prowadzi działalności wydawniczej; wyjątkiem jest podręcznik do historii mówionej, opublikowany w wersji elektronicznej na stronie internetowej Cyfrowego Archiwum Łodzian.

7E. Inne

Bardzo ważnym działaniem podejmowanym przez Stowarzyszenie Topografie jest prowadzenie strony internetowej Miastograf.pl, która nie jest

wyłącznie medium służącym przekazywaniu informacji na temat projektu, a celem projektu samym w sobie. Serwis ten ma charakter społecznościowy, każdy może tworzyć jego treści, dodając fotografie lub opisy materiałów i komentując je. Wspólnotowe gromadzenie wiedzy, zastosowanie idei folksonomii (czyli społecznościowego opisywania treści) i historii obywatelskiej, współpraca z ośrodkami naukowymi, instytucjami publicznymi oraz trzecim sektorem sytuuje ten projekt w nurcie Historii 2.0.

W roku 2014, w ramach popularyzacji najnowszej wersji strony internetowej, Stowarzyszenie zorganizowało wielopoziomową akcję promocyjną w ramach Festiwalu Łódź Czterech Kultur. Na ul. Piotrkowskiej, obok wystawy (patrz: 7A) ulokowano fotobudkę robiącą zainteresowanym zdjęcia z logo Miastografu.

Głównym kanałem promocji inicjatywy jest Facebook, gdzie regularnie publikowane są posty udostępniające fotografie posiadane przez Stowarzyszenie.

W ramach promocji swoich działań oraz zachęcenia łodzian do dzielenia się swoimi fotografiami i wspomnieniami Stowarzyszenie wypuściło krótki, pięciominutowy film opisujący archiwum oraz dwie animacje (w tym *Dziewczyna z neonu*; dostępne w serwisie YouTube).

Powstała również bezpłatna aplikacja mobilna wykorzystująca treści Miastografu (patrz: Nowoczesne technologie).

Stowarzyszenie organizowało również projekcje filmowe, olimpiadę sportów miejskich, wystawy fotograficzne, Łódzkie Spotkania Fotografii Awangardowej „Lomografie".

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

Stowarzyszenie

8B. Sposób zarządzania

Niewielkie Stowarzyszenie bez rozbudowanej hierarchii (zarząd + członkowie).

8C. Instytucje współpracujące

- Miejski Konserwator Zabytków (wypożyczenie fotografii do zeskanowania);
- Muzeum Miasta Łodzi (wspiera głównie swoją marką, rzadziej pomocą finansową);
- Uniwersytet Łódzki (m.in. współpraca z prof. K. Kazimierską, socjolożką specjalizującą się w historii mówionej; organizowanie gier miejskich);
- Polskie Towarzystwo Historii Mówionej (kontakt);
- Brama Grodzka – Teatr NN (głównie wymiana wiedzy i doświadczeń);
- Ośrodek KARTA (w tym: uczestnictwo w I Kongresie Archiwów Społecznych);
- Izba Pamięci Osiedla im. Józefa Montwiłła-Mireckiego w Łodzi.

Obecnie Stowarzyszenie rozpoczyna współpracę z Muzeum Tradycji Niepodległościowej, które ma prezentować swoje zbiory na portalu Miastograf.pl. Zbiory te są umieszczane na stronie WWW, ale nie są jeszcze dostępne dla użytkowników.

9. Finansowanie

Miastograf ma charakter niekomercyjny. Projekt nie ma stałego źródła finansowania, a jedynie okresowe środki pozyskiwane w ramach dotacji z różnych instytucji (Unia Europejska – program „Młodzież w działaniu", Narodowy Instytut Audiowizualny, Muzeum Historii Polski – program „Patriotyzm jutra", Fundacja Orange – program „Akademia Orange", Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – konkurs „Aktywność Obywatelska" i „Kultura ludowa i tradycyjna", Urząd Miasta Łodzi, Stowarzyszenie Naukowe Collegium Invisible).

Osoby zaangażowane w projekt pracują społecznie za wyjątkiem okresów otrzymywania dotacji.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

W chwili powoływania do życia Stowarzyszenie miało ok. 15 członków (aktywnie działało 10). Byli to studenci różnych kierunków, jak: socjologii, kulturoznawstwa, architektury, geografii, informatyki czy pedagogiki.

Obecnie w pracach nad Cyfrowym Archiwum Łodzian – Miastograf.pl, na stałe udział biorą cztery osoby: Agata Zysiak (socjolożka), Łukasz Biskupski (kulturoznawca, filmoznawca), Marta Madejska (kulturoznawczyni), Michał Gruda (socjolog). Osoby te pracują na rzecz Stowarzyszenia społecznie. Są zatrudniani i otrzymują wynagrodzenie tylko wtedy, gdy projekt jest finansowany/dotowany.

Ponadto nad Cyfrowym Archiwum Łodzian pracują jeszcze trzy osoby: Piotr Nizio (informatyk) oraz dwie wolontariuszki – byłe praktykantki.

Stowarzyszenie korzysta również z pomocy ok. 10 osób – współpracujących w ramach projektów (nagrywanie wywiadów, transkrybowanie), osoby te zatrudniane są na umowę zlecenie.

10A. Liczba osób zaangażowanych

Obecnie łącznie 7 (wraz z informatykiem i dwiema wolontariuszkami).

10B. Pełnione funkcje

Obecnie koordynatorem archiwum jest Michał Gruda, pozostałe osoby, ze względów osobistych, czasowo ograniczyły swoje zaangażowanie w prace Stowarzyszenia.
Marta Madejska i Agata Zysiak, również ze względu na swoje zainteresowania badawcze, zajmują się w archiwum przede wszystkim historiami mówionymi.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	
Umowa cywilno-prawna	×
Praktyki	×

Staż
Inne

Stowarzyszenie bazuje na pracy społecznej (wolontariacie) osób współpracujących z nim na stałe, nie ma bowiem stałego źródła finansowania. Praca wykonywana na rzecz archiwum jest odpłatna tylko w przypadku, gdy archiwum uzyska dotację celową na swoje działania.
Informatyk współpracujący z archiwum pobiera za swoją pracę opłaty dużo niższe niż jest to przyjęte w jego środowisku zawodowym, pracuje poniekąd „półspołecznie", zajmując się Miastografem w wolnym czasie; gdy Stowarzyszenie dysponuje środkami finansowymi (bo dostało dotację), może wtedy zapłacić za usługi informatyczne i dzięki temu prace okresowo nabierają szybszego tempa.
Ponadto w archiwum pracowały dwie praktykantki, obecnie działające w ramach wolontariatu.

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Brak zaprojektowanego programu pozyskiwania wolontariuszy.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

Portal ma charakter społecznościowy, więc użytkownicy, po zalogowaniu (przez serwisy Facebook lub Google+), mogą sami dodawać materiały na stronę, jednak ta możliwość, wbrew założeniom Miastografu, wykorzystywana jest bardzo rzadko.

Często (zwłaszcza osoby starsze) wypożyczają swoje fotografie z prośbą o ich zeskanowanie i opisanie; po czym to członkowie Stowarzyszenia umieszczają materiały na portalu.

Apel o przekazywanie materiałów i dzielenie się wspomnieniami jest również wystosowywany w przypadku działań promocyjnych archiwum, np. w trakcie „Łódzkich Senioraliów".

Do świadków historii dociera się również dzięki osobistym kontaktom i prasie.

„Dotacyjny" tryb nagrywania relacji powoduje, że są one zazwyczaj nakierowane pod kątem danego projektu, mają więc założony jakiś obszar tematyczny, który jest brany pod uwagę przy wybieraniu świadków historii.

Część zasobu archiwum stanowi kilkadziesiąt relacji zebranych przez Agatę Zysiak w trakcie pisania pracy doktorskiej na temat socjalistycznego uniwersytetu (wywiady z najstarszymi profesorami, którzy pamiętali czasy powstawania Uniwersytetu Łódzkiego); do czasu publikacji pracy nie są one jednak udostępniane.

Historia mówiona nagrywana jest metodą wywiadu biograficznego – tj. świadek opowiada o swoim życiu (bez podpowiedzi czy dodatkowych pytań w trakcie opowieści; pytania pojawiają się dopiero po jej ukończeniu); wyzwaniem dla dokumentalistów jest w związku tym zachowanie metodologicznej poprawności, przy jednoczesnym nakierowaniu projektu na konkretny temat. Wywiad trwa zazwyczaj do trzech godzin.

Częstą sytuacją jest łączenie nagrywania wywiadu ze skanowaniem dokumentów świadka historii; ponadto świadkowie są fotografowani.

Świadkowie historii podpisują stosowne zgody na archiwizację i udostępnianie relacji.

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Nie dotyczy.

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

- akcje popularyzacyjne na Facebooku oraz YouTube;
- uczestnictwo w „Łódzkich Senioraliach" i pogadanki w domach seniora;
- kontakty osobiste.

11C. Rejestracja wpływów

Rejestruje się historie mówione, uzupełniając rekord w spisie rozmówców (patrz: sekcja 13 – Opracowanie zasobu archiwalnego).

11D. Selekcja materiałów

Kopie fotografii lub fotografie przeznaczone do kopiowania selekcjonuje się ze względu na główny cel projektu, tj. opisanie miasta. Twórców archiwum nie interesują zdjęcia przedstawiające ludzi lub tylko ludzi (co zresztą komplikuje kwestie udostępniania, w związku z potrzebą uzyskania zgody na upublicznienie wizerunku od osób przedstawionych). Ponadto zdjęcia muszą przedstawiać Łódź, nie są więc włączane do zasobu np. „fotografie z wakacji". Nie obowiązuje za to cezura czasowa – nie ma zdjęć zbyt nowych, aby mogły się znaleźć w Miastografie. Członkowie Stowarzyszenia ponadto umieszczają na portalu zdjęcia współczesne, dokumentujące zmieniający się wciąż dynamicznie krajobraz miasta. Fotografie nie muszą być profesjonalne lub bardzo wysokiej jakości.

W przypadku historii mówionej selekcja rozmówców dokonywana jest ze względu na temat projektu.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

Sporządza się kopie fotografii; historia mówiona jest wywoływana przez archiwum, podobnie jak współczesne fotografie miasta – jest więc oryginałem; Stowarzyszenie nie przejmuje oryginałów dokumentów tradycyjnych.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	
Depozyt	
Wypożyczenie	
Inne	× historia mówiona – wywołana przez archiwum pozostałe materiały – kopie

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

Archiwum zawiera wyłącznie materiały cyfrowe.

Materiały cyfrowe są przechowywane na dysku przenośnym Stowarzyszenia oraz na prywatnych komputerach jego członków (materiały z poszczególnych projektów, za które odpowiadały dane osoby). Ponadto w siedzibie organizacji przechowywana jest macierz dyskowa, służąca sporządzaniu kopii zapasowej danych; zawiera ona swego rodzaju „archiwum zakładowe", tj. m.in. fotografie dokumentujące działalność organizacji.

Większość wywiadów historii mówionej, w ramach projektu dotacyjnego Narodowego Instytutu Audiowizualnego, została przekazana do NInA i zabezpieczona na tamtejszych serwerach.

Wywiady historii mówionej wraz z dotyczącymi ich materiałami przechowywane są łącznie, na dysku przenośnym, w folderze „Archiwum Pamięci Łodzian". Każdy folder odnosi się do jednego rozmówcy (nazwa folderu składa się z numeru kolejnego rozmówcy oraz imienia i nazwiska, np. „12 Władysław Popiół"). W takim folderze znajdują się nagrania historii mówionej (całość wywiadu), fragmenty nagrania (wytypowane na stronę WWW lub do wystawy), transkrypcja całości wywiadu oraz wybranych fragmentów, biogram świadka historii oraz fiszka wypełniona zgodnie z opracowaniem „Historie mówione – podręcznik", a także współczesne zdjęcie osoby udzielającej wywiadu i cyfrowe kopie przekazanych przez nią do zeskanowania materiałów.

Na dysku przenośnym przechowywane są również kopie fotografii, pocztówek i prasy. W osobnych folderach przechowywane są fotografie od Miejskiego Konserwatora Zabytków, Wiesława Kaczmarka oraz Edwina Dekkera, ale też materiały, co do których archiwum nie ma praw pozwalających na ich udostępnianie, a dopiero się o nie stara, tj. zdjęcia z elektrowni EC1 oraz archiwum ZWiK-u. Najobszerniejszy jest folder zawierający materiały od Wiesława Kaczmarka, w którym znajduje się ok. 4800 plików. W tej liczbie oprócz cyfrowych kopii fotografii znajdują się również wycinki prasowe („Gazeta Wyborcza") i strony internetowe. Na dysku przechowywane są również wyniki kwerendy przeprowadzanej przez Michała Grudę dla

Łódzkiej Szkoły Filmowej (lata 90., „Gazeta Wyborcza" i „Dziennik Łódzki"), ponad 1500 plików.

12A. Warunki magazynowe

Nie dotyczy.

12B. Sprzęt i wyposażenie

Dysk przenośny, macierz dyskowa, dyski twarde w prywatnych komputerach członków Stowarzyszenia.

12C. Dodatkowe uwagi

Brak.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

OPIS HISTORII MÓWIONEJ:

Dla każdego rozmówcy (i tym samym – każdego wywiadu) uzupełnia się tzw. fiszkę wywiadu w wersji elektronicznej (wg wzoru dostępnego w publikacji „Historia mówiona – podręcznik").

Do wywiadów sporządzana jest wierna, szczegółowa transkrypcja (łącznie z zaznaczeniem przerw, zająknięć i wszystkich cech rozmowy).

Z rozmów „wycinane" są interesujące fragmenty w celu umieszczenia ich online (wywiady w całości nie są zamieszczane w portalu ze względu na poufność treści i zbytnią obszerność, zdaniem członków Stowarzyszenia, nieinteresującą dla użytkowników) lub na wystawach. Transkrypcja wywiadu w celu umieszczenia na stronie WWW jest dodatkowo edytowana w celu nadania bardziej „literackiej" formy.

OPIS KOPII FOTOGRAFII:

Podstawowy opis fotografii na portalu (zazwyczaj powstający w chwili umieszczania zdjęć online): tytuł, autor, data, tagi.

Portal uniemożliwia sortowanie zdjęć wg osób, które je wprowadziły do systemu lub wg autorów – nie można np. zobaczyć wszystkich zdjęć E. Dekkera, a wyłącznie fotografie w podziale na miejsca, które przedstawiają (lub słowa

kluczowe). W panelu administracyjnym strony (dostępnym tylko osobom o uprawnieniach administratora) widać jednak podział na kolekcje.

Brak rejestru osób, które wprowadziły materiały na stronę WWW.

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

FISZKA WYWIADU (informacje na temat wywiadu i rozmówcy) zawiera następujące informacje:

- numer wywiadu,
- data,
- imię i nazwisko badacza,
- miejsce wywiadu,
- czas trwania wywiadu,
- warunki,
- uwagi badacza,
- imię i nazwisko rozmówcy (także panieńskie) lub ew. pseudonim,
- płeć,
- data i miejsce urodzenia,
- daty skrajne relacji,
- wyznanie,
- narodowość,
- wykształcenie,
- zawód,
- zwroty (słowa) kluczowe,
- krótki biogram osoby udzielającej wywiadu,
- spis treści wywiadu (główne tematy poruszane przez rozmówcę),
- najważniejsze fragmenty wywiadu.

Członkowie Stowarzyszenia posługują się również LISTĄ ROZMÓWCÓW sporządzoną w formie tabeli w arkuszu kalkulacyjnym, dostępnym osobom upoważnionym w chmurze obliczeniowej jako Dokument Google.

Opis poszczególnych rekordów zawiera:

- numer porządkowy rozmówcy (odpowiadający nazwie folderu na dysku, zawierającego nagranie rozmowy, jej transkrypcję, fiszkę i inne dodatkowe informacje – patrz: sekcja 12 – Przechowywanie zasobu archiwalnego),

- imię i nazwisko rozmówcy,
- skrótowe oznaczenie projektu, w ramach którego nagrano wywiad,
- dane kontaktowe do rozmówcy,
- kto przeprowadził wywiad,
- uwagi (np. „brak zgody"),
- informacje o nagraniu rozmowy: liczbę plików i długość ich trwania,
- czy do nagrania zostały stworzone: transkrypcja, fiszka, zdjęcie osoby udzielającej wywiadu, biogram,
- czy wybrano fragmenty na wystawę,
- jakie inne materiały pozyskano w trakcie wywiadu (np. „skany zdjęć 5 szt./skany książki 8 szt."),
- „dźwięki",
- czy zeskanowano zgodę na rozpowszechnianie wywiadu.

Stowarzyszenie posiada również SPIS FOTOGRAFII przekazanych przez Miejskiego Konserwatora Zabytków do zeskanowania; podobnie jak w przypadku listy rozmówców, jest to tabela w arkuszu kalkulacyjnym zapisana jako Dokument Google.

Tabela zawiera następujące kolumny:

- Timestamp – czyli automatyczne wstawienie przez program w komórce tabeli aktualnej daty i godziny.
- Sygnatura zasobu – de facto nazwa zbioru – Zbiór Konserwatora Zabytków.
- Sygnatura fotografii – sygnatura nadana w biurze Miejskiego Konserwatora Zabytków; przykładowe sygnatury: 334/65 D, 333/65 C, 258/65 B; twórcy archiwum nie byli jednak w stanie całkowicie rozszyfrować sygnatur, nie znają np. znaczenia litery umieszczonej na końcu; liczba po ukośniku oznacza rok wykonania fotografii.
- Data wykonania fotografii – jest częścią sygnatury, jednak w momencie tworzenia spisu twórcy archiwum o tym nie wiedzieli i kolumna zawiera zapisy „ok. 1960".
- Miejsce wykonania fotografii – adres i ew. dodatkowy opis, np. „Abramowskiego 6, 4, 2", „Abramowskiego (widok na Sienkiewicza 149)".
- Nazwiska i imiona osób znajdujących się na fotografii oraz inne dane dotyczące tych osób – „nn" lub „nd."

- Opis – co znajduje się na fotografii, np. „Plaża w Arturówku", „Osiedle (długi szereg czteropiętrowych bloków), ogrodzenie (mur), łąki".
- Hasło tematyczne1, Hasło tematyczne2 – rzeczowe hasła indeksowe opisujące zawartość fotografii, w podziale na dwie kolumny; przykładowe zestawy haseł to w pierwszej kolumnie: „architektura przemysłowa", „samochody, kamienica", „przedwojenny modernizm, samochody", „wyburzenia, ludzie, kamienica"; w drugiej kolumnie: „zieleń miejska", „zieleń miejska, drewniana zabudowa".
- Hasło tematyczne3 – dzielnica – określenie dzielnicy, w której wykonano zdjęcie, np. Śródmieście, Łagiewniki.
- Zakład fotograficzny – nieznany.
- Autor fotografii – nieznany.
- Darczyńca – Urząd Miasta Łodzi.
- Autorskie prawa majątkowe/licencja – CC BY-NC-SA; jest to licencja Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne.
- Format zapisu – określa format zapisu skanu fotografii – TIFF.
- DPI – określa rozdzielczość zapisu skanu fotografii – 400 DPI.
- Wypełnia – imię i nazwisko osoby uzupełniającej tabelę.
- Nazwa pliku – składająca się ze skrótu MKZ oraz trzycyfrowej liczby porządkowej, np. MKZ003.

Pomoce informacyjne (z wyłączeniem portalu) nie są dostępne dla użytkowników, ale wyłącznie dla osób prowadzących archiwum. Ponadto strona WWW ma też panel administracyjny z większą ilością informacji, jest on jednak dostępny tylko dla osób o uprawnieniach administratora strony.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Trudno jednoznacznie opisać strukturę archiwum, zwłaszcza że posiada zarówno materiały oryginalne (historie mówione), jak i kopie (skany fotografii).

Na podstawie sposobów przechowywania i opisu materiałów można uznać, że materiały (traktowane łącznie, oryginały i kopie) dzielą się w Cyfrowym Archiwum Łodzian następująco:

- historie mówione i materiały z nimi związane (np. skany dokumentów przekazanych przez osoby udzielające wywiadów, zgody na udostępnianie wywiadów);
- ikonografia:
  - zbiór łódzkich pocztówek,
  - zbiór Miejskiego Konserwatora Zabytków,
  - zbiór Wiesława Kaczmarka,
  - zbiór Edwina Dekkera,
  - fotografie załadowane na stronę WWW przez użytkowników,
  - oryginalne fotografie wykonane współcześnie przez członków Stowarzyszenia.

Nazwy poszczególnych części zasobu:
Zbiór – w rejestrze fotografii Miejskiego Konserwatora Zabytków – „zbiór Konserwatora Zabytków",
Katalog – nazwa widniejąca w panelu administracyjnym strony WWW (nadana prawdopodobnie przez informatyka).

13C. Sposób sygnowania materiałów

Brak zintegrowanego sposobu sygnowania; historie mówione mają nadany numer porządkowy powtarzający się w nazwie folderu i rekordzie z listy rozmówców; fotografie ze zbioru Miejskiego Konserwatora Zabytków mają sygnatury nadane w kancelarii twórcy dokumentacji, zamieszczone w rejestrze stosowanym przez Cyfrowe Archiwum Łodzian, przy czym twórcy archiwum nadali im nowe sygnatury w formacie MKZ + trzycyfrowy numer kolejny, np. MKZ005.

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

Twórcy archiwum zdają sobie sprawę z istnienia profesjonalnych wytycznych dotyczących np. opracowania fotografii i znają je, nie są jednak w stanie zastosować tak rozbudowanego opisu, poprzestając na kilku najważniejszych jego składnikach.

13E. System informacyjny

Archiwum wypracowało przede wszystkim fiszki służące do opisu historii mówionej (opublikowane w *Historia mówiona – podręcznik*), dzięki którym można w opisie zawrzeć dane osoby udzielającej wywiadu i osoby go przeprowadzającej, można też napisać o warunkach, w jakich odbyła się ta rozmowa i o jej treści.
Ponadto archiwum wypracowało bazę danych o posiadanych wywiadach (lista rozmówców), w której zawarto też specyficzne informacje o tych materiałach, potrzebne w pracy archiwum, tj. np. o wybraniu fragmentów rozmowy na wystawę służącą prezentacji projektu *oral history*. Jest to również miejsce integrujące oryginalne materiały (wywiady) z kopiami (materiałami przekazanymi przez rozmówców do zeskanowania).

13F. Dodatkowe uwagi

Brak.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Materiały udostępniane są na portalu www.miastograf.pl. Zgodnie z ideą projektu, tj. opisaniem miasta, wszystkie archiwalia są przypisane do konkretnego miejsca na interaktywnej mapie Łodzi. Dzięki temu najłatwiej przeszukiwać portal wg lokalizacji (zwłaszcza przeglądając mapę; patrz: załącznik nr 3).
Historie mówione udostępniane są na stronie internetowej w krótkich fragmentach nagrań audio (nawet kilkunastosekundowych) oraz w postaci fragmentów transkrypcji (patrz: załącznik nr 2).
Kopie fotografii są umieszczane w portalu w ramach licencji Creative Commons – użytek niekomercyjny, zachowanie autorstwa lub jeśli są elementem domeny publicznej. Dzięki temu Stowarzyszenie zapewnia szeroki dostęp do danych materiałów.
Na stronie WWW znajduje się niewielka liczba „wycinków prasowych" z gazet sprzed II wojny światowej.

Użytkownicy, których prawa autorskie zostały naruszone lub którzy uważają, że mogą być zagrożone prawa osób trzecich, mogą to zgłosić administratorom strony, naciskając przycisk „Zgłoś naruszenie zasad".

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	wyłącznie w przypadku chęci uzyskania dostępu do całości nagrania historii mówionej, do celów naukowych

14B. Kwerendy archiwalne

Brak.

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Na portalu WWW umieszczona jest tylko niewielka część posiadanych przez Stowarzyszenie materiałów, dotyczy to zwłaszcza historii mówionych, udostępnianych w niewielkich fragmentach. Twórcy archiwum deklarują jednak możliwość udostępnienia całości wywiadów do celów naukowych w siedzibie Stowarzyszenia.

Twórcy archiwum zadbali o to, aby materiały dostępne online mogły być jak najszerzej wykorzystane, regulując kwestię praw autorskich i opatrując archiwalia licencją Creative Commons. Dzięki temu użytkownicy mają pewność, że portal Miastograf.pl jest legalnym źródłem informacji.

14D. Liczba użytkowników

Do października 2015 r. portal odwiedziło prawie 20 tys. internautów, a liczba odsłon strony wyniosła niemal 200 tys.

14E. Rodzaje użytkowników

Niemożliwe do ustalenia, ze względu na udostępnianie materiałów wyłącznie w sieci.

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Rejestracja liczby wejść na stronę internetową.

15. Problemy

Jako główne problemy archiwum informator wymienił kwestie kadrowe, nienadążanie za rozwojem oprogramowania oraz finanse: jeśli nawet uda się uzyskać dotację na rozwój archiwum w sieci, to nie jest ona dostatecznie wysoka, aby zastosować najnowocześniejszą technologię oraz pokryć koszty pracy programisty. Jako kolejny problem wskazano niedocenianie i brak wsparcia ze strony lokalnych władz.

16. Plany na przyszłość

Twórcy archiwum planują uczynić ze strony internetowej centrum informacyjne, zawierające wszystkie dostępne w Internecie historyczne zdjęcia Łodzi oraz w dalszym ciągu rozwijać bazę historii mówionych o tym mieście. Stowarzyszenie ma również w planach rozwój strony internetowej i kolejne ułatwienia dla użytkowników. Marzeniem twórców jest możliwość uzyskania stałego finansowania, umożliwiającego opłacenie jednego stałego etatu w archiwum.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Stowarzyszenie nie ma żadnych konkretnych planów związanych z losami archiwum po ustaniu działalności organizacji, informator przypuszcza jednak, że materiały zostałyby przekazane jakiejś publicznej instytucji w Łodzi, tj. Muzeum Miasta Łodzi, a najprawdopodobniej Archiwum Państwowemu w Łodzi.

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Informator zdecydowanie deklaruje poczucie przynależności Cyfrowego Archiwum Łodzian do ruchu archiwów społecznych. Twórcy archiwum starają się utrzymywać kontakt z warszawskim Ośrodkiem KARTA i nadążać

za proponowanymi przez KARTĘ wytycznymi, co ze względu na niewielkie zaplecze kadrowe nie jest zadaniem łatwym. Twórcy Miastografu utożsamiają się z ruchem archiwistyki społecznej, brali również udział w I Kongresie Archiwów Społecznych w Warszawie, gdzie byli jednym z 11 prezentujących się archiwów. Jednocześnie zdają sobie sprawę z tego, że współpraca merytoryczna pomiędzy archiwami może być trudna ze względu na ich różnorodność i na fakt, że zajmują się bardzo różnymi materiałami.

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Dużą wartość mają przede wszystkim nagrania historii mówionej, zwłaszcza że rozmowy te są przeprowadzane przez profesjonalistów, z zachowaniem rygoru metodologicznego właściwego dla metody historii mówionej, w ramach prac badawczych prowadzonych na uczelniach wyższych (Uniwersytet Łódzki). Istotny jest również wypracowany przez Stowarzyszenie system opisu tych materiałów, tj. fiszka wywiadu oraz lista rozmówców.
Mniejsze znaczenie mają kopie zdjęć posiadanych przez Stowarzyszenie. Fotografie pozyskane do zeskanowania od biura Miejskiego Konserwatora Zabytków prędzej czy później trafią do Archiwum Państwowego w Łodzi, choć warto zwrócić uwagę, że dzięki działaniom Stowarzyszenia (tj. wykonaniu kopii i popularyzacji materiałów) weszły one do publicznego obiegu i są wykorzystywane już teraz. Większe jest, jak się wydaje, znaczenie kopii fotografii prywatnych, autorstwa Wiesława Kaczmarka i Edwina Dekkera. Te bardzo ciekawe zdjęcia mogą bowiem nigdy nie trafić w oryginale do żadnej publicznej instytucji, tym samym stowarzyszenie może posiadać właściwie ich jedyną kopię użytkową, dostępną dla społeczeństwa, która zarazem może być kopią zabezpieczającą tych fotografii, w przypadku, gdyby uległy zniszczeniu.

Najmniejszą wartość mają kopie wydawnictw drukowanych w wielu egzemplarzach, dostępnych m.in. w publicznych bibliotekach; ponadto kopie prezentowane na stronie projektu nie są profesjonalnymi skanami, a wyłącznie cyfrowymi zdjęciami o umiarkowanej jakości. Warto jednak docenić wkład twórców archiwum w publikowanie i popularyzowanie informacji o dawnej Łodzi, również w formie kopii wycinków z gazet i pocztówek.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Działania Stowarzyszenia z pewnością mają wpływ na lokalną społeczność, zwłaszcza że stara się ono wychodzić ze swoimi akcjami na zewnątrz, np. przez organizowanie gier miejskich, wystaw w przestrzeni miejskiej czy udział w „Łódzkich Senioraliach". Wydaje się jednak, że wpływ stowarzyszenia na lokalną społeczność jest ograniczony i o ile nie jest ono powszechnie rozpoznawane w mieście, o tyle z pewnością jest znane w kręgu osób zainteresowanych historią Łodzi, historią mówioną czy oddolnymi inicjatywami kulturalnymi oraz wśród innych tego typu organizacji.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Stowarzyszenie podejmuje wiele działań wizerunkowo bardzo pozytywnych, jak np. organizowanie gier miejskich, umieszczanie w Internecie interesujących, nowoczesnych i zwracających uwagę filmów i animacji, organizowanie wystaw w przestrzeni miejskiej, co z pewnością bardzo dobrze wpływa na społeczny odbiór tej i podobnych inicjatyw. Sądzę jednak, że możliwy wpływ tych działań na wizerunek archiwów w społeczeństwie jest ograniczony, ponieważ działalność organizacji w niewielkim zakresie kojarzona jest z działalnością archiwalną i łączona z zadaniami innych archiwów. Mimo to może mieć pewien pozytywny wpływ na ich postrzeganie ze względu na umieszczenie słowa „archiwum" w tytule projektu.

18D. Stabilność projektu

Projekt odznacza się umiarkowaną stabilnością, ponieważ:

- jest w niego obecnie zaangażowanych niewiele osób,
- nie ma żadnego stałego źródła finansowania,
- nie współpracuje blisko z żadną instytucją publiczną.

Trzeba jednak wspomnieć, że archiwum posiada materiały właściwie wyłącznie cyfrowe, w związku z tym nie wymaga regularnych dużych nakładów finansowych w celu podtrzymania jego żywotności. Nawet sytuacja w której przez pewien czas Stowarzyszenie nie będzie otrzymywało żadnych środków finansowych i żaden z członków nie będzie w stanie czynnie zajmować się archiwum, spowoduje tylko „zamrożenie" jego działalności,

a utrzymanie materiałów „przy życiu" wymaga głównie zadbania o integralność nośników informatycznych. Po okresie „hibernacji" i otrzymaniu środków finansowych w ramach jakiejś dotacji archiwum może wrócić do życia. Przy zbyt długim „zamrożeniu" problemem może się jednak okazać kwestia zmieniających się formatów plików.

18E. Inne

Brak.

Załączniki

Spis załączników

1. Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl, Plac Wolności 10 i 11 w Łodzi, fot. E. Dekker, 1992 https://www.miastograf.pl/asset/1350?ref=search&phrase=dekker&range-begin=1800&range-end=2020&press=0&history=0&image=0 [dostęp: 11.07.2019].
2. Informacje o świadku historii Danucie Narojczyk na stronie internetowej Miastografu – widoczna nota biograficzna i fragment wywiadu z możliwością odsłuchania [stan na 2019], https://www.miastograf.pl/person/93 [dostęp: 11.07.2019].
3. Strona internetowa Miastografu – przeglądanie materiałów za pomocą mapy Łodzi [stan na 2019], https://www.miastograf.pl/map [dostęp: 11.07.2019].
4. Bibliografia.

Załącznik nr 1

Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl, Plac Wolności 10 i 11 w Łodzi, fot. E. Dekker, 1992

Załącznik nr 2

WSPOMINA

DANUTA NAROJCZUK

ur. 01.09.1950

BIOGRAFIA

(z domu Jaciszewska). Urodzona w Łodzi, jej mama była szwaczką. Po ukończeniu szkoły podstawowej odbyła naukę w trzyletniej zawodowej szkole włókienniczej na ul. Łąkowej kształcącej wedle zasady trzech dni zajęć i trzech dni praktyk. W ramach praktyk pracowała w wielu łódzkich zakładach włókienniczych i na różnych oddziałach. Po zdanym egzaminie zawodowym w 1969 roku podjęła pracę w Zakładach Przemysłu Wełnianego "Wiosna Ludów" (praca na oddziale pakowalni, później po przeszkoleniu odbytym w zakładzie pracy na brakarni). Wykonywała także dodatkową pracę w soboty i niedziele - tzw. nadróbki. W wieku 40 lat wskutek likwidowania zakładów przeszła na świadczenie przedemerytalne.

„Początek pracy w Zakładach Wiosny Ludów”

odsłuchaj

To były zakłady "Wiosny Ludów", zakłady wełniane "Wiosny Ludów". Tam znajomy załatwił, on był kierownikiem u nas, a to był mój sąsiad więc załatwił mi tam pracę. I ja tam dostałam się na pakowanie pierw tkanin i na pakowanie. Później zainteresowałam się brakarnią, bo ta praca pakowania to nie za bardzo mnie ciekawiła i w ogóle taka dość trudna, znaczy trudna - wysiłkowo. I poszłam właśnie na tą brakarnię. Przyglądałam się i pan kierownik zapytał, czy chcia...

więcej

Informacje o świadku historii Danucie Narojczyk na stronie internetowej Miastografu – widoczna nota biograficzna i fragment wywiadu z możliwością odsłuchania

Załącznik nr 3

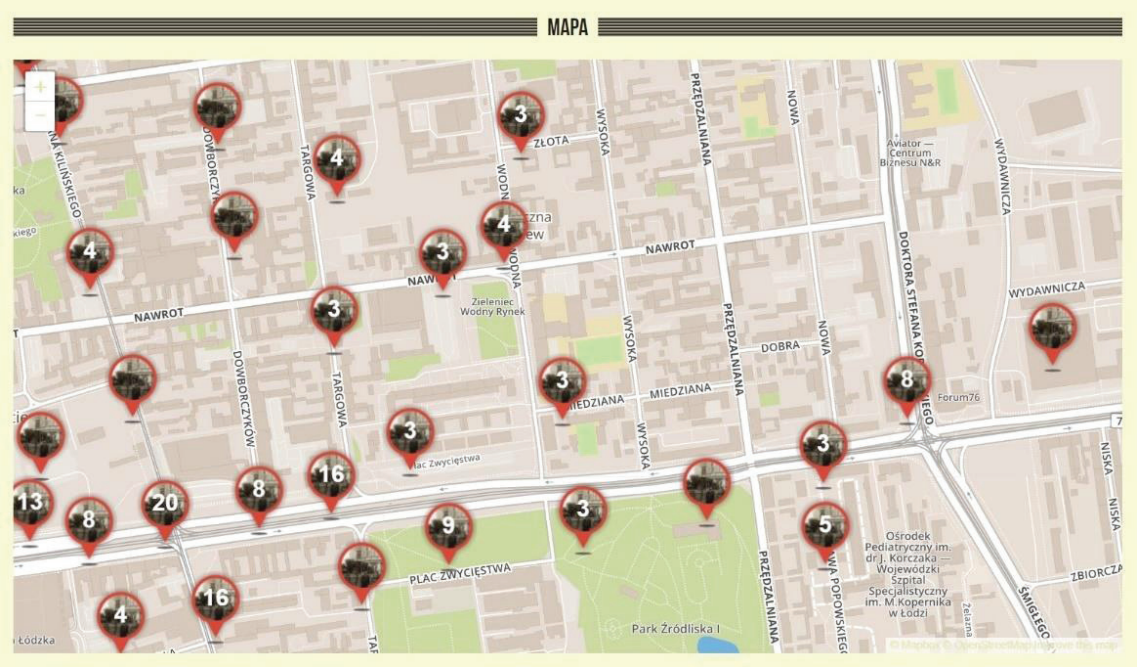

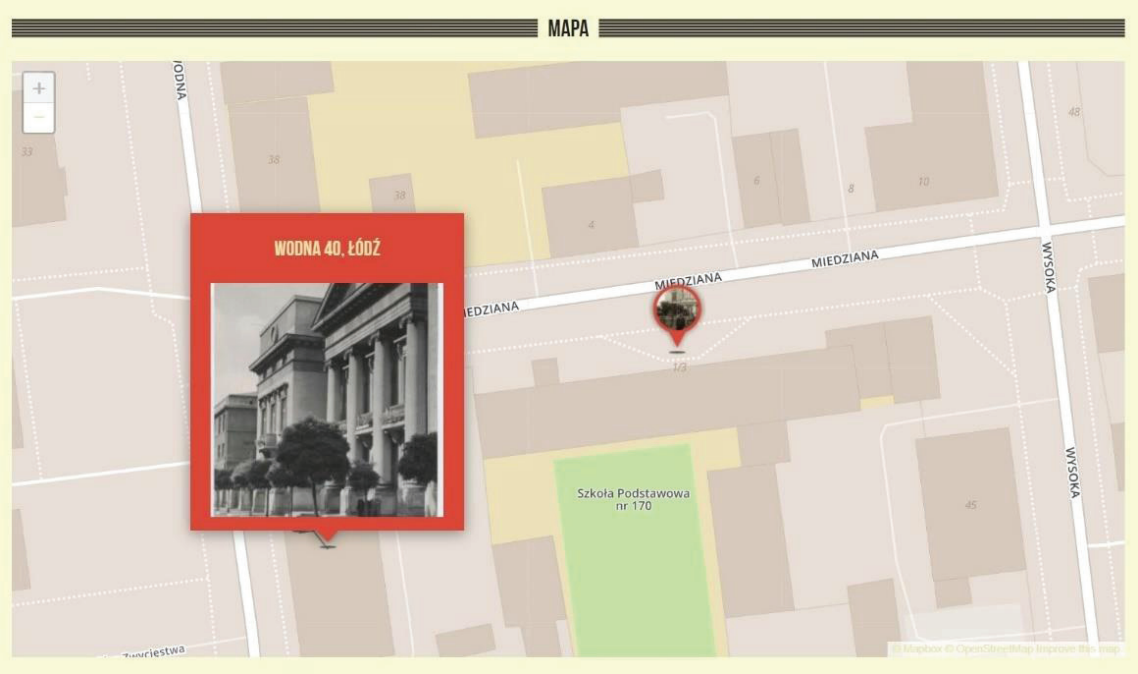

Strona internetowa Miastografu – przeglądanie materiałów za pomocą mapy Łodzi

Załącznik nr 4 – Bibliografia

Wywiady

Gruda M., *Wywiad nt. Cyfrowego Archiwum Łodzian Miastograf.pl*, rozmawiała M. Wiśniewska, Łódź, 5.11.2015, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

Lista rozmówców Archiwum Pamięci Łodzian, Arkusze Google [*print screen*], 2015, Dokument otrzymany po kontakcie mailowym od M. Grudy, Archiwum prywatne MWD.

Miastograf, panel administracyjny strony internetowej [*print screen*], 2015, Dokument otrzymany po kontakcie mailowym od M. Grudy, n.d., Archiwum prywatne MWD.

Miastrograf, rejestr fotografii, Arkusze Google [*print screen*], 2015, Dokument otrzymany po kontakcie mailowym od M. Grudy, Archiwum prywatne MWD.

Zawartość dysków 1, 2, 3 [*print screen*], 2015, Dokument otrzymany po kontakcie mailowym od M. Grudy, Archiwum prywatne MWD.

Źródła internetowe

Cyfrowe Archiwum Łodzian – Miastograf, www.miastograf.pl.

Grelewski M., *Miastograf – cyfrowe archiwum łodzian [wywiad z Łukaszem Biskupskim ze Stowarzyszenia Topografie]*, http://kulturainnowacje.pl/nowosci/32-miastograf-%E2%80%93-cyfrowe-archiwum-%C5%82odzian [dostęp: 3.11.2015].

Miastograf – Cyfrowe Archiwum Łodzian na portalu Facebook, https://www.facebook.com/miastograf/.

Miastograf : Cyfrowe Archiwum Łodzian [film promocyjny w serwisie YouTube], 2014, https://www.youtube.com/watch?v=bSxnue9NqVk [dostęp: 3.11.2015].

Miastograf – społecznościowe archiwum fotograficzne Łodzi, PAP, 2015, http://wiadomosci.onet.pl/lodz/miastograf-spolecznosciowe-archiwum-fotograficzne-lodzi/h3lg50 [dostęp: 3.11.2015].

Pawłowska A., *Zakorzenić łodzian w Łodzi*, 2008, http://warszawa.naszemiasto.pl/archiwum/zakorzenic-lodzian-w-lodzi,1691562,art,t,id,tm.html [dostęp: 18.03.2016].

Stowarzyszenie Topografie, https://topografie.pl/.

Stowarzyszenie Topografie. 2010 – Raport z działalności, red. Ł. Biskupski, Z. Lach, 2011, http://www.slideshare.net/Topografie/topografie-raport-z--dziaa-2010 [dostęp: 29.03.2016].

Stypendia Minister KiDN w konkursie „Aktywność Obywatelska" w naborze do 31 marca 2015 r., 2015, http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/stypendia_budzet/ 2015/20150630Lista_stypendystow_decyzja_29-06-2015.pdf [dostęp: 3.11.2015].

Topografie – raport z działań 2008/2009, 2010, http://www.slideshare.net/guestc7d0d3/topografie-raport-20082009 [dostęp: 29.03.2016].

Wilkowski M., *Miastograf: archiwum cyfrowe w cieniu Facebooka*, 2014, http://historiaimedia.org/2014/11/14/miastograf-archiwum-cyfrowe-w-cieniu-facebooka/ [dostęp: 3.11.2015].

Opracowania

Historie mówione – podręcznik, oprac. M. Welfe, red. J. Czurko, A. Zysiak, http://www.miastograf.pl/static/Miastograf%20-%20podrecznik%20historie_mowione.pdf [dostęp: 3.11.2015].

Wiśniewska-Drewniak M., *Miastograf – Cyfrowe Archiwum Łodzian – szkic raportu z badania pilotażowego*, 2017, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/3945 [dostęp: 11.07.2019].

Życie dziełem – przewodnik, oprac. M. Madejska, http://www.miastograf.pl/static/Broszura%20 projektu%20Życie%20Dziełem.pdf [dostęp: 3.11.2015].

Rozdział V

Bronowickie Archiwum Społeczne

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Bronowickie Archiwum Społeczne
Kraków

1B. Skrócony opis projektu

Bronowickie Archiwum Społeczne jest cyfrowym archiwum społecznym, w skład którego wchodzą nagrane wspomnienia mieszkańców Bronowic Małych oraz kopie dokumentów przez nich przekazanych (głównie fotografii), dotyczące historii życia codziennego i tradycji Bronowic – kiedyś podkrakowskiej wsi, obecnie części miasta Krakowa.

1C. Informator

Natalia Martini – pomysłodawczyni i koordynatorka archiwum, szkoli i zarządza pracą wolontariuszy archiwum, z wykształcenia socjolożka; koordynuje również prace Michałowickiego Archiwum Społecznego oraz Archiwum Społecznego Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	4.03.2016 r.
Data i miejsce obserwacji	4.03.2016 r.

Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	4.03.2016 r. oraz po kontakcie mailowym w marcu 2016 r.

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatorki w lutym 2017 r.

Raport opublikowano w Repozytorium UMK 9.02.2017 r.[1]

Podczas wywiadu otrzymałam od Natalii Martini ulotkę zapraszającą na inaugurację BAS-u oraz wydane przez archiwum słuchowisko (płyta CD).

Wystąpiłam do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, w trybie dostępu do informacji publicznej, o wnioski oraz sprawozdania z wykonania grantów, złożone przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic w ramach Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Wystąpiłam do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, w trybie dostępu do informacji publicznej, o wniosek złożony przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic w ramach konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2016".

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Towarzystwo Przyjaciół Bronowic

Towarzystwo założono w 1995 r., obecnie liczy ok. 60 członków. Działalność koncentruje na upowszechnianiu znajomości lokalnego dziedzictwa kulturowego, ocaleniu od zapomnienia bronowickich tradycji i kształtowaniu wśród mieszkańców krakowskich Bronowic przywiązania do małej ojczyzny.

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Bronowickie Archiwum Społeczne – raport z badania terenowego*, 2017, http://repozytorium.umk.pl/handle/item/4051 [dostęp: 07.10.2017].

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Tematem zasobu archiwalnego jest lokalne dziedzictwo Bronowic Małych, prezentowane przez pryzmat wspomnień i dokumentów pochodzących od zwykłych mieszkańców Bronowic. Dotyczą one takich tematów jak: zmieniający się charakter topografii i zabudowy Bronowic (drastyczne zmiany po włączeniu wsi do Krakowa), zwyczaje związane z obchodzeniem różnorodnych świąt i uroczystości, ważne osobistości związane z Bronowicami, dzieciństwo bronowian – zabawy, chodzenie do szkoły i kościoła, pomoc w pracach gospodarskich, praktyki zdrowotne, rzemiosło, świat duchów i guseł, ale też II wojna światowa oraz spojrzenie mieszkańców na ważne wydarzenia historyczne (np. wkroczenie Armii Czerwonej w styczniu 1945 r.).

2C. Lokalizacja i teren działania

Głównym terenem działania archiwum są Bronowice Małe – obecnie część Krakowa (położona w jego północno-zachodniej części) wchodząca w skład dzielnicy VI Bronowice. Bronowice Małe były niegdyś odrębną wsią, lokowaną w XIII w. na prawie niemieckim, a jej pola były uposażeniem kościoła Mariackiego w Krakowie. Wieś szczególnie zasłynęła w okresie Młodej Polski, gdy stała się miejscem częstych wypadów krakowskich artystów, zauroczonych pięknymi krajobrazami i oryginalną kulturą ludową. To w Bronowicach właśnie, w 1900 r. odbyło się, opisane przez Stanisława Wyspiańskiego w *Weselu*, słynne wesele Jadwigi Mikołajczykówny i Lucjana Rydla. Na mocy rozporządzenia Generalnego Gubernatora Hansa Franka z dnia 28 maja 1941 r. Bronowice Małe zostały przyłączone do Krakowa, razem z innymi podkrakowskimi gminami i wsiami (reforma ta była planowana już wcześniej przez władze polskie). W efekcie włączenia w granice administracyjne miasta, krajobraz i charakter Bronowic zaczął się zmieniać. Rozpoczęła się postępująca urbanizacja tego terenu, stopniowy zanik kultury rolnej i obyczajowości związanej z pracami gospodarskimi i ich rytmem. Urbanizacja i modernizacja wiązały się ze zmianą struktury społecznej mieszkańców Bronowic. Od lat 70. XX w. zaobserwować można powstawanie nowoczesnych zabudowań mieszkalnych, przyciągających nowych mieszkańców dzielnicy – niekiedy będących wyłącznie czasowymi

lokatorami lokali, niezainteresowanymi historią dzielnicy i jej dawnymi tradycjami. Ponadto wzrósł zakres poziomej mobilności bronowian, a w jego efekcie osłabło przywiązanie do miejsca zamieszkania, zmienił się również model rodziny i gospodarstwa domowego. Ten zanik tożsamości obserwuje się zwłaszcza od początku XXI w. Utrudniony zostaje międzypokoleniowy transfer wiedzy dotyczącej historii i tradycji Bronowic.
Mimo tych drastycznych zmian, które zaszły w Bronowicach w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, wciąż daje się zaobserwować wiejski charakter tego obszaru, objawiający się m.in. w jego krajobrazie czy bliskości części lokalnej społeczności. „Bycie z Bronowic" wciąż jest jednak istotnym składnikiem tożsamości rodowitych mieszkańców, wciąż mówią, że idą „do Krakowa" lub że coś wydarzyło się „u nas w Bronowicach". Jednocześnie wśród rodowitych bronowian panuje przekonanie o tym, że są ostatnia generacją pielęgnującą ten lokalny aspekt tożsamości.
„Dzisiejsze Bronowice zamieszkiwane są przez 23 tys. mieszkańców, w tym ponad 5 tys. osób, które – z racji wieku – mają szansę pamiętać, jak przed ich domem zamiast bloków niegdyś ciągnęły się pola, a na pobliskim wzgórzu pasało się krowy"[2].

2D. Data powstania

2014

3. Początki

Twórczyni i koordynatorka archiwum, Natalia Martini, jest z wykształcenia socjolożką i „entuzjastką lokalności", zainteresowaną również historią opowiadaną z perspektywy tzw. zwykłych ludzi. Nie jest rodowitą mieszkanką Bronowic, ale sprowadziła się do nich kilka lat temu i poznawszy lokalnych mieszkańców dzielnicy, wielokrotnie słuchała opowieści o tym, jak wyglądało kiedyś ich życie; skłoniło ją to do pomysłu, aby w jakiś sposób zachować

[2] [Oferta organizacji pozarządowej realizacji zadania publicznego, składana w 2014 r. na podstawie programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020, pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne"], sekcja III.7, Dokument otrzymany od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach dostępu do informacji publicznej, 2014, Archiwum prywatne MWD.

obraz tego miejsca, który wciąż jeszcze jest zapisany w pamięci najstarszych mieszkańców. Pomysł na tego typu działanie spotkał się z zainteresowaniem Towarzystwa Przyjaciół Bronowic (jako działalność wpisująca się w misję Towarzystwa), zrzeszającego w większości rodowitych bronowian, do którego zgłosiła się Natalia Martini pod koniec 2013 r. Dzięki temu otworzyła się droga do formalnego występowania z ramienia Towarzystwa o zewnętrzne finansowanie projektu.

Pomysł, aby tak zakrojone cele realizować, podejmując działalność w ramach ruchu archiwistyki społecznej, był z kolei zainspirowany spotkaniem z Katarzyną Ziętal, przedstawicielką Ośrodka KARTA, które odbyło się w Małopolskim Instytucie Kultury w maju 2012 r. i dotyczyło tworzenia cyfrowych lokalnych archiwów społecznych.

W związku z tym Natalia Martini nawiązała kontakt z Ośrodkiem KARTA, z którym wciąż regularnie współpracuje w ramach tworzenia Bronowickiego Archiwum Społecznego. Pracownicy KARTY byli m.in. zaangażowani w pierwsze szkolenia prowadzone dla archiwistów społecznych z BAS-u.

Świadomość istnienia ruchu archiwów społecznych, zyskana dzięki spotkaniu z przedstawicielką Ośrodka KARTA, pozwoliła od początku zdefiniować działalność dokumentacyjną, zainicjowaną przez Natalię Martini i skierować ją na tor archiwum społecznego.

Od początku zakładano, że archiwum przyjmie postać cyfrową.

Archiwum powstało w 2014 r. w związku z dotacją pozyskaną przez Natalię Martini (formalnie składaną przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic) z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (priorytet: aktywne społeczeństwo, kierunek działania: aktywizacja obywateli w sprawach wspólnotowych).

Swoją działalność Bronowickie Archiwum Społeczne zainaugurowało 20 września 2014 r. w trakcie uroczystego spotkania w Muzeum Regionalnym Młodej Polski „Rydlówka".

4. Cele istnienia

Misja Bronowickiego Archiwum Społecznego wpisuje się w główny cel stawiany sobie przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic, jakim jest „pielęgnacja bronowickiej tożsamości kulturowej poprzez ocalenie od zapomnienia

i promocję lokalnego dziedzictwa kulturowego". BAS, zbierając wspomnienia najstarszych mieszkańców Bronowic Małych, stara się, w ostatniej już niemal chwili, zachować obraz świata, który już przeminął, ale którego ślady współcześnie można wciąż obserwować – czyli Bronowic jako podkrakowskiej wsi.

Jednocześnie ma to być historia opowiadana nie przez instytucje i „wielkich", ale przez tzw. zwykłych ludzi, i ma dotyczyć ich codzienności – dzięki temu ma zostać wypełniona zdiagnozowana przez twórców archiwum luka w dostępnych źródłach do historii lokalnej.

Bardzo istotne w działalności archiwum są tzw. cele społeczne, a więc działania, których założeniem jest nie tylko zachowanie informacji o przeszłości, lecz również pozytywne oddziaływanie na społeczność lokalną.

Natalia Martini zapytana o to, co było najpierw: decyzja o archiwizowaniu śladów przeszłości, czy wspomniane cele społeczne, odpowiada:

> *Dla mnie to było jakby równolegle. Bo ja chyba do tej pory w tej archiwistyce społecznej dostrzegam doskonałe narzędzie do pracy ze społecznościami lokalnymi. Staram się, w miarę możliwości i w miarę mojej wiedzy, ten aspekt archiwistyczny robić jak najlepiej potrafię […]. Dla mnie te cele społeczne są równie istotne*[3].

Wśród wymienianych celów istnienia Bronowickiego Archiwum Społecznego wymienić można:

- aktywizację i integrację członków społeczności lokalnej,
- wzrost zaangażowania członków społeczności lokalnej na rzecz dobra wspólnego,
- wzmocnienie zanikającej lokalnej tożsamości, również wśród młodzieży,
- zatrzymanie postępującej dezintegracji społecznej, zwłaszcza na linii „młodzi" – „starzy" oraz „pnioki"–„ptoki" (czyli z urodzenia bronowianie i przyjezdni),

[3] N. Martini, *Wywiad nt. Bronowickiego Archiwum Społecznego*, rozmawiała M. Wiśniewska, Kraków, 4.03.2016, Archiwum prywatne MWD.

- ułatwienie międzypokoleniowego transferu wiedzy na temat dziedzictwa Bronowic Małych,
- wykorzystanie lokalnych zasobów kulturowych do promocji dzielnicy i jej rozwoju.

W trakcie konferencji „Projekty międzypokoleniowe – artepasje i sztuka dialogu", organizowanej przez Stowarzyszenie Organizatorów i Menadżerów Kultury SMOK, a dofinansowanej ze środków Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020, działania BAS-u zostały uznane za dobrą praktykę w obszarze działań aktywizacyjnych i integracyjnych.

5. Siedziba

Archiwum nie ma swojej siedziby, jego zasoby przechowywane są wyłącznie w formie cyfrowej.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

Zasób archiwum składa się z dwóch podstawowych części; są to:

- Relacje świadków historii dotyczące życia codziennego w Bronowicach Małych w przeszłości, nagrywane metodą historii mówionej, będące dokumentami natywnie cyfrowymi.
- Materiały wtórnie cyfrowe; fotografie (wizerunki mieszkańców, nieistniejącej zabudowy, pamiątki ze świąt i uroczystości), dokumenty osobiste, świadectwa szkolne, dowody osobiste, kenkarty, legitymacje, akty notarialne; od lat 20. do lat. 80. XX w.

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób wyłącznie cyfrowy
W wersji papierowej przechowywane są spisy zdawczo-odbiorcze/protokoły oraz zgody świadków historii.

6B. Wielkość zasobu

541 obiektów/materiałów archiwalnych – w tym ok. 20 relacji audio.

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne	
Rękopisy	
Fotografie tradycyjne	
Fotografie cyfrowe	
Wideo analogowe	
Wideo cyfrowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	×
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub video)	
Druki ulotne	
Książki i czasopisma	
Muzealia	

Kopie cyfrowe	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	×
Inne	

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

W 2016 r. w ramach Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej mieszkańcy Bronowic zostali zaproszeni przez BAS do współtworzenia plenerowej wystawy archiwalnej, prezentującej archiwalia opracowane przez nich wcześniej, również w związku ze wspomnianym projektem, jako element społecznego opracowania zasobu archiwalnego BAS-u (warsztaty „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!").

Wernisaż wystawy odbył się 3 września 2016 r., podczas XIV Święta Ulicy Włodzimierza Tetmajera – lokalnego festynu organizowanego przez

Towarzystwo Przyjaciół Bronowic, Radę Dzielnicy VI Bronowice oraz Szkołę Podstawową nr 50 w Krakowie. Po ekspozycji w przestrzeni publicznej, w sercu krakowskich Bronowic, wystawa była czasowo pokazywana w szkołach działających na terenie dzielnicy.

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

Program FIO 2014

- Warsztaty dla archiwistów społecznych:

Dnia 2 sierpnia 2014 r. BAS zorganizował warsztaty dla archiwistów społecznych, prowadzone przez przedstawicieli Fundacji Ośrodka KARTA (Katarzyna Ziętal, Joanna Łuba) oraz prezesa firmy Multireclab (Adam Prucnal; edycja materiałów dźwiękowych). Szkolenie trwało 5 godz., wzięło w nim udział 10 osób uczestniczących w projekcie w roli archiwistów społecznych.

Do tematyki szkolenia należały następujące zagadnienia: idea archiwistyki społecznej, specyfika i cel powstania archiwum społecznego, pozyskiwanie materiałów archiwalnych (w tym relacji dźwiękowych), porządkowanie i opis materiałów, udostępnianie materiałów, kwestie etyczne i prawne, opracowywanie fotografii, wprowadzenie do metod digitalizacji, rejestrowanie relacji dźwiękowych, prowadzenie wywiadów i fotospacerów.

- Inauguracja działalności archiwum:

Dnia 20 września 2014 r. w Muzeum Regionalnym Młodej Polski „Rydlówka" odbyła się uroczysta inauguracja Bronowickiego Archiwum Społecznego, w której udział wzięło ok. 100 osób – mieszkańców Bronowic Małych oraz przedstawicieli placówek oświatowych i kulturalnych działających na terenie dzielnicy. Spotkanie składało się z części prezentacyjnej, w której przedstawiono ideę i działalność archiwum, oraz z części integracyjnej. Podczas spotkania część uczestników wyraziła chęć zaangażowania się w przyszły rozwój archiwum.

- Wizyta w szkole:

Dnia 13 listopada 2014 r. przedstawiciel(e) BAS-u zorganizowali w Szkole Podstawowej nr 50 im. Włodzimierza Tetmajera w Krakowie (na Bronowicach) pogadankę dla uczniów klas III, V i VI. W spotkaniu wzięło udział ponad 100 uczniów. W jego trakcie przybliżono ideę społecznej archiwistyki

oraz zasób Bronowickiego Archiwum Społecznego. Spotkanie zostało przygotowane we współpracy ze szkolną koordynatorką edukacji regionalnej.

Program FIO 2015

- Warsztaty dla archiwistów społecznych:

Wolontariusze pozyskani w 2014 r., tzw. Animatorzy Bronowickiego Archiwum Społecznego, zostali przeszkoleni w trakcie warsztatów, które odbyły się 27 czerwca 2015 r. (5 godz.; 7 uczestników). Warsztaty prowadziła Natalia Martini, dzięki czemu były bardziej szczegółowe i dostosowane do specyfiki BAS-u niż warsztaty prowadzone w poprzednim roku przez pracowników Ośrodka KARTA.

Szkolenie obejmowało następujące tematy: idea archiwistyki społecznej, specyfika i cel działania archiwum społecznego; metodologia gromadzenia materiałów, w tym: pozyskiwanie świadków historii i nagrywanie wywiadów historii mówionej, również obsługa sprzętu – dyktafonów i skanerów; digitalizowanie i opracowywanie materiałów, w tym sposoby ewidencjonowania źródeł pozyskanych w ramach projektu, opracowanie fotografii; kwestie etyczne i prawne.

- Prezentacja nowej kolekcji materiałów:

Dnia 17 października 2015 r. w Mariackim Centrum Wypoczynkowo-Rekreacyjnym w Bronowicach Małych zorganizowano spotkanie dla uczestników projektu BAS, członków społeczności lokalnej oraz przedstawicieli oświaty i kultury z terenu Bronowic. Celem spotkania była prezentacja nowo pozyskanych materiałów oraz premiera słuchowiska – wydawnictwa słowno-muzycznego, opartego na wspomnieniach zebranych przez BAS, dotyczącego historii Bronowic Małych.

Program FIO 2016

- Spotkania „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!”:

W dniach 18 czerwca, 26 czerwca oraz 2 lipca 2016 r. odbyły się trzy dwugodzinne spotkania warsztatowe, podczas których uczestnicy projektu dzielili się wspomnieniami i wiedzą na temat historii Bronowic Małych. Celem spotkań było opracowanie fotografii i dokumentów życia społecznego z zasobu BAS. Na warsztatch zaznajomiono uczestników z zasadami merytorycznego

opracowania archiwaliów oraz źródłami wiedzy na temat historii lokalnej i rodzinnej.

Spotkania miały charakter warsztatowy oraz indywidualny, dla osób, które ze względu na stan zdrowia nie mogły dotrzeć samodzielnie na spotkanie z pozostałymi uczestnikami.

Ponadto 9 lipca 2016 r., w ramach ostatniego spotkania w cyklu uczestnicy warsztatów projektowali plenerową wystawę archiwaliów pochodzących z Bronowickiego Archiwum Społecznego (patrz: sekcja 7A).

BAS jako temat wystąpień konferencyjnych:

- Natalia Martini, referat pt. „Szanse i wyzwania dla archiwów społecznych w Polsce na przykładzie Bronowickiego Archiwum Społecznego" (w ramach panelu „Repozytoria cyfrowe"), konferencja pt. „Kształcenie infobrokerów i archiwistów cyfrowych", 15–16.04.2015, Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie.
- Wioletta Smosna (studentka UP-KEN), referat pt. „Historia lokalna zapisana w sieci na przykładzie Bronowickiego Archiwum Społecznego" (w ramach panelu „Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją"), XXIII Ogólnopolski Zjazd Historyków Studentów, 21–25.04.2015, Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Natalia Martini, prezentacja Bronowickiego Archiwum Społecznego; festiwal podróżniczy „Trawers w Polskę", 21.11.2015, Wyższa Szkoła Europejska im. Tischnera w Krakowie.
- Natalia Gabryś (studentka UP-KEN), referat pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne – historia Bronowic Małych przedstawiona w archiwaliach" (w ramach panelu „Archiwa społeczne i prywatne"), XVIII Ogólnopolski Zjazd Studentów Archiwistyki, 11–13.05.2016, Instytut Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

Brak.

7D. Działalność wydawnicza

W ramach projektu FIO 2014 sfinansowano publikację poświęconą BAS-owi – specjalny numer Bronowickich Zeszytów Historyczno-Literackich (zeszyt 32), wydawanych przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic. Numer ten zawierał teksty dotyczące archiwum i przechowywanych przez nie materiałów. Egzemplarze zostały przekazane 16 instytucjom oraz uczestnikom projektu.

W ramach projektu FIO 2015 wydano na płycie CD słuchowisko – wydawnictwo słowno-muzyczne prezentujące historię Bronowic Małych z perspektywy wspomnień mieszkańców zarejestrowanych przez BAS. Płyta CD była dystrybuowana wśród członków społeczności lokalnej oraz w bronowickich placówkach kultury i oświaty.

Słuchowisko zawiera 6 ścieżek dźwiękowych:

1. Bronowicka skrzynia pamięci
2. Malownicza wieś
3. Korowód weselny
4. Źdźbło słomy, koszyk i gałązka
5. Za trzecim węgłem
6. Bronowice.

Ścieżki dźwiękowe są skomponowane z fragmentów wspomnień świadków historii, fragmentów śpiewanych przez nich piosenek ludowych oraz muzyki i dźwięków, takich jak odgłosy wydawane przez zwierzęta, hejnał, odgłosy natury etc.

7E. Inne

W trakcie realizacji projektów utrzymywane są relacje z mediami, co zapewnia popularyzację działań archiwum.
Media, w których pojawiły się informacje dotyczące BAS-u:

- Polska Agencja Prasowa
- TVN 24
- Dziennik Polski
- Radio Kraków
- Gazeta Wyborcza Kraków

- Gazeta Krakowska
- Obywatelski Kraków
- Gazeta Bronowicka
- Fagron
- www.dzieje.pl
- www.krakow.naszemiasto.pl
- www.onet.pl
- www.ekultura.org
- www.dzielnica6.krakow.pl
- www.stronaokulturze.pl
- www.archiwa.org.

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

Stowarzyszenie.

8B. Sposób zarządzania

Bronowickie Archiwum Społeczne jest formalnie prowadzone przez lokalne Towarzystwo Przyjaciół Bronowic, liczące ok. 60 członków; towarzystwo prowadzi jednak różnego rodzaju działania poza archiwum.
Główną koordynatorką archiwum społecznego jest Natalia Martini, zajmująca się również pozyskiwaniem funduszy (pisaniem projektów zgłaszanych w konkursach grantowych) oraz zarządzaniem wolontariuszami.

8C. Instytucje współpracujące

- Fundacja Ośrodka KARTA (współpraca merytoryczna – prowadzenie szkoleń dla archiwistów społecznych, uczestnictwo przedstawicielki BAS-u w konsultacjach związanych z działaniami KARTY na rzecz ruchu archiwów społecznych);
- firma Multireclab (sponsor, profesjonalna realizacja nagrań i obróbki dźwięku);
- firma Fagron Polska (sponsor, pokrycie kosztów hostingu strony WWW);

- szkoły podstawowe, gimnazjalne i średnie na terenie Bronowic (porozumienia ws. prezentacji wystawy);
- Rada Dzielnicy VI Bronowice (porozumienie ws. prezentacji wystawy w trakcie Dni Bronowic).

9. Finansowanie

Archiwum finansowane jest w trybie projektowym, to znaczy, że poza okresami trwania uzyskanych projektów archiwum nie jest finansowane. Wpływa to również na tempo pracy archiwum – zwiększające się w okresach realizacji projektów i malejące, choć niezamierające, wbrew początkowym obawom N. Martini, poza nimi.

BAS było do tej pory trzykrotnie finansowane przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w ramach programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich:

- w 2014 r., zadanie pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne", okres realizacji: 1.06–31.12.2014 r.,
- w 2015 r., zadanie pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne Plus", okres realizacji: 1.05–30.11.2015 r.,
- w 2016 r., zadanie pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne – rozwój i popularyzacja zasobu", okres realizacji: 1.05–31.10.2016 r.,

Jak przyznaje Natalia Martini, archiwum nie generuje dużych stałych kosztów, ponieważ nie ma siedziby, jednak problemem bywa pokrycie kosztów hostingu strony internetowej, o które Towarzystwo Przyjaciół Bronowic stara się u prywatnego sponsora, ponieważ samo nie prowadzi działalności gospodarczej i nie ma stałych dochodów.

Bronowickie Archiwum Społeczne ubiegało się również o finansowanie u innych źródeł publicznych (Muzeum Historii Polski, program „Patriotyzm Jutra", Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, program „Wspieranie działań archiwalnych 2016"), lecz bez sukcesów.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

Prace Bronowickiego Archiwum Społecznego w okresach, w których nie jest ono dotowane, spowalniają; wtedy też w działalność BAS-u zaangażowanych jest mniej osób.

Osobą stale zaangażowaną w prace archiwum jest jego koordynatorka, Natalia Martini, która również była koordynatorką wszystkich projektów BAS-u, finansowanych w ramach Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Obecnie w ramach działań BAS-u na bieżąco pracuje 5 osób, w tym koordynatorka, Natalia Martini, i prezeska Towarzystwa Przyjaciół Bronowic, Barbara Miszczyk.

W ramach projektu FIO w 2014 r. do prac archiwum zaangażowano 10 archiwistów społecznych, w wieku do 26 lat, pochodzących z Bronowic i uważających się za członków lokalnej bronowickiej społeczności. Ich zadaniem, po odpowiednim przeszkoleniu przez pracowników Fundacji Ośrodka KARTA, było gromadzenie i opisywanie wywiadów oraz skanów dokumentów, pozyskanych od mieszkańców Bronowic. Ponadto 4 członków Towarzystwa Przyjaciół Bronowic było zaangażowanych w opracowywanie zgromadzonych materiałów wraz z uczestnikami projektu.

W ramach projektu FIO w 2015 r. w prace archiwum zaangażowanych zostało 7 (choć planowano 5) tzw. Animatorów Bronowickiego Archiwum Społecznego, będących członkami bądź sympatykami lokalnej społeczności (niekoniecznie mieszkańcami Bronowic poniżej 26 lat, jak to było w poprzednim projekcie).

W ramach projektu FIO w 2016 r. z archiwum współpracowało 2 animatorów (wolontariuszy współpracujących z Towarzystwem Przyjaciół Bronowic), którzy mieli pomóc w opracowaniu materiałów z BAS-u, spotykając się z seniorami, którzy, ze względu na stan zdrowia, nie mogli wziąć udziału w warsztatach organizowanych w celu wspólnego opisywania archiwaliów oraz projektowania wystawy plenerowej.

Osoby współpracujące z Bronowickim Archiwum Społecznym nie są zatrudniane na mocy umowy o pracę, ale w okresach otrzymywania dotacji wynagrodzenie otrzymuje koordynator projektu, a także osoba odpowiedzialna

za jego rozliczenie (obie na mocy umów cywilno-prawnych). Ponadto wynagradzane są wtedy niektóre prace związane z działaniami BAS-u, jak np. transkrybowanie nagrań historii mówionej. Mimo tego większość prac związanych z działalnością archiwum, zwłaszcza w okresach, gdy nie jest realizowany zewnętrzny program dotacyjny, oparta jest na wolontariacie.

10A. Liczba osób zaangażowanych

W okresie otrzymywania dotacji nawet do 10 archiwistów społecznych, poza tymi okresami ok. 5. Osobą stale związaną z pracami archiwum jest koordynatorka, Natalia Martini, oraz w mniejszym stopniu, prezeska TPB, Barbara Miszczyk.

10B. Pełnione funkcje

- koordynatorka archiwum (Natalia Martini) – obsługa administracyjna i zarządzanie projektem (w ramach dotacji z FIO), w tym pracą wolontariuszy, rekrutowanie wolontariuszy, promocja projektu, moderowanie spotkań (inauguracji, prezentacji nowej kolekcji archiwaliów, spotkań pt. „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!"), przygotowanie i przeprowadzenie spotkania z uczniami w Szkole Podstawowej nr 50, pozyskiwanie i opis materiałów, współpraca z Ośrodkiem KARTA;
- archiwiści społeczni/animatorzy, wolontariusze – pozyskiwani w ramach projektów FIO, do ich zadań należą głównie czynności związane z gromadzeniem materiałów (nagrań i kopii dokumentów) i ich opisem.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	
Umowa cywilno-prawna	×
Praktyki	
Staż	
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Wolontariusze współpracujący z Bronowickim Archiwum Społecznym pozyskiwani byli na zasadzie otwartej rekrutacji, tj. informacji dystrybuowanych takimi kanałami jak: prasa lokalna, strona internetowa, Facebook, listy mailingowe, a także kontakty osobiste członków Towarzystwa Przyjaciół Bronowic.

Ponadto w drugim projekcie, w 2015 r., część osób zaangażowanych w prace archiwum zgłosiła się sama; były to osoby współpracujące z BAS-em już w poprzednim projekcie, w 2014 r. W 2016 r. z archiwum współpracowały osoby z poprzednich edycji projektu.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

Materiały są pozyskiwane na rzecz archiwum na dwa sposoby.
Historia mówiona jest nagrywana w domu świadka w postaci cyfrowej i w tej formie trafia do zasobu archiwum. Są to materiały oryginalne. Nagrania są sporządzane cyfrowymi rejestratorami dźwięku Zoom h1. Archiwizowana jest wersja oryginalna nagrania, natomiast udostępniana online wersja poddana obróbce – polepszeniu jakości nagrania oraz usunięciu niepotrzebnych fragmentów (patrz też: sekcja 13 – Opracowanie zasobu archiwalnego).

Wspomnienia najstarszych mieszkańców Bronowic zostały zarejestrowane przez archiwistów społecznych zgodnie z ideą i metodologią historii mówionej. Idea ta oparta jest na przekonaniu, że pamięć jest ważnym źródłem wiedzy o przeszłości. BAS oddaje głos „zwykłym" mieszkańcom Bronowic, spotykając się z drugim człowiekiem, traktując fragmentaryczność, subiektywność i wybiórczość wspomnień nie jako wady tego typu źródła, lecz jako jego specyficzne zalety. Wspomnienia te umożliwiają użytkownikom spojrzenie w przeszłość Bronowic oczami świadka historii, z perspektywy wydarzeń dla niego istotnych. Twórcy archiwum wierzą, że głos świadków historii nie konkuruje z perspektywą „znawców" (historyków, socjologów, etnografów i innych badaczy, którzy biorą na warsztat dawne bronowickie

dzieje), lecz ją uzupełnia i wzbogaca o unikalne doświadczenie zapisane w indywidualnej i zbiorowej biografii[4].

Rozmowa ze świadkiem historii odbywa się według stworzonego wcześniej scenariusza, który jednak nie warunkuje ostatecznie jej kształtu, a jedynie ma naprowadzić świadka na pewne aspekty przeszłości Bronowic, o których mógłby opowiedzieć. Ostateczny kształt rozmowy zależy od świadka historii. Scenariusz wywiadu został umieszczony na stronie internetowej archiwum. Zawiera on takie zagadnienia, jak:

- przedstawienie się świadka i opowiedzenie o jego/jej rodzinie,
- dzieciństwo: zabawy, obowiązki, wakacje, szkoła,
- spędzanie wolnego czasu,
- obchodzenie różnego rodzaju świąt i uroczystości,
- życie sąsiedzkie,
- ważne postaci z Bronowic,
- zabobony, strachy, gusła,
- lokalny krajobraz.

Podczas wizyty w domu świadka historii sporządzano również cyfrowe kopie wybranych dokumentów z jego domowego archiwum, za pomocą przenośnych skanerów Canon LiDE 210. Najczęściej archiwista społeczny wraz ze świadkiem historii sporządzali również wstępny opis zeskanowanych materiałów.

W trakcie wizyty u świadka sporządzane były następujące dokumenty:

- deklaracja dotycząca relacji historii mówionej – zgody na jej archiwizację i udostępnianie,
- deklaracja dotycząca skopiowanych dokumentów z archiwum świadka – oświadczenie o tym, że osoba przekazująca dokumenty jest uprawniona do dysponowania nimi, a dokumenty są wolne od wad prawnych, nie są przedmiotem praw osób trzecich i nie toczy się żadne postępowanie, którego są przedmiotem,
- protokół zdawczo-odbiorczy (patrz: 11C).

Zdarzało się również, że dokumenty były wypożyczane, skanowane, a potem zwracane właścicielom (proces sporządzania kopii nie zawsze odbywał

[4] N. Martini, *Bronowickie Archiwum Społeczne*, „Bronowickie Zeszyty Historyczno-Literackie", nr 32, 2014, s. 15–16.

się w domu właściciela materiałów). Działo się tak np. w przypadku, gdy dany mieszkaniec Bronowic posiadał bardzo dużo materiałów, które miały zostać włączone do archiwum – kopiowanie ich zajęłoby wiele godzin, dlatego były one czasowo wypożyczane, a po wykonaniu kopii zwracane.

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Gromadzeniem zasobu (nagrywaniem świadków, wykonywaniem kopii dokumentów oraz ich opisywaniem wraz z właścicielem) zajmowali się archiwiści społeczni – wolontariusze zrekrutowani w ramach projektu (patrz: sekcja 10D), przy czym w przypadku pierwszego projektu FIO (2014 r.) były to osoby poniżej 26 r.ż., mieszkające na terenie Bronowic Małych (patrz: sekcja 10). Osoby te przeszły odpowiednie szkolenie z zakresu idei archiwistyki społecznej oraz metod pozyskiwania relacji historii mówionej, a także skanowania i opisywania materiałów archiwalnych (patrz: sekcja 7B – warsztaty dla archiwistów społecznych).

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Obecnie, w czasie, gdy BAS ma już w lokalnej społeczności pewną ugruntowaną pozycję i jest rozpoznawalne, ofiarodawcy zgłaszają się do archiwum sami; jest to już młodsze pokolenie – nie są to najstarsi mieszkańcy Bronowic, ale ich dzieci (wciąż jednak są to ludzie dorośli).
Świadkowie historii wybierani byli na zasadzie rozeznania się w lokalnej społeczności, aby dotrzeć do najstarszych bronowickich rodzin i mieszkańców dzielnicy. Ich wybór w dużej mierze polegał na osobistych kontaktach członków Towarzystwa Przyjaciół Bronowic. Ponadto w przypadku pierwszego projektu (FIO 2014) wspomnienia nagrywali młodzi mieszkańcy Bronowic, byli więc zachęcani do tego, aby rejestrować opowieści własnych babć i dziadków.

11C. Rejestracja wpływów

Podczas spotkania ze świadkiem historii/właścicielem dokumentów sporządza się tzw. protokół zdawczo-odbiorczy określający liczbę i rodzaj pozyskanych obiektów oraz ich wstępny opis.
Protokoły w formie papierowej są przechowywane przez Natalię Martini.

11D. Selekcja materiałów

Selekcja świadków historii do nagrań relacji – patrz: sekcja 11B – Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Twórcy archiwum przewidują możliwość, że nagrane relacje będą miały małą wartość merytoryczną. W tym wypadku byłyby zarchiwizowane, przy jednoczesnej rezygnacji z udostępniania online czy wykorzystywania w wydawnictwach (słuchowisko z projektu FIO 2015). W dotychczasowych działaniach archiwum zdarzył się do tej pory jeden taki przypadek, w 2014 r.
Selekcja dokumentów skanowanych jako uzupełnienie relacji historii mówionej:

- świadek pokazuje archiwistom społecznym całe swoje archiwum, z którego razem wybierają materiały do włączenia do BAS-u,
- świadek pokazuje archiwistom społecznym wybrany przez niego wcześniej fragment swoich zbiorów, który wydaje mu/jej się interesujący; często w takim wypadku po pytaniu „czy ma Pani/Pan coś jeszcze?", okazywało się, że wielu materiałów osoba ta nie pokazała archiwistom, ponieważ nie dostrzegała w nich takiej wartości.

Źródła do skopiowania wybierane są ze względu na:

- związek z tematyką archiwum – czyli historią życia codziennego w Bronowicach Małych,
- datę powstania,
- format – archiwiści społeczni są w stanie (ze względu na posiadany sprzęt) zeskanować materiały o wymiarach nieprzekraczających formatu A4.

Czasem zdarza się, że świadkowie przygotowują dla archiwistów różnego rodzaju przedmioty, np. odznaczenia, ale ze względu na fakt, że są to raczej muzealia niż archiwalia, BAS nie gromadzi ich odwzorowań.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

W przypadku wspomnień świadków w archiwum przechowywane są ich oryginalne nagrania, *born-digital*.
Pozostałe materiały są to kopie; oryginały są zwracane właścicielom.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	
Depozyt	
Wypożyczenie	
Inne	×
	historia mówiona – wywołana przez archiwum
	pozostałe materiały – kopie

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

Archiwum przechowywane jest łącznie w trzech kopiach – na dysku komputera Natalii Martini, koordynatorki archiwum, oraz na dwóch dyskach zewnętrznych.
W przypadku skanów przechowywane są zarówno kopie wzorcowe, jak i wersje po obróbce graficznej, przeznaczone do publikacji na stronie internetowej archiwum (patrz: sekcja 13). Podobnie jest w przypadku nagrań – przechowuje się wersje pełne, oryginalne, natomiast udostępnia wersje poddane obróbce dźwiękowej.

12A. Warunki magazynowe

Nie dotyczy.

12B. Sprzęt i wyposażenie

Dwa dyski przenośne: My Passport Ultra.

12C. Dodatkowe uwagi

Brak.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

Początkowy opis archiwalny (dla kopii materiałów archiwalnych) wykonywany jest w trakcie wizyty archiwisty społecznego w domu ofiarodawcy/

/świadka historii. Opis ten zostaje zapisany w protokołach zdawczo-odbiorczych (więcej o protokołach zdawczo-odbiorczych w sekcji 13A).
Następnie opisy te są redagowane pod względem językowym oraz weryfikowane merytorycznie (z informacjami pochodzącymi m.in. z „Bronowickich Zeszytów Historyczno-Literackich" oraz od p. Barbary Miszczyk) przez Natalię Martini.
W 2016 r. w ramach spotkań pt. „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!" (patrz: sekcja 7B) podjęto próbę społecznego opracowania archiwaliów przez członków bronowickiej wspólnoty lokalnej. Uzyskane informacje wzbogaciły opis archiwalny materiałów posiadanych przez BAS oraz zostały użyte przy organizacji wystawy plenerowej archiwaliów.
Na opracowanie zasobu archiwalnego w BAS-ie składa się również:

- transkrypcja nagrań wywiadów historii mówionej (wykonywana na podstawie umowy cywilno-prawnej w ramach projektu z 2014 r.; późniejsze nagrania nie zostały do tej pory przepisane),
- graficzna obróbka skanów (polegająca na wyprostowaniu skanów, ich kadrowaniu, dostosowaniu rozdzielczości do publikacji online, naniesieniu logotypu; wykonywana przez Natalię Martini),
- edycja nagrań (wycinanie niepotrzebnych fragmentów, zmienianie ich kolejności, poprawa jakości nagrania; wykonywana przez zewnętrzną firmę).

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

Pomoce informacyjno-ewidencyjne używane w archiwum:

- **Spisy zdawczo odbiorcze** – tworzone w ramach jednolitego formularza przez archiwistów społecznych w terenie, w trakcie przekazywania materiałów/nagrywania wywiadu wraz z osobą przekazującą/świadkiem historii; przechowywane przez Natalię Martini w wersji papierowej, razem ze zgodami podpisywanymi przez osoby przekazujące materiały/udzielające wywiadu.

Opis materiałów w spisach zdawczo-odbiorczych:

– skany: data, miejsce, okoliczności, osoby, autor dokumentu/wytwórca, ofiarodawca;

  - relacje: data rejestracji, imię i nazwisko świadka historii (w przypadku kobiet też nazwisko rodowe), data i miejsce urodzenia świadka historii.
- **Inwentarz zasobu** – prowadzony przez N. Martini w formie pliku komputerowego (arkusza kalkulacyjnego); zawiera opis struktury zasobu archiwalnego oraz używane w archiwum definicje terminów archiwalnych (więcej w sekcji 13B); poszczególne zakładki w pliku zawierają informacje na temat pojedynczych „teczek" – wykaz występujących w nich dokumentów wraz z informacjami na ich temat; głębia informacyjna: poziom dokumentu; inwentarz był prowadzony przez N. Martini do lutego 2015 r., potem zarzucony (w planach archiwum jest korzystanie z systemu OSA).

Opis na poziomie dokumentu zawiera następujące informacje:

- sygnatura (więcej o sygnaturach w sekcji 13D),
- nazwa dokumentu – nazwa pliku, np. „ŚW01-Danuta-Nawrocka-relacja-edit",
- typ dokumentu – np. audio (dla wspomnień), fotografia, legitymacja, odznaczenie, świadectwo szkolne, dowód osobisty,
- autor/wytwórca:
  - w przypadku wspomnień – imię i nazwisko świadka historii,
  - w przypadku fotografii – nazwa zakładu fotograficznego lub imię i nazwisko autor fotografii lub N/N, jeśli autor nieznany,
  - w innych przypadkach – nazwa instytucji wydającej dokument (np. Dowództwo Korpusu, 7-klasowa Publiczna Szkoła Powszechna w Bronowicach Małych, Zarząd Gminny w Bronowicach Małych),
- opis:
  - w przypadku wspomnień w ramach formułki: „Wspomnienia Józefa Noworyty o życiu codziennym w dawnych Bronowicach Małych zarejestrowane w ramach projektu »Bronowickie Archiwum Społeczne«, realizowanego od 01.06 do 31.12.2014 r., dofinansowanego ze środków MPiPS w ramach Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Czas trwania: 00:36:53";
  - w przypadku fotografii – opis miejsca i okoliczności powstania oraz osoby widoczne na fotografii, np. „Maria Trąbka z przyjaciółką Hanką Jaźwiecką przed rodzinną chatą przy ul. Zielony Most 78";

niekiedy w tym miejscu powtórzone są informacje o dacie powstania, np. „1957–1958 r. Kolędnicy z Bronowic Małych. Stojący od lewej: Stanisław Bryła (Ułan), Stanisław Susuł (Król), Stanisław Trznadel (Marszałek), Władysław Morawiec (Ułan), Henryk Andrasz (Turek), Jan Wiertek (akordeonista), Józef Wojdyła. Kucający od lewej: Jacek Susuł (Koza), Władysław Czepiec (Żyd), Mieczysław Karcz (Anioł), Stanisław Szumiec (Diabeł), Jerzy Andrasz (Śmierć)";

- data wytworzenia – dzienna, roczna lub z określeniem „około (ok.)"; niekiedy oznaczona jako nieznana („N"),
- miejsce wytworzenia – określenie miejscowości powstania materiału, np. Bronowice Małe, Kraków, Sowiniec,
- data przekazania – dzienna data przekazania materiałów do archiwum/nagrywania relacji,
- ofiarodawca – imię i nazwisko ofiarodawcy/świadka historii,
- prawa do dysponowania – Bronowickie Archiwum Społeczne,
- słowa kluczowe:
  - w przypadku wspomnień występuje zawsze ten sam zestaw słów kluczowych: wspomnienia, relacja, życie codzienne, Bronowice Małe,
  - w przypadku fotografii i innych dokumentów – słowa kluczowe opisujące okres powstania oraz treść (tematykę) materiałów, np. lata 30. XX w., uroczystości, ludzie, święta, krajobraz, czas wolny, szkoła, praca.

Natalia Martini prowadzi również zbiorcze statystyki dla archiwum, związane z jego zewnętrznym finansowaniem. Wskaźniki rezultatów projektu, z podziałem na lata (związane z latami realizacji poszczególnych projektów dofinansowanych z Programu FIO), zawierają informacje o wartościach zakładanych w projekcie oraz o wartościach osiągniętych w trakcie jego realizacji dla następujących wskaźników: liczba archiwaliów; liczba ofiarodawców; liczba archiwistów społecznych; liczba polubień fanpage'a na Facebooku; liczba odsłon strony WWW; liczba materiałów archiwalnych na dysku i ich liczba udostępniona na stronie WWW.

Wszystkie opisane powyżej pomoce informacyjno-ewidencyjne nie są bezpośrednio dostępne dla użytkowników, a służą przede wszystkim zarządzaniu zasobem archiwalnym.

Użytkownicy mają dostęp do opisu archiwalnego zawartego na stronie internetowej archiwum.
Opis archiwalny na stronie WWW BAS-u składa się z następujących informacji:

- w przypadku wspomnień:
  - imię i nazwisko świadka historii,
  - data urodzenia świadka historii,
  - tytuł nagrania, zazwyczaj „wspomnienia",
  - w większości przypadków opis ten uzupełniony jest o współczesne zdjęcie świadka historii (wraz z odnotowaniem autora zdjęcia),
- w przypadku pozostałych materiałów (fotografii i innych dokumentów):
  - data powstania,
  - autor,
  - opis,
  - ofiarodawca

  (np.: „Lipiec 1962 r. Dom rodziny Regułów przy ul. Na Błonie 51. Autor: N/N. Ofiarodawca: Jacek Reguła").

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Struktura zasobu BAS-u została przedstawiona w głównej pomocy informacyjnej stosowanej w archiwum, nazwanej „Inwentarz zasobu". Zawiera on używane przez BAS terminy związane z hierarchizacją zasobu archiwalnego i ich wytłumaczenie:

ZASÓB – ogół archiwaliów będących w posiadaniu Bronowickiego Archiwum Społecznego
DZIAŁ – nadrzędna jednostka kategoryzacyjna
ZESPÓŁ – grupa archiwaliów w obrębie działu wyodrębniona ze względu na rodzaj/temat/osobę
TECZKA – grupa archiwaliów w obrębie zespołu wyodrębniona ze względu na rodzaj/temat/osobę/czas
DOKUMENT – najmniejsza jednostka kategoryzacyjna (plik)[5].

[5] Inwentarz zasobu BAS, Dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, n.d., Archiwum prywatne MWD.

W BAS-ie wyróżniono (do tej pory) jeden dział nazwany „Kolekcje osobiste", oznaczony rzymską cyfrą I.

W ramach tego działu umieszczone zostały zespoły składające się na archiwum (w chwili badania wprowadzono do inwentarza 23 zespoły – pozyskane do lutego 2015 r.), których nazwa pochodzi od imienia i nazwiska ofiarodawcy materiałów/świadka historii.

Na zespół składają się tzw. teczki – w liczbie od jednej do trzech. W osobnych teczkach umieszczono wspomnienia, fotografie i pozostałe archiwalia (nazwane „dokumenty"; patrz też: załącznik nr 1).

Organizacja zasobu archiwalnego ze względu na ofiarodawcę (czyli proweniencyjnie) związana była z finansowaniem powstania archiwum przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, z potrzebą prowadzenia dokumentacji projektowej i zdania sprawy z realizacji projektu.

Strona internetowa ma częściowo odmienną strukturę, dzieląc materiały na:

- wspomnienia – podział wg świadków historii, do których dołączono też pozostałe materiały przekazane przez danego ofiarodawcę,
- archiwalia – podzielone chronologicznie na dziesięciolecia oraz tematycznie (czas wolny, krajobraz, ludzie),
- ślady pamięci – ważne miejsca z historii Bronowic, zaznaczone na współczesnej mapie, niektóre z odsyłaczem do materiałów z BAS[6].

13C. Sposób sygnowania materiałów

W czasie badania terenowego archiwum nie stosowało już systemu sygnatur, choć nadawano je w początkach jego istnienia (do lutego 2015 r.).

Przykładowa sygnatura z inwentarza zasobu: BAS I 19.2.9.

Rozwinięcie sygnatury:

- BAS – skrót nazwy archiwum,
- I – numer działu (kolekcje osobiste),
- 19 – numer zespołu (tu: zespół Krystyny Kordas),
- 2 – numer teczki,
- 9 – numer kolejnego dokumentu w teczce.

[6] Por. z ustaleniami T. Czarnoty: tenże, *Rozwiązania stosowane w zakresie opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 37.

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

BAS stosuje standardy opisu archiwalnego propagowane przez Ośrodek KARTA, m.in. na szkoleniach dla archiwistów społecznych; uczestniczką jednego z takich szkoleń była Natalia Martini. W roku 2016 archiwum planowało opracowanie zasobu zgodnie ze standardami zawartymi w Otwartym Systemie Archiwizacji Ośrodka KARTA. W tym celu BAS złożyło wniosek do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w ramach programu „Wspieranie działań archiwalnych". Ponadto N. Martini zapoznała się również z wytycznymi Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych dotyczącymi opracowania zasobu archiwalnego oraz z praktyką innych archiwów społecznych.

13E. System informacyjny

Archiwum wypracowało swój własny system informacyjny i charakterystyczne dla niego pomoce archiwalne, choć wzorowane są one na tradycyjnym opracowaniu archiwalnym (termin „inwentarz archiwalny", podział na zespoły według twórców, podział na teczki/jednostki archiwalne). Podstawą systemu informacyjnego był (dopóki był kontynuowany) inwentarz zasobu znajdujący się w jednym pliku arkusza kalkulacyjnego, opisujący zasób na poziomie dokumentu. Z czasem funkcję tę zaczęły przejmować programy komputerowe służące zarządzaniu plikami i zawarte w nich metadane.

13F. Dodatkowe uwagi

W BAS-ie można zauważyć podział zasobu na zespoły zgodnie z kryterium proweniencyjnym, tj. według ofiarodawcy/świadka historii, oraz nazwanie zespołu imieniem i nazwiskiem tej osoby, co wynikało ze społecznego charakteru projektu (nastawienia „na człowieka").
Twórczyni archiwum, Natalia Martini, świadomie dokształca się w zakresie archiwistyki, również w kwestiach metodyki opracowania zasobu archiwalnego; uważa, że praktyka archiwów państwowych nie zawsze pasuje do rzeczywistości i celów archiwów społecznych, jednak jest dobrym punktem wyjścia do systematyzacji działań archiwów społecznych.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Archiwum ma postać cyfrową, a zbierane materiały są udostępniane bezpłatnie przez stronę internetową www.archiwumbronowickie.pl. Udostępnianie materiałów online jest jednym z głównych założeń archiwum i celem gromadzenia nagrań i kopii archiwaliów.

UDOSTĘPNIANIE NAGRAŃ

Na stronie internetowej historia mówiona udostępniana jest w zakładce „Wspomnienia", w podziale na świadków historii. Nagranie opisane jest imieniem i nazwiskiem świadka (ew. nazwiskiem panieńskim) oraz jego/jej datą urodzenia. W większości przypadków dostępna jest również współczesna fotografia świadka historii, wykonana podczas wizyty składanej w celu nagrania relacji. Nie ma biogramu świadka, daty nagrania, informacji o osobie przeprowadzającej wywiad czy o zawartości nagrania – tylko w przypadku kilku świadków dostępny jest tytuł nagrania (wtedy, gdy nagrań na stronie jest więcej niż jedno). W innym wypadku nagranie występuje pod tytułem „Wspomnienia". Długość plików zawierających relacje waha się od kilku minut do ponad godziny.

Na tej samej podstronie, u dołu, zamieszczone są kopie archiwaliów przekazanych przez świadka historii.

UDOSTĘPNIANIE KOPII ARCHIWALIÓW

Kopie archiwaliów są widoczne na stronie internetowej albo na podstronach według świadków historii (jak wspomniano powyżej), albo w dziale „Archiwalia" w podziale chronologicznym (według dziesięcioleci) oraz tematycznym. Materiały prezentowane na stronie WWW mają średnią rozdzielczość (nie można ich powiększyć ani skopiować przez kliknięcie prawym przyciskiem myszy) i są opatrzone niewielkim logotypem archiwum umieszczonym w rogu.

Każdy materiał występuje wraz z podstawowym opisem archiwalnym, składającym się z daty powstania, krótkiego opisu zawartości, nazwiska autora (w przypadku fotografii) oraz ofiarodawcy.

14A. Sposoby udostępniania

Online ×
Na miejscu

14B. Kwerendy archiwalne

Brak.

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Archiwum udostępnia online znakomitą większość posiadanych materiałów archiwalnych. Budowa strony uniemożliwia jednak ich kopiowanie (zarówno w przypadku plików audio, jak i obrazów).
Strona internetowa zawiera również sumaryczny opis projektu wraz z linkiem prezentującym dokument zawierający parametry digitalizacji materiałów archiwalnych, zalecane przez NDAP, a także scenariusz wywiadu i sekcję „Media o projekcie" oraz dział aktualności informujący m.in. o nowych projektach realizowanych przez archiwum, nowych archiwaliach pojawiających się na stronie WWW czy spotkaniach organizowanych przez BAS.

14D. Liczba użytkowników

Bardzo trudna do określenia z powodu udostępniania archiwaliów online; w grudniu 2015 r. strona przekroczyła 33 tys. wyświetleń.

14E. Rodzaje użytkowników

Głównymi użytkownikami, do których adresowane jest archiwum, są osoby związane z Bronowicami Małymi, zwłaszcza ich aktualni mieszkańcy.
Do użytkowników należą też m.in. pracownicy naukowi oraz studenci (w tym: studenci Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego, przygotowujący prezentacje na zajęcia i referaty na konferencje).

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Rejestracja liczby wejść na stronę internetową BAS.

15. Problemy

Podstawowym problemem w codziennym funkcjonowaniu BAS-u są kwestie finansowe. Mimo że archiwum ma charakter cyfrowy i jego utrzymanie nie generuje dużych sum, to za utrzymanie strony internetowej trzeba zapłacić kilkaset złotych rocznie; rachunek pokrywa prywatny sponsor.
Kolejnym kłopotem jest brak siedziby archiwum, wynikający z braku siedziby Towarzystwa Przyjaciół Bronowic. Taka sytuacja uniemożliwia spotykanie się z ofiarodawcami i digitalizowanie materiałów na miejscu. Twórczyni archiwum uważa, że dla BAS-u pomocne byłoby nawiązanie współpracy z jakąś instytucją posiadającą profesjonalną pracownię digitalizacji – np. z archiwum państwowym, muzeum lub biblioteką.

16. Plany na przyszłość

W planach archiwum jest dalsza współpraca z Ośrodkiem KARTA, również w kwestii opracowania zasobu archiwalnego przy pomocy Otwartego Systemu Archiwizacji: opracowanie zasobu właściwie na nowo, z zastosowaniem międzynarodowych standardów opisu archiwalnego; przygotowanie elektronicznego inwentarza archiwalnego; a także modernizacja strony internetowej archiwum.

W czasie badania terenowego (marzec 2016 r.) archiwum planowało również społeczne opracowanie zasobu archiwalnego, które odbyło się w ramach spotkań pt. „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!" w czerwcu i lipcu 2016 r. (patrz: sekcja 7B), a także zorganizowanie plenerowej wystawy fotografii ze swojego zasobu, która doszła do skutku we wrześniu 2016 r. (patrz: sekcja 7A).

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Towarzystwo Przyjaciół Bronowic ostatecznie nie zadecydowało o tym, co stanie się z materiałami przechowywanymi przez Bronowickie Archiwum Społeczne. Jednym z pomysłów jest współpraca z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa.

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Od początku swojego istnienia BAS aktywnie współpracuje z Ośrodkiem KARTA. Obecnie Towarzystwo Przyjaciół Bronowic jest członkiem Sieci Archiwów Społecznych tworzonej przez KARTĘ oraz sygnatariuszem Karty Zasad Archiwów Społecznych, a twórczyni archiwum, Natalia Martini, uczestniczyła m.in. w pracach nad definicją archiwum społecznego, wspomnianą Kartą Zasad oraz współpracą archiwów społecznych z państwem; uważa się również, z ramienia BAS-u, za współtwórczynię sieci archiwów społecznych.

W początkach istnienia archiwum Ośrodek KARTA zapewniał wsparcie merytoryczne, m.in. organizując szkolenia dla archiwistów społecznych pracujących w ramach BAS-u. Przedstawiciele archiwum wzięli również udział w szkoleniu zorganizowanym przez Ośrodek KARTA w listopadzie 2014 r. w ramach programu „Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce". W planach archiwum jest wykorzystywanie do opracowania narzędzia zapewnionego przez KARTĘ – Otwartego Systemu Archiwizacji (OSA).

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Na materiały zbierane przez Bronowickie Archiwum Społeczne składają się nagrania historii mówionej dotyczącej życia codziennego w dawnych Bronowicach Małych (wywoływane i kolekcjonowane w oryginale) oraz kopie materiałów archiwalnych posiadanych przez mieszkańców Bronowic, zwłaszcza fotografii. Oba typy źródeł zdają się mieć dużą wartość dla historii lokalnej oraz historii codzienności; mogą być też interesujące z punktu widzenia etnologii i antropologii, zawierają bowiem informacje m.in. dotyczące świąt i uroczystości, tradycji oraz ludowych przyśpiewek i wierszy. Materiały posiadane przez archiwum zawierają również istotne informacje związane z topografią miasta Krakowa oraz jej zmianami w XX w. Zasób BAS-u ma także duży potencjał edukacyjny, np. w kwestii wychowywania dzieci i młodzieży w duchu tzw. lokalnego patriotyzmu.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Istotną cechą archiwum społecznego jest jego zakorzenienie w społeczności lokalnej – z jednej strony czerpanie z niej, przede wszystkim pozyskiwanie wolontariuszy i pomysłów do działania, z drugiej strony – odwdzięczanie się w postaci pozytywnej energii oraz ogniska, wokół którego zawiązują się lokalne inicjatywy. Warto zaznaczyć, że archiwum swe działania koncentruje zwłaszcza na seniorach, w mniejszym stopniu na młodzieży szkolnej. Przez kilka lat działalności zdążyło zakorzenić się w lokalnej społeczności i jej krajobrazie, o czym świadczy m.in. pozytywny oddźwięk związany z akcją społecznego opisywania archiwaliów przez seniorów w trakcie cyklicznych spotkań (spotkania pt. „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!").

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Warto wspomnieć o dużej wartości działań promocyjnych podejmowanych przez archiwum, m.in. spójna identyfikacja wizualna, prężna działalność w mediach społecznościowych, obecność w mediach tradycyjnych o zasięgu lokalnym i ogólnopolskim. Sądzę, że tego typu działania, jak również akceptacja ze strony lokalnej społeczności (patrz: sekcja 18B – Wpływ na lokalną społeczność) pozytywnie wpływają na szerzej rozumiany wizerunek archiwów, choć identyfikowanie tej jednej inicjatywy z innymi typami archiwów historycznych, zwłaszcza w lokalnej społeczności, może być ograniczone. BAS swoimi działaniami, współpracą z Ośrodkiem KARTA, szkoleniami dla archiwistów społecznych oraz samym faktem posiadania w nazwie terminu „archiwum społeczne" promuje również ideę społecznej archiwistyki.

18D. Stabilność projektu

W moim odczuciu projekt odznacza się dość dużą stabilnością.
Archiwum od początku swego istnienia koordynowane jest przez tę samą osobę – Natalię Martini; w niewielkim stopniu narażone jest obecnie na częste zmiany osobowe, które mogłyby zachwiać stabilnością projektu. Pewne niebezpieczeństwo stanowi jednak sytuacja, w której obecna koordynatorka nagle nie mogłaby zajmować się archiwum.

BAS regularnie otrzymuje dotacje od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Wnioski składane są w każdym roku na nowo, a archiwum nie ma żadnej gwarancji, że otrzyma dofinansowanie, jednak dotychczasowe działania i doświadczenie w tworzeniu dokumentacji projektowej zwiększają jego szanse na finansowanie (archiwum otrzymało dotacje w latach 2014, 2015 i 2016).
Projekt wydaje się stabilny również dlatego, że archiwum zbiera wyłącznie materiały cyfrowe. W związku z tym w razie braku finansowania i czasowego „zamrożenia" projektu przechowywanie archiwum generuje mniej kosztów i problemów niż w przypadku fizycznych materiałów.
Ocenę stabilności projektu zmniejsza fakt, że Towarzystwo Przyjaciół Bronowic do tej pory nie zadecydowało o losach archiwum w przypadku zaprzestania działania.

18E. Inne

W ramach projektu Bronowickie Archiwum Społeczne opracowano metody prowadzenia cyfrowego archiwum społecznego, które zostały wykorzystane również w projekcie Stowarzyszenia Instytut Strumiłły – Michałowickie Archiwum Społeczne – także prowadzonego przez N. Martini.

Załączniki

Spis załączników

1. Fragment inwentarza zasobu Bronowickiego Archiwum Społecznego z widocznymi stosowanymi definicjami i strukturą; *Inwentarz zasobu BAS*, Dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, n.d., Archiwum prywatne MWD.
2. Fragment inwentarza zasobu Bronowickiego Archiwum Społecznego z widocznym opisem na poziomie dokumentu – plik audio, wspomnienia Józefa Noworyty, sygn. BAS I 2.1.1.; *Inwentarz zasobu BAS*,

Dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, n.d., Archiwum prywatne MWD.

3. Fragment inwentarza zasobu Bronowickiego Archiwum Społecznego z widocznym opisem na poziomie dokumentu – fotografia przekazana przez Marię Rydlową, sygn. BAS I 4.2.8; *Inwentarz zasobu BAS*, Dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, n.d., Archiwum prywatne MWD.
4. Plakat zapraszający na spotkania z cyklu „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!", http://archiwumbronowickie.pl/2016/06/16/powiedz-co-wiesz-o-bronowicach/ [dostęp: 25.09.2017].
5. Fotografia wykonana w trakcie spotkania „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!" z dnia 25.06.2016 r., fot. Magdalena Guzik, http://archiwumbronowickie.pl/2016/07/01/powiedz-co-wiesz-o-bronowicach-2-fotorelacja/ [dostęp: 25.09.2017].
6. Bibliografia.

Załącznik nr 1

BRONOWICKIE ARCHIWUM SPOŁECZNE

INWENTARZ ZASOBU

ZASÓB	ogół archiwaliów będących w posiadaniu Bronowickiego Archiwum Społecznego
DZIAŁ	nadrzędna jednostka kategoryzacyjna
ZESPÓŁ	grupa archiwaliów w obrębie działu wyodrębniona ze względu na rodzaj/temat/osobę
TECZKA	grupa archiwaliów w obrębie zespołu wyodrębniona ze względu na rodzaj/temat/osobę/czas
DOKUMENT	najmniejsza jednostka kategoryzacyjna (plik)

DZIAŁY		ZESPOŁY		TECZKI	
I	Kolekcje osobiste	1.	Danuta Nawrocka	1.	Wspomnienia Danuty Nawrockiej
				2.	Fotografie 1933-1952
				3.	Dokumenty 1945
		2.	Józef Noworyta	1.	Wspomnienia Józefa Noworyty
				2.	Fotografie
		3.	Aniela Młynarczyk	1.	Wspomnienia Anieli Młynarczyk
		4.	Maria Rydlowa	1.	Wspomnienia Marii Rydlowej
				2.	Fotografie 1913-1946
		5.	Julian Kukla	1.	Wspomnienia Juliana Kukli
				2.	Fotografie 1950-1987
		6.	Maria Nosal	1.	Wspomnienia Marii Nosal
				2.	Fotografie 1947-1966
		7.	Krystyna Pałka	1.	Wspomnienia Krystyny Pałki
				2.	Fotografie 1938-1966
		8.	Cecylia Nowosiad	1.	Wspomnienia Cecylii Nowosiad
				2.	Fotogragie 1929-1953
		9.	Irena Romanowska	1.	Wspomnienia Ireny Romanowskiej
				2.	Fotografie
		10.	Józefa Baczyńska	1.	Wspomnienia Józefy Baczyńskiej
				2.	Wiersze Józefy Baczyńskiej
				3.	Fotografie
		11.	Janina Wodka	1.	Wspomnienia Janiny Wodki
				2.	Fotografie 1920-1979
		12.	Fryderyka Pietrzyk	1.	Wspomnienia Fryderyki Pietrzyk
		13.	Jerzy Ciempka	1.	Wspomnienia Jerzego Ciempki
				2.	Fotografie
				3.	Dokumenty
		14.	Krystyna Łabno	1.	Wspomnienia Krystyny Łabno
				2.	Fotografie 1947
		15.	Janina Karlińska	1.	Wspomnienia Janiny Karlińskiej
				2.	Fotografie 1932-1959
				3.	Dokumenty 1943-1947
		16.	Stanisława Stryczek	1.	Wspomnienia Stanisławy Stryczek
				2.	Fotografie 1932
		17.	Zbigniew Domoń	1.	Wspomnienia Zbigniewa Domonia
		18.	Ryszard Wojdyła	1.	Wspomnienia Ryszarda Wojdyły
				2.	Fotografie 1950-1970
		19.	Krystyna Kordas	1.	Wspomnienia Krystyny Kordas
				2.	Fotografie 1933-1969
		20.	Maria Stachowska	1.	Wspomnienia Marii Stachowskiej
				2.	Fotografie
		21.	Andrzej Musiał	1.	Fotografie
		22.	Marek Supłat	1.	Fotografie 1950-1976
				2.	Dokumenty 1939
		23.	Julian Ślusarczyk	1.	Fotografie 1940-1955
				2.	Dokumenty 1940

Fragment inwentarza zasobu Bronowickiego Archiwum Społecznego z widocznymi stosowanymi definicjami i strukturą

Załącznik nr 2

Sygnatura	BAS I 2.1.1.
Nazwa dokumentu	ŚW02-Józef-Noworyta-relacja-edit
Typ dokumentu	audio
Autor/Wytwórca	Józef Noworyta
Opis	Wspomnienia Józefa Noworyty o życiu codziennym w dawnych Bronowicach Małych zarejestrowane w ramach projektu "Bronowickie Archiwum Społeczne" realizowanego od 01.06. do 31.12.2014 r., dofinansowanego ze środków MPiPS w ramach Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Czas trwania: 00:36:53.
Data wytworzenia	2014-08-09
Miejce wytworzenia	Bronowice Małe
Data przekazania	2014-08-09
Ofiarodawca	Józef Noworyta
Prawa do dysponowania	Bronowickie Archiwum Społeczne
Słowa kluczowe	wspomnienia; relacja; życie codzienne; Bronowice Małe

Fragment inwentarza zasobu Bronowickiego Archiwum Społecznego z widocznym opisem na poziomie dokumentu – plik audio, wspomnienia Józefa Noworyty, sygn. BAS I 2.1.1

Załącznik nr 3

Sygnatura	BAS I 4.2.8.
Nazwa dokumentu	ŚW04-08
Typ dokumentu	fotografia
Autor/Wytwórca	N/N
Opis	Na pagórku koło chaty rodzinnej Trąbków przy ul. Zielony Most 78. Od lewej: Stanisława Trąbczyna z Marią na kolanach, stoi Władzia, Karol Trąbka siedzi z Pietrkiem na kolanach.
Data wytworzenia	ok. 1924
Miejce wytworzenia	Bronowice Małe
Data przekazania	2014-08-10
Ofiarodawca	Maria Rydlowa
Prawa do dysponowania	Bronowickie Archiwum Społeczne
Słowa kluczowe	lata 20. XX w.,krajobraz,ludzie

Fragment inwentarza zasobu Bronowickiego Archiwum Społecznego z widocznym opisem na poziomie dokumentu – fotografia przekazana przez Marię Rydlową, sygn. BAS I 4.2.8

Załącznik nr 4

Plakat zapraszający na spotkania z cyklu „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!"

Załącznik nr 5

Fotografia wykonana w trakcie spotkania „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!" z dnia 25.06.2016 r., fot. Magdalena Guzik

Załącznik nr 6 – Bibliografia

Wywiady

Martini N., *Wywiad nt. Bronowickiego Archiwum Społecznego*, rozmawiała M. Wiśniewska, Kraków, 4.03.2016, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

Inwentarz zasobu BAS, dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, n.d., Archiwum prywatne MWD.

Źródła internetowe

XVIII Ogólnopolski Zjazd Studentów Archiwistyki: Przeszłość dla przyszłości, Poznań 11–13 maja 2016 r. Program konferencji, http://xviiiozsa.pl/programXVIIIOZSA.pdf [dostęp: 30.07.2016].

Archiwum Bronowickie: Archiwalia, http://archiwumbronowickie.pl/kategoria/archiwalia/ [dostęp: 25.09.2017].

Bronowickie Archiwum Społeczne, http://archiwumbronowickie.pl [dostęp: 25.09.2017].

Festiwal TRAWERS w Polskę 2015, Kraków, 20–21 listopada 2015, http://www.twojamalopolska.pl/wydarzenia/trawers_w_polske_2015,_krakow,_20-21_listopada_2015_d6969_pol.html [dostęp: 30.07.2016].

Hajduk J., *Kolejne spotkanie z cyklu „Wokół partycypacji" – zapraszamy!*, 30.04.2012, http://muzeoblog.org/2012/04/30/kolejne-spotkanie-z-cyklu-wokol-partycypacji-zapraszamy/ [dostęp: 18.11.2016].

INFO konferencja: Kraków, 15–16 kwietnia 2015 r., http://historia.up.krakow.pl/wp-content/uploads/2015/04/prog-info.pdf [dostęp: 30.07.2016].

Karta Zasad Archiwów Społecznych, http://archiwa.org/as_karta_zasad.php?menu-2=Karta [dostęp: 15.01.2017].

Plakat zapraszający na spotkania z cyklu „Powiedz, co wiesz o Bronowicach!", http://archiwumbronowickie.pl/2016/06/16/powiedz-co-wiesz-o-bronowicach/ [dostęp: 25.09.2017].

Powiedz, co wiesz o Bronowicach #2 – fotorelacja, http://archiwumbronowickie.pl/2016/07/01/powiedz-co-wiesz-o-bronowicach-2-fotorelacja/ [dostęp: 25.09.2017].

Sieć Archiwów Społecznych, http://archiwa.org/as_siec.php [dostęp: 15.01.2017].

Wspomnienia Anieli Młynarczyk, http://archiwumbronowickie.pl/2014/09/17/wspomnienia-aniela-mlynarczyk-z-d-jasinska/ [dostęp: 25.09.2017].

Wspomnienia Ewy Stryjek, http://archiwumbronowickie.pl/2017/02/23/wspomnienia-ewy-stryjek/ [dostęp: 25.09.2017].

Materiały niepublikowane

[Oferta organizacji pozarządowej realizacji zadania publicznego składana w 2014 r. na podstawie programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014-2020 pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne"], dokument otrzymany od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach dostępu do informacji publicznej, 2014, Archiwum prywatne MWD.

[Oferta organizacji pozarządowej realizacji zadania publicznego składana w 2014/2015 r. na podst. programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich – konkurs FIO 2015 pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne Plus"], dokument otrzymany od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach dostępu do informacji publicznej, 2015, Archiwum prywatne MWD.

[Oferta organizacji pozarządowej realizacji zadania publicznego składana w 2015/2016 r. na podst. Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich – konkurs FIO 2016 pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne – rozwój i popularyzacja zasobu"], dokument otrzymany od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

[Sprawozdanie końcowe z wykonania zadania publicznego pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne" przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic], dokument otrzymany od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach dostępu do informacji publicznej, 2015, Archiwum prywatne MWD.

[Sprawozdanie końcowe z wykonania zadania publicznego pt. „Bronowickie Archiwum Społeczne Plus" przez Towarzystwo Przyjaciół Bronowic"], dokument otrzymany od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach dostępu do informacji publicznej, 2015, Archiwum prywatne MWD.

Oferta organizacji pozarządowej [Towarzystwa Przyjaciół Bronowic] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Bronowickie Archiwum Społeczne – opracowanie i udostępnienie zasobu", dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

Opracowania

Czarnota T., *Rozwiązania stosowane w zakresie opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 34–52.

Drzewiecki B., *Konferencja „Kształcenie infobrokerów i archiwistów cyfrowych", Kraków 15–16 IV 2015 r.*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", nr 6 (8), 2015, s. 280–287, http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/AKZ/article/view/AKZ.2015.014.

Martini N., *Bronowickie Archiwum Społeczne,* „Bronowickie Zeszyty Historyczno-Literackie", nr 32, 2014, s. 12–17.

Miszczyk B., *Wstęp*, „Bronowickie Zeszyty Historyczno-Literackie", nr 32, 2014, s. 5–11.

Wąchała-Skindzier M., *Życie codzienne w Bronowicach Małych w świetle wspomnień najstarszych mieszkańców*, „Bronowickie Zeszyty Historyczno-Literackie", nr 32, 2014, s. 18–34.

Wiśniewska-Drewniak M., *Bronowickie Archiwum Społeczne – raport z badania terenowego*, 2017, http://repozytorium.umk.pl/handle/item/4051 [dostęp: 07.10.2017].

Rozdział VI

Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego
Przemyśl

1B. Skrócony opis projektu

Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu to stowarzyszenie powstałe na kanwie Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Przemyślu. Instytut jest centrum informacyjnym prowadzącym bibliotekę naukową, której zbiory dotyczą głównie tematyki ukrainoznawczej. Pozostałymi polami działalności PWIN jest praca badawcza oraz wydawnicza. Efektem tej ostatniej są zwłaszcza wydawnictwa edycji źródłowych, m.in. seria „Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów", jak również seria zbiorów studiów pt. „Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa"; Instytut wydaje także przekłady z i na język ukraiński oraz hebrajski, a także publikacje dotyczące dziejów i kultury grup historycznie związanych z Polską oraz mniejszości narodowych, zwłaszcza Żydów. Instytut często organizuje również konferencje i sympozja naukowe oraz różnorodne projekty

edukacyjne dla młodzieży szkolnej i akademickiej, a także służy pomocą osobom zajmującym się badaniami Ukrainy oraz na Ukrainie.
Archiwalia posiadane przez PWIN to dokumentacja własna organizacji oraz materiały przejęte po PTH, a także darowizny dotyczące tematyki, którą zajmuje się Instytut, w tym spuścizny osób prywatnych.

1C. Informatorzy

Bogumiła Kowal – archiwistka PWIN od 2010 r., pełniąca również inne funkcje (wywiad dotyczący zwłaszcza kwestii archiwistycznych i uczestniczenie w obserwacji);

dr Stanisław Stępień – dyrektor i założyciel PWIN (wywiad dotyczący zwłaszcza początków Instytutu, planów, współpracy z innymi instytucjami, sieci współpracowników).

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	11.04.2017 r. – z B. Kowal 12.04.2017 r. – z S. Stępniem siedziba PWIN, Przemyśl, ul. Grodzka 3
Data i miejsce obserwacji	10–12.04.2017 r. siedziba PWIN, Przemyśl, ul. Grodzka 3
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	jw. – pomoce archiwalne, biuletyny wydawane przez PWIN, publikacja na 10-lecie PWIN, wykazy akt w kwietniu i maju 2017 r. – dokumenty uzyskane od Narodowego Instytutu Audiowizualnego, strona WWW PWIN

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatorów w lipcu 2017 r.

Raport opublikowano w Repozytorium UMK 17.07.2017 r.[1]
W czasie wizyty siedziba PWIN przechodziła remont i jej część była zamknięta dla osób z zewnątrz; do części zamkniętej należała m.in. pracownia naukowa, niedostępna w tym okresie dla użytkowników.

W trakcie wizyty w archiwum zapoznałam się ze sprawozdaniami i innymi publikacjami dotyczącymi archiwum wydawanymi w biuletynach PWIN, z książką H. Lewkowicza dotyczącą dziesięciolecia PWIN, z wykazami akt stosowanymi obecnie i w przeszłości w archiwum bieżącym PWIN oraz z pomocami archiwalnymi w wersji elektronicznej.

Wystąpiłam do Narodowego Instytutu Audiowizualnego w trybie dostępu do informacji publicznej o wnioski oraz sprawozdania z wykonania grantów, złożone przez PWIN w ramach programu „Archiwistyka Społeczna".

Wystąpiłam też do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w trybie dostępu do informacji publicznej o wnioski złożone przez PWIN w ramach konkursów „Wspieranie działań archiwalnych 2016 – priorytet digitalizacja" oraz „Wspieranie działań archiwalnych 2016. II część".

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu.

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Zasób archiwalny PWIN składa się z akt własnych organizacji, spadku po Stacji Naukowej PTH (głównie materiały badawcze osób związanych z PTH) oraz darowizn. Tematyka tych ostatnich oscyluje wokół dziejów II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej, historii duchowieństwa greckokatolickiego, historii regionalnej i historii pogranicza polsko-ukraińskiego oraz historii sojuszu polsko-ukraińskiego z roku 1920.

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu – raport z badania terenowego*, 2017, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4431 [dostęp: 07.10.2017].

2C. Lokalizacja i teren działania

PWIN działa w Przemyślu, mieście o bogatej historii i specyficznym położeniu na pograniczu polsko-ukraińskim, w miejscu spotkań różnych języków, religii i wielu kultur, m.in. polskiej, ukraińskiej i żydowskiej, w miejscu przenikania się tradycji Wschodu i Zachodu. W związku z tym tradycja badania przeszłości tego regionu ma w Przemyślu istotne znaczenie i długą już historię.

Instytut współpracuje nie tylko z badaczami z Polski, ale też z wieloma naukowcami z Ukrainy, którzy również zajmują się poznaniem wspólnych dziejów obecnego pogranicza, od wieków przecież historia Polski i Ukrainy nieustannie się przeplata. Nie bez znaczenia jest również historia konfliktów narodowych i kulturowych w tym regionie – Instytut działa z sukcesami w mieście wciąż postrzeganym jako miejsce częstych, codziennych sporów na linii Polacy–Ukraińcy. Barwne dzieje wielokulturowego Przemyśla oraz najbliższego regionu mogą zainteresować nie tylko historyka, ale również socjologa, etnologa czy językoznawcę. Jednocześnie Przemyśl nigdy nie był istotnym centrum naukowym czy akademickim.

2D. Data powstania

1990

3. Początki

W 1957 r. zaczęła działać w Przemyślu, powołana z inicjatywy prof. Stanisława Herbsta Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego (formalnie utworzona w 1955 r.), która wiele lat była jedyną placówką naukową w mieście. Przełom lat 1989/1990 zmienił jednak wiele. Okres transformacji ustrojowej dotkliwie odczuły m.in. instytucje kultury finansowane wcześniej centralnie, tak jak przemyska Stacja PTH. Pracownicy Stacji otrzymali wypowiedzenia umów o pracę, a los jej majątku, w tym księgozbioru i dokumentacji, był niepewny.

Minimalne finansowanie pozostawione Stacji i jeden etat nie gwarantowały ciągłości prowadzenia działalności naukowej. Z inicjatywą powołania

nowego tworu naukowego wyszedł pracownik Stacji, Stanisław Stępień, obecny dyrektor PWIN. Grupa osób zaangażowanych w to przedsięwzięcie powstała m.in. na bazie Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" (w którym S. Stępień był przewodniczącym Komisji ds. Mniejszości Narodowych Wojewódzkiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Przemyślu); grupa ta składała się z byłych pracowników Stacji, historyków zaangażowanych w badania dotyczące historii regionalnej i historii pogranicza, a także przedstawicieli miejscowego środowiska ukraińskiego, uczestniczących również w działaniach Komitetu Obywatelskiego. Inspiracją do powstania Instytutu była istniejąca wśród przemyskich naukowców i działaczy społecznych świadomość ogromnej dysproporcji w badaniach ukrainoznawczych w okresie PRL-u. Zarówno czynniki państwowo-partyjne, jak i podległa im cenzura usiłowały polsko-ukraińskie dziedzictwo kulturowe, a także wkład społeczności ukraińskiej w dzieje Rzeczpospolitej Obojga Narodów, przysłonić „odwiecznym braterstwem z narodem rosyjskim" oraz bratnim sojuszem polsko-radzieckim. Wytworzyła się więc sytuacja, że do roku 1989 Polacy mieli minimalną wiedzę o historii i kulturze Ukrainy. Twórcy Instytutu stawiali sobie za cel zmianę istniejącej sytuacji. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu był pierwszą w Polsce powstałą społecznie instytucją naukową, która podjęła solidne i obiektywne badania naszego sąsiada. Twórcy Instytutu pragnęli także nawiązać (również nazwą) do niezrealizowanej inicjatywy prof. Uniwersytetu Lwowskiego Franciszka Bujaka (związanego wówczas także z przemyskim środowiskiem historycznym), utworzenia przy Uniwersytecie Lwowskim Instytutu Południowo-Wschodniego, a z drugiej strony kontynuować badania i działalność wydawniczą utworzonego w Warszawie w 1930 r. przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego państwowego Ukraińskiego Instytutu Naukowego.

Nie powiodła się próba uzyskania finansowania placówki przez Urząd Wojewódzki w Przemyślu, w związku z tym zdecydowano się na wykorzystanie szansy dawanej przez nową w tamtym czasie Ustawę o stowarzyszeniach i w lutym 1990 r. powołano stowarzyszenie o nazwie „Południowo-Wschodni Instytut Naukowy". Stworzenie stowarzyszenia w miejsce niedofinansowanej i zależnej od Warszawy Stacji PTH dawało więcej swobody

w działalności badawczej, mimo iż odcinało placówkę od regularnych (choć niskich) nakładów finansowych.

Jedną z idei tworzenia tego typu placówki w Przemyślu było wykorzystanie potencjału pogranicza – również bliskości ukraińskich ośrodków badawczych, bibliotek i archiwów (m.in. we Lwowie) oraz doświadczenia przemyskich historyków, w tym S. Stępnia, w ich eksplorowaniu. W tym okresie, gdy Ukraina dopiero wybijała się na niepodległość, badania ukrainoznawcze nie były popularnym kierunkiem dociekań, a osoby tworzące nową placówkę naukową mogły pochwalić się w tym temacie pewnym dorobkiem i doświadczeniem; nie bez znaczenia była również znajomość języka ukraińskiego. Instytut stał się dzięki temu również ośrodkiem informacji na temat wyjazdów badawczych na Ukrainę oraz na temat ukraińskich archiwów i bibliotek – taką rolę odgrywa do dziś.

W niedługim czasie od powstania Instytutu jego działania zauważył pochodzący z Przemyśla Zbigniew Brzeziński, od którego z kolei o tej inicjatywie dowiedział się Jan Nowak Jeziorański – obaj przez lata ją wspierali. W początkowych latach istnienia Instytut uzyskał wsparcie finansowe od Fundacji Batorego, dzięki czemu mógł prowadzić działalność wydawniczą, która okazała się wtedy dużym sukcesem finansowym, pozwalającym m.in. przenieść się do obecnej siedziby PWIN przy ul. Grodzkiej. Głód badań ukrainoznawczych i literatury naukowej w tej tematyce, obserwowany na początku lat 90., w późniejszym czasie ucichł i Instytut nigdy nie powtórzył sukcesu wydawniczego z tamtego okresu.

Od początku istnienia PWIN gromadził księgozbiór związany głównie z badaniami ukrainoznawczymi; obecnie liczny, wielojęzyczny zbiór składający się z pozycji książkowych i czasopism wydawanych w Polsce i za granicą (nie tylko na Ukrainie) służy pomocą wielu badaczom zainteresowanym podobną tematyką.

Jako (nieformalny) sukcesor działań przemyskiej Stacji PTH, PWIN pozostał w posiadaniu dokumentacji wytworzonej uprzednio przez Stację, na którą składały się przede wszystkim materiały dotyczące jej codziennej działalności (przekazane potem do Archiwum Państwowego w Przemyślu), ale także spuścizny historyków współpracujących ze Stacją oraz kolekcja materiałów dotyczących II wojny światowej, przekazywanych przez różnych darczyńców.

Z czasem ofiarodawcy przynosili kolejne materiały do PWIN, choć sam Instytut nigdy nie prowadził zorganizowanej działalności dokumentacyjnej, polegającej na wywoływaniu źródeł lub zachęcaniu potencjalnych darczyńców do przekazywania materiałów do zasobu archiwum PWIN.

4. Cele istnienia

Głównym celem istnienia PWIN jest działalność badawcza, skoncentrowana zwłaszcza na problematyce ukrainoznawczej oraz regionalnej. Do głównych tematów badawczych należą: dzieje Ukrainy, stosunki polsko-ukraińskie na przestrzeni wieków, wspólne dziedzictwo kulturowe pogranicza, mniejszości narodowe i wyznaniowe w Polsce i na Ukrainie (w tym: dzieje mniejszości polskiej na Ukrainie), związki Polaków z Ukraińcami i innymi narodami Europy Środkowej i Wschodniej, przeszłość i teraźniejszości Kościoła greckokatolickiego w Polsce i Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie. Ważnym elementem tego typu działalności są kwerendy w polskich i ukraińskich archiwach oraz wykonywanie kopii odnalezionych tam, istotnych z perspektywy tego typu badań dokumentów, które następnie mogą być udostępniane w PWIN.

Do kolejnych celów istnienia Instytutu, podporządkowanych planom badawczym, należą:

- prowadzenie biblioteki ukrainoznawczej i archiwum,
- działalność wydawnicza,
- organizacja konferencji i seminariów naukowych,
- działalność edukacyjna i popularyzowanie nauki.

Instytut podejmuje swoje działania zgodnie z filozofią, wedle której podstawą dobrych stosunków sąsiedzkich między Polską a Ukrainą jest wiedza – również wiedza dotycząca wspólnej przeszłości, a PWIN, w szerszej perspektywie, ma pracować na rzecz rozwoju i upowszechniania zasad tolerancji i współpracy między narodami oraz społecznościami etnicznymi i kulturowymi.

PWIN jest swojego rodzaju centrum informacji naukowej (ze względu na unikalną bibliotekę, własny zasób archiwalny, a także kopie materiałów z innych archiwów historycznych), ale również miejscem nieformalnej

wymiany informacji między osobami zajmującymi się badaniami ukrainoznawczymi lub regionalnymi, które np. chcą przeprowadzać kwerendy w archiwach ukraińskich, a pracownikami lub współpracownikami Instytutu – doświadczonymi w tego typu wyjazdach badawczych i służącymi radą i pomocą. Instytut pośredniczy również w kontaktach między ukraińskimi instytucjami naukowymi a badaczami z Polski czy Europy Zachodniej.

5. Siedziba

Siedziba PWIN znajduje się w Przemyślu, przy ul. Grodzkiej 3, na parterze kamienicy przylegającej do Rynku Starego Miasta. Lokal ten, o łącznej powierzchni ponad 188 m^2, jest dzierżawiony od Gminy Miasta Przemyśl.

Wśród pomieszczeń biura PWIN znajdują się: przedsionek, miejsce pracy obsługi księgowej i administracyjnej Instytutu (R. Łamasz); pokój dyrektora Instytutu, S. Stępnia; główne pomieszczenie, zajmowane przez biurka, komputery i część księgozbioru, miejsce codziennej pracy pracowników; biblioteka wraz z pracownią naukową (w czasie badania zamknięta dla użytkowników z powodu remontu); magazyn archiwalny z przejściem do łazienki. Warunki w tym lokalu, który wymaga remontu (trwającego zresztą w trakcie badania terenowego) i jest częściowo tylko ogrzewanay (ze względu na redukcję kosztów) są trudne – zarówno jeśli chodzi o pracę, jak i przechowywanie zbiorów bibliotecznych i zasobu archiwalnego.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

Archiwum PWIN jest częścią Biblioteki PWIN, nie zostało organizacyjnie wydzielone.

W skład zasobu archiwalnego PWIN wchodzą następujące elementy:

- akta własne PWIN – archiwum bieżące Instytutu;
- akta odziedziczone po PTH (nieopracowane), w tym:
  - materiały Franciszka Persowskiego,
  - materiały Augusta Fenczaka,
  - materiały Stanisława Stępnia,
- darowizny, tj.:

Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej/kolekcja „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu"

Kolekcjonowanie materiałów archiwalnych dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej zostało zapoczątkowane w latach 80. przez Stację Naukową PTH Oddział w Przemyślu. Obecnie około 10% kolekcji stanowią materiały zebrane przez PTH, reszta została zgromadzona przez PWIN. Wśród ofiarodawców są m.in. Władysław Fołta, Stanisław Stępień, Mieczysław Nyczek, Frank Grelka, Aleksander Kolańczuk.

Kolekcja zawiera materiały dotyczące życia (głównie ludności cywilnej) na terenach dawnej Galicji w okresie okupacji niemieckiej i sowieckiej w latach 1939–1944. Są to zarówno oryginały, jak i kserokopie oraz wydruki komputerowe. Większość z nich napisana została w języku polskim i niemieckim, część również w języku ukraińskim i rosyjskim.

W skład zbioru wchodzą m.in.: zarządzenia Generalnego Gubernatorstwa; materiały dotyczące szkolnictwa okresu wojny (kroniki szkół wiejskich, wspomnienia nauczycieli, wyciągi z protokołów maturalnych, korespondencja dotycząca tajnego nauczania w Polsce); materiały dotyczące Armii Krajowej (wspomnienia, meldunki i rozkazy – Oddział OP „Południe" działający na Podkarpaciu, rozkazy demobilizacji i rozwiązania oddziałów); materiały dotyczące stosunków polsko-ukraińskich; materiały dotyczące lwowskiej gminy żydowskiej i pogromów Żydów; materiały dotyczące jeńców przetrzymywanych w Nehrybce i Pikulicach; mapy; fotografie ukazujące życie codzienne okresu wojny; protokoły przesłuchań świadków zbrodni w Grochowcach i dokumentacja przedmiotów odnalezionych tam w 2002 r.; fotografie ukazujące nagrobki wojskowych poległych w okresie II wojny światowej; czasopisma oraz kalendarze ukraińskie wydawane w okresie II wojny światowej.

Na zbiór składa się 70 jednostek archiwalnych, podzielonych na serie i podserie (patrz: sekcja 13B – Struktura zasobu archiwalnego).

Cała kolekcja w roku 2013 została opracowana i zdigitalizowana, a następnie umieszczona online, na stronie internetowej PWIN, wraz z inwentarzem archiwalnym, jako efekt dofinansowania uzyskanego z Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach programu „Archiwistyka Społeczna"

(projekt pn. „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu").

Materiały rodziny Podlaszeckich

Jest to dokumentacja należąca do dwóch ostatnich duchownych greckokatolickich z miejscowości Kobylnica Wołoska, Jana i Konstantego Podlaszeckich (odpowiednio: ojca i syna). Zakres chronologiczny zespołu rozpoczyna się w połowie XIX w., a kończy w roku 1941, natomiast zakres terytorialny obejmuje greckokatolicką diecezję przemyską.

W 1946 r. Konstanty Podlaszecki wraz z rodziną i parafianami został deportowany do ZSRR, pozostawiając w cerkwi w Kobylnicy Wołoskiej swoje archiwum (zawierające również materiały jego ojca, Jana), mające charakter zarówno osobisty, jak i administracyjny. Zespół odzwierciedla bowiem również funkcje urzędnicze pełnione w tym okresie przez duchownych greckokatolickich – nie tylko w Kobylnicy Wołoskiej, ale również w innych parafiach, w których posługę sprawował Konstanty Podlaszecki. W zespole znalazły się również materiały należące do dzieci Konstantego Podlaszeckiego: Romana i Natalii.

Wszystkie te archiwalia trafiły do PWIN w 2012 r., za zgodą ówczesnego proboszcza parafii rzymskokatolickiej rezydującej w niegdysiejszej cerkwi św. Dymitra w Kobylnicy Wołoskiej, przy wsparciu Stanisława Barana – współpracującego z Instytutem regionalisty. Były one w bardzo złym stanie po wieloletnim przechowywaniu na strychu cerkwi.

Większość materiałów w zespole to korespondencja członków rodziny Podlaszeckich, dotycząca spraw osobistych i urzędowych. Ważną częścią zespołu są również akta administracyjno-gospodarcze związane z prowadzeniem parafii, pisma dotyczące wizytacji, rachunki cerkiewne. W zespole zachowały się także m.in.: materiały dotyczące spraw sądowych członków rodziny Podlaszeckich i parafian z Kobylnicy Wołoskiej; listy wysyłane do mieszkańców Kobylnicy Wołoskiej przez ich krewnych przebywających na emigracji zarobkowej za granicą; zawiadomienia ze szpitala w Lubaczowie dotyczące zgonów pacjentów pochodzących z Kobylnicy Wołoskiej; poświadczenie szczepienia Romana Podlaszeckiego przeciwko ospie z 1931 r.; tablice genealogiczne parafian z Kobylnicy Wołoskiej sporządzone przez Konstantego

Podlaszeckiego; wizytówki, ulotki, reklamy oraz cenniki z I poł. XX wieku; wykaz norm pracy obowiązujących w kołchozie im. Tarasa Szewczenki w Kobylnicy Wołoskiej z 1941 r. Do zespołu włączono również niewielką biblioteczkę zachowaną razem z dokumentacją; w jej skład wchodzą biblie i katechizmy, pisma teologiczne, poradniki i broszury informacyjne, a także literatura piękna oraz dotycząca muzyki i filozofii.

Archiwalia napisane są przede wszystkim w językach ukraińskim, polskim i niemieckim, pojedyncze pozycje książkowe także w języku angielskim i francuskim.

Na zespół składają się 122 jednostki archiwalne, pogrupowane w serie i podserie (patrz: sekcja 13B – Struktura zasobu archiwalnego).

Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka

W 2012 r. do PWIN swoją spuściznę naukową przekazał historyk wojskowości od lat współpracujący z Instytutem – dr Aleksander Kolańczuk. Materiały te dotyczą głównie sojuszu polsko-ukraińskiego z 1920 r. oraz emigracji petlurowskiej w Polsce; nie brak również (umieszczonych w początkowych sygnaturach) dokumentów osobistych A. Kolańczuka, dotyczących głównie jego pracy zawodowej (np. biogramy i autobiografie, świadectwa i dyplomy, zaświadczenia, nagrody, zaproszenia i podziękowania). W skład pozostałych grup tematycznych wchodzą m.in.: fotografie, wykazy i biogramy oficerów, wspomnienia, akty notarialne, mapy, korespondencja, druki ulotne, nie brakuje również publikowanych i niepublikowanych opracowań dotyczących wspomnianej tematyki – zarówno autorstwa A. Kolańczuka, jak i innych osób; materiały te mają charakter warsztatu naukowego historyka.

PWIN określa zakres chronologiczny tej spuścizny na lata 1914–2012. W jej skład wchodzą zarówno kserokopie archiwaliów przechowywanych w innych placówkach, wykonane przez A. Kolańczuka, jak również oryginały kolekcjonowane na przestrzeni lat w związku z wykonywaną pracą naukową. Zakres terytorialny spuścizny to obszar II RP i Ukrainy Radzieckiej, a także państw, do których wyjeżdżała ukraińska emigracja polityczna i wojskowa.

W skład spuścizny wchodzą 202 jednostki archiwalne, pogrupowane w serie i podserie (patrz: sekcja 13B – Struktura zasobu archiwalnego).

Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka w roku 2012 została opracowana i zdigitalizowana, a następnie umieszczona online, na stronie internetowej PWIN, wraz z inwentarzem archiwalnym, jako efekt dofinansowania, uzyskanego z Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach programu „Archiwistyka Społeczna" (projekt pn. „Polsko-ukraińskie braterstwo broni w 1920 roku").

Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej
Zbiór ten obejmuje dokumenty z lat 1881–1939, pozostawione w Polsce przez duchownych greckokatolickich deportowanych do ZSRR. Materiały te przez lata zbierał Stanisław Baran, a następnie przekazał je do PWIN.
W skład zespołu wchodzą m.in. dokumentacja na temat działalności dobroczynnej grekokatolików diecezji przemyskiej; plakaty i broszury wydawane przez czytelnię Michała Kaczkowskiego oraz „Proswitę" (ukraińskie organizacje społeczno-oświatowe); drukowane Sprawozdania Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Przemyślu i Jaworowie z lat 1894, 1900 oraz 1931; materiały dotyczące fabryki kadzideł Jozefa Kuryłki, zaopatrującej w kadzidło okolicznych duchownych greckokatolickich; czasopisma ukraińsko- i niemieckojęzyczne oraz książki.

Zbiór składa się z 17 jednostek archiwalnych, niepodzielonych na serie. Materiały występują głównie w języku ukraińskim, ale także polskim, niemieckim, węgierskim, francuskim i starocerkiewnosłowiańskim.

Kolekcja materiałów dotyczących dziejów wsi: Kobylnica Wołoska, Kobylnica Ruska, Potok Jaworowski (Fehlbach)
Kolekcja ta została przekazana do PWIN przez Stanisława Barana – pochodzącego z Kobylnicy Wołoskiej regionalistę. W jej skład wchodzą głównie kopie dokumentów z innych archiwów oraz teksty drukowane, tematycznie dotyczące miejscowości wymienionych w nazwie kolekcji (wszystkie znajdują się w gminie Wielkie Oczy, powiat lubaczowski, woj. podkarpackie).
Kolekcja zawiera 185 teczek, podzielonych na serie i podserie (patrz: sekcja 13B – Struktura zasobu archiwalnego). Daty skrajne zawartości to 1557–2007 (daty te dotyczą jednak powstania oryginałów, których w tej kolekcji nie przechowuje się).

W zbiorze znajdują się kopie źródeł rękopiśmiennych z archiwów polskich i ukraińskich, fragmenty pomocy archiwalnych, kopie i opublikowane mapy, wydawnictwa źródłowe i opracowania publikowane i niepublikowane.

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób PWIN ma głównie charakter tradycyjny z niewielką liczbą materiałów zapisanych cyfrowo.

6B. Wielkość zasobu

Materiały przechowywane przez PWIN stanowią ok. 7 mb. akt, nie sposób jednak dokładnie określić tej wielkości, ponieważ część zasobu nie została jeszcze opracowana.
Na sumę tę składają się:

- akta własne Instytutu (101 j.a., 1,26 mb.),
- spuścizna dokumentacyjna po Stacji PTH (w trakcie opracowania),
- kolekcja materiałów dotyczących dziejów wsi: Kobylnica Wołoska… (185 j.a., 0,67 mb.),
- spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka (202 j.a., 0,81 mb.),
- kolekcja pn. „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" (70 j.a., 0,61 mb.),
- materiały rodziny Podlaszeckich (122 j.a., 0,65 mb.),
- materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej (17 j.a., 0,145 mb.).

Zsumowanie powyższych wartości dla materiałów opracowanych daje 697 j.a. i ok. 4,2 mb.

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne

Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Fotografie cyfrowe	×
Wideo analogowe	
Wideo cyfrowe	

Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub wideo)	
Druki ulotne	×
Książki i czasopisma	×
Muzealia	

Kopie cyfrowe	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	×
Inne	

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

Brak.

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

PWIN organizuje wiele konferencji naukowych, seminariów i wykładów, nie mają one jednak bezpośredniego związku z tematyką archiwalną czy z archiwum Instytutu; dotyczą zazwyczaj problematyki wspólnego dziedzictwa polsko-ukraińskiego, historii Ukrainy i sytuacji mniejszości narodowych w Polsce (zwłaszcza Ukraińców i Żydów). PWIN organizuje również spotkania o charakterze edukacyjnym dla uczniów szkół średnich i studentów z Polski, Ukrainy i Białorusi.

Pracownicy i współpracownicy Instytutu biorą również udział w konferencjach naukowych organizowanych przez inne podmioty. Referaty dotyczące tematyki archiwum PWIN wygłasza archiwistka Instytutu, Bogumiła Kowal. Do tej pory były to:

- referat pt. „Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu"; konferencja pt. „Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce", organizator: Instytut Historii UMCS, Lublin, 8.11.2012 r.;
- referat pt. „Materiały po rodzinie Podlaszeckich i ich przydatność do badań duchowieństwa greckokatolickiego z przełomu XIX i XX wieku"; I Międzynarodowe Seminarium Naukowo-Dydaktyczne pt. „Aktualne problemy archiwistyki i zarządzania dokumentami", organizator: Instytutu Historii UMCS, Lublin, 21.05.2016 r.

W związku z dofinansowanymi przez NInA projektami digitalizacyjnymi realizowanymi przez PWIN w 2012 i 2013 r. na ich zakończenie organizowane były spotkania, których celem było zaprezentowanie cyfrowych kolekcji powstałych w ramach danego projektu. Odbyły się następujące spotkania:

- związane z projektem „Polsko-ukraińskie braterstwo broni…":
  - dla studentów Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu, 21.12.2012 r.,
  - dla naukowców i badaczy historii, 27.12.2012 r.,
  - dla nauczycieli i dziennikarzy, 28.12.2012 r.
- związane z projektem „Dwie okupacje…":
  - dla studentów Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu, 20.12.2013 r. (patrz: załącznik nr 8),
  - dla naukowców, badaczy historii, dziennikarzy, nauczycieli, 30.12.2013 r.

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

Brak.

7D. Działalność wydawnicza

PWIN prowadzi intensywną działalność wydawniczą, publikując czasopisma („Biuletyn Ukrainoznawczy", „Studia Polsko-Ukraińskie" i „Studia Przemyskie" – w tym pierwszym znaleźć można również sprawozdania z działalności PWIN), serie wydawnicze (najważniejsze to edycje źródeł w serii „Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów" oraz „Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa") oraz monografie naukowe, a także edycje źródeł takich

jak pamiętniki i wspomnienia. Łączny dorobek wydawniczy PWIN stanowi kilkadziesiąt publikacji.

7E. Inne

PWIN podejmuje również działania, których celem jest promowanie działalności Instytutu – przykładem mogą być przedsięwzięcia związane z realizacją projektów digitalizacyjnych finansowanych przez NInA. Działania te były promowane przez następujące kanały informacyjne:

- strona internetowa PWIN,
- wydawany przez PWIN „Biuletyn Ukrainoznawczy",
- lokalna prasa, m.in. „Życie Podkarpackie", „Nasz Przemyśl", „Gazeta Przemyska", wydawana na Ukrainie gazeta polonijna „Kurier Galicyjski",
- spotkania z historykami, studentami, nauczycielami, dziennikarzami (patrz: sekcja 7B – Konferencje, spotkania…).

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

PWIN jest stowarzyszeniem, ma status organizacji pożytku publicznego.
Instytut funkcjonuje zgodnie ze Statutem PWIN z 22.09.2012 r.
Obecnie stowarzyszenie liczy 21 członków statutowych.
Statut przewiduje również kategorię tzw. stałych współpracowników, którzy nie składają pisemnej deklaracji członkowstwa, a aktywnie współpracują z Instytutem. Obecnie jest ich 32.

8B. Sposób zarządzania

Archiwum nie jest wydzieloną ze struktur PWIN komórką, jest traktowane jako integralna część Biblioteki PWIN.
Działalność archiwistyczna oraz dokumentacyjna jest poboczną aktywnością Instytutu; do głównych zadań należy działalność badawcza i wydawnicza, oparta na materiałach z innych archiwów historycznych, natomiast wykonywanie funkcji archiwalnych (gromadzenie, przechowywanie, opracowywanie i udostępnianie) w stosunku do posiadanych przez PWIN

oryginałów materiałów jest zajęciem dodatkowym w życiu stowarzyszenia.

8C. Instytucje współpracujące

PWIN w ramach swojej działalności współpracuje głównie z Archiwum Państwowym w Przemyślu i Ośrodkiem KARTA.

Pola współpracy z AP w Przemyślu:

- przekazanie do zasobu AP części spuścizny dokumentacyjnej po Stacji Naukowej PTH Oddział w Przemyślu,
- przekazanie do zasobu AP księgi parafialnej z Kobylnicy Wołoskiej (zespół Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Kobylnicy Wołoskiej (1684–1758, 1864–1887), nr zespołu 1728),
- pomoc ze strony AP w zakresie konserwacji archiwaliów.

Pola współpracy z Ośrodkiem KARTA:

- wymiana publikacji i informacji na temat archiwum,
- przynależność do Sieci Archiwów Społecznych,
- konsultacje ws. opracowania zasobu archiwalnego.

Umiarkowana jest natomiast współpraca z lokalnym samorządem, m.in. z Miastem Przemyśl, która sprowadza się właściwie wyłącznie do dzierżawy pomieszczeń zajmowanych przez PWIN. Działalność Instytutu nie jest zbyt dobrze postrzegana przez lokalnych działaczy politycznych ze względu na napięcia polsko-ukraińskie.

Cyfrowe wersje materiałów zdigitalizowanych w latach 2012 i 2013 w ramach projektów dofinansowanych przez NInA (program „Archiwistyka Społeczna"), pochodzące ze spuścizny Aleksandra Kolańczuka oraz z kolekcji materiałów dotyczących II wojny światowej zostały na dyskach zewnętrznych przekazane do NInA oraz do Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

9. Finansowanie

Stowarzyszenie, a w jego ramach – archiwum, nie ma stałego finansowania, utrzymuje się z grantów publicznych, darowizn, zysków ze sprzedaży publikacji (obecnie dużo mniejszych niż na początku działalności Instytutu) oraz składek członkowskich i prac zleconych, co znacząco wpływa na stabilność projektu (patrz: sekcja 18D).

PWIN otrzymało liczne granty i dotacje od różnych instytucji m.in. na działania naukowe i wydawnicze (do instytucji dotujących PWIN w przeszłości należą np.: Fundacja Batorego, Komitet Badań Naukowych, Unia Europejska, National Endowment for Democracy w Waszyngtonie, Fundusz Rozwoju Euroregionu Karpackiego, ministerstwo właściwe ds. nauki, Fundacja Instytut Studiów Wschodnich – Forum Ekonomiczne i wiele innych).

Działalność związaną z archiwum społecznym PWIN finansowano głównie z dwóch grantów publicznych z Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach programu „Archiwistyka Społeczna":

- projekt pt. „Polsko-ukraińskie braterstwo broni w 1920 roku", realizacja 15.11–31.12.2012 r.

Celem projektu było opracowanie, konserwacja i zabezpieczenie, digitalizacja i udostępnienie (kopii cyfrowych) materiałów archiwalnych przekazanych przez Aleksandra Kolańczuka w formie spuścizny naukowej (patrz: sekcja 6). Wykonano ponad 7 tys. skanów, które następnie umieszczono na stronie internetowej Instytutu. Cyfrowe wersje materiałów wraz z metadanymi zostały zdeponowane w bibliotece PWIN, a także przekazane do NInA i Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Dotacja z NInA wyniosła 30 tys. zł:

- projekt pt. „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu", realizacja 22.11–31.12.2013 r.

Celem projektu było opracowanie, konserwacja i zabezpieczenie, digitalizacja i udostępnienie (kopii cyfrowych) materiałów archiwalnych zebranych w kolekcji o tej samej nazwie (patrz: sekcja 6). Wykonano ponad 5 tys. skanów, które następnie umieszczono na stronie internetowej Instytutu. Cyfrowe wersje materiałów wraz z metadanymi zostały zdeponowane w bibliotece PWIN, a także przekazane do NInA i Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Dotacja z NInA wyniosła 27 tys. zł.

Ponadto PWIN dwukrotnie w roku 2016 ubiegał się o dofinansowanie swoich działań archiwalnych w ramach konkursów organizowanych przez Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych. Oba wnioski pozostały bez finansowania. Były to następujące projekty:

- w ramach konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2016" zadanie pt. „Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyślu, jej założyciele oraz pracownicy",

- w ramach konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2016 – priorytet digitalizacja" zadanie pt. „Kulturotwórcza rola parafii na wsi galicyjskiej, na przykładzie parafii greckokatolickiej w Kobylnicy Wołoskiej (pow. lubaczowski)".

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

10A. Liczba osób zaangażowanych

Obecnie w PWIN pracuje 7 osób, w tym jedna – dyrektor Instytutu – wykonuje swoje stałe, codzienne zadania społecznie. Wśród tych osób jedna (B. Kowal) jest odpowiedzialna za kwestie związane bezpośrednio z archiwum (bieżącym i historycznym).

Liczba pracowników zatrudnianych w PWIN zmieniała się na przestrzeni lat zależnie od środków finansowych będących w dyspozycji Instytutu, wynosząc zazwyczaj od 3 do 8 osób. Sposób zatrudnienia w Instytucie jest niestabilny. Wielokrotnie w przeszłości zdarzało się redukowanie zatrudnienia pracowników, które objawiało się zmniejszeniem wymiaru etatu lub czasowym przejściem danego pracownika na wolontariat.

Ponadto PWIN często korzysta z pomocy stażystów kierowanych na okresowe, kilkumiesięczne staże w Instytucie przez urzędy pracy. Łącznie w ciągu ponad 25 lat istnienia PWIN staże odbyło tam ok. 30 osób.
PWIN ma również wielu stałych współpracowników, regularnie podejmujących działania wraz z Instytutem, zwłaszcza historyków, filologów, socjologów i politologów, zarówno z Polski i Ukrainy, jak i innych państw świata.

10B. Pełnione funkcje

Siedem obecnie pracujących w Instytucie osób pełni następujące funkcje:

Stanisław Stępień – dyrektor PWIN (funkcja pełniona społecznie),

Ryszard Łamasz – kierownik biura, księgowość,

Małgorzata Szybiak – redaktorka wydawnictw,

Bogumiła Kowal – archiwistka,

Ludmiła Kozłowska – tłumaczka z języka rosyjskiego,

Anna Zelwak – tłumaczka z języka ukraińskiego,

Krzysztof Bortnik – pracownik merytoryczny (naukowy) oraz bibliotekarz.

Zadania pełnione w Instytucie nie są jednak ściśle przyporządkowane do danej osoby, a jej zasadnicza funkcja nie determinuje ostatecznie wykonywanych obowiązków – pracownicy podejmują się takich zadań, jakich wykonanie obecnie jest potrzebne w życiu Instytutu i jakie zostały im przydzielone przez dyrektora.

Wśród pracowników i stażystów współpracujących z PWIN na przestrzeni lat znajdowały sie osoby pełniące następujące funkcje lub posiadające następujące wykształcenie: księgowy, pracownik techniczny, historyk-archiwista (funkcja ta pojawia się w sprawozdaniach za 1998 r.), kierownik biura, ekonomista, technik-informatyk, bibliotekarz, polonista, filolog ukraiński, kulturoznawca, redaktor, pracownik biurowy, grafik, germanista, informatyk, filolog klasyczny, anglista, archiwista zakładowy.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	×
Umowa cywilno-prawna	×
Praktyki	×
Staż	×
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Brak zaprojektowanego programu pozyskiwania wolontariuszy.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

Część zasobu PWIN została przejęta po likwidacji przemyskiej Stacji Naukowej PTH; oprócz materiałów o charakterze akt własnych (z których część przekazano później do Archiwum Państwowego w Przemyślu) przejęto również archiwalia dotyczące II wojny światowej, zbierane wcześniej przez Stację, obecnie stanowiące część kolekcji pn. „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" – uzupełnianej

potem (i w dalszym ciągu) przez PWIN. Wśród akt po PTH znajdują się również spuścizny naukowe osób związanych wcześniej ze Stacją, które wciąż czekają na opracowanie.

Drugą ważną częścią zasobu PWIN są archiwalia ofiarowane przez darczyńców – z jednej strony pojedyncze dokumenty włączane np. do kolekcji „Dwie okupacje…", z drugiej – całe kolekcje przekazywane do Instytutu przez jego współpracowników, jak np. spuścizna naukowa dr. Aleksandra Kolańczuka oraz materiały od Stanisława Barana (materiały dotyczące rodziny Podlaszeckich, materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej, kolekcja materiałów dotyczących dziejów wsi Kobylnica Wołoska…).

Co ważne, PWIN nie prowadzi obecnie działalności dokumentacyjnej w sensie gromadzenia zasobu archiwalnego, ponieważ nie jest to głównym celem istnienia Instytutu, a także wymaga pewnej logistyki związanej z opracowaniem, przechowywaniem i konserwacją nowych materiałów. Jeśli jednak do Instytutu zgłaszają się darczyńcy, to PWIN przyjmuje od nich dokumenty.

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Nie dotyczy, ponieważ PWIN nie animuje gromadzenia zasobu archiwalnego.

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Instytut nie prowadzi zaplanowanych akcji dokumentacyjnych, a darczyńcy zgłaszają się sami, w dużej mierze są to osoby z kręgu bliskich współpracowników (dr A. Kolańczuk – obecnie wiceprezes PWIN, S. Baran – stały współpracownik PWIN, regionalista).

W przypadku kolekcji „Dwie okupacje…" dotyczącej II wojny światowej materiały pochodzą od wielu darczyńców (częściowo zostały przekazane przemyskiej Stacji Naukowej PTH), osób prywatnych, głównie kolekcjonerów i pasjonatów.

11C. Rejestracja wpływów

Nie prowadzi się ewidencji w momencie wpływu materiałów do archiwum.

11D. Selekcja materiałów

PWIN przyjmuje do swojego zasobu materiały związane tematycznie z działalnością Instytutu, tj. z tematyką ukraińską, regionalistyczną oraz dotyczące wyznania greckokatolickiego i duchownych greckokatolickich.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

PWIN przyjmuje od darczyńców zarówno oryginały, jak i kopie materiałów archiwalnych (np. kopie źródeł z innych archiwów, jak w przypadku kolekcji przekazanej przez S. Barana, dotyczącej Kobylnicy Ruskiej i Wołoskiej). Początkowo Instytut nie przyjmował kopii materiałów, zmieniło się to z czasem, ze względu na życzenia darczyńców i posiadane przez nich zbiory informacyjne – istotne i pomocne w badaniach z danego zakresu (sojusz polsko-ukraiński z 1920 r., historia regionalna itp.).

Kopie archiwaliów znajdują się w spuściźnie dr. A. Kolańczuka (kolekcja pn. „Polsko-ukraińskie braterstwo broni…") i wspomnianej powyżej kolekcji dotyczącej Kobylnicy Ruskiej i Wołoskiej; w obu przypadkach są to materiały stanowiące warsztat naukowy osoby przekazującej, tj. m.in. kopie źródeł z innych archiwów historycznych (zwłaszcza polskich i ukraińskich).

PWIN przechowuje również bardzo liczne kopie dokumentów z innych archiwów (zwłaszcza polskich i ukraińskich), wykorzystywane w bieżącej pracy badawczej i wydawniczej.
Kopie archiwaliów mają postać kserokopii, mikrofilmów oraz zdjęć cyfrowych.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	×
Depozyt	

Wypożyczenie	
Inne	× dziedziczenie (część zasobu została przejęta po przemyskiej Stacji Naukowej PTH)

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

12A. Warunki magazynowe

Magazyn archiwalny umieszczony jest w głównej siedzibie PWIN, w kamienicy przy przemyskim rynku. Na magazyn przeznaczono osobne pomieszczenie, usytuowane obok pracowni naukowej (w trakcie badania zamkniętej z powodu remontu), lecz na drodze do toalety. W pomieszczeniu znajduje się okno, zasłonięte nieprzepuszczającą światła kotarą.

Przechowywane są tu zarówno archiwalia, jak i część materiałów bibliotecznych (część z nich jest umieszczona w czytelni, a część w głównym pomieszczeniu przeznaczonym dla pracowników Instytutu).

Magazyn jest zimny i wilgotny; obecnie magazyn i czytelnia są nieogrzewane ze względu na trwający remont. Instytut dysponuje narzędziami służącymi do pomiaru temperatury i wilgotności, ale obecnie nie są one w użyciu, gdyż nawet bez specjalistycznych przyrządów jasne jest, że warunki magazynowe są niezadowalające.

Kolejnym problemem jest brak miejsca w magazynie – dostęp do niektórych regałów jest utrudniony z powodu ich ciasnego ustawienia w pomieszczeniu; część materiałów leży na ziemi, ze względu na brak miejsca na półkach.

12B. Sprzęt i wyposażenie

Magazyn wyposażony jest w różnorodne drewniane regały i szafy, o różniącej się wysokości półek.

Kartony, segregatory i teczki, w których przechowywane są akta nie są materiałami profesjonalnymi, bezkwasowymi, lecz zwykłymi, biurowymi. Większość teczek umieszczona jest bezpośrednio na regałach, poziomo (na leżąco) lub pionowo (na stojąco), bez ochronnego kartonu.

Regały i półki opisane są częściowo, na zasadzie wkładanych między teczki kartek np. z nazwą zespołu/zbioru.

12C. Dodatkowe uwagi

Duża część zasobu archiwalnego PWIN jest w złym stanie i wymaga działań konserwatorskich.
Dotyczy to zwłaszcza zespołu „Materiały rodziny Podlaszeckich", w którym część materiałów ma ślady pleśni i innych uszkodzeń biologicznych oraz mechanicznych, ślady zawilgoceń, a także słabą strukturę papieru.
W przypadku dwóch kolekcji zdigitalizowanych w ramach dofinansowania z NInA, tj. kolekcji „Dwie okupacje…" i „Polsko-ukraińskie braterstwo broni…" materiały zostały poddane konserwacji; wcześniej ich stan oceniono następująco: duży stopień zniszczenia, słaba struktura papieru, uszkodzenia mechaniczne, zacieki, ubytki, a w przypadku kolekcji „Dwie okupacje…" również zawilgocenia.
W ramach projektów dofinansowanych przez NInA w programie „Archiwistyka społeczna" PWIN zdigitalizował dwie kolekcje: „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" i „Polsko-ukraińskie braterstwo broni w 1920 r." (spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka).
Cyfrowe kopie archiwaliów w dużej rozdzielczości zostały zapisane w formacie TIFF i uzupełnione metadanymi, są one przechowywane w PWIN na dyskach zewnętrznych. Kopie tych materiałów, również na dyskach zewnętrznych, zostały przekazane do NInA i Archiwum Akt Nowych. W przypadku kolekcji „Dwie okupacje…" wykonano 5098 skanów, a w przypadku spuścizny A. Kolańczuka – 7115 skanów.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

PWIN przy opracowaniu nie wykorzystuje żadnych specjalistycznych baz danych i systemów jak OSA, ZoSIA czy IZA. Opis archiwalny w postaci inwentarzy do poszczególnych zespołów/zbiorów tworzony jest za pomocą programu Microsoft Word z myślą o naśladowaniu formularza bazy danych IZA (zarówno jeśli chodzi o składniki graficzne, jak i treściowe).

PWIN dysponuje następującymi pomocami archiwalnymi:

Inwentarz archiwalny kolekcji pn. Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej/kolekcja „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu"

Inwentarz ten występuje w dwóch wersjach: w wersji online, umieszczonej na stronie internetowej PWIN w zakładce „Archiwistyka społeczna", oraz w wersji dostępnej w siedzibie Instytutu (wydruk komputerowy). Pierwsza wersja zawiera krótki opis na poziomie zespołu oraz wykaz jednostek archiwalnych wraz z ich opisem; druga wersja zawiera obszerniejszy wstęp do inwentarza, opatrzony przypisami. Wstęp ten składa się z następujących części: dzieje twórcy zespołu, dzieje zespołu, charakterystyka archiwalna zespołu, zawartość zespołu, analiza metod porządkowania zespołu (wraz z wykazem serii i podserii). Po wstępie następuje wykaz jednostek archiwalnych zgodnie z sygnaturami, podobnie jak w przypadku wersji inwentarza dostępnej online.

Opis na poziomie jednostki składa się z następujących elementów: sygnatura, tytuł jednostki i data powstania, opis jednostki (rodzaj dokumentacji, forma wewnętrzna, forma zewnętrzna, stan fizyczny, język, liczba stron, format).

Przykładowy opis jednostki archiwalnej:

> sygn. 22
> tytuł i data: Kronika Szkoły Powszechnej w miejscowości Liskowate powiat Krościenko koło Chyrowa; 1898–1940;
> opis jednostki: dokumentacja aktowa, rękopis, poszyt, po konserwacji, j. pol., j. ukr., s. 107, A4.

Tytuły nadane jednostkom przez archiwistę zostały ujęte w nawias kwadratowy.

Opisy jednostek archiwalnych są oddzielone od siebie nazwami serii i podserii.

W przypadku inwentarza dostępnego online tytuł jednostki jest hiperłączem, które odsyła do skanów dokumentów z danej teczki, poprzedzonych skanem frontowej strony teczki – z widocznym opisem jednostki (nazwa zbioru, tytuł teczki, daty, liczba stron, sygnatura). W przypadku opisu

teczek nazwa zbioru brzmi „Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej".

Inwentarz zespołu pn. Materiały rodziny Podlaszeckich

Autorką inwentarza jest archiwistka PWIN Bogumiła Kowal. Inwentarz ten dostępny jest w wersji elektronicznej w siedzibie Instytutu. Wykaz jednostek archiwalnych poprzedzony jest wstępem składającym się z następujących części: biografia Jana i Konstantego Podlaszeckich, dzieje zespołu, charakterystyka archiwalna zespołu, zawartość zespołu, analiza metod porządkowania (wraz z wykazem serii). Po wstępie następuje wykaz jednostek archiwalnych zgodnie z sygnaturami.

Opis na poziomie jednostki składa się z następujących elementów: sygnatura, tytuł jednostki i data powstania, opis jednostki (rodzaj dokumentacji, forma wewnętrzna, forma zewnętrzna, stan fizyczny, język, liczba stron, format – w postaci zestandaryzowanej, A4, A5, lub wymiary w milimetrach); niektóre jednostki są uzupełnione o krótkie uwagi dodatkowe, np. „zachowana jedynie połowa świadectwa szkolnego".

Przykładowy opis jednostki archiwalnej:

> sygn. 8
> tytuł i data: [Korespondencja z Janem Podlaszeckim dotycząca jego posługi duszpasterskiej w Orowem i Kobylnicy Wołoskiej]; 1886, 1914, 1916, 1923; opis jednostki: dokumentacja aktowa, rękopisy, akta luźne, do konserwacji, j. ukr., s. 17, A5

W serii „Biblioteczka należąca do Podlaszeckich" ograniczono elementy opisu jednostki, określając tylko sygnaturę, tytuł i datę, język, liczbę stron, niekiedy stan zachowania oraz formę zewnętrzną (wydruk lub broszura). W przypadku teczek zawierających publikacje opis archiwalny niektórych jednostek jest uzupełniony o szczegóły dotyczące umieszczonych w niej obiektów, np.:

> sygn. 109
> tytuł i data: [Poradniki i broszury należące do Konstantego Podlaszeckiego]; b.d.

opis jednostki: broszury, j. pol, j.ukr., stan dobry, s. 25
[Broszura dotycząca spraw ekonomicznych, pochodząca z I połowy XX wieku; Kaczorowski Włodzimierz, Poradnik dla tańczących z I połowy XX wieku].

Tytuły nadane jednostkom przez archiwistę zostały ujęte w nawias kwadratowy.
Opisy jednostek archiwalnych są oddzielone od siebie nazwami serii i podserii.

Inwentarz Spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka
Inwentarz ten występuje w dwóch wersjach: w wersji online, umieszczonej na stronie internetowej PWIN w zakładce „Archiwistyka społeczna", oraz w wersji dostępnej w siedzibie Instytutu (plik komputerowy programu WORD).

W pierwszej wersji inwentarz zawiera opis na poziomie zespołu w postaci określenia jego wielkości i dat skrajnych oraz wykaz jednostek archiwalnych wraz z ich opisem. Druga wersja zawiera obszerniejszy wstęp do inwentarza, składa się z następujących części: biografia dr. Aleksandra Kolańczuka, dzieje zespołu, charakterystyka archiwalna zespołu (wraz z wykazem serii i podserii), zawartość zespołu, analiza metod porządkowania zespołu. Po wstępie następuje wykaz jednostek archiwalnych zgodnie z kolejnością sygnatur.

W wersji inwentarza dostępnej w pracowni naukowej PWIN opis archiwalny na poziomie jednostki składa się z następujących elementów: sygnatura, tytuł i data, opis jednostki (rodzaj dokumentacji lub forma zewnętrzna, forma wewnętrzna, stan fizyczny, język, liczba stron, format).

Przykładowy opis jednostki archiwalnej w inwentarzu dostępnym w siedzibie archiwum:

sygn. 41
tytuł i data: Słowniczek pojęć dotyczących emigracji ukraińskiej po roku 1920 sporządzony przez Aleksandra Kolańczuka; b.d.;
opis jednostki: materiały aktowe, maszynopis, stan dobry, j. ukr., s. 20, A5

Opisy jednostek archiwalnych są oddzielone od siebie nazwami serii i podserii.

W spisie teczek widniejącym na stronie internetowej PWIN („Wykaz zdigitalizowanych obiektów") umieszczono kolejną sygnaturę oraz tytuł teczki – stanowią one hiperłącze odsyłające użytkownika do skanów dokumentów pochodzących z danej jednostki oraz skanu frontu teczki, zawierającego opis teczki (nazwa zespołu, tytuł teczki, daty skrajne, liczba stron, sygnatura). Na tej samej podstronie znajdują się jeszcze dwa linki: „Opis teczki" oraz „Właściwości obrazu".

Drugi link zawiera informacje techniczne związane z prezentowanymi online skanami, tj. typ pliku (TIFF), wymiary w pikselach, rozdzielczość w DPI oraz informacje dotyczące głębi kolorów i przestrzeni barw.

Link „Opis teczki" prowadzi do tabeli zawierającej informacje pogrupowane w następujące pola: opis teczki (skrót nazwy archiwum, sygnatura i tytuł jednostki); nazwa archiwum; sygnatura (wraz ze skrótem nazwy archiwum); tytuł teczki; daty krańcowe; opis zewnętrzny (forma zewnętrzna i wewnętrzna, liczba stron, format); stan fizyczny; język; opis wewnętrzny jednostki (opis treści jednostki).

Przykładowy opis jednostki umieszczony pod tym linkiem wygląda następująco:

> OPIS TECZKI: CK PWIN 9: Materiały Aleksandra Kolańczuka
> NAZWA ARCHIWUM: Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu
> SYGNATURA: CK PWIN 9
> TYTUŁ TECZKI: Materiały Aleksandra Kolańczuka
> DATY KRAŃCOWE: b.d.
> OPIS ZEWNĘTRZNY: poszyt, maszynopis, s. 13, A4
> STAN FIZYCZNY: dobry
> JĘZYK: polski, ukraiński
> OPIS WEWNĘTRZNY JEDNOSTKI: biogramy ukraińskich wojskowych, m.in.: Wiaczesława Kłoczkowskiego, Jurija Świrskiego, Aleksandra Biłyńskiego, Wiktora Gawrońskiego, Iwana Morawskiego, Wiaczesława Suchodolskiego autorstwa A. Kolańczuka oraz wykazy generałów i półkowników

Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej zmarłych na terenie Polski w latach 1920–1939

Skrót „CK" pojawiający się w opisie teczki i sygnaturze oznacza „Kolekcję Cyfrową".

W jednostkach archiwalnych zawierających fotografie lub mapy poniżej miniatur skanów można odnaleźć również trzecie hiperłącze: „Podpisy zdjęć" (w przypadku sygn. 123 – „Podpisy map"), które przenosi użytkownika do spisu zdjęć/map, zawierającego kolejny numer obiektu w teczce, krótki tytuł zdjęcia/mapy, w przypadku fotografii ew. z datą jej wykonania, rzadko z autorem, np. „4. Członkowie gimnastycznego towarzystwa »Sokół« w Buenos Aires" lub „6. Pyłypczuk Filip / Пилипчук Пилип (28 IX 1869––30 VIII 1940, Chełm) – premier Ukraińskiej Republiki Ludowej, wiceprzewodniczący Rady Republiki".

Dodatkowo jednostka o sygnaturze 102 „Zdjęcia i rysunki przedstawiające wojskowych z obozów internowanych żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce" zawiera również hiperłącze „Opis zdjęć", które otwiera dokument zawierający tabelę z niemal takimi samymi danymi, jak w przypadku linku do „Opisu teczki", jednak bez opisu wewnętrznego jednostki. Za tą tabelą następują opisy poszczególnych zdjęć znajdujących się w teczce oraz częściowo powielony opis na poziomie zespołu i jednostki archiwalnej.

Przykładowy opis zdjęcia:

OPIS ZDJĘCIA: Zmijenko Wszewład/Змієнко Всеволод [Zmijenko Wsewołod]
NAZWA DOKUMENTU: Zmijenko Wszewład/Змієнко Всеволод [Zmijenko Wsewołod]
KOLEKCJA: Spuścizna dra Aleksandra Kolańczuka
TYTUŁ TECZKI: Zdjęcia i rysunki przedstawiające wojskowych z obozów internowanych żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce
AUTOR: Brak
OPIS: Zmijenko Wszewład (ur. 16 października 1886 r., zm. 30 października 1938 r.) – generał-porucznik Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej.
MIEJSCE WYTWORZENIA: Brak
DATA: Brak

FORMAT: Jpg
SYGNATURA: CK PWIN 13

(Warto zwrócić uwagę na podanie formatu zapisu pliku, zamiast formatu fotografii oraz na sygnaturę zawierającą tylko skrót nazwy archiwum i numer kolejny fotografii w teczce – bez oznaczenia numeru i nazwy zespołu oraz jednostki archiwalnej).

Inwentarz zbioru pn. Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej

Inwentarz dostępny jest w siedzibie PWIN (plik WORD). Zawiera krótki wstęp dotyczący m.in. tematyki zbioru (tu nazwanego zespołem) i jego dziejów, wielkości zbioru, dat skrajnych, stanu fizycznego i zawartości zbioru. Autorką inwentarza jest archiwistka PWIN Bogumiła Kowal.

Po wstępie umieszczono wykaz jednostek archiwalnych. Opis na poziomie jednostki zawiera następujące informacje: sygnatura, tytuł i daty, opis jednostki (rodzaj dokumentacji, forma wewnętrzna i zewnętrzna, stan fizyczny, język).

Przykładowy opis jednostki:

9
tytuł i daty: Korespondencja duchownych z obrządku greckokatolickiego eparchii przemyskiej; 1915–1916, 1921, 1923–1924, 1929, 1934, 1937–1939;
opis jednostki: dokumentacja aktowa, rękopisy, dokumentacja luźna; stan dobry, j. ukr., j. pol., j. niem.

Inwentarz zbioru pn. Kolekcja materiałów dotyczących dziejów wsi: Kobylnica Wołoska, Kobylnica Ruska, Potok Jaworowski (Fehlbach)

Inwentarz ten dostępny jest na miejscu w siedzibie PWIN. Składa się z następujących części: krótki wstęp (dotyczący powstania kolekcji, jej wielkości i charakteru materiałów – kopie i opracowania), zarys dziejów Kobylnicy Wołoskiej oraz wykaz jednostek zatytułowany „Bibliografia. Kopie dokumentów źródłowych i literatury do dziejów wsi: Kobylnica Wołoska, Kobylnica Ruska, Potok Jaworowski (Felbach)" i uzupełniony następującą

adnotacją: „Ponieważ w posiadanych materiałach nie zawsze jest możliwe ustalenie nazwy zespołu podajemy je według własnych nazw. Wszędzie jednak gdzie jest to możliwe informujemy, w jakim zespole znajduje się dany dokument". Następnie zaprezentowana została lista teczek w podziale na rodzaje materiałów: źródła rękopiśmienne (podzielone wg archiwów, z których pochodzą kopie), informacje o zasobach archiwalnych (głównie pomoce archiwalne; 9 pozycji bibliograficznych, umieszczonych jako osobne pozycje inwentarza, opisane w ramach tej samej sygnatury – 80), źródła kartograficzne, źródła drukowane, opracowania, opracowania niepublikowane. Od części zatytułowanej „Źródła drukowane" zaburza się kolejność według sygnatur i zostaje ona zastąpiona kolejnością alfabetyczną (która nie pokrywa się z kolejnością sygnatur tylko w niewielkiej części). Opis poszczególnych pozycji zależy od ich charakteru (źródła archiwalne czy publikacje), zawiera zazwyczaj również informacje dotyczące formy wewnętrznej danego materiału (np. maszynopis, wypis z pracy, ksero, wydruk komputerowy).

Oprócz wymienionych powyżej pomocy archiwalnych PWIN posiada również roboczy spis jednostek archiwalnych przejętych po PTH.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Zasób archiwalny PWIN można podzielić na następujące główne składowe:

- materiały przejęte po likwidacji Stacji Naukowej PTH Oddział w Przemyślu (częściowo przekazane do AP w Przemyślu); w posiadaniu PWIN pozostały (obecnie nieopracowane) spuścizny naukowe osób współpracujących z PTH:
  - materiały Augusta Fenczaka,
  - materiały Franciszka Persowskiego,
  - materiały Stanisława Stępnia,
- materiały własne wytworzone przez PWIN (dokumentacja administracyjna, finansowa, dotycząca działalności naukowej, wydawniczej i edukacyjnej),
- darowizny przekazane do PWIN.

Wśród tych ostatnich wyróżnić można następujące zespoły/zbiory:

1. **Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej/kolekcja „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" (w ok. 10% pochodzi z materiałów po PTH)**

Zbiór ten dzieli się na następujące serie i podserie, wyłonione ze względu na tematykę oraz rodzaj dokumentacji:

seria: Zarządzenia urzędowe władz Generalnego Gubernatorstwa z okresu II wojny światowej, sygn. 1–4

seria: Zarządzenia i meldunki wydawane przez dowództwo Armii Krajowej w okresie II wojny światowej, sygn. 5–11

seria: Powojenne materiały sądowe dotyczące zbrodni nazistowskich, sygn. 12

seria: Materiały dotyczące stosunków polsko-ukraińskich podczas II wojny światowej, sygn. 13–15

seria: Materiały dotyczące eksterminacji ludności żydowskiej podczas II wojny światowej, sygn. 16–21

- podseria: Materiały poświęcone upamiętnieniu miejsc martyrologii Żydów w Przemyślu i Grochowcach, sygn. 16–18
- podseria: Dokumenty dotyczące osób narodowości żydowskiej w Galicji, sygn. 19–21

seria: Materiały dotyczące tajnego nauczania w okresie II wojny światowej, sygn. 22–24

seria: Wspomnienia i relacje z okresu II wojny światowej, sygn. 25–28

seria: Mapy, sygn. 29–32

seria: Czasopisma poświęcone II wojnie światowej, sygn. 33–41

- podseria: Czasopisma ukraińskie wydawane w okresie II wojny światowej (okupacja sowiecka i niemiecka), sygn. 33–38
- podseria: Czasopisma polskie wydawane w okresie II wojny światowej (prosowieckie i antysowieckie), sygn. 39–40
- podseria: Czasopisma współczesne zawierające materiały źródłowe dotyczące II wojny światowej, sygn. 41

seria: Prace poświęcone II wojnie światowej, sygn. 42–55

- podseria: Prace niepublikowane, poświęcone okupacji hitlerowskiej i sowieckiej na ziemiach polskich, sygn. 42–49

podseria: Prace publikowane różnych autorów, poświęcone okupacji hitlerowskiej i sowieckiej na ziemiach polskich, sygn. 50–55
seria: Korespondencja, sygn. 56–58
seria: Fotografie zabytków w Sośnicy z okresu II wojny światowej i późniejszych, sygn. 59–62
seria: Fotografie przedstawiające życie społeczności Galicji w okresie II wojny światowej, sygn. 63–68
seria: Fotografie przedstawiające cmentarze z okresu II wojny światowej, sygn. 69–70

2. Materiały rodziny Podlaszeckich

Zespół ten dzieli się na serie i podserie ze względu na rodzaj dokumentacji, ze względu na osoby, których dotyczy (lub które są twórcami dokumentacji), a w przypadku materiałów dotyczących pracy duszpasterskiej Konstantego Podlaszeckiego – na parafie, których te materiały dotyczą.

Podział na serie i podserie przedstawia się następująco:

seria: Dokumenty osobiste rodziny Podlaszeckich, sygn. 1–12
seria: Korespondencja rodziny Podlaszeckich, sygn. 13–41
podseria: Korespondencja Konstantego Podlaszeckiego, sygn. 13-23
podseria: Korespondencja dotycząca Natalii Podlaszeckiej, sygn. 24–26
podseria: korespondencja Teodory Podlaszeckiej, sygn. 27–28
podseria: Korespondencja Eleny Podlaszeckiej, sygn. 29
podseria: Korespondencja dotycząca Jarosława Podlaszeckiego, sygn. 30–31
podseria: Korespondencja dotycząca służby wojskowej Wołodymira Podlaszeckiego, sygn. 32–35
podseria: Inne listy i pocztówki, sygn. 36–41
seria: Akta związane z pracą duszpasterską Jana Podlaszeckiego, sygn. 42–45
seria: Akta związane z pracą duszpasterską Konstantyna Podlaszeckiego, sygn. 46–63
podseria: Parafia Młyny, sygn. 46–47
podseria: Parafia Hermanowice, sygn. 48
podseria: Parafia Dmytrowice, sygn. 49–56

podseria: Parafia Kornałowice, sygn. 57–58
podseria: Parafia w Kobylnicy Wołoskiej, sygn. 59–63
seria: Dokumenty administracyjno-gospodarcze, sygn. 64–77
podseria: Rachunki Jana Podlaszeckiego, sygn. 64–68
podseria: Rachunki Konstantego Podlaszeckiego, sygn. 69–74
podseria: Inne rachunki, sygn. 75–77
seria: Akta dotyczące spraw prawnych, sygn. 78–82
seria: Cenniki towarów, reklamy, ulotki i wizytówki, sygn. 83–87
seria: Różnorodne protokoły i okólniki, sygn. 88–92
seria: Biblioteczka należąca do Podlaszeckich, sygn. 93–113
podseria: Podręczniki szkolne, sygn. 93–95
podseria: Literatura o treści religijnej, sygn. 96–102
podseria: Literatura obcojęzyczna należąca do Podlaszeckich, sygn. 103–106
podseria: Literatura dotycząca muzyki i filozofii, sygn. 107–108
podseria: Poradniki i broszury informacyjne, sygn. 109–111
podseria: Inne książki, sygn. 112–113
seria: Varia, sygn. 114–122

3. Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka

Zespół został podzielony na serie i podserie ze względu na tematykę, ew. rodzaj dokumentacji (seria fotografii).

Podział na serie i podserie przedstawia się następująco:

seria: Materiały szkolne dra Aleksandra Kolańczuka, sygn. 1–10
seria: Okres czynnej pracy zawodowej, sygn. 11–28
seria: Notatki dra Aleksandra Kolańczuka, sygn. 29–43
seria: Twórczość dra Aleksandra Kolańczuka, sygn. 44–58
seria: Ukraińcy w Wojsku Polskim 1917–1921, sygn. 59–62
seria: Pułkownicy i generałowie Ukraińskiej Republiki Ludowej, sygn. 63–71
seria: Duszpasterstwo w wojsku Ukraińskiej Republiki Ludowej, sygn. 72–77
seria: Materiały dotyczące ukraińskich obozów internowania na terenie Polski, sygn. 78–101

podseria: Obóz internowania w Wadowicach, sygn. 78–81
podseria: Obóz internowania w Krakowie-Dąbie, sygn. 82–83
podseria: Obóz internowania w Tarnowie, sygn. 84
podseria: Obóz internowania w Kaliszu-Szczypiornie, sygn. 85–92
podseria: Obóz internowania w Łańcucie, sygn. 93–97
podseria: Materiały dotyczące innych ukraińskich obozów internowania na terenie Polski, sygn. 98–101
seria: Zdjęcia przedstawiające życie Ukraińców w obozach internowania w Polsce, sygn. 102–123
seria: Informacje o zasobach archiwalnych w Polsce, odnoszących się do tematyki ukraińskich obozów internowania po 1920 r., sygn. 124–125
seria: Kopie opracowań dotyczących Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, sygn. 126–131
seria: Kopie opracowań dotyczących duchowieństwa Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, sygn. 132–133
seria: Kopie opracowań dotyczących ukraińskich obozów internowanych w Polsce, sygn. 134–148
seria: Korespondencja, sygn. 149–179
podseria: Korespondencja do dr. Aleksandra Kolańczuka, sygn. 149–172
podseria: Korespondencja Leokadii Krzykawskiej będąca w posiadaniu Aleksandra Kolańczuka, sygn. 173–179
seria: Varia, sygn. 180–202

4. Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej

Brak podziału na serie.

5. Kolekcja materiałów dotyczących dziejów wsi: Kobylnica Wołoska, Kobylnica Ruska, Potok Jaworowski (Fehlbach)

Kolekcja zawiera kopie archiwaliów oraz publikacje, uporządkowane w grupy ze względu na charakter materiałów; źródła rękopiśmienne dodatkowo podzielono zależnie od miejsca pochodzenia:

Źródła rękopiśmienne, sygn. 1–79

Pochodzące z Archiwum Państwowego w Krakowie
Pochodzące z Archiwum Czartoryskich w Krakowie
Pochodzące z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie
Pochodzące z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie
Pochodzące z Archiwum Państwowego w Przemyślu
Pochodzące z Archiwum Służby Ochrony Zabytków w Przemyślu
Pochodzące z Archiwum i Biblioteki Konsystorza Greckokatolickiego w Przemyślu
Pochodzące z Biblioteki Metropolitalnej im. Biskupa Konstantyna Czechowicza w Przemyślu
Pochodzące z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
Varia

Informacje o zasobach archiwalnych, sygn. 80 (fragmenty pomocy archiwalnych)
Źródła kartograficzne, sygn. 81–89 (kserokopie, publikacje)
Źródła drukowane, sygn. 90–119
Opracowania, sygn. 120–180
Opracowania niepublikowane, sygn. 181–185

13C. Sposób sygnowania materiałów

NUMEROWANIE ZESPOŁÓW/ZBIORÓW

Poza dwoma przypadkami, zespoły/zbiory w archiwum PWIN nie są numerowane. Wyjątki stanowią kolekcja „Dwie okupacje…" oraz spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka – opracowane i zdigitalizowane w ramach dofinansowania z NInA. Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka została opatrzona numerem 10, a kolekcja „Dwie okupacje…" numerem 11 – są to oznaczenia umieszczone w inwentarzach archiwalnych dostępnych na miejscu w czytelni PWIN, nie zostały one umieszczone na stronie internetowej Instytutu w miejscu udostępniania skanów. Numery te nie są na co dzień wykorzystywane w pracy archiwum ze względu na niewielką liczbę zespołów/ /zbiorów wchodzących do zasobu archiwalnego PWIN; zostały nadane ze względu na wymagania konkursowe, stawiane w projekcie przez instytucję finansującą.

OPIS JEDNOSTEK ARCHIWALNYCH

Jednostki archiwalne są numerowane cyframi arabskimi, w sposób ciągły, zgodnie z pozycją w inwentarzu archiwalnym.
Teczki opisane są następująco:

- u góry: nazwa zespołu/zbioru
- na środku: tytuł jednostki
- pod tytułem: daty skrajne
- prawy dolny róg: sygnatura (tylko kolejny numer w zespole, np. 11)
- na dole, pośrodku: liczba stron (poza kolekcją: Materiały dotyczące greckokatolickiej parafii przemyskiej).

Opis na teczkach sporządzany jest odręcznie lub częściowo jest wydrukiem naklejonym na teczkę.

Przykładowy opis teczki: patrz załącznik nr 5.

W przypadku zeszytów (skoroszytów) w spuściźnie dr. Aleksandra Kolańczuka elementy opisu (w postaci wydruku komputerowego) zostały naklejone na frontową okładkę zeszytu (patrz załącznik nr 6).

OPIS DOKUMENTÓW

Dokumenty wewnątrz jednostek są paginowane (numeracja stron) w prawym górnym rogu (dla stron *recto*, w lewym górnym dla stron *verso*), miękkim ołówkiem (z wyjątkiem kolekcji Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej – tam dokumenty nie zostały spaginowane). Materiały nie zostały oznaczone pieczątką własnościową archiwum.

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

W opracowaniu materiałów archiwalnych w PWIN inspirowano się zarówno wytycznymi NDAP, jak i praktyką opracowania spuścizn w AP w Przemyślu.

13E. System informacyjny

Archiwum nie wypracowało własnego systemu informacyjnego. Archiwum PWIN w opracowaniu swojego zasobu kieruje się przede wszystkim doświadczeniem archiwów państwowych oraz wiedzą kojarzoną z uniwersytecką archiwistyką (obecna archiwistka Instytutu, Bogumiła Kowal, jest

absolwentką historii o specjalności archiwistyka na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej; wcześniej materiały opracowywał August Fenczak – pracownik PWIN w latach 1991–2003, wcześniej m.in. pracownik Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Rzeszowie i AP w Przemyślu). Namacalnym dowodem na to są pomoce archiwalne – inwentarze tworzone dla poszczególnych zespołów/zbiorów, zawierające wstęp wzorowany zawartością i układem treści na wstępie Kazimierza Konarskiego. W inwentarzach tych elementy opisu poszczególnych jednostek są wzorowane na (wciąż używanej przez niektóre archiwa państwowe) bazie IZA.

13F. Dodatkowe uwagi

Tylko część zasobu archiwalnego PWIN została opracowana. Wśród materiałów nieopracowanych wymienić można spuściznę dokumentową po przemyskiej Stacji Naukowej PTH. Archiwistka Instytutu, B. Kowal, szacuje stopień opracowania archiwum na ok. 66%.

Pewną trudność sprawia definiowanie wydzielonych całości archiwalnych spośród darowizn (poza aktami własnymi oraz materiałami po PTH) oraz ich nazywanie – tj. uznanie, czy dana całość jest zespołem archiwalnym, czy zbiorem archiwalnym. Na podstawie uzyskanych przeze mnie informacji w niniejszym opracowaniu całości te klasyfikowałam jako zespoły w przypadku Materiałów rodziny Podlaszeckich i Spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka; w pozostałych przypadkach wydzielone całości uznawałam za kolekcje. Nie pokrywa się to całkowicie z terminologią stosowaną przez PWIN. W pomocach informacyjnych zespołem nazywane są również Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej, natomiast część zasobu pod nazwą „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" nazywana jest zazwyczaj kolekcją/zbiorem, w niewielu przypadkach również zespołem (w drukowanym inwentarzu archiwalnym ze wstępem dostępnym w siedzibie archiwum występują oba określenia, z przewagą terminów „zbiór" i „kolekcja").

Warto odnotować również fakt, iż kolekcja dotycząca II wojny światowej występuje pod dwiema nazwami: „Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej" (ta wersja występuje np. w opisie teczek) oraz „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne

na pograniczu" (jest to jednocześnie nazwa zadania wykonywanego w ramach dofinansowania z NInA). Nie stanowi to jednak problemu w funkcjonowaniu archiwum.

Opracowanie archiwalne w archiwum PWIN niejednokrotnie wykracza poza standardowy opis na poziomie jednostki archiwalnej. Przykładem tego może być szczegółowy wykaz i opis fotografii zamieszczonych w jednej z jednostek archiwalnych w spuściźnie A. Kolańczuka, a także uzupełnienie jednej z teczek (sygn. 11 – [Korespondencja Jana Podlaszeckiego z krewnymi i znajomymi, z obozu dla moskalofili w Sankt Florian – Steiermark], 1915–1917), wchodzącej w skład zespołu Materiały rodziny Podlaszeckich, o wydruk komputerowy zawierający tłumaczenie na język polski (z języków ukraińskiego i niemieckiego) treści zawartej w archiwaliach – co niewątpliwie jest ogromnym ułatwieniem dla użytkowników.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Instytut udostępnia część swoich materiałów online. Na stronie internetowej PWIN w zakładce „Archiwistyka społeczna" umieszczono skany materiałów z kolekcji „Dwie okupacje…" (202 j.a.) oraz ze spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka (70 j.a.). Skany te w wysokiej rozdzielczości oraz oryginały są dostępne również w siedzibie PWIN, podobnie jak pozostałe materiały, niemające kopii cyfrowych.

W czasie wizyty w PWIN pracownia naukowa (czytelnia) była zamknięta i nieogrzewana, w związku z trwającym remontem. Mimo to istniała możliwość, aby po uprzednim kontakcie udostępnić materiały pojedynczym użytkownikom i współpracownikom Instytutu.

Czytelnia jest wyposażona w jeden duży stół na ok. 10 miejsc, otoczony regałami z książkami. PWIN posiada również własny czytnik mikrofilmów.

Użytkownicy korzystający na miejscu z materiałów mogą wykonywać cyfrowe kopie własnymi aparatami fotograficznymi.
Autorce niniejszego opracowania udostępniano materiały przy biurku w głównym pomieszczeniu Instytutu (gdzie znajduje się również część biblioteki), w którym ma swoje stanowiska część jego pracowników.

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	×

14B. Kwerendy archiwalne

Archiwum PWIN realizuje kwerendy archiwalne na zlecenie, choć nie są to częste przypadki.
Zazwyczaj za pośrednictwem wiadomości e-mail użytkownik zadaje pytanie, czy Instytut posiada materiały do jakiegoś tematu. Wtedy pracownicy wykonują wstępną kwerendę i gdy potwierdzają posiadanie materiałów – użytkownik przyjeżdża z nich skorzystać w czytelni lub, jeśli wyrazi taką chęć, pracownicy wykonują kopie (skany lub ksero). W takim wypadku użytkownik ponosi tylko koszty związane z wykonaniem kopii. Wysyłka kopii (e-mailem lub pocztą) odbywa się po wpłaceniu umówionej kwoty na konto PWIN. Warto zaznaczyć, że ceny wykonania kopii z archiwaliów nie różnią się wiele od cen rynkowych tego typu usług (1 zł za skan i obróbkę strony; ksero A4 – 0,25 zł, ksero A3 – 0,50 zł). Nie pobiera się opłat za samą kwerendę, tj. za czas pracy osoby zajmującej się tym.

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Archiwum PWIN jest szeroko udostępniane, a ograniczenia w dostępie są zredukowane do minimum: nie pobiera opłat za udostępnianie i zezwala użytkownikom na wykonywanie kopii archiwaliów własnymi aparatami fotograficznymi.

Użytkownik chcący skorzystać na miejscu z materiałów archiwalnych wypełnia zamówienie – w tym celu wykorzystuje się formularz wypożyczenia akt z archiwum zakładowego, na którym użytkownik wpisuje datę, imię i nazwisko, nazwę zespołu oraz numery jednostek archiwalnych.

Udostępnianie nie jest ograniczone ze względu na rodzaj czy temat kwerendy, status użytkownika etc. Nie wymaga się żadnych pisemnych wniosków, listów polecających, nie spisuje się danych z dokumentów osobistych.

W przypadku materiałów zamieszczonych w Internecie, aby z nich korzystać, nie jest wymagane logowanie czy inna forma uwierzytelniania. Skany

umieszczone online mają słabą jakość, choć zależy to od konkretnego materiału. Odwzorowania cyfrowe w pełnej rozdzielczości są dostępne na miejscu, w czytelni PWIN.

W przypadku spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka jednostka o sygn. 1: Zdjęcia Aleksandra Kolańczuka, nie jest udostępniana online – po kliknięciu w link użytkownik otrzymuje komunikat „Dokument ten dostępny jest jedynie w Bibliotece PWIN".

14D. Liczba użytkowników

W ciągu roku z archiwum PWIN na miejscu, w czytelni korzysta ok. 20 osób (szacunki B. Kowal).
W przypadku materiałów dostępnych online licznik wskazuje na ok. 1500 wizyt rocznie (wejścia na podstrony zawierające skany; liczba odwiedzających całą stronę internetową PWIN to ok. 3750 rocznie).

14E. Rodzaje użytkowników

Z archiwum korzystają głównie osoby w średnim bądź starszym wieku (40–70 lat), przeważnie naukowcy lub dziennikarze, w minimalnym stopniu również studenci i doktoranci (19–24 lat).
Zainteresowaniem cieszą się głównie spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka i materiały rodziny Podlaszeckich.

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Użytkownicy korzystający z materiałów w siedzibie archiwum rejestrują się, wypełniając zamówienie (na formularzu wypożyczeń akt z archiwum zakładowego) oraz wpisując się do „Książki odwiedzin", w której umieszczają: imię i nazwisko, datę, cel przybycia – akta z których korzystają, podpis.

15. Problemy

Jednym z głównych problemów w codziennym funkcjonowaniu PWIN są kwestie finansowe, tj. przede wszystkim brak finansowej stabilizacji. Instytut utrzymuje się przede wszystkim z zewnętrznych dotacji i grantów – wysokość środków pozyskanych w danym roku zależy więc od sukcesów lub porażek w różnego typu konkursach dotacyjnych. W związku z tym trudno

długofalowo zaplanować działalność Instytutu; co więcej – może zdarzyć się sytuacja, w której „w jednym roku Instytut funkcjonuje w granicach fantastycznych, natomiast na drugi rok nie istnieje".
Konsekwencją braku stałego finansowania są dwa kolejne problemy – lokalowe (brak dostatecznego miejsca do przechowywania biblioteki i archiwum) oraz kadrowe (brak wystarczającej liczby pracowników – S. Stępień zgłasza potrzebę utworzenia trzech kolejnych etatów, biorąc pod uwagę ogrom zadań, jakie wykonuje PWIN).
Kolejnym zagadnieniem identyfikowanym przez pracowników Instytutu jest potrzeba konserwacji części zasobu archiwalnego – m.in. Materiałów rodziny Podlaszeckich.

16. Plany na przyszłość

Podczas badania terenowego w PWIN trwał remont części siedziby; jego bezpośrednim efektem miało być odnowienie przestrzeni magazynowej oraz doposażenie jej w nowe regały.

Ze względu na brak stabilizacji finansowej (patrz: sekcja 15 – Problemy) Instytut nie ma więcej skonkretyzowanych planów związanych z archiwum.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Zgodnie z zapisami w statucie, w przypadku likwidacji stowarzyszenia Walne Zebranie Członków decyduje m.in. o losach majątku stowarzyszenia – w tym zasobu archiwalnego i zbiorów bibliotecznych. Statut PWIN nie precyzuje, jakiej konkretnie instytucji mają zostać przekazane te dobra i pozostawia tę decyzję Walnemu Zebraniu.

Wśród instytucji, do których w wypadku likwidacji PWIN chciałby przekazać swoje zbiory, na pierwszym miejscu wymienia się Archiwum Państwowe w Przemyślu. W przypadku odmowy zasób archiwalny PWIN może zostać przekazany do Archiwum Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Kościoła Greckokatolickiego w Przemyślu, biblioteka zaś do Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu.

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

PWIN definiuje siebie jako archiwum społeczne, okazjonalnie współpracuje z Ośrodkiem KARTA (np. wymieniając informacje i publikacje), jest również członkiem Sieci Archiwów Społecznych zainicjowanej przez Fundację Ośrodka KARTA oraz sygnatariuszem Karty Zasad Archiwów Społecznych.

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

W mojej opinii zasób archiwalny PWIN przedstawia istotną wartość, zwłaszcza w perspektywie lokalnej. Szczególnie cenny wydaje się zespół archiwalny Materiały rodziny Podlaszeckich, zawierający dokumenty datowane od połowy XIX w. W przypadku tego zespołu ważny jest również jego duży stopień zachowania oraz unikatowość i charakter materiałów. Istotną wartość ma również niewielki zbiór pn. Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej, a także pokaźna kolekcja dotycząca II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej, która zawiera m.in. materiały pozwalające spojrzeć na ten okres w dziejach nie tylko z perspektywy historii politycznej, ale także np. osobistych przeżyć mieszkańców, życia codziennego, tajnego nauczania oraz stosunków na pograniczu w tym specyficznym okresie.

Materiały znajdujące się w PWIN mogą zainteresować nie tylko historyków (w tym specjalizujących się w historii wojskowości, regionalnej, Kościoła greckokatolickiego), ale także socjologów, etnologów czy językoznawców.
Warto również zwrócić uwagę na to, że PWIN ma charakter ośrodka informacji naukowej – posiada nie tylko materiały archiwalne w oryginale, ale również kopie dokumentów z innych placówek oraz bardzo bogatą bibliotekę o tematyce regionalnej i ukrainoznawczej, a także materiały warsztatowe innych badaczy, co może być istotną pomocą dla osób zajmujących się tą tematyką – nawet jeśli materiały te nie mają stricte charakteru materiałów archiwalnych.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

PWIN jako organizacja (nie tylko jego archiwum) ma znaczący wpływ na społeczność badaczy i osób zainteresowanych tematyką regionalną, ukrainoznawczą, historii Kościoła greckokatolickiego, pogranicza polsko-ukraińskiego etc. – zarówno z Polski, jak i z Ukrainy.

Jednocześnie aktywność Instytutu nie jest przychylnie postrzegana w lokalnym środowisku, w związku z napięciami pomiędzy Polakami i Ukraińcami oraz wciąż funkcjonującą pamięcią społeczną dotyczącą zbrodni UPA na mieszkańcach regionu i ich przodkach.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

PWIN może mieć pozytywny wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie ze względu na dużą otwartość (brak obostrzeń w dostępie do archiwum), miłą obsługę użytkowników oraz działania edukacyjne (choć niezwiązane bezpośrednio z archiwum Instytutu). PWIN organizuje również staże i praktyki, z których corocznie korzystają nowe osoby – co również może oddziaływać dodatnio na postrzeganie tej instytucji na zewnątrz.

Znajomość działań Instytutu (poza osobami specjalizującymi się w tematyce podejmowanej przez PWIN) ma charakter raczej lokalny, a nie ogólnopolski.
PWIN nie funkcjonuje prężnie w mediach tradycyjnych ani internetowych.

18D. Stabilność projektu

W moim odczuciu projekt odznacza się niewielką stabilnością. Związane jest to z brakiem stałego finansowania, problemami lokalowymi, ciągłą potrzebą zapewniania odpowiednich warunków przechowywania dla materiałów archiwalnych (mających formę fizyczną, a nie cyfrową) oraz zły stan fizyczny części z nich.

18E. Inne

Bardzo istotną częścią misji PWIN jest działanie na rzecz współpracy polsko-ukraińskiej, propagowania idei dobrego sąsiedztwa, upowszechnianie

wiedzy o wspólnej polsko-ukraińskiej historii i wspólnym dziedzictwie kulturowym, działania na rzecz mniejszości oraz propagowanie tolerancji.

Ciekawe wnioski może przynieść spojrzenie na działalność PWIN w szerszym kontekście, który obejmuje rolę Polski jako partnera Ukrainy w kontaktach z Unią Europejską z jednej strony, z drugiej natomiast – konflikty i niechęć, które od wielu lat wkradają się w codzienne stosunki tych dwóch nacji, szczególnie widoczne na pograniczu.

Załączniki

Spis załączników

1. Ukraińscy działacze polityczni oraz greckokatoliccy duchowni i biskup Jozafat Kocyłowski podczas wiecu zorganizowanego w lecie 1941 r., na rynku w Przemyślu, przez społeczność ukraińską – fotografia; Archiwum PWIN, Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej, [Fotografie przedstawiające Przemyśl w trakcie II wojny światowej], b.d., sygn. 64, http://www.pwin.pl/Archiwistyka_spol/Dwie%20okupacje/teczki/64/012.jpg [dostęp: 26.06.2017].
2. Kronika szkoły powszechnej w miejscowości Liskowate powiat Krościenko koło Chyrowa; Archiwum PWIN, Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej, Kronika szkoły powszechnej w miejscowości Liskowate powiat Krościenko koło Chyrowa, 1898–1940, sygn. 22, okładka oraz s. 1, http://www.pwin.pl/Archiwistyka_spol/Dwie%20okupacje/teczki/22/default.html [dostęp: 26.06.2017].
3. Kartka pocztowa adresowana do Jana Podlaszeckiego; Archiwum PWIN, Materiały rodziny Podlaszeckich, [Korespondencja Jana Podlaszeckiego z krewnymi i znajomymi, z obozu dla moskalofili w Sankt Florian – Steiermark], 1915–1917, sygn. 11, s. 7–8.

4. Reklamy – płótna (u góry) oraz Ukraińskiej Centralnej Kasy Spółdzielczej (u dołu); Archiwum PWIN, Materiały rodziny Podlaszeckich, [Reklamy różnorodnych towarów], 1933, sygn. 84, s. 4.
5. Opis teczki o sygn. 97 ze spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka; Archiwum PWIN, Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka, Wspomnienia Myrosławy Kindraczuk o jej ojcu farmaceucie Wołodymyrze Sylwestrze Kindraczuku, 2006–2007, sygn. 97, front teczki, http://www.pwin.pl/teczki/t097/oryg/sygnatura-97.html [dostęp: 26.06.2017].
6. Opis zeszytu o sygn. 37 ze spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka; Archiwum PWIN, Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka, Notatki Aleksandra Kolańczuka dotyczące wojska Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1919–1922, 1999, sygn. 37, front zeszytu, http://www.pwin.pl/teczki/t037/oryg/sygnatura-37.html [dostęp: 26.06.2017].
7. Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka – półka w magazynie archiwalnym PWIN; fot. Magdalena Wiśniewska-Drewniak, fotografia wykonana w trakcie badania terenowego w PWIN, 10.04.2017 r.
8. Plakat reklamujący spotkanie – prezentację wyników projektu „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" dla studentów PWSW w Przemyślu w dn. 20.12.2013 r.; dokumentacja własna PWIN, dzięki uprzejmości p. B. Kowal.
9. Bibliografia.

Załącznik nr 1

Ukraińscy działacze polityczni oraz greckokatoliccy duchowni i biskup Jozafat Kocyłowski podczas wiecu zorganizowanego w lecie 1941 r., na rynku w Przemyślu, przez społeczność ukraińską – fotografia

Załącznik nr 2

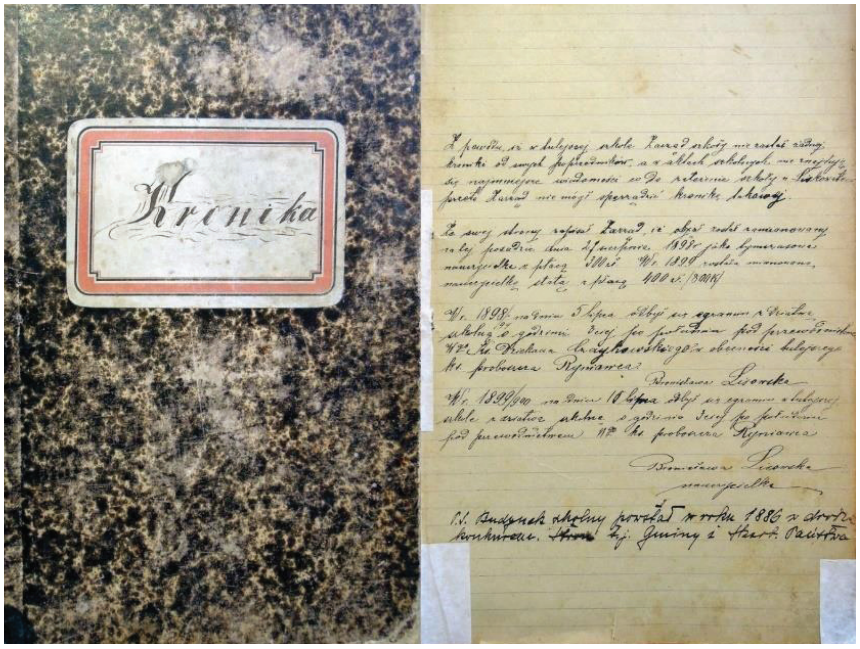

Kronika szkoły powszechnej w miejscowości Liskowate powiat Krościenko koło Chyrowa

Załącznik nr 3

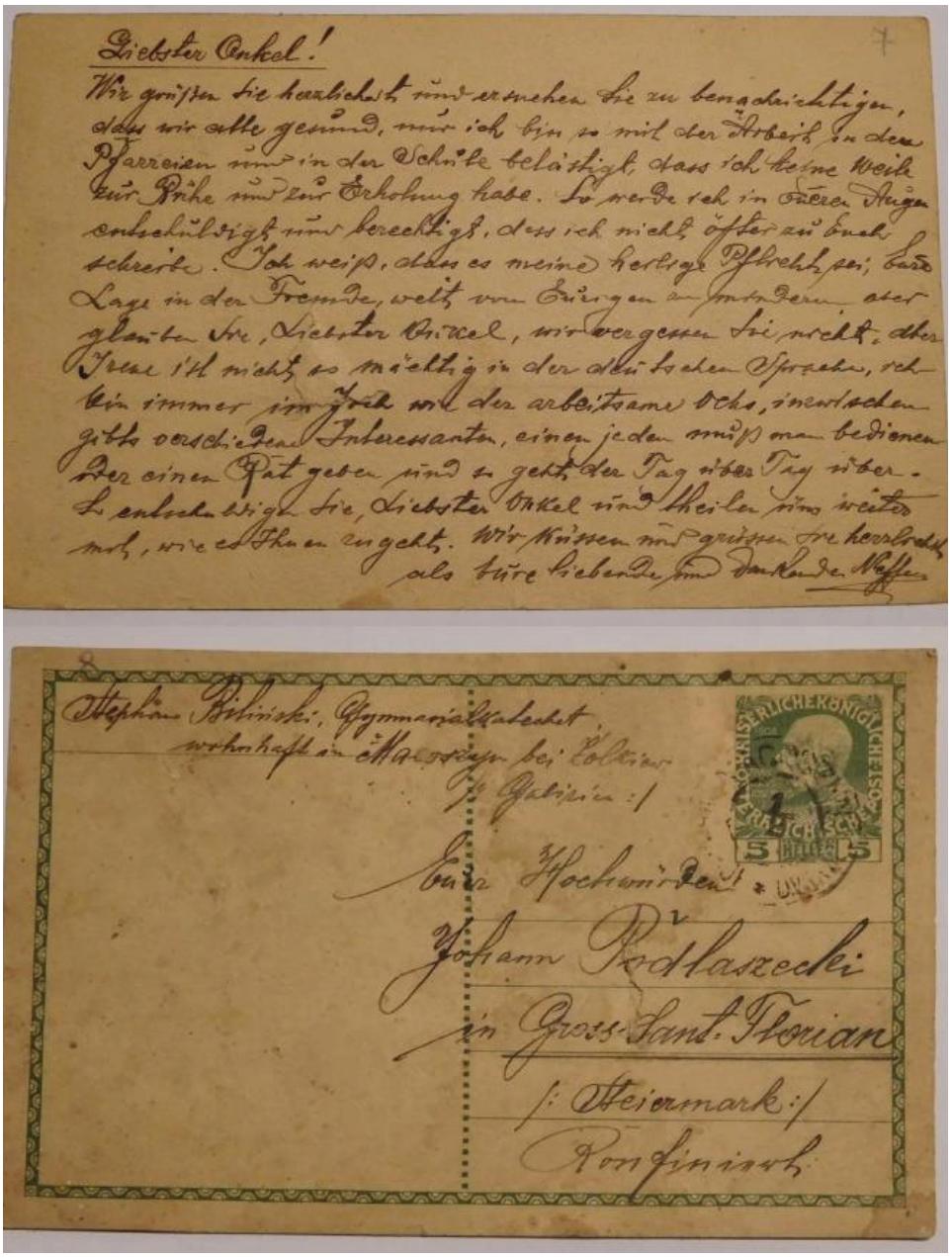

Kartka pocztowa adresowana do Jana Podlaszeckiego

Załącznik nr 4

Reklamy – płótna (u góry) oraz Ukraińskiej Centralnej Kasy Spółdzielczej (u dołu)

Załącznik nr 5

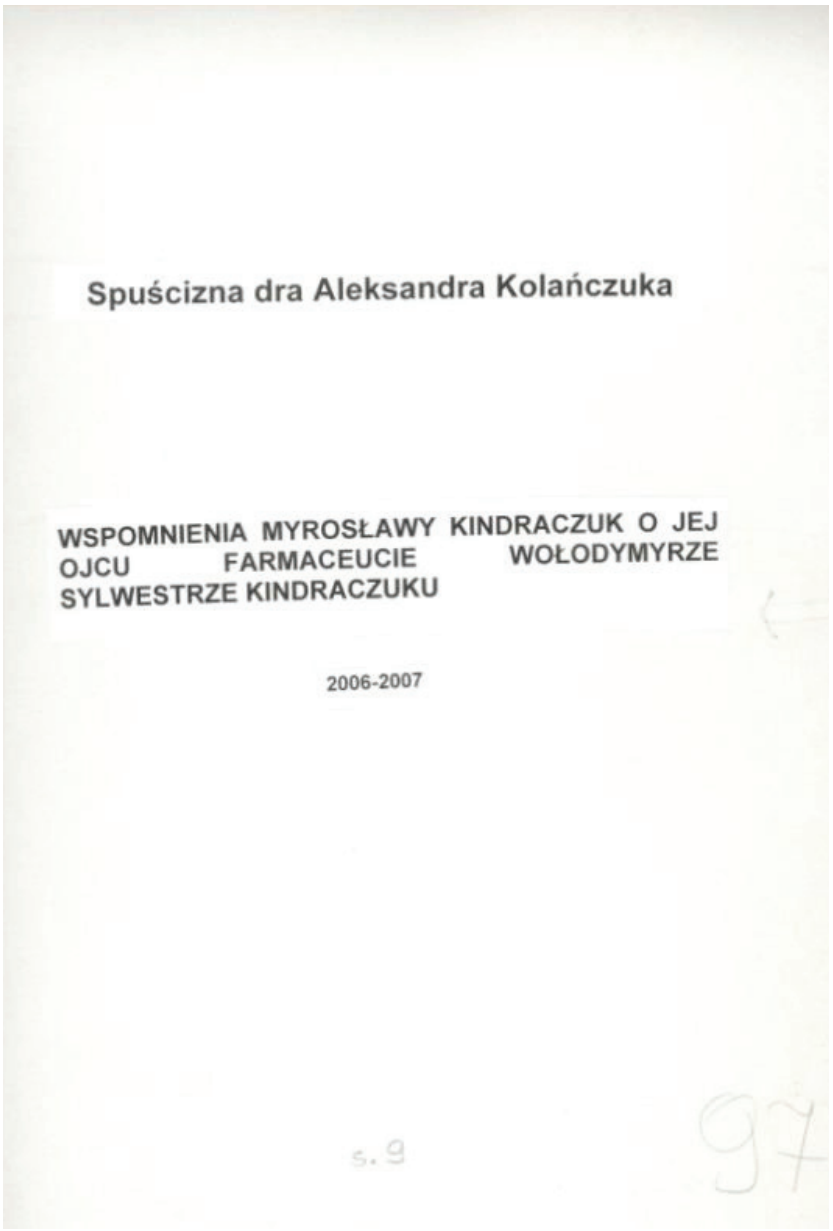
Spuścizna dra Aleksandra Kolańczuka

WSPOMNIENIA MYROSŁAWY KINDRACZUK O JEJ OJCU FARMACEUCIE WOŁODYMYRZE SYLWESTRZE KINDRACZUKU

2006-2007

s. 9

97

Opis teczki o sygn. 97 ze spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka

Załącznik nr 6

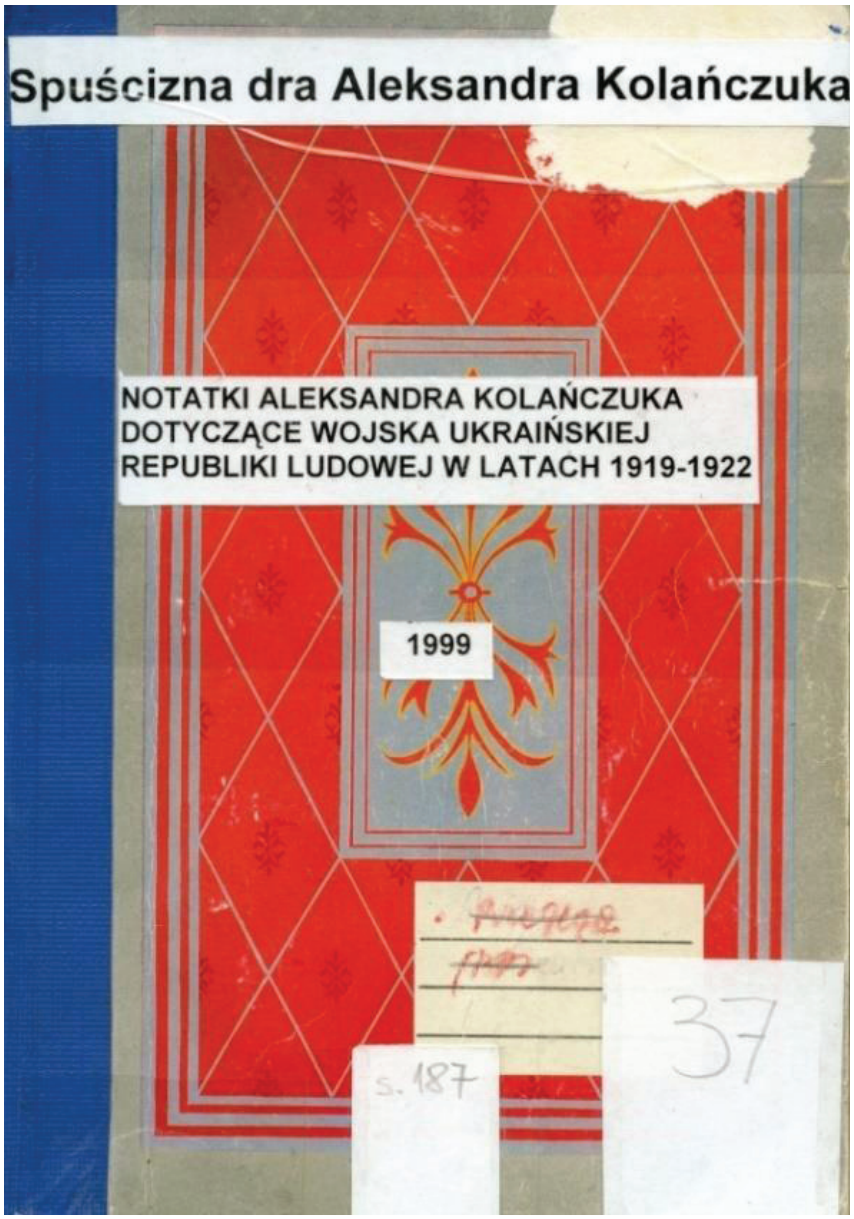

Opis zeszytu o sygn. 37 ze spuścizny dr. Aleksandra Kolańczuka

Załącznik nr 7

Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka – półka w magazynie archiwalnym PWIN, 10.04.2017, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 8

Plakat reklamujący spotkanie – prezentację wyników projektu „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" dla studentów PWSW w Przemyślu w dn. 20.12.2013 r.

Załącznik nr 9 – Bibliografia

Wywiady

Kowal B., *Wywiad nt. archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu,* rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Przemyśl, 11.04.2017, Archiwum prywatne MWD.

Stępień S., *Wywiad nt. archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Przemyśl, 12.04.2017, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

Inwentarz „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" (obiekty archiwalne z lat 1939–1944). Cyfrowa kolekcja Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu, Przemyśl 2013, Archiwum prywatne MWD.

Kolekcja materiałów dotyczących dziejów wsi: Kobylnica Wołoska, Kobylnica Ruska, Potok Jaworowski (Fehlbach), dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, b.d., Archiwum prywatne MWD.

Kowal B., *[Inwentarz archiwalny zespołu] Materiały dotyczące greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, Archiwum prywatne MWD.

Kowal B., *[Inwentarz archiwalny zespołu] Materiały rodziny Podlaszeckich,* Dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, b.d., Archiwum prywatne MWD.

Spis zdawczo-odbiorczy materiałów archiwalnych odnoszących się do stacji i oddziału PTH w Przemyślu przekazanych do Archiwum Państwowego w Przemyślu, dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, 2011–2012, Archiwum prywatne MWD.

Spuścizna dra Aleksandra Kolańczuka. [Inwentarz archiwalny], dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, Archiwum prywatne MWD.

Materiały archiwalne

Archiwum PWIN, Materiały rodziny Podlaszeckich [Korespondencja Jana Podlaszeckiego z krewnymi i znajomymi, z obozu dla moskalofili w Sankt Florian – Steiermark], 1915–1917, sygn. 11, s. 7–8.

Archiwum PWIN, Materiały rodziny Podlaszeckich, [Reklamy różnorodnych towarów], 1933, sygn. 84, s. 4.

Archiwum PWIN, Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka, Notatki Aleksandra Kolańczuka dotyczące wojska Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1919–1922, 1999, sygn. 37, front zeszytu, http://www.pwin.pl/teczki/t037/oryg/sygnatura-37.html [dostęp: 26.06.2017].

Archiwum PWIN, Spuścizna dr. Aleksandra Kolańczuka, Wspomnienia Myrosławy Kindraczuk o jej ojcu farmaceucie Wołodymyrze Sylwestrze Kindraczuku, 2006–2007, sygn. 97, front teczki, http://www.pwin.pl/teczki/t097/oryg/sygnatura-97.html [dostęp: 26.06.2017].

Archiwum PWIN, Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej [Fotografie przedstawiające Przemyśl w trakcie II wojny światowej], b.d., sygn. 64, http://www.pwin.pl/Archiwistyka_spol/Dwie%20okupacje/teczki/64/012.jpg [dostęp: 26.06.2017].

Archiwum PWIN, Zbiór materiałów dotyczących II wojny światowej w Przemyślu i Galicji Wschodniej, Kronika szkoły powszechnej w miejscowości Liskowate powiat Krościenko koło Chyrowa, 1898–1940, sygn. 22, okładka oraz s. 1, http://www.pwin.pl/Archiwistyka_spol/Dwie%20okupacje/teczki/22/default.html [dostęp: 26.06.2017].

Statuty

Statut Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 15, 2012, s. 287–303.

Statut Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 1, 1995, s. 24–32.

Sprawozdania

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 1996 rok, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 2, 1996, s. 26.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 1997 rok, oprac. R. T. Łamasz, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 3, 1997, s. 18.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 1998 rok, oprac. R. T. Łamasz, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 4, 1998, s. 22.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 1999 rok, oprac. R. T. Łamasz, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 5, 1999, s. 288–289.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2000 rok, oprac. R. T. Łamasz, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 6, 2000, s. 292–294.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2001 rok, oprac. R. T. Łamasz, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 7, 2001, s. 285–287.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2002 rok, oprac. R. Kulińczak, R. T. Łamasz, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 8, 2002, s. 346–348.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2003 r., oprac. R. Kulińczak, R. T. Łamasz, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 9, 2003, s. 217–219.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2004 r., oprac. R. Kulińczak, R. T. Łamasz, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 10, 2004, s. 396–398.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2005 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 11, 2005, s. 297–301.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2006 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 12, 2006, s. 388–392.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2007 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 13, 2007, s. 350–354.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2008 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 14, 2008–2011, s. 208–213.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2009 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 14, 2008–2011, s. 214–219.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2010 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 14, 2008–2011, s. 220–225.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2011 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 14, 2008–2011, s. 226–231.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2012 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 15, 2012, s. 281–286.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2013 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 16/17, 2013–2014, s. 396–401.

Sprawozdanie finansowe [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] za 2014 rok, oprac. R. T. Łamasz, R. Kulińczak, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 16/17, 2013–2014, s. 402–407.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za rok 1996, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 2, 1996, s. 9–25.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 1997 rok, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 3, 1997, s. 5–17.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 1998 rok, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 4, 1998, s. 5–21.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 1999 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 5, 1999, s. 276–287.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 2000 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 6, 2000, s. 279–291.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 2001 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 7, 2001, s. 267–284.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 2002 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 8, 2002, s. 329–345.

Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego za 2003 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 9, 2003, s. 187–216.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za 2004 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 10, 2004, s. 367–395.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za 2005 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 11, 2005, s. 267–296.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za 2006 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 12, 2006, s. 350–369.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za 2007 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 13, 2007, s. 323–349.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za lata 2008–2011, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 14, 2008–2011, s. 189–207.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za 2012 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 15, 2012, s. 261–280.
Sprawozdanie z działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu za 2013 i 2014 rok, „Biuletyn Ukrainoznawczy", nr 16/17, 2013–2014, s. 369–395.
Źródła finansowania Instytutu w latach 1990–1995, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 1, 1995, s. 42–43.

Źródła internetowe

[Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu w bazie polskich archiwów społecznych Ośrodka KARTA], http://archiwa.org/as_baza_arch.php#/arch/716 [dostęp: 2.05.2017].
Baran S., *Kobylnica Wołoska – odkrycie cennych dokumentów cerkiewnych*, http://www.wielkieoczy.info.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=4&dzialy=4&akcja=artykul&artykul=139 [dostęp: 26.06.2017].
Cenny dar dla Archiwum Państwowego w Przemyślu, http://www.przemysl.ap.gov.pl/art,203,cenny-dar-dla-archiwum-panstwowego-w-przemyslu [dostęp: 26.06.2017].
I Międzynarodowe Seminarium Naukowo-Dydaktyczne. Aktualne problemy archiwistyki i zarządzania dokumentami, 21 maja 2016 roku, http://lublin.ap.gov.pl/wp-content/uploads/2016/06/seminarium-program.pdf [dostęp: 07.05.2017].

Karta Zasad Archiwów Społecznych, http://archiwa.org/as_karta_zasad.php [dostęp: 29.06.2017].

Lista ofert, które nie spełniają wymogów formalnych, nadesłanych w ramach konkursu „Wspieranie działań archiwalnych w zakresie niepaństwowego zasobu archiwalnego 2016 – priorytet digitalizacja", bip.ap.gov.pl/plik.php?id=6460 [dostęp: 11.08.2016].

Lista projektów dot. realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016. II część", które nie spełniają wymogów formalnych, https://www.archiwa.gov.pl/files/DOTACJE%202016/bledy_formalne_lista.pdf [dostęp: 06.08.2016].

Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu [strona internetowa], www.pwin.pl.

Sieć Archiwów Społecznych, http://archiwa.org/as_siec.php [dostęp: 29.06.2017].

Inne materiały niepublikowane

[Oferta organizacji pozarządowej realizacji zadania publicznego składana w ramach programu Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych „Wspieranie działań archiwalnych 2016 – priorytet digitalizacja". Zadanie pt. „Kulturotwórcza rola parafii na wsi galicyjskiej, na przykładzie parafii greckokatolickiej w Kobylnicy Wołoskiej (pow. lubaczowski)", dokument otrzymany od Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

[Oferta organizacji pozarządowej realizacji zadania publicznego składana w ramach programu Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych „Wspieranie działań archiwalnych 2016". Zadanie pt. „Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyślu, jej założyciele oraz pracownicy", dokument otrzymany od Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

Plakat reklamujący spotkanie – prezentację wyników projektu „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu" dla studentów PWSW w Przemyślu w dn. 20.12.2013 r.; dokumentacja własna PWIN, dzięki uprzejmości p. B. Kowal.

Raport końcowy [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] z wykonania zadania w ramach Programu Archiwistyka Społeczna [ze środków Narodowego Instytutu Audiowizualnego]. „Polsko-ukraińskie braterstwo broni

w 1920 roku", dokument otrzymany od Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach dostępu do informacji publicznej, 2013, Archiwum prywatne MWD.

Raport końcowy [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] z wykonania zadania w ramach Programu Archiwistyka Społeczna ze środków Narodowego Instytutu Audiowizualnego. „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu", dokument otrzymany od Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach dostępu do informacji publicznej, 2014, Archiwum prywatne MWD.

Wniosek [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] o dofinansowanie zadania w ramach Programu Archiwistyka Społeczna [ze środków Narodowego Instytutu Audiowizualnego]. „Polsko-ukraińskie braterstwo broni w 1920 roku", dokument otrzymany od Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach dostępu do informacji publicznej, 2012, Archiwum prywatne MWD.

Wniosek [Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego] o dofinansowanie zadania w ramach Programu Archiwistyka Społeczna [ze środków Narodowego Instytutu Audiowizualnego]. „Dwie okupacje (1939–1941 i 1941–1944). Życie codzienne na pograniczu", dokument otrzymany od Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach dostępu do informacji publicznej, 2013, Archiwum prywatne MWD.

Opracowania

Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Warszawa–Lublin 2015.

Fenczak A. S., *Z tradycji naukowych Przemyśla. Od „Societatis Presbyterorum" do Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego*, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 1, 1995, s. 7–9.

Kowal B., *Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Warszawa–Lublin 2015, s. 89–106.

Kowal B., *Projekt „Polsko-ukraińskie braterstwo broni w 1920 roku"*, „Przemyski Przegląd Kulturalny", nr 3–4 (26–27), 2012, s. 60–61, http://redakcja.pbp.webd.pl/ppk27.pdf [dostęp: 7.05.2017].

Lewkowicz H., *Ukrainoznawstwo na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym. Dziesięć lat działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu 1990–2000*, Przemyśl 2001.

Stępień S., *Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w latach 1990–1995*, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego", nr 1, 1995, s. 10–24.

Wiśniewska-Drewniak M., *Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu – raport z badania terenowego*, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4431 [dostęp: 20.09.2017].

Rozdział VII

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej.
Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej
oraz Wojskowej Służby Polek
Toruń

1B. Skrócony opis projektu

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej formalnie powstała w 1990 r., jednak działania dokumentacyjne i sposoby pracy są spadkiem po aktywności podejmowanej przez Elżbietę Zawacką już pod koniec lat 60.

Na zasób archiwalny Fundacji składają się materiały dotyczące trzech głównych tematów: dziejów wojennej konspiracji na Pomorzu, dziejów

wojskowej służby Polek oraz dziejów Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej AK „Zagroda". Najważniejszą częścią tego zasobu są teczki osobowe (łącznie kilka tysięcy), ukazujące te trzy zagadnienia przez pryzmat osobistych losów pomorskich konspiratorów, kobiet-żołnierzy i kurierów AK. Fundacja posiada również zbiory muzealne i biblioteczne.

Fundacja prowadzi ożywioną działalność edukacyjną i popularyzatorską, organizując prelekcje, warsztaty, spotkania oraz konferencje naukowe i popularnonaukowe, a także wydając słowniki biograficzne oraz materiały z organizowanych sesji.

1C. Informatorki

Elżbieta Skerska – dokumentalistka w dziale Archiwum Pomorskie, w Fundacji od 1999 r., z wykształcenia filolog

Anna Rojewska – dokumentalistka w dziale Archiwum WSK, w Fundacji od 1998 r., z wykształcenia bibliotekarz

Dorota Zawacka-Wakarecy – Prezes Fundacji, związana z Fundacją od początków jej istnienia, uczestniczyła w pracach E. Zawackiej jeszcze przed formalnym powołaniem Fundacji; z wykształcenia chemik, nauczycielka

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	E. Skerska – 6.09.2017 (opis archiwalny w Archiwum Pomorskim), 27.09.2017 (pozostałe kwestie związane z Archiwum Pomorskim) D. Zawacka-Wakarecy – 26.09.2017 (ogólne aspekty działania Fundacji, plany, finansowanie) A. Rojewska – 26.09.2017 (Archiwum WSK) wszystkie wywiady przeprowadzono w siedzibie Fundacji (Toruń, ul. Podmurna 93)

Data i miejsce obserwacji	6 i 27.09.2017 – Archiwum Pomorskie 26.09.2017 – Archiwum WSK
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	jw. – pomoce archiwalne, rejestracja udostępnień, rejestracja wpływów, wydawnictwa i druki ulotne Fundacji, dokumentacja własna E. Skerskiej i A. Rojewskiej (sprawozdania, dokumentacja kwerend)

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatorek w styczniu 2018 r.

Raport opublikowano w Repozytorium UMK 8.03.2018 r.[1]

Ze względu na przygotowywanie publikacji i wystąpienie konferencyjne dotyczące opisu archiwalnego w archiwach społecznych odwiedziłam dział Archiwum Pomorskie wcześniej, 6.09.2017 r., w celu zdobycia informacji na ten temat. W związku z tym w trakcie pełnego badania terenowego, w dniach 26–27.09.2017 r., temat ten nie był już w Archiwum Pomorskim poruszany.

W ramach badania przeprowadziłam wywiady z trzema osobami: prezes Fundacji oraz dwiema dokumentalistkami, zajmującymi się dwoma odrębnymi działami archiwum (patrz: sekcja 1C – Informator). W czasie mojej wizyty w Fundacji nie pracowała osoba, która wcześniej zajmowała się działem dokumentacji nieaktowej, toteż na temat tego działu zdobyłam najmniej informacji (brak wywiadu, samodzielne zapoznawanie się ze zbiorami oraz pomocami archiwalnymi).

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek – raport z badania terenowego*, 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5113 [dostęp: 8.03.2018].

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek (od marca 2009 r.).
Wcześniejsze nazwy:
Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" (1990–2002).
Fundacja „Archiwum i Muzeum Pomorskie AK oraz Wojskowej Służby Polek" (2002–2009).

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Na tematykę zasobu archiwalnego Fundacji składają się:

- historia Armii Krajowej na Pomorzu – konspiracja okresu II wojny światowej na terenie Pomorza (akta Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK, akta Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski", teczki osobowe pomorskich konspiratorów, materiały warsztatowe historyków badających konspirację na Pomorzu),
- historia służby wojskowej Polek w czasie II wojny światowej na wszystkich frontach (teczki osobowe konspiratorek z AK i innych organizacji, kobiet-żołnierzy w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie i Wojsku Polskim na Wschodzie, materiały dotyczące Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet),
- historia „Zagrody" – Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej AK (depesze oraz teczki osobowe kurierów).

2C. Lokalizacja i teren działania

Od początku istnienia Fundacja ma swoją siedzibę w Toruniu, rodzinnym mieście jej założycielki, Elżbiety Zawackiej, do którego powróciła kilka lat po wojnie. Z Toruniem Fundacja jest ściśle związana, m.in. współpracując z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika i lokalnym samorządem, ale przede wszystkim z uwagi na tematykę części zasobu archiwalnego dotyczącej Armii Krajowej na Pomorzu.

Według E. Zawackiej dzieje wojennej konspiracji na Pomorzu były zaniedbane przez historyków. Panowała również „zniekształcona i szkodliwa dla

tutejszego współżycia społecznego opinia o pomorskiej walce niepodległościowej czasu okupacji jako mało intensywnej lub wręcz żadnej. Opinia ta […] wciąż funkcjonuje w wyobraźni społecznej, zwłaszcza u tej ludności, jaka napłynęła na Pomorze z innych dzielnic po I i II wojnie światowej […]"[2]. Remedium na taki stan rzeczy i kojarzenie konspiracji przede wszystkim z działalnością w Generalnym Gubernatorstwie miało być dokumentowanie działań AK na Pomorzu oraz historyczne ich opracowanie i opublikowanie (w formie biogramów poszczególnych konspiratorów oraz monografii tematycznych) (patrz: sekcja 7D – Działalność wydawnicza).
Mimo ścisłych związków z Toruniem i Pomorzem działalność Fundacji obejmuje teren całego kraju (szczególnie w związku z dokumentowaniem tematu polskich kobiet-żołnierzy).

2D. Data powstania

1990 (formalne utworzenie fundacji).

Lata 60. XX w. – początki działalności archiwistycznej prowadzonej przez E. Zawacką (patrz: sekcja 3 – Początki).

3. Początki

Twórczynią archiwum jest gen. Elżbieta Zawacka (ps. „Zo"), ur. w Toruniu w 1909 r. W okresie międzywojennym Zawacka była instruktorką Przysposobienia Wojskowego Kobiet; w trakcie II wojny światowej uczestniczyła w obronie Lwowa w 1939 r., byłą łączniczką ZWZ na Śląsku oraz między Komendą Główną AK a emigracyjnym rządem RP na Zachodzie, emisariuszką do Sztabu Naczelnego Wodza w Londynie, „cichociemną" (jako jedyna kobieta), uczestniczką Powstania Warszawskiego. Zawacka po wojnie była represjonowana, więziona i dyskryminowana. Podjęła pracę naukową, uzyskała stopień doktora w 1965 i doktora habilitowanego w 1973 r., pracowała na uniwersytetach w Gdańsku i Toruniu. Po przejściu na emeryturę Zawacka dalej pracowała naukowo, w 1996 r. uzyskując tytuł profesora zwyczajnego. W 2006 r. nadano jej szlify generalskie (jako drugiej kobiecie

[2] E. Zawacka, *Wstęp*, [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, t. 1, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, Toruń 1994, s. 11–12.

w historii Wojska Polskiego). Zmarła w roku 2009. Wielokrotnie odznaczana i nagradzana, m.in. orderem Virtuti Militari, Orderem Orła Białego, Krzyżem Walecznych, tytułem Kustosza Pamięci Narodowej.

W latach 60. Elżbieta Zawacka zaczęła gromadzić materiały źródłowe dotyczące trzech zagadnień, które obecnie są trzema głównymi działami archiwum Fundacji, są to: dzieje konspiracji na Pomorzu w latach 1939–1945, dzieje Wojskowej Służby Kobiet, dzieje Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej ZWZ-AK krypt. „Zagroda". Chcąc zebrać jak najwięcej dokumentów, Zawacka odnowiła kontakty osobiste z czasów okupacji oraz sprzed wojny i współpracowała z Komisją Historii Kobiet przy Towarzystwie Historycznym m.st. Warszawy. Warto wspomnieć, że pierwszym, pierwotnym tematem, którym zainteresowała się „Zo", była pomorska działalność konspiracyjna kobiet – dopiero potem mężczyzn. „Programowym przy tym założeniem badawczym było dotarcie nie tylko do dowódców, do konspiratorów wybitnych, a objęcie badaniem uczestników wszystkich, także tych, którym dane było jedynie w niewielkiej mierze uczestniczyć w walce narodu"[3].

Działania dokumentacyjne Zawackiej zintensyfikowały się zwłaszcza po roku 1978, kiedy ze względu na szykany natury politycznej zmuszona była porzucić stanowisko docenta na UMK i odejść na emeryturę. Początkowo działalność dokumentacyjna „Zo" miała charakter prywatny i, ze względu na ówczesną sytuację w kraju, tajny. Z czasem włączała w swoje działania coraz szersze grono osób zainteresowanych wspomnianą tematyką. W lutym 1987 r. cykliczne spotkania skrystalizowały się w formie Klubu Historycznego przy Toruńskim Oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (z czasem Klub przybrał imię Antoniego Antczaka, podziemnego wojewody pomorskiego, zamordowanego przez UB w latach 50.). Działalność archiwalna wciąż organizowana była w prywatnym mieszkaniu Zawackiej przy ul. Gagarina w Toruniu.

To w gronie skupionym wokół Elżbiety Zawackiej powstała pod koniec lat 80. idea powołania Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej (powstało

[3] E. Zawacka, *Do naszych Czytelników*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 1/6, 1990, s. 2.

formalnie w maju 1989 r., z siedzibą w Warszawie), które potem przekształciło się w działający do dziś Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej. Jednym z celów związku miało być powołanie fundacji, która zorganizowałaby Archiwum i Muzeum Armii Krajowej. Zabiegi te jednak się przeciągały. Mimo iż utworzono w Warszawie Fundację Archiwum i Muzeum AK im. Stefana Grota-Roweckiego, to w ciągu kilku miesięcy istnienia wciąż nie podjęła ona działalności dokumentującej historię AK. Zniecierpliwione środowisko toruńskie zdecydowało się utworzyć własną organizację do opieki nad pamiątkami konspiracyjnymi, która jednak w początkowych założeniach miała z czasem połączyć się z fundacją warszawską. Z powodu małej aktywności Fundacji im. Grota-Roweckiego nigdy do tego nie doszło.

Fundację „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" powołano do życia aktem notarialnym z dnia 16.02.1990 r. (Rada i Zarząd Fundacji ukonstytuowały się 2.03.1990 r., rejestracja przez sąd w Warszawie nastąpiła 16.05.1990 r.). Założycielami byli Elżbieta Zawacka oraz dwaj historycy: Grzegorz Górski i Stanisław Salmonowicz. „Zo" została pierwszym prezesem Zarządu Fundacji (funkcję tę sprawowała do maja 1991 r.). Od razu pod skrzydła Fundacji trafił też powołany do życia 3 lata wcześniej Klub Historyczny, będący zaczątkiem Fundacji.

Bazę archiwalną do prac Fundacji stanowiły zbiory Elżbiety Zawackiej, uzupełniane potem w ramach prac Klubu Historycznego, były to zwłaszcza relacje pomorskich konspiratorów, karty informacyjne dotyczące uczestników konspiracji na Pomorzu, dokumenty organizacji konspiracyjnych, fotografie oraz wypisy ze źródeł historycznych i publikacji. Fundacja rozpoczynała prace ze znaczącym już „posagiem"; było to m.in.: ponad 900 relacji (częściowo opracowanych zgodnie ze stworzonymi wytycznymi), ok. 10 tys. osobowych kart informacyjnych dotyczących pomorskich konspiratorów, prawie 500 woluminów bibliotecznych, kartoteka pseudonimów i kryptonimów oraz zespoły dokumentów oryginalnych, zwłaszcza cenne archiwum Komendy Okręgu Pomorskiego AK z lat 1944–1945. Materiały te już w lutym 1990 r. przeniesiono z prywatnego mieszkania E. Zawackiej do siedziby Fundacji.

Fundacja zaczęła prężnie działać już od pierwszych chwil istnienia. W roku 1990 odwiedziło ją ponad 900 osób; odebrała niemal 600 listów (prawie 100

z zagranicy), podobną ich liczbę wysłała; w tym roku wydano ponad 50 zaświadczeń (potwierdzających udział kombatantów w walce konspiracyjnej).

Z czasem Fundacja rozszerzała zakres gromadzonych materiałów. W 1993 r. utworzono dział Archiwum WSK, w 1995 – dział Archiwum „Zagrody". Oba powstały na bazie materiałów zebranych wcześniej przez E. Zawacką. W roku 2002 aktywność Fundacji poszerzono o działalność muzealną w ramach Muzeum Wojskowej Służby Polek (wtedy nastąpiła też zmiana nazwy Fundacji; patrz też: sekcja 4 – Cele istnienia).

4. Cele istnienia

Początkowo cele działalności Fundacji skupiały się na dokumentowaniu wojennej konspiracji na Pomorzu, popieraniu i upowszechnianiu badań na jej temat oraz upamiętnianiu tej części historii.
Szczególną funkcję pełnił w tym okresie *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, który był wtedy priorytetem i celem wszelkich działań Fundacji. Wśród celów szczegółowych postawionych *Słownikowi*, ale również szerzej – dokumentowaniu dziejów pomorskiej konspiracji – E. Zawacka wymieniała następujące założenia:

- walka ze zniekształconą i szkodliwą wizją pomorskiej konspiracji jako mało intensywnej lub wręcz żadnej,
- walka z zaniedbaniem problematyki Pomorza w II wojnie światowej przez historyków,
- stworzenie zastępczej bazy do badań nad uczestnikami konspiracji na Pomorzu jako grupą społeczną,
- oddanie głosu uczestnikom konspiracyjnych walk na Pomorzu,
- wzmocnienie postaw patriotycznych w społeczeństwie pomorskim.

W 1996 r. do tematów, którymi zajmowała się Fundacja (dokumentowanie, inicjowanie badań, upowszechnianie, upamiętnianie) dołączyła wojskowa służba Polek na wszystkich frontach II wojny światowej, konspiratorzy z Pomorza w ogólnopolskich strukturach oraz środowiska konspiracyjne po 1945 r.

W 2002 r. do zadań Fundacji dołączono gromadzenie muzealiów – powstało Muzeum Wojskowej Służby Polek (dodane do nazwy Fundacji). Wcześniej

także gromadzono muzealia w ramach Fundacji (zbierała je także sama Zawacka), ale w 1996 r. oddano je do Muzeum TPOW w Bydgoszczy, ze względu na ograniczone w tej mierze możliwości Fundacji.

Po śmierci „Zo" w 2009 r. do celów Fundacji dołączyło popularyzowanie postaci i życia Elżbiety Zawackiej.

Cele Fundacji zostały określone w jej statucie:

„Fundacja jest pozarządową organizacją pożytku publicznego, prowadzącą działalność społecznie użyteczną, naukową, oświatową, służącą popieraniu badań:

- historii Polski, a w szczególności historii Armii Krajowej na Pomorzu, utrwalaniu i upowszechnianiu historii, tradycji i dziedzictwa ideowego Armii Krajowej,
- dziejów wojskowej służby Polek i upamiętnianiu tradycji tej służby"[4].

5. Siedziba

W trakcie swojej ponaddwudziestopięcioletniej historii Fundacja kilkakrotnie zmieniała siedzibę, zawsze jednak znajdowała się ona w obrębie toruńskiej Starówki (pierwsze dwie siedziby przy ul. Piekary, kolejna przy ul. Wielkie Garbary).

Obecnie zajmuje kamienicę przy ul. Podmurnej 93 (wieczyste użytkowanie). Klucze do budynku zostały uroczyście przekazane Fundacji przez Prezydenta Miasta Torunia dnia 18.03.2006 r. (z okazji urodzin „Zo", Honorowej Obywatelki Torunia). Przed wejściem do budynku stoi, odsłonięta we wrześniu 2014 r., rzeźba pomnikowa Elżbiety Zawackiej (patrz: załącznik nr 1).

Na powierzchnię użytkowaną obecnie przez Fundację składają się trzy kondygnacje: parter, gdzie znajduje się pomieszczenie przeznaczone na magazyn archiwalny (bez materiałów z Archiwum Pomorskiego) i bibliotekę; pierwsze piętro, na którym jest m.in. sekretariat oraz sala wystawowa

[4] *Statut Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek z dnia 7.05.2013 r.,* § 5, http://zawacka.pl/uploads/dokumenty/statut_07_05_2013.pdf [dostęp: 10.11.2017].

(miejsce prezentacji wystawy stałej pt. *Minęło sto lat… (1909–2009). Kilka obrazów z życia gen. Elżbiety Zawackiej „Zo”*) wraz z odtworzonym pokojem dziennym E. Zawackiej z mieszkania przy ul. Gagarina, a także wydzielona część „konferencyjna” (do spotkań, prelekcji, lekcji etc.); drugie piętro, gdzie znajdują się pokoje codziennej pracy dokumentalistek (w tym pokój, w którym przechowywane jest Archiwum Pomorskie) oraz niewielka wydzielona przestrzeń służąca jako pracownia naukowa.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

Fundacja gromadzi zarówno archiwalia i ich kopie, jak i zbiory biblioteczne i muzealne.

Podstawę materiałów aktowych Fundacji tworzą trzy działy: Archiwum Pomorskie, Archiwum WSK i Archiwum „Zagrody”.

ARCHIWUM POMORSKIE gromadzi przede wszystkim teczki osobowe konspiratorów okresu II wojny światowej, działających na Pomorzu. Podstawą każdej teczki osobowej jest pisemna relacja danego konspiratora (lub jej/ /jego rodziny), spisana zgodnie ze stosowanym w archiwum schematem, dotycząca zwłaszcza (choć nie tylko) losów konspiratora w trakcie wojny. Poza tym w teczkach osobowych znajdują się materiały uzupełniające relację, dokumenty osobiste, korespondencja i fotografie. Obecnie (wrzesień 2017 r.) Archiwum Pomorskie posiada ponad 2700 teczek osobowych. Poza teczkami osobowymi w tym dziale znajduje się również zbiór pn. Akta Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK z lat 1939–1945 [1975], zawierający, oprócz odpisów materiałów z innych archiwów, również oryginalne wojenne akta Komendy Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK (rozkazy i instrukcje władz zwierzchnich oraz własne, meldunki sytuacyjne i wywiadowcze, sprawozdania, korespondencja, szyfry, dokumentacja finansowa). W skład Archiwum Pomorskiego wchodzą też fragmentaryczne akta Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, głównie z 1944 r. z terenu powiatu chojnickiego. Do Archiwum przynależą także spuścizny badaczy zajmujących się dziejami Pomorza w trakcie II wojny światowej oraz m.in. przekazana przez prof. Stanisława Salmonowicza spuścizna Ludwika Muzyczki (szefa Administracji Zmilitaryzowanej

ZWZ-AK) oraz fotografie dotyczące pomorskiej konspiracji i konspiratorów.

ARCHIWUM WOJENNEJ SŁUŻBY KOBIET zawiera materiały dotyczące Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet oraz teczki osobowe polskich kobiet-żołnierzy walczących w różnych formacjach [zwłaszcza w Armii Krajowej (bez Pomorza – to w dziale Archiwum Pomorskie) i organizacjach konspiracyjnych poza AK, ale także w Ludowym Wojsku Polskim, Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie i innych organizacjach; dział ten zawiera również materiały na temat więźniarek okresu okupacyjnego i pookupacyjnego]. Obecnie (styczeń 2018 r.) w Archiwum WSK znajduje się ponad 4700 teczek osobowych. Na ich zawartość składają się następujące elementy: relacje, dokumenty osobiste (nazywane w archiwum dokumentami sensu stricto), oświadczenia świadków, wycinki prasowe, korespondencja, fotografie, pamiętniki, materiały wspomnieniowe.

ARCHIWUM WYDZIAŁU ŁĄCZNOŚCI ZAGRANICZNEJ KOMENDY GŁÓWNEJ ZWZ-AK „ZAGRODA" składa się głównie z materiałów przekazanych przez Elżbietę Zawacką. Dział ten tworzy przede wszystkim ponad 230 teczek osobowych dotyczących żołnierzy „Zagrody" (kurierów, emisariuszy i innych), które zawierają relacje żołnierzy, oświadczenia świadków, legitymacje odznaczeń, korespondencję, fotografie.

W Fundacji istnieje również DZIAŁ DOKUMENTACJI NIEAKTOWEJ, którego częścią jest zbiór fotograficzny zgromadzony przez E. Zawacką, a dotyczący Organizacji PWK, zwłaszcza obozów PWK (prawie 2000 fotografii z lat 1931–1939, 1946). W dziale tym znajdują się również fotografie dokumentujące rozmaite uroczystości i działalność Fundacji. Dział ten nie został wymieniony w informatorze z 2017 r.

W DZIALE MUZEALIÓW Fundacji znajduje się kilkaset eksponatów. Wśród najcenniejszych wymienić można m.in. radiostację AP1 z lat 40., polowe wyposażenie żołnierza Polskich Sił Zbrojnych, klucz do przechowywania i transportowania mikrofilmów używany przez gen. Marię Wittek,

figurki z chleba wykonane w latach 1942–1943 w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie przez Janinę i Władysławę Rusickie, wyposażenie obozowe członkiń PWK oraz liczne odznaczenia.

Fundacja dysponuje również obszerną BIBLIOTEKĄ zawierającą materiały tematycznie związane z obszarem zainteresowań Fundacji. Na zbiory biblioteczne składają się: opracowania publikowane i niepublikowane, czasopisma, prasa konspiracyjna, powstańcza i wydawana w PSZ na Zachodzie, materiały kartograficzne, obwieszczenia niemieckich władz okupacyjnych, druki ulotne (zwłaszcza dotyczące działalności Fundacji).

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób w ogromnej części tradycyjny, z niewielkim procentem materiałów cyfrowych [np. notacje – wywiady z kombatantami (nieopracowane), materiały dotyczące działalności fundacji].

6B. Wielkość zasobu

Archiwum Pomorskie – ponad 2700 teczek osobowych, ponad 4200 fotografii, prawie 20 teczek w zbiorze Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK, archiwum L. Muzyczki (49 teczek), inne spuścizny oraz materiały TOW „Gryf Pomorski".

Archiwum WSK – ponad 4700 teczek osobowych.

Archiwum „Zagrody" – ponad 240 teczek osobowych oraz zbiór depesz.

Ikonografia – ponad 2000 fotografii osobowych, prawie 2000 fotografii z obozów PWK, ponad 300 innych fotografii, prawie 2200 fotografii zgrupowanych w 65 albumach przedstawiających uroczystości i działania Fundacji (stan na 2013 r.) oraz inne nieopracowane materiały (np. notacje).

Muzealia – ponad 400 eksponatów.

Biblioteka – ok. 6000 wydawnictw zwartych i ok. 1000 wydawnictw ciągłych.

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne	
Rękopisy	×

Fotografie tradycyjne	×
Fotografie cyfrowe	× głównie dokumentujące działalność Fundacji
Wideo analogowe	×
Wideo cyfrowe	× np. notacje – nagrania historii mówionej
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub wideo)	
Druki ulotne	×
Książki i czasopisma	×
Muzealia	×
Inne	wycinki z gazet
Kopie cyfrowe	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	
Inne	× duża liczba kopii opracowań, wypisy ze źródeł przechowywanych w innych archiwach

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

Działalność wystawiennicza, polegająca na eksponowaniu zarówno materiałów archiwalnych, jak i muzealiów ze zbiorów Fundacji (w postaci oryginałów lub kopii/plansz), wpisuje się w jeden z najważniejszych celów jej

działalności, tj. w upowszechnianie wiedzy o Polskim Państwie Podziemnym, o pomorskiej konspiracji okresu II wojny światowej oraz o walce Polek na wszystkich frontach ostatniej wojny.

W swojej historii Fundacja przygotowała kilkadziesiąt wystaw, które trafiły do kilkudziesięciu tysięcy osób. Działalność wystawiennicza FGEZ pojawiła się w połowie lat 90. Początkowo wystawy były przede wszystkim wydarzeniami towarzyszącymi organizowanym przez Fundację konferencjom i spotkaniom (patrz: sekcja 7B). Wraz z uzyskaniem własnej siedziby z przestrzenią wystawienniczą ekspozycje prezentowano również w siedzibie Fundacji. Wśród tematów wystaw organizowanych przez FGEZ w ciągu ostatnich 15 lat wymienić można m.in.:

- *Od markietanki do generała. Wybitne Polki-żołnierze* (2004, Festiwal Nauki i Sztuki w Toruniu),
- *Szminka i karabin* (2005, wraz z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie),
- *Śladami konspiracji toruńskiej 1939–1945* (2006, wystawa stała w siedzibie Fundacji),
- *Straty ludności pomorskiej 1939–1945* (2007),
- *Polka 1939–1945* (2008),
- *Minęło sto lat (1909–2009). Kilka obrazów z życia gen. Elżbiety Zawackiej „Zo"* (2009, wystawa stała w siedzibie Fundacji),
- *Na nieludzkiej ziemi* (2009),
- *Barbarka* (2009),
- *Charków – Katyń – Twer – Bykownia. W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej* (2010).

Przy tworzeniu wystaw Fundacja wielokrotnie współpracowała z innymi instytucjami kultury – przeprowadzając w swoich zbiorach kwerendy oraz wypożyczając eksponaty (wśród instytucji współpracujących z Fundacją w taki sposób wymienić można np.: Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, Muzeum Tradycji Niepodległościowej w Łodzi, Instytut Pamięci Narodowej). Fundacja uczestniczyła również w wymianie ekspozycji, prezentując w swojej siedzibie kolekcje innych instytucji (np. z Muzeum Stutthof w Sztutowie) i pożyczając im własne – w celu zaprezentowania ich w innych placówkach (np. Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku).

Fundacja organizowała również pokazy swoich zbiorów w toruńskich i podtoruńskich szkołach (np. *Armia Krajowa* w Szkole Podstawowej nr 32 w Toruniu, 1996 r.; *Kurierzy Zagrody* w Liceum Społecznym PW Poltech w 1997 r., a także inne, prezentowane w I Liceum Ogólnokształcącym w Toruniu, VIII Liceum Ogólnokształcącym w Toruniu, Liceum Ogólnokształcącym w Chełmży).

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

PRELEKCJE

Fundacja ma ogromny dorobek w zakresie organizowania różnego rodzaju spotkań edukacyjnych – zwłaszcza prelekcji i warsztatów. W dotychczasowej historii przygotowała prawie 1000 takich spotkań, w których udział wzięło ok. 27 tys. osób (!). Najwięcej prelekcji odbyło się w latach 2007–2012 (projekt „Patriotyzm") oraz w latach 2013–2016 (projekt „Prawdziwe historie").

Prelekcje i warsztaty organizowane były jako samodzielne przedsięwzięcia edukacyjne lub jako działania towarzyszące np. konferencjom lub wystawom i, wielokrotnie, toruńskiemu Festiwalowi Nauki i Sztuki.

Odbiorcy tego typu działań Fundacji są bardzo zróżnicowani, np. dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym, młodzież i studenci (zwłaszcza Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika), harcerze, nauczyciele, osoby niepełnosprawne, członkowie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich.

Prelekcje przygotowywane przez Fundację odbywają się w jej siedzibie lub poza nią, zarówno w Toruniu jak i poza miastem.
Przykładowe tematy dotychczasowych prelekcji:

- życie i działalność Elżbiety Zawackiej,
- Armia Krajowa we Włocławku,
- Szare Szeregi na Pomorzu,
- kontakty Pomorza i Wielkopolski w okresie okupacji,
- historia i działalność WSK,
- udział młodzieży z harcerskim rodowodem w walce z okupantem (ze szczególnym uwzględnieniem Torunia),

- działalność ZWZ-AK i innych organizacji na tle wojennej sytuacji w Toruniu,
- represje ludności na terenie Wąbrzeźna i Chełmna w okresie okupacji,
- wybrane obrazy życia i walk partyzanckich 1942–1945,
- Młodzież Pomorza i Kujaw w Szarych Szeregach i Kujawskim Związku Polityczno-Literackim,
- Wolne Miasto Gdańsk – organizacje młodzieżowe działające na terenie Wybrzeża (Gdynia-Gdańsk) w czasie okupacji,
- Cichociemni – historia powstania, loty do Polski, zadania i losy,
- życie i działalność Elżbiety Zawackiej, Wandy Szuman i Janiny Bartkiewicz,
- Kobiety, które latały – czyli lotniczki w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie,
- Wojenna Służba Polek 1939–1945,
- Okręg Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie,
- dzieje Wydziału Łączności Zagranicznej KG AK „Zagroda",
- Ptaszki, Ciotki, Powrót z U – czyli kilka słów na temat cichociemnych,
- Nie stawią się do apelu… Poległy na polu chwały (opowieść o dziewczętach spod Lenino i Monte Cassino),
- Damy Orderu Virtuti Militari.

Obecnie na stronie internetowej Fundacja publikuje proponowane tematy prelekcji, np.:

- Maria Wittek i Elżbieta Zawacka. Kobiety-generał,
- Organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobiet w 20-leciu międzywojennym. Ideologia, obozy, szkolenia,
- Zwierzęta na frontach I i II wojny światowej,
- Mali żołnierze. Rola dzieci na kartach II wojny światowej,
- Oskar Schindler, Chiune Sugihara, Sir Nicholas Winton, Henryk Sławik, Irena Sendler,
- Krystyna Skarbek – As wywiadu drugiej wojny światowej,
- Działalność archiwum społecznego na przykładzie Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej (wykład z pokazem archiwaliów lub prezentacją multimedialną i zwiedzaniem siedziby Fundacji),

- Zbrodnia katyńska w świetle badań archeologicznych na przykładzie cmentarza w Bykowni pod Kijowem (wykład z prezentacją dokumentacji fotograficznej),
- Polskie Państwo Podziemne na Pomorzu 1939–1945,
- Walczący Toruń, czyli o tym, jak wyglądała konspiracja w Toruniu w latach 1939–1945,
- „Szyszki", „Świerki", „Jedliny" – akcje oddziałów partyzanckich w Borach Tucholskich w latach 1939–1945,
- „Pewiacka szafa", czyli o umundurowaniu i stopniach organizacyjnych kobiet w Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet (1928–1939),
- Generał Elżbieta Zawacka, ps. „Zo" (1909–2009).

KONFERENCJE

Od początku istnienia (a nawet przed formalnym powołaniem) regularnie w listopadzie, dla uczczenia święta niepodległości Fundacja organizuje sesje popularnonaukowe. Do tej pory zorganizowano 27 takich spotkań, którym często towarzyszą wystawy archiwalne oraz warsztaty, oto ich tematy:

- I sesja naukowa, 1989 – Walka podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945,
- II sesja naukowa, 1992 – Armia Krajowa na Pomorzu,
- III, 1993 – Pomorskie organizacje konspiracyjne (poza AK) 1939–1945,
- IV, 1994 – Powojenne losy konspiracji na Pomorzu,
- V, 1995 – Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej,
- VI, 1996 – Służba Polek na frontach II wojny światowej (sesja połączona z I Zjazdem Kombatantek II Wojny Światowej),
- VII, 1997 – Polskie Państwo Podziemne na Pomorzu 1939–1945,
- VIII, 1998 – Z dziejów Wydziału Łączności Zagranicznej KG ZWZ-AK „Zagroda" (sesja połączona z VI Zjazdem Kurierów i Emisariuszy),
- IX, 1999 – Wojenna Służba Polek w II wojnie światowej (sesja połączona z II Zjazdem Kombatantek II Wojny Światowej),
- X, 2000 – Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945,

- XI, 2001 – Terenowe struktury Delegatury Rządu na Kraj 1939–1945,
- XII, 2002 – Wojenna Służba Polek w II wojnie światowej (sesja połączona z III Zjazdem Kombatantek II Wojny Światowej),
- XIII, 2003 – Społeczeństwo pomorskie w latach okupacji niemieckiej 1939–1945,
- XIV, 2004 – Władze i społeczeństwo niemieckie na Pomorzu Wschodnim i Kujawach w latach okupacji niemieckiej (1939–1945),
- XV, 2005 – Wojenna Służba Polek w II wojnie światowej (sesja połączona z IV Zjazdem Kombatantek II Wojny Światowej),
- XVI, 2006 – Polityka germanizacyjna Trzeciej Rzeszy na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945,
- XVII, 2007 – Wokół strat ludności pomorskiej w latach 1939–1945,
- XVIII, 2008 – System obozów niemieckich na Pomorzu i terenach sąsiednich (1939–1945),
- XIX, 2010 – Charków–Katyń–Twer–Bykownia. W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej (konferencja międzynarodowa),
- XX, 2010 – Polki w działaniach niepodległościowych (1918–1939). W dwudziestolecie Fundacji,
- XXI, 2011 – Pomorzanie w Wehrmachcie,
- XXII, 2012 – Polska 1939–1945: obszary inkorporowane do Rzeszy, Generalne Gubernatorstwo oraz ziemie wcielone do Związku Radzieckiego. Podobieństwa i różnice,
- XXIII, 2013 – Represje komunistyczne wobec Polek zaangażowanych w działalność niepodległościową w latach 1939–1956,
- XXIV, 2014 – Akcja „Burza",
- XXV, 2015 – I Kongres Historyków Konspiracji Niepodległościowej,
- XXVI, 2016 – Cichociemni. Historie bohaterów,
- XXVII, 2017 – Łączność konspiracyjna 1939–1945.

POZOSTAŁE

Do najstarszych działań stanowiących zalążek Fundacji należą spotkania dyskusyjne Klubu Historycznego im. A. Antczaka, odbywające się od 1987 r. (przed powstaniem Fundacji pod skrzydłami Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego; patrz: sekcja 3 – Początki).

Fundacja organizowała również edukacyjne spotkania ze świadkami historii (w 2000 r. z Ireną Jagielską-Nowak, łączniczką Komendy Okręgu Pomorskiego AK; w 2016 r. z Aleksandrem Tarnawskim, ostatnim żyjącym cichociemnym).

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

Fundacja zorganizowała następujące konkursy:

- 1994–1995 – konkurs na pisemne wspomnienia dotyczące przedwojennych organizacji społecznych przysposabiających społeczeństwo do obrony kraju (np. harcerstwo, Sokół, PWK, Związek Strzelecki, Czerwony Krzyż),
- 1999 – międzyszkolny konkurs recytatorski kobiecej poezji wojennej,
- 2005 – konkurs historyczno-literacki dla młodzieży gimnazjalnej i licealnej pt. „Niekiedy przeznaczeniem kobiety jest walczyć…",
- 2006 – konkurs wiedzy o AK zorganizowany przez gdańskie członkinie Memoriału Generał Marii Wittek.

Dużo częściej Fundacja angażuje się w konkursy przygotowywane przez inne placówki (zwłaszcza szkoły), np. użyczając siedzibę w celu rozdania nagród, sponsorując nagrody książkowe, zasiadając w jury konkursowym, obejmując patronat nad konkursem. Warto szczególnie wspomnieć organizowany od 2007 r. Międzygimnazjalny Konkurs „Udział Polek w II wojnie światowej" (w 2017 r. odbyła się jego dziesiąta edycja).

7D. Działalność wydawnicza

Bardzo ważną częścią funkcjonowania Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej jest działalność wydawnicza, która w dużej mierze zdefiniowała kształt archiwum i sposób jego opracowania (patrz: sekcja 13 – Opracowanie zasobu archiwalnego).

Wydawnictwa Fundacji z zakresu dziejów konspiracji na Pomorzu oraz wojennej służby Polek, zwłaszcza publikowane w latach 90., były pracami prekursorskimi i miały ogromny wpływ na ówczesny stan badań naukowych nad tymi tematami.

Publikacje te wydawane są w ramach serii „Biblioteka Fundacji »Archiwum Pomorskie AK« w Toruniu". Najważniejszez nich to:

- słowniki: *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945* (dotychczas ukazało się 7 tomów), *Słownik biograficzny kobiet odznaczonych Orderem Wojennym Virtuti Militari* (3 tomy), *Sylwetki kobiet-żołnierzy* (3 tomy),
- publikacje po sesjach organizowanych przez Fundację (np. *Armia Krajowa na Pomorzu: materiały sesji naukowej w Toruniu w dniach 14–15 listopada 1992 r.*, red. E. Zawacka, M. Wojciechowski, Toruń 1993; *Terenowe struktury Delegatury Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj 1939–1945: materiały XI sesji naukowej w Toruniu w dniu 17 listopada 2001 roku*, red. G. Górski, Toruń 2002; *Polityka germanizacyjna Trzeciej Rzeszy na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945: materiały sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2006 roku*, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2007; *Akcja „Burza": materiały z XXIV sesji naukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2014 roku*, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2015),
- publikacje dotyczące wojennej służby kobiet, w tym podseria pt. *Służba Polek na frontach II wojny światowej*
- publikacje dotyczące dziejów konspiracji na Pomorzu (np. G. Górski, *Polskie Państwo Podziemne*, Toruń 1998; B. Ziółkowski, *Kujawski Związek Polityczno-Literacki i Kujawskie Stowarzyszenie Społeczno-Literackie na Kujawach wschodnich w latach okupacji niemieckiej 1939–1945*, Toruń 2006; S. Grochowina, *Nauczanie dzieci polskich w jawnym niemieckim i tajnym polskim systemie szkolnym w Toruniu w latach 1939–1945*, Toruń 2007),
- publikacje źródłowe (np. *Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach*, oprac. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, J. Sziling, Toruń 1991; *Relacje członków konspiracji pomorskiej w latach 1939–1945*, oprac. E. Kwiatkowska-Dybaś, t. 1, Toruń 2000; t. 2, Toruń 2015),
- biuletyn Fundacji (obecnie rocznik, wydawany nieprzerwanie od 1988 r., początkowo jako kwartalnik, potem – półrocznik); obecny tytuł (od 2009): „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej"; poprzednie tytuły:
  - 2003–2008: „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek",

- 1992–2002: „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej",
- 1990–1991: „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka",
- 1989: „Biuletyn Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka przy Oddziale Toruńskim Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego",
- 1988–1989 – „Biuletyn Klubu Historycznego Oddziału Toruńskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego".

Na przestrzeni lat „Biuletyn" znacznie ewoluował: od kilkustronicowego pisma wewnętrznego do obszernego, recenzowanego czasopisma, zawierającego wiele tekstów naukowych.

7E. Inne

Od początku istnienia (a także przed formalizacją) Fundacji ważnym aspektem jej działalności było upamiętnianie żołnierzy Polskiego Państwa Podziemnego i kobiet-żołnierzy walczących na frontach II wojny światowej. Pierwszą tablicę odsłonięto już w 1986 r. na toruńskiej Starówce, przy kościele pw. Najświętszej Marii Panny (upamiętnienie żołnierzy Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK). Staraniem Fundacji i E. Zawackiej powstało łącznie kilkanaście tablic, obelisków i pomników.

Przedstawiciele Fundacji uczestniczą często w różnego typu uroczystościach patriotycznych i historycznych, organizowanych w Toruniu i regionie z okazji np.: rocznicy wybuchu II wojny światowej, Święta Niepodległości, Narodowego Dnia Żołnierzy Wyklętych, odsłaniania tablic pamiątkowych.
Przedstawiciele Fundacji byli lub są członkami następujących gremiów: Rada Powiernicza Muzeum II Wojny Światowej, Rada Pamięci Walk i Męczeństwa, Wojewódzki Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Miejski Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.

8. Struktura i współpraca

8A. Typ odmiotu

Fundacja.
Organizacja pożytku publicznego od 2004 r.

8B. Sposób zarządzania

Do władz Fundacji należą:

- Rada Fundacji (3-letnia kadencja; na czele: przewodniczący; Rada m.in. wybiera Komisję Rewizyjną, powołuje Zarząd i prezesa, ocenia i kontroluje działalność Zarządu, zmienia Statut Fundacji),
- Zarząd Fundacji (3-letnia kadencja; na czele: prezes; Zarząd m.in. kieruje działalnością Fundacji i reprezentuje ją na zewnątrz, uchwala plany, programy i budżet Fundacji),
- Komisja Rewizyjna (kontroluje działalność Fundacji),
- Komitet Redakcyjny.

Na strukturę organizacyjną Fundacji składają się:

- kancelaria,
- archiwum:
  - dział: Archiwum Pomorskie,
  - dział: Archiwum Wojennej Służby Kobiet,
  - dział: Archiwum Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej AK „Zagroda",
- biblioteka,
- Muzeum Wojennej Służby Polek,
- Memoriał Generał Marii Wittek.

Memoriał gen. Marii Wittek powołano do istnienia w listopadzie 1996 r. w trakcie I Zjazdu Kombatantek. Celem jego istnienia jest gromadzenie i opracowywanie materiałów źródłowych, dotyczących wojennej służby Polek. Jego działania nadzoruje Zarząd Fundacji.

W latach 1993–2009 Fundacja posiadała filię w Gdańsku.

Na czele Fundacji stoi Prezeska (obecnie: Dorota Zawacka-Wakarecy), która zajmuje się organizacją pracy Fundacji, zatrudnianiem pracowników, budżetem, reprezentowaniem Fundacji na zewnątrz, planowaniem działań Fundacji etc. – nie jest jednak bezpośrednio zaangażowana w działalność archiwalną, którą wykonują pracownice pełniące funkcje dokumentalistek. Są one przypisane do konkretnego działu archiwum i na nim znają się najlepiej – nie tylko pod względem wykonywania czynności archiwalnych

(dokumentacyjnych), ale też merytorycznie są ekspertkami od dokumentowanych przez dany dział tematów.

8C. Instytucje współpracujące

W ciągu ponad 25 lat istnienia Fundacja nawiązała współpracę z licznymi instytucjami i organizacjami, z niektórymi współdziałając przez krótki czas, z wieloma jednak – przez wiele lat. Do tych ostatnich należą m.in.:

- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (sesje naukowe i popularnonaukowe, profesorowie w Radzie Fundacji, studenci na zajęciach, praktykach),
- Instytut Pamięci Narodowej,
- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa,
- Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych,
- władze samorządowe (Toruń, województwo kujawsko-pomorskie),
- Archiwum Państwowe w Toruniu,
- Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej,
- Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Rakietowych i Artylerii w Toruniu,
- Muzeum Okręgowe w Toruniu,
- Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy (dawna nazwa: Muzeum Tradycji Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy),
- Muzeum Stutthof w Sztutowie,
- Muzeum Powstania Warszawskiego,
- Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku,
- Centralna Biblioteka Wojskowa w Warszawie,
- Biblioteka Pedagogiczna im. E. Zawackiej w Toruniu.

9. Finansowanie

Fundacja obecnie utrzymuje się przede wszystkim z grantów finansowanych przez takie instytucje, jak: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Narodowe Centrum Nauki, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Urząd ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych, Fundacja Banku Zachodniego WBK. Ponadto od lat uzyskuje finansowe wsparcie od Gminy Miasta Toruń oraz Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Działalność Fundacji dotowana jest także przez osoby prywatne oraz przez przychody z 1% podatku dochodowego od osób fizycznych.
Część swego dochodu pozyskuje również z wynajmu mieszkania, które E. Zawacka przekazała jej w spadku, a także z wynajmu piwnicy w siedzibie Fundacji.
Ponadto pozyskuje środki ze sprzedaży wydawnictw książkowych, a także niewielkie kwoty z tytułu świadczenia usług: wykonywania kwerend archiwalnych, kopii materiałów z zasobu archiwum, prowadzenia odpłatnych prelekcji oraz sprzedaży licencji wydawniczych na publikacje materiałów z zasobu Fundacji.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

Grono osób zaangażowanych w prace Fundacji zmieniało się na przestrzeni lat, ale zawsze (poza pierwszymi momentami istnienia) występowały wśród nich zarówno osoby pracujące społecznie, jak i otrzymujące za swoją pracę wynagrodzenie (rzadko w ramach pracy na cały etat, częściej na część etatu lub umowę o dzieło/umowę zlecenia). Zwłaszcza w początkowych latach istnienia ważną pomocą dla Fundacji było opłacanie części etatów przez Muzeum Okręgowe w Toruniu oraz Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

Współpracownicy Fundacji to grupa o dużej rozpiętości wiekowej – od studentów do osób od dawna przebywających na emeryturze. Dawniej dużą część tej grupy stanowili kombatanci.

Praca wolontariacka na rzecz Fundacji świadczona jest zarówno przez członków Rady i Zarządu Fundacji, jak i część dokumentalistek oraz Rady Redakcyjnej. Warto wspomnieć, że wśród wieloletnich społecznych współpracowników znajdował się również prof. Andrzej Tomczak, nestor polskiej archiwistyki, współtwórca Fundacji od samych jej początków.

Fundacja korzysta również z pomocy pełnomocników terenowych – wolontariuszy spoza Torunia, mieszkających zarówno w kraju, jak i za granicą, którzy m.in. pomagają Fundacji w gromadzeniu materiałów i reprezentują jej interesy na zewnątrz.

Istotną częścią osób zaangażowanych w prace Fundacji są studenci UMK, którzy często odbywają w Fundacji praktyki oraz stają się jej

wolontariuszami – na krótsze lub dłuższe okresy (zwłaszcza studenci archiwistyki i zarządzania dokumentacją oraz historii). Wykonują również konkretne prace, np. pomoc przy organizacji sesji naukowych.

10A. Liczba osób zaangażowanych

Najmniejsza liczba osób zatrudnianych przez Fundację wynosiła ok. 3–4 na początku lat 90. W ostatnich latach zanotowano jednak jej duży wzrost; liczba wszystkich zatrudnionych (umowy o pracę bez względu na jej wymiar etatowy, umowy cywilno-prawne, część z nich wykonywana przez krótki okres) w ostatnich latach wynosiła: w 2013 – 27 osób; w 2014 – 41; w 2016 – 66; w 2016 – 47 (w dużej części są to osoby wykonujące prace archeologiczne w ramach projektów badawczych Fundacji, prace związane z digitalizacją zasobu archiwalnego, prace wydawnicze oraz związane z organizowaniem konferencji; nie wzrosła znacząco liczba pracowników bezpośrednio wykonujących podstawowe zadania związane z działalnością archiwistyczną Fundacji).

Na rzecz Fundacji pracują też wolontariusze – od kilku do kilkudziesięciu osób w skali roku (niektórzy z nich współpracują z Fundacją na stałe lub długotrwale, inni krótkotrwale lub tylko w trakcie konkretnego wydarzenia, np. przy organizacji sesji naukowej).

10B. Pełnione funkcje

Osoby zajmujące się bezpośrednio archiwaliami i muzealiami w swej codziennej pracy w Fundacji pełnią funkcje DOKUMENTALISTEK (zarówno w ramach zatrudnienia przez Fundację, jak i jako stałe wolontariuszki). Do ich zadań należy zwłaszcza:

- gromadzenie materiałów (pozyskiwanie ich od kombatantów i ich rodzin, współpraca z Memoriałem gen. Marii Wittek, tworzenie teczek na podstawie dotychczasowych zbiorów Fundacji, prowadzenie ewidencji w inwentarzach),
- bieżące opracowywanie materiałów, uzupełnianie na ich podstawie kartotek,
- przygotowywanie teczek do digitalizacji,

- bieżące udostępnianie materiałów użytkownikom w siedzibie Fundacji,
- kwerendy archiwalne dla instytucji zewnętrznych i osób prywatnych (wstępne i pełne),
- opieka nad praktykantami i stażystami,
- opracowywanie wystaw i ich dokumentacji (np. informatorów),
- przygotowywanie i prowadzenie prelekcji, oprowadzanie grup i osób indywidualnych po Fundacji,
- przygotowywanie publikacji w wydawnictwach Fundacji i zewnętrznych (zwłaszcza w „Biuletynie" i wydawnictwach słownikowych Fundacji),
- czytanie na bieżąco prasy i publikacji przysyłanych do Fundacji i sporządzanie na ich podstawie kart informacyjnych i problemowych,
- reprezentowanie Fundacji w gremiach doradczych, na konkursach, pogrzebach kombatantów i kombatantek, uroczystościach historyczno-patriotycznych,
- pomoc przy organizacji konferencji.

Do niedawna organizowaniem pracy wszystkich działów archiwum zajmował się kierownik archiwum; obecnie funkcja ta pozostaje nieobsadzona.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	×
Umowa cywilno-prawna	×
Praktyki	×
Staż	×
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Brak programu pozyskiwania wolontariuszy. We wcześniejszych latach istnienia Fundacja rekrutowała ich zwłaszcza dzięki osobistym kontaktom E. Zawackiej, znanej z tego, że umiała zjednywać sobie ludzi i angażować ich w swoje działania. Obecnie wśród wolontariuszy są osoby, które od lat współpracują z Fundacją, oraz np. studenci, którzy kontynuują współpracę po zakończeniu praktyk.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Trzon zasobu archiwalnego i zbiorów muzealnych zgromadziła E. Zawacka jeszcze przed powstaniem Fundacji (patrz: sekcja 3 – Początki), następnie przekazała je do Fundacji.

Wśród osób zbierających archiwalia ważną rolę odgrywali też pełnomocnicy terenowi w kraju i za granicą, którzy zajmowali się m.in. docieraniem do kombatantów zamieszkałych w ich okolicy i pozyskiwaniem od nich relacji i innych materiałów.

Obecnie zajmują się tym przede wszystkim dokumentalistki bezpośrednio pracujące z archiwaliami, kontaktujące się z kombatantami i ich rodzinami oraz badaczami.

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej w ogromnej większości gromadzi swoje zasoby w wyniku działań własnych, aktywnych kontaktów z kombatantami, ich rodzinami, instytucjami zajmującymi się podobną tematyką oraz badaczami (amatorami i zawodowcami). O sposobach docierania do darczyńców i mocy kontaktów z nimi E. Zawacka pisała następująco:

> Nasze Archiwum – a pragnę móc nazywać je „Archiwum żywym", nawiązuje i utrzymuje intensywne kontakty korespondencyjne i osobiste z ewentualnymi dostarczycielami archiwaliów. Nie czekamy, aż materiały napłyną do nas, lecz z dużą natarczywością je wymuszamy – i to daje dobre wyniki[5].

Zbieranie materiałów rozpoczęła już pod koniec lat 60. XX w. E. Zawacka (patrz: sekcja 3 – Początki), wykorzystując swoje osobiste kontakty

[5] E. Zawacka, *Otwarcie sesji*, [w:] *Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945: Materiały X sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2000 r.*, „Biblioteka Fundacji »Archiwum Pomorskie AK« w Toruniu", t. 32, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2001, s. 15.

z żołnierzami podziemia z okresu okupacji oraz z członkiniami przedwojennej Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet. Zawacka stworzyła swego rodzaju sieć współpracowników w kraju i za granicą, przypominającą w pewnym stopniu konspiracyjne struktury okresu II wojny światowej. Dzięki nim odbywał się kontakt z kombatantami, którzy spisywali relacje ze swoich losów w czasie wojny i przekazywali pamiątki, które E. Zawacka włączała do prowadzonych przez nią teczek osobowych, a po 1990 r. przekazanych do zasobów Fundacji. Poza tym istotny wpływ na kontakty Zawackiej (a potem Fundacji) z kombatantami miał tzw. efekt kuli śnieżnej – kombatanci, którzy złożyli relację w archiwum, namawiali do tego samego kolejnych kombatantów, ci kolejnych itd. W ogromnej mierze odbywało się to listownie, pocztą tradycyjną, więc już od samego początku istnienia Fundacja mocno obciążona była czynnościami kancelaryjnymi.

W latach 1993 i 1994 za pośrednictwem Kościoła katolickiego Fundacja wystosowała apel do wiernych, uczestników konspiracji na Pomorzu osób i posiadających pamiątki z nią związane, z prośbą o składanie relacji i przekazywanie materiałów. Apele odczytano w parafiach archidiecezji gdańskiej i gnieźnieńskiej, diecezji toruńskiej, pelplińskiej i włocławskiej. Nie przyniosły one jednak pożądanych skutków.

Do potencjalnych darczyńców starano się docierać również publikując prośby i apele w „Biuletynie".

Znaczący wzrost liczby gromadzonych materiałów wystąpił po powołaniu do życia, w listopadzie 1996 r., Memoriału Generał Marii Wittek – działającego w ramach Fundacji zrzeszenia osób zaangażowanych w pozyskiwanie i opracowywanie źródeł na temat walki niepodległościowej kobiet-żołnierzy. Największy przyrost obserwowany jest w latach 1996–2001, potem zaczął powoli maleć. W ciągu pierwszych trzech lat po powołaniu Memoriału Fundacja zgromadziła ponad 1500 nowych relacji, co stanowiło ponad 75% dotychczasowej liczby relacji w Archiwum WSK.

Od końca lat 80. Klub Historyczny (a później Fundacja) wręczał Pamiątkową Odznakę Okręgu Pomorskiego AK kombatantom, którzy złożyli w archiwum swoją relację, uzupełnioną przynajmniej jedną fotografią z okresu okupacji oraz okupacyjnymi dokumentami, i tym samym przyczynili się do upamiętnienia pomorskiej konspiracji.

Ze względu na odchodzenie kombatantów na wieczną wartę, z biegiem czasu gromadzenie materiałów zaczęło przybierać inną formę i w większej mierze skupiało się (i w dalszym ciągu skupia) na kontaktach z rodzinami kombatantów i badaczami tematyki niepodległościowej. Zdarza się, że dokumenty (w oryginale lub kserokopiach) przekazywane są jako konsekwencja kontaktów rodziny kombatanta z Fundacją, np. gdy bliscy chcą uzyskać informacje o swoim przodku w celu uzupełnienia drzewa genealogicznego czy poznania historii rodziny. Często, niestety, gromadzenie materiałów jest bezpośrednio związane ze śmiercią kombatanta, który chciał, by przekazano materiały na rzecz Fundacji i rodzina wykonuje jego wolę. Innym scenariuszem jest sytuacja, gdy rodzina sama zadecyduje o przekazaniu pamiątek po zmarłym – zazwyczaj na skutek aktywności Fundacji w tej mierze. W związku ze starzeniem się i odchodzeniem kombatantów coraz rzadziej spływają oryginalne relacje uczestników walk niepodległościowych; częściej są to relacje, których autorem jest członek rodziny lub dokumenty dotyczące kombatanta.

Na przestrzeni ostatnich kilku lat Fundacja zaczęła gromadzić źródła nowego typu – relacje historii mówionej (nazywane notacjami). Są to filmy cyfrowe, w których kombatanci (zwłaszcza kombatantki) opowiadają o swoich losach w czasie okupacji. Materiały te są w trakcie opracowania, fragmenty wywiadów umieszczono w serwisie YouTube.

Obecnie nowe teczki w Fundacji zakłada się przede wszystkim na podstawie tzw. materiałów uzupełniających relację, czyli materiałów wtórnych, np. kopii fragmentów opracowań naukowych, kopii przesyłanych przez rodziny kombatantów, materiałów warsztatowych historyków (zawodowych i amatorów), wypisów i kopii materiałów z innych archiwów historycznych. Ważną częścią pracy dokumentalistek jest też kolekcjonowanie wycinków z gazet, zwłaszcza nekrologów; czasem są one również przysyłane przez współpracowników Fundacji z innych części kraju, z lokalnych gazet – zwłaszcza w ramach współpracy z członkiniami Memoriału gen. Marii Wittek.

Część zasobu (oryginałów) jest wynikiem przekazania Fundacji materiałów archiwalnych przez inne organizacje. W 1994 r. Dział WSK otrzymał liczne przedwojenne fotografie od Komisji Historii Kobiet. W 2016 i 2017 r.

Fundacja otrzymała kilkaset teczek osobowych od terenowych kół Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej.

11C. Rejestracja wpływów

Wpływy rejestrowane są w papierowych księgach inwentarzowych (*de facto* księgach nabytków), prowadzonych osobno dla każdego działu archiwum (a także dla muzealiów).

Zasadniczo w księgach nie tyle rejestruje się poszczególne materiały wpływające do archiwum, ile zakładane teczki (obecnie, gdy teczki osobowe zakłada się na podstawie materiałów wtórnych, czyli uzupełniających relację, będących w posiadaniu Fundacji, do księgi inwentarzowej również dokonywany jest wpis).

KSIĘGA INWENTARZOWA ARCHIWUM POMORSKIEGO zawiera następujące rubryki:

- numer kolejny wpisu (ostatni numer jest jednocześnie liczbą teczek osobowych w dziale archiwum),
- data przyjęcia do archiwum,
- przekazujący (imię, nazwisko, adres),
- autor/nazwa teczki – nazwisko i imię osoby, której dotyczy teczka, nazwisko *de domo*, pseudonim konspiracyjny, ew. symbole dotyczące śmierci kombatanta: + – zmarły/-a w trakcie wojny; ++ – zmarły/-a po wojnie,
- rodzaj i treść materiału:
  - nazwa inspektoratu (Bydgoszcz, Starogard Gd., Tuchola…),
  - przynależność organizacyjna (AK, Sz.Sz., Gryf Pom.…),
  - daty działalności,
  - czasem dodatkowy opis, np.: „konspiracyjny starosta powiatu wyrzyskiego – zaprz. przez Antczaka", „obóz konc. Stutthof", „łączniczka, przenosiła materiały konspirac. do Inowrocławia", „organizowanie grupy wywiadowczo-sabotażowej",
- liczba kart (+ typ materiału: mps, rkp, kserokopie…),
- sygnatura (patrz: sekcja 13C – Sposób sygnowania materiałów),

- uwagi: z czasem – nazwa miejscowości – inspektoratu, katalogu; informacja o zeskanowaniu teczki.

Pierwsza księga inwentarzowa Archiwum Pomorskiego (obecnie w użyciu jest druga) została założona jeszcze przed powstaniem Fundacji – pierwsze wpisy pochodzą z października 1974 r., gdy materiały znajdowały się w prywatnych zbiorach E. Zawackiej.

KSIĘGA INWENTARZOWA ARCHIWUM WSK zawiera następujące rubryki:

- numer kolejny wpisu (ostatni numer jest jednocześnie liczbą teczek osobowych w dziale archiwum),
- data przyjęcia do archiwum,
- autor/nazwa teczki – nazwisko i imię osoby, której dotyczy teczka, nazwisko *de domo*, pseudonim, ew. oznaczenie daty śmierci, np. „+1942",
- daty działalności,
- oznaczenie, czy w teczce znajduje się relacja oraz fotografia,
- oznaczenie przynależności organizacyjnej lub terytorium działania, np. LWP, AK Rzeszów, PWK Kielce, Lwów, Śląsk, harcerka – powstanie warszawskie, BCh (Bataliony Chłopskie) Radom–Kielce,
- uwagi, np. kto przekazał materiały, jeśli była to inna osoba niż relator lub rodzina („przekazała Kutera H."), informacje adresowe, informacje o zeskanowaniu teczki.

Obecnie w użyciu jest druga księga inwentarzowa archiwum WSK. Pierwszą założono w 1993 r., gdy E. Zawacka przekazała Fundacji swoje zbiory dotyczące wojennej służby Polek.

KSIĘGA INWENTARZOWA ARCHIWUM „ZAGRODY" zawiera następujące rubryki:

- numer kolejny wpisu (ostatni numer jest jednocześnie liczbą teczek osobowych w dziale archiwum),
- data wpływu do archiwum,
- nazwa teczki – nazwisko i imię osoby, której dotyczy teczka,
- daty krańcowe,
- wielkość teczki – liczba kart,

- sygnatura, np. 221 M (patrz: sekcja 13C – Sposób sygnowania materiałów),
- uwagi: oznaczenie, czy w teczce znajduje się fotografia kuriera (fot./ /brak fot.), informacje dotyczące zmiany nazwiska u kobiet (np. „zam. Lubowiecka"), informacje o zeskanowaniu teczki.

Księga inwentarzowa Archiwum „Zagrody" składa się z jednego woluminu. Pierwsze wpisy pochodzą z sierpnia 1995 r. – wtedy E. Zawacka przekazała Fundacji swoje zbiory dotyczące kurierów Wydziału Łączności Zagranicznej KG AK.

Warto zauważyć, że księgi inwentarzowe w Fundacji prowadzone są od kilkudziesięciu lat i na przestrzeni czasu zmieniały się niektóre drobne elementy wpisywane do nich, zwłaszcza w rubryce „uwagi", co jest związane ze zmianami personalnymi w Fundacji oraz następującymi z czasem niewielkimi zmianami wykonywania czynności archiwalnych.

11D. Selekcja materiałów

Fundacja zasadniczo nie selekcjonuje przekazywanych jej materiałów i włącza do teczek osobowych wszystko, co zostanie jej przekazane.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

Fundacja posiada w swoim archiwum zarówno kopie (przede wszystkim kserokopie), jak i oryginały materiałów archiwalnych. Kopie wchodzą do zasobu zazwyczaj wskutek przekazywania ich przez kombatantów lub ich rodziny, którzy zostawiają oryginały w rodzinnych archiwach. Zdarza się, że to Fundacja wykonuje kopie materiałów, aby potem zwrócić właścicielom oryginały.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	×
Depozyt	
Wypożyczenie	
Inne	

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

12A. Warunki magazynowe

Zbiory Fundacji przechowywane są w dwóch miejscach.
Archiwum WSK, archiwum „Zagrody", zbiory ikonograficzne, biblioteka oraz zbiory muzealne przechowywane są w magazynie na parterze siedziby Fundacji, gdzie umieszczono również sprzęt używany przez Fundację.

Archiwum Pomorskie znajduje się na drugim piętrze, w niewielkim pomieszczeniu, w którym swoje codzienne obowiązki wykonuje przypisana do tego działu dokumentalistka (E. Skerska).

We wszystkich działałach archiwum teczki ustawione są na grzbiecie, wiązaniem do góry. Ułatwia to wyszukiwanie konkretnych teczek (patrz: załącznik nr 1).

12B. Sprzęt i wyposażenie

Materiały przechowuje się na metalowych i drewnianych regałach, w białych wiązanych teczkach biurowych (w przypadku teczek osobowych), zwykłych kartonowych pudłach i biurowych kopertach (w przypadku fotografii z działu ikonografii) – nie w profesjonalnych, bezkwasowych teczkach i pudłach.

Fundacja nie posiada sprzętu służącego do pomiarów temperatury i wilgotności w pomieszczeniach magazynowych.

12C. Dodatkowe uwagi

Niewielka część zasobu archiwalnego Fundacji jest w gorszym stanie fizycznym, występują zwłaszcza zabrudzenia i naddarcia papieru. Znaczną część zasobu stanowią materiały na kwaśnym papierze oraz podatnej na uszkodzenia cienkiej bibule.

Dokumentalistki podejmują się drobnych prac konserwatorskich, jak czyszczenie dokumentów, ich prostowanie, podklejanie bibułkami. Stosuje się również przycinanie naddartych dokumentów. Fundacja nie podejmuje się większych i bardziej skomplikowanych zabiegów konserwatorskich.

Zasób archiwalny Fundacji jest obecnie poddawany digitalizacji w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Narodowy Program Rozwoju Humanistyki). Zdigitalizowane materiały można oglądać w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

W pierwszym tomie *Słownika biograficznego konspiracji pomorskiej*, wydanym w 1994 r., E. Zawacka następująco pisała o związkach słownikowej działalności wydawniczej Fundacji z kształtem jej działalności archiwalnej:

> Fundacja od chwili swego publicznego zaistnienia w 1990 roku uważała opracowanie Słownika Konspiracji Pomorskiej, ukazującego walkę pomorską i jej specyfikę, walkę ujętą w zwierciadle życiorysów jej uczestników, za swój priorytetowy obowiązek. Do jego wypełnienia przystosowała całą swoją działalność archiwalną[6].

Dopiero zauważenie tej relacji pozwala w pełni zrozumieć specyfikę kształtu archiwum Fundacji, w tym sposobów jego opracowania. W kolejnych latach zasób archiwum Fundacji rozszerzono o dwa kolejne tematy – losy kobiet-żołnierzy z okresu II wojny światowej i dzieje „Zagrody"; zwłaszcza w przypadku pierwszego z tych tematów powielone zostały mechanizmy tworzenia i opracowania archiwum, w związku z chęcią wydania słownika biograficznego – w tym wypadku są to *Sylwetki kobiet-żołnierzy* i *Słownik biograficzny kobiet odznaczonych Orderem Wojennym Virtuti Militari*.

Pod pojęciem opracowania zasobu archiwalnego w Fundacji rozumie się więcej niż w klasycznym archiwistycznym rozumieniu (jako porządkowanie i opis archiwaliów). W obręb opracowania materiałów wchodzi również ogromna praca, polegająca na sporządzaniu kartotek, zwłaszcza kartoteki informacyjnej, zawierającej dane biograficzne dotyczące żołnierzy (pomorskich konspiratorów, kobiet-żołnierzy, kurierów „Zagrody"). Prace te podejmują przede wszystkim dokumentalistki, ale także członkinie Memoriału

[6] E. Zawacka, *Wstęp*, [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, t. 1: *Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK" w Toruniu*, t. 5, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, Toruń 1994, s. 9.

Generał Marii Wittek, które przesyłały liczne karty informacyjne do Fundacji; karty te były tworzone na podstawie publikacji i prasy (np. nekrologów) i stanowiły potem bazę do tworzenia kart zbiorczych.

Należy zaznaczyć, że kartoteki informacyjne nie odnoszą się tylko do osób, które w archiwum mają swoją teczkę osobową. Kartoteki te w założeniu mają zawierać pełen przegląd pomorskich konspiratorów oraz kobiet-żołnierzy walczących na wszystkich frontach II wojny światowej.
Ponadto do czynności związanych z opracowaniem materiałów archiwalnych w Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej zaliczyć można:

- układanie materiałów w teczkach osobowych zgodnie z kolejnością i podziałem opisanym w instrukcji opracowania (patrz: sekcja 13 D – Stosowanie materiałów pomocniczych),
- tworzenie spisów zawartości teczek,
- tworzenie spisów zawartości poszczególnych obwolut znajdujących się w teczkach – opis na poziomie pojedynczego dokumentu,
- numerowanie stron/kart.

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

Podstawową pomocą służącą orientacji w zasobie archiwalnym Fundacji jest opublikowany w 2000 r. *Informator o zbiorach Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej"* pod redakcją K. Minczykowskiej. Zawiera on m.in.:

- przedstawienie struktury zasobu archiwalnego Fundacji oraz charakterystykę zawartości poszczególnych jego części, a także zbiorów muzealnych i bibliotecznych,
- pełen wykaz teczek osobowych przechowywanych w ramach Archiwum Pomorskiego, Archiwum WSK i Archiwum „Zagrody",
- pełen wykaz teczek Archiwum Okręgu Pomorskiego AK (w ramach działu Archiwum Pomorskie),
- charakterystykę stosowanych pomocy archiwalnych.

W 2017 r. przygotowano dane do publikacji uaktualnionego informatora[7].

[7] Od czasu powstania raportu opublikowano kolejne wydanie *Informatora*, tym razem wraz z tłumaczeniem na język angielski: *Informator o zbiorach archiwalnych Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek*, red. K. Minczykowska, Toruń 2017. Fundacja opublikowała

Nowe materiały (nowo powstające teczki) są ewidencjonowane w księgach inwentarzowych dla poszczególnych działów archiwum (patrz: sekcja 13C – Rejestracja wpływów).
Bardzo ważną rolę w pracach Fundacji odgrywają różnorodne kartoteki, tworzone przez E. Zawacką jeszcze przed powstaniem Fundacji. Nie mają one formy klasycznych pomocy archiwalnych i bardzo często swoją zawartością odbiegają od ich celów, czyli informowania użytkowniaka o materiałach z danego archiwum. Kartoteki mają charakter warsztatu naukowego, zawierając dużo więcej informacji niż tylko opis archiwalny. Wynika to z cech szczególnych archiwum oraz jego celów, rzutujących na charakterystykę opracowania archiwalnego i podejmowanych przez pracowników prac publikacyjnych, naukowych, bibliograficznych etc. (patrz: początek sekcji 13 – Opracowanie zasobu archiwalnego).

ARCHIWUM POMORSKIE

- Inwentarz zbioru Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK

Jako jedyna część zasobu archiwum Fundacji zbiór ten zaopatrzony jest w klasyczny inwentarz archiwalny z opisem na poziomie jednostki archiwalnej, poprzedzony wstępem.

- Alfabetka (patrz: załącznik nr 2)

Kartoteka alfabetyczna – tzw. alfabetka (indeks osobowy) służy do odnajdowania osób, na temat których użytkownik znajdzie informacje w archiwum. Alfabetka składa się z papierowych kart z nazwiskami, ułożonych alfabetycznie w pudełkach. Jedna karta dotyczy jednego nazwiska, zarówno w męskiej, jak i w żeńskiej jego wersji (np. Popławski/-a). Poniżej znajduje się lista noszących to samo nazwisko osób, na temat których można odnaleźć informacje w archiwum. Osoby te są opisane za pomocą takich informacji, jak imiona, w przypadku kobiet inne nazwiska (po mężu, panieńskie), pseudonimy, miejscowość, przydział organizacyjny, czasem profesję lub inne krótkie dane charakterystyczne (np. „lekarz"). Gdy przy danej osobie

także osobny katalog zbiorów muzealnych: A. Mikulska, J. Mikulska, *Katalog muzealiów ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek*, red. K. Minczykowska, Toruń 2017.

widnieje również sygnatura archiwum, oznacza to, że ma ona w archiwum swoją teczkę osobową, a także kartę w kartotece relatora.
W przypadku, gdy jedna osoba nosiła więcej niż jedno nazwisko (np. panieńskie i po mężu), w kartotece znajdują się karty pod każdym z tych nazwisk – z odpowiednimi odsyłaczami.

- Kartoteka relatora (patrz: załącznik nr 3)

Kartoteka relatora zawiera informacje dotyczące osób, które mają swoją teczkę w Archiwum Pomorskim. Na każdej karcie znajdują się informacje dotyczące jednego relatora:

- lewy górny róg: sygnatura teczki,
- prawy górny róg: inspektorat i organizacja: Toruń, PAP,
- na środku: nazwisko i imię (poprzedzone + – zmarła/-y w trakcie wojny lub ++ – zmarła/-y po wojnie), nazwisko panieńskie, pseudonimy,
- prawy dolny róg: numer legitymacji Krzyża Armii Krajowej,
- lewy dolny róg: dane teleadresowe relatora lub rodziny,
- ew. notatka o śmierci.

- Kartoteki poszczególnych inspektoratów

Najobszerniejszą kartoteką w Archiwum Pomorskim jest kartoteka zawierająca tzw. karty informacyjne, przechowywane alfabetycznie w podziale na inspektoraty Okręgu Pomorskiego AK. Karty informacyjne to wypisy bibliograficzne z różnych źródeł, dotyczące życia i działalności konspiratorów. Jeżeli dana osoba ma w Archiwum Pomorskim teczkę, to karty informacyjne na temat tej osoby zostają wyjęte w kartoteki i włożone do teczki. W to miejsce w kartotece wkłada się uzupełnioną tzw. kartę zbiorczą.
Karty zbiorcze są dwustronne (patrz: załącznik nr 4). Na pierwszej stronie powinny znajdować się następujące informacje:

- nazwisko,
- numer relacji/teczki,
- stopień wojskowy,
- nazwisko i imiona,
- pseudonimy,
- imiona rodziców,
- nazwisko panieńskie matki,
- adresy,

- obwód (inspektorat),
- specyfikacja,
- organizacja,
- nazwiska inne,
- nazwisko panieńskie,
- data i miejsce urodzenia,
- data i miejsce śmierci,
- źródła i zapisy inne.

Na odwrocie karty znajdują się litery od A do F, oznaczające poszczególne pola opisu. Powinny na nich widnieć następujące informacje:

A) działalność niepodległościowa w I wojnie światowej, przedwojenna przynależność do organizacji (ZHP, PWK, PCK…), udział w wojnie obronnej we wrześniu 1939 r.,
B) data i miejsce wstąpienia do organizacji oraz osoby wprowadzająca i zaprzysięgająca,
C) przydziały terenowe i kolejni dowódcy,
D) zajmowane funkcje i wykonywane działania,
E) aresztowania, więzienie, śmierć,
F) odznaczenia i przynależność do organizacji kombatanckich.

- Kartoteka pseudonimów (patrz: załącznik nr 5)

Zawiera karty ułożone alfabetycznie pod względem brzmienia pseudonimu. Każdy pojawiający się w aktach pseudonim powinien mieć tu swoją kartę. Pojedyncza karta zawiera informacje dotyczące jednego pseudonimu – kto używał takiego w swojej działalności konspiracyjnej. Na karcie znajduje się brzmienie pseudonimu oraz lista znanych pod nim osób (nazwisko, imię, sygnatura teczki – jeśli jest, źródło informacji, np. tytuł publikacji…). Karty mogą znacząco różnić się od siebie pod względem sposobu wypełnienia, często bowiem wypełniane są przez wiele osób, bo z czasem i wraz z kolejnymi opracowanymi materiałami dopisuje się do istniejących już kart kolejne osoby posługujące się danymi pseudonimami.

- Kartoteka kryptonimów; kartoteka symboli (patrz: załącznik nr 6)

Kartoteki te zawierają karty ułożone alfabetycznie pod względem brzmienia kryptonimu lub symbolu (konspiracyjnych nazw lub oznaczeń dla rzeczy, miejsc, akcji etc.). Zawiera kryptonim (lub symbol) oraz jego wyjaśnienie, niekiedy źródło informacji (w tym: sygnaturę teczki).

- Kartoteka skrótów

Zawiera karty ułożone alfabetycznie pod względem brzmienia skrótu. Na karcie wpisany jest skrót i jego rozwinięcie. Są to zarówno skróty związane merytorycznie z tematyką archiwum (np. MiP – Miecz i Pług), jak i skróty stosowane w działalności archiwum (np. rel. – relacja).

- Kartoteka problemowa

Kartoteka problemowa stanowi indeks rzeczowy opisujący zawartość Archiwum Pomorskiego (tylko w niewielkim stopniu, cały czas jest rozwijana i uzupełniana). Karty są w niej ułożone alfabetycznie pod względem brzmienia hasła rzeczowego (niektóre hasła zawierają w sobie kolejne podhasła). Przykładowe hasła indeksu rzeczowego: Akcja Katolicka, Egzekucje masowe głównie 1939, Gestapo – siedziby, meldunki, Akcja „N", Narodowa Organizacja Wojskowa. Na kartach zapisane są krótkie informacje na temat hasła oraz ew. sygnaturę teczki zawierającej informacje na dany temat.

ARCHIWUM WSK

- Alfabetka

Katalog alfabetyczny (tzw. alfabetka) jest rejestrem zawierającym dotychczas zebrane dane na temat kobiet-żołnierzy – tych, które mają w Archiwum WSK teczki osobowe oraz tych, o których informacje pojawiły się w różnych materiałach. Karty ułożone są w kolejności alfabetycznej nazwisk kobiet.

- Kartoteka informacyjna (patrz: załącznik nr 7)

Kartoteka informacyjna zawiera informacje dotyczące kobiet-żołnierzy – zarówno tych, które mają w archiwum założoną teczkę, jak i tych, o których znaleziono pewne informacje, ale teczki nie mają. Podobnie jak w Archiwum Pomorskim znajdują się tutaj karty nieznormalizowane (fiszki, wypisy bibliograficzne) oraz znormalizowane wydruki z gotowymi do uzupełnienia polami. Karty w kartotece są ułożone w podziale na następujące grupy:

- wrzesień 1939,
- AK KG,
- AK – Okręg Warszawa-miasto,
- powstanie warszawskie,
- AK – Okręg Warszawa-województwo,
- AK – Okręg Białostocki,
- AK – Okręg Nowogrodzki,

- AK – Okręg Poleski,
- AK – Okręg Wołyński,
- AK – Okręg Wileński,
- AK – Okręg Śląski,
- AK – Okręg Poznański,
- AK – Okręg Łódzki,
- AK – Okręg Krakowski,
- AK – Okręg Radomsko-kielecki,
- AK – Okręg Lubelski,
- AK – Okręg Lwowski,
- bez przydziału terenowego,
- bez przydziału organizacyjnego,
- Delegatura Rządu,
- Ludowe Wojsko Polskie,
- PWK – Okręg Śląsk,
- inne organizacje,
- więźniarki okresu okupacji,
- więźniarki po 1945,
- inne.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Wszystkie zbiory Fundacji podzielić można na cztery grupy, są to: archiwalia, dokumentacja nieaktowa, muzealia i biblioteka (podział archiwalia vs. dokumentacja nieaktowa zastosowany został m.in. w informatorze z 2000 r.); w informatorze z 2017 r. taki dział nie występuje.

Grupa „Archiwalia" składa się z trzech działów:

1. Dział Archiwum Pomorskie:
   - Archiwum Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK,
   - akta Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski",
   - teczki osobowe konspiratorów pomorskich (w ramach inspektoratów ułożone alfabetycznie, przy czym pierwsza teczka zawiera materiały ogólne na temat danego inspektoratu):
     – Inspektorat Brodnica,
     – Inspektorat Bydgoszcz,

  - Inspektorat Chojnice,
  - Inspektorat Gdańsk,
  - Inspektorat Gdynia,
  - Inspektorat Grudziądz,
  - Inspektorat Tczew,
  - Inspektorat Toruń,
  - Inspektorat Włocławek,
  - Komenda Okręgu,
  - Okręgowa Delegatura Rządu,
  - pomorscy partyzanci,
  - pomorscy cichociemni,
  - Pomorzanie w konspiracji poza Pomorzem (członkowie konspiracji pozapomorskiej, którzy urodzili się na Pomorzu lub przed wybuchem II wojny światowej byli z nim związani),
- kolekcje i spuścizny:
  - archiwum Ludwika Muzyczki,
  - materiały Konrada Ciechanowskiego,
  - materiały Tadeusza Jaszowskiego,
  - materiały Zofii Kopeć,
  - materiały Leona Lubeckiego,
  - materiały Leszka Michalskiego,
  - spuścizna Stanisława Drzewieckiego,
  - spuścizna Jana Duszyńskiego,
  - spuścizna Kazimierza Zefir-Mendyka,
  - spuścizna Ireny Monsiorskiej,
  - spuścizna Stanisława Suszyńskiego,
  - spuścizna Zbigniewa Raszewskiego,
- kolekcje Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej (teczki osobowe akowców, łącznie kilkaset, w trakcie opracowania):
  - kolekcja Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Bydgoszcz,
  - kolekcja Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Toruń,
  - kolekcja Światowego Związku Żołnierzy AK we Włocławku,
- teczki problemowe (gromadzone przez pracowników materiały wtórne dotyczące konspiracji pomorskiej oraz sytuacji na terenie Pomorza w okresie okupacji).

2. Dział Archiwum Wojennej Służby Kobiet:
   - Organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobiet,
   - teczki osobowe kobiet-żołnierzy (ułożone alfabetycznie, bez podziału organizacyjnego),
   - teczki problemowe (gromadzone przez pracowników materiały wtórne dotyczące wojennej służby kobiet).
3. Dział Archiwum Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej ZWZ-AK „Zagroda":
   - zbiór depesz (głównie kserokopie i wypisy ze Studium Polski Podziemnej),
   - teczki osobowe kurierów (ułożone alfabetycznie),
   - opracowania dotyczące „Zagrody" (publikowane i niepublikowane).

W skład „Dokumentacji nieaktowej" (działu ikonografii) wchodzą:
- fotografie:
  – kolekcja Elżbiety Zawackiej – fotografie dotyczące Organizacji PWK, zwłaszcza zdjęcia z obozów PWK,
  – fotografie żołnierzy Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej ZWZ-AK „Zagroda",
  – fotografie własne Fundacji, m.in. z sesji naukowych i uroczystości,
  – fotografie pomników żołnierzy AK i innych organizacji konspiracyjnych,
- tzw. mikroformy – np. kasety magnetofonowe, kasety VHS, dyskietki 3,5 cala, płyty CD i DVD, mikrofilmy, prawdopodobnie również dokumentacja cyfrowa, jak nagrania audio i wideo (relacje kombatantów, działalność Fundacji).

13C. Sposób sygnowania materiałów

SPOSÓB SYGNOWANIA

Archiwum Pomorskie, teczki osobowe – przykładowe sygnatury: K-166/166 Pom., M-279/888 Pom.:
- K/M – określenie płci relatora, kobieta/mężczyzna,
- liczba przed ukośnikiem – numer kolejny teczki w ramach płci,
- liczba po ukośniku – numer kolejny teczki w ramach całego działu,
- Pom. – symbol działu archiwum.

Akta Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK, tworzące osobny zbiór w ramach Archiwum Pomorskiego, sygnowane są prostymi, numerycznymi sygnaturami, zaczynając od 1 (zostały one opracowane w ramach wypożyczenia przez AP w Toruniu).
Archiwum WSK, teczki osobowe – przykładowe sygnatury: 882/WSK, 1830/WSK:

- kolejny numer teczki w ramach działu archiwum (nadawane zgodnie z kolejnością tworzenia teczek),
- WSK – symbol działu archiwum.

Archiwum „Zagrody", teczki osobowe – przykładowe sygnatury: 12-K/Zagr., 178-M/Zagr.:

- kolejny numer teczki w ramach działu archiwum (nadawane zgodnie z kolejnością tworzenia teczek),
- K/M – określenie płci relatora, kobieta/mężczyzna,
- Zagr. – symbol działu archiwum.

TECZKA A JEDNOSTKA INWENTARZOWA
W przypadku, gdy jednostka archiwalna dotycząca jednego relatora jest na tyle obszerna, że nie mieści się w pojedynczej teczce, materiały wkłada się do większej liczby teczek (z poszanowaniem podziału na obwoluty – części jednostki) – wszystkie teczki mają wtedy ten sam numer inwentarzowy.

ZEWNĘTRZNY OPIS TECZKI OSOBOWEJ (patrz: załączniki nr 8–10)
Teczki osobowe opisane są podobnie we wszystkich trzech działach archiwum Fundacji. Na opis teczek składają się następujące elementy:

- u góry po lewej stronie – pieczątka prostokątna fundacji, ew. nad nią lub u góry po prawej pieczątka „zeskanowane", w przypadku archiwum WSK również pieczątka Memoriału Gen. Marii Wittek,
- na dole, po prawej (najbardziej widoczny element):
  - nazwisko i imię, ew. nazwisko panieńskie relatora, nad pierwszą literą nazwiska oznaczenie na temat śmierci relatora (+ – zmarł/-a w trakcie okupacji, ++ – zmarł/-a po wojnie),
  - nad imieniem i nazwiskiem – przynależność organizacyjna osoby, której dotyczy teczka oraz teren działania,
  - poniżej – pseudonimy konspiracyjne,

  - w prawym dolnym rogu – sygnatura (patrz powyżej: sposób sygnowania),
- na dole, po lewej – dane teleadresowe relatora lub jej/jego rodziny.

Na teczce ołówkiem zapisywane są też informacje dotyczące opracowania, np. informacja o zmianie teczki wraz z datą miesięczną i poprzednią sygnaturą, informacje o osobie opracowującej teczkę itp.

OPIS ZAWARTOŚCI TECZKI OSOBOWEJ (patrz: załącznik nr 11)

We wszystkich trzech działach archiwum Fundacji zawartość teczek opisuje się w ramach tych samych grup tematycznych, wynikających z instrukcji dotyczącej opracowania (patrz: sekcja 13D – Stosowanie materiałów pomocniczych). Grupy te wypisano na wyklejce umieszczonej na wewnętrznej stronie frontu teczki. Znajdują się tam następujące informacje:

- nazwisko i imię relatora,
- sygnatura archiwalna,
- przynależność organizacyjna (nie występuje w przypadku archiwum „Zagrody"),
- zawartość:
  - I/1 Relacja (pisemna relacja autorstwa relatora lub osób trzecich, życiorysy, listy będące relacją),
  - I/2 Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora (np. świadectwa szkolne, zaświadczenia świadków, świadectwa pracy, legitymacje odznaczeń), dokumenty dotyczące ogólnie okupacji,
  - I/3 Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora,
  - II Materiały uzupełniające relację (niebędące dokumentami sensu stricto, ale dotyczące relatora, np. artykuły, nekrologi, wspomnienia niebędące relacją),
  - III/1 Materiały dotyczące rodziny relatora,
  - III/2 Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939,
  - III/3 Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939–1945),
  - III/4 Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945,
  - III/5 Inne…,
  - IV Korespondencja (poniżej – miejsce na wymienienie rodzaju/tematyki korespondencji, np. bieżąca, z rodziną),

- V Nazwiskowe karty informacyjne (wypisy ze źródeł dotyczących relatora),
- VI Fotografie.

Obok wyszczególnionych części teczki znajduje się wpisana odręcznie informacja na temat liczby kart i zapisanych stron znajdujących się w tej części, np. „k. 68 s. 1–69" (numeracja zaczyna się od 1 dla każdej kolejnej części). Brak takiej adnotacji przy danym punkcie oznacza, że nie ma w teczce tego typu dokumentów.

W przypadku Archiwum Pomorskiego przy punkcie VI (fotografie) znajduje się adnotacja „dział ikonografii", jeśli można w nim odnaleźć jakieś fotografie danej osoby (są one przechowywane osobno, nie w teczkach osobowych).

W przypadku fotografii przechowywanych w teczce przy punkcie VI dopisuje się informacje o tym, jakie są to fotografie (oryginał/kopia) i w jakiej liczbie, a także informacje na temat fotografii znajdujących się w teczce, ale poza obwolutą VI (np. przyklejone do legitymacji czy świadectwa). Przykładowy zapis: „oryg. 2 szt., reprod. 2 szt. oraz pkt. I/2/5".

Poszczególne części teczki przechowywane są w osobnych obwolutach – złożonych na pół dużych kartach papieru, na których znajduje się opis poszczególnych dokumentów występujących w danej obwolucie.

OPIS DOKUMENTÓW NA OBWOLUTACH W TECZCE OSOBOWEJ (patrz: załącznik nr 12)
(jest on taki sam dla wszystkich działów archiwum, może się różnić ze względu na typ opisywanego materiału):

- nazwa obwoluty/części teczki oraz nazwisko i imię kombatanta/kombatantki, np. „I/1 Relacja: Paszkowska Anna",
- lista dokumentów w ramach danej obwoluty:
  - numer kolejny dokumentu,
  - tytuł dokumentu wraz z datą powstania (ew. miejsce powstania),
  - określenie formy dokumentu (mps, rękop.) oraz czy jest to oryginał, czy kserokopia,
  - liczba kart dokumentu i liczba stron w ramach obwoluty, np. „k. 27 s. 23–49".

W ramach poszczególnych obwolut materiały ułożone są chronologicznie. Numerowane w prawym górnym rogu są strony zapisane (patrz: załącznik nr 13); w ramach tej numeracji (rozpoczynającej się od 1 dla każdej obwoluty) na dokumentach umieszcza się również symbol danej obwoluty (tematycznej części jednostki), np. I/2/1 – pierwsza strona obwoluty Dokumenty (sensu stricto).

Obwoluta przeznaczona na nazwiskowe karty informacyjne jest opisana sygnaturą teczki, danymi osobowymi relatora (nazwisko, imię, pseudonimy) oraz jego/jej przynależnością terenową i organizacyjną oraz numerem i nazwą obwoluty.

ARCHIWUM POMORSKIE – OPIS FOTOGRAFII

Fotografie z działu Archiwum Pomorskiego przechowywane są w osobnym kartonie (w teczkach osobowych pozostała o tym adnotacja), w różnego typu kopertach. W jednej kopercie zazwyczaj przechowywane są fotografie dotyczące jednego relatora. Opis na takich kopertach nieco różni się od siebie w poszczególnych przypadkach (tworzyły je różne osoby), zawiera jednak takie podstawowe elementy jak: nazwisko, imię, pseudonim relatora, sygnatura, przydział organizacyjny i teren działania relatora, zwięzły opis zawartych w kopercie zdjęć, zwłaszcza krótki tytuł (np. zdj. legitymacyjne, zdj. z rodziną) i data wykonania (patrz: załącznik nr 14).

Niektóre fotografie są na odwrocie opisane ołówkiem lub długopisem, zarówno przez poprzednich właścicieli, jak i pracowników archiwum. Często jednak nie można zidentyfikować, kto jest ich autorem (twórca/przekazujący fotografię czy pracownik archiwum). Do niektórych fotografii doklejono niewielkie karteczki z opisem – jest to również opis zróżnicowany pod względem składników (patrz: załącznik nr 15).

ARCHIWUM WSK – OPIS FOTOGRAFII

W Archiwum WSK fotografie dotyczące kobiet-żołnierzy są umieszczane w teczkach osobowych, w kopertach. Na kopertach umieszcza się, oprócz nazwiska i imienia relatorki oraz sygnatury archiwalnej, także spis fotografii, które znajdują się w kopercie. Opis zawiera różne elementy; składa się

z kilku podstawowych informacji, jak: tytuł zdjęcia, data wykonania, oznaczenie negatyw/reprodukcja, oznaczenie oryginału, ew. wymiary.

Bywają fotografie umieszczone w wyciętej odpowiednio pod ich wymiary tekturce lub kartce papieru, na której może być też opis (patrz: załącznik nr 16). Niektóre zdjęcia są w ten sposób opisane skrótowo (np. tylko tytułem i datą), inne w ośmiu punktach (zazwyczaj nie wszystkie z nich są wypełnione; zdarza się również, że poszczególne pola są wypełniane w inny sposób dla różnych fotografii; wśród tych informacji znajdują się takie jak: dział archiwum, sygnatura, typ (używane określenia to np. reprodukcja, ksero, oryginał, pozytyw), ew. wymiary, osoby przedstawione na fotografii, miejsce i data wykonania zdjęcia, dotychczasowe publikacje, uwagi – np. adnotacje na odwrocie).

Ponadto niektóre fotografie mają również opis na odwrocie, sporządzony ołówkiem lub długopisem, przez poprzednich właścicieli lub pracowników Fundacji (często nie można odróżnić, na którym etapie i przez kogo został ten opis dodany; patrz: załącznik nr 17).

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

Pisemne relacje składane w Fundacji powinny być spisane przez kombatanta lub jego rodzinę według szczegółowego wzoru – schematu relacji (patrz: załącznik nr 18).

W działach Archiwum Pomorskie oraz Archiwum WSK pracownicy Fundacji przy opracowaniu teczek osobowych posługują się obowiązującą obecnie „Instrukcją opracowywania akt osobowych". Jest to kolejna jej wersja (z lat 2000–2001); pierwsza wersja instrukcji powstała przed 1997 r. (z akceptacją prof. A. Tomczaka), kolejne wersje były jej ulepszeniami i uzupełnieniami. Z czasem zaistniała bowiem potrzeba zmiany sposobu opracowania teczek osobowych, ponieważ do Fundacji zaczęło napływać coraz więcej materiałów wykraczających czasowo i tematycznie poza działalność relatora z okresu okupacji. Instrukcję w obecnym kształcie przygotowała Katarzyna Minczykowska, na podstawie dotychczasowych metod stosowanych przez pracowników Fundacji (w dużej mierze wychodzących od metod stosowanych w pracy archiwalnej przez E. Zawacką) oraz własnych doświadczeń

zdobytych w ramach pracy w Dziale Rękopisów i Starodruków Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.

Instrukcja zawiera następujące informacje dotyczące opracowania teczek osobowych w Archiwum Pomorskim i Archiwum WSK:

- układ dokumentów w teczce osobowej, ich podział (patrz: opis zawartości teczki w sekcji 13C) oraz to, jakie dokumenty przynależą do której obwoluty,
- sposób opisu poszczególnych dokumentów na obwolucie,
- wzór opisu teczki osobowej,
- wzór karty informacyjnej,
- spis tematów, których powinny dotyczyć karty problemowe,
- wzór karty alfabetycznej,
- sposób opisu zewnętrznego teczki osobowej,
- wykaz skrótów, skorowidz zagadnień opisanych w instrukcji, słowniczek pojęć używanych w instrukcji.

13E. System informacyjny

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej stworzyła własny system informacyjny, służący poruszaniu się w specyficznym zasobie archiwalnym, jaki posiada. Podwaliny pod ten system stworzyła już sama E. Zawacka, twórczyni archiwum, jeszcze przed powstaniem Fundacji. Najważniejszą cechą tego systemu, jak i w ogóle specyfiki archiwum, jest nakierowanie na człowieka – na tematykę biografistyczną; stąd też główne pomoce informacyjne w Fundacji mają charakter indeksów osobowych.

System ten jest skomplikowany i bez jego znajomości trudno się w nim swobodnie poruszać; składa się z wielu oddzielnych części – różnego typu kartotek, różniących się w ramach całego archiwum – zależnie od działu, w którym są stosowane i który opisują. Sprawne korzystanie z systemu przez użytkowników wymaga przewodnictwa ze strony pracowników Fundacji – w dużej mierze system ten jest używany właśnie przez nich; w mniejszej – przez użytkowników archiwum. Pomoce archiwalne mają postać papierową, a nie elektroniczną – dlatego też w przypadku niektórych zapytań może być konieczne skorzystanie z dwóch lub trzech odrębnych kartotek, zanim dotrze się do poszukiwanej informacji (np. poszukiwanie teczki osobowej

w Archiwum Pomorskim w sytuacji, gdy zna się tylko pseudonim konspiratora).

Droga ta mogłaby zostać skrócona przez przeniesienie informacji do systemu elektronicznego – to jednak wymagałoby dużych nakładów finansowych i ogromnej pracy, nie tylko związanej z bezpośrednim przenoszeniem informacji do komputera, ale też z wcześniejszym zaprojektowaniem systemu w taki sposób, aby przystawał do charakterystycznych cech archiwum. Fundacja stosuje właściwe dla metod swojej pracy i specyfiki zasobu archiwalnego terminy, np. alfabetka, relator, nazwiskowa karta informacyjna.

13F. Dodatkowe uwagi

Na opracowanie materiałów w Fundacji składa się również tworzenie kart informacyjnych z zawartości teczek, prasy, opracowań naukowych (książek i artykułów). Każda z dokumentalistek pracujących w Fundacji tworzy przynajmniej po kilkaset takich kart rocznie. Karty te tworzą obecnie ogromny zbiór informacji dotyczących historii II wojny światowej.

Na kartach służących do rejestracji korzystania z teczek zapisuje się wszystkie przeprowadzane z nimi czynności, nie tylko udostępnianie ich użytkownikom „z zewnątrz", ale też zadania podejmowane przez pracowników. Dzięki temu widać, jakie prace archiwalne wykonywano z daną jednostką. Można również (przynajmniej częściowo) odtworzyć ewolucję opisu teczek – dzięki zapisanym na teczkach informacjom oraz dzięki umieszczeniu na końcu teczki wyciętego frontu z poprzedniej teczki.

Zbiór Akta Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK, wypożyczony jeszcze w roku 1988 do Archiwum Państwowego w Toruniu celem opracowania i konserwacji, został również skopiowany. W postaci kserokopii zbiór ten jest dostępny w AP w Toruniu pod numerem 928.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Materiały Fundacji udostępniane są na miejscu, w siedzibie Fundacji, oraz online – na stronach Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej (kolekcja „Archiwum Zawackiej" umieszczona w dziale „Archiwalia").

Obecnie (grudzień 2017 r.) online udostępniono ponad 2000 teczek osobowych z działu Archiwum Pomorskie, w podziale na inspektoraty; w ramach inspektoratu umieszczono również podział na kobiety i mężczyzn. Na skanach pierwszych stron teczek zamazano dane teleadresowe do relatorów lub ich rodzin (patrz: sekcja 13 C – Opis naniesiony na teczki i archiwalia oraz sposób sygnowania – Zewnętrzny opis teczki osobowej). Wszystkie skany są zaopatrzone w duży znak wodny na środku strony.

Fundacja udostępnia materiały również w swojej siedzibie. Nie posiada ona wydzielonej, dużej pracowni naukowej, a jedynie niewielką oddzieloną przestrzeń, z której korzystają również pracownicy Fundacji (miejsce dla ok. 2–3 osób). Dodatkowo w pomieszczeniu Archiwum Pomorskiego znajduje się stół, przy którym można korzystać z materiałów na miejscu (miejsce dla jednej osoby).

W przypadku udostępniania materiałów na miejscu ogromną pomocą użytkownikom służą pracownicy Fundacji – zarówno w kwestiach związanych z dotarciem do materiałów i orientacją w zasobie archiwum, jak i w sprawach merytorycznych – często znacznie angażując się w poszukiwania.

Fundacja udostępnia materiały na podstawie regulaminu opisującego ogólnie zasady korzystania z archiwaliów (m.in. obowiązek wpisania się do rejestrów użytkowników, zakaz zmieniania kolejności dokumentów w teczkach i sporządzania notatek na materiałach oraz kartkach papieru umieszczonych bezpośrednio na nich).

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	×

14B. Kwerendy archiwalne

W archiwum Fundacji dokumentalistki wykonują dwa rodzaje kwerend: pełne i wstępne.

Kwerendy wstępne polegają na telefonicznym lub e-mailowym udzieleniu informacji na temat tego, czy Fundacja posiada materiały dotyczące danej osoby. Tego typu usług w większości się nie rejestruje; od początków

działalności Fundacji jej pracownicy prawdopodobnie przeprowadzili tysiące tego typu poszukiwań.

Kwerendy pełne wymagają większego zaangażowania pracownika i są odpłatne. Są zamawiane listownie przez osoby prywatne, urzędy, sądy i instytucje naukowe – także zza granicy. Usługi te są dokumentowane i wykazywane w sprawozdaniach. W ostatnich kilkunastu latach ich liczba w ciągu roku waha się od kilku do ponad dwudziestu.

W Fundacji można zamówić kopie (ksero lub skany) materiałów archiwalnych oraz publikacji wydawanych przez Fundację. Cena za tę usługę zależy od typu zamawiającego (studenci i uczniowie; pracownicy naukowi; instytucje; obcokrajowcy).

Fundacja udziela także odpłatnych licencji na publikowanie materiałów z jej zbiorów (np. dla mediów, wydawców publikacji naukowych).

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Korzystając na miejscu z materiałów archiwalnych, użytkownicy mogą wykonywać ich kopie za pomocą własnego sprzętu. Nie ma ustalonego dziennego limitu wypożyczanych teczek, ale nie wypożycza się ich na zewnątrz. Studenci i doktoranci korzystający z zasobu archiwalnego są zobowiązani do przedstawienia listu polecającego lub skierowania z uczelni bądź od samodzielnego pracownika naukowego. W przypadku rodzin kombatantów wymaga się przedłożenia dokumentów stwierdzających pokrewieństwo z osobą, której dotyczą akta.

Pewnego rodzaju ograniczeniem dostępności materiałów w przypadku korzystania z nich na miejscu są krótkie godziny otwarcia pracowni naukowej (od wtorku do czwartku w godzinach 9:00–14:00), po wcześniejszym kontakcie (telefonicznym lub e-mailowym) z Fundacją.

14D. Liczba użytkowników

Rocznie ze zbiorów Fundacji (w tym ze zbiorów bibliotecznych) korzysta od kilkudziesięciu do ponad stu osób. Większą popularnością cieszą się materiały z Archiwum Pomorskiego, mniejszą z Archiwum WSK. Najrzadziej wykorzystywane są (jednocześnie najmniej liczne) teczki z Archiwum „Zagrody".

14E. Rodzaje użytkowników

- uczniowie i nauczyciele (zwłaszcza prace konkursowe),
- studenci (prace proseminaryjne, licencjackie, magisterskie, doktorskie),
- naukowcy (z uniwersytetów, z IPN, z muzeów),
- dziennikarze,
- rodziny kombatantów (w tym: poszukiwania genealogiczne).

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Użytkownicy zobowiązani są do wpisania swojej wizyty w księdze rejestracji udostępnień (data korzystania, imię i nazwisko korzystającego, szkoła/ /instytucja, którą reprezentuje użytkownik, cel badań i udostępnione materiały).

Uzupełniają również zgłoszenie użytkownika, w którym obowiązkowo należy podać następujące informacje: imię i nazwisko, stałe miejsce zamieszkania, adres korespondencyjny (jeśli jest inny niż zameldowania), obywatelstwo, rodzaj i numer dokumentu tożsamości, zakres chronologiczny badań, nazwy zespołów (zbiorów) archiwalnych objętych zgłoszeniem. W dokumencie jest też miejsce, w którym należy wpisać, jaka osoba lub instytucja zleca użytkownikowi badania lub udziela mu rekomendacji bądź pełnomocnictwa. Użytkownik może również dobrowolnie podać następujące informacje, służące analizie potrzeb korzystających z zasobu archiwalnego: zawód, tytuł naukowy lub zawodowy, temat pracy (zakres przedmiotowy badań), charakter zamierzonych badań archiwalnych. Jednocześnie, podpisując zgłoszenie, użytkownik zobowiązuje się do przekazania nieodpłatnie Fundacji wydanych drukiem publikacji, które są opracowaniami źródłowymi opartymi w całości lub w przeważającej części na materiałach wymienionych w zgłoszeniu.

Na początku każdej teczki osobowej włożona jest karta rejestracji osób korzystających (druk normowany NDAP). Na druku umieszczone są następujące dane:

- u góry pieczęć archiwum (nie zawsze aktualna – zależnie od daty założenia teczki), w przypadku teczek z działu WSK również pieczęć Memoriału Generał Marii Wittek,
- nazwa i sygnatura jednostki (oraz przynależność organizacyjną w przypadku Archiwum Pomorskiego),
- pierwsza kolumna tabeli: nazwisko i imię korzystającego,
- druga kolumna tabeli: temat pracy (ew. cel wykorzystania),
- trzecia kolumna tabeli: data korzystania.

Druk ten wypełniany jest zarówno przez użytkowników archiwum, jak i jego pracowników, którzy wpisują w tabeli wykonywane przy teczce prace archiwalne, np. opracowanie archiwalne teczki, zmiana teczki, wstępne uporządkowanie, opracowanie wstępne, przygotowanie do digitalizacji, digitalizacja.

15. Problemy

Do podstawowych problemów, z jakimi boryka się Fundacja, należą kwestie finansowe. Działalność Fundacji finansowana jest projektowo i często udaje się jej uzyskać środki na konkretne prace, brakuje jednak przede wszystkim pieniędzy „na życie" – czyli utrzymanie siedziby, opłacenie stałych pracowników oraz materiałów potrzebnych w bieżącej działalności. Natomiast w przypadku starania się o zewnętrzne granty problemem jest wymagany w nich wkład własny Fundacji.

Fundacja cierpi również na brak rąk do pracy, której jest bardzo dużo (porządkowanie materiałów, tworzenie kart informacyjnych, przygotowywanie materiałów do digitalizacji, przygotowywanie opracowań i publikacji, prowadzenie prelekcji, oprowadzanie wycieczek, obsługa użytkowników etc.). Obecnie nieobsadzone działy to Archiwum „Zagrody" oraz biblioteka i dział ikonografii.

Pewne problemy sprawia również siedziba Fundacji, w której brakuje miejsca do przechowywania archiwaliów i sprzętów, do wykonywania codziennych zajęć przez pracowników i do udostępniania dokumentów na miejscu większej liczbie osób. Wśród potrzeb Fundacji pracownicy wskazali m.in. wymianę regałów (w Archiwum Pomorskim są to drewniane półki, które nie zawsze wytrzymują obciążenie dużej liczby teczek).

W siedzibie Fundacji znajduje się winda, która jednak nie działa, choć mogłaby pomóc w codziennej pracy i ułatwić dostęp osobom niepełnosprawnym i starszym (większość osób na stałe pracujących w Fundacji to osoby w podeszłym wieku).

16. Plany na przyszłość

Wśród planów na najbliższe lata najpewniejszym założeniem związanym z działalnością Fundacji jest umieszczenie jeszcze w 2018 r. całości zasobu archiwalnego online, na stronach Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej.

Fundacja planuje również stworzenie filmu o E. Zawackiej. Obecnie (grudzień 2017 r.) w trakcie produkcji jest zwiastun filmu, który ma pomóc w zebraniu środków na ten cel.

Na etapie planowania i pozyskiwania środków przez UM Torunia jest projekt zagospodarowania XIX-wiecznego fortu Jakuba, w którym miałaby powstać Baza „Zo" – Centrum Historyczne im. gen. Elżbiety Zawackiej. Być może swoje miejsce mogłaby tam znaleźć również Fundacja i jej zbiory. Projekt jest bardzo ambitny i kosztowny, jego realizacja z pewnością wymagać będzie przynajmniej kilku lat – jest to jednak pewna perspektywa dla dalszych losów Fundacji.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Zgodnie z § 13 statutu Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej zbiory znajdujące się w jej posiadaniu „[…] po ustaniu działalności Fundacji stają się własnością Państwa i wchodzą do państwowego zasobu archiwalnego (archiwalia) bądź do Muzeum Okręgowego w Toruniu lub muzeum Wojska Polskiego w Warszawie (muzealia)".

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Fundacja miała swojego przedstawiciela w istniejącej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych Radzie Archiwów Społecznych.

Incydentalnie Fundacja bierze udział w przedsięwzięciach Ośrodka KARTA (I i II Kongres Archiwów Społecznych, szkolenie z zakresu prowadzenia archiwum społecznego w 2015 r.). Nigdy jednak ta współpraca nie miała szerszego wymiaru.

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Część zbiorów Fundacji stanowią oryginalne materiały archiwalne, część to kopie lub wypisy z oryginałów nieposiadanych przez Fundację, a także wypisy/kopie sporządzone z materiałów o charakterze bibliotecznym (prasy, książek, czasopism). Najwyższą wartość jako źródła historyczne mają pierwsze wymienione. Należy jednak zauważyć, że dla wielu badaczy połączenie oryginałów z kopiami i wypisami lub kopiami ze źródeł z innych archiwów jest bardzo przydatnym warsztatem badawczym, używanym również na bieżąco przez pracowników i współpracowników archiwum w pracach wydawniczych i naukowych.

Nie do przecenienia jest wartość źródłowa posiadanych przez Fundację archiwaliów: ogromu teczek osobowych konspiratorów z terenu Pomorza, kobiet-żołnierzy z okresu II wojny światowej i kurierów „Zagrody", ale także materiałów pozostałych po działalności Komendy Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK, TOW „Gryf Pomorski" i Organizacji PWK. Zarówno okresy wojennej zawieruchy, jak i działalność w konspiracji nie sprzyjają powstawaniu dokumentacji, a z pewnością sprzyjają jej niszczeniu. Tym większą wartość mają materiały, które udało się zebrać Fundacji – w tym relacje uczestników wojennych wydarzeń i ich świadków.

O wartości i przydatności tych materiałów świadczy to, jak często są one wykorzystywane do pisania prac naukowych i dyplomowych. Do przykładowych tematów, do których poszukiwano informacji w Archiwum Pomorskim należą: wysiedlenia z Gdyni w latach 1939–1942; Kościerzyna i powiat kościerski w okresie II wojny światowej; dzieje Rumi; konspiracyjne seminarium w Bydgoszczy w latach 1941–1942; dziewczęce konspiracyjne związki antykomunistyczne w latach 1945–1946; ucieczki więźniów z aresztowań hitlerowskich 1939–1945; udział kolejarzy w dywersji na Pomorzu;

popularyzacja zasobów archiwów społecznych na przykładzie Fundacji; konspiracja niepodległościowa w czasie II wojny światowej na terenie Żnina; konspiracja w Inowrocławiu; powojenne losy Cichociemnych; Polacy w Wehrmachcie; losy żołnierzy brytyjskich w Polsce w latach 1939–1945; więzienie kobiece w Fordonie; pamięć historyczna o Holokauście w Polsce i w Rosji; pomniki i tablice pamiątkowe AK w Toruniu; konspiracja na terenie Świecia.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Na przestrzeni lat wokół Fundacji wykształciła się społeczność jej współpracowników oraz historyków (zwłaszcza specjalizujących się w II wojnie światowej) – często zresztą osoby związane z Fundacją należą i do jednej, i do drugiej z tych grup.

Bardzo ważny jest wpływ Fundacji na lokalną młodzież (m.in. dzięki prelekcjom, konkursom, wycieczkom po siedzibie Fundacji) – promowanie wiedzy o II wojnie światowej oraz postaw patriotycznych.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Szczególny wpływ działalności Fundacji na ogólny wizerunek archiwów w społeczeństwie ma prowadzona przez nią bardzo szeroka działalność edukacyjna, kierowana do odbiorców w różnym wieku (od wieku przedszkolnego, poprzez dzieci i młodzież szkolną, do dorosłych, w tym studentów). Fundacja jest rozpoznawalnym dla nauczycieli obiektem na edukacyjnej mapie miasta. Proponowane przez nią formy edukacyjne o różnorodnej tematyce mogą ukazywać archiwum jako miejsce ciekawe, ale również ważne – takie, które powołała do życia wielka bohaterka; takie, w którym znajdziemy dowody bohaterskich losów Polaków, ważnych wydarzeń, walki o niepodległość.

Również bezpośredni kontakt z archiwum – jego siedzibą i pracownikami – wypada bardzo pozytywnie i może mieć przełożenie na korzystne postrzeganie archiwów. Siedziba Fundacji znajduje się w sercu toruńskiej Starówki, w urokliwej, zadbanej kamienicy. Losy jej twórczyni przybliżane są gościom nie tylko za pomocą elementów wystawy stałej o życiu „Zo", ale też dzięki odtworzonemu, a właściwie przeniesionemu do Fundacji pokojowi Zawackiej

z jej prywatnego mieszkania (patrz: załącznik nr 19). Osoby zajmujące się odwiedzającymi są zaangażowane emocjonalnie, oddane idei dokumentowania i misji Fundacji, co bardzo pozytywnie wpływa na odbiór archiwum.

Należy jednak wziąć pod uwagę pytanie, czy Fundacja jest przez odwiedzających kojarzona z archiwum, czy raczej z muzeum, placówką edukacyjną, organizacją pozarządową, centrum historycznym.

18D. Stabilność projektu

Wydaje się, że Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej odznacza się dużą stabilnością. Działa już od ponad 25 lat, ma więc dość długą tradycję i jest rozpoznawana w lokalnej społeczności (zwłaszcza historyków, przewodników, edukatorów, nauczycieli). Od początku ściśle współpracuje z władzami samorządowymi (miejskimi i wojewódzkimi), które regularnie dotują i wspierają jej działalność, co pozwala przypuszczać, że w razie nagłej potrzeby „ratowania" Fundacji również okażą pomoc. Nie bez znaczenia jest też współpraca z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika, Muzeum Okręgowym i Archiwum Państwowym w Toruniu.

Na stabilność projektu pozytywnie wpływa także duża liczba osób zaangażowanych w działania Fundacji (pracowników, współpracowników, wolontariuszy), co zmniejsza ryzyko wygaśnięcia inicjatywy z powodu osobistych decyzji o rezygnacji ze współpracy z Fundacją.

Bezpieczeństwo zbiorów Fundacji zostało, w razie jej likwidacji, zabezpieczone odpowiednim zapisem w statucie Fundacji (patrz: sekcja 16A – Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji).

18E. Inne

Ważnym aspektem działalności Fundacji jest jednoczenie społeczności kombatantów – zwłaszcza kobiet-żołnierzy walczących na różnych frontach II wojny światowej. Od początku założeniem E. Zawackiej był „historyczny ekumenizm" – dokumentowanie zarówno konspiratorek z różnych organizacji, członkiń Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, jak i walczących w szeregach Ludowego Wojska Polskiego, bez względu na to, jak po wojnie potoczyły się ich losy. Temu celowi przyświecał również zorganizowany przez Fundację I Zjazd Kombatantek w 1996 r. W tym duchu „Zo" przedstawiała

współpracę dokumentacyjną z Fundacją jako powinność obywatelską – dalszy ciąg służby żołnierskiej.

Oprócz stanowienia platformy wspomagającej kontakty o charakterze kombatanckim, Fundacja służyła temu środowisku w jeszcze jeden bardzo istotny sposób – wystawiając zaświadczenia kombatantom, którzy istotnie uczestniczyli w walce, ale nie mogli uzyskać karty kombatanckiej z powodu braku udokumentowania tej walki w innych archiwach.

Należy docenić również działalność Fundacji związaną z upamiętnianiem żołnierzy Polskiego Państwa Podziemnego i Polek-żołnierzy, która ufundowała i inicjowała powstanie wielu tablic, obelisków i pomników (patrz: sekcja 7E – Inne).

Działalność Fundacji stanowi także istotną płaszczyznę dialogu międzypokoleniowego – w prace te angażują się (lub angażowali się na przestrzeni lat) ludzie w różnym wieku – od studentów po kombatantów i emerytów.

Załączniki

Spis załączników

1. Magazyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej – regał z teczkami osobowymi z Archiwum WSK, wrzesień 2017 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
2. FGEZ, pomoce archiwalne – karta z „alfabetki" z działu Archiwum Pomorskie – Gałkowski/-a.
3. FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki relatora z działu Archiwum Pomorskie – Cieślikowska Hanna ps. „Hania".
4. FGEZ, pomoce archiwalne – karta zbiorcza z działu Archiwum Pomorskie (strona recto i verso) – Bednarska Urszula.
5. FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki pseudonimów z działu Archiwum Pomorskie – ps. „Bronicz".

6. FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki kryptonimów z działu Archiwum Pomorskie – krypt. „Ryba", „Rybitwa", „Ryś".
7. FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki informacyjnej z działu Archiwum WSK – naklejony nekrolog Zofii Ludwig.
8. FGEZ, opis teczek – Archiwum Pomorskie, sygn. K 166/166 Pom., Paszkowska Anna.
9. FGEZ, opis teczek – Archiwum WSK, sygn. 1282/WSK, Gączowska Zofia.
10. FGEZ, opis teczek – Archiwum „Zagrody", sygn. 12-K/Zagr., Malessa Emilia.
11. FGEZ, spis zawartości teczki – Archiwum WSK, sygn. 817/WSK, Opałka Ludwika.
12. FGEZ, opis dokumentów na obwolucie – Archiwum Pomorskie, sygn. M-279/888 Pom., Filipski Jan, I/1 Relacja.
13. FGEZ, numerowanie stron w teczce – Archiwum Pomorskie, sygn. K 166/166 Pom., Paszkowska Anna, s. II/1.
14. FGEZ, opis koperty na fotografie – Archiwum Pomorskie, sygn. K 233/233 Pom., Czoskówna Edyta.
15. FGEZ, opis fotografii – doklejona kartka – Archiwum Pomorskie, sygn. M 9/618 Pom., Antoszewski Kazimierz.
16. FGEZ, opis fotografii – Archiwum WSK, sygn. 651/WSK, Dobrowolska Janina.
17. FGEZ, opis fotografii – Archiwum Pomorskie, sygn. K 233/233 Pom., Czoskówna Edyta.
18. Schemat relacji stosowany w FGEZ.
19. Pokój E. Zawackiej odtworzony w siedzibie FGEZ, wrzesień 2017 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
20. Bibliografia.

Załącznik nr 1

Magazyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej – regał z teczkami osobowymi z Archiwum WSK, wrzesień 2017 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 2

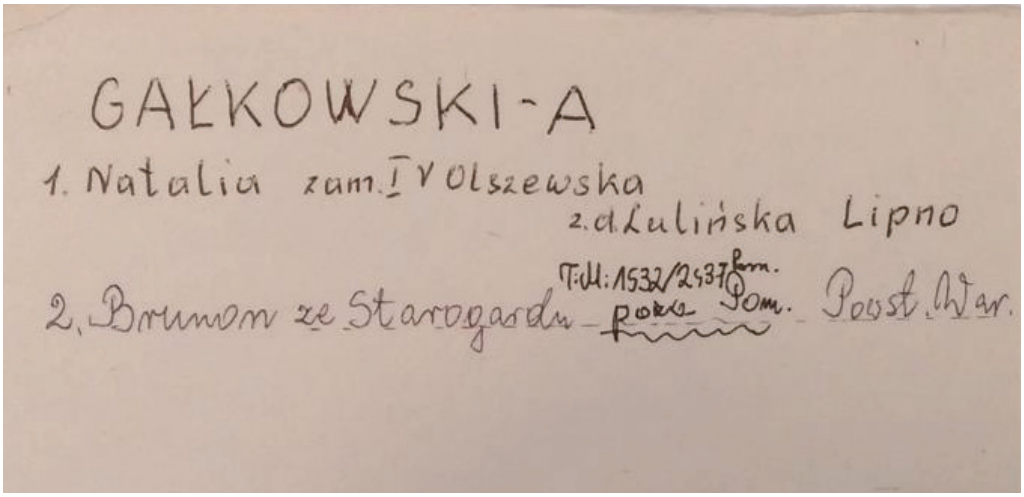

FGEZ, pomoce archiwalne – karta z „alfabetki" z działu Archiwum Pomorskie – Gałkowski/-a. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 3

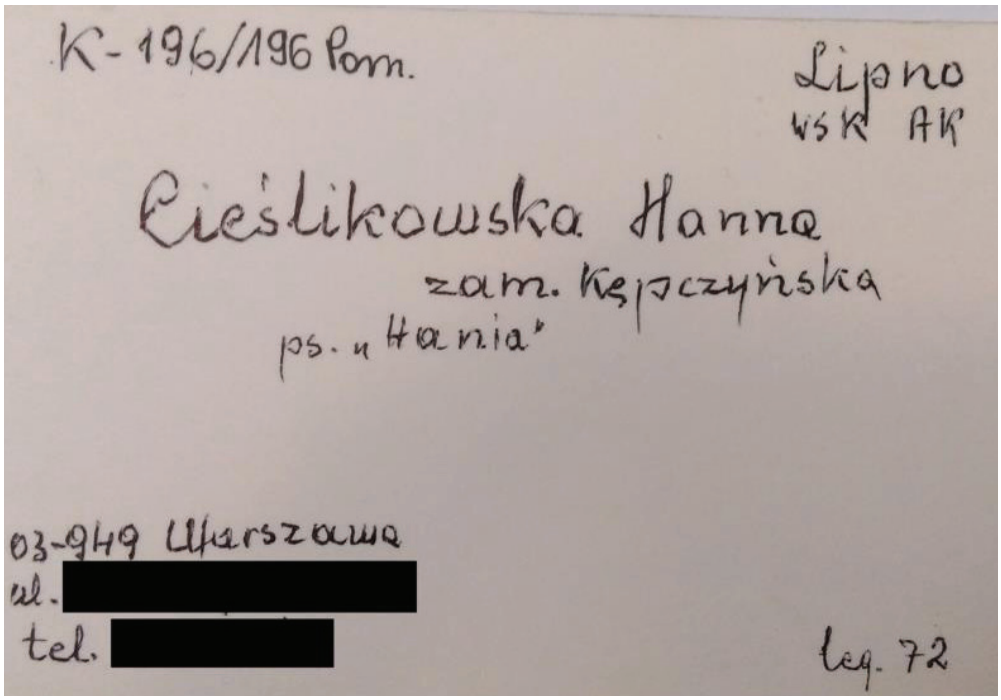

FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki relatora z działu Archiwum Pomorskie – Cieślikowska Hanna ps. „Hania". Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 4

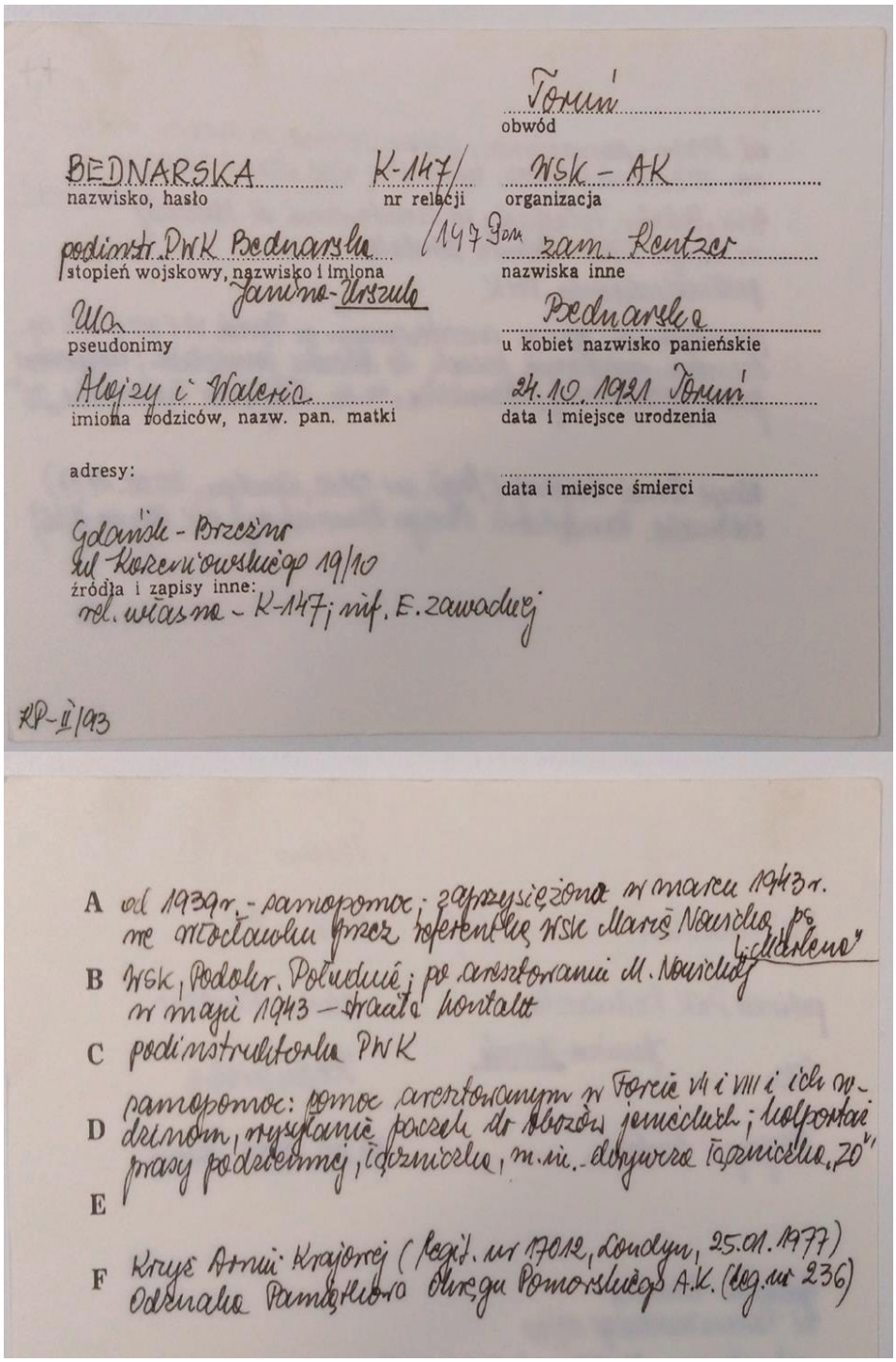

Toruń
obwód

BEDNARSKA — nazwisko, hasło
K-147/ — nr relacji
WSK – AK — organizacja

podinstr. PWK Bednarska — stopień wojskowy, nazwisko i imiona
/147 Pom
zam. Kentzer — nazwiska inne

Ula — pseudonimy
Bednarska — u kobiet nazwisko panieńskie

Alojzy i Waleria — imiona rodziców, nazw. pan. matki
24.10.1921 Toruń — data i miejsce urodzenia

adresy:
data i miejsce śmierci

Gdańsk - Brzeźno
ul. Korzeniowskiego 19/10
źródła i zapisy inne:
rel. własna – K-147; inf. E. Zawackiej

RP-II/93

A od 1939 r. - samopomoc; zaprzysiężona w marcu 1943 r. we Włocławku przez referentkę WSK Marię Nowicką ps. „Marlena"

B WSK, Podokr. Południe; po aresztowaniu M. Nowickiej w maju 1943 – straciła kontakt

C podinstruktorka PWK

D samopomoc: pomoc aresztowanym w Forcie VII i VIII i ich rodzinom, wysyłanie paczek do obozów jenieckich; kolportaż prasy podziemnej, łączniczka, m.in. - dorywcza łączniczka „ZO"

E

F Krzyż Armii Krajowej (legit. nr 17012, Londyn, 25.01.1977)
Odznaka Pamiątkowa Okręgu Pomorskiego A.K. (leg. nr 236)

FGEZ, pomoce archiwalne – karta zbiorcza z działu Archiwum Pomorskie (strona recto i verso) – Bednarska Urszula. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 5

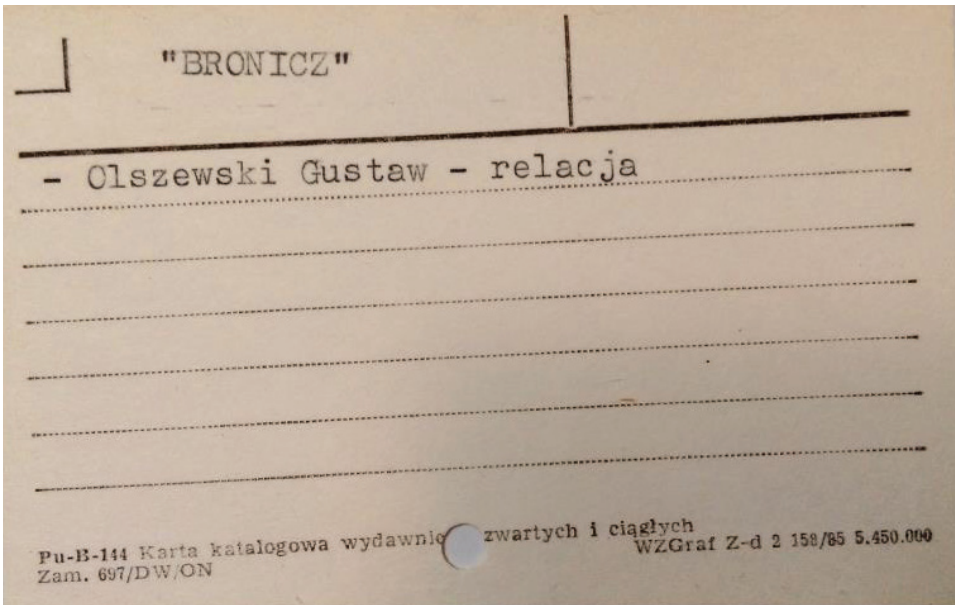
"BRONICZ"

- Olszewski Gustaw - relacja

Pu-B-144 Karta katalogowa wydawnic zwartych i ciągłych
Zam. 697/DW/ON
WZGraf Z-d 2 158/85 5.450.000

FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki pseudonimów z działu Archiwum Pomorskie – ps. „Bronicz". Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 6

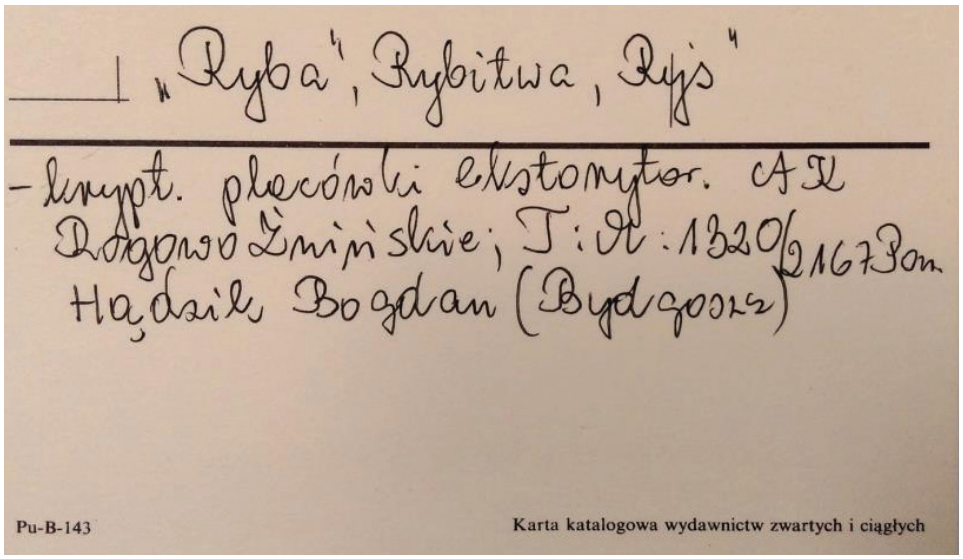
„Ryba", Rybitwa, Ryś"

- krypt. placówki ekstorytor. AK
Rogowo Żnińskie; T: A: 1320/2167 Pom.
Hądzik Bogdan (Bydgoszcz)

Pu-B-143
Karta katalogowa wydawnictw zwartych i ciągłych

FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki kryptonimów z działu Archiwum Pomorskie – krypt. „Ryba", „Rybitwa", „Ryś". Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 7

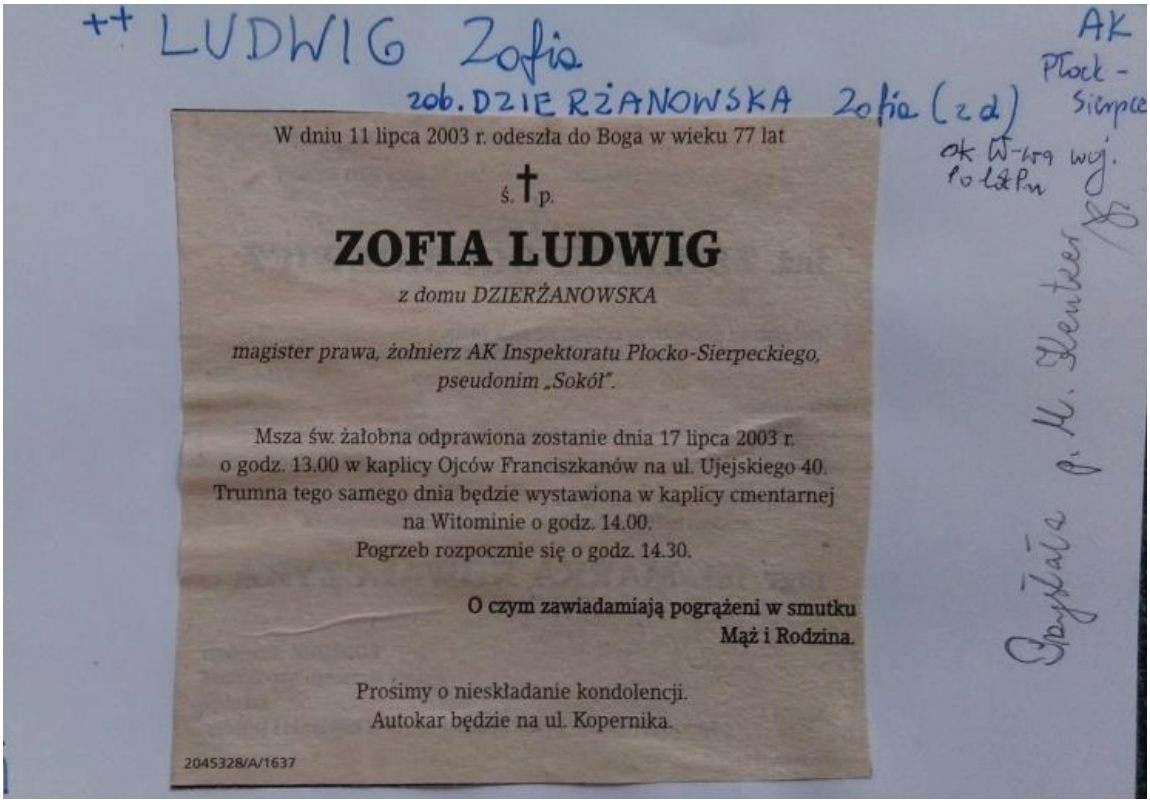

++ LUDWIG Zofia

zob. DZIERŻANOWSKA Zofia (z d)

AK Płock - Sierpce

ok W-wa woj. Polskie

W dniu 11 lipca 2003 r. odeszła do Boga w wieku 77 lat

ś. † p.

ZOFIA LUDWIG

z domu DZIERŻANOWSKA

magister prawa, żołnierz AK Inspektoratu Płocko-Sierpeckiego, pseudonim „Sokół".

Msza św. żałobna odprawiona zostanie dnia 17 lipca 2003 r. o godz. 13.00 w kaplicy Ojców Franciszkanów na ul. Ujejskiego 40. Trumna tego samego dnia będzie wystawiona w kaplicy cmentarnej na Witominie o godz. 14.00. Pogrzeb rozpocznie się o godz. 14.30.

O czym zawiadamiają pogrążeni w smutku Mąż i Rodzina.

Prosimy o nieskładanie kondolencji. Autokar będzie na ul. Kopernika.

2045328/A/1637

Przysłała p. M. Kentzer

FGEZ, pomoce archiwalne – karta z kartoteki informacyjnej z działu Archiwum WSK – naklejony nekrolog Zofii Ludwig. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 8

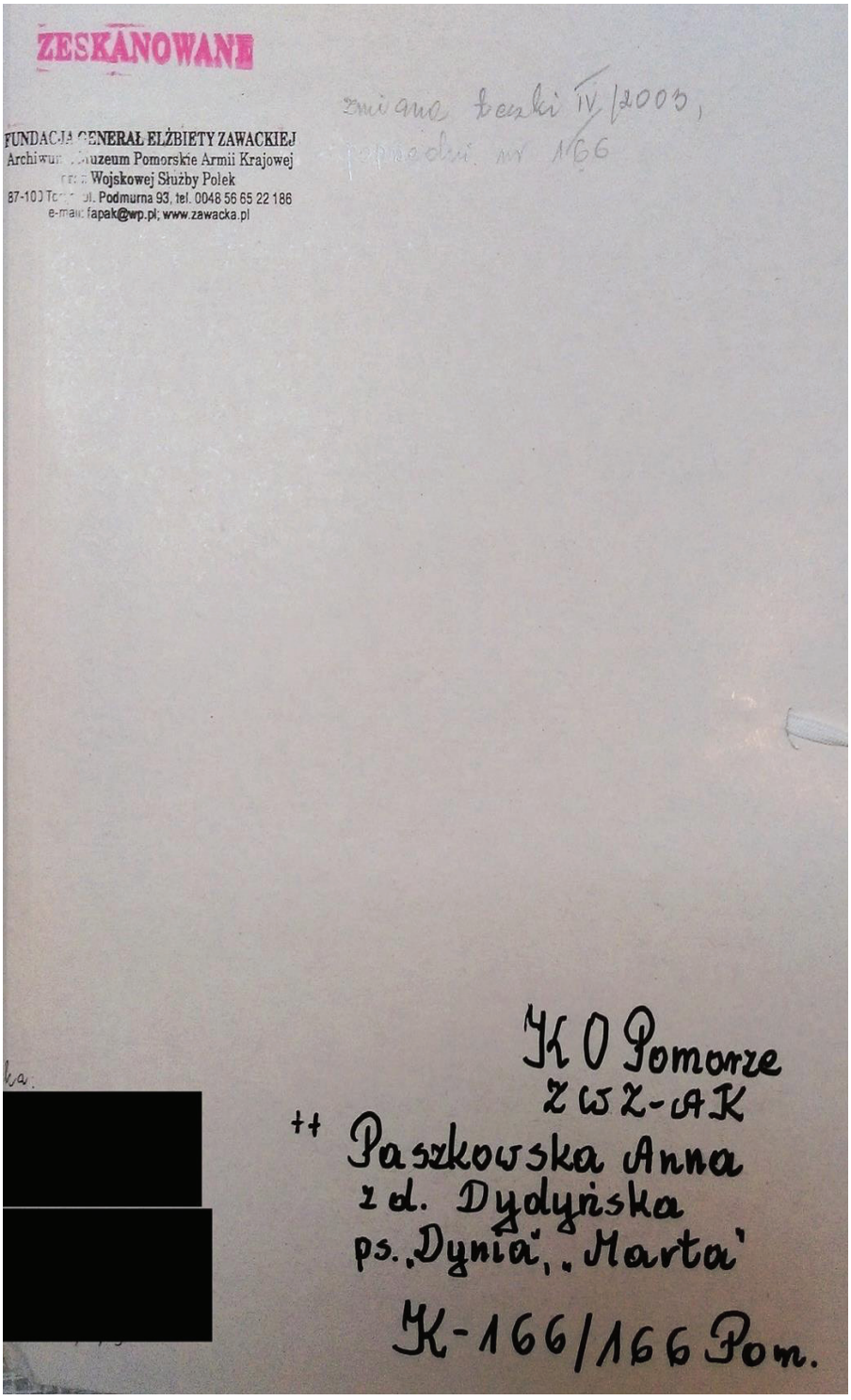

FGEZ, opis teczek – Archiwum Pomorskie, sygn. K 166/166 Pom., Paszkowska Anna. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 9

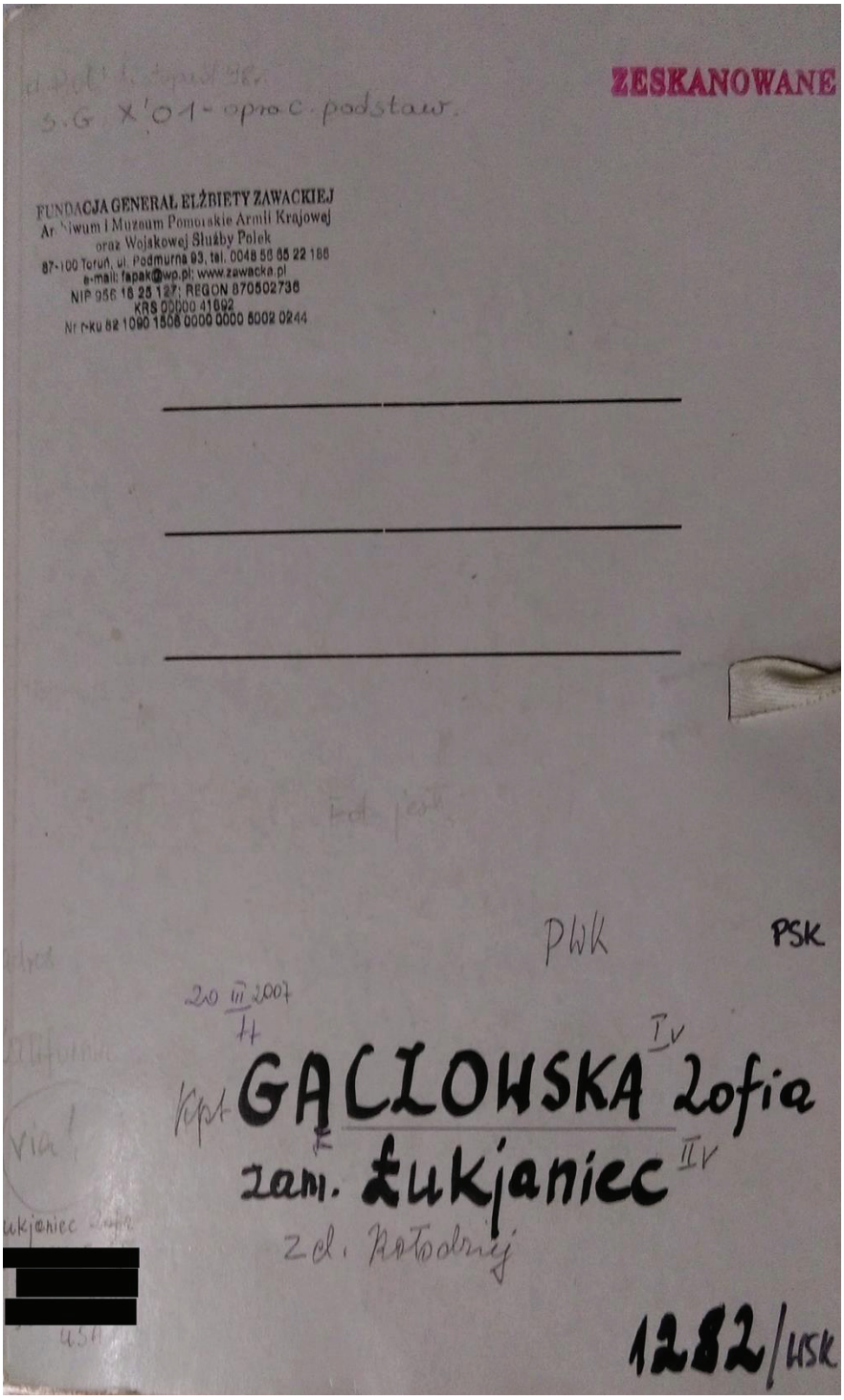

FGEZ, opis teczek – Archiwum WSK, sygn. 1282/WSK, Gączowska Zofia. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 10

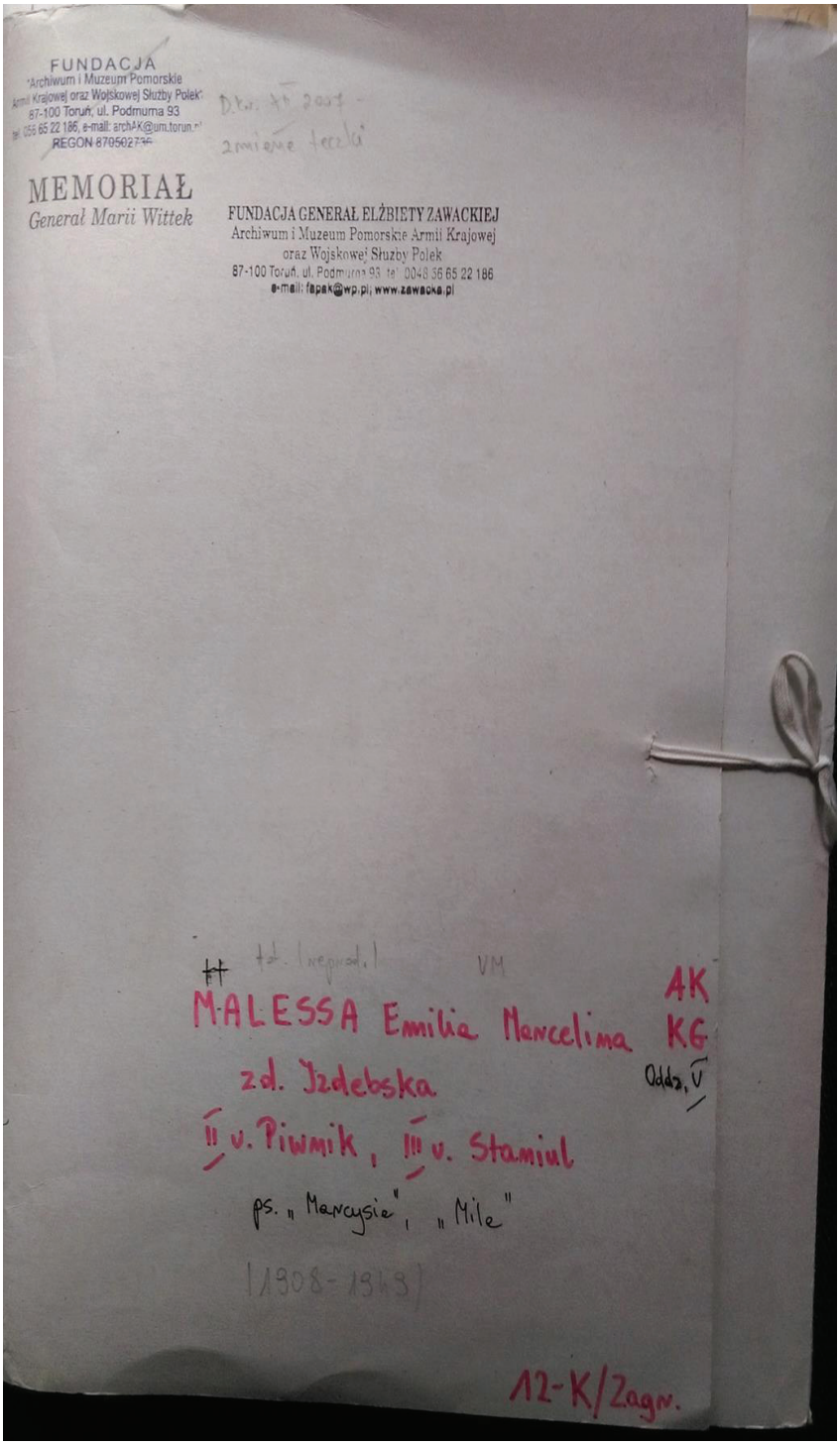

FGEZ, opis teczek – Archiwum „Zagrody", sygn. 12-K/Zagr., Malessa Emilia. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 11

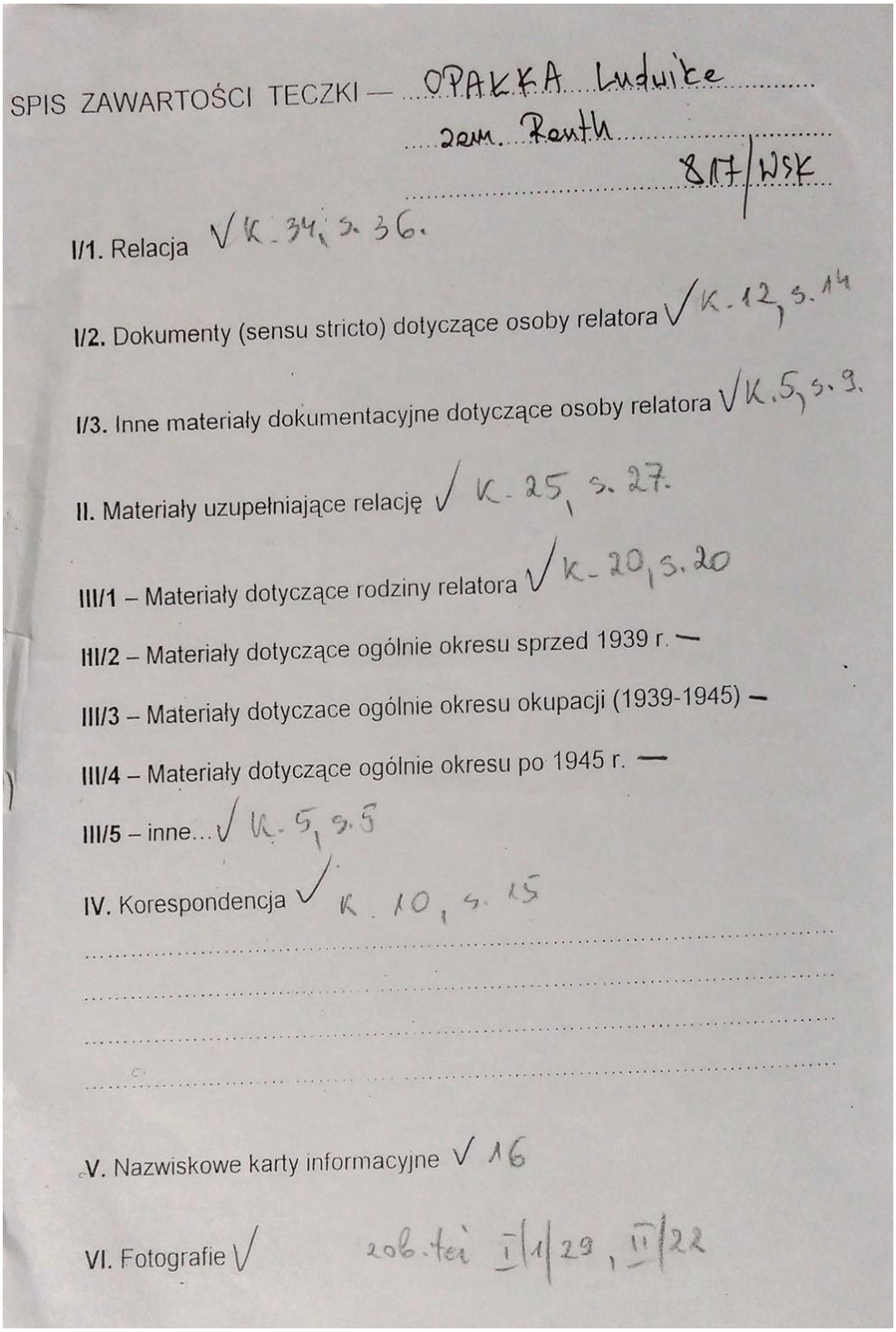

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI — OPAŁKA Ludwika
zam. Reuth
817/WSK

I/1. Relacja √ K. 34, s. 36.

I/2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące osoby relatora √ K. 12, s. 14

I/3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące osoby relatora √ K. 5, s. 9.

II. Materiały uzupełniające relację √ K. 25, s. 27.

III/1 – Materiały dotyczące rodziny relatora √ K. 20, s. 20

III/2 – Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III/3 – Materiały dotyczace ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III/4 – Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 r. —

III/5 – inne... √ K. 5, s. 5

IV. Korespondencja √ K. 10, s. 15

V. Nazwiskowe karty informacyjne √ 16

VI. Fotografie √ 206 tek I/1/29, II/22

FGEZ, spis zawartości teczki – Archiwum WSK, sygn. 817/WSK, Opałka Ludwika. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 12

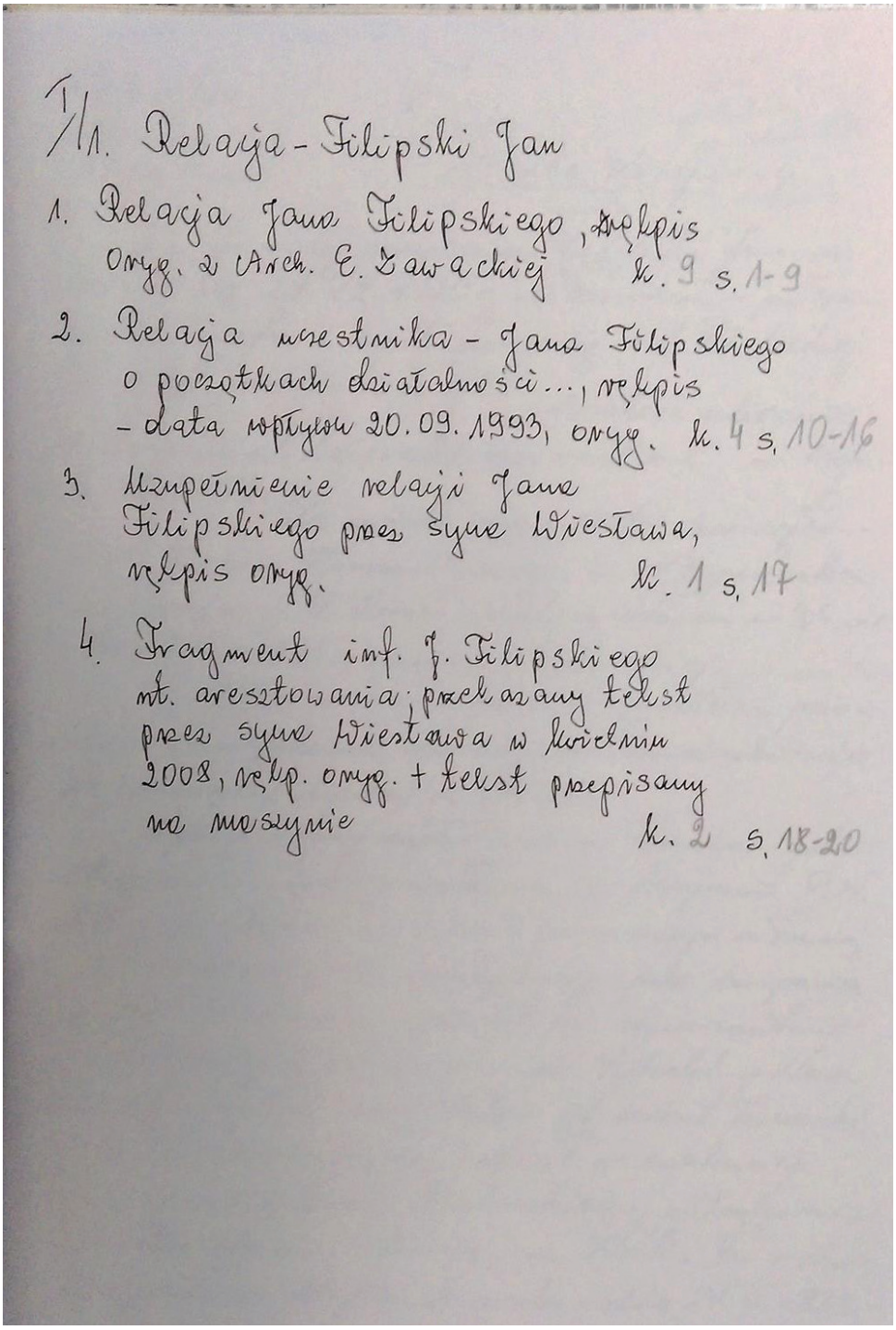
I/1. Relacja - Filipski Jan

1. Relacja Jana Filipskiego, rękpis oryg. z Arch. E. Zawackiej k. 9 s. 1-9
2. Relacja wrestnika - Jana Filipskiego o początkach działalności..., rękpis - data wpływu 20.09.1993, oryg. k. 4 s. 10-16
3. Uzupełnienie relacji Jana Filipskiego przez syna Wiesława, rękpis oryg. k. 1 s. 17
4. Fragment inf. J. Filipskiego nt. aresztowania; przekazany tekst przez syna Wiesława w kwietniu 2008, rękp. oryg. + tekst przepisany na maszynie k. 2 s. 18-20

FGEZ, opis dokumentów na obwolucie – Archiwum Pomorskie, sygn. M-279/888 Pom., Filipski Jan, I/1 Relacja. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 13

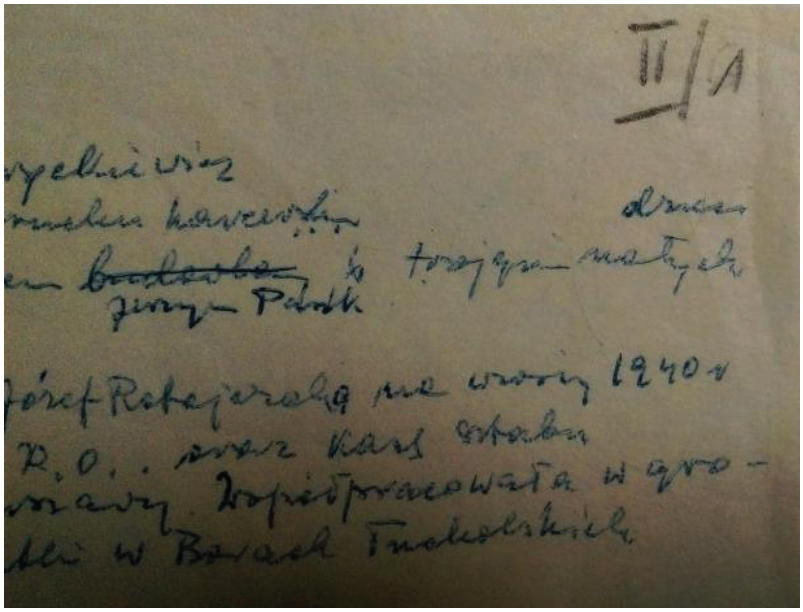

FGEZ, numerowanie stron w teczce – Archiwum Pomorskie, sygn. K 166/166 Pom., Paszkowska Anna, s. II/1. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 14

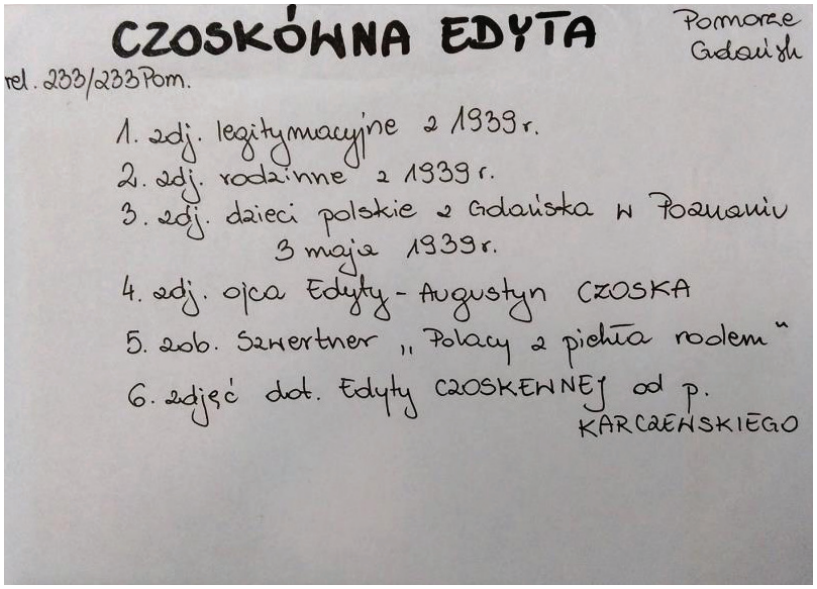

FGEZ, opis koperty na fotografie – Archiwum Pomorskie, sygn. K 233/233 Pom., Czoskówna Edyta. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 15

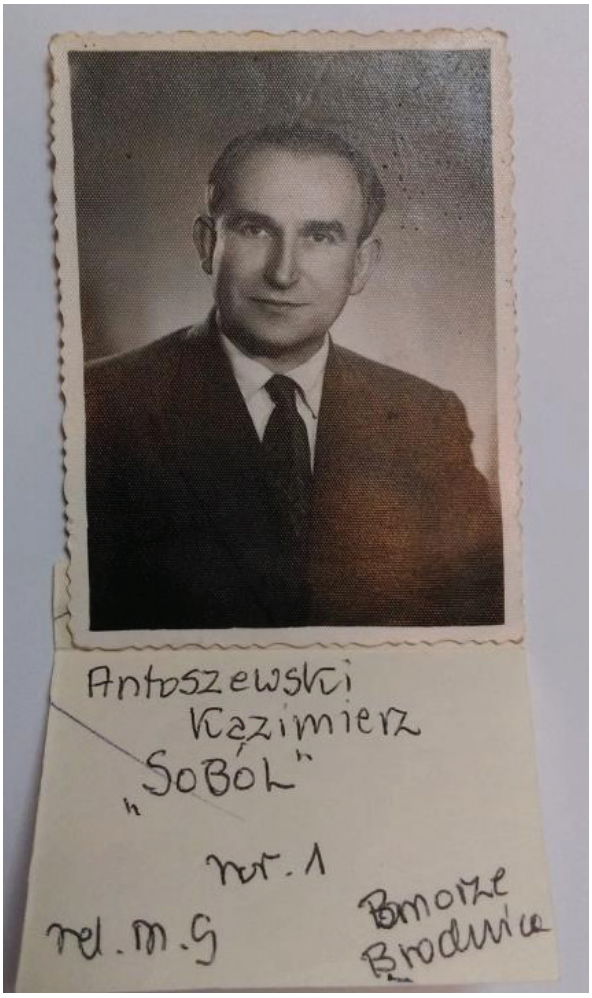

FGEZ, opis fotografii – doklejona kartka – Archiwum Pomorskie, sygn. M 9/618 Pom., Antoszewski Kazimierz. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 16

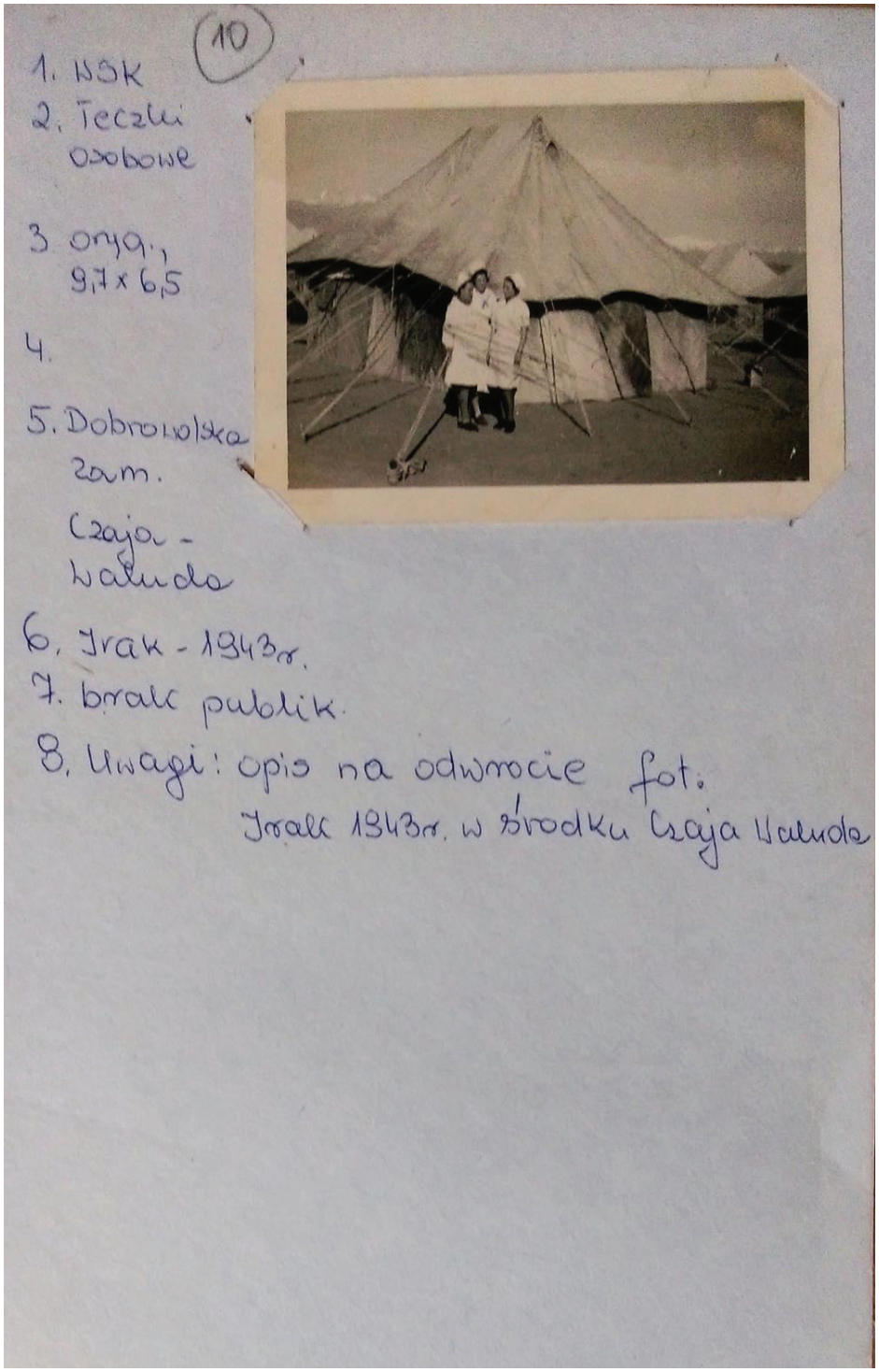

FGEZ, opis fotografii – Archiwum WSK, sygn. 651/WSK, Dobrowolska Janina. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 17

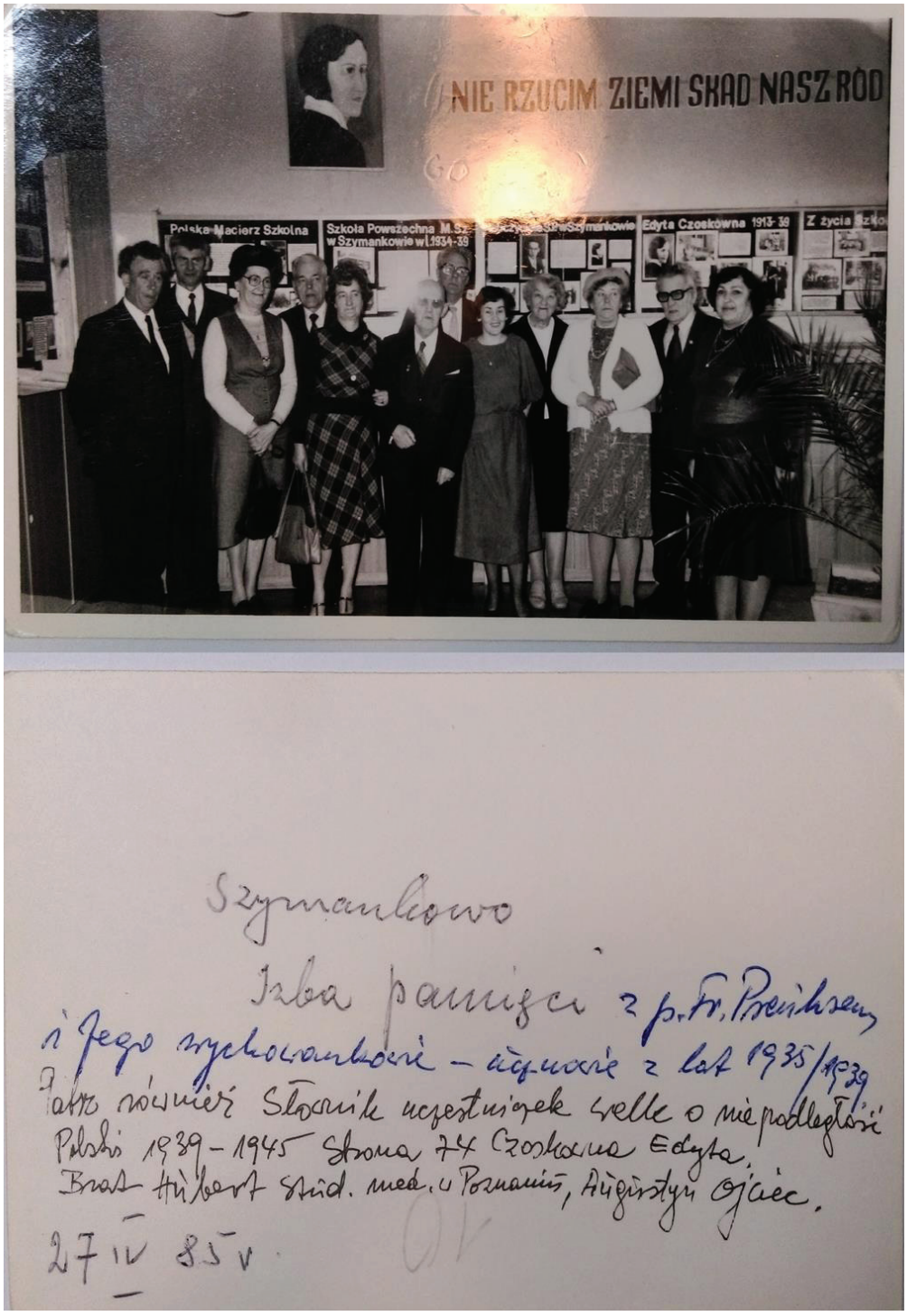

FGEZ, opis fotografii – Archiwum Pomorskie, sygn. K 233/233 Pom., Czoskówna Edyta. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 18

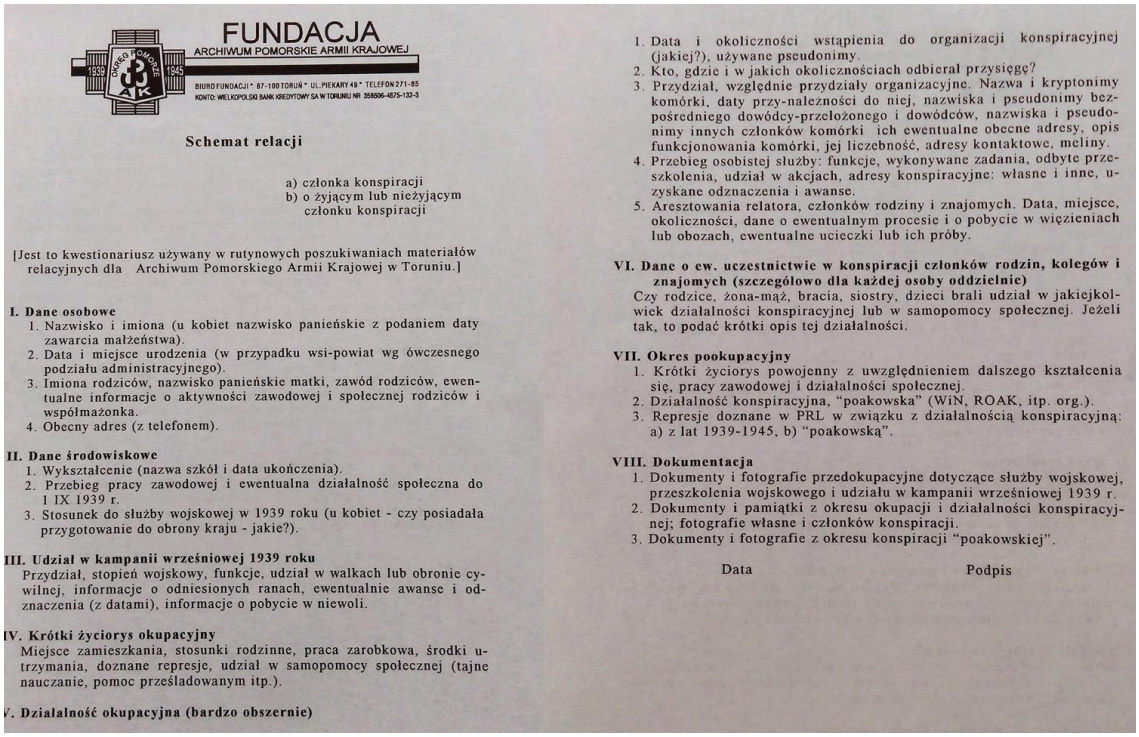

FUNDACJA
ARCHIWUM POMORSKIE ARMII KRAJOWEJ
1939 OKRĘG POMORZE 1945 AK
BIURO FUNDACJI * 87-100 TORUŃ * UL. PIEKARY 49 * TELEFON 271-85
KONTO: WIELKOPOLSKI BANK KREDYTOWY SA W TORUNIU NR 358696-4675-132-3

Schemat relacji

a) członka konspiracji
b) o żyjącym lub nieżyjącym członku konspiracji

[Jest to kwestionariusz używany w rutynowych poszukiwaniach materiałów relacyjnych dla Archiwum Pomorskiego Armii Krajowej w Toruniu.]

I. Dane osobowe
1. Nazwisko i imiona (u kobiet nazwisko panieńskie z podaniem daty zawarcia małżeństwa).
2. Data i miejsce urodzenia (w przypadku wsi-powiat wg ówczesnego podziału administracyjnego).
3. Imiona rodziców, nazwisko panieńskie matki, zawód rodziców, ewentualne informacje o aktywności zawodowej i społecznej rodziców i współmażonka.
4. Obecny adres (z telefonem).

II. Dane środowiskowe
1. Wykształcenie (nazwa szkół i data ukończenia).
2. Przebieg pracy zawodowej i ewentualna działalność społeczna do 1 IX 1939 r.
3. Stosunek do służby wojskowej w 1939 roku (u kobiet - czy posiadała przygotowanie do obrony kraju - jakie?).

III. Udział w kampanii wrześniowej 1939 roku
Przydział, stopień wojskowy, funkcje, udział w walkach lub obronie cywilnej, informacje o odniesionych ranach, ewentualnie awanse i odznaczenia (z datami), informacje o pobycie w niewoli.

IV. Krótki życiorys okupacyjny
Miejsce zamieszkania, stosunki rodzinne, praca zarobkowa, środki utrzymania, doznane represje, udział w samopomocy społecznej (tajne nauczanie, pomoc prześladowanym itp.).

V. Działalność okupacyjna (bardzo obszernie)
1. Data i okoliczności wstąpienia do organizacji konspiracyjnej (jakiej?), używane pseudonimy.
2. Kto, gdzie i w jakich okolicznościach odbierał przysięgę?
3. Przydział, względnie przydziały organizacyjne. Nazwa i kryptonimy komórki, daty przy-należności do niej, nazwiska i pseudonimy bezpośredniego dowódcy-przełożonego i dowódców, nazwiska i pseudonimy innych członków komórki ich ewentualne obecne adresy, opis funkcjonowania komórki, jej liczebność, adresy kontaktowe, meliny.
4. Przebieg osobistej służby: funkcje, wykonywane zadania, odbyte przeszkolenia, udział w akcjach, adresy konspiracyjne: własne i inne, uzyskane odznaczenia i awanse.
5. Aresztowania relatora, członków rodziny i znajomych. Data, miejsce, okoliczności, dane o ewentualnym procesie i o pobycie w więzieniach lub obozach, ewentualne ucieczki lub ich próby.

VI. Dane o ew. uczestnictwie w konspiracji członków rodzin, kolegów i znajomych (szczegółowo dla każdej osoby oddzielnie)
Czy rodzice, żona-mąż, bracia, siostry, dzieci brali udział w jakiejkolwiek działalności konspiracyjnej lub w samopomocy społecznej. Jeżeli tak, to podać krótki opis tej działalności.

VII. Okres pookupacyjny
1. Krótki życiorys powojenny z uwzględnieniem dalszego kształcenia się, pracy zawodowej i działalności społecznej.
2. Działalność konspiracyjna, "poakowska" (WiN, ROAK, itp. org.).
3. Represje doznane w PRL w związku z działalnością konspiracyjną: a) z lat 1939-1945, b) "poakowską".

VIII. Dokumentacja
1. Dokumenty i fotografie przedokupacyjne dotyczące służby wojskowej, przeszkolenia wojskowego i udziału w kampanii wrześniowej 1939 r.
2. Dokumenty i pamiątki z okresu okupacji i działalności konspiracyjnej; fotografie własne i członków konspiracji.
3. Dokumenty i fotografie z okresu konspiracji "poakowskiej".

Data Podpis

Schemat relacji stosowany w FGEZ. Ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu, zawacka.pl

Załącznik nr 19

Pokój E. Zawackiej odtworzony w siedzibie FGEZ, wrzesień 2017 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 20 – Bibliografia

Wywiady

Rojewska A., *Wywiad nt. Archiwum WSK*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Toruń, 26.09.2017, Archiwum prywatne MWD.

Skerska E., *Wywiad nt. Archiwum Pomorskiego*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Toruń, 27.09.2017, Archiwum prywatne MWD.

Zawacka-Wakarecy D., *Wywiad nt. Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Toruń, 26.09.2017, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

FGEZ, Archiwum „Zagrody", Księga inwentarzowa Archiwum Wydziału Łączności Komendy Głównej AK „Zagroda"; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka alfabetyczna; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka informacyjna; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka kryptonimów; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka problemowa; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka pseudonimów; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka relatora; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka skrótów; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Kartoteka symboli; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Księga inwentarzowa Archiwum Pomorskiego AK; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum WSK, Kartoteka alfabetyczna; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum WSK, Kartoteka informacyjna; dostępna w siedzibie archiwum.

FGEZ, Archiwum WSK, Księga inwentarzowa Archiwum WSK; dostępna w siedzibie archiwum.

Informacje o zespole archiwalnym Okręg Pomorski Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa, http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php?l=pl&mode=show&zespoly_id=77768 [dostęp: 10.12.2017].

Informator o zbiorach archiwalnych Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek, red. K. Minczykowska, Toruń 2017.

Informator o zbiorach Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", red. K. Minczykowska, Toruń, 2000.

Mikulska A., Mikulska J., *Katalog muzealiów ze zbiorów Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek*, red. K. Minczykowska, Toruń 2017.

Materiały archiwalne

FGEZ, Archiwum „Zagrody", Malessa Emilia, sygn. 12-K/Zagr.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Antoszewski Kazimierz, sygn. M 9/618 Pom.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Czoskówna Edyta, sygn. K 233/233 Pom.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Filipski Jan, sygn. M-279/888 Pom.

FGEZ, Archiwum Pomorskie, Paszkowska Anna, sygn. K 166/166 Pom.

FGEZ, Archiwum WSK, Dobrowolska Janina, sygn. 651/WSK.

FGEZ, Archiwum WSK, Gączowska Zofia, sygn. 1282/WSK.

FGEZ, Archiwum WSK, Opałka Ludwika, sygn. 817/WSK.

Statuty

Statut Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek z dnia 7.05.2013 r., http://zawacka.pl/uploads/dokumenty/statut_07_05_2013.pdf [dostęp: 10.11.2017].

Sprawozdania

[b.a.], *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu za rok 1996*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/32, 1997, s. 1–7.

[b.a.], *Sprawozdanie z działalności Zarządu Fundacji za rok 1990*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 1/9, 1991, s. 1–8.

Kromp D., Minczykowska K., Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej i Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2011*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 62, 2012, s. 134–144.

Kromp D., Minczykowska-Targowska K., Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2015*, http://zawacka.pl/uploads/dokumenty/sprawozdanie_zarzadu_2015.pdf [dostęp: 30.10.2017].

Kromp D., Minczykowska-Targowska K., Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej i Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2012*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 63, 2013, s. 100–110.

Kromp D., Minczykowska-Targowska K., Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej i Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2013*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 64, 2014, s. 84–96.

Kromp D., Minczykowska-Targowska K., Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej i Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2014*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 65, 2015, s. 127–136.

Muchliński Z., *Sprawozdanie Zarządu z działalności Fundacji w roku 1991*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/13, 1992, s. 1–7.

Paturalski K., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu za rok 1995*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/29, 1996, s. 2–7.

Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu za rok 1997*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/34, 1998, s. 1–5.

Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu za rok 1998*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/36, 1999, s. 1–5.

Wojtczak Z., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum Pomorskie AK" w Toruniu za rok 1992*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/17, 1993, s. 1–7.

Wojtczak Z., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu za rok 1993*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/21, 1994, s. 1–6.

Wojtczak Z., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu za rok 1994*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/25, 1995, s. 2–8.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" w Toruniu za rok 2003*, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 1/46, 2004, s. 21–28.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" w Toruniu za rok 2004*, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 1/48, 2005, s. 25–34.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" w Toruniu za rok 2005*, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 1–2/50–51, 2006, s. 65–70.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" w Toruniu za rok 2006*, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 1/52, 2007, s. 32–37.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu za rok 2000*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/40, 2001, s. 1–8.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu za rok 2002*, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 1/44, 2003, s. 33–40.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok*

2007, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 1/54, 2008, s. 58–63.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2008*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 1/56, 2009, s. 54–58.

Zawacka-Wakarecy D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu za rok 1999*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/38, 2000, s. 1–7.

Zawacka-Wakarecy D., Kromp D., *[Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2016]*, http://zawacka.pl/uploads/dokumenty/MRPiPS_merytoryczne_2016.pdf [dostęp: 30.10.2017].

Zawacka-Wakarecy D., Minczykowska K., Kromp D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej i Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2010*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 1–2/60–61, 2011, s. 95–104.

Zawacka-Wakarecy D., Minczykowska-Targowska K., Kromp D., *Sprawozdanie z działalności Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek w Toruniu za rok 2009*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 1/58, 2010, s. 77–85.

Źródła internetowe

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Prelekcje, www.zawacka.pl [dostęp: 30.03.2017].

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej na YouTube, https://www.youtube.com/channel/UCk8F_rtDohxybDOxk9pqZKg [dostęp: 30.09.2017].

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej na Facebook, https://www.facebook.com/Fundacja-Genera%C5%82-El%C5%BCbiety-Zawackiej-623095751118105/ [dostęp: 30.09.2017].

Inne materiały niepublikowane

Aneks do instrukcji opracowywania akt osobowych [w FAPAK], dostępny w siedzibie archiwum.

Minczykowska K., *Instrukcja opracowywania akt osobowych [w FAPAK]*, Toruń 2000–2001, dostępna w siedzibie archiwum.

Schemat relacji [dla Archiwum Pomorskiego AK], dokument otrzymany w trakcie badania terenowego, Toruń, n.d., Archiwum prywatne MWD.

Opracowania

[b.a.], *Archiwum Fundacji: Zbiory Wojskowej Służby Kobiet*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 4/24, 1994, s. 3–7.

Armia Krajowa na Pomorzu. Materiały sesji naukowej w Toruniu w dniach 14––15 listopada 1992 r., red. E. Zawacka, M. Wojciechowski, Toruń 1993.

Dmochowska M., *W dwudziestolecie działalności Fundacji*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 2/59, 2010, s. 1–4.

Elżbieta Zawacka, 1909–2009. Praca zbiorowa, red. A. Frąckowiak, Radom 2009.

Kwiatkowska W., *Spuścizna archiwalna Komendy Okręgu Pomorze AK*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 3/15, 1992, s. 4–5.

Kwiatkowska W., *Zbiory archiwalne Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu*, [w:] *Armia Krajowa na Pomorzu. Materiały sesji naukowej w Toruniu w dniach 14–15 listopada 1992 r.*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK", t. 4, red. E. Zawacka, M. Wojciechowski, Toruń 1993, s. 299–304.

Kwiatkowska-Dybaś E., *Wstęp*, [w:] *Relacje członków konspiracji pomorskiej w latach 1939–1945*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK" w Toruniu, t. 31, red. E. Kwiatkowska-Dybaś, Toruń 2000, s. 7–10.

Minczykowska K., *Cichociemna. Generał Elżbieta Zawacka „Zo" 1909–2009*, Toruń–Warszawa 2014.

Minczykowska K., *Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej*, [w:] *Elżbieta Zawacka, 1909–2009. Praca zbiorowa*, red. A. Frąckowiak, Radom 2009, s. 166–174.

Minczykowska K., *Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej 1990–2012. Najważniejsze aspekty działalności*, [w:] *Silva rerum: Opera historica, diplomatica et archivistica continens, Andreae Tomczak dedicata*, red. W. Chorążyczewski, M. Hlebionek, Toruń–Warszawa 2012, s. 161–175.

Minczykowska K., *Naukowy i popularyzatorski dorobek Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej*, „Biuletyn Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej", nr 2/59, 2010, s. 5–14.

Minczykowska K., Skerska E., *Archiwum Pomorskie Armii Krajowej*, [w:] *Informator o zbiorach Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej"*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu, t. 30, red. K. Minczykowska, Toruń 2000, s. 27–87.

Minczykowska K., *Społeczne ośrodki dokumentacji dziejów konspiracji 1939–1945 w Polsce*, „Archiwista Polski", nr 2 (30), 2003, s. 39–50.

Minczykowska K., *Wstęp*, [w:] *Informator o zbiorach Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej"*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu, t. 30, red. K. Minczykowska, Toruń 2000, s. 15–21.

Minczykowska-Targowska K., *Baza „Zo" – Fort Jakuba: Centrum Historyczne im. gen. Elżbiety Zawackiej. Ramowy scenariusz (tytuł roboczy)*, http://bip.torun.pl/pobierz.php?FileDir=doc&File=za%B3_01.2+Ramowy+scenariusz+ekspozycji+%84Centrum+Historycznego%94.pdf [dostęp: 07.11.2017].

Muszyńska E., *Rekonesans badawczy materiałów dotyczących Górnego Śląska w zbiorach Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Kobiet"*, „Szkice Archiwalno-Historyczne", nr 10, 2013, s. 231–242.

Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach, red. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, J. Sziling, Toruń 1991.

Redakcja, *Początek działalności Fundacji „Archiwum Pomorskie AK"*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 1/6, 1990, s. 6–7.

Relacje członków konspiracji pomorskiej w latach 1939–1945, red. E. Kwiatkowska-Dybaś, Toruń 2000.

Rezmer W., *Wkład Fundacji do badań nad dziejami wojennej służby kobiet*, [w:] *Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945: Materiały X sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2000 r.*, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2001, s. 39–49.

Rojewska A., Solarczyk-Szwec H., *Współpraca i korespondencja Elżbiety Zawackiej z pracownikami Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek*, [w:] *Elżbieta Zawacka, 1909–2009. Praca zbiorowa*, red. A. Frąckowiak, Radom 2009, s. 274–286.

Salmonowicz S., *Fundacja „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" uwagi o dorobku badawczym w piętnastolecie istnienia*, „Zapiski Historyczne", nr 2–3, 2005, s. 155–166.

Salmonowicz S., *Fundacja jako społeczny instytut naukowy*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 1/6, 1990, s. 4–5.

Salmonowicz S., *Pamięć o Armii Krajowej: wkład środowiska toruńskiego*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej", nr 1/42, 2002, s. 2–9.

Salmonowicz S., *Wkład Fundacji do badań nad dziejami konspiracji pomorskiej*, [w:] *Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945: Materiały X sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2000 r.*, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2001, s. 29–38.

Silva rerum: Opera historica, diplomatica et archivistica continens, Andreae Tomczak dedicata, red. W. Chorążyczewski, M. Hlebionek, Toruń–Warszawa 2012.

Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945, t. 1, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, Toruń 1994.

Strzelecka M., *Zbiory Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek" w pracy dydaktycznej i wychowawczej nauczyciela historii*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej, Toruńskie spotkania dydaktyczne*, t. 4, red. S. Roszak, M. Strzelecka, Toruń 2007, s. 114–123.

Tomczak A., *Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu*, „Rocznik Toruński", nr 25, 1998, s. 159–163.

Tomczak A., *Pięć lat Archiwum Pomorskiego Armii Krajowej*, „Archeion", nr 96, 1996, s. 322–324.

Tomczak A., *Udział środowiska toruńskiego w powstaniu Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej*, „Rocznik Toruński", nr 27, 2000, s. 137–152.

Wiśniewska-Drewniak M., *Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek – raport z badania terenowego*, 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5113 [dostęp: 8.03.2018].

Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945: Materiały X sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2000 r., red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2001.

Wstęp, [w:] *Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK", t. 2, red. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, J. Sziling, Toruń 1991, s. 7–11.

Zawacka E., *[Nota do czytelników]*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 2/7, 1990, s. 1–4.

Zawacka E., *Do naszych Czytelników*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 1/6, 1990, s. 1–4.

Zawacka E., *Otwarcie sesji*, [w:] *Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945: Materiały X sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2000 r.*, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2001, s. 13–15.

Zawacka E., *Powstanie ogólnokrajowego Muzeum i Archiwum AK*, „Biuletyn Fundacji Archiwum Pomorskie Armii Krajowej i Klubu Historycznego im. Antoniego Antczaka", nr 1/6, 1990, s. 5–6.

Zawacka E., *Wstęp*, [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, t. 1, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie AK" w Toruniu, t. 5, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, Toruń 1994, s. 9–14.

Zawacka-Wakarecy D., *Dziesięć lat Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu*, [w:] *Wkład archiwów w rozwój badań nad polskim czynem zbrojnym 1939–1945: Materiały X sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 2000 r.*, red. K. Minczykowska, J. Sziling, Toruń 2001, s. 21–27.

Zawacka-Wakarecy D., *Piętnaście lat działalności Fundacji „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek"*, „Biuletyn Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek", nr 2/49, 2005, s. 1–9.

Zawacka-Wakarecy D., *Przedmowa*, [w:] *Informator o zbiorach Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej"*, Biblioteka Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu, t. 30, red. K. Minczykowska, Toruń 2000, s. 7–14.

Rozdział VIII

Archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Archiwum Stowarzyszenia
„Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"
Gdańsk

1B. Skrócony opis projektu

Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" zajmuje się dokumentowaniem historii i teraźniejszości Dolnego Miasta (jednej z dzielnic wchodzących w skład gdańskiego Śródmieścia) oraz szerokimi działaniami na rzecz rewitalizacji Dolnego Miasta i polepszania jego wizerunku. W ramach swojej działalności członkowie Stowarzyszenia m.in. nagrywają wspomnienia o dzielnicy, kolekcjonują kopie zdjęć z rodzinnych albumów, kupują pocztówki i przedwojenne fotografie Dolnego Miasta. Stowarzyszenie opublikowało łącznie sześć subiektywnych przewodników po Dolnym Mieście oraz książkę o historii dzielnicy do 1945 r. Latem

Opowiadacze Historii wcielają się w Lokalnych Przewodników, prowadząc alternatywne spacery po dzielnicy.

1C. Informator

Jacek Górski – prezes Stowarzyszenia, członek grupy Opowiadaczy Historii od 2011 r. (jeszcze sprzed sformalizowania); w jego mieszkaniu przechowywana jest większość archiwum Stowarzyszenia; od urodzenia mieszka na Dolnym Mieście w Gdańsku; w 2016 r. został nagrodzony w plebiscycie „Dziennika Bałtyckiego" tytułem „Osobowości Roku" w kategorii „Działalność społeczna i charytatywna".

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	13.01.2018 r. mieszkanie J. Górskiego na Dolnym Mieście w Gdańsku
Data i miejsce obserwacji	jw.
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	jw. oraz w styczniu 2018 r. – strona WWW Stowarzyszenia i inne źródła internetowe

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatora w lutym 2018 r.

Raport opublikowano w Repozytorium UMK 8.02.2018 r.[1]

W trakcie wizyty otrzymałam od informatora dwa przewodniki po Dolnym Mieście, wydane przez Stowarzyszenie, oraz ulotki promujące działalność Opowiadaczy Historii.

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" – raport z badania terenowego*, 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4912 [dostęp: 22.02.2018].

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku".

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Zasób archiwalny gromadzony przez Opowiadaczy Historii dotyczy szerokiego spektrum zagadnień związanych z Dolnym Miastem w Gdańsku: jego historii, tego, jak obecnie się zmienia, przestrzeni i krajobrazu, architektury, działających na jego terenie instytucji, zakładów i przedsiębiorstw, losów mieszkańców, tradycji i życia codziennego.

2C. Lokalizacja i teren działania

Dolne Miasto to gdańska dzielnica wchodząca administracyjnie w skład Śródmieścia, położona niedaleko historycznego centrum Gdańska. Na jej zabudowę składają się zwłaszcza kamienice pochodzące z XIX i początków XX w. Mimo dużej liczby zabytkowych obiektów i turystycznego potencjału, Dolne Miasto jest odwiedzane przez turystów dużo rzadziej niż nieodległe Główne Miasto.

Po II wojnie światowej dzielnica, którą zamieszkiwali zarówno starzy, jak i nowi mieszkańcy, straciła na znaczeniu, została odsunięta na bok i przez wiele lat była zaniedbywana przez władze samorządowe. Wśród gdańszczan Dolne Miasto bardzo długo cieszyło się złą sławą, postrzegano je jako dzielnicę niebezpieczną, gdzie nie warto się zapuszczać; według Opowiadaczy Historii jest to łatka stara i nieaktualna, a Dolne Miasto ma wiele do zaoferowania.

Coraz modniejsze staje się mieszkanie w zabytkowych kamienicach, wokół dzielnicy powstają nowe osiedla, a samo Dolne Miasto z każdym rokiem zmienia się w ramach prowadzonej przez Urząd Miejski rewitalizacji. W zmieniający się krajobraz Dolnego Miasta oraz polepszanie jego wizerunku wpisują się również działania Opowiadaczy Historii.

2D. Data powstania

Jako grupa nieformalna – 2010 r.

Jako sformalizowane stowarzyszenie – 2013/2014 r. (patrz: sekcja 3 – Początki).

3. Początki

Początki Opowiadaczy Historii związane są z działaniami Referatu Rewitalizacji Urzędu Miejskiego w Gdańsku, w ramach programu rewitalizacji Dolnego Miasta. W 2010 r. ówczesny przedstawiciel urzędu, obecnie członek Stowarzyszenia, podjął się organizacji na Dolnym Mieście cyklu spotkań odczytowo-dyskusyjnych z zaproszonymi gośćmi, mających na celu aktywizację lokalnych mieszkańców w ramach rozwijania tzw. lokalnego patriotyzmu i przywiązania do miejsca zamieszkania. Jednym z celów tych spotkań było również pozyskanie od mieszkańców materiałów związanych z historią dzielnicy, np. wspomnień i fotografii. Mimo ograniczonego optymizmu ze strony władz miejskich i trudnego startu, z czasem na spotkania te zaczęło uczęszczać więcej osób zainteresowanych historią i losami Dolnego Miasta, aby rozmawiać o przeszłości dzielnicy, dzielić się swoimi wspomnieniami, wspólnie oglądać materiały z rodzinnych archiwów. W ten sposób wokół tematu Dolnego Miasta zawiązała się grupa wolontariuszy, która aktywnie zaczęła działać na rzecz tej części Gdańska.

Na tym etapie Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku byli grupą nieformalną. W dalszym ciągu organizowali spotkania, w trakcie których uczestnicy rozmawiali na temat Dolnego Miasta. W tym okresie również rozpoczęli gromadzenie wspomnień mieszkańców oraz kopii zdjęć z rodzinnych albumów, na podstawie których w 2012 r. wydali trzy pierwsze subiektywne przewodniki po Dolnym Mieście (patrz: sekcja 7D).

Dopiero z czasem, pod koniec 2013 r., Opowiadacze podjęli decyzję o formalizacji swojej działalności w ramach stowarzyszenia. Wniosek o rejestrację stowarzyszenia został złożony w grudniu 2013 r., jednak z powodu komplikacji natury formalnej Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" zostało zarejestrowane w KRS w kwietniu 2014 r.

4. Cele istnienia

Ogólnym celem przyświecającym Stowarzyszeniu jest działalność publiczna na rzecz rozwoju Dolnego Miasta oraz całego Gdańska.

Do celów szczegółowych należą zwłaszcza:

- odbudowa i kształtowanie poczucia lokalnego patriotyzmu i tożsamości lokalnej,
- ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego Dolnego Miasta oraz polepszanie wizerunku dzielnicy,
- ożywienie rozwoju życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego, w tym rozwijanie i umacnianie idei społeczeństwa obywatelskiego.

Dla osiągnięcia tych celów Stowarzyszenie podejmuje działania o charakterze kulturalnym, badawczym, popularnonaukowym, edukacyjno-integracyjnym i animacyjnym.

5. Siedziba

Stowarzyszenie nie posiada siedziby.

Od 2017 r. Opowiadacze Historii korzystają z przestrzeni udostępnianej im przez Inkubator Sąsiedzkiej Energii – miejsce służące mieszkańcom Dolnego Miasta, prowadzone przez Fundację Gdańską, Miasto Gdańsk oraz Elektrociepłownię Gdańską.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

- Wywiady

Wywiady gromadzone przez członków Stowarzyszenia mają na celu zebranie i udokumentowanie wspomnień mieszkańców (byłych i obecnych), dotyczących przeszłości Dolnego Miasta. Wywiad jest nagrywany w formacie audio, a następnie transkrybowany przez osobę prowadzącą wywiad. Rozmowa taka trwa zazwyczaj ok. 1–1,5 godz., zdarzały się jednak wywiady trwające zarówno 30 min, jak i 3 godz.

- Kopie fotografii tradycyjnych

Ważną częścią archiwum Opowiadaczy Historii są cyfrowe kopie (skany) tradycyjnych (analogowych) fotografii, pochodzących z rodzinnych albumów mieszkańców Dolnego Miasta. W dużej części są to materiały uzupełniające wywiady z mieszkańcami. Są to fotografie powojenne, przedstawiające Dolne Miasto i życie jego mieszkańców. Opowiadacze zdają sobie sprawę z sentymentalnej wartości tego typu zdjęć, dlatego wykonują ich kopie, z których potem korzystają, a oryginały zwracają właścicielom.

- Fotografie oryginalne tradycyjne

Wśród zbiorów Opowiadaczy Historii znajdują się również przedwojenne fotografie Dolnego Miasta, w tym zdjęcia zrobione w zakładach fotograficznych z tej dzielnicy. Wśród nich wyróżniają się fotografie z zakładu umiejscowionego naprzeciwko koszar wojskowych, przedstawiające nieomal wyłącznie pruskich żołnierzy, prawdopodobnie stacjonujących właśnie w koszarach na Dolnym Mieście (patrz: załącznik nr 1).

Stowarzyszenie dysponuje również zdjęciami pochodzącymi z lat 70. i 80., wykonanymi przez Eugeniusza Kozłowskiego w ramach działalności w Komitecie Osiedlowym „Dolne Miasto – Łąkowa". Fotografie te mają charakter interwencyjny, tj. dokumentują „niedostatki życia" na Dolnym Mieście, z którymi powinni sobie poradzić jego włodarze, np. zagrzybione ściany budynków, dziury w jezdni, niepoprawnie zaparkowane samochody albo dymiące kominy (patrz: załącznik nr 2).

- Fotografie oryginalne cyfrowe

Członkowie Stowarzyszenia wykonują również fotografie natywnie cyfrowe, dokumentujące działalność Opowiadaczy Historii, ale również współczesność Dolnego Miasta i jego mieszkańców (np. życie codzienne, wygląd dzielnicy, burzenie budynków, wydarzenia).

- Pocztówki

Stowarzyszenie kolekcjonuje pocztówki przedstawiające Dolne Miasto i jego okolice, zarówno w wersji bez rękopisu, jak i z rękopisem i obiegiem. Najstarsze pochodzą z ostatniej dekady XIX w., najnowsze z lat 70. wieku XX (patrz: załącznik nr 3).

- Dokumenty pisane

Umownie w ten sposób można nazwać grupę dokumentów, do których zaliczają się koperty i papiery firmowe przedsiębiorstw działających niegdyś na Dolnym Mieście oraz korespondencja (listy i kartki pocztowe) wysyłane przez lub do osób mieszkających na Dolnym Mieście. Najstarsze z nich pochodzą z przedostatniej dekady XIX w. Te najnowsze z XXI w. (patrz: załącznik 4).

- Mapy

Stowarzyszenie posiada niewielki zbiór materiałów kartograficznych przedstawiających Dolne Miasto. Mapy pochodzą z publikacji, które takie mapy zawierają albo stanowią osobne jednostkowe publikacje kartograficzne. Najstarsza mapa pochodzi z końca XIX w., najnowsza z 2017 r.

- Druki ulotne

Stowarzyszenie posiada niewielką liczbę druków ulotnych dokumentujących życie na Dolnym Mieście, m.in. oryginalne opakowania papierosów produkowanych w Danziger Tabak Monopol oraz kompletne albumy z naklejkami dodawanymi do paczek papierosów, katalog firmowy z 1913 r., a także druki dokumentujące współczesność dzielnicy, np. ulotka wyborcza, menu jednej z dolnomiejskich restauracji, folder reklamowy marketu.

- Nagrania działalności

Stowarzyszenie dokumentuje również organizowane przez siebie wykłady i spacery po Dolnym Mieście. Są to nagrania zarówno w wersji audio, jak i wideo.

- Muzealia

Stowarzyszenie posiada kilka obiektów o charakterze muzealnym: puszkę po cukierkach wyprodukowaną prawdopodobnie w latach 30. XX w. w Industrie- & Blechwaren-Werke A.G. (późniejsza Fabryka Opakowań Blaszanych); medal z montowni amerykańskich samochodów Hudsexway (oba przedsiębiorstwa działały na terenie Dolnego Miasta); wieczko od pudełka papierosów lub cygar sprzedawanych na Dolnym Mieście w sklepie braci Wetzel; lornetka C. F. Foth & Co. wyprodukowana na Dolnym Mieście przed II wojną światową; pagon żołnierza ze 128. Gdańskiego Pułku Piechoty.

Stowarzyszenie w swoich działaniach korzysta również z materiałów zgromadzonych dzięki kwerendom w bibliotekach cyfrowych, czyli z artykułów, ogłoszeń i reklam dotyczących Dolnego Miasta publikowanych w gazetach i czasopismach (przed- i powojennych).

Materiały archiwalne gromadzone przez Stowarzyszenie są różnorodne nie tylko pod względem typu dokumentacji, ale również języka; występują języki: polski, niemiecki, angielski, francuski, rosyjski, czeski, fiński, turecki, esperanto, jidysz, a nawet język, którego nie dało się zidentyfikować (być może szyfr).

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób tradycyjny i cyfrowy.

6B. Wielkość zasobu

Stowarzyszenie nie prowadzi ewidencji swoich zbiorów (patrz: sekcja 13A), trudno więc dokładnie ocenić wielkość zasobu archiwalnego. Szacunkowo liczbę posiadanych przez Stowarzyszenie materiałów można ocenić następująco:

- 50–60 wywiadów (audio),
- kilka tysięcy fotografii współczesnych (cyfrowych),
- fotografie tradycyjne w oryginale:
  - ponad 100 fotografii przedwojennych, w tym ok. 50 fotografii z zakładów fotograficznych z Dolnego Miasta,
  - kilkadziesiąt fotografii interwencyjnych Komitetu Osiedlowego z lat 70. i 80.,
- ok. 200 pocztówek,
- ponad tysiąc kopii fotografii tradycyjnych,
- ok. 100 dokumentów papierowych,
- kilka obiektów kartograficznych,
- 60–70 nagrań wykładów i spacerów organizowanych przez Opowiadaczy Historii (audio oraz wideo).

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Fotografie cyfrowe	×
Wideo analogowe	
Wideo cyfrowe	×
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	×
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub video)	
Druki ulotne	×
Książki i czasopisma	×
Muzealia	×

Kopie cyfrowe	
Rękopisy	
Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	
Inne	

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

W grudniu 2016 r. Stowarzyszenie zorganizowało wystawę archiwalnych zdjęć w tramwaju stojącym na rogu ulic Wróblej i Toruńskiej na Dolnym Mieście. W oknach niejeżdżącego po tej dzielnicy już od dekad tramwaju umieszczono dwadzieścia wielkoformatowych reprodukcji archiwalnych fotografii ze zbiorów Opowiadaczy Historii – były to zdjęcia pochodzące od mieszkańców dzielnicy, którzy umożliwili Opowiadaczom wykonanie ich

kopii (patrz: załącznik nr 5). Wystawa była zwieńczeniem projektu pt. „Profesjonalnego dziennikarza ani fotoreportera przy tym nie było". O otwarciu wystawy Jacek Górski pisał następująco:

> Każde zdjęcie wydrukowane w dużym formacie było uroczyście odwracane w kierunku zgromadzonej publiczności, która na żywo komentowała to, co można było na nim zobaczyć, a czasami ze zdziwieniem lub rozbawieniem rozpoznawała na nim siebie albo swoją koleżankę lub najbliższego sąsiada. Niektóre charakterystyczne miejsca zmieniły się nie do poznania. Niektóre cały czas wyglądają jak 30 czy 50 lat temu[2].

Ponieważ wystawa cieszyła się dużym powodzeniem, rok później, w grudniu 2017 r., Stowarzyszenie zorganizowało w tym samym miejscu kolejną, związaną z premierą trzech kolejnych subiektywnych przewodników: po pl. Wałowym, szlakiem fabrycznych kominów i przewodnika kajakowego (patrz: sekcja 7D). Wystawa ponownie składała się z reprodukcji dwudziestu zdjęć pochodzących od mieszkańców Dolnego Miasta i pl. Wałowego, zebranych przez Opowiadaczy Historii w ramach pracy nad przewodnikiem.

W pewnym stopniu charakter miniwystawy (lub raczej pokazu archiwaliów) miała również prezentacja materiałów archiwalnych (i muzealiów) zorganizowana w ramach premiery przewodnika „Dzielnica fabrycznych kominów" (październik 2017 r.). W trakcie spotkania zebrani mieli okazję obejrzeć materiały ze zbiorów Stowarzyszenia prezentowane na stole, zabezpieczone szybą – w ten sposób stworzono swojego rodzaju „gablotę muzealną".

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

W ciągu swojej kilkuletniej działalności Opowiadacze Historii zorganizowali wiele (prawdopodobnie łącznie kilkadziesiąt) różnego rodzaju spotkań, wykładów i spacerów mających na celu poznawanie Dolnego Miasta i jego historii. Przykładowe tematy tego typu spotkań to piece kaflowe na Dolnym

[2] J. Górski, *Czy jest może na sali jakikolwiek fotoreporter lub dziennikarz?*, 17.12.2016 r., http://www.opowiadaczehistorii.pl/czy-jest-moze-na-sali-jakikolwiek-fotoreporter-lub-dziennikarz/ [dostęp: 24.01.2018].

Mieście, historia nazw ulic, kto mieszkał kiedyś na Dolnym Mieście (na podstawie ksiąg adresowych), szpital na Dolnym Mieście, dolnomiejska przyroda, zakłady fotograficzne na Dolnym Mieście, sztuka na Dolnym Mieście. W trakcie tego typu spotkań prelegentami są zarówno członkowie Stowarzyszenia, jak i inne osoby zaproszone przez Opowiadaczy Historii. Takie wykłady (czy też prelekcje) mają zarówno charakter spotkania z ekspertem w danej dziedzinie, jak i walor wspomnieniowy – spotkania z mieszkańcem dzielnicy. Często spotkaniom tym towarzyszą pokazy materiałów archiwalnych.

Ważnym elementem działalności Opowiadaczy Historii jest uczestnictwo w organizowanym przez Instytut Kultury Miejskiej programie Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki. Począwszy od 2014 r. Stowarzyszenie każdego lata oprowadza po Dolnym Mieście grupy wycieczkowe, przeciętnie liczące ok. 15–30 osób. Istotą tych spacerów jest alternatywne podejście do zwiedzania dzielnicy, pokazanie jej przez pryzmat osobistych historii, życia codziennego, lokalnych tradycji i mitów – a więc w inny sposób niż oprowadza się standardowe wycieczki z przewodnikiem. W 2017 r. (od czerwca do września) Opowiadacze Historii oprowadzili po Dolnym Mieście ponad 40 wycieczek, łącznie prawie 1300 osób. Każdy sezon wycieczek poprzedzony jest wiosennymi wykładami na temat historii Dolnego Miasta. W trakcie spacerów Opowiadacze Historii mają ze sobą materiały archiwalne (oryginały i kopie), które pokazują uczestnikom, ubarwiając w ten sposób swoją opowieść (patrz: załącznik nr 6).

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna…

Na przełomie lat 2015/2016 w związku z promocją projektu crowdfundingowego (patrz: sekcja 9 – Finansowanie) Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" zorganizowało konkurs dotyczący Dolnego Miasta. Na stronie internetowej Stowarzyszenia regularnie, w ramach trzech rund, publikowane były zadania konkursowe – część z nich bezpośrednio dotyczyła materiałów z archiwum Opowiadaczy Historii lub służyły one za uzupełnienie pytań (patrz: załącznik nr 7).

W październiku 2016 r. Opowiadacze Historii zorganizowali grę terenową pod nazwą „Śladem Chochlików na Dolnym Mieście". Siedem grup

uczestników miało za zadanie poprawić błędy (chochliki) drukarskie, które pojawiły się w przygotowanych przez organizatorów materiałach – fragmentach książki o historii Dolnego Miasta do 1945 r. (z błędami) oraz odwzorowania materiałów z archiwum Opowiadaczy Historii – fotografii, pocztówek, map, reklam (patrz: załącznik nr 8).

7D. Działalność wydawnicza

Bardzo istotną częścią aktywności Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta jest działalność wydawnicza, wyznaczająca kolejne okresy w istnieniu grupy (była ona podejmowana jeszcze przed sformalizowaniem w ramach Stowarzyszenia).

Pierwszym tego typu działaniem była publikacja trzech subiektywnych przewodników po Dolnym Mieście – *Ludzie stąd*, *Miejsca prawie zapomniane* i *Przyroda nieznana*. Ideą przewodników było przedstawienie tematów związanych z Dolnym Miastem w sposób nieszablonowy, subiektywny – inaczej niż w klasycznych turystycznych przewodnikach. W ramach pracy nad tymi wydawnictwami Opowiadacze Historii najpierw przeszli szkolenie związane z nagrywaniem relacji historii mówionej, a następnie przeprowadzili wywiady wspomnieniowe na temat Dolnego Miasta z jego mieszkańcami, pozyskując również od nich kopie fotografii z rodzinnych albumów. Materiały te, uzupełnione przez kwerendy archiwalne, posłużyły do stworzenia trzech przewodników-broszur, zawierających fragmenty wspomnień oraz archiwalne fotografie (patrz: załącznik nr 9). Przewodniki zostały przetłumaczone na język angielski i niemiecki i, ze względu na duże powodzenie, dwukrotnie dodrukowywane.

W 2017 r. projekt subiektywnych przewodników był kontynuowany – wydano trzy kolejne przewodniki, do których najpierw zbierano wywiady i kopie fotografii. W efekcie powstały wydawnictwa pt. *Plac Wałowy i okolice*, *Dolne Miasto z kajaka* oraz *Dzielnica fabrycznych kominów* (patrz: załącznik nr 10).

Stowarzyszenie wydało także, cieszącą się dużym zainteresowaniem, książkowę o charakterze popularnonaukowym – w czerwcu 2016 r. ukazała się *Historia Dolnego Miasta do 1945 roku* autorstwa Aleksandra Masłowskiego – była to pierwsza publikacja dotycząca dziejów tej dzielnicy. Powstała

dzięki finansowaniu na zasadzie crowdfundingu, a jej istotną częścią są liczne reprodukcje materiałów archiwalnych dokumentujących historię Dolnego Miasta – zwłaszcza pochodzących z zasobu Opowiadaczy Historii. Książka jest pierwszym tomem serii wydawniczej „Biblioteczka Dolnego Miasta". Stowarzyszenie planuje wydawać kolejne tomy; następna pozycja ma dotyczyć powojennej historii dzielnicy. W dalszej perspektywie planowane są monografie konkretnych miejsc, biografie konkretnych osób i szczegółowe opracowania innych tematów dotyczących Dolnego Miasta.

Do działalności wydawniczej można również zaliczyć krótkie artykuły zamieszczone na stronie internetowej Stowarzyszenia, zwłaszcza te zawierające fotografie z Dolnego Miasta wraz ze związanymi z nimi wspomnieniami autora (patrz: załącznik nr 11). Do niektórych tekstów dołączono materiał archiwalny (szczególnie zdjęcia lub pocztówki) z komentarzem na jego temat – powstały one w wyniku szczegółowej kwerendy. Na stronie WWW znajdziemy też artykuły dotyczące konkretnego miejsca lub osoby, uzupełnione materiałami Opowiadaczy Historii. Od 2016 r. Stowarzyszenie publikuje wybrane teksty w tłumaczeniu na język niemiecki.

7E. Inne

Ciekawym wydarzeniem zorganizowanym przez Opowiadaczy Historii w grudniu 2015 r. był „markowany" przejazd tramwajem przez Dolne Miasto. Najpierw uczestnicy doświadczyli tramwajowych scenek, odegranych przez Opowiadaczy Historii w nieczynnym wozie tramwajowym. Następnie w pobliskiej kawiarni odbył się „wyimaginowany spacer" dolnomiejską trasą tramwaju wraz z pokazem archiwalnych zdjęć przedstawiających miejsca, które znajdowały się na tej trasie, czemu towarzyszyło dzielenie się wspomnieniami związanymi z tramwajami na Dolnym Mieście.

Członkowie Stowarzyszenia angażują się również w działalność społeczną i kulturalno-artystyczną, organizując lub uczestnicząc w różnego typu wydarzeniach, takich jak np. Dni Sąsiada, święto ulicy Zielonej, festyn Dolne Miasto Retro, wykonywanie ozdób wielkanocnych i bożonarodzeniowych z mieszkańcami dzielnicy, historyczne performensy.

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

Stowarzyszenie (obecnie liczy ponad 20 członków – około połowa z nich angażuje się we współtworzenie archiwum).

8B. Sposób zarządzania

Stowarzyszenie jest niewielkie, a jego członkowie dobrze się znają; jest autentyczną grupą pasjonatów, zogniskowaną wokół dbania o rozwój i promocję Dolnego Miasta. Dopiero z czasem grupa ta zdecydowała się na formalizację swojej działalności w ramach rejestrowanego stowarzyszenia.

8C. Instytucje współpracujące

Kierunki współpracy Opowiadaczy Historii:

- lokalna współpraca na Dolnym Mieście – z innymi organizacjami pozarządowymi, szkołami, restauracjami i kawiarniami, dolnomiejskimi placówkami społecznymi (Centrum Reduta, Instytut Sąsiedzkiej Energii),
- organizacje pozarządowe działające w innych dzielnicach Gdańska o podobnym do Opowiadaczy Historii profilu (Biskupia Górka, Wrzeszcz, Orunia, Nowy Port),
- inne podmioty działające na terenie Gdańska, np. Instytut Kultury Miejskiej, Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, Archiwum Państwowe w Gdańsku, Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział w Gdańsku, Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność",
- gdańscy pasjonaci lokalnej historii z innych dzielnic.

9. Finansowanie

Podstawową formą finansowania działań Opowiadaczy Historii są dotacje z instytucji publicznych, zwłaszcza Urzędu Miejskiego w Gdańsku (fundusze na rewitalizację), Instytutu Kultury Miejskiej (placówki podległej UM), Muzeum Historii Polski, a także Fundacji Gdańskiej.

Wydanie książki *Historia Dolnego Miasta do 1945 roku* została sfinansowana przez akcję crowdfundingową na portalu www.wspolnyprojekt.pl (akcja trwała od początku grudnia 2015 r. do końca lutego 2016 r.) oraz, częściowo, przez sponsorów – prywatne przedsiębiorstwa. Wcześniej Opowiadacze Historii trzykrotnie składali wnioski do instytucji publicznych o sfinansowanie projektu, ale bez powodzenia. Crowdfundig okazał się sukcesem – w ciągu trzech miesięcy zebrano ponad 150% zakładanej kwoty. Środki gromadzone przez Stowarzyszenie w ramach sprzedaży książki mają zostać przeznaczone na publikację kolejnej pozycji w serii.

Drobne wydatki Stowarzyszenie finansuje ze składek członkowskich.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

10A. Liczba osób zaangażowanych

Stowarzyszenie liczy ponad 20 członków, jednak tylko około połowa jest zaangażowana w uzupełnianie archiwum. Pozostałe, drobne czynności związane z prowadzeniem archiwum wykonuje prezes Stowarzyszenia, J. Górski.

10B. Pełnione funkcje

Brak podziału na funkcje – archiwum zajmuje się jedna osoba.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	
Umowa cywilno-prawna	×
Praktyki	
Staż	
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Brak.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Uzupełnianiem archiwum Opowiadaczy Historii zajmuje się mniej więcej połowa członków Stowarzyszenia (ca. 10 osób).

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Opowiadacze Historii docierają do osób, z którymi przeprowadzają wywiady dotyczące wspomnień o Dolnym Mieście, dzięki osobistym kontaktom (sąsiedzi, znajomi). Zdarzały się także relacje nawiązane przez fanpage'a Stowarzyszenia w serwisie Facebook. Jacek Górski docierał też do potencjalnych rozmówców (i ofiarodawców fotografii), przeglądając książki telefoniczne i dzwoniąc na numery z adresem z Dolnego Miasta (co dało wynik w postaci kilku wywiadów).

Pracując nad przewodnikiem po placu Wałowym, Jacek Górski zastosował inną technikę docierania do potencjalnych darczyńców i uczestników wywiadów. Ponieważ pl. Wałowy znajduje się poza Dolnym Miastem, więc Opowiadacze Historii nie mają tam znajomych, sąsiadów czy kolegów ze szkoły. Górski przeprowadził więc kwerendę w powojennej prasie dostępnej w bibliotekach cyfrowych, odnajdując artykuły oraz liczne ogłoszenia drobne z adresami w okolicach pl. Wałowego, pochodzące z okresu od końca lat 40. do końca lat 80. Uszeregowawszy je według ulic podanych w ogłoszeniu, udał się pod wymienione adresy – wiele budynków już nie istniało lub były niezamieszkane; w niektórych miejscach mieszkały osoby związane z tą okolicą od niedawna. W kilku przypadkach jednak udało się odnaleźć starsze osoby chętne do udzielenia wywiadu i przekazania zdjęć do skopiowania – choć nie były to osoby, które wiedziały cokolwiek na temat tych ogłoszeń, a kontakt z nimi był efektem poszukiwania informacji na temat ogłoszeniodawcy. W jednym tylko przypadku udało się dopisać ciąg dalszy do ogłoszenia sprzed kilkudziesięciu lat (chodziło o sprzedaż motocykla marki „Junak", a anons pochodził z 1961 r.) i przeprowadzić wywiad z synem ogłoszeniodawcy:

> …Pamiętam to ogłoszenie. To był pierwszy typ Junaka. Z takimi okrągłymi lampami. Ojciec go kupił na talony i do tego na raty. 25 tysięcy kosztował. Jak mały byłem, to z przodu siedziałem i jeździłem z ojcem. Na baku jeszcze taka kratka była. Można się było trzymać. Po ten motocykl przyjechał kupiec z Przywidza. Pamiętam tę chwilę, jak go ojciec sprzedawał. A my potem mieliśmy syrenkę. […][3]

Opowiadacze Historii próbowali także nawiązać kontakty z potencjalnymi darczyńcami, publikując ogłoszenia w lokalnej gazecie oraz rozdając ulotki w trakcie zabawy Dolne Miasto Retro – akcje te nie przyniosły jednak spodziewanych efektów.

Członkowie Stowarzyszenia stosują również tzw. metodę śnieżnej kuli: na koniec wywiadu proszą o polecenie kolejnej osoby, z którą mogliby porozmawiać oraz o pośrednictwo w kontakcie z nią.

Rozmowy te odbywają się w domu świadka historii lub w domu osoby przeprowadzającej wywiad, a także w trakcie spaceru po Dolnym Mieście – wtedy rozmowie towarzyszy pokazywanie konkretnych miejsc związanych ze wspomnieniami. Zdarzały się także wywiady w formie telefonicznej – np. w sytuacji, gdy rozmówca mieszkał daleko od Gdańska lub miał problemy zdrowotne.

Wywiady są nagrywane w formacie audio i towarzyszy im prośba o umożliwienie wykonania kopii fotografii przedstawiających Dolne Miasto (lub ofiarodawca samodzielnie wykonuje kopie). Prowadzone są według ogólnego scenariusza zawierającego tematy, które opowiadacz/-ka planuje poruszyć w trakcie rozmowy (tematyka związana jest z życiem konkretnego rozmówcy, zależy więc zwłaszcza od tego, gdzie i w jakim okresie mieszkał i pracował). W trakcie rozmowy nie obowiązują ścisłe procedury, a jej przebieg zależy w dużej mierze od osoby udzielającej wywiadu.

Ponadto członkowie Stowarzyszenia (zwłaszcza prezes, J. Górski) zajmują się pozyskiwaniem materiałów kupując je w serwisach internetowych (pocztówki, fotografie, dokumenty pisane).

---

[3] J. Górski, *Junak z placu Wałowego* [fragment wywiadu z Edwardem Strzałkowskim], 25.07.2017 r., http://www.opowiadaczehistorii.pl/junak-z-placu-walowego/ [dostęp: 25.01.2018 r.].

Opowiadacze Historii zasilają też swoje archiwum, robiąc cyfrowe zdjęcia współczesnego Dolnego Miasta (w tym z niedostępnych powszechnie punktów widokowych, jak dachy i dźwigi budowlane) oraz nagrywając organizowane przez Stowarzyszenie spotkania, spacery i wykłady (w tym spotkania wspomnieniowe z osobami pamiętającymi Dolne Miasto sprzed lat).

Rzadko zdarza się, że do archiwum Opowiadaczy Historii ktoś przekazuje oryginały materiałów archiwalnych (np. zamiast wyrzucenia ich na śmietnik).

11C. Rejestracja wpływów

Nie rejestruje się wszystkich materiałów włączanych do archiwum Opowiadaczy Historii, a wyłącznie wywiady; Stowarzyszenia posiada ich spis (patrz: sekcja 13A – Pomoce informacyjno-ewidencyjne).

11D. Selekcja materiałów

Opowiadacze Historii chętnie nagrywają wywiad z każdym, kto ma jakiekolwiek wspomnienia związane z Dolnym Miastem. Najlepiej, aby były to osoby blisko związane z dzielnicą – mieszkające tu, pracujące, uczące się czy odbywające służbę wojskową, ale w kręgu zainteresowań są również rozmówcy, którzy Dolne Miasto tylko wizytowali (lub wizytują) – najważniejsza jest chęć rozmowy ze strony osoby udzielającej wywiadu.

W przypadku tworzenia cyfrowych kopii zdjęć z rodzinnych albumów również stosowane jest kryterium zgodności z tematem archiwum – o ile to możliwe, kopiowane są wszystkie zdjęcia dotyczące Dolnego Miasta użyczane przez ich właścicieli; czasem Opowiadacze Historii, przeglądając albumy wraz z rozmówcami, sami zauważają, że niektóre ze zdjęć były robione na Dolnym Mieście.

W przypadku zakupów, oprócz kryterium tematycznego, stosowane jest również kryterium cenowe i jakościowe.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

Do archiwum jako oryginały wpływają wywiady (źródła wywołane) oraz kupione fotografie, pocztówki i dokumenty pisane.

Fotografie od mieszkańców Dolnego Miasta są kopiami cyfrowymi wykonywanymi przez samych właścicieli zdjęć lub przez Opowiadaczy Historii po wypożyczeniu im materiałów; po wykonaniu skanów, zdjęcia wracają do rodzinnych albumów.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	×
Depozyt	
Wypożyczenie	
Inne	× wywiady – źródło wywołane fotografie – wykonanie kopii kupno (fotografie, pocztówki, dokumenty papierowe)

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

Fizyczne materiały archiwalne Opowiadaczy Historii są przechowywane w prywatnym mieszkaniu J. Górskiego, w kamienicy na Dolnym Mieście. Nie ma specjalnie wydzielonej przestrzeni dla archiwum – jest ono przechowywane w prywatnej bibliotece J. Górskiego, w pokoju „redakcyjnym".

12A. Warunki magazynowe

Nie dotyczy.

12B. Sprzęt i wyposażenie

Materiały cyfrowe przechowywane są na dyskach komputerów osobistych członków Stowarzyszenia.

Materiały fizyczne przechowywane są w zwykłych albumach zdjęciowych, tekturowych pudełkach, kopertach, a pocztówki – w albumach służących kolekcjonowaniu pocztówek (patrz: załączniki 3 oraz 12).

12C. Dodatkowe uwagi

Brak.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

Opracowanie zasobu w archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" jest szczątkowe i polega właściwie wyłącznie na wykonaniu krótkiego opisu wywiadu (patrz: sekcja 13A – Pomoce informacyjno-ewidencyjne). Elementem sporządzania opisu do wywiadów jest również nagrywanie na początku lub końcu wywiadu jego „metryczki", czyli informacji o tym, kto go nagrywa, kto go udziela, daty oraz miejsca i okoliczności wywiadu (np. jak zainicjowano kontakt). Po spotkaniu rozmowa jest transkrybowana przez osobę, która ją przeprowadzała.

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

Archiwum Opowiadaczy Historii nie jest zewidencjonowane, poza wywiadami, do których Stowarzyszenie prowadzi elektroniczny spis zawierający następujące informacje: osoba przeprowadzająca wywiad, data wywiadu, osoba udzielająca wywiadu, czas trwania nagrania oraz nazwa pliku.

Przez krótki czas Opowiadacze Historii prowadzili w arkuszu kalkulacyjnym komputerowy katalog posiadanych fotografii, zawierający imię i nazwisko darczyńcy, opis zdjęcia, datę wykonania (o ile możliwe było jej ustalenie) oraz słowa kluczowe. W katalogu umieszczono opis ok. 200–300 zdjęć, jednak z czasem (ok. dwa do trzech lat temu) zarzucono jego prowadzenie (ze względu na czasochłonność procesu opisywania zdjęć); obecnie katalog nie jest używany.

Stowarzyszenie prowadzi także spis wykładów wygłoszonych przez zaproszonych gości.

Pozostałe materiały nie są w żaden sposób ewidencjonowane czy inwentaryzowane. Archiwum jest jeszcze na tyle niewielkie, że prezes Stowarzyszenia dokładnie orientuje się w posiadanym zasobie, a wykonanie wstecz ewidencji całości posiadanych materiałów byłoby bardzo pracochłonne, choć, według informatora, mogłoby być przydatne. W członkach Stowarzyszenia coraz bardziej dojrzewa myśl, aby zacząć ewidencjonować kolejne części archiwum.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Informacyjnie archiwum Opowiadaczy Historii nie jest podzielone na części, ponieważ nie ma opisu archiwalnego dla całości materiałów. Jednak w związku ze sposobami przechowywania oraz podziałem dokonywanym przez informatora można przyjąć, że *umownie* wydzielają się następujące części:

- wywiady,
- fotografie powojenne:
  - kopie wykonane ze zdjęć z rodzinnych albumów mieszkańców Dolnego Miasta,
  - bieżąca kronika zdjęciowa (oryginały cyfrowe),
- fotografie przedwojenne (oryginały):
  - pochodzące z zakładów fotograficznych z Dolnego Miasta,
  - pozostałe,
- pocztówki (oryginały),
- druki ulotne (opakowania, naklejki, ulotki),
- dokumenty papierowe:
  - korespondencja,
  - papiery i koperty firmowe,
  - dokumentacja kartograficzna,
- materiały biblioteczne (kopie):
  - artykuły i ogłoszenia dotyczące Dolnego Miasta,
  - materiały reklamowe,
- muzealia.

13C. Sposób sygnowania materiałów

Materiały nie są sygnowane.

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

Nie dotyczy.

13E. System informacyjny

Właściwie brak (tylko jeden element – prosty spis wywiadów).

13F. Dodatkowe uwagi

Brak.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Mimo że Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" nie dysponuje własną siedzibą, to jego członkowie starają się udostępniać posiadane przez Stowarzyszenie materiały archiwalne (i ich kopie) wszystkim zainteresowanym.

Stowarzyszenie jest już znane w Gdańsku i poza nim ze swojej działalności związanej z Dolnym Miastem (również tej o charakterze archiwalnym), więc jeśli ktoś poszukuje historycznych źródeł na temat Dolnego Miasta, to często jest kierowany właśnie do Opowiadaczy Historii. Jeśli ktoś zgłasza się do Stowarzyszenia w sprawie dostępu do jakichś materiałów, to Opowiadacze Historii (o ile posiadają dany dokument) z chęcią go udostępniają – jako kopię wysłaną elektronicznie lub w oryginale (w domu prezesa, gdzie przechowywane jest archiwum, lub w Inkubatorze Sąsiedzkiej Energii).

Materiały udostępniane są również przez stronę internetową Opowiadaczy Historii – nie zawiera ona jednak dużej liczby skanów materiałów archiwalnych publikowanych dla samego faktu zapewnienia im szerokiego dostępu. Na stronie WWW umieszczane są skany fotografii, pocztówek i dokumentów papierowych oraz materiały z prasy (zwłaszcza ogłoszenia i reklamy) – zawsze jako ilustracja do pewnej treści – artykułu zawierającego

wspomnienia, tekstu na temat historii miejsca lub osoby, czy też artykułu w ramach serii „Historia jednego zdjęcia". Materiały te są przeszukiwalne wyłącznie przez ogólną wyszukiwarkę treści na stronie WWW.

Materiały z archiwum Stowarzyszenia publikowane online są opatrzone logo Opowiadaczy Historii w celu zabezpieczenia ich przed kradzieżą (patrz: załącznik nr 13).

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	×

14B. Kwerendy archiwalne

Opowiadacze Historii odpowiadają na pytania na temat tego, czy posiadają materiały do jakiegoś tematu lub mają wiedzę, gdzie takich materiałów można poszukiwać. Zazwyczaj takie zapytania mają formę korespondencji elektronicznej, są niesformalizowane i nieodpłatne.

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Stowarzyszenie nie dysponuje siedzibą, a więc i pracownią naukową oraz regularnymi godzinami udostępniania zasobu archiwum. Również online umieszczonych jest stosunkowo niewiele materiałów archiwalnych, a ich przeszukiwanie jest utrudnione (łatwiejsze do zastosowania są słowa kluczowe, o ile zostały użyte w treści artykułów; trudniejsze może być zastosowanie np. wyszukiwania ze względu na daty powstania dokumentów – chyba że szukamy konkretnej daty; wtedy, o ile została ona zidentyfikowana przez Opowiadaczy Historii, widnieć będzie w treści artykułu).

Jednocześnie Opowiadacze Historii są bardzo otwarci na udostępnianie swojego archiwum i chętnie spotykają się z użytkownikami, aby pokazać im oryginały lub wysyłają kopie (skany) pocztą elektroniczną.

14D. Liczba użytkowników

Około jeden w miesiącu.

14E. Rodzaje użytkowników

Uczniowie, studenci, pasjonaci historii Gdańska i Dolnego Miasta, osoby odnawiające kamienice i poszukujące jej historycznych wizerunków, nauczyciele, osoby szukające informacji o swoich bliskich lub sąsiadach, dziennikarze piszący artykuły prasowe, urzędnicy.

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Brak.

15. Problemy

Opowiadacze Historii nie mają wielu problemów związanych z prowadzeniem archiwum, które jest niewielkie, przechowywane w prywatnym domu prezesa i w takiej formie nie generuje obecnie wielu wyzwań.

Jacek Górski jako problem wskazał niewystarczającą ilość czasu członków Stowarzyszenia na pracę z archiwaliami – badanie, odkrywanie ich historii oraz opowieści, które się za nimi kryją, a których jeszcze wiele jest do poznania – na co jednak nie pozwalają osobiste ograniczenia czasowe. Niekiedy w tych badaniach przydałaby się pomoc osoby z zewnątrz – przede wszystkim przy materiałach w języku niemieckim.

Pewną pomocą dla Opowiadaczy Historii byłoby sporządzenie przynajmniej podstawowej ewidencji posiadanych materiałów, co przydałoby się zwłaszcza w kontekście przygotowywania artykułów na podstawie źródeł archiwalnych – np. tekstów publikowanych z tą samą datą dzienną, co data na pocztówce z zasobu Opowiadaczy Historii. Przeszukiwanie materiałów z myślą o takim zastosowaniu byłoby ułatwione, jeśli archiwum posiadałoby spis wszystkich dokumentów.

Jako swojego rodzaju niedogodność J. Górski wymienił sytuacje, gdy Stowarzyszenie otrzymywało dofinansowania z instytucji publicznych (na różnego

typu działania, niekoniecznie związane z archiwaliami) w mniejszej kwocie niż wnioskowało, ale przy jednoczesnym pozostawieniu kształtu projektu zaproponowanego przy wyższym budżecie.

16. Plany na przyszłość

Plany na najbliższą przyszłość Opowiadaczy Historii związane są przede wszystkim z rozwijaniem lub kontynuowaniem dotychczas podejmowanych działań: kolejny rok oprowadzania wycieczek jako Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki; wydanie drugiej książki z serii „Biblioteczka Dolnego Miasta" – o powojennej historii dzielnicy; wydanie trzech ostatnich subiektywnych przewodników po Dolnym Mieście w języku angielskim i niemieckim; publikacja *Historii Dolnego Miasta do 1945 roku* w wersji elektronicznej; powrót do projektu dotyczącego dolnomiejskich pieców kaflowych; dalsze gromadzenie wywiadów i fotografii od mieszkańców dzielnicy oraz kolekcjonowanie innych materiałów o Dolnym Mieście.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Zgodnie ze statutem Stowarzyszenia

> Pozostały po likwidacji majątek Stowarzyszenia zostanie podzielony zgodnie z uchwałą Walnego Zgromadzenia. W przypadku niepodjęcia takiej uchwały majątek Stowarzyszenia przechodzi na rzecz organizacji o zbliżonych celach statutowych[4].

Członkowie Stowarzyszenia obecnie nie zakładają jego likwidacji w przyszłości, nie są również w stanie wskazać, jaka organizacja miałaby przejąć archiwum.

[4] *Statut Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"*, § 25, ust. 3, http://www.opowiadaczehistorii.pl/statut/ [dostęp: 21.01.2018].

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Stowarzyszenie nie działa w ogólnopolskim ruchu archiwów społecznych, inicjowanym przez Fundację Ośrodka KARTA. Należy jednak do społeczności tworzącej się wokół Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział w Gdańsku i Fundacji im. Stanisława Flisa „Archiwa Pomorskie". W ramach tej współpracy Opowiadacze Historii uczestniczyli w warsztatach i konferencjach na temat archiwów społecznych (na tych ostatnich również jako prelegenci).

Wcześniej jednak nie definiowali się jako archiwum społeczne:

> […] *od samego początku, jak tam trafiłem, to ja nie wiedziałem, że jestem archiwistą. Nie ma co ukrywać. Zbieracz, kolekcjoner… To się okazało, że ja jestem archiwistą. Do tego jestem archiwistą społecznym. To jest bardzo ciekawe określenie.*
> *Czyli poznaliście je dopiero jak się SAP do was odezwało?*
> *Tak*[5].

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Archiwum Opowiadaczy Historii stanowi szczególną wartość dla badaczy dziejów lokalnych – Dolnego Miasta i Gdańska (zarówno amatorów, jak i profesjonalistów); posiada wiele niepublikowanych, oryginalnych materiałów zawierających informacje do tej pory nieznane. Wspomnienia i fotografie dokumentują zwłaszcza życie codzienne, tradycje i lokalne mity, architekturę, atmosferę na Dolnym Mieście – wielu osobom te tematy mogą wydawać się nieważne, nie mają bowiem związku z „wielką" historią polityczną, prezentują codzienne lub niecodzienne historie zwykłych ludzi, a nie ważne dla całego kraju decyzje wybitnych postaci i instytucji. Materiały te mogą jednak mieć ogromne znaczenie dla badaczy historii lokalnej,

[5] J. Górski, *Wywiad nt. archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Gdańsk, 13.01.2018, Archiwum prywatne MWD.

historii społecznej, życia codziennego, pasjonatów Gdańska i Dolnego Miasta, jak również etnologów, socjologów czy kulturoznawców.

Ważnym aspektem związanym z działalnością archiwalną Opowiadaczy Historii jest skupianie wiedzy lokalnej w miejscu, którego ona dotyczy, do którego należy – przywrócenie ich Dolnemu Miastu (niektóre dokumenty kupowane przez Opowiadaczy pochodzą z zagranicznych serwisów komercyjnych).

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Aktywność Opowiadaczy Historii, w znacznej części zogniskowana wokół działań związanych z materiałami archiwalnymi, ma duży wpływ na lokalną społeczność, mieszkańców Dolnego Miasta – można tak wnioskować m.in. na podstawie liczby osób angażujących się w te działania i biorących udział w różnego typu spotkaniach oraz popularności wydawnictw Opowiadaczy Historii.

Ponadto Opowiadacze Historii znani są również w środowisku lokalnych pasjonatów historii Gdańska i jego dzielnic oraz kolekcjonerów archiwaliów – są częścią tego środowiska i aktywnie w nim działają.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Działalność Opowiadaczy Historii nastawiona na dobro Dolnego Miasta, doświadczanie lokalnej, codziennej przeszłości, jest również nowoczesna (crowdfunding, strona internetowa, obecność w mediach społecznościowych) i skuteczna – przybliża mieszkańców Dolnego Miasta do historii ich dzielnicy (przez publikowane archiwalia i artykuły, organizowane wykłady i spacery), jednocześnie promując ją na zewnątrz. W tym aspekcie Opowiadacze Historii mogą mieć pozytywny wpływ na wizerunek archiwów społecznych czy szerzej – organizacji trzeciego sektora, zajmujących się lokalną historią i dziedzictwem. Jednocześnie działalność Opowiadaczy Historii i zbierane przez nich materiały archiwalne na tyle różnią się od tych obecnych w innych typach archiwów historycznych (np. archiwach państwowych), że prawdopodobnie nie mają wpływu na ogólny wizerunek instytucjonalnych archiwów.

18D. Stabilność projektu

Archiwum Opowiadaczy Historii odznacza się umiarkowaną stabilnością ze względu na zapis w statucie stanowiący o możliwości podziału majątku Stowarzyszenia (w tym jego archiwum) oraz ze względu na płynną granicę między archiwum należącym do Stowarzyszenia a materiałami należącymi do poszczególnych jego członków.

18E. Inne

Brak.

19. Archiwum jako emocje i doświadczenie

Bardzo ciekawym wątkiem, który z dużą mocą pojawił się w trakcie wywiadu z J. Górskim, było doświadczanie emocjonalnych aspektów związanych z dokumentowaniem przeszłości oraz jego efektami.

Tak J. Górski mówił o jednym z pierwszych spotkań Opowiadaczy Historii, na które przyniósł fotografie interwencyjne p. Kozłowskiego z okresu PRL-u, przedstawiające Dolne Miasto (patrz: sekcja 6 – Charakterystyka zasobu archiwalnego):

> *No i ja wyciągnąłem ten pakiecik tych zdjęć, zaczęliśmy je oglądać i wtedy pierwszy raz podczas oglądania tych zdjęć uczestniczyłem w takim procesie, sposobie reagowania na tego typu zdjęcia. Potem jako Opowiadacze to już wielokrotnie to przeżywaliśmy. To było coś na zasadzie: ojejku, pamiętam to! ojejku, a tutaj moja ciocia mieszkała! ojejku, to tutaj jeszcze jeździł tramwaj! Ja tak siedziałem z boku i pokazywałem te zdjęcia, i tak było mi… tak inaczej trochę, fajnie. Okazuje się, że ludzie mają mnóstwo wspomnień związanych z takimi zdjęciami, które, tak jak powiedziałem, były robione wcale nie w ten sposób, żeby wywoływać takie reakcje. I to też było fajne, ja się cieszyłem, że mogę tym ludziom trochę takich miejsc pokazywać, podobały mi się te ich reakcje, podobało mi się ich podejście do tego. Potem oglądałem inne zdjęcia i było podobnie: o, tutaj ten sklep, którego nie ma; o, tutaj, to drzewo, i tak dalej… No i potem tak się złożyło, że zacząłem uczęszczać na te spotkania*[6].

[6] Tamże.

Prezes Stowarzyszenia wspominał również o pozytywnych reakcjach społeczności na opublikowane przez Opowiadaczy Historii subiektywne przewodniki po Dolnym Mieście oraz odbiór tych reakcji przez samych Opowiadaczy:

> *A ponieważ to był okres grudniowy [gdy opublikowano przewodniki], to po Nowym Roku zaczęły do nas docierać informacje, że ci ludzie oglądali te mapy w święta, we wspólnym gronie, bo jak to w święta – zbiera się większa rodzina. I zamiast oglądać „Kevina samego w domu", oni otwierali te mapy, oglądali te stare zdjęcia, czytali te wspomnienia. Czasami było to wspomnienie sąsiadki, nauczycielki, czasami osoby zupełnie nieznanej, ale o miejscu, które oni dokładnie znali. I do nas docierały takie informacje, że: wiecie, jak siedzieliśmy w domu przez dwie godziny, matka się wzruszyła, babcia… drżała cała, kiedy czytaliśmy jej to. Człowiek nie zdawał sobie sprawy, że akurat to ma takie przełożenie. Potem gdzieś ktoś na Facebooku skomentował. Potem ktoś pytał, gdzie można te przewodniki dostać, bo sąsiadka ma, a ja nie mam. Takie to były komentarze, które [sprawiały, że] nam robiło się miło*[7].

Kolejnym wątkiem związanym z tworzeniem archiwum, o którym można opowiadać w kontekście emocji i doświadczeń, jest nagrywanie wspomnień, w tym również – przyjmowanie odmów udzielenia wywiadu:

> *Myślę, że każdy z nas doskonale pamięta pierwszy wywiad, który zrobił. Każdy z nas pamięta, jakie to wywoływało różnego rodzaju emocje, jak to się rozpoczynało, jak to się kończyło… Każdy z nas ma też doświadczenia dotyczące tego, że czasami te osoby, na które się najbardziej liczyło w temacie takiego wywiadu odmawiały. Jesteśmy już teraz na to stuprocentowo przygotowani. Ale kiedy zaczynaliśmy, to uważaliśmy, że każda osoba, do której się zgłosimy od razu powie nam: tak, jak najbardziej, chodź, usiądź, pokażę ci swoje zdjęcia, opowiem ci o tym i o tamtym… A potem się okazywało, że na przykład jedna osoba mówiła: wiesz, ale to jest przeszłość, to po co o tym rozmawiać? Ja obiecałam, że wezmę w tym udział, ale po namyśle*

[7] Tamże.

> *stwierdziłam, że nie. No i moja koleżanka [Opowiadaczka], pamiętam, że bardzo to przeżywała*[8].

W kontekście nagrywania wywiadów J. Górski poruszył również wątek śmierci osób dzielących się z Opowiadaczami swoimi historiami lub tych, do których członkowie Stowarzyszenia nie zdążyli dotrzeć:

> *Jeszcze jedna rzecz, która nam się w trakcie tych wywiadów pojawiła, mojej koleżance; wtedy to do nas bardzo mocno dotarło. Moja koleżanka robiła wtedy w sprawie tych map wywiad z jedną panią, on się ukazał w przewodniku i potem chyba rok później, przechodząc obok kościoła, przeczytałem klepsydrę [tej pani]. […] I to był wtedy taki pierwszy sygnał, że czasami przy tego typu pomysłach bardzo ważne jest zrealizowanie ich w odpowiednim czasie. To jest logiczne, ale to dopiero dociera do nas w takich momentach… Gdyby koleżanka w tym momencie chciała zrobić ten wywiad, to byłoby już za późno. To są też rzeczy, które pojawiają się, gdy rozmawiamy z kimś. Ktoś mówi: wie pan, moja mama – to była kopalnia wiedzy! Trzy lata temu gdyby pan przyszedł, to ona jeszcze żyła, ona by panu mnóstwo rzeczy powiedziała, ale dwa lata temu zmarła*[9].

Jacek Górski wspominał również o przypadkach odnajdywania i odnawiania rodzinnych kontaktów, które były efektem ubocznym działalności Opowiadaczy Historii, związanej z pozyskiwaniem wywiadów oraz prezentowaniem archiwalnych zdjęć na spotkaniach.

---

[8] Tamże.

[9] Tamże.

Załączniki

Spis załączników

1. Archiwum Opowiadaczy Historii, fotografia żołnierza z 1910 r. wykonana w atelier Fritza Krausego przy Weidengasse (obecna ul. Łąkowa) w Gdańsku.
2. Archiwum Opowiadaczy Historii, fotografie interwencyjne w ramach działalności Komitetu Osiedlowego „Dolne Miasto – Łąkowa", fot. E. Kozłowski, ok. 1970–1980.
3. Archiwum Opowiadaczy Historii, album z pocztówkami prezentowany przez J. Górskiego, fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
4. Archiwum Opowiadaczy Historii, segregator z dokumentami papierowymi, fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
5. Wystawa w tramwaju stojącym na Dolnym Mieście, zorganizowana przez Opowiadaczy Historii, 15.12.2017 r., fot. J. Górski; źródło: J. Górski, *Trzy subiektywne przewodniki po Dolnym Mieście – finał z 15 grudnia 2017 roku*, 30.12.2017 r., http://www.opowiadaczehistorii.pl/trzy-subiektywne-przewodniki-po-dolnym-miescie-final-z-15-grudnia-2017-roku/ [dostęp: 28.01.2018].
6. Spacer w ramach projektu Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki prowadzony przez J. Górskiego, 3.07.2014, fot. E. Woroniecka, materiał otrzymany dzięki uprzejmości J. Górskiego.
7. Zadanie konkursowe zilustrowane wizerunkiem koperty pochodzącej z archiwum Opowiadaczy Historii – materiał użyty w trakcie konkursu wiedzy o Dolnym Mieście, zorganizowanego przez Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"; źródło: http://www.opowiadaczehistorii.pl/runda-i-zadanie-005-ibw/ [dostęp: 28.01.2018].
8. Kartka z książki o historii Dolnego Miasta zawierająca chochlik drukarski i odwzorowanie fotografii z zasobu Opowiadaczy Historii – materiał użyty w trakcie gry terenowej „Śladem Chochlików na Dolnym

Mieście", zorganizowanej w październiku 2016 r. przez Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"; źródło: http://www.opowiadaczehistorii.pl/wp-content/uploads/2015/04/Kartki_z_ksiazki.docx [dostęp: 28.01.2018].

9. Fragment *Subiektywnego Przewodnika po Dolnym Mieście w Gdańsku. Ludzie stąd*, Gdańsk 2012; źródło: http://www.opowiadaczehistorii.pl/wp-content/uploads/2015/05/Subiektywny_przewodnik_po_Dolnym_Miescie_Ludzie.pdf [dostęp: 28.01.2018].
10. Fragment przewodnika *Dolne Miasto z Kajaka*, Gdańsk 2017; materiał otrzymany dzięki uprzejmości J. Górskiego.
11. Artykuł na stronie internetowej Opowiadaczy Historii, prezentujący wspomnienia autorki i zdjęcie z jej rodzinnego albumu; źródło: E. Woroniecka, *Spacer*, http://www.opowiadaczehistorii.pl/spacer/ [dostęp: 28.01.2018].
12. Archiwum Opowiadaczy Historii, album ze zdjęciami, fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
13. Pocztówka przedstawiająca Basztę Białą, umieszczona na stronie internetowej Opowiadaczy Historii; źródło: J. Górski, *Baszta Biała na pocztówkach* (część I), 31.05.2017 r., http://www.opowiadaczehistorii.pl/baszta-biala-na-pocztowkach-czesc-i/ [dostęp: 28.01.2018].
14. Bibliografia.

Załącznik nr 1

Archiwum Opowiadaczy Historii, fotografia żołnierza z 1910 r. wykonana w atelier Fritza Krausego przy Weidengasse (obecna ul. Łąkowa) w Gdańsku

Załącznik nr 2

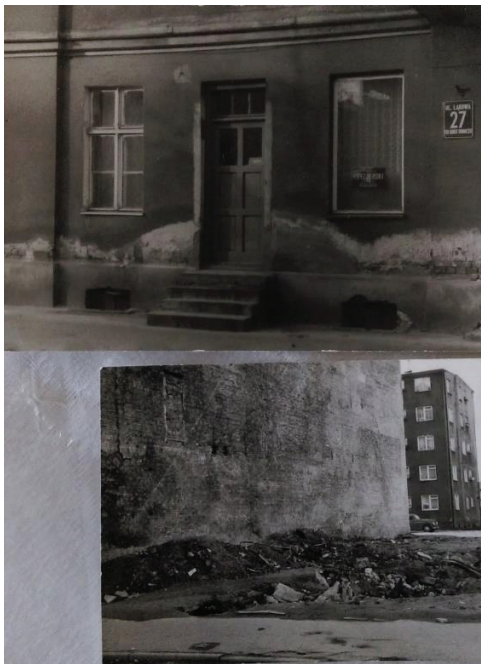

Archiwum Opowiadaczy Historii, fotografie interwencyjne w ramach działalności Komitetu Osiedlowego „Dolne Miasto – Łąkowa", fot. E. Kozłowski, ok. 1970–1980

Załącznik nr 3

Archiwum Opowiadaczy Historii, album z pocztówkami prezentowany przez J. Górskiego, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 4

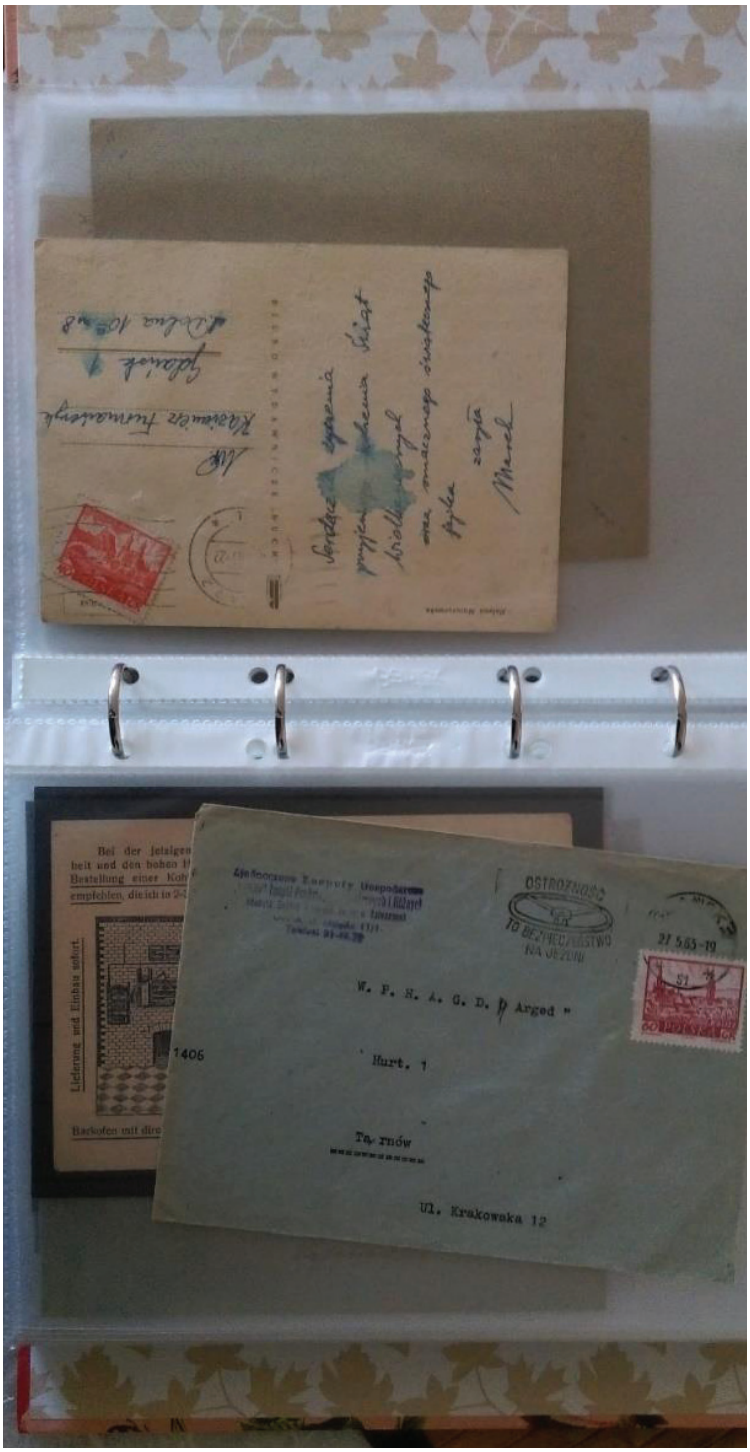

Archiwum Opowiadaczy Historii, segregator z dokumentami papierowymi, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 5

Wystawa w tramwaju stojącym na Dolnym Mieście, zorganizowana przez Opowiadaczy Historii, 15.12.2017 r., fot. J. Górski

Załącznik nr 6

Spacer w ramach projektu Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki prowadzony przez J. Górskiego, 3.07.2014, fot. E. Woroniecka

Załącznik nr 7

Runda I.

Zadanie 005

I.B.W.

W zbiorach Opowiadaczy oprócz różnych zdjęć i pocztówek znajduje się też kolekcja listów i kopert wysyłanych na Dolne Miasto. Oto jedna z nich. Zaadresowana na pewną zapomnianą już dzisiaj ulicę na Dolnym Mieście. Ale nie to jest przedmiotem tej zagadki. Przedwojenne nazwy ulic powrócą jednak w jednym z następnych pytań. Zadaniem na dzisiaj jest rozszyfrowanie skrótu **IBW**, który pojawił się na tej kopercie. Co znaczył, czego dotyczył, do jakiego miejsca się odnosił?…

Do zdobycia są **dwa punkty** za prawidłową odpowiedź na to pytanie.

#opowiadamyhistorie

https://www.wspolnyprojekt.pl/pl/projekty/opowiadacze-historii

Przypominamy, że nagrody w tym konkursie ufundował portal wiekdwudziesty.pl

Więcej o zasadach konkursu.

Autor zadania: **Jacek Górski**.

Zadanie konkursowe zilustrowane wizerunkiem koperty pochodzącej z archiwum Opowiadaczy Historii – materiał użyty w trakcie konkursu wiedzy o Dolnym Mieście, zorganizowanego przez Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"

Załącznik nr 8

Druga połowa XIX wieku to dla Dolnego Miasta okres jego znaczącej militaryzacji. Powstałe w cieniu fortyfikacji, z wielkimi zakładami przemysłowymi produkującymi na potrzeby wojska, zaopatrzone zostało w zlokalizowane u jego północnego skraju dwa duże obiekty koszarowe. W latach 1868–1873 powstał znacznych rozmiarów, zbudowany z żółtej cegły budynek koszar, określanych mianem Reiter-Kaserne. Nazwa to o tyle myląca, że w tłumaczeniu oznacza „koszary kawalerii" (dosł. 'koszary jeźdźców'), podczas gdy stacjonowały w nich jedynie jednostki piesze – początkowo grenadierzy z 4. i 5. regimentu, a od 1881 roku część 12. regimentu piechoty.

Str. 47

Kartka z książki o historii Dolnego Miasta zawierająca chochlik drukarski i odwzorowanie fotografii z zasobu Opowiadaczy Historii – materiał użyty w trakcie gry terenowej „Śladem Chochlików na Dolnym Mieście", zorganizowanej w październiku 2016 r. przez Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku"

Załącznik nr 9

22. LECH GRZMOCIŃSKI

Na Toruńskiej mieszkał wybrzeżowy amant, Lech Grzmociński. Wszystkie dziewczyny podkochiwały się w tym przystojnym aktorze. Gdy tylko widziałyśmy z daleka, że zbliża się jego samochód to szybko zaczynałyśmy spacerować. Aktor serdecznie się do nas uśmiechał, a nawet rozmawiał. Czułyśmy się niebywale wyróżnione. Znałyśmy przecież samego Lecha Grzmocińskiego!

Krystyna A. Degutis

Zosia, jego żona, to miała z nim ciężkie życie. A ona dama, w każdym calu… Kobieta taka z klasą, piękna!

Jerzy Gajewicz

DK

PKZ

Fragment *Subiektywnego Przewodnika po Dolnym Mieście w Gdańsku. Ludzie stąd*, Gdańsk 2012

Załącznik nr 10

Fragment przewodnika *Dolne Miasto z Kajaka*, Gdańsk 2017

Załącznik nr 11

Spacer

PRZEZ JACEK GÓRSKI · 11 MAJA 2016

Sobota… albo niedziela. Chłodno, być może jesień lub wczesna wiosna. Mała dziewczynka trzyma mamę za rękę, rękawiczki wiszą na sznureczku, przeciągniętym przez rękawy płaszczyka. Czapka w reniferki, biały szaliczek i getry nakładane na buciki, zapinane z boku na kilka małych guziczków. Mama ubrana w jesionkę z futrzanym kołnierzem, na ręku torebka. Jest rok 1951 lub 1952. Za plecami spacerujących widać fragmenty ruin i pozostałości po kamienicach. Oraz resztę drzew ocalałych po wojnie, rosnącą tuż przy wybrukowanej jezdni. Przez ulicę przechodzi jakaś przygarbiona postać z jasnym pakunkiem… a może w tym miejscu jest to zdjęcie uszkodzone… Lampa gazowa, jakich było wówczas na Dolnym Mieście bardzo dużo.

Po prawej stronie zdjęcia widać fragment kamienicy. Ozdobne kiedyś płyty tworzące boniowanie wokół okien sutereny świadczyłyby o dawnej świetności elewacji. Szary pochmurny dzień. Ta mała dziewczynka to moja siostra Krysia. Pani obok to jej mama Florentyna. Obie idą ulicą Przyokopową. W tle widać ulicę Jałmużniczą i resztę zabudowań. W tym miejscu za kilka lat powstanie ogródek jordanowski ku uciesze dzieci. Widać także tory dawnej linii tramwajowej, prowadzące do zajezdni przy ul. Kurzej.

Czar starych fotografii i świadomość tego, że tych domów, tych ruin, torów, tramwajów i… ludzi już nie ma.

Autorka artykułu i posiadaczka zdjęcia: **Elżbieta Woroniecka**.

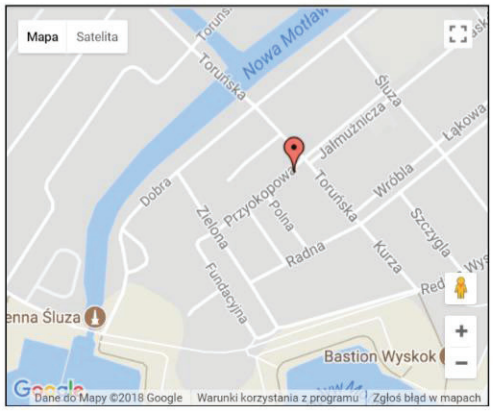

Tagi: Przyokopowa

Artykuł na stronie internetowej Opowiadaczy Historii, prezentujący wspomnienia autorki i zdjęcie z jej rodzinnego albumu

Załącznik nr 12

Archiwum Opowiadaczy Historii, album ze zdjęciami, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 13

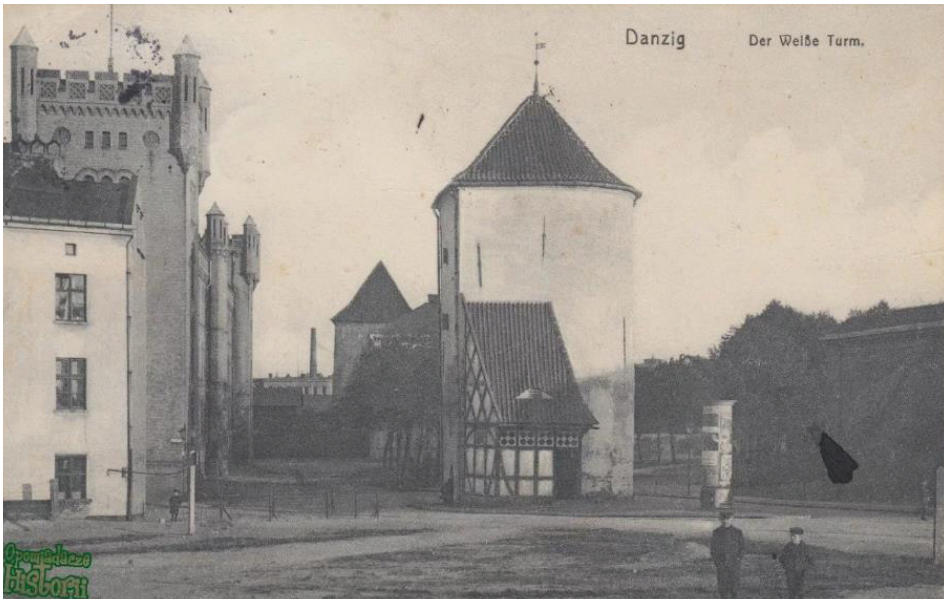

Pocztówka przedstawiająca Basztę Białą umieszczona na stronie internetowej Opowiadaczy Historii; źródło: J. Górski, *Baszta Biała na pocztówkach* (część I), 31.05.2017 r.

Załącznik nr 14 – Bibliografia

Wywiady

Górski J., *Wywiad nt. archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku”*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Gdańsk, 13.01.2018, Archiwum prywatne MWD.

Materiały archiwalne

Archiwum Opowiadaczy Historii, fotografia żołnierza z 1910 r. wykonana w atelier Fritza Krausego przy Weidengasse (obecna ul. Łąkowa) w Gdańsku.

Archiwum Opowiadaczy Historii, fotografie interwencyjne w ramach działalności Komitetu Osiedlowego „Dolne Miasto – Łąkowa”, fot. E. Kozłowski, ok. 1970–1980.

Statuty

Statut Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku”, http://www.opowiadaczehistorii.pl/statut/ [dostęp: 21.01.2018].

Źródła internetowe

[Zaproszenie na konferencję „Pomorskie archiwa społeczne. W służbie historii”, 28.09.2016 r.], http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/09/zaproszenie-i-program-konferencji.pdf [dostęp: 21.01.2018].

Dolne Miasto – alternatywne spacery. Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki, http://ikm.gda.pl/wydarzenie/dolne-miasto-alternatywne-spacery-lokalni-przewodnicy-przewodniczki-3 [dostęp: 21.01.2018].

Kozłowski P., *Dolne Miasto. Mamooo, rzuć chlebaaa!*, http://www.ecs.gda.pl/title-,Dolne_Miasto,pid,1486.htm [dostęp: 21.01.2018].

Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki wspominają letnie spacery, http://ikm.gda.pl/2017/10/04/lokalni-przewodnicy-przewodniczki-wspominaja-letnie-spacery/ [dostęp: 25.01.2018].

Mokrosiński M., *Opowiadacze Historii i pierwsza książka o dziejach Dolnego Miasta w Gdańsku [wywiad z Jackiem Górskim]*, http://wiekdwudziesty.pl/opowiadacze-historii-i-pierwsza-ksiazka-o-dziejach-dolnego-miasta-w-gdansku/ [dostęp: 21.01.2018].

Opowiadacze Historii [projekt crowdfundingowy], https://www.wspolnyprojekt.pl/pl/projekty/opowiadacze-historii [dostęp: 21.01.2018].

Opowiadacze Historii na Facebook, https://www.facebook.com/opowiadaczehistorii/ [dostęp: 21.01.2018].

Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku", http://www.opowiadaczehistorii.pl [dostęp: 21.01.2018].

Górski J., *Trzy subiektywne przewodniki po Dolnym Mieście – finał z 15 grudnia 2017 roku*, 30.12.2017 r., http://www.opowiadaczehistorii.pl/trzy-subiektywne-przewodniki-po-dolnym-miescie-final-z-15-grudnia-2017-roku/ [dostęp: 28.01.2018].

Górski J., *Runda I – Zadanie 005 – IBW [zadanie konkursowe]*, http://www.opowiadaczehistorii.pl/runda-i-zadanie-005-ibw/ [dostęp: 28.01.2018].

Kartki z książki [materiał do gry terenowej], http://www.opowiadaczehistorii.pl/wp-content/uploads/2015/04/Kartki_z_ksiazki.docx [dostęp: 28.01.2018].

Opracowania

Subiektywny Przewodnik po Dolnym Mieście w Gdańsku. Ludzie stąd, praca zbiorowa, Gdańsk 2012, http://www.opowiadaczehistorii.pl/wp-content/uploads/2015/05/Subiektywny_przewodnik_po_Dolnym_Miescie_Ludzie.pdf [dostęp: 28.01.2018].

Dolne Miasto z Kajaka, praca zbiorowa, Gdańsk 2017.

Stowarzyszenie Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku [w bazie Archiwa Pomorskie], http://www.archiwapomorskie.pl/bazaap/stowarzyszenie-opowiadacze-historii-dolnego-miasta-w-gdansku/ [dostęp: 21.01.2018].

Wiśniewska-Drewniak M., *Archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" – raport z badania terenowego*, 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4912 [dostęp: 09.02.2018].

Woroniecka E., *Spacer*, http://www.opowiadaczehistorii.pl/spacer/ [dostęp: 28.01.2018].

Rozdział IX

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej

Podkowa Leśna

1B. Skrócony opis projektu

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej jest częścią Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna o przedwojennych tradycjach. Materiały gromadzone w archiwum dotyczą zwłaszcza historii założonego w dwudziestoleciu międzywojennym miasta oraz opozycji demokratycznej lat 70. i 80. Duża część archiwum została profesjonalnie opracowana w ramach dotacji z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

1C. Informator

Bogdan Wróblewski – obecnie jeden z koordynatorów działań Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, bliżej związany z funkcjonowaniem archiwum od roku 2015; z wykształcenia historyk.

Jacek Wojnarowski – prezes Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna.

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	27.01.2018 r. Podkowa Leśna, siedziba Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna przy ul. Świerkowej 1
Data i miejsce obserwacji	jw.
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	jw. oraz w styczniu i lutym 2018 r. – źródła internetowe oraz dokumenty uzyskane od NDAP w ramach dostępu do informacji publicznej

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatorów w lutym 2018 r.

Raport opublikowano w Repozytorium UMK 28.02.2018 r.[1]

Początkowo planowany był wywiad wyłącznie z B. Wróblewskim; w końcowej fazie, za namową B. Wróblewskiego, do rozmowy został włączony J. Wojnarowski, ze względu na jego wiedzę m.in. na temat funkcjonowania archiwum w przeszłości oraz ogólnych kwestii związanych z działalnością Towarzystwa.

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna.

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej – raport z badania terenowego,* 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5102 [dostęp: 28.02.2018].

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Archiwum gromadzi materiały do dziejów Podkowy Leśnej i jej najbliższych okolic, począwszy od czasu powstania miejscowości w dwudziestoleciu międzywojennym, po czasy współczesne. Wysuwające się na czoło tematy to działalność opozycji antykomunistycznej i historia parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej, początki funkcjonowania miasta i Towarzystwa w latach 30. XX w. oraz życie codzienne.

2C. Lokalizacja i teren działania

Podkowa Leśna to niewielkie miasto leżące w aglomeracji warszawskiej. Założona w 1925 r. przez Stanisława Lilpopa (właściciela gruntów), Spółkę Akcyjną „Siła i Światło" oraz Bank Związku Spółek Zarobkowych. Miasto zaprojektowano jako realizację urbanistyczno-społecznej idei miast-ogrodów. Charakterystyczny układ urbanistyczny w 1981 r. wpisany został do rejestru zabytków.

W latach 70. i 80. Podkowa Leśna stała się ważnym ośrodkiem opozycji demokratycznej skupionej przy parafii pw. św. Krzysztofa.

2D. Data powstania

Towarzystwo podejmowało się działań o charakterze archiwalnym od czasu reaktywacji (1988); formalnie Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej wyodrębniono w ramach organizacji w październiku 2009 r.

3. Początki

Towarzystwo Miłośników (później: Przyjaciół) Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna powstało w 1930 r. – pięć lat po założeniu osiedla (prawa miejskie Podkowa Leśna uzyskała w latach 60.). Do 1934 r., kiedy powstało sołectwo, Towarzystwo pełniło funkcje samorządowo-administracyjne, zajmując się urządzaniem osiedla, utrzymaniem porządku i bezpieczeństwa, po części zastępując w tym Zarząd Dóbr, reprezentujący właścicieli parcelowanych terenów. W latach 1935–1939 Towarzystwo koncentrowało się na obronie interesów mieszkańców oraz współdziałaniu z samorządem, zwłaszcza

w sprawach planu zabudowy i estetyki osiedla. Bezskutecznie walczyło u władz państwowych o nadanie Podkowie Leśnej statusu podmiejskiego osiedla mieszkaniowego. Wojna przerwała działalność Towarzystwa.

W 1988 r. stowarzyszenie zostało reaktywowane (rejestracji w KRS dokonano w 2002 r.). Obecnie jest ono prawnym następcą oraz kontynuatorem tradycji przedwojennego Towarzystwa. Od czasu reaktywacji w ramach działalności organizacji, oprócz kwestii społecznych, pojawiały się zagadnienia związane z promowaniem historii Podkowy Leśnej oraz gromadzeniem pochodzących od mieszkańców miasta różnorodnych materiałów o charakterze historycznym. Z czasem liczba gromadzonych archiwaliów rosła i pojawiła się potrzeba formalnego uznania i wyodrębnienia tej części działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna.

W 2009 r. decyzją Zarządu powołano do życia Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej, którego kustoszem został Oskar Koszutski, zajmujący się do tej pory tym aspektem działań organizacji. Na tym etapie archiwum nie było jeszcze ukształtowane i opracowane, choć pojawiła się idea jego gruntownego uporządkowania. Działania w tym kierunku rozpoczęły się około roku 2015, w ramach współpracy z Fundacją Ośrodka KARTA i Mazowiecką Biblioteką Cyfrową. W 2016 i 2017 r. Towarzystwo zapoczątkowało profesjonalizację Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej dzięki dofinansowaniu z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych.

4. Cele istnienia

Zgodnie ze statutem Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do jego celów należą:

1. Pielęgnowanie tradycji i historii Miasta-Ogrodu Podkowy Leśnej oraz pobudzanie obywatelskiej inicjatywy mieszkańców dla zapewnienia jej wszechstronnego rozwoju.
2. Ochrona wartości kulturowych, zabytkowych, urbanistycznych, przyrodniczych (w tym szczególnie rezerwatów przyrody) w granicach administracyjnych Miasta-Ogrodu Podkowy Leśnej, mająca na celu zachowanie unikatowego w Polsce układu urbanistycznego, zieleni

i zabudowy, wpisanych do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Uczestnictwo w określaniu kierunków rozwoju Miasta-Ogrodu, a także w rozwiązywaniu jego aktualnych problemów.
4. Opiniowanie ważnych dla Miasta-Ogrodu działań oraz przedsięwzięć inwestycyjnych lub planów zmian przeznaczenia obiektów.
5. Upowszechnianie idei miast-ogrodów i jej promowanie w kraju i poza jego granicami.
6. Kształtowanie postaw obywatelskich mieszkańców Podkowy Leśnej i wspomaganie działań na rzecz rozwoju demokracji lokalnej.
7. Wspieranie organizacyjne i rzeczowe inicjatyw społecznych, kulturalnych i gospodarczych, podejmowanych przez osoby fizyczne i jednostki organizacyjne na rzecz dobra publicznego[2].

Cele te Towarzystwo realizuje m.in. przez:

2. Gromadzenie materiałów dotyczących historii i rozwoju regionu i Podkowy Leśnej, ich udostępnianie oraz prowadzenie działalności badawczej i dokumentacyjnej w tym zakresie. […]
5. Działalność informacyjną i wydawniczą popularyzującą historię, ideę i osiągnięcia Miasta-Ogrodu.
6. Inne działania służące miastu i jego mieszkańcom, w tym opiekę nad miejscami i obiektami o wartości historycznej[3].

Powstałe w 2009 r. Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej ma na celu:

gromadzenie, przechowywanie i opracowywanie dokumentów, druków, fotografii i innych archiwaliów dotyczących historii i rozwoju Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna i jego mieszkańców oraz regionu, prowadzenie działalności badawczej i dokumentacyjnej, prowadzenie działalności informacyjnej i wystawienniczej w tym zakresie oraz udostępnianie posiadanych zbiorów[4].

---

[2] *Statut Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna*, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=02, § 6 [dostęp: 02.02.2018].

[3] Tamże, § 7.

[4] *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w 2009 r.*, oprac. A. Dobrzyńska-Foss, Podkowa Leśna 2010, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=13 [dostęp: 02.02.2018].

5. Siedziba

Towarzystwo ma siedzibę w udostępnionych przez miasto pomieszczeniach przy ul. Świerkowej 1 w Podkowie Leśnej, na terenie Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich. Zajmuje dwa pomieszczenia w drewnianym budynku, w którym panują trudne warunki ze względu na chłód (zimą) i wysoką wilgotność, jak również brak zaplecza socjalnego.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

W skład Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej wchodzi pięć zespołów/zbiorów opracowanych w 2016 i 2017 r. w ramach dofinansowania z NDAP (patrz: sekcja 9 – Finansowanie). Są to następujące zespoły i zbiory:

- ARCHIWUM DZIAŁALNOŚCI TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ MIASTA-OGRODU PODKOWA LEŚNA DO 1939 R., daty skrajne [1926––1929] 1930–1939 [1942], identyfikator zespołu PL/1007/001.

Zespół zawiera ocalałe materiały (33 j.a., ok. 70%) dokumentujące działalność przedwojennego Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, którego obecne Towarzystwo jest spadkobiercą i kontynuatorem. Dokumentację gromadziła i przechowała (również po wojnie) sekretarz Towarzystwa, Krystyna Latoń; po jej śmierci pieczę nad archiwum sprawowała jej córka. Jej syn (a więc wnuk K. Latoń), Jacek Wojnarowski – obecny prezes Towarzystwa ok. 1980 r. przekazał dokumenty pod opiekę ks. Leona Kantorskiego, ówczesnego proboszcza parafii pw. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Depozyt zwrócono Towarzystwu w 1996 r.

Archiwum zawiera pierwszy statut Towarzystwa z 1935 r. (uważany za najważniejszy i najcenniejszy dokument w całym zbiorze, sygn. 1 w ramach zespołu PL/1007/001). W jego skład wchodzą także: protokoły posiedzeń Walnego Zgromadzenia i Zarządu oraz materiały z tych posiedzeń, zawiadomienia i komunikaty władz Towarzystwa, sprawy członkowskie, dokumenty na temat współpracy z radą gromadzką i sołtysem Podkowy Leśnej, korespondencja dotycząca statusu prawnego Podkowy Leśnej, planu parcelacyjnego oraz sposobu użytkowania terenów publicznych i prywatnych, korespondencja z Dyrekcją Elektrycznych Kolei Dojazdowych, materiały

dotyczące bezpieczeństwa w Podkowie Leśnej, korespondencja władz Towarzystwa z urzędami, przedsiębiorstwami i innymi organizacjami społecznymi, a także biuletyny wydawane przez Towarzystwo, wycinki prasowe i druki ulotne z lat 20. i 30. XX w., reklamujące Podkowę Leśną (patrz: załącznik nr 1).

Pojedyncze jednostki archiwalne składają się z dokumentacji kartograficznej (plan Podkowy Leśnej, patrz: załącznik nr 2, i plan sytuacyjny jednej z działek) oraz technicznej (projekt przebudowy toru saneczkowego i projekt ogrzewania budynku Klubu Sportowego).

W zespole zachował się również dziennik korespondencyjny Towarzystwa z lat 1935–1939.

- ZBIÓR PODKOWA NIEZALEŻNA, daty skrajne [1976–1977] 1979––1989 [1990–1999, 2005], identyfikator zespołu PL/1007/002

Zbiór dokumentuje działalność opozycji antykomunistycznej w Podkowie Leśnej. Został utworzony przez ks. Leona Kantorskiego, proboszcza parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej w latach 1964–1991. W latach 80. ks. Kantorski wspierał działania opozycjonistów; po ogłoszeniu stanu wojennego w 1981 r. był inicjatorem powstania Parafialnego Komitetu Pomocy Bliźniemu. W 1992 r. część zbioru została przez ks. Kantorskiego podarowana Towarzystwu Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna.

Ksiądz Leon Kantorski zmarł w 2010 r., a znakomita część jego spuścizny aktowej znalazła się pod opieką założonej przez niego Fundacji Lumen – Fundatio pro Educatione. W marcu 2017 r. fundacja przekazała Obywatelskiemu Archiwum Podkowy Leśnej kilkadziesiąt teczek oraz kilka dokumentów luzem; materiały te dotyczyły przede wszystkim historii parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej oraz działającego przy niej Parafialnego Komitetu Pomocy Bliźniemu.

W zbiorze wyodrębniono trzy serie: Działalność opozycji politycznej i Kościoła katolickiego w Polsce w latach 70. i 80., Działalność Parafialnego Komitetu Pomocy Bliźniemu i Materiały nieaktowe.

Seria pierwsza zawiera dokumenty dotyczące tzw. opozycji przedsierpniowej (druga poł. lat 70.), strajków w sierpniu 1980 r., I i II Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność", działalności „Solidarności" w latach

1980–1981, stanu wojennego i sytuacji w Polsce w latach 80. (w tym: Kościoła katolickiego w Polsce w latach 80.). Zbiór zawiera też dokumentację głodówek protestacyjnych, które odbywały się w Podkowie Leśnej w latach 80., materiały na temat działalności i śmierci ks. Jerzego Popiełuszki, materiały dotyczące obrad Okrągłego Stołu oraz do historii polskiego ruchu ludowego.

Seria druga zawiera dokumentację Parafialnego Komitetu Pomocy Bliźniemu, przede wszystkim sprawozdania z prelekcji „Spotkanie z autorem" (cykliczne spotkania z zaproszonymi gośćmi, odbywające się w latach 1982–1987) oraz materiały dotyczące działalności Czytelni Jana Pawła II i pielgrzymki Wilno–Katyń.

Trzecia seria w zbiorze archiwalnym składa się z druków ulotnych oraz obiektów o charakterze muzealnym. Seria ta zawiera m.in. znaczki pocztowe poczty niezależnej, karty pocztowe, kalendarze drugiego obiegu, znaczki-przypinki (patrz: załącznik nr 3) i tzw. biżuterię patriotyczną (drewniane krzyże).

- KOMITET OBYWATELSKI „SOLIDARNOŚĆ" W PODKOWIE LEŚNEJ, daty skrajne 1989–1990, identyfikator zespołu PL/1007/003

Ten niewielki zespół (6 j.a.), dokumentujący działalność lokalnej struktury „Solidarności", został odtworzony z prywatnych archiwów trzech członków Komitetu, którzy w 2014 r. przekazali ich część Towarzystwu.

W skład zespołu wchodzą m.in. materiały związane z kampanią wyborczą przed wyborami w czerwcu 1989 r. (instrukcje, programy, ulotki, korespondencja, notatki, protesty wyborcze), protokoły z zebrań Komitetu, regulaminy, spisy członków, materiały związane z wyborami samorządowymi w maju 1990 r. (patrz: załącznik nr 4) oraz dokumentacja współpracy Komitetu Obywatelskiego z Radą Miasta Podkowa Leśna.

- ZBIÓR AKT KS. LEONA KANTORSKIEGO DO DZIEJÓW PARAFII I KOŚCIOŁA ŚW. KRZYSZTOFA W PODKOWIE LEŚNEJ, daty skrajne 1930–2005, identyfikator zespołu PL/1007/004

Materiały należące do zbioru pochodzą od ks. Leona Kantorskiego, proboszcza parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej w latach 1964–1991. W 1992 r. ks. Kantorski podarował część kolekcjonowanych przez siebie dokumentów Towarzystwu Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna. W marcu 2017 r. Fundacja Lumen, opiekująca się spuścizną aktową po zmarłym w 2010 r. ks. Kantorskim, przekazała Towarzystwu kolejną niewielką część archiwum duchownego, dotyczącą głównie historii parafii i kościoła św. Krzysztofa.

Materiały składające się na ten zbiór archiwalny dotyczą m.in. działalności Komitetu Budowy Kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej (lata 30. XX w.), działalności parafii i jej proboszczów, organizowanych wydarzeń oraz spraw finansowych parafii; wśród dokumentacji dotyczącej kościoła znajdują się również inwentarze i spisy (najstarszy z lat 30. i 40.) oraz dokumentacja kartograficzna i techniczna.

Zbiór dokumentuje również dwie charakterystyczne inicjatywy związane z parafią św. Krzysztofa – msze big-beatowe oraz *Autosacrum* – pierwszą w Polsce uroczystość święcenia pojazdów mechanicznych, której tradycja sięga lat 30. XX w. Wśród materiałów związanych z tym ostatnim tematem znajdują się np. znaczki metalowe oraz klisze szklane i błony fotograficzne zawierające projekty znaczków (patrz: załącznik nr 5).

- PORTRETY PODKOWIAN, daty skrajne 2003–2009 [2010], identyfikator zespołu PL/1007/005

Zbiór zawiera 119 fotografii z lat 2003–2009, autorstwa Jacka Maziarskiego, przedstawiających przede wszystkim mieszkańców Podkowy Leśnej, Brwinowa i Milanówka. Zdjęcia te były prezentowane w 2010 r. na wystawie pt. *Portrety podkowian*, zorganizowanej w Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich z inicjatywy Uniwersytetu Otwartego „Pokolenia" (w zbiorze znajduje się również plakat zapraszający na wystawę – posteriorum). Po zamknięciu wystawy Uniwersytet Otwarty „Pokolenia" przekazał fotografie Obywatelskiemu Archiwum Podkowy Leśnej.

Opracowaniu i opisowi podlegają odbitki prezentowane na wystawie; archiwum posiada również cyfrowe (oryginalne) wersje fotografii.

Oprócz pięciu opracowanych zespołów i zbiorów w skład Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej wchodzą również materiały nieopracowane, m.in. fotografie i dokumentacja życia kulturalnego w Podkowie Leśnej.

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób w większości tradycyjny; w formie cyfrowej – oryginały fotografii w zbiorze Portrety podkowian.

6B. Wielkość zasobu

271 j.a.

3 mb (nie licząc teczek ze zbioru Portrety podkowian)

+ materiały nieopracowane.

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Fotografie cyfrowe	×
Wideo analogowe	
Wideo cyfrowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub video)	
Druki ulotne	×
Książki i czasopisma	×
Muzealia	×
Dokumentacja kartograficzna i techniczna	×

Kopie cyfrowe	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×

Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	×
Inne	

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat Towarzystwo zorganizowało wiele wystaw archiwalnych, na których prezentowało zarówno materiały z własnego zasobu, jak i z prywatnych zbiorów mieszkańców Podkowy Leśnej, umożliwiając odwiedzającym zapoznanie się z oryginałami prezentowanymi w gablotach oraz kopiami eksponowanymi na planszach. Poniżej krótki opis niektórych wystaw.

We wrześniu 2006 r., z okazji Europejskich Dni Dziedzictwa, Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna zorganizowało wystawę archiwalną pt. *Miasto-Ogród Podkowa Leśna i jego mieszkańcy w I połowie XX wieku* (jest to ekspozycja zaprezentowana w poprzednim roku, dodatkowo uzupełniona o kolejne plansze). Wśród przedstawionych eksponatów znalazły się zarówno dokumenty pochodzące z zasobu archiwum Towarzystwa, jak i od osób prywatnych.

W listopadzie i grudniu 2009 r. w kościele pw. św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej czynna była wystawa pt. *O wolność i Solidarność. Podkowa Leśna 1976–1991* prezentująca materiały na temat działalności opozycyjnej mieszkańców Podkowy Leśnej i osób z nią związanych (patrz: załącznik nr 6). Tę samą ekspozycję we wrześniu 2010 r. pokazano w Domu Spotkań z Historią w Warszawie.

We wrześniu 2010 r. Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna zorganizowało wystawę poświęconą założycielom spółki „Miasto-Ogród Podkowa Leśna" – Stanisławowi Lilpopowi, spółce akcyjnej „Siła i Światło" oraz Bankowi Spółek Zarobkowych. Wystawa mieściła się w Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich w Podkowie Leśnej.

Od kilku lat Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej bierze czynny udział w Festiwalu Otwarte Ogrody, współorganizowanym przez Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna.

W czerwcu 2014 r., w ramach festiwalowego Ogrodu Wolności, w Szkole Podstawowej im. św. Teresy w Podkowie Leśnej, Towarzystwo zaprezentowało wystawę pt. *Podkowa niezależna – Ksiądz Leon i jego czasy*. Ponadto na terenie przy Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich Towarzystwo zaaranżowało Ogród Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, gdzie można było zobaczyć materiały dotyczące stanu wojennego i działalności opozycyjnej (patrz: załącznik nr 7).

W czerwcu 2015 r., w trakcie Festiwalu Otwarte Ogrody, Towarzystwo zorganizowało ekspozycję archiwalną pt. *90-lecie Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna*, pokazującą dokumenty na temat historii miasta i jego mieszkańców, pochodzące z zasobu archiwum Towarzystwa oraz od mieszkańców Podkowy Leśnej. Wystawa miała charakter plenerowy i trwała do 19 września – plansze zostały umieszczone na ogrodzeniach wzdłuż ul. Lilpopa. Całość wystawy (60 plansz) umieszczono na stronie internetowej Towarzystwa (patrz: załącznik nr 8). Podczas tej edycji festiwalu Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej zorganizowało także ogród archiwalny, w którym prezentowane były materiały dotyczące działalności Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Podkowie Leśnej oraz Rady Miasta I kadencji (1990–1994). Materiały te pochodziły z zasobu archiwalnego Towarzystwa oraz z archiwum osobistego Stanisława Fibicha (patrz: załącznik nr 9).

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

Brak.

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

Brak.

7D. Działalność wydawnicza

Towarzystwo do 2016 r. było wydawcą biuletynu „Podkowiański Magazyn Kulturalny" (obecnie zawieszony), a także kilkunastotomowej serii pn. „Biblioteka Podkowiańska", w skład której weszły wydawnictwa zwarte dotyczące np. historii i architektury Podkowy Leśnej, historii Warszawskiej Kolei Dojazdowej, parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej, wspomnień jej mieszkańców. Część z tych publikacji zawiera kopie materiałów archiwalnych z zasobu Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, ale również ze zbiorów prywatnych, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Poli Gojawiczyńskiej w Podkowie Leśnej czy Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w pobliskim Stawisku.

Towarzystwo publikuje także mniejsze wydawnictwa, np. przewodniki po Podkowie, mapy prezentujące jej historię oraz foldery zawierające m.in. reprodukcje archiwaliów, jak np. folder *Podkowa Niezależna. Ksiądz Leon i jego czasy*, przygotowany dla uczestników obchodów „25 lat Wolności" na terenie Miasta Ogrodu Podkowa Leśna, zorganizowanych z inicjatywy Podkowiańskiego Towarzystwa Biegowego (patrz: załącznik nr 10).

7E. Inne

Brak.

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

Stowarzyszenie.

8B. Sposób zarządzania

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej jest częścią Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, które liczy ok. 90 członków; w jego działania angażuje się tylko część członków Towarzystwa (patrz: sekcja 10 – Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum). Działalność archiwistyczna jest obecnie jednym z priorytetów funkcjonowania stowarzyszenia.

8C. Instytucje współpracujące

W kwestiach natury archiwistycznej Towarzystwo współpracuje przede wszystkim z Fundacją Ośrodka KARTA oraz Mazowiecką Biblioteką Cyfrową (porozumienie z 25.02.2016 r.). Utrzymuje również kontakty z lokalnymi władzami samorządowymi oraz innymi organizacjami społecznymi działającymi w Podkowie Leśnej.

9. Finansowanie

W latach 2016 i 2017 Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej finansowało swoje działania, związane przede wszystkim z opracowaniem i zabezpieczeniem zasobu archiwalnego, dzięki grantom z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w ramach konkursów „Wspieranie działań archiwalnych".

W ramach realizacji zadania w konkursie z 2016 r., które polegało na opracowaniu trzech zespołów/zbiorów archiwalnych (Archiwum Towarzystwa do 1939 r., Podkowa niezależna, Komitet Obywatelski „S" w Podkowie Leśnej), dofinansowanie obejmowało niewielkie wynagrodzenie dla opiekunów zespołów/zbiorów, wynagrodzenie dla zewnętrznego konsultanta (pracownika jednego z archiwów sieci NDAP), kupno regałów, teczek bezkwasowych i opakowań ochronnych, odkwaszenie akt oraz skład i druk inwentarzy archiwalnych. Podobnie wyglądały wydatki w konkursie NDAP z 2017 r., w których pojawił się także koszt konserwacji pełnej niewielkiej, najcenniejszej części zasobu archiwalnego.

Wcześniej Towarzystwo korzystało z finansowania pochodzącego m.in. od Urzędu Miasta Podkowa Leśna, Urzędu Marszałka Województwa Mazowieckiego, Funduszu Inicjatyw Obywatelskich oraz prywatnych fundacji.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

10A. Liczba osób zaangażowanych

W prace archiwum zaangażowanych jest ok. 10 osób; merytorycznie opracowaniem archiwum zajmowało się ok. 6–7 członków Towarzystwa plus osoby z zewnątrz, zatrudniane do prac zleconych.

10B. Pełnione funkcje

Organizatorem Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej i jego kustoszem jest Oskar Koszutski. Inne osoby angażujące się w działalność archiwum nie pełnią w nim sformalizowanych funkcji.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	
Umowa cywilno-prawna	×
Praktyki	
Staż	
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Nie ma zaplanowanych akcji polegających na pozyskiwaniu wolontariuszy – prace archiwalne są wykonywane społecznie przez członków Towarzystwa.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

Źródła materiałów wchodzących w skład Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej są różnorodne.

Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r. jest historyczną dokumentacją własną, przejętą po przedwojennym stowarzyszeniu, którego spadkobiercą jest obecnie działające Towarzystwo. Materiały te zostały przechowane przez przedwojenną sekretarz organizacji, a następnie jej córkę – przodkinie obecnego prezesa Towarzystwa (patrz też: sekcja 6 – Charakterystyka zasobu archiwalnego).

Znaczną część zasobu archiwalnego stanowią dary współpracującego z Towarzystwem ks. Leona Kantorskiego, proboszcza parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej w latach 1964–1991. Ksiądz Kantorski przekazał te materiały Towarzystwu w latach 90. Część z nich trafiła do Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej już po jego śmierci, w 2017 r., przekazana przez

Fundację Lumen – Fundatio pro Educatione, opiekującą się spuścizną aktową duchownego.

W ramach daru od Uniwersytetu Otwartego „Pokolenia" Towarzystwo otrzymało fotografie Jacka Maziarskiego, tworzące obecnie zbiór „Portrety podkowian"; dar osób prywatnych stanowią materiały dotyczące działalności Komitetu Obywatelskiego „Solidarność", przekazane do Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej w 2014 r. przez trzech byłych członków komitetu.

W historii Towarzystwa zdarzały się również sytuacje, kiedy jego członkowie ratowali historyczną dokumentację przed zniszczeniem (np. ze skupu makulatury) i włączali ją do zasobu archiwum.

Archiwum od czasu do czasu otrzymuje dokumenty od mieszkańców Podkowy Leśnej – w oryginale lub w celu wykonania kopii (z takich kopii w dużej mierze powstała np. wystawa z okazji 90-lecia miasta; patrz: sekcja 7A – Wystawy).

O przypadkach przekazywania dokumentów do archiwum mówi B. Wróblewski:

> *Czasami ktoś nam coś chciał dać, a czasami ktoś kupował starą willę w Podkowie Leśnej i znajdował coś w piwnicy, i nam przynosił pudełko po butach z jakimiś papierami, bo uznał, że ich nie wyrzuci do kosza, tylko nam je zostawi*[5].

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Nie ma osób specjalnie wyznaczonych, archiwum nie prowadzi zaplanowanych akcji pozyskiwania archiwaliów.

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Archiwum nie prowadzi szeroko zakrojonych akcji pozyskiwania zasobu. Regularnie w trakcie swoich działań (np. wystaw lub publikacji)

[5] B. Wróblewski, *Wywiad nt. Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Podkowa Leśna, 27.01.2018, Archiwum prywatne MWD.

Towarzystwo zwraca się z apelem do osób związanych obecnie lub w przeszłości z Podkową Leśną o przekazywanie posiadanych materiałów archiwalnych do Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej.

11C. Rejestracja wpływów

Archiwum nie prowadzi rejestracji wpływów.

11D. Selekcja materiałów

O włączeniu do zasobu decyduje związek tematyczny materiałów z życiem społecznym Podkowy Leśnej lub z życiem jego mieszkańców.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

Zależnie od woli dysponenta, archiwum przejmuje oryginalne materiały lub sporządza ich kopie, oryginały oddając następnie właścicielowi.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	×
Depozyt	
Wypożyczenie	
Inne	× – kopie

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

Zasób archiwalny Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej przechowywany jest w siedzibie Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna (patrz: sekcja 5 – Siedziba).

W przypadku zbioru Portrety podkowian archiwum przechowuje ich kopie (odbitki fotografii cyfrowych). Są one umieszczone w antyramach, które – w celu zabezpieczenia – opakowane są w kartonowe teczki. Oryginały fotografii w formie cyfrowej prawdopodobnie przechowywane są na dysku komputerowym kustosza archiwum.

12A. Warunki magazynowe

Materiały przechowywane są w pomieszczeniach na parterze, w odwiedzanej przez członków Towarzystwa i inne osoby siedzibie organizacji. W budynku panują trudne warunki klimatyczne – jest wilgotno (w jednym z pomieszczeń działa osuszacz powietrza), a zimą zimno.

12B. Sprzęt i wyposażenie

Materiały przechowywane są w dwóch zamykanych drewnianych szafach (w jednej znajdują się materiały opracowane, w drugiej – nieopracowane) oraz w szafie z dużymi szufladami, w której umieszczono m.in. teczki o większych niż A4 formatach (patrz: załącznik nr 11).

Wszystkie opracowane archiwa zostały ulokowane w teczkach bezkwasowych; dodatkowo fotografie umieszczono w obwolutach lub kopertach.

12C. Dodatkowe uwagi

Wielkoformatowe plakaty, ze względu na ich bezpieczeństwo, zostały wyjęte z oryginalnych jednostek archiwalnych i umieszczone w większych teczkach; w pierwotnych teczkach pozostawiono adnotację na ten temat; na osobnych kartkach papieru (obwolutach), założonych wokół plakatów, umieszczono informację o pochodzeniu plakatu z konkretnej jednostki archiwalnej (patrz: załącznik nr 12).

Muzealia zostały opracowane jako nierozłączne części zespołów/zbiorów archiwalnych – otrzymały w ramach inwentarza osobne sygnatury, umieszczono je w teczkach – uprzednio wkładając do kopert.

W ramach grantów w konkursach NDAP „Wspieranie działań archiwalnych" Towarzystwo zamówiło profesjonalną konserwację kilkunastu dokumentów z zespołu Archiwum Towarzystwa do 1939 r., m.in. pierwszego statutu Towarzystwa z 1935 r. Ponadto całość zespołu archiwalnego została poddana masowemu odkwaszaniu.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

Opracowaniu poddano pięć zespołów/zbiorów z Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, w ramach dotacji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Trzy z nich opracowano w 2016 r. (Archiwum Towarzystwa do 1939 r.; Podkowa niezależna; Komitet Obywatelski „Solidarność" w Podkowie Leśnej), natomiast w 2017 r., po dopływie akt przekazanych przez Fundację Lumen, stworzono i opracowano nowy zbiór – Akta ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej, uzupełniając go o trzy jednostki archiwalne, pochodzące z opracowanego rok wcześniej zbioru Podkowa niezależna (również pochodzącego od ks. Kantorskiego). Z kolei zbiór Podkowa niezależna powiększono o 29 jednostek archiwalnych, co wymogło zaktualizowanie układu zbioru (wydzielenia trzech serii) i sporządzenie nowego inwentarza dla tego zespołu. W 2017 r. Towarzystwo opracowało także zbiór fotografii Portrety podkowian – opracowaniu archiwalnemu podlegały powystawowe odbitki fotografii, a nie cyfrowe oryginały.

W ramach tych dwóch projektów Towarzystwo korzystało z pomocy konsultanta – wieloletniego pracownika jednego z archiwów państwowych. W związku z tym opracowanie zbiorów/zespołów ma charakter profesjonalny, oparty na regułach naukowej archiwistyki, a do każdego z nich stworzono klasyczny inwentarz archiwalny ze wstępem (patrz: sekcja 13A – Pomoce informacyjno-ewidencyjne).

O ile było to możliwe w ramach opracowania archiwalnego, brano pod uwagę układ akt nadany przez twórcę (zwłaszcza materiałów przekazanych przez ks. Kantorskiego, który samodzielnie częściowo je przygotował, formując teczki, oraz w przypadku przedwojennych akt Towarzystwa, na których były ślady układu kancelaryjnego). W razie potrzeby układ ten modyfikowano, grupując materiały tematycznie. W zbiorze Portrety podkowian fotografie uszeregowano alfabetycznie, według nazwisk osób przedstawionych na zdjęciach, w dalszej kolejności umieszczając zdjęcia grupowe, osób nierozpoznanych, zwierząt i roślin.

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

W Obywatelskim Archiwum Podkowy Leśnej funkcjonuje obecnie pięć inwentarzy archiwalnych o następujących tytułach:

- Inwentarz zespołu (zbioru) akt Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r. z lat [1926––1929] 1930–1939 [1942],
- Inwentarz zespołu (zbioru) akt Podkowa niezależna [1976–1977] 1979–1989 [1990–1999, 2005],
- Inwentarz zespołu (zbioru) akt Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Podkowie Leśnej 1989–1990,
- Inwentarz zbioru akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej 1930–2005,
- Inwentarz Portrety podkowian 2003–2009 [2010].

Na stronie tytułowej każdego inwentarza umieszczono nazwisko autora, logo i nazwę Towarzystwa oraz datę i miejsce wydania inwentarza, a także kolejny numer zespołu (patrz: sekcja 13C – Sposób sygnowania materiałów). Kolejna strona zawiera informację o wsparciu finansowym ze strony NDAP.

Właściwy spis jednostek poprzedzono szczegółowym wstępem do inwentarza o następującej strukturze:

I. Historia twórcy zespołu (lub Życie i działalność twórcy zbioru – Podkowa niezależna, zbiór ks. Leona Kantorskiego i Portrety podkowian).

II. Dzieje zespołu (lub zbioru).

III. Charakterystyka archiwalna zespołu (lub zbioru):

- tytuł zespołu (zbioru),
- granice chronologiczne,
- granice terytorialne,
- rozmiary zespołu,
- procentowy stan zachowania akt,
- struktura archiwalna zespołu,
- charakterystyka techniczna materiału aktowego,
- fizyczny stan zachowania akt,
- stan zmikrofilmowania akt,
- brakowanie akt zespołu.

IV. Zawartość zespołu (lub zbioru).

V. Metody opracowania.

Zbiór Podkowa niezależna ma także tabelaryczną konkordancję sygnatur z 2016 i 2017 r.

Po wstępie znajduje się właściwy inwentarz – spis jednostek występujących w zespole/zbiorze (patrz: załącznik nr 13), zawierający następujące informacje:

- sygnatura (patrz też: sekcja 13C – Sposób sygnowania materiałów),
- tytuł,
- tytuł tłumaczony (wolne miejsce),
- daty skrajne,
- zawartość/treść (szczegółowość opisu zależna od zespołu/zbioru oraz osoby opracowującej),
- rodzaj dokumentacji (dokumentacja aktowa, materiały ikonograficzne, materiały drukarskie, druki ciągłe, druki zwarte, druki ulotne, dokumentacja kartograficzna, dokumentacja techniczna, dokumentacja fotograficzna),
- informacje szczegółowe,
  - język,
  - udostępnianie,
- opis zewnętrzny: liczba stron, oryginały/kopie, charakter fizyczny, technika zapisu (rkps, mps, druki, zdjęcia…), stan zachowania,
- uwagi (np. zawartość wtórników, dawna sygnatura, informacja o umieszczeniu kopii dokumentów w aneksie do inwentarza).

Przykładowe tytuły jednostek archiwalnych:

Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna. Protokoły posiedzeń (Archiwum Towarzystwa do 1939 r., sygn. 6).

Status prawny Podkowy Leśnej, plan parcelacyjny, sposób użytkowania terenów użyteczności publicznej oraz prywatnych działek (Archiwum Towarzystwa do 1939 r., sygn. 13).

Zakup i dystrybucja nawozów dla mieszkańców Podkowy Leśnej (Archiwum Towarzystwa do 1939 r., sygn. 19).

Foldery reklamujące Podkowę Leśną (Archiwum Towarzystwa do 1939 r., sygn. 24).

NSZZ „Solidarność" – działalność w okresie 1980 – 1981. Komunikaty, informacje, teksty porozumień, oświadczenia, deklaracje, pisma, notatki, wydawnictwa, ulotki, plakaty (Podkowa niezależna, sygn. 4).

Lech Wałęsa – internowanie i nagroda Nobla. Wystąpienia, apele, korespondencja, ulotki, plakat (Podkowa niezależna, sygn. 8).

Środowisko akademickie (pracownicy naukowi i studenci) wobec śmierci Stanisława Pyjasa i stanu wojennego. Materiały przekazane ks. Leonowi Kantorskiemu: pisma, oświadczenia w sprawie weryfikacji i zwolnień pracowników naukowych, uchwały, korespondencja, wydawnictwa (Podkowa niezależna, sygn. 9).

Parafialny Komitet Pomocy Bliźniemu – działalność. Wydawanie leków i artykułów medycznych. Wykazy podopiecznych, podania o przyznanie pomocy, pokwitowania i podziękowania, apele, korespondencja (Podkowa niezależna, sygn. 47).

Wybory samorządowe 27 maja 1990 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, podział na okręgi wyborcze, dokumenty programowe, kandydaci i wyniki głosowania, korespondencja (Komitet Obywatelski „Solidarność", sygn. 5).

Kościół św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej – proboszczowie. Biogramy, wspomnienia (Zbiór ks. Leona Kantorskiego, sygn. 3).

Profanacja figury św. Krzysztofa w ogrodzie przy kościele św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Korespondencja, fotografie (Zbiór ks. Leona Kantorskiego, sygn. 12).

Autosacrum – organizacja i przebieg uroczystości poświęcenia pojazdów mechanicznych w kościele św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Materiały informacyjne, notatki, zaproszenia, korespondencja, fotografie (Zbiór ks. Leona Kantorskiego, sygn. 21).

Muzyka big-beatowa w kościele. Korespondencja ks. Leona Kantorskiego (Zbiór ks. Leona Kantorskiego, sygn. 28).

Budowa kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Oferty firm budowlanych i handlowych (Zbiór ks. Leona Kantorskiego, sygn. 35).

Księga rachunków kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej od 1 stycznia 1937 (Zbiór ks. Leona Kantorskiego, sygn. 46).

Zbiór fotograficzny Portrety podkowian składa się z dwóch jednostek archiwalnych. Pierwsza z nich to plakat wystawy, z której pochodzą fotografie. Następnie opisane zostały poszczególne zdjęcia ze zbioru (patrz: załącznik nr 14). W skład opisu wchodzą następujące pola:

- sygnatura (patrz: sekcja 13C – Sposób sygnowania materiałów),
- temat (zawsze Portrety podkowian),
- treść (imię i nazwisko osoby przedstawionej na fotografii (o ile są znane) oraz krótka charakterystyka lub w przypadku zdjęć innych niż portrety opis zawartości zdjęcia),
- data i autor,
- opis zewnętrzny (odbitka, wymiary, druk),
- uwagi (np. „Zdjęcie w technice cyfrowej, odbitka oprawiona w *passe-partout* i antyramę 50 × 40 cm", „Zdjęcie w technice cyfrowej, odbitka na planszy V").

Pod opisem niektórych fotografii umieszczono w inwentarzu niewielką kopię cyfrową zdjęcia.

W przypadku zespołów/zbiorów innych niż Portrety podkowian do inwentarza archiwalnego dołączono aneks, w którym znajdują się kopie cyfrowe niewielkiej części dokumentów z danego zespołu/zbioru wraz z opisem na poziomie dokumentu (patrz: załącznik nr 15). Opis ten składa się z następujących elementów:

- sygnatura (wraz z podaniem stron),
- tytuł dokumentu,
- tło historyczne,
- data,
- opis zewnętrzny: rozmiar w centymetrach, oryginał/kopia, technika wykonania, język.

Poniżej opisu zamieszczono stosunkowo niewielkie (mniejsze niż strona A4) cyfrowe kopie dokumentów (jedna lub kilka stron).

Wszystkie inwentarze w całości dostępne są online, na stronie internetowej Towarzystwa.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

- Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r.
- Podkowa niezależna:
  - seria I – Działalność opozycji politycznej i Kościoła katolickiego w Polsce w latach 70. i 80. (sygn. 1–33),
  - seria II – Parafialny Komitet Pomocy Bliźniemu (sygn. 34–57),
  - seria III – Działalność opozycji w latach 80. XX w. – materiały nieaktowe (sygn. 59–63).
- Komitet Obywatelski „Solidarność" w Podkowie Leśnej.
- Zbiór akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej:
  - seria I – Parafia i kościół św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Organizacja i działalność (sygn. 1–29)
    - bez przyporządkowania do podserii (sygn. 1–20),
    - podseria A – *Autosacrum*. Uroczystość poświęcenia pojazdów mechanicznych w kościele św. Krzysztofa (sygn. 21–22),
    - podseria B – Muzyka big-beatowa w kościele św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej (sygn. 23–29),
  - seria II – Kościół św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Budowa. Wystrój świątyni. Rozbudowa (sygn. 30–43),
  - seria III – Kościół św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Sprawy finansowe (sygn. 44–49).
- Portrety podkowian.

13C. Sposób sygnowania materiałów

Opracowanym zespołom/zbiorom przyporządkowano numer, w całości składający się z trzech części, np. PL/1007/001, przy czym pierwszy człon odnosi się do państwowego przyporządkowania archiwum, drugi jest numerem archiwum nadanym w ramach sieci archiwów społecznych Ośrodka KARTA, a trzeci jest kolejnym numerem zespołu/zbioru (obecnie funkcjonują numery od 001 do 005).

Jednostki inwentarzowe w zespołach/zbiorach numerowane są sygnaturą ciągłą, od 1.

W przypadku Portretów podkowian tylko pierwsza jednostka inwentarzowa (plakat wystawy) oznaczona jest sygnaturą prostą (1). Następujące po niej fotografie oznaczone są sygnaturą łamaną, np. 2/7, 2/23 – gdzie liczba za ukośnikiem oznacza numer kolejny fotografii (wszystkie opisane są w ramach tematu Portrety podkowian; patrz: załącznik nr 14).

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

W opracowaniu archiwalnym pięciu zespołów/zbiorów w latach 2016 i 2017 Towarzystwo korzystało z usług zawodowego archiwisty, pracującego obecnie w archiwum państwowym. W każdym inwentarzu widnieje informacja o stosowaniu Międzynarodowego Standardu Opisu Archiwalnego ISAD(G).

W swoich działaniach Towarzystwo korzystało także ze szkoleń i materiałów Ośrodka KARTA.

13E. System informacyjny

Towarzystwo korzysta z rozwiązań znanych z naukowego opracowania zasobu archiwalnego w archiwach państwowych. System informacyjny Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej składa się obecnie wyłącznie z pięciu inwentarzy archiwalnych dostępnych dla użytkowników (również online) oraz z plików komputerowych, w tym aktywnych arkuszy kalkulacyjnych, dostępnych dla członków Towarzystwa.

13F. Dodatkowe uwagi

Towarzystwo nie stosuje obecnie żadnego systemu lub programu dedykowanego opisowi archiwaliów. Opis archiwalny w Obywatelskim Archiwum Podkowy Leśnej jest wprowadzany do plików edytora tekstu oraz do arkuszy kalkulacyjnych (z myślą o ewentualnej przyszłej konwersji tych danych).

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Obecnie istnieje możliwość dostępu do opracowanych materiałów na miejscu, w siedzibie Towarzystwa, po uprzednim kontakcie z jego członkami – jednak do tej pory nie było w archiwum takich użytkowników. W najbliższym czasie Towarzystwo planuje zwiększyć widoczność archiwum w sieci, a z czasem zdigitalizować większe części zasobu i umieścić je online oraz podjąć działania popularyzatorskie (patrz: sekcja 16 – Plany na przyszłość).

Niewielka część zasobu w postaci cyfrowych odwzorowań dostępna jest na stronie internetowej Towarzystwa, w aneksach do inwentarzy archiwalnych – są to jednak materiały w stosunkowo niewielkiej rozdzielczości i trudne do odnalezienia dla użytkownika.

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	×

14B. Kwerendy archiwalne

Brak.

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

W Internecie dostępność materiałów z Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej jest niewielka, choć pewna ich część została umieszczona w aneksach do inwentarzy archiwalnych.

Użytkownicy mogą korzystać z materiałów na miejscu, w siedzibie Towarzystwa w Podkowie Leśnej, po uprzednim kontakcie (konkretne informacje o możliwości udostępnienia tych materiałów nie są jednak umieszczone na stronie WWW Towarzystwa).

Dwie teczki w zbiorze Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Podkowie Leśnej zostały w inwentarzach opisane jako dostępne warunkowo, ze względu na obecność w nich danych osobowych (sygn. 3 – Utworzenie „drugiego" Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Podkowie Leśnej. Walne zebranie. Regulamin. Spisy członków; sygn. 4 – Działalność podkowiańskiego

Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" przed wyborami samorządowymi. Korespondencja w sprawach miasta). Archiwum nie zaprojektowało specjalnej procedury związanej z zapewnianiem dostępu do tych materiałów. W założeniu będą one udostępniane np. do badań naukowych, ale nie będą upubliczniane online po ewentualnym zdigitalizowaniu.

14D. Liczba użytkowników

Korzystanie na miejscu – 0.

14E. Rodzaje użytkowników

Nie dotyczy.

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Nie dotyczy.

15. Problemy

Obecnie najpoważniejszym problemem archiwum są warunki lokalowe – trudne zarówno dla członków Towarzystwa, jak i dla przechowywania materiałów archiwalnych (zbyt niska temperatura i zbyt wysoka wilgotność). Obecnie Towarzystwo podejmuje działania w celu przeniesienia siedziby (w tym archiwum) do innej lokalizacji.

Wśród materiałów nieopracowanych znajdują się również fotografie autorstwa różnych osób, często trudnych do ustalenia. Jako jeden z problemów informatorzy wskazali kwestie prawne związane z tymi materiałami.

16. Plany na przyszłość

Podstawowym kierunkiem działalności Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej w najbliższym czasie ma stać się digitalizacja zasobu archiwalnego i umieszczenie go online, w celu zwiększenia jego popularności, oraz upowszechnianie informacji archiwalnej, a także współpraca z podkowiańskimi szkołami.

W 2018 r. przypada stulecie urodzin ks. Kantorskiego, w związku z czym Towarzystwo prawdopodobnie zorganizuje wystawę materiałów z nim związanych.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Materiały archiwalne posiadane przez Towarzystwo w przypadku jego likwidacji wchodzą do państwowego zasobu archiwalnego – właściwego terytorialnie archiwum państwowego (Archiwum Akt Nowych); wynika to z zapisów umowy z NDAP, dotyczącej wykonania zadania publicznego (opracowanie zasobu archiwalnego w 2016 i 2017 r.). Statut Towarzystwa w rozdziale dotyczącym likwidacji nie wskazuje spadkobierców zasobu archiwalnego.

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Towarzystwo współpracowało z Ośrodkiem KARTA w ramach ruchu archiwistyki społecznej, uczestnicząc w organizowanych przez KARTĘ szkoleniach, korzystając z materiałów pomocniczych. Członkowie Towarzystwa kontaktowali się także z pracownikami Ośrodka w celu konsultacji dotyczących składania wniosku o dofinansowanie NDAP. Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej od kwietnia 2016 r. posiada również nadany w ramach Sieci Archiwów Społecznych numer archiwum (PL/1007).

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Zgromadzone przez Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej archiwalia są nieocenione jeśli chodzi o historię miejscowości – zwłaszcza Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r., które dokumentuje pierwsze lata po powstaniu miasta, kiedy nie funkcjonowały jeszcze władze samorządowe i to Towarzystwo *de facto* pełniło ich funkcję. W związku z tym materiały te mogą mieć również znaczenie globalne, np. dla historii realizacji dziewiętnasto- i dwudziestowiecznej idei

miasta-ogrodu. Dużą wartość regionalną mają również dokumenty dotyczące budowy kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Istotne dla lokalnej oraz ponadlokalnej historii są także materiały na temat działań opozycji antykomunistycznej w Podkowie Leśnej, która w latach 80. była swego rodzaju opozycyjnym centrum.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Charakter zasobu archiwalnego ma duży potencjał wpływania na lokalną społeczność i jej animowania. Obecnie, ze względu na wkład pracy członków Towarzystwa w ciągu ostatnich lat w opracowanie materiałów, zamiast w ich udostępnianie czy promowanie, nie są one szeroko wykorzystywane przez mieszkańców Podkowy Leśnej. Wyjątkiem są cieszące się dużym zainteresowaniem wystawy archiwalne, organizowane przez Towarzystwo, oraz uczestnictwo archiwum w cieszącym się ogromną popularnością (lokalnie i ponadlokalnie) Festiwalu Otwarte Ogrody. Ewentualne większe zaangażowanie młodzieży szkolnej może również bardzo pozytywnie wpłynąć na działania i recepcję archiwum w lokalnej społeczności.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Ze względu na specyfikę zasobu archiwalnego gromadzonego przez niewielką organizację pozarządową, Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej nie będzie raczej kojarzone przez użytkowników (których zresztą obecnie jest jeszcze niewielu) z innymi archiwami historycznymi, takimi jak np. archiwa państwowe, lecz raczej z muzeami, publicznymi bibliotekami czy zbiorami innych organizacji społecznych lub osób prywatnych.

18D. Stabilność projektu

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej odznacza się dużą stabilnością. Jest wydzieloną częścią Towarzystwa, a więc formalnie uznano jego odrębność i istotność; działa w ramach stabilnej organizacji pozarządowej, z dużą liczbą członków i długimi tradycjami (nawet, jeśli odwołujemy się tylko do okresu powojennego, czyli reaktywacji w końcu lat 80.). Towarzystwo współpracuje z lokalnymi władzami na tyle skutecznie, że posiada udostępnioną przez samorząd własną siedzibę i w razie kłopotów z pewnością

będzie mogło liczyć na wsparcie ze strony władz lokalnych. Ponadto w wyniku opracowywania dużej części zasobu archiwalnego w ramach zadania publicznego, zgodnie z brzmieniem regulaminu konkursu „Wspieranie działań archiwalnych" NDAP, w przypadku likwidacji Towarzystwa materiały archiwalne opracowane w ramach tych projektów przechodzą do państwowego zasobu archiwalnego.

18E. Inne

Brak.

Załączniki

Spis załączników

1. Folder zachęcający do zamieszkania w Podkowie Leśnej, ok. 1926; OAPL, Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r., sygn. 24.
2. Plan Podkowy Leśnej w skali 1:5000, wykonany przez inż. K. Stefko, 1932; OAPL, Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r., sygn. 25.
3. Znaczki przypinane z lat 80. XX w.; OAPL, Zbiór Podkowa niezależna, sygn. 61.
4. Lista kandydatów na radnych z 15 okręgów w wyborach samorządowych, 1989; OAPL, Komitet Obywatelski „Solidarność" w Podkowie Leśnej, sygn. 5, s. 65; *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Podkowie Leśnej 1989–1990*, oprac. M. Konopka-Wichrowska, Podkowa Leśna, 2016, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/komitet.pdf [dostęp: 02.02.2018], s. 22 (aneks).
5. Klisza szklana (po prawej) i błona fotograficzna (w środku) zawierające projekty znaczków wydanych z okazji uroczystości poświęcenia pojazdów mechanicznych (*Autosacrum*) w Podkowie Leśnej; OAPL, Zbiór

akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej, sygn. 22.

6. Plakat wystawy *O wolność i Solidarność – Podkowa Leśna 1976–1991*, 2009, http://www.podkowalesna-tppl.pl/kronika/2009/zaproszenie-2009.jpg [dostęp: 10.02.2018].
7. Ogród archiwalny Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej w trakcie Festiwalu Otwarte Ogrody, 6–8.06.2014, fot. A. Wyszyńska, http://www.ckiopodkowa.pl/festiwal-otwarte-ogrody-2014 [dostęp 10.02.2018].
8. Jedna z plansz wystawy plenerowej zorganizowanej przez Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, 2015, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=05&co=00 [dostęp: 10.02.2018].
9. Ogród archiwalny Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej w trakcie Festiwalu Otwarte Ogrody, 13.06.2015, fot. T. Podkański, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=02&co=05 [dostęp 10.02.2018].
10. Fragment folderu *Podkowa Niezależna – ksiądz Leon i jego czasy* przygotowanego przez Zespół Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej A. Foss i O. Koszutskiego, oprac. graf. M. Englisz, 2014, http://www.podkowalesna-tppl.pl/kronika/2014/2014-podkowa_niezalezna.pdf [dostęp: 10.02.2018].
11. Szafa oraz szuflady służące przechowywaniu opracowanej części zasobu Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, fot. M. Wiśniewska-Drewniak, fotografia wykonana w trakcie badania terenowego, 27.01.2018 r.
12. Teczka wielkoformatowa zawierająca plakaty z różnych jednostek archiwalnych – widoczny opis plakatu z teczki pt. Czytelnia Jana Pawła II – imprezy w latach 1984–1986 i 1988. Programy, zaproszenia, plakaty, sygn. 52, ze zbioru Podkowa niezależna (na obwolucie opisana jako sygn. 45).
13. Opis na poziomie jednostki w inwentarzu archiwalnym; *Inwentarz zbioru akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej 1930–2005*, oprac. M. Konopka-Wichrowska, B. Wróblewski, Podkowa Leśna, 2017, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/parafia.pdf [dostęp: 02.02.2018], sygn. 13, s. 12.

14. Opis fotografii ze zbioru Portrety podkowian, sygn. 2/29 i 2/30, *Inwentarz: Portrety podkowian 2003–2009 [2010]*, oprac. K. Golińska-Engelmayer, A. Żukowska-Maziarska, Podkowa Leśna 2017, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/portrety.pdf [dostęp: 02.02.2018].
15. Opis dokumentu wraz z jego tłem historycznym załączony do cyfrowej kopii udostępnionej w aneksie do inwentarza; *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r. z lat [1926–1929] 1930–1939 [1942]*, oprac. B. Wróblewski, Podkowa Leśna 2016, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/do1939.pdf [dostęp: 02.02.2018], s. 28 (aneks).
16. Bibliografia.

Załącznik nr 1

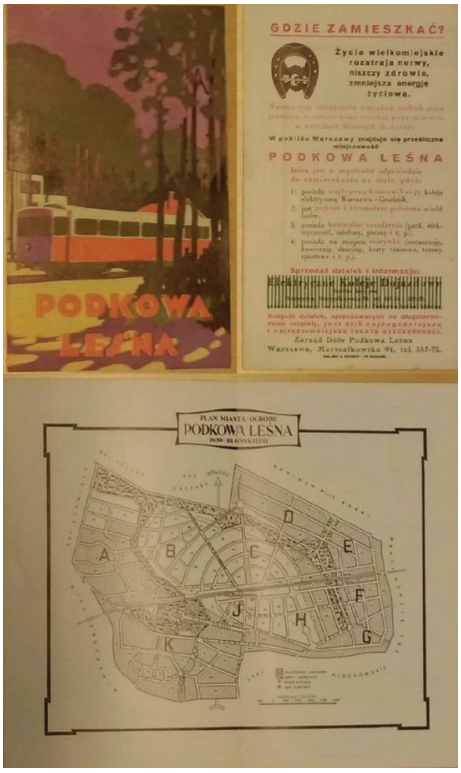

Folder zachęcający do zamieszkania w Podkowie Leśnej, ok. 1926

Załącznik nr 2

Plan Podkowy Leśnej w skali 1:5000, wykonany przez inż. K. Stefko, 1932

Załącznik nr 3

Znaczki przypinane z lat 80. XX w.

Załącznik nr 4

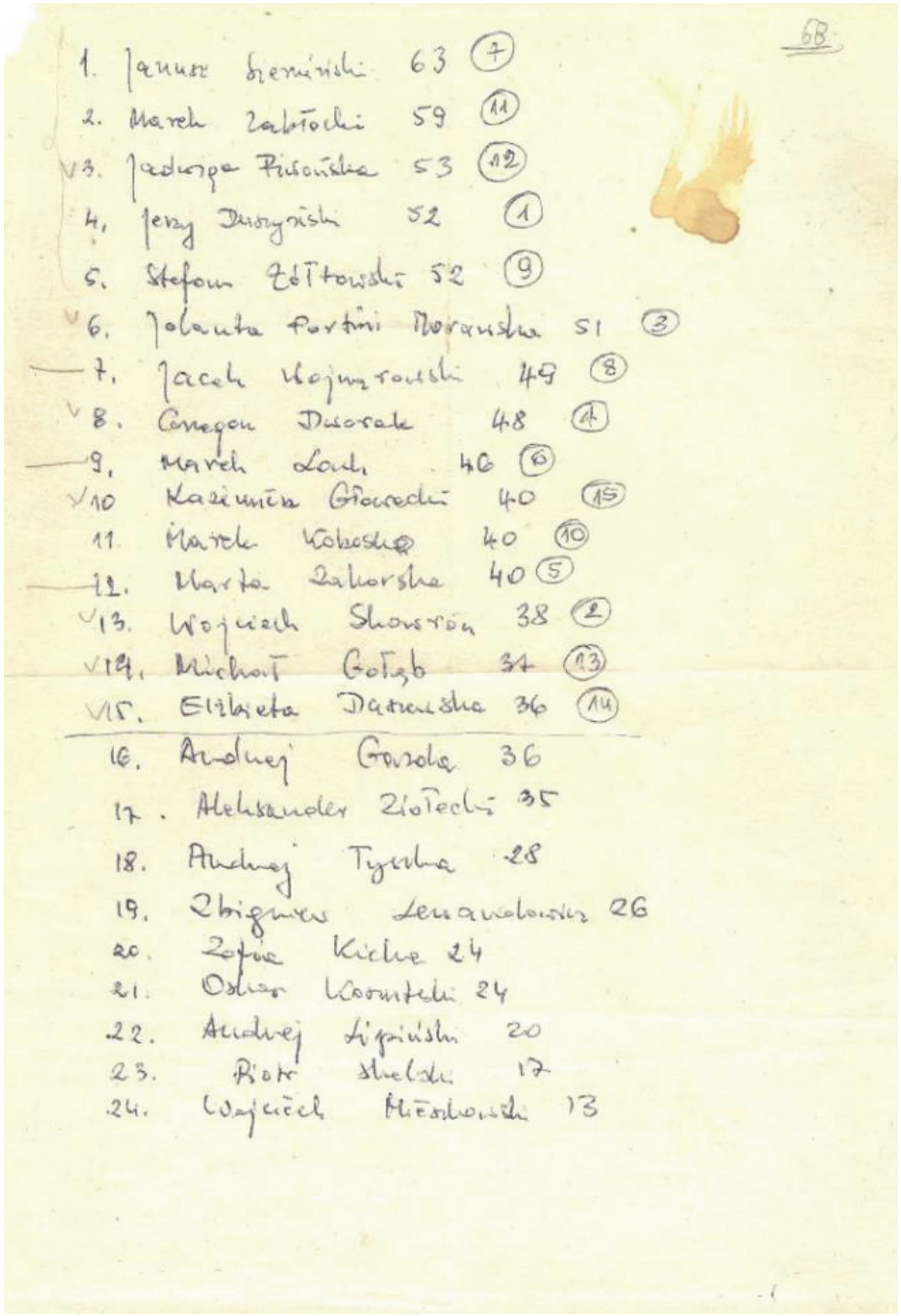

1. Janusz Śleziński 63 (7)
2. Marek Załęcki 59 (11)
3. Jadwiga Pisowska 53 (12)
4. Jerzy Dworzyński 52 (1)
5. Stefan Żółtowski 52 (9)
6. Jolanta Fortini Moranska 51 (3)
7. Jacek Wojnarowski 49 (8)
8. Grzegorz Dworak 48 (4)
9. Marek Lach 46 (6)
10. Kazimierz Głowacki 40 (15)
11. Marek Kobosko 40 (10)
12. Marta Zakorska 40 (5)
13. Wojciech Skowron 38 (2)
14. Michał Gołąb 34 (13)
15. Elżbieta Dąbrowska 36 (14)
16. Andrzej Gorzoła 36
17. Aleksander Złotecki 35
18. Andrzej Tyszka 28
19. Zbigniew Lewandowski 26
20. Zofia Kicka 24
21. Oskar Kosmalski 24
22. Andrzej Lipiński 20
23. Piotr Skalski 17
24. Wojciech Mrozkowski 13

Lista kandydatów na radnych z 15 okręgów w wyborach samorządowych, 1989

Załącznik nr 5

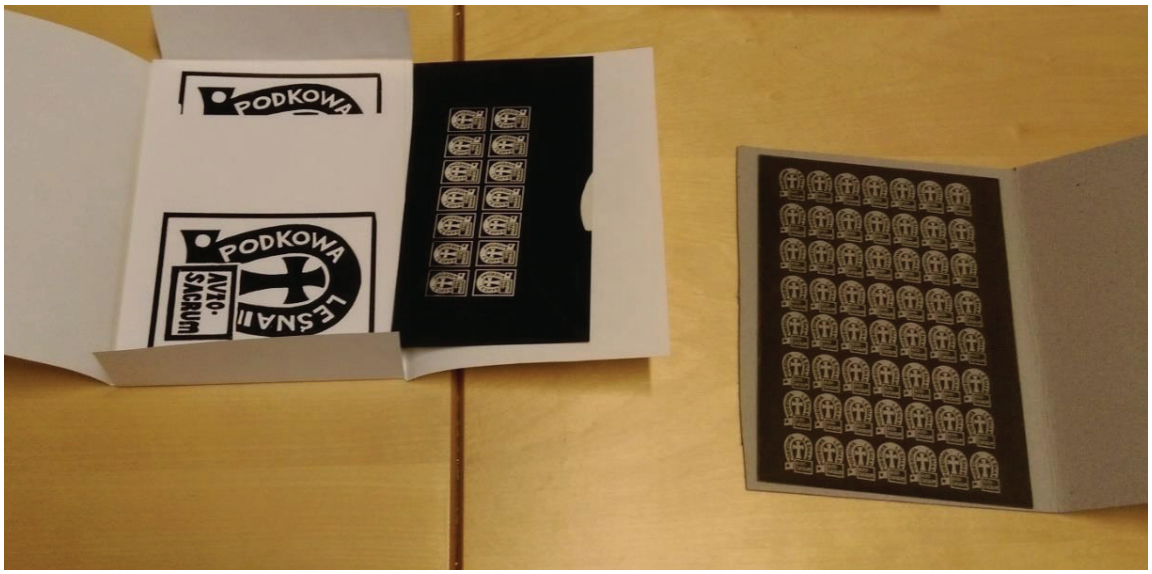

Klisza szklana (po prawej) i błona fotograficzna (w środku) zawierające projekty znaczków wydanych z okazji uroczystości poświęcenia pojazdów mechanicznych (*Autosacrum*) w Podkowie Leśnej

Załącznik nr 6

Plakat wystawy *O wolność i Solidarność – Podkowa Leśna 1976–1991*, 2009

Załącznik nr 7

Ogród archiwalny Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej w trakcie Festiwalu Otwarte Ogrody, 6–8.06.2014, fot. A. Wyszyńska

Załącznik nr 8

Jedna z plansz wystawy plenerowej zorganizowanej przez Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, 2015

Załącznik nr 9

Ogród archiwalny Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej w trakcie Festiwalu Otwarte Ogrody, 13.06.2015, fot. T. Podkański

Załącznik nr 10

Sprowadzeni w styczniu 1985r. przez Zosię Broniek do parafii w Podkowie Leśnej, Maria Hniedziewicz i Maciej Gutowski siedli do stołu u księdza Leona Kantorskiego. U jego boku znaleźli się : Andrzej Gazda, Bohdan Skaradziński i Oskar Koszutski, czyli członkowie Parafialnego Komitetu Pomocy Bliźniemu, którego roli w okresie stanu wojennego nie sposób przecenić. Wszak prawie wszystko, co działo się w polskiej, najłagodniejszej z możliwych, rewolucji tych lat, zawsze jakimiś nićmi powiązane było z osoba księdza Kantorskiego. Nieco zaszczyceni, nieco onieśmieleni musieliśmy wziąć udział w naradzie. Do wszystkich działań politycznych, społecznych, kulturalnych, literackich, brakowało jeszcze komitetowi plastycznych lub, ściślej, okazania pomocy bojkotującemu oficjalne wystawy środowisku plastyków. Podstawowa koncepcja zrodziła się szybko – było nią organizowanie wystaw niezależnych artystów w malutkiej salce im. Jana Pawła II... (Maciej Gutowski. Rocznik Podkowiański nr 6 „Galeria")

Na zdjęciu:
Spotkanie ze Zbigniewem Romaszewskim: „Praworządność w PRL". 2 XII 1984r.

Na zdjęciu:
Spotkanie z Joanną Jaraczewską-Onyszkiewicz: Powojenne losy rodziny Marszałka" z udziałem męża Janusza Onyszkiewicza i córki, czyli prawnuczką Józefa Piłsudskiego. 5 VI 1983 r.

Na zdjęciu:
Wystawa „Przeciw złu przeciw przemocy" (kwiecień – maj 1985), poświęcona pamięci ks. Jerzego Popiełuszki , w której uczestniczyli: Maria Anto, Dorota Adamiec, Jerzy Bereś, Bogdan Bogusławski, Jan Bokiewicz, Tadeusz Boruta,Tadeusz Brzozowski, Maciej Buszewicz, Jan Dobkowski, Jerzy Esymont, Anna Goebel, Jan Góra, Jerzy Kalina, Hanna Karczewska, Marian Kępiński, Łukasz Korolkiewicz, Paweł Kowalewski, Bogdan Kraśniewski, Majka Kwiatowska, Grzegorz Moryciński, Anna Możejko, Janusz Osicki, Janusz Petrykowski, Jerzy Puciata, Małgorzata Puciata, Antoni Rodowicz, Jan Rylke, Marek Sapetto, Lidia Serafin, Jacek Sienicki, Stanisław Sobolewski, Eugeniusz „Get" Stankiewicz, Jerzy Tchórzewski, Marian Warzecha, Mira Żelechower-Aleksiun

Fragment folderu *Podkowa Niezależna – ksiądz Leon i jego czasy*, 2014

Załącznik nr 11

Szafa oraz szuflady służące przechowywaniu opracowanej części zasobu Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, 27.01.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 12

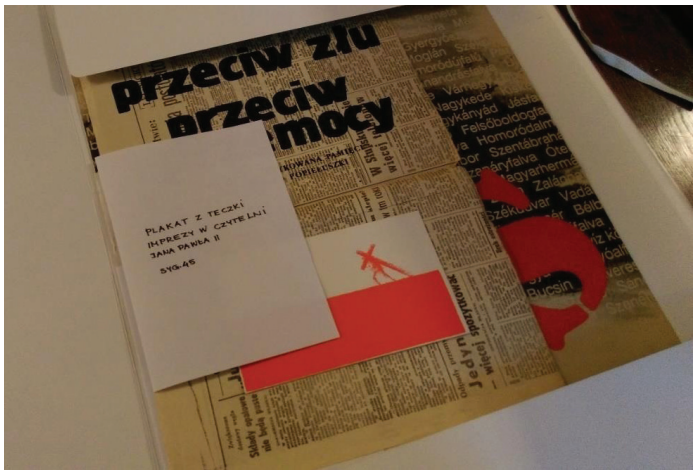

Teczka wielkoformatowa zawierająca plakaty z różnych jednostek archiwalnych – widoczny opis plakatu z teczki pt. Czytelnia Jana Pawła II – imprezy w latach 1984–1986 i 1988. Programy, zaproszenia, plakaty, sygn. 52, ze zbioru Podkowa niezależna (na obwolucie opisana jako sygn. 45)

Załącznik nr 13

Sygnatura 13	
Tytuł:	Kronika parafii św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej
Tytuł tłumaczony:	
Daty skrajne:	1986–1988
Zawartość/treść:	Zapisy dotyczą wydarzeń związanych z rokiem liturgicznym i działalnością kulturalną i społeczną w parafii oraz prac budowlanych w kościele. Teczka zawiera także notatki do przygotowania wpisów do Kroniki.
Rodzaj dokumentacji:	dokumentacja aktowa.
Informacje szczegółowe: języki: polski; udostępnianie: tak.	
Opis zewnętrzny:	44 strony; poszyt; luźne rkps; stan zachowania: dobry.
Uwagi:	Pierwotnie teczka wchodziła w skład zespołu „Podkowa Niezależna 1979–1989" pod sygnaturą 34.

Opis na poziomie jednostki w inwentarzu archiwalnym; *Inwentarz zbioru akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej 1930–2005*, oprac. M. Konopka-Wichrowska, B. Wróblewski, Podkowa Leśna 2017

Załącznik nr 14

Sygnatura 2/29	
Temat:	Portrety podkowian
Treść:	Jerzy Kalina, artysta rzeźbiarz.
Data i autor:	2008, Jacek Maziarski.
Opis zewnętrzny:	1 odbitka 19,5x29 cm, druk.
Uwagi:	Zdjęcie w technice cyfrowej, odbitka na planszy III.
Sygnatura 2/30	
Temat:	Portrety podkowian
Treść:	Anna Kalinowska, biolog, ekolog, wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego.
Data i autor:	2003, Jacek Maziarski
Opis zewnętrzny:	1 odbitka 30x42 cm, druk.
Uwagi:	Zdjęcie w technice cyfrowej, odbitka w passe-partout i antyramie 40x50 cm.

Opis fotografii ze zbioru Portrety podkowian, sygn. 2/29 i 2/30, *Inwentarz: Portrety podkowian 2003–2009 [2010]*, oprac. K. Golińska-Engelmayer, A. Żukowska-Maziarska, Podkowa Leśna 2017

Załącznik nr 15

	Sygnatura 8, strona 3
Tytuł:	Zawiadomienie o siedzibie Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna.
Tło historyczne:	W 1935 r. władze Towarzystwa borykały się z problemem braku własnej siedziby. Spowodowane to było prawdopodobnie narastającym konfliktem z Zarządem Dóbr. Szczegóły nie są jednak znane, z uwagi na zaginięcie teczki zawierającej korespondencję dotyczącą lokalu Towarzystwa. Zachowało się zawiadomienie z lutego 1935 r. informujące, iż tymczasowo sprawy Towarzystwa załatwiane są w siedzibie Sołectwa, a latem mieszkańcy przyjmowani będą w siedzibie Klubu Sportowego.
Data:	luty 1935
Opis zewnętrzny:	rozmiar: 14,5 x 21 cm; język: polski; oryginał; mps;

Opis dokumentu wraz z jego tłem historycznym, załączony do cyfrowej kopii udostępnionej w aneksie do inwentarza; *Inwentarz zespołu (zbioru) akt Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r. z lat [1926–1929] 1930–1939 [1942]*, oprac. B. Wróblewski, Podkowa Leśna 2016

Załącznik nr 16 – Bibliografia

Wywiady

Wojnarowski J., *Wywiad nt. Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Podkowa Leśna, 27.01.2018, Archiwum prywatne MWD.

Wróblewski B., *Wywiad nt. Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Podkowa Leśna, 27.01.2018, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

Inwentarz zbioru akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej 1930–2005, oprac. M. Konopka-Wichrowska,

B. Wróblewski, Podkowa Leśna 2017, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/parafia.pdf [dostęp: 02.02.2018].

Inwentarz zespołu (zbioru) akt Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r. z lat [1926–1929] 1930–1939 [1942], oprac. B. Wróblewski, Podkowa Leśna 2016, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/do1939.pdf [dostęp: 02.02.2018].

Inwentarz zespołu (zbioru) akt Komitetu Obywatelskiego „Solidarność" w Podkowie Leśnej 1989–1990, oprac. M. Konopka-Wichrowska, Podkowa Leśna 2016, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/komitet.pdf [dostęp: 02.02.2018].

Inwentarz zespołu (zbioru) akt Podkowa niezależna [1976–1977] 1979–1989 [1990–1999, 2005], oprac. K. Golińska-Engelmayer, A. Żukowska-Maziarska, Podkowa Leśna 2017, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/niezalezna.pdf [dostęp: 02.02.2018].

Inwentarz: Portrety podkowian 2003–2009 [2010], oprac. K. Golińska-Engelmayer, A. Żukowska-Maziarska, Podkowa Leśna 2017, http://www.podkowalesna-tppl.pl/obywatelskie_archiwum/portrety.pdf [dostęp: 02.02.2018].

Materiały archiwalne

OAPL, Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r., Foldery reklamujące Podkowę Leśną, sygn. 24.

OAPL, Archiwum działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna do 1939 r., Plan Podkowy Leśnej, sygn. 25.

OAPL, Zbiór Podkowa niezależna, Znaczki przypinane, sygn. 61.

OAPL, Zbiór akt ks. Leona Kantorskiego do dziejów parafii i kościoła św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej, *Autosacrum* – uroczystości poświęcenia pojazdów mechanicznych w kościele św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej. Projekty znaczków okolicznościowych, klisze, znaczki, sygn. 22.

Statuty

Statut Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=02 [dostęp: 02.02.2018].

Sprawozdania

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w 2008 r., oprac. A. Dobrzyńska-Foss, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=14 [dostęp: 02.02.2018].

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w 2009 r., oprac. A. Dobrzyńska-Foss, Podkowa Leśna 2010, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=13 [dostęp: 02.02.2018].

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w 2010 r., oprac. A. Dobrzyńska-Foss, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=12 [dostęp: 02.02.2018].

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w 2011 r., oprac. A. Dobrzyńska-Foss, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=11 [dostęp: 02.02.2018].

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w latach 2012–2013, http://www.podkowalesna-tppl.pl/wybor.php?nr=00&co=10 [dostęp: 02.02.2018].

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna w 2015 r., Dokument otrzymany dzięki uprzejmości J. Wojnarowskiego, Archiwum prywatne MWD.

Źródła internetowe

Festiwal Otwarte Ogrody 2014, Podkowa Leśna, 6–8 czerwca. Program, http://docplayer.pl/5317675-Festiwal-otwarte-ogrody-2014-podkowa-lesna-6-8-czerwca.html [dostęp: 02.02.2018].

Festiwal Otwarte Ogrody w Podkowie Leśnej, 12–14 czerwca 2015 r. Program, http://docplayer.pl/4925380-Festiwal-otwarte-ogrody-w-podkowie-lesnej-12-14-czerwca-2015-r.html [dostęp: 02.02.2018].

Festiwal Otwarte Ogrody, Podkowa Leśna, 10–12 czerwca 2016 r. Program, http://docplayer.pl/18411417-10-12-czerwca-2016-r.html [dostęp: 02.02.2018].

Podkowa niezależna: ksiądz Leon i jego czasy [folder], oprac. A. Foss, O. Koszutski, oprac. graf. M. Englisz, [2014], http://www.podkowalesna-tppl.pl/kronika/2014/2014-podkowa_niezalezna.pdf [dostęp: 02.02.2018].

Wyniki konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2017" [BIP NDAP], 2017, http://bip.ap.gov.pl/dokument.php?iddok=5017&idmp=1797&r=o [dostęp: 06.02.2018].

Wyniki konkursu ofert na realizację zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016" [BIP NDAP], 2016, http://bip.ap.gov.pl/dokument.php?iddok=4387&idmp=1696&r=o [dostęp: 06.02.2018].

Materiały niepublikowane

[Wniosek Towarzystwa Miłośników Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2017". „Opracowanie i udostępnienie materiałów archiwalnych Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, część 2"], dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2017, Archiwum prywatne MWD.

Oferta organizacji pozarządowej [Towarzystwa Miłośników Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Opracowanie, zabezpieczenie i udostępnienie materiałów archiwalnych Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej", dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

Opracowania

Wiśniewska-Drewniak M., *Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej – raport z badania terenowego*, 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5102 [dostęp: 28.02.2018].

Rozdział X

Archiwum Fundacji Archeologia Fotografii

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Archiwum Fundacji Archeologia Fotografii
Warszawa

1B. Skrócony opis projektu

Fundacja Archeologia Fotografii powstała w Warszawie w 2008 r. Obecnie przechowuje archiwa fotograficzne dwunastu wybitnych polskich fotografów działających w XX w., m.in. Zofii Chomętowskiej, Wojciecha Zamecznika, Mariusza Hermanowicza, Antoniego Zdebiaka, Andrzeja Georgiewa. Na własność Fundacja posiada wyłącznie archiwum Chomętowskiej – pozostałe zbiory mają charakter depozytu. Fundacja podejmuje liczne działania wokół archiwów fotograficznych – wystawy, warsztaty, konferencje, spotkania. Wykazuje również dużą aktywność wydawniczą, publikując liczne katalogi wystaw i albumy.

1C. Informator

Karolina Puchała-Rojek – obecna prezeska Fundacji i jej współzałożycielka, zajmuje się przede wszystkim zarządzaniem organizacją i w niewielkim

stopniu pracą merytoryczną nad wystawami i archiwum, nadzoruje kontakt ze spadkobiercami

Marta Przybyło-Ibadullajev – obecna wiceprezeska Fundacji, działa w niej prawie od początku jej istnienia, początkowo zajmując się promocją, obecnie głównie realizacją projektów, opracowaniem graficznym, tworzeniem wystaw i publikacji oraz pracą z archiwum

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	12.02.2018 r. (wywiad z K. Puchałą-Rojek i M. Przybyło-Ibadullajev). 13.02.2018 r. (wywiad z M. Przybyło-Ibadullajev) siedziba Fundacji przy ul. Chłodnej w Warszawie.
Data i miejsce obserwacji	13.02.2018 r. siedziba Fundacji przy ul. Chłodnej w Warszawie.
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	12–13.02.2018 r. oraz w lutym 2018 r. – źródła internetowe oraz dokumenty uzyskane w ramach dostępu do informacji publicznej.

1E. Uwagi

Raport uzyskał ogólną akceptację informatorek w marcu 2018 r.

Raport został opublikowany w Repozytorium UMK 21.03.2018 r.[1]

W czasie wizyty Fundacja była po niedawnej przeprowadzce, w obecnym miejscu rezydując dopiero od około miesiąca, dlatego niektóre zastosowane rozwiązania miały jeszcze charakter przejściowych i częściowo tylko dopracowanych.

[1] M. Wiśniewska-Drewniak, *Archiwum Fundacji Archeologia Fotografii – raport z badania terenowego*, 2018, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5128 [dostęp: 11.07.2019].

W trakcie wizyty otrzymałam od M. Przybyło-Ibadullajev przykładowe wydawnictwa Fundacji, związane z prowadzonymi projektami oraz działalnością Fundacji.

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Fundacja Archeologia Fotografii.

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Materiały gromadzone przez Fundację (w większości w ramach depozytu) to spuścizny fotograficzne po zawodowych fotografach: Zofii Chomętowskiej, Zbigniewie Dłubaku, Januszu Bąkowskim, Jerzym Lewczyńskim, Marii Chrząszczowej, Wojciechu Zameczniku, Tadeuszu Sumińskim, Mariuszu Hermanowiczu, Janie Jastrzębskim, Antonim Zdebiaku, Andrzeju Georgiewie oraz Marku Piaseckim. Są to zarówno zdjęcia prywatne, jak i profesjonalne – z kręgu reportażu, jak i sztuki. Choć fotografie są dominującym typem dokumentów przechowywanych przez Fundację, posiada ona także materiały pisane, filmy, druki oraz materiały graficzne.

2C. Lokalizacja i teren działania

Warszawa

Spuścizny fotograficzne przechowywane przez Fundację w dużej mierze pochodzą od fotografów związanych w jakiś sposób lub na jakimś etapie życia z Warszawą. Stolica jest więc jednym z często pojawiających się tematów ich fotografii, choć nie jest ona tematem dominującym. Fundacja działa przede wszystkim lokalnie, na terenie miasta, współpracując z różnego typu instytucjami i organizacjami, przygotowując wystawy i warsztaty, współuczestnicząc w wydarzeniach kulturalnych; zdarzają się jednak działania Fundacji wychodzące poza Warszawę, a nawet za granicę.

2D. Data powstania

Sierpień 2008 r.

3. Początki

Idea powołania Fundacji zrodziła się w warszawskiej Zachęcie w 2007 r. jako efekt współpracy osób zaangażowanych w tworzenie wystawy *Dokumentalistki*, która dotyczyła fotografek specjalizujących się w zdjęciach dokumentalno-reportażowych. Cztery osoby zawodowo zajmujące się historią fotografii (pierwsza prezeska Fundacji Karolina Lewandowska wraz z mężem Rafałem Lewandowskim, obecna prezeska Karolina Puchała-Rojek oraz Anna Duńczyk-Szulc) podzieliły między siebie role fundatorów oraz członków zarządu.

O powodach podjęcia decyzji o powołaniu do życia Fundacji mówiła K. Puchała-Rojek:

> [W trakcie pracy nad wystawą *Dokumentalistki*] *dość jasno zobaczyliśmy, jak dużo jest takich archiwów, które są po prostu niedostępne dla szerokiej publiczności, są przechowywane w złych warunkach, gdzieś tam w domach, w szafach, tapczanach… To oczywiście było jasne, że są takie archiwa, to są takie informacje, które badacze zawsze mają, wiadomo, że gdzieś jakieś ciekawe archiwum jest u rodziny przechowywane. Ale to się zbiegło w czasie z mocną promocją kwestii digitalizacji i udostępniania archiwów. I wtedy sobie uświadomiliśmy, że można wykorzystać to wsparcie ze strony państwa, jeżeli chodzi o digitalizację, żeby te archiwa udostępniać, opracowywać i chronić ich materialną tkankę – nie tylko sam obraz*[2].

W jednym z wywiadów K. Lewandowska tak opisywała powstanie pomysłu na prowadzenie fotograficznego archiwum:

[2] K. Puchała-Rojek, M. Przybyło-Ibadullajev, *Wywiad nt. archiwum Fundacji Archeologia Fotografii*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 12.02.2018, Archiwum prywatne MWD.

> *U źródeł założenia Fundacji są długie rozmowy z Jerzym Lewczyńskim o konieczności jakiegoś zorganizowanego działania, które prowadziłoby do zachowania rozproszonych fotografii ważnych dla polskiej historii i historii sztuki oraz zbierało pamięć o nich. Pomysł na fundację wziął się więc z realnej potrzeby czy wręcz konieczności stworzenia mechanizmu pozwalającego na wydobycie na światło dzienne zawartości archiwów po czołowych polskich fotografkach i fotografach działających jako artyści. O ile spuścizny wielu fotoreporterów są wykupywane przez agencje fotograficzne, to spuścizny po artystach-fotografach zwykle pozostają u spadkobierców*[3].

Nazwa Fundacji inspirowana jest pojęciem używanym przez wspomnianego powyżej Jerzego Lewczyńskiego:

> *Archeologią fotografii nazywam działanie, którego celem jest odkrywanie, badanie i komentowanie zdarzeń, faktów, sytuacji dziejących się dawniej, w tzw. przeszłości fotograficznej*[4].

4. Cele istnienia

Zgodnie z brzmieniem statutu cele Fundacji Archeologia Fotografii są następujące:

1) działalność na rzecz dobra publicznego w zakresie kultury i sztuki, a także oświaty i nauki,
2) wspieranie dziedzictwa kulturalnego przez archiwizacje, zabezpieczenie, zachowywanie, udostępnianie do celów naukowych i artystycznych oraz promowanie w kraju i za granicą unikalnych zbiorów fotografii, znajdujących się w archiwach prywatnych bądź stanowiących własność Fundacji,
3) wspieranie wszelkiej twórczości fotograficznej[5].

---

[3] *Fundacja w „Obiegu" [fragment rozmowy K. Lewandowskiej z A. Mazurem]*, http://faf.org.pl/pl/node/48 [dostęp: 28.02.2018].

[4] *O nas [cytat z J. Lewczyńskiego]*, http://faf.org.pl/pl/onas [dostęp: 28.02.2018].

[5] *Statut Fundacji Archeologia Fotografii (tekst jednolity z dnia 28 lutego 2014 r.)*, dokument otrzymany dzięki uprzejmości M. Przybyło-Ibadullajev, Archiwum prywatne MWD § 8.

Statut Fundacji wymienia również szczegółowo sposoby realizacji tychże celów:

1) założenie archiwum z siedzibą własną, pełniącą funkcje archiwum, galerii i miejsca działalności edukacyjnej,
2) katalogowanie, digitalizowanie, opracowywanie i publiczne udostępnianie fotografii, dokumentów i filmów w oparciu o najwyższe standardy w tej dziedzinie, zbiorów własnych, zbiorów będących w depozycie Fundacji oraz archiwów prywatnych,
3) gromadzenie dokumentów, fotografii, negatywów i wszelkich materiałów związanych z historią fotografii,
4) stworzenie bazy danych dostępnej online,
5) konserwowanie obiektów,
6) rozwijanie konserwacji prewencyjnej,
7) objęcie opieką zbiorów prywatnych,
8) inicjowanie badań naukowych w celu budowania wiedzy i pamięci dotyczącej fotografii zawodowej, artystycznej, naukowej i amatorskiej,
9) prowadzenie biblioteki specjalistycznej,
10) organizowanie wystaw w Polsce i za granicą,
11) prowadzenie działalności edukacyjnej – organizowanie konferencji, seminariów, szkoleń, warsztatów praktycznych i naukowych, a także wspierania indywidualnych projektów badawczych w tej dziedzinie,
12) organizowanie wyjazdów badawczych w dziedzinie historii i teorii fotografii,
13) podejmowanie współpracy w dziedzinie archiwizacji, konserwacji i badań nad fotografią z innymi tego rodzaju placówkami, z władzami państwowymi, samorządowymi i instytucjami kultury w Polsce i zagranicą,
14) prowadzenie działalności wydawniczej i rozpowszechnianie wydawnictw,
15) promowanie wiedzy i nowoczesnych metodologii badań nad historią fotografii przez tłumaczenie na język polski tekstów obcojęzycznych,
16) promowanie własnych badań przez udostępnianie we wszelkich formach opracowanych materiałów,
17) prowadzenie działań na rzecz utworzenia muzeum i centrum badawczego nad historią i krytyką fotografii,
18) promocja i wspieranie nauczania uniwersyteckiego historii sztuki oraz popularyzacji wiedzy o sztuce,

19) publikację pomocy dydaktycznych […] w dziedzinie badań nad sztuką,
20) dystrybucja powyżej wymienionych publikacji,
21) wspieranie badań naukowych,
22) współpraca z instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi działającymi w zakresie objętym celami Fundacji oraz współpraca z muzeami, galeriami i szkołami artystycznymi[6].

5. Siedziba

Od stycznia 2018 r. siedziba Fundacji Archeologia Fotografii znajduje się w Warszawie, przy ul. Chłodnej 20. Fundacja dzieli lokal z międzynarodowym kolektywem fotografów Sputnik Photos.

Podczas mojej wizyty Fundacja dopiero zadomawiała się w nowej siedzibie (otwarcie nastąpiło 18.01.2018 r., działalność w nowym miejscu zainaugurowano wystawą fotografii z archiwum Marka Piaseckiego). W związku z tym część opisanych rozwiązań stosowanych przez Fundację, jak aranżacja przestrzeni do pracy czy przechowywania materiałów archiwalnych, ma charakter czasowy i próbny.

Na siedzibę Fundacji składają się m.in. ulokowane na parterze: przestrzeń wystawowa (galeria), pokój do codziennej pracy (biurka, podręczna biblioteka, bieżąca dokumentacja, komputery) oraz pracownia digitalizacji. Na piętrze znajduje się wydzielone pomieszczenie przeznaczone na archiwum.

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

Przechowywane przez Fundację materiały pochodzą od 12 artystów, tworząc 12 odrębnych archiwów/spuścizn fotograficznych w różnym stadium opracowania. Jedynie archiwum Zofii Chomętowskiej jest własnością Fundacji. Pozostałe zbiory przechowywane są jako depozyty spadkobierców po artystach. Fundacja ma prawo pracować z tymi materiałami, wystawiać je i publikować, a gdy musi te dokumenty oddać spadkobiercom, zachowuje

[6] Tamże, § 9.

prawa do posiadania, wykorzystywania i udostępniania ich kopii cyfrowych. Spadkobiercy mogą dowolnie dysponować swoimi materiałami, muszą jednak zachować stosowany w Fundacji system sygnatur.

Archiwa są w różnym stadium opracowania.

Wśród przechowywanych przez Fundację materiałów są fotografie (negatywy, pozytywy, diapozytywy, fotografie cyfrowe), filmy, prace graficzne, plakaty, makiety, druki, rękopisy i maszynopisy. W przybliżeniu całość zasobu można datować na okres od lat 20. do 90. XX w.

ARCHIWUM ZOFII CHOMĘTOWSKIEJ

Zofia Chomętowska, z d. Drucka-Lubecka (1902–1991) to jedna z najważniejszych polskich fotografek dwudziestolecia międzywojennego. Pierwsze wykonywane przez nią zdjęcia przedstawiały rodzinne Polesie i jego mieszkańców oraz rodzinę artystki. Po przeprowadzce do Warszawy fotografowała jej architekturę, zwłaszcza wnętrza stołecznych pałaców (patrz: załącznik nr 1). W latach 30. prowadziła studio fotograficzne, robiła zdjęcia reklamowe, publikowała w branżowych czasopismach. W 1936 r. wygrała konkurs Ministerstwa Komunikacji; w ramach tej współpracy, podczas podróży po Polsce, wykonała serię zdjęć przedstawiających miejsca atrakcyjne turystycznie (przewaga obszarów południowo-wschodnich II RP; patrz: załącznik nr 2). U progu II wojny światowej na zlecenie prezydenta Warszawy wykonywała fotografie dokumentujące to, co w stolicy powinno się zmienić. Tuż po wojnie wykonała wiele zdjęć ruin Warszawy i powracających do niej ludzi (patrz: załącznik nr 3); część z nich eksponowana była w trakcie wystawy pt. *Warszawa oskarża* (Muzeum Narodowe, 1945). W 1947 r. wyemigrowała do Wielkiej Brytanii, a następnie do Argentyny. Archiwum Chomętowskiej przechowywane jest w Fundacji Archeologia Fotografii od 2008 r. (dzięki staraniom Fundacji przywieziono je do Polski z Buenos Aires). Liczy blisko 6500 klatek negatywów i 4500 pozytywów (przede wszystkim niewielkich wglądówek, dzięki którym można obserwować styl pracy artystki). Część archiwum to prywatne zdjęcia fotografki z podróży po przedwojennej Europie i Tunezji (najstarsze z drugiej dekady XX w.).

Z końca lat 20. pochodzi film autorstwa Zofii Chomętowskiej, nagrany na nietypowej taśmie Pathé Baby, prezentujący prywatne życie artystki[7]. W archiwum znajdują się również tworzone przez Chomętowską od lat 30. albumy z wycinkami prasowymi.

Częścią archiwum były także zeszyty, do których Chomętowska wklejała stykówki przedstawiające ruiny Warszawy wraz z podpisami; zostały one przez Fundację zeskanowane, a następnie zwrócone spadkobiercom artystki, mieszkającym w Argentynie, ze względu na ich duże przywiązanie do tych materiałów.

Fundacja posiada również związany z Chomętowską obiekt o charakterze muzealnym – drewniane pudełko, w którym fotografka przechowywała negatywy, podpisane *Archivo privado de negativos de Sophie Drucka-Lubecka de Chomętowski* (z hiszp. Archiwum prywatne negatywów Zofii Druckiej-Lubeckiej z Chomętowskich).

Fundacja Archeologia Fotografii nie dysponuje całą spuścizną fotograficzną po Zofii Chomętowskiej; jej część znajduje się w Muzeum Warszawy.

ARCHIWUM ZBIGNIEWA DŁUBAKA

Zbigniew Dłubak (1921–2005) był fotografem, malarzem i teoretykiem sztuki, jedną z najważniejszych postaci polskiej fotografii po II wojnie światowej.

Twórczość fotograficzna i malarska Zbigniewa Dłubaka obejmuje lata 1939–2000. Początkowo wykonywał on fotografie eksperymentalne, abstrakcyjne; w latach 50. zrezygnował z tego nurtu na rzecz uwieczniania obrazów banalnych, jak miejskie i podmiejskie pejzaże, widoki z okna. Zachowując jak najprostsze formy wyrazu, fotografował przede wszystkim w pomieszczeniach, początkowo ich wnętrza oraz przedmioty, od lat 60. również akty. Dłubak w swojej twórczości podejmował takie zagadnienia, jak zależność między znakiem a znaczącym czy fizjologia widzenia. Brał udział w wielu głośnych wystawach fotograficznych. W latach 1965–1975

[7] Na jego podstawie Fundacja Archeologia Fotografii wyprodukowała film pt. *Ja kinuję*: Z. Chomętowska, *Ja kinuję*, film produkcji Fundacji Archeologia Fotografii, 2012, http://ninateka.pl/film/ja-kinuje-zofia-chometowska [dostęp: 28.02.2018].

był wykładowcą w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych i Państwowej Wyższej Szkole Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej w Łodzi.

Wśród spuścizny po Zbigniewie Dłubaku znajdują się fotografie pejzaży i wnętrz, liczne przedstawienia gestów i akty (patrz: załącznik nr 4), portrety i autoportrety, liczne rysunki z okresu przed wojną, po wojnie i w jej trakcie, ale także zdjęcia ostatniej fazy budowy stadionu X-lecia w Warszawie (patrz: załącznik nr 5). Fundacja dysponuje również dużą liczbą rozmaitych dokumentów, są to m.in.: maszynopisy i rękopisy odczytów, referatów i artykułów, materiały związane z powstawaniem książki pt. *Wybrane teksty o sztuce 1948–1977* (1977) i z konferencją międzynarodową pn. „Sztuka jako działanie w kontekście rzeczywistości" (lipiec 1977), notatki przygotowawcze do wystaw, wywiady i teksty o artyście oraz jego dokumenty dydaktyczne, zawodowe i osobiste (w tym liczna korespondencja).

ARCHIWUM JANUSZA BĄKOWSKIEGO

Janusz Bąkowski (1922–2005) był samoukiem – fotografem, malarzem, grafikiem, rzeźbiarzem i autorem eksperymentalnych filmów wideo. W latach 50. XX w. rozpoczął działania związane z tworzeniem grafiki projektowej powiązanej z fotografią, od końca lat 60. prowadził własne eksperymenty w dziedzinie fotografii. W swojej twórczości (nie tylko w zakresie fotografii) kierował się logiczno-matematyczną metodą działania (patrz: załącznik nr 6). Pozostawił po sobie również liczne nagrania wideo, rejestrujące życie Nowego Jorku (1988–1989) i Warszawy oraz filmy eksperymentalne. Na przestrzeni kilku dziesięcioleci pracy artystycznej Bąkowski wielokrotnie wystawiał swoje prace w kraju i za granicą.

ARCHIWUM MARII CHRZĄSZCZOWEJ

Maria Chrząszczowa, z d. Pfeiffer (1913–1979). Choć fotografowała również przed wojną i w jej trakcie, zdjęcia te nie zachowały się; najwcześniejsze istniejące fotografie Chrząszczowej zostały wykonane tuż po II wojnie światowej i przedstawiają ruiny Warszawy (patrz: załącznik nr 7) – część z nich stała się częścią głośnej wystawy pt. *Warszawa oskarża* (1945, Muzeum Narodowe). W 1945 r. fotografka wykonała również zdjęcia dokumentujące obóz

koncentracyjny Auschwitz. Po wojnie pracowała m.in. w Polskiej Agencji Prasowej. W latach 1953–1974 prowadziła pracownię fotografii w Katedrze Architektury Polskiej na Politechnice Warszawskiej. W 1954 r. wykonała liczne zdjęcia prototypów butów i torebek (patrz: załącznik nr 8) dla Instytutu Wzornictwa Przemysłowego. Artystka pozostawiła po sobie również m.in. fotografie przedstawiające życie społeczne w Polsce lat 50. i 60., tzw. ziemie odzyskane oraz pejzaże.

ARCHIWUM WOJCIECHA ZAMECZNIKA

Wojciech Zamecznik (1923–1967) był grafikiem, projektantem i fotografem, wybitnym przedstawicielem polskiej szkoły plakatu, pionierem metody wykorzystania fotografii na użytek grafiki (pierwszy raz zrobił to w 1949 r., wcześniej wykonywał plakaty malarskie). W tym celu eksperymentował z fotografią m.in. przez prześwietlanie, chemiczną obróbkę, zestawianie negatywu z pozytywem. Projektował także ekspozycje wystawowe i pawilony targowe (patrz: załącznik nr 9), aranżował wnętrza, projektował scenografie teatralne, znaki towarowe, okładki książek i czasopism. Jednocześnie fotografie Zamecznika wystawiane były wielokrotnie jako prace autonomiczne, nie były tylko półproduktami dla innych form.

W archiwum Wojciecha Zamecznika znajdują się bardzo różnorodne materiały związane z wieloma zadaniami, jakich podejmował się autor. Wśród zgromadzonych przez Fundację materiałów znajdują się m.in. fotografie reportażowe, dokumentalne i eksperymentalne, zdjęcia rodzinne (patrz: załącznik nr 10) i z podróży, autoportrety, portrety (negatywy, pozytywy, diapozytywy, pozytywy powystawowe – podklejone na blachę). Artysta pozostawił po sobie również ok. 30 filmów wykonanych w latach 1949–1963. Są to głównie filmy związane z życiem rodzinnym, podróżami, środowiskiem plastyków, filmy eksperymentalne oraz dokumentacje wystaw. Duża część spuścizny Zamecznika to prace graficzne, plakaty i afisze oraz ich projekty (patrz: załącznik nr 11), szkice, makiety, czołówki filmowe. Różnorodność form i kompletność archiwum pozwala na śledzenie warsztatu pracy artysty, odtworzenie procesu powstawania jego projektów. Ciekawą częścią dorobku Zamecznika są czołówki filmowe, np. do telewizyjnego programu *15 minut lekcji języka rosyjskiego*, filmu *Pasażerka* Andrzeja Munka (1963)

czy filmu *Matka Joanna od Aniołów* Jerzego Kawalerowicza (1961; patrz: załącznik nr 12).

ARCHIWUM TADEUSZA SUMIŃSKIEGO

Tadeusz Sumiński (1924–2009) był z wykształcenia ekonomistą, ze względu na represje powojenne związane z jego przynależnością do Armii Krajowej, zmuszony był do zmiany zawodu. W latach 50. pracował w Centralnej Agencji Fotograficznej, a następnie w Instytucie Wzornictwa Przemysłowego – początkowo jako fotograf, później – kierownik pracowni fotograficznej. W latach 60. fotografował dla miesięcznika „Polska" („La Revue Polonaise"), dystrybuowanego w Afryce i Azji, uwieczniając m.in. zakłady przemysłowe, wizyty dyplomatyczne, wystawy sztuki i rzemiosła, pejzaże oraz tematy związane z rozrywką i wakacjami. Swoje prace wielokrotnie wystawiał w Polsce i poza jej granicami, otrzymał liczne nagrody w konkursach fotograficznych.

Archiwum fotografa (negatywy, pozytywy, diapozytywy) tworzą m.in. zdjęcia krajobrazów z podróży polskich i zagranicznych (w tym Grecja, Włochy, Francja, Niemcy, Mongolia; patrz: załącznik nr 13), fotografie industrialne (patrz: załącznik nr 14, modowe, przedstawiające sklepowe witryny w Warszawie, Warszawską Kolej Dojazdową).

ARCHIWUM MARIUSZA HERMANOWICZA

Mariusz Hermanowicz (1950–2008) był jednym z najciekawszych polskich fotografów przełomu lat 70. i 80., rysownikiem, autorem filmów krótkometrażowych. Ukończył Wydział operatorski w łódzkiej „Filmówce". Początkowo wykonywał zwłaszcza fotografie reporterskie i dokumentalne, na których przedstawiał Polskę, ale też odwiedzane w trakcie podróży kraje: Francję, Tunezję i Bułgarię (patrz: załącznik nr 15). Z czasem styl Hermanowicza ewoluował, sytuując się pomiędzy fotografią konceptualną a dokumentalną, jego cechą rozpoznawczą stały się dowcipne dopiski nanoszone na zdjęciach. W latach 80. przeprowadził się do Francji, gdzie na zlecenie Ministerstwa Kultury wykonywał fotografie związane z projektem inwentaryzacji francuskiego dziedzictwa kulturowego. W latach 90. zainteresował

się genealogią, odwiedzając w związku z tym Litwę, Białoruś i Chile, tworząc związany z tym wielki projekt fotograficzny (nieukończony). Od 2003 r. artysta zwrócił się w stronę fotografii studyjnej, uwieczniając martwe natury, akty i portrety.

Używał wielu formatów fotograficznych, w archiwum zachowały się pozytywy, negatywy czarno-białe i barwne, diapozytywy, jak również fotografia cyfrowa. Archiwum to jest przechowywane w Fundacji od niedawna (od 2015 r.), jest więc tylko częściowo opracowane (nie podjęto jeszcze kwestii opracowania fotografii cyfrowych).

ARCHIWUM JANA JASTRZĘBSKIEGO

Jan Jastrzębski (1925–2001) początkowo pracował w handlu, by pojakimś czasie zająć się fotografią. W latach 1955–1975 był fotoreporterem, pracował m.in. dla Tygodnika Ilustrowanego „Kraj" i „La Revue Polonaise". Fotografował polską prowincję i przemysł, z czasem wykonując również fotografię dzieł sztuki i krajobrazu. W latach 1985–1990 stworzył cykl fotografii dokumentujących przebudowę warszawskiego Mostu Poniatowskiego. Archiwum jest w trakcie opracowania.

ARCHIWUM ANTONIEGO ZDEBIAKA

Antoni Zdebiak (1951–1991) był fotografem-samoukiem, aktorem i performerem, debiutował jako reporter w prasie lubelskiej w latach 70., następnie fotografował dla tygodnika „Perspektywy". Pod koniec lat 60. był aktorem eksperymentalnego Teatru Wizji i Ruchu, w którym operował przede wszystkim ciałem. Teatr, ciało i ruch stały się podstawową inspiracją dla prac fotograficznych Zdebiaka. W latach 80. zajmował się głównie fotografią mody, reklamową i teatralną. Współpracował z wieloma topowymi muzykami tego okresu, tworząc zdjęcia np. na okładki płyt Budki Suflera, Urszuli czy Republiki. Z lat 80. pochodzą również najważniejsze projekty artystyczne Zdebiaka, performensy aranżowane na użytek fotografii. W 1989 r. wyjechał do Londynu.

Na archiwum artysty składają się zarówno pozytywy, negatywy, jak i diapozytywy, jednak jego najważniejszą częścią są wszelakie autoportrety (patrz:

załącznik nr 16). Antoni Zdebiak eksperymentował też z formą, pozostawiając po sobie np. odbitki fotograficzne pomalowane farbą lub stosując technikę powielania obrazu za pomocą ksero.

ARCHIWUM ANDRZEJA GEORGIEWA

Andrzej Georgiew (1963–2016) był wybitnym portrecistą, zasłynął przede wszystkim fotografiami aktorów, muzyków i pisarzy (patrz: załącznik nr 17). W latach 80. studiował w warsztatowej szkole Jan van Eyck Akademie w Maastricht w Holandii. Po powrocie do Polski na początku lat 90. rozpoczął pracę dla zyskujących w tym okresie popularność kolorowych czasopism. Fotografował dla takich magazynów jak „Tylko Rock", „Machina", „Zwierciadło" i „Przekrój". Pod koniec lat 90. współtworzył Koalicję Latarnik, zrzeszającą fotografów sprzeciwiających się bezrefleksyjnej fotografii, stosujących techniki analogowe zazwyczaj w czerni i bieli.

Fundacja Archeologia Fotografii rozpoczęła pracę nad spuścizną Andrzeja Georgiewa w 2017 r., jej opracowanie trwa.

ARCHIWUM JERZEGO LEWCZYŃSKIEGO

Jerzy Lewczyński (1924–2014) był uznanym fotografem, dziennikarzem i krytykiem sztuki, autorem koncepcji archeologii fotografii. W swoich działaniach artystycznych inspirował się postmodernizmem i konceptualizmem. Zajmował się historią fotografii. Archiwum Jerzego Lewczyńskiego jest w trakcie opracowania.

ARCHIWUM MARKA PIASECKIEGO

Marek Piasecki (1935–2011) to fotograf, rzeźbiarz, malarz, autor instalacji i asamblaży. W latach 50. i 60. uczestniczył w najważniejszych wystawach sztuki nowoczesnej. Fotografował miasta i przedmieścia, wnętrze swojej pracowni, tworzył portrety i akty, robił zdjęcia reportażowe, ale i eksperymentalne.

Szacowany na około 20 tys. negatywów zbiór fotografii Marka Piaseckiego trafił do Fundacji Archeologia Fotografii w 2017 r. i jest w trakcie opracowania.

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Zasób tradycyjny z bardzo niewielkim udziałem fotografii cyfrowych (nieopracowane).

6B. Wielkość zasobu

Wielkość zasobu jest trudna do oszacowania, ponieważ archiwa są w większości opracowane tylko w jakimś stopniu.

Uogólniając, można go ocenić na kilkadziesiąt tysięcy pozytywów i negatywów (plus inne typy materiałów).

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne	
Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Fotografie cyfrowe	×
Wideo analogowe	×
Wideo cyfrowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub wideo)	
Druki ulotne	×
Książki i czasopisma	×
Muzealia	×
Inne	rysunki i inne prace graficzne, makiety, czołówki do filmów

Kopie cyfrowe	
Rękopisy	
Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	×
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	×

Inne	rysunki i inne prace graficzne, makiety, czołówki do filmów

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

W trakcie swojej prawie dziesięcioletniej działalności Fundacja zorganizowała kilkadziesiąt wystaw fotografii (oraz innych materiałów) ze swoich archiwów. Wśród wystaw prezentowanych w Polsce znalazły się następujące:

- Z. Dłubak, *Krajobraz peryferyjny*, grudzień 2008 r.–styczeń 2009 r., kuratorka: K. Lewandowska,
- Z. Chomętowska, *Poleskie mitologie*, październik–listopad 2009 r., kuratorka: K. Puchała-Rojek,
- T. Sumiński, *Fabryka i Forma*, kwiecień–maj 2010 r., kuratorka: M. Przybyło-Ibadullajev,
- Z. Chomętowska, *Leikarka*, listopad–grudzień 2010 r., kuratorka: K. Puchała-Rojek,
- Z. Chomętowska, M. Chrząszczowa, *Kronikarki*, wrzesień–listopad 2011 r., kuratorka: K. Lewandowska,
- J. Bąkowski, P. Bosacki, *1 i 2*, styczeń–luty 2012 r., kurator: K. Śwircz,
- Z. Dłubak, *Geometrie*, luty–marzec 2012 r., kuratorka: K. Lewandowska,
- Z. Chomętowska, *Między kadrami. Fotografie Zofii Chomętowskiej z Polesia 1925–1939*, czerwiec–wrzesień 2012 r., kuratorka: K. Puchała-Rojek,
- S. Rogiński, Z. Dłubak, *Gestykulacje*, sierpień–wrzesień 2012 r., kurator: S. Rogiński,
- W. Zamecznik, *Jeśli zimową nocą podróżny*, kwiecień–czerwiec 2013 r., kuratorka: K. Ziębińska-Lewandowska,
- M. Chrząszczowa, *Obuwie i galanteria*, sierpień–wrzesień 2013 r., kuratorka: K. Ziębińska-Lewandowska,
- Z. Chomętowska, *Polska w podróży*, grudzień 2013 r.–luty 2014 r., kuratorki: F. Schmitt, K. Puchała-Rojek,

- T. Sumiński, *Warszawa Nieoczywista*, maj–czerwiec 2014 r., kuratorka: M. Przybyło-Ibadullajev,
- W. Zamecznik, *Warszawa nieoczywista*, czerwiec–lipiec 2014 r., kuratorka: K. Puchała-Rojek,
- Z. Chomętowska, Z. Dłubak, T. Sumiński, W. Zamecznik, *Niewidzia(l)ne. Fotografie aktów z archiwów FAF*, luty–marzec 2015 r.,
- M. Hermanowicz, *Pole walki*, wrzesień–październik 2015 r., kuratorka: K. Puchała-Rojek,
- M. Chrząszczowa, *Nowa Warszawa*, grudzień 2015 r.–styczeń 2016 r.,
- W. Zamecznik, *Foto-graficznie*, styczeń–kwiecień 2016 r., kuratorki: K. Puchała-Rojek, K. Ziębińska-Lewandowska,
- D. Buczkowska, A. Grzeszykowska, P. Szypulski, J. Certowicz, *Żywe archiwa*, kwiecień–maj 2016 r., kuratorka: M. Szymańska (prace współczesnych artystów zainspirowane archiwami fotograficznymi),
- J. Jastrzębski, *Relacja. Przebudowa Mostu Poniatowskiego*, maj–czerwiec 2017 r., kuratorka: M. Przybyło-Ibadullajev,
- A. Georgiew, *Warstwy*, maj–czerwiec 2017 r., kuratorzy: M. Łuczak, J. Sokołowski,
- Z. Dłubak, M. Hermanowicz, A. Zdebiak, *Choreografia obrazów. Fotografia performatywna*, wrzesień–październik 2017 r., kuratorki: K. Puchała-Rojek, M. Szymańska,
- M. Hermanowicz, *Do czego może służyć fotografia?*, listopad–grudzień 2017 r., kurator: T. Ferenc (patrz: załącznik nr 18),
- M. Piasecki, *Mniej/więcej*, styczeń 2018 r., kuratorzy: praca zbiorowa.

Fundacja organizowała wystawy w swojej siedzibie, ale również w innych galeriach czy muzeach, wielokrotnie też współuczestniczyła w przygotowaniu wystaw zbiorowych (złożonych z materiałów pochodzących z różnych instytucji). Zdarzały się wystawy zaaranżowane w przestrzeniach bezpośrednio związanych z twórcami, jak dawna pracownia Zbigniewa Dłubaka czy dawne mieszkanie Mariusza Hermanowicza. Swoje wystawy Fundacja prezentowała nie tylko w Warszawie, ale i poza nią, a także poza granicami kraju (Mińsk, Madryt, Lozanna).

Fundacja Archeologia Fotografii organizuje także wystawy prac współczesnych fotografów.

Jeśli Fundacja uzyska zgodę konserwatora, a w przestrzeni wystawowej panują odpowiednie warunki, wówczas publiczność ma okazję oglądać oryginały. Niekiedy jednak na potrzeby wystaw wykonywane są reprodukcje – wtedy widoczna jest adnotacja o tym, że jest to wydruk współczesny.

Fundacja udostępniła również online, za pośrednictwem platformy Google Cultural Institute, trzy internetowe wystawy fotografii ze swoich archiwów (M. Chrząszczowa, *Warszawa 45–47*; W. Zamecznik, *Podróżnik*; T. Sumiński, *Fabryka*).

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady...

WARSZTATY

- warsztaty na temat konserwacji i przechowywania fotografii, luty i marzec 2009 r.,
- warsztaty dla seniorów pt. „Dawna fotografia w archiwum – teoria i praktyka", 2010 r.,
- dwie edycje anglojęzycznych warsztatów pt. „Preservation of Photographic Materials" dla przedstawicieli instytucji posiadających w swoich zbiorach fotografie, październik 2010 r.,
- warsztaty z archiwizacji i konserwacji starych fotografii w ramach festiwalu *Warszawa Singera*, wrzesień 2011 r.,
- warsztaty pt. „Co nowego ciekawego?" dla dzieci ze szkoły podstawowej, cel: krytyczna refleksja nad przestrzenią miasta, wykorzystanie zdjęć z archiwum Zofii Chomętowskiej, listopad 2011 r.,
- polsko-białoruskie warsztaty z archiwizacji fotografii historycznej, odbywające się w siedzibie Fundacji, a także w Narodowym Archiwum Cyfrowym, Instytucie Sztuki PAN, Ośrodku KARTA, grudzień 2011 r.,
- warsztaty pt. „Jak dbać o stare fotografie?" na temat podstaw konserwacji prewencyjnej, luty 2012 r. (warsztaty płatne),
- warsztaty dla młodzieży pt. „Powrót do przeszłości – czyli otwarcie stadionu X-lecia" – zajęcia z fotomontażu towarzyszące wystawie prac Zbigniewa Dłubaka, marzec 2012 r.,

- cztery edycje warsztatów na temat fotografii w archiwach instytucjonalnych i prywatnych, luty–maj 2012 r. (warsztaty płatne; możliwość pracy na fotografiach przyniesionych przez uczestników; wykład dotyczący podstaw konserwacji prewencyjnej + zajęcia praktyczne),
- warsztaty pt. „Animacja przez fotografię", składające się z dwóch modułów: warsztatów dotyczących pracy z młodzieżą poprzez fotografię, dla nauczycieli, wychowawców z domów kultury, działaczy stowarzyszeń kulturalnych oraz fotografów;
- warsztaty dla młodzieży na temat fotografowania pejzażu miejskiego; październik 2012 r., Mińsk, Białoruś,
- warsztaty dla dzieci i dorosłych z fotomontażu i cyjanotypii oraz dwie edycje warsztatów na temat ochrony archiwów rodzinnych w Muzeum Literatury, listopad 2013 r.,
- warsztaty pt. „Warszawa wyobrażona" dla dzieci pow. 6 lat i opiekunów, wykorzystanie cyjanotypii wraz ze zdjęciami Tadeusza Sumińskiego, maj 2014 r.,
- warsztaty pt. „Myślimy książki" dotyczące tworzenia publikacji fotograficznych na podstawie zdjęć warszawskiej architektury lat 60 i 70. XX w., przeznaczone zwłaszcza dla studentów uczelni artystycznych i fotograficznych, fotografów, animatorów kultury, archiwistów, kuratorów, czerwiec 2014 r.,
- warsztaty z cyjanotypii pt. „Od światła do obrazu" w Muzeum Warszawskiej Pragi, listopad 2015 r.,
- cykl warsztatów dla dzieci (5–8 i 8–10 lat) i rodziców pt. „Widzi-mi-się", dotyczące czytania fotografii, na podstawie materiałów z archiwum FAF, październik 2016 r.,
- warsztaty pt. „Soplicowo archiwum" dla dziadków z wnukami (7–12 lat) w trakcie Festiwalu Tradycji Literackich w Muzeum Pana Tadeusza we Wrocławiu, warsztaty na temat fotografii pamięci i prowadzenia domowego archiwum, październik 2017 r.,
- warsztaty pt. „Widzi-mi-się" dla dzieci i dorosłych, oparte na wystawie fotografii M. Hermanowicza, grudzień 2017 r.,

- warsztaty polegające na pracy z fotografiami z archiwum Marka Piaseckiego, tworzenie wystawy jego prac, dla młodzieży, studentów i seniorów, październik 2017 r.– styczeń 2018 r.

KONFERENCJE

- interdyscyplinarne seminarium pt. „Archiwalna gorączka. Archiwa współczesnej historii i sztuki w Polsce po 1989 r." na temat badań archiwalnych w ich kontekście historycznym, artystycznym i kulturowym; współorganizatorzy: Instytut Historii Sztuki UW, Fundacja Ars Auro Prior, Dom Spotkań z Historią, listopad 2009 r.,
- interdyscyplinarna konferencja pt. „Archiwum jako projekt – poetyka i polityka (foto)archiwum", poświęconą problemom oraz teorii archiwum i archiwizacji fotografii, wśród partnerów konferencji znalazły się Norsk Teknisk Museum, Dom Spotkań z Historią i Narodowe Archiwum Cyfrowe, maj 2011 r.,
- międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Fotografia – Narracje muzealne" na temat obecności fotografii w muzeach, zorganizowana przez FAF we współpracy z Muzeum Narodowym w Warszawie i Narodowym Instytutem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, październik 2013 r.

W 2010 r. Fundacja zapoczątkowała cykliczne dni otwarte pn. „Odkurzamy domowe archiwa". Są to spotkania z osobami posiadającymi w swoich prywatnych zbiorach fotografie. Podczas konsultacji zainteresowani mogą zdobyć wiedzę na temat ich przechowywania. Spotkania odbywają się w ostatnią środę miesiąca (poza okresem wakacyjnym) oraz podczas rozmaitych eventów, jak np. Fotopolis EXPO, Piknik Naukowy Centrum Nauki Kopernik, Miesiąc Fotografii w Krakowie.

Fundacja Archeologia Fotografii organizowała także pokazy wyprodukowanych przez siebie filmów, opartych na archiwalnych nagraniach pochodzących ze zbiorów Wojciecha Zamecznika (*Dom na głowie*) oraz Zofii Chomętowskiej (*Ja kinuję*).

Regularnie aranżuje też różnego rodzaju spotkania związane z wystawami i wydawanymi publikacjami.

Ponadto Fundacja od lat jest odwiedzana przez studentów Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego oraz Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie w ramach zajęć akademickich. Studenci zapoznają się z materiałami znajdującymi się w Fundacji i z jej działalnością.

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

Wśród działań Fundacji znalazły się również gry i konkursy, organizowane jako wydarzenia dodatkowe związane zazwyczaj z wystawami; należały do nich:

- gra miejska dla dzieci powyżej 10 lat i dorosłych pt. „Mokotów Dłubaka", w trakcie której uczestnicy, za pomocą map i formularzy, odnajdywali wskazane miejsca oraz rozwiązywali zadania i poszukiwali ukrytych zdjęć z archiwum Zbigniewa Dłubaka, czerwiec 2010 r.,
- gra terenowa dla gimnazjalistów pt. „Wklej Warszawę do zeszytu", zrealizowana wokół fotografii Zofii Chomętowskiej przedstawiających Warszawę z lat 1945–1946, maj 2013 r.,
- gra terenowa pt. „Na ratunek redaktorom", w trakcie której uczestnicy poznawali historię fotografii i historię Warszawy, poszukując w Śródmieściu ukrytych fotografii, miejsc utrwalonych na zdjęciach oraz porównując widoki na fotografiach z ówczesnym obrazem miasta, październik 2016 r.,
- konkurs dla młodych projektantów (do 35 r.ż.), pn. „Zamecznik Now", na projekt plakatu towarzyszącego wystawie o tym samym tytule, inspirowanego twórczością Wojciecha Zamecznika, lipiec–wrzesień 2012 r.

7D. Działalność wydawnicza

Fundacja prowadzi bardzo szeroką działalność wydawniczą, publikując m.in. albumy fotografii archiwalnych z fundacyjnego zasobu, katalogi wystaw, monografie na temat teorii i historii fotografii oraz materiały pokonferencyjne. Łącznie wydała kilkadziesiąt pozycji, w nakładach od kilkudziesięciu, do kilku tysięcy sztuk (zazwyczaj kilkaset).

7E. Inne

Fundacja Archeologia Fotografii często bierze udział w różnorodnych przedsięwzięciach związanych z fotografią, historią sztuki, archiwistyką, szeroko pojętą popularyzacją nauki, jak np. Targi Fotopolis EXPO, Piknik Naukowy Polskiego Radia i Centrum Nauki Kopernik, Warsaw Gallery Weekend, Salon Zimowy.

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

Fundacja.

8B. Sposób zarządzania

W pracach Fundacji biorą udział pasjonaci i specjaliści, a archiwum, mimo iż w większości jest depozytem powierzonym Fundacji, a nie jej własnością, znajduje się w centrum ogromnej większości jej działań.

W związku z rozwojem Fundacji i podejmowaniem się w ostatnich latach większych projektów, organizacja w pewnym stopniu straciła wcześniejszą elastyczność i ze względu na napięty grafik (wystaw, publikacji) nie jest w stanie tak szybko jak kiedyś odpowiadać np. na propozycje zaprzyjaźnionych instytucji i organizacji, związane z organizacją wystaw.

8C. Instytucje współpracujące

Wśród instytucji samorządowych Fundacja współpracuje zwłaszcza z Biurem Kultury Urzędu Miasta St. Warszawy.

Ważnymi partnerami Fundacji są polskie i zagraniczne instytucje kultury, nauki i sztuki, które mają w swoich zbiorach fotografie (np. Żydowski Instytut Historyczny, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Ośrodek KARTA, Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, Muzeum Współczesne we Wrocławiu, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Muzeum Fotografii w Krakowie, Muzeum Warszawy, Muzeum Historii Żydów Polskich).

Istotnym elementem funkcjonowania Fundacji jest również współpraca z licznymi organizacjami społecznymi (np. Fundacja Pola Magnetyczne, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę", kolektyw fotografów Sputnik Photos, Stowarzyszenie Stacja Muranów, Związek Polskich Artystów Fotografików w Warszawie, Stowarzyszenie Dokumentalistów „Droga").

W 2009 r., w ramach poszukiwania rozwiązań w pracy z archiwum fotograficznym, przedstawiciele Fundacji odwiedzili Fotomuseum w Rotterdamie oraz Fundację Ligatus, Victoria & Albert Museum i Stanley Kubrick Archive w Londynie.

W trakcie projektu „Długie życie fotografii" (2015–2016) Fundacja współpracowała z norweskimi instytucjami zajmującymi się fotografią, a były to: Telemark Museum w Skien, Sogn og Fjordane Fylkesarkivet w Liekanger, University College Gjøvik i County Archive of Oppland w Lillehamer.

Regularnie odwiedzają Fundację goście z zagranicy, przedstawiciele różnych instytucji i organizacji związanych z fotografią i sztuką współczesną.

9. Finansowanie

Podstawowym sposobem utrzymania Fundacji są granty i dotacje od instytucji publicznych, państwowych i samorządowych (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Narodowy Instytut Audiowizualny, Instytut Książki, Instytut Adama Mickiewicza, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Narodowe Centrum Kultury, Urząd Miasta St. Warszawy, Urząd Dzielnicy Mokotów, Marszałek Województwa Śląskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego). Fundacja otrzymała również dotację z funduszy EOG, pochodzących z Islandii, Liechtensteinu i Norwegii oraz środków krajowych.

W 2016 r. Fundacja realizowała projekt dotowany przez Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych (konkurs „Wspierania działań archiwalnych w zakresie niepaństwowego zasobu archiwalnego 2016 – priorytet digitalizacja"), związany z porządkowaniem i digitalizacją archiwum Zofii Chomętowskiej (tylko to archiwum Fundacja posiada na własność, w związku z czym tylko ono mogło stać się przedmiotem działań w ramach dotacji od NDAP).

Fundacja zdobywa również środki finansowe, organizując: odpłatne warsztaty, digitalizację wykonywaną dla zewnętrznych instytucji/organizacji i osób prywatnych, sprzedaż reprintów wykonywanych z fotografii z zasobu Fundacji, oraz częściowo przez sprzedaż publikacji (to zależy od sposobu ich dofinansowania).

Fundacja podejmowała również próby pozyskiwania prywatnych sponsorów. Na przestrzeni wszystkich lat działalności jest to jednak marginalna część jej dochodu, która okazała się czasochłonna i mało efektywna.

Finansową sytuację w ostatnim czasie znacznie poprawiła trzyletnia dotacja z Urzędu Miasta, dzięki której Fundacja mogła zmienić lokal na większy. Ponadto długoterminowy grant zapewnia ciągłość jej pracy, której, jak zwykle w systemie publicznych dotacji i grantów, do tej pory brakowało.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

10A. Liczba osób zaangażowanych

Obecnie w Fundacji zatrudnionych jest siedem osób (dwie przebywają na urlopach; dwie mają umowę o pracę z pełnym etatem; trzy pracują na zasadach umów cywilnoprawnych).

Poza osobami zatrudnionymi, w pracach Fundacji uczestniczą praktykanci (studenci) i stażyści (z Urzędu Pracy, w ramach staży z Narodowego Centrum Kultury, z zagranicznych programów stażowych), a także wolontariusze. Jest ich jednak niewielu (maksymalnie trzy osoby jednocześnie), ponieważ praca w Fundacji wymaga specjalistycznych umiejętności i wiedzy, w związku z tym opieka bardziej doświadczonych pracowników nad nowymi (i często rotującymi) wolontariuszami czy stażystami jest bardzo absorbująca.

Dodatkowo dla Fundacji pracują również „współpracownicy sateliccy", angażowani do różnych projektów, np. przy organizacji warsztatów lub promocji.

10B. Pełnione funkcje

W Fundacji nie ma osoby wyznaczonej tylko do zajmowania się archiwum (archiwisty); każdy z pracowników (poza jedną osobą odpowiedzialną za digitalizację) zajmuje się jakimś artystą, a więc opracowuje jego archiwum, ale też pracuje nad nim merytorycznie (wystawy, publikacje).

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	×
Umowa cywilnoprawna	×
Praktyki	×
Staż	×
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Brak zaplanowanych sposobów pozyskiwania wolontariuszy.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Za kontakty ze spadkobiercami odpowiada przede wszystkim prezeska Fundacji – Karolina Puchała-Rojek.

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Archiwa trafiają do Fundacji przede wszystkim dzięki kontaktom osobistym z twórcami i ich spadkobiercami, które wynikają z tego, że osoby działające w Fundacji znają te archiwa i rodziny artystów (lub ich samych) w związku ze swoją pracą zawodową lub studiami uniwersyteckimi (historia sztuki). W przypadku archiwum zbiorów Wojciecha Zamecznika pracownicy Fundacji wiedzieli o istnieniu spuścizny po artyście i o przechowywaniu jej w bardzo złych warunkach, więc sami starali się przekonać spadkobierców

do przekazania tych dokumentów pod opiekę Fundacji. W przypadku archiwum Andrzeja Georgiewa spadkobiercy zgłosili się sami.

W opinii informatorek spadkobiercy, którzy zaufali Fundacji (a zaufanie jest bardzo istotną częścią relacji z nimi), zdecydowali się na przekazanie archiwów właśnie FAF, ponieważ jej styl pracy gwarantuje „życie" archiwum – ciągłe wystawy, publikacje, warsztaty i inne wydarzenia wokół twórczości artystów, regularną, szczegółową pracę merytoryczną nad nimi – czego nie mogą zaoferować duże, państwowe instytucje.

Tylko archiwum Zofii Chomętowskiej jest własnością Fundacji. Pozostałe archiwa są w jej depozycie (związane jest to nie tylko z emocjonalnym przywiązaniem spadkobierców do tych materiałów, ale przede wszystkim z ich istotną wartością rynkową – pochodzą bowiem od znanych i cenionych artystów).

Fundacja zawsze stara się, aby przekazywane do jej zasobu archiwa były kompletne; mimo to wielokrotnie spadkobiercy przekazywali spuścizny partiami, co znacznie komplikowało prace związane z ich opracowaniem.

11C. Rejestracja wpływów

Wpływów do archiwum nie rejestruje się. Podstawą przyjęcia materiałów do zasobu Fundacji jest protokół spisany wraz ze spadkobiercą (jego szczegółowość zależy od spadkobiercy i stopnia uporządkowania archiwum artysty w momencie przekazania).

11D. Selekcja materiałów

Podstawowym kryterium selekcji materiałów jest ich wartość z perspektywy historii sztuki, historii fotografii; chodzi zwłaszcza o wartość artystyczną, ale również, w pewnej mierze, o walory dokumentacyjne.

Z zasady Fundacja stara się nie pracować z archiwami artystów wciąż jeszcze żyjących, ponieważ jest to trudne ze względu na ewentualne przywiązanie artysty do swoich materiałów. Fundacji zależy na dużej swobodzie pracy, a taka sytuacja, podobnie jak brak otwartości spadkobierców na sposoby pracy Fundacji, mogłaby znacznie utrudniać codzienne działania organizacji.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

Do archiwum włączane są (w większości w ramach depozytu) oryginały, z których Fundacja z czasem wykonuje kopie cyfrowe o dużej rozdzielczości. W razie wycofania depozytu spadkobierca odbiera oryginały, ale Fundacja pozostaje dysponentem kopii (do tej pory nie zdarzyło się, by ktoś wycofał depozyt).

W przypadku zeszytów Zofii Chomętowskiej zawierających stykówki przedstawiające ruiny Warszawy i podpisy do nich, FAF wykonała ich kopie, a oryginały zwróciła rodzinie artystki w Argentynie (ze względu na ich duże przywiązanie emocjonalne do tych materiałów). Reszta archiwum pozostała w zasobach Fundacji jako jej własność.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	×
Depozyt	×
Wypożyczenie	
Inne	× (kopie zeszytów Chomętowskiej)

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

W początkach istnienia Fundacji jej przedstawiciele odwiedzali inne europejskie instytucje posiadające archiwa fotograficzne, np. Fotomuseum w Rotterdamie, gdzie zdobywali wiedzę na temat postępowania z takimi materiałami, również w zakresie ich przechowywania, co w przypadku tak różnorodnego archiwum jest bardzo skomplikowane.

W zasobie archiwum znajdują się materiały różnorodne ze względu na podłoże i technikę wykonania (negatywy nitro- i octanocelulozowe, negatywy szklane, diapozytywy[8], pozytywy na papierze, w tym

[8] Diapozytywy to pozytywy transparentne, zwykle kolorowe, wykonane na błonie filmowej.

stykówki[9], pozytywy na blasze, diapozytywy, albumy fotograficzne, filmy na różnych typach taśmy filmowej, rysunki, makiety do projektów, druki, w tym plakaty, rękopisy, maszynopisy). Taka niejednolitość w połączeniu z ogromną różnorodnością formatów materiałów – od małych, pojedynczych klisz negatywów do wielkoformatowych plakatów – generuje wiele trudności związanych z ich przechowywaniem.

Jednym z problemów jest właśnie duża różnica formatów między materiałami, które informacyjnie znajdują się obok siebie, ale fizyczne przechowywanie ich razem może im zaszkodzić. Fundacja umieszcza takie materiały w opakowaniach dostosowanych do wielkości obiektów, stosując system odnośników zapisanych na kartonach (patrz: załącznik nr 19).

W przypadku albumów odbitki nie są odklejane od podłoża; poszczególne karty albumów przechowywane są w kartonowych pudłach, zazwyczaj oddzielnie ułożone w obwolutach z bezkwasowego papieru (patrz: załącznik nr 20).

12A. Warunki magazynowe

Warunki magazynowe służące przechowaniu materiałów archiwalnych w Fundacji Archeologia Fotografii ewoluowały, w związku z rosnącym zasobem i zmianami siedzib – od pojedynczej szafy, umieszczonej we wspólnej przestrzeni do pracy (w pierwszej siedzibie Fundacji) po bardzo dobrą sytuację w obecnej siedzibie – wydzielone pomieszczenie magazynowe na piętrze, bez okien, służące wyłącznie przechowywaniu archiwaliów i odnajdywaniu ich, a nie długotrwałej pracy.

Warunki klimatyczne w magazynie archiwalnym (temperatura i wilgotność) są przez Fundację monitorowane, ale obecnie nie są regulowane. W planach jest wymiana drzwi do archiwum na przeciwpożarowe oraz wyposażenie go w klimatyzator, co umożliwiłoby manipulowanie warunkami klimatycznymi panującymi w pomieszczeniu.

[9] Stykówki to odbitki przedstawiające klatki negatywu w ich naturalnej wielkości, bez powiększania, zazwyczaj zawierające kilka lub kilkanaście fotografii na jednej karcie; wykonuje się je w celu wybrania fotografii do powiększenia i odrzucenia części zdjęć.

12B. Sprzęt i wyposażenie

Magazyn archiwalny (opisany na drzwiach słowem „Archiwum") wyposażony jest w metalowe szafy z półkami, dwie szafki z wysuwanymi szufladami (do przechowywania materiałów wielkoformatowych), regały (patrz: załącznik nr 21) oraz ustawiony na środku pomieszczenia stół, na którym można położyć wyjęte z półek kartony i teczki.

Materiały umieszczane są przede wszystkim w bezkwasowych, archiwalnych pudłach różnych rozmiarów (w mniejszym stopniu używa się teczek – materiały aktowe znajdują się właściwie wyłącznie w archiwum Zbigniewa Dłubaka). Pojedyncze obiekty są następnie wkładane w poszetki lub obwoluty z bezkwasowego papieru, opisane odpowiednią sygnaturą (patrz: załączniki nr 22 i 23). Część materiałów przechowywana jest we wkładkach z melinexu (archiwalnej folii poliestrowej; patrz: załącznik nr 24).

Makiety umieszczono na sztywnym papierze muzealnym, unieruchamiając je rożkami wyciętymi z melinexu; są one następnie wkładane do papierowych obwolut, umieszczanych w bezkwasowych kartonach (patrz: załącznik nr 25).

Niewielka część odbitek powystawowych przechowywana jest chwilowo w *passe-partout*, jednak taka metoda może narażać obiekty na naprężenia, a ponadto angażuje zbyt wiele przestrzeni magazynowej, dlatego materiały te zostaną z powrotem przepakowane do obwolut i kartonów.

Taśmy filmowe znajdują się w metalowych puszkach służących do archiwizacji filmów.

Cyfrowe kopie materiałów archiwalnych przechowywane są w trzech miejscach: na dyskach zewnętrznych, na dysku głównego komputera fundacji oraz na macierzy dyskowej. Wszystkie te urządzenia znajdują się w siedzibie Fundacji. Ponadto kopie wykonywane w ramach dofinansowania z instytucji zewnętrznych zostały przekazane do tychże instytucji.

12C. Dodatkowe uwagi

W kwestiach związanych z przechowywaniem zasobu archiwalnego Fundacja regularnie konsultuje się ze specjalistami – konserwatorami.

Fundacja często zleca prace konserwatorskie nad najbardziej zniszczonymi obiektami. Konserwację wykonują zewnętrzni specjaliści, osoby pracujące w Fundacji nie podejmują się napraw obiektów.

Część materiałów z archiwów Z. Dłubaka i T. Sumińskiego przechowywana jest w domach spadkobierców; jest to dla Fundacji mniej wygodne, ale częściowo ją odciąża.

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

Sposoby opracowywania materiałów przechowywanych przez Fundację Archeologia Fotografii wypracowywano z czasem, m.in. dzięki konsultacjom z zagranicznymi instytucjami w początkowych latach istnienia Fundacji (Fotomuseum w Rotterdamie, Fundacja Ligatus, Victoria & Albert Museum, Stanley Kubrick Archive w Londynie). Każde archiwum jest specyficzne, więc zastosowane metody różnią się nieznacznie, zależnie od charakteru konkretnej grupy materiałów, pozostają jednak niezmienne w swoich podstawowych założeniach.

Ze względu na sposób pozyskiwania materiałów (częste przekazywanie archiwów w partiach) oraz projektowy system działania organizacji opracowanie zasobu archiwalnego w Fundacji Archeologia Fotografii ma specyficzny charakter. Większość zdobywanych przez Fundację dotacji i grantów nie jest przeznaczona konkretnie na opracowanie archiwalne przechowywanych materiałów (wyjątkiem był projekt finansowany przez NDAP, w trakcie którego opracowano i zdigitalizowano archiwum Z. Chomętowskiej). Opracowanie odbywa się przy okazji projektów związanych z wystawami, publikacjami czy digitalizacją archiwaliów, dlatego opracowuje się je fragmentami i jest to związane z tworzeniem i udostępnianiem ich cyfrowych kopii (oraz wprowadzeniem informacji o nich do bazy). Nie wykonuje się opracowania całych zespołów archiwalnych, aby potem, w dalszej kolejności je zeskanować; raczej wykonuje się opracowanie jednocześnie z digitalizacją

lub niekiedy digitalizacja wyprzedza opracowanie i opis (oznacza to również, że w bazie danych (patrz: sekcja 13A – Pomoce informacyjno-ewidencyjne) widnieją wyłącznie rekordy zawierające i opis obiektu, i jego cyfrową wersję). Taki system pracy jest wymuszony również przez fakt, że opracowanie negatywów fotografii możliwe jest właściwie wyłącznie po ich zeskanowaniu (pracuje się wtedy na cyfrowej, kolorystycznie odwróconej i powiększonej kopii).

Wyjątkiem w dotychczasowej pracy Fundacji jest archiwum A. Georgiewa, w którym wszystkie odbitki najpierw zostały w całości uporządkowane i opisane, a dopiero potem zeskanowane.

W efekcie poszczególne partie materiałów różnią się poziomem opracowania, który najwyższy jest w przypadku archiwów Z. Chomętowskiej, Z. Dłubaka i W. Zamecznika.

Do Fundacji trafiają zbiory w różnym stopniu uporządkowane przez twórcę, od kompletnego chaosu po wysoki stopień organizacji i opisu. Porządek nadany przez artystę może być dużą pomocą, ale jednocześnie wprowadza pewne problemy, jak kwestię, czy zostawiać nadane przez twórcę sygnatury w ramach sygnatur Fundacji (co komplikuje opis). Trzeba też zachować dużą czujność i uważać na błędy popełniane przez artystów, jak np. nieprawidłowa datacja fotografii lub zawartość opakowania niezgodna z opisem na nim.

Pracą merytoryczną z archiwami (tj. ich porządkowaniem, opisywaniem, organizowaniem wystaw, tworzeniem publikacji) zajmują się wszyscy pracownicy, poza jedną osobą odpowiedzialną za digitalizację. Zazwyczaj jedna osoba zajmuje się szczegółowo pracą nad archiwum jednego artysty.

Sam proces porządkowania archiwum zakłada przede wszystkim zidentyfikowanie cykli fotograficznych i uporządkowanie fotografii w ramach tych cykli (podział ten nie jest odzwierciedlony w sygnaturze), co wymaga znajomości życiorysu i twórczości danego fotografa.

O skomplikowanym procesie opracowania fotografii z archiwum Zbigniewa Dłubaka czytamy:

> Udało się nam uporządkować m.in. dwie obszerne serie: *Desymbolizacje* (1978) i *Gestykulacje* (1970–1978). Każda z nich składa się z ponad stu fotografii, podzielonych na sekwencje liczące od dwunastu do dwudziestu elementów. Różnice między fotografiami są niewielkie. Podstawowym problemem w pracy nad tym materiałem było odtworzenie kolejności sekwencji.
>
> Dłubak najczęściej wystawiał swoje fotografie w pionowych pasach lub na czworokątnych planszach w całości zapełnionych przez fotografie. Podklejał odbitki na płótnie, tak by dotykały się krawędziami (*Desymbolizacje*) lub sklejał scotch'em wzdłuż brzegów (*Gestykulacje*), niekiedy przyklejał je bezpośrednio do ściany, tak by arkusze papieru nachodziły na siebie (*Ikonosfera I*). Kiedy porównywanie awersów zawodzi, praca nad ustaleniem sekwencji w danym cyklu polega właśnie na oglądaniu rewersów: resztki starego kleju (zanim zostaną usunięte przez konserwatora), ślady taśmy klejącej czy odręczne oznaczenia Dłubaka, wskazują kierunki fotografii i sugerują datę powstania, kolejność w cyklu.
>
> Pomocne okazuje się oglądanie dokumentacji wystaw Dłubaka pod lupą. Sposób ekspozycji zdjęć właściwie nie zmieniał się, niezależnie od tego, czy wystawa była pokazywana w muzealnej instytucji, czy klubowej sali w małym mieście[10].

W trakcie pracy nad archiwum materiały są również przepakowywane do bezpiecznych dla nich opakowań (patrz: sekcja 12 – Przechowywanie zasobu archiwalnego oraz 12B – Sprzęt i wyposażenie). W procesie opracowania archiwalnego należy również opisać fotografie – nadając im odpowiednie sygnatury, uściślając datę wykonania, przedstawione osoby i obiekty, miejsce wykonania etc. Informacje te wpisywane są do bazy danych (patrz: sekcja 13A – Pomoce informacyjno-ewidencyjne).

Zdarza się, że w trakcie opracowania archiwów pracownicy Fundacji korzystają z pomocy innych specjalistów z zakresu historii sztuki i fotografii, np. pracowników Muzeum Literatury w Warszawie oraz Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego.

[10] K. Kucharska, *Zakończona digitalizacja pozytywów Dłubaka*, http://faf.org.pl/pl/node/1697 [dostęp: 02.03.2018].

Opracowaniu poddawane są poszczególne obiekty/dokumenty – negatyw, odbitka, fotografia, makieta, rysunek etc. Warto zaznaczyć, że negatyw i wykonane z niego odbitki mają różne sygnatury – są osobnymi dokumentami/ /rekordami w bazie; odbitki wykonane z tego samego negatywu, identyczne, lecz w innym rozmiarze mają taką samą sygnaturę, uzupełnioną tylko numerem odbitki. Inne wykadrowanie tego samego obrazu powoduje nadanie nowej sygnatury (patrz też: sekcja 13C – Sposób sygnowania materiałów).

Problemem podczas opracowania okazały się stykówki, które na jednej karcie papieru fotograficznego zawierają wiele fotografii (patrz: załącznik nr 26). Rodziło to pytanie o to, co powinno być jednostką opisu – pojedynczy obraz (fotografia) czy pojedyncza karta (arkusz z kilkoma/kilkunastoma fotografiami). Problem ten rozwiązywano na różne sposoby w różnych archiwach.

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

Podstawową pomocą archiwalną w Fundacji Archeologia Fotografii jest baza danych dostępna online na stronie Fundacji. Obecnie jednak często jest ona niedostępna z powodów technicznych, a w przygotowaniu jest nowa odsłona bazy, która ma ukazać się w kwietniu 2018 r.[11]

Dzięki uprzejmości informatorek uzyskałam możliwość dostępu do obu baz danych – poniżej zamieszczam ich omówienie.

STARA BAZA DANYCH

Obecnie funkcjonująca baza danych została uruchomiona w grudniu 2009 r., oparta jest na stosowanym w bibliotekach systemie Midas. Zawiera ona opis archiwów następujących artystów: Janusza Bąkowskiego, Zofii Chomętowskiej, Marii Chrząszczowej, Zbigniewa Dłubaka, Mariusza Hermanowicza, Jerzego Lewczyńskiego, Wojciecha Zamecznika i Tadeusza Sumińskiego.

[11] Nowa baza danych dostępna jest obecnie w wersji beta: Wirtualne Muzeum Fotografii, http://fotomuzeum.faf.org.pl/.

Po wejściu w link z nazwiskiem danego fotografa, baza przekierowuje użytkownika do listy poszczególnych obiektów (brak opisu na poziomie poszczególnych archiwów fotograficznych/zespołów/zbiorów). W tym miejscu widać miniaturkę obiektu, imię i nazwisko fotografa z latami życia, sygnaturę archiwalną oraz datowanie.

Kliknięcie w opis przenosi do pełnej informacji o obiekcie, na którą składają się następujące pola:

- autorstwo,
- data (zazwyczaj roczna, z wyszczególnieniem, czy chodzi o datację negatywu, czy pozytywu),
- format,
- materiał (zazwyczaj powielenie informacji na temat techniki, jak: odbitka, negatyw, pozytyw, diapozytyw…),
- technika (np. „negatyw czarno-biały octanocelulozowy", „negatyw kolorowy", „pozytyw, odbitka czarno-biała, bromowo-srebrowa, papier", „taśma wideo"),
- osoby i obiekty na fotografii lub opis obiektu,
- słowa kluczowe,
- depozyt („Fundacja Archeologia Fotografii"),
- własność (imię i nazwisko właściciela – spadkobiercy),
- stan zachowania
- oznaczenia autorskie (informacje o oznaczeniach wykonanych na rewersie lub opakowaniu, np. „papierowe opakowanie, czarnym piórem: »Warszawa, luty 63«, »834«, niebieskim piórem »Sumiński«, ołówkiem »3«", „Długopisem na kopercie: Warszawa, sierpień 58, Jeziora 7–20 VII 58, 205"),
- uwagi (np. „numer Sumińskiego 834", „Odbitka naklejona na kartę z albumu. W tym miejscu znajduje się obecnie Ambasada Rosyjska", zdarzają się również odniesienia do innych sygnatur),
- autor dokumentu (inicjały autora wpisu w bazie, ewentualnie również roczna (czasem miesięczna) data wykonania wpisu),
- instytucja (skrót nazwy Fundacji – FAF).

Niekiedy oprócz pola „format" pojawia się też pole „wymiary", oba zawierają bardzo podobne informacje, w przypadku jednego z nich często

zaokrąglone do pełnych centymetrów. Rzadko pojawiają się też takie elementy opisu jak: cykl oraz liczba odbitek. W przypadku pól dotyczących treści materiału („osoby i obiekty na fotografii" oraz „opis obiektu") występuje jedno z nich lub oba jednocześnie.

W prawej części strony poświęconej pojedynczemu obiektowi znajduje się skan obiektu, a w przypadku filmów jeden kadr z filmu (większy niż miniaturka, lecz nie wielkoformatowy), a pod nim sygnatura archiwalna (patrz: załącznik nr 27).

NOWA BAZA DANYCH

Nowa baza danych jest częścią projektu Wirtualne Muzeum Fotografii, realizowanego w latach 2016–2018 w ramach programu Kultura Cyfrowa Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Z bazy tej mają korzystać również inne, poza FAF, instytucje i organizacje przechowujące w swoich zbiorach fotografie (Stowarzyszenie Dokumentalistów „Droga", Żydowski Instytut Historyczny, Fundacja „Pola Magnetyczne", Fundacja dla Filmu i Fotografii, w przyszłości być może również kolejne placówki). Baza danych jest autorskim projektem Fundacji Archeologia Fotografii (za programowanie odpowiedzialny jest Maciej Turczyniak).

W nowej bazie danych pojawia się opis na poziomie archiwum. Obecnie (marzec 2018 r., wciąż trwają prace nad kształtem bazy danych) zawiera on następujące pola (nazwy pól podane w oryginalnym brzmieniu):

- sygnatura (numer kolejny archiwum),
- tytuł/nazwa,
- o archiwum (dzieje zespołu/serii),
- bezpośrednie źródło pochodzenia,
- miejsce przechowywania oryginałów,
- dopływ materiałów archiwalnych,
- miejsce przechowywania kopii,
- sposób archiwizacji,
- informacja o selekcji i brakowaniu,
- autorzy w archiwum,
- uwagi do datowania,

- zakres czasowy,
- rozmiar/wielkość,
- kolekcje/wystawy,
- w kolekcjach,
- publikacje i nagrody,
- wystawy,
- prawa autorskie i udostępnianie,
- własność,
- udostępnianie/licencja,
- prawa autorskie,
- warunki publikacji,
- autor opisu,
- reguły opisu,
- data sporządzenia opisu,
- uwagi archiwisty.

Podobnie, jak w poprzedniej bazie danych, poszczególne rekordy opisują pojedyncze obiekty. U góry strony umieszczony jest skan obiektu, pod nim znajdują się następujące pola opisu:

- autor,
- seria,
- tytuł,
- szczegóły datowania,
- sygnatura,
- dawna sygnatura,
- data,
- opis (np. „Makieta do czołówki filmowej »Biały niedźwiedź«", „Urszula Czartoryska", „Warszawa. Budowa osiedla na Ursynowie. Chłopiec bawiący się na podwórku", „studium do projektu; rower wiszący na drzewie; na pierwszym planie widoczny pies; sesja wykonana w Mięćmierzu nad Wisłą"),
- oznaczenia autorskie (np. „Na rewersie pieczęć autorska: Wojciech Zamecznik; Warszawa ul. Narbutta nr 22 m. 28", „Warszawa – październik 59; A B C D → Urszula Czartoryska, Elżbieta Tejchman; E. Dłubak, Lach, Oseka", „DIA; Ursynów budowa kolor"),
- rodzaj nośnika (np. błona fotograficzna, papier),

- typ obiektu (np. negatyw, diapozytyw, pozytyw, czołówki, rysunek, malarstwo, kolaż),
- wymiary obiektu,
- liczba pozostałych odbitek,
- wymiary obrazu,
- wymiary pozostałych odbitek,
- uwagi do techniki,
- kategorie (np. fotografia dokumentalna, fotografia architektury, fotografia portretowa, fotografia rodzinna, fotografia konceptualna),
- indeks miejsc,
- indeks osób,
- indeks obiektów (np. architektura, krajobraz, osiedle, dziecko, chłopiec, mieszkanie, kobieta, portret, rower, drzewo, pole, gałęzie, pies, makieta, grafika, wystawiennictwo, design, polski pawilon),
- udostępnianie („W celu otrzymania informacji o zasadach udostępniania prosimy o kontakt: fundacja@faf.org.pl"),
- prawa autorskie (nazwisko spadkobiercy, po ukośniku skrót nazwy Fundacji),
- miejsce przechowywania,
- warunki publikacji („W celu otrzymania informacji o zasadach udostępniania prosimy o kontakt: fundacja@faf.org.pl"),
- własność (imię i nazwisko spadkobiercy),
- stan zachowania,
- warunki reprodukcji („W celu otrzymania informacji o warunkach reprodukcji prosimy o kontakt: fundacja@faf.org.pl"),
- wystawy,
- publikacje/nagrody.

Baza danych wciąż jest w budowie, dlatego duża część pól pozostaje pusta. Ponadto w poprzedniej bazie danych było zdecydowanie mniej pól opisu; rekordy importowane z poprzedniej bazy będą miały wiele nieuzupełnionych pozycji. Archiwa opracowane w okresie funkcjonowania nowej bazy i wpisywane do niej będą zawierać więcej uzupełnionych informacji.

Poniżej opisu archiwalnego znajdują się miniaturki innych obiektów, sugerowanych użytkownikowi na podstawie oglądanych wcześniej

materiałów. Taki układ umożliwia odbiorcy samodzielne eksplorowanie archiwum.

Baza zawiera moduł wyszukiwania prostego za pomocą słów kluczowych, tzw. *elastic search* – a więc również odmian wpisanych w wyszukiwarkę słów. Baza ma również możliwość zawężania wyników wyszukiwania przy użyciu filtrów: według archiwum (zespołu/artysty), rodzaju materiału i typu obiektu. Możliwe będzie również wyszukiwanie zaawansowane (obecnie niewidoczne).

Do rekordów z bazy prowadzą również umieszczone na stronie Wirtualnego Muzeum Fotografii tematyczne artykuły, ilustrowane materiałami archiwalnymi; kliknięcie w ilustrację przenosi do rekordu w bazie.

SPISY W ARCHIWUM Z. DŁUBAKA

W przypadku archiwum Zbigniewa Dłubaka Fundacja stworzyła również dodatkowe pomoce archiwalne głębią opisu sięgające poszczególnych dokumentów.

Do części dokumentowej archiwum Dłubaka, zawierającej m.in. korespondencję, rękopisy i maszynopisy prac teoretycznych, referaty i wystąpienia, udostępniono online na stronie Fundacji, spisy dokumentów dla wszystkich teczek (włożono je także na wierzch do teczek, które opisują). Spisy te zawierają następujące informacje: tytuł spisu i teczki, tytuł dokumentu, data, sposób zapisu, liczba kart i ew. liczba egzemplarzy.

Z kolei dla części fotograficznej (artystycznej) spuścizny stworzono spisy zawartości poszczególnych pudeł archiwalnych, które zawierają następujące informacje:

- występujące w danej teczce sygnatury (od… do…),
- imię i nazwisko twórcy oraz lata życia,
- nazwa cyklu i daty jego realizacji,
- sygnatura obiektu,
- format,
- opis, data powstania.

Opis każdego obiektu zawiera również niewielką „wglądówkę".

Ze względu na bezpieczeństwo przechowywania materiałów, są one ułożone w pudłach od największych (na dole) do najmniejszych (na górze), czasami więc układ ten nie odzwierciedla układu informacyjnego ukazanego na spisie zawartości pudła.

ZoSIA

Od roku 2013 Fundacja wpisywała część rekordów do wydanego przez Narodowe Archiwum Cyfrowe Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej (ZoSIA). Łącznie wprowadzono ok. 10 tys. rekordów. Nie widać ich jednak w serwisie szukajwarchiwach.pl, ze względu na trudności techniczne.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Zasób Fundacji Archeologia Fotografii podzielony jest według artystów na archiwa, którym nadano kolejne numery.

W obrębie tych archiwów zdjęcia uszeregowane są (w miarę możliwości) według cykli (podział ten nie uobecnia się w sygnaturze), a w ich ramach chronologicznie. Poza tym materiały podzielone są ze względu na technikę zapisu na: negatywy, pozytywy, diapozytywy, albumy, czołówki, druki, filmy, makiety i prace graficzne (rysunek, malarstwo, kolaż). Podział ten odzwierciedlony jest w sygnaturze oznaczeniami literowymi.

Ponadto archiwum Zbigniewa Dłubaka, oprócz części artystycznej, zawiera część dokumentową, podzieloną na działy, a w ich ramach na teczki (niektóre działy składają się tylko z jednej teczki; w tym wypadku nazwa działu jest również tytułem teczki).

Struktura zasobu archiwalnego Fundacji (z uwzględnieniem podziałów w obrębie archiwum Z. Dłubaka) przedstawia się następująco:

01 – archiwum Zbigniewa Dłubaka,

- część artystyczna,
- część dokumentowa
  - I. Maszynopisy, odczyty.
  - II. Rękopisy.
  - III. Wywiady, teksty o Z. Dłubaku.

IV. „Zbigniew Dłubak. Wybrane teksty o sztuce 1948–1977" – materiały przygotowawcze.
V. Tłumaczenia tekstów Z. Dłubaka.
VI. Prace magisterskie o Z. Dłubaku.
VII. Wystawy – materiały przygotowawcze.
VIII. Seminarium Warszawskie.
IX. „Sztuka jako działanie w kontekście rzeczywistości", 11–17 lipca 1977, Galeria Remont, Warszawa, konferencja międzynarodowa.
X. Dydaktyka.
XI. Zawodowe.
XII. Osobiste.

02 – archiwum Zofii Chomętowskiej,

03 – archiwum Janusza Bąkowskiego,

04 – archiwum Zofii Chrząszczowej,

06 – archiwum Jerzego Lewczyńskiego,

07 – archiwum Wojciecha Zamecznika,

08 – archiwum Tadeusza Sumińskiego,

11 – archiwum Mariusza Hermanowicza,

12 – archiwum Jana Jastrzębskiego,

13 – archiwum Antoniego Zdebiaka,

14 – archiwum Marka Piaseckiego,

15 – archiwum Andrzeja Georgiewa.

13C. Sposób sygnowania materiałów

Obecnie nadawane przez Fundację sygnatury mają następujący kształt:

07-N-02860,

gdzie cyfra na początku oznacza numer archiwum artysty, litera w środku odzwierciedla rodzaj materiału, a kolejny numer – pozycję danego dokumentu w ramach poprzedniej grupy (sygnatura powyżej to negatyw numer 2860 w archiwum Wojciecha Zamecznika). Każda grupa materiałów podzielona ze względu na technikę zapisu ma odrębną numerację.

Literowe oznaczenia stosowane w sygnaturach:

- N – negatyw,
- A – pozytyw,
- E – diapozytyw,
- K – album,
- G – czołówka,
- C – druk,
- H – makieta,
- V – film,
- B – rysunek, malarstwo, kolaż.

Dodatkowo sygnaturę może uzupełniać dodany po ukośniku numer odbitki, jeśli jest ich więcej niż jedna. Po ukośniku widnieje wtedy np. 2-5 – co oznacza drugą odbitkę z pięciu.

W przeszłości Fundacja stosowała bardziej skomplikowaną sygnaturę, która zawierała również oznaczenie formatu obiektu. Wtedy przykładowa sygnatura wyglądała następująco:

01-A-05-00814,

gdzie 05 było oznaczeniem formatu (01 oznaczało format najmniejszy – cyfra rosła wraz z wielkością materiału). Powyższa sygnatura wskazuje na dość dużą odbitkę z archiwum Z. Dłubaka.

Fotografie znajdujące się w albumach mają dłuższą sygnaturę, np.:

04-K-021-04-A-02-00216,

gdzie powtórzone dwukrotnie 04 oznacza archiwum Z. Chrząszczowej (w niektórych przypadkach numer oznaczający archiwum występuje tylko raz, na początku sygnatury), K oznacza album, 021 – numer kolejnej karty z albumu, A – odbitkę, 02 – rozmiar odbitki, 00216 – numer kolejny odbitki w ramach wszystkich odbitek w archiwum Chrząszczowej. Karta z albumu jest również osobnym obiektem w bazie i w tym wypadku ma sygnaturę 04-K-021 (patrz: załącznik nr 28).

Sposób nadawania sygnatur w ramach poszczególnych archiwów niekiedy się różni, zawsze jednak taki sam pozostaje początkowy kształt sygnatury – dwucyfrowe oznaczenie archiwum oraz litera odnosząca się do techniki wykonania.

W przypadku archiwum dokumentowego Z. Dłubaka (nie jest ono wprowadzone do baz online) sygnatura teczki składa się z cyfry rzymskiej oznaczającej dział archiwum (patrz: sekcja 13B – Struktura zasobu archiwalnego) oraz kolejnej cyfry arabskiej, oznaczającej kolejną teczkę w ramach danego działu.

Sygnatury nanoszone są na poszetki i obwoluty, w których przechowywane są materiały (patrz: załącznik nr 23) oraz na pudła archiwalne (wtedy na pudłach widnieje informacja o zakresie sygnatur materiałów w nich umieszczonych, często również uzupełniona dodatkowymi informacjami, jak nazwisko fotografa, typ materiałów, tytuł cyklu itp.; patrz: załączniki nr 19 i 29).

W przypadku archiwum dokumentowego Z. Dłubaka teczka opisana jest za pomocą naniesionej na niej sygnatury oraz imienia i nazwiska twórcy, nazwy działu dokumentów i tytułu teczki.

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

W pracach z archiwami fotograficznymi Fundacja korzystała m.in. z wiedzy i doświadczenia zagranicznych instytucji specjalizujących się w tej dziedzinie, które pracownicy Fundacji odwiedzali i w których mieli okazję obserwować ich pracę i sposoby rozwiązywania problemów.

Tworząc nową bazę danych, pracownicy Fundacji stosowali międzynarodowe standardy opisu archiwalnego – ISAD i ISAAR.

13E. System informacyjny

Fundacja stworzyła własny system informacyjny służący opisowi archiwaliów, którego specyfika przejawia się zwłaszcza w strukturze archiwum oraz sposobach sygnowania materiałów. Obecnie system informacyjny FAF jest w fazie przemiany – przejścia ze starej bazy danych (opartej na bibliotecznym systemie Midas) do nowej – projektowanej od początku na potrzeby Fundacji, ale jednocześnie kompatybilnej ze standardem ISAD.

13F. Dodatkowe uwagi

Na obecnym etapie pracy nad systemem informacyjnym Fundacji Archeologia Fotografii (programowanie nowej bazy danych) zachodzi potrzeba pogodzenia specyficznego dla Fundacji sposobu opracowania archiwum (jego struktury i systemu sygnatur) z międzynarodowymi standardami opisu archiwalnego, które mają być spełnione w nowej bazie danych.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Podstawowym sposobem udostępniania materiałów z archiwów Fundacji Archeologia Fotografii jest ich udostępnianie online – w szczególności przy użyciu bazy danych, do której można wejść z poziomu strony internetowej Fundacji; często jednak sprawia ona problemy techniczne i jest awaryjna. Przygotowywana jest nowa wersja bazy danych, w ramach Wirtualnego Muzeum Fotografii, w którym znajdą się również materiały z innych placówek przechowujących fotografie. Jej premiera planowana jest na kwiecień 2018 r. W serwisie ma znaleźć się ponad 22 tys. obiektów z łącznie pięciu instytucji oraz 35 tys. skanów wykonanych przez Fundację w latach 2008–2016.

Ponadto Fundacja regularnie publikuje na swojej stronie WWW tematyczne przeglądy części materiałów z archiwów, które akurat są opracowywane.

Digitalizacja jest bardzo ważnym elementem działalności Fundacji, która stosuje najwyższej klasy sprzęt, profesjonalne standardy digitalizacji i posiada wydzieloną pracownię służącą wykonywaniu cyfrowych kopii zarówno z materiałów transparentnych, jak i nieprzezroczystych (patrz: załącznik nr 30). Wykonywanie kopii o dużej rozdzielczości z materiałów przechowywanych przez Fundację ma znaczenie również ze względu na status tych obiektów, które (poza archiwum Chomętowskiej) są przekazane w ramach depozytu, a nie daru. W razie wycofania depozytu przez właścicieli (spadkobierców artystów) FAF wciąż pozostaje posiadaczem wykonanych kopii i może nimi dysponować.

Fundacja jest również otwarta na udostępnianie archiwaliów na miejscu, w swojej siedzibie, choć takich użytkowników nie ma wielu. Fundacja nie

dysponuje oddzielną pracownią naukową, obecnie (ze względu na niedawną przeprowadzkę) nie zaaranżowano jeszcze miejsca do pracy dla korzystających.

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	×

14B. Kwerendy archiwalne

Pracownicy Fundacji wykonują wiele kwerend od zewnętrznych zleceniodawców, związanych z komercyjnymi publikacjami (wtedy są one odpłatne), publikacjami naukowymi, projektami edukacyjnymi czy kulturalnymi (wtedy są one bezpłatne).

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Obecnie (marzec 2018 r.) dostęp do materiałów archiwalnych Fundacji w Internecie jest znacznie ograniczony z powodu awaryjności bazy danych. Stan ten z pewnością znacznie poprawi się, gdy dojdzie do udostępnienia szerokiej publiczności poprawnie działającej nowej bazy danych w ramach Wirtualnego Muzeum Fotografii.

14D. Liczba użytkowników

Około 10 osób rocznie (w przypadku udostępniania na miejscu). Brak danych w przypadku udostępniania online (obecnie używana stara baza jest awaryjna, a nowa wciąż w trakcie przygotowania).

14E. Rodzaje użytkowników

Na miejscu z materiałów korzystają przede wszystkim profesjonaliści związani z historią sztuki, historią fotografii i zawodową fotografią, badacze i studenci.

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Brak.

15. Problemy

Podstawowym problemem w działalności Fundacji Archeologia Fotografii wskazywanym przez informatorki jest oparcie pracy na niestabilnym systemie grantowym. Tak wypowiadała się o tym prezeska Fundacji, Karolina Puchała-Rojek:

> *Zadajemy sobie pytanie, czy my rzeczywiście powinniśmy to tak robić. Zdajemy sobie sprawę, że mamy bardzo cenne archiwa, które właściwie powinny się znajdować pod opieką instytucji o stałym finansowaniu. Jesteśmy NGO-sem i jesteśmy bardzo podatni na ten system dotacji. Akurat mamy teraz świetną sytuację, bo mamy trzyletnią dotację, już teraz dwu-. Więc wiemy, co będzie za rok. Ale ten poprzedni system, który sprawiał, że właściwie do marca nie wiedzieliśmy, czy w ogóle będziemy dalej pracować, czy mamy zwalniać pół zespołu i wyciszać pracę nad archiwami… To jest bardzo frustrujące. I zdajemy sobie sprawę, że to nie jest system, w którym opieka nad tymi zbiorami, które mamy, powinna funkcjonować*[12].

Istotną trudnością w codziennym funkcjonowaniu Fundacji jest obarczenie pracowników (specjalistów) ogromem zadań o charakterze formalnym, finansowo-koordynacyjnym, co zabiera czas na wykonywanie zadań merytorycznych, których również jest w archiwum bardzo wiele.

Dużym problemem jest także przekazywanie przez spadkobierców archiwów partiami, co utrudnia ich opracowanie, oraz brak możliwości uporządkowania i opisania całego archiwum przez pracowników Fundacji, zanim podejmą się jego udostępniania (digitalizowania, wystawiania, publikowania). Opracowywanie archiwów partiami jest dyktowane przez warunki

[12] K. Puchała-Rojek, M. Przybyło-Ibadullajev, *Wywiad nt. archiwum Fundacji Archeologia Fotografii,* rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 12.02.2018, Archiwum prywatne MWD.

konkursów grantowych, które zawsze zakładają publikację materiałów opracowanych w ramach danego projektu.

16. Plany na przyszłość

Najważniejszym wydarzeniem w nadchodzącym czasie będzie dla Fundacji uruchomienie nowej bazy danych (Wirtualne Muzeum Fotografii; planowany termin zakończenia prac to kwiecień 2018 r.). W związku z tym Fundacja ma nadzieję na ożywienie jej działalności i szerszą popularyzację zasobu archiwalnego.

W kwestii opracowania archiwów priorytetami są archiwa Antoniego Zdebiaka, Mariusza Hermanowicza i dwa najnowsze nabytki: archiwa Andrzeja Georgiewa i Marka Piaseckiego.

Fundacja ma również stały program wystaw i publikacji; w roku 2018 ma ukazać się duże wydawnictwo o Wojciechu Zameczniku (we współpracy z Muzeum ASP oraz Muzeum Sztuki Nowoczesnej) oraz publikacja o Marku Piaseckim.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Zgodnie z zapisem w statucie:

> Majątek Fundacji pozostały po jej likwidacji przekazany zostanie – zgodnie z art. 5 ust. 4 ustawy o fundacjach na cele społeczne lub gospodarcze zbieżne z celami Fundacji[13].

Brak zapisu dotyczącego przekazania materiałów archiwalnych przez Fundację przechowywanych (wszystkie archiwa) lub posiadanych (archiwum Chomętowskiej) na rzecz archiwum państwowego.

[13] *Statut Fundacji Archeologia Fotografii (tekst jednolity z dnia 28 lutego 2014 r.),* Dokument otrzymany dzięki uprzejmości M. Przybyło-Ibadullajev, Archiwum prywatne MWD, § 28, ust. 3.

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Fundacja nie jest standardowym archiwum społecznym (w wąskim rozumieniu tego terminu), ponieważ większość materiałów należy do osób prywatnych i jest przechowywana tylko czasowo (choć istnieje możliwość zamiany depozytu na darowiznę). Mimo niestandardowych cech, nie można jednak odmówić Fundacji miana społecznego archiwum, ponieważ jest właścicielem archiwum Zofii Chomętowskiej.

Mimo to Fundacja pracuje w dużej mierze podobnie do archiwów społecznych. Jej przedstawiciele biorą też udział w ruchu archiwistyki społecznej, skupionym wokół Ośrodka KARTA (m.in. w kongresach archiwów społecznych).

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Materiały przechowywane przez Fundację Archeologia Fotografii mogą mieć szczególne znaczenie dla historyków sztuki, historyków fotografii, profesjonalnych fotografów i pasjonatów – dają bowiem możliwość nie tylko dostępu do ogromnego zbioru niepublikowanych fotografii znanych polskich fotografów tworzących w XX w., ale też obserwowanie ich procesu twórczego.

Nie mniej cenne są fotografie reportażowe czy osobiste, które mają również wartość historyczną, przedstawiające np. Polskę w dwudziestoleciu międzywojennym, powojenną Warszawę, życie codzienne okresu PRL-u.

Należy jednak zauważyć, że duża część przechowywanych przez Fundację archiwów jest depozytem, który może zostać wycofany, i oryginały obiektów trafią z powrotem w prywatne ręce. W takiej sytuacji Fundacja pozostaje jednak dysponentem kopii cyfrowych w wysokiej rozdzielczości, z którymi w dalszym ciągu może pracować i udostępniać.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Wydaje się, że działania Fundacji nie mają większego wpływu na ogólnie pojmowaną lokalną społeczność, ponieważ działa ona przede wszystkim w Warszawie, nie koncentrując swojej pracy wokół pojęcia „lokalności". Z całą pewnością jednak Fundacja skupia wokół siebie środowisko związane z fotografią – jej badaczy, fotografów-praktyków, pasjonatów, społeczników pracujących z fotografią – dzięki organizacji wielu wydarzeń animujących tę społeczność (warsztaty, wystawy, spotkania, konferencje) oraz współuczestniczeniu w tego typu działaniach organizowanych przez inne związane z fotografią instytucje i organizacje.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Fundacja Archeologia Fotografii funkcjonuje na styku archiwum, ośrodka badawczego i galerii. Jej działalność w dużej mierze nie będzie odbierana jako działalność archiwum. Może jednak znacząco zwiększać świadomość dokumentacyjną społeczeństwa, dzięki częstej i odnoszącej sukcesy popularyzacji archiwalnych fotografii (i innych typów materiałów). Duży potencjał na tym polu mają również cykliczne konsultacje dotyczące domowych archiwów fotograficznych.

18D. Stabilność projektu

Stabilność całego projektu oceniam jako wysoką. Fundacja realizuje obecnie duże projekty finansowane przez instytucje publiczne, uzyskała również bardzo ważną dla swojej stabilności trzyletnią dotację od Urzędu Miasta. Ponadto Fundacja istnieje już od prawie 10 lat, ma ugruntowaną w mieście pozycję, jej pracownicy mają duże doświadczenie w szukaniu środków na utrzymanie organizacji i szerokie kontakty z wieloma instytucjami i organizacjami.

Jednocześnie stabilność kształtu samego zasobu archiwalnego jest dużo mniejsza, ze względu na to, iż wszystkie archiwa (poza jednym) są w Fundacji zdeponowane, mogą więc zostać teoretycznie w każdej chwili z jej zasobu wycofane przez spadkobierców twórców.

18E. Inne

Brak.

Załączniki

Spis załączników:

1. FAF/G. Chomętowska, Archiwum Zofii Chomętowskiej, *Polesie, kobieta na łące w majątku rodziny Bilińskich*, odbitka na papierze, 1925–1939, sygn. 01-A-01430.
2. FAF/G.P. Chomętowscy, Archiwum Zofii Chomętowskiej, *Widok panoramiczny na ulicę Stefana Żeromskiego w Radomiu*, odbitka na papierze, 1936–1939, sygn. 02-A-02-00948.
3. FAF/G. Chomętowska, Archiwum Zofii Chomętowskiej, *Zniszczony samochód marki Steyr 55 Baby stojący na tyłach Teatru Wielkiego przy ul. Trębackiej w Warszawie*, odbitka na papierze, 1945, sygn. 02-A-001-02113.
4. FAF/A. Dłubak, Archiwum Zbigniewa Dłubaka, *Fragment klatki piersiowej nagiej kobiety*, odbitka na papierze, 1967, sygn. 01-A-06-01149.
5. FAF/A. Dłubak, Archiwum Zbigniewa Dłubaka, *Ostatnia faza budowy Stadionu X-lecia w Warszawie*, negatyw na błonie fotograficznej, 1955, sygn. 01-N-02-00007.
6. FAF/J. Bąkowski, Archiwum Janusza Bąkowskiego, *Reprodukcja pracy fotograficznej „Uszy"*, negatyw na błonie fotograficznej, 1976, sygn. 03-N--02-00924.
7. FAF/M. Jarecka, Archiwum Marii Chrząszczowej, *Ruiny Starego Miasta w Warszawie, przejście z ul. Kanonia nad Wisłę*, negatyw na błonie fotograficznej, 1945, sygn. 04-N-01488.
8. FAF/M. Jarecka, Archiwum Marii Chrząszczowej, Stykówki fotografii galanterii, wykonywanych na zlecenie Instytutu Wzornictwa Przemysłowego, 1954, odbitki na papierze, fot. M. Wiśniewska-Drewniak.

9. FAF/J.S. Zamecznik, Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Szkic projektu polskiego pawilonu na międzynarodowych targach w Mediolanie*, rysunek na papierze, 1958, sygn. 07-B-00964.
10. FAF/J.S. Zamecznik, Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Alina Zamecznik z bratankiem Juliuszem Zamecznikiem*, odbitka na papierze, 1946, sygn. 07-A-03372.
11. FAF/J.S. Zamecznik, Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Plakat do filmu „Wakacje z gangsterem"*, druk na papierze, 1954, sygn. 07-C-00041.
12. FAF/J.S. Zamecznik, Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Makieta do czołówki filmowej „Matka Joanna od Aniołów"*, reż. Jerzy Kawalerowicz, rysunek na papierze, b.d., sygn. 07-G-0200.
13. FAF/T. Boniecki, Archiwum Tadeusza Sumińskiego, *Robotnik portowy w Dakarze*, odbitka na papierze, 1962, sygn. 08-A-00329.
14. FAF/T. Boniecki, Archiwum Tadeusza Sumińskiego, *Dolnośląskie Zakłady Wytwórcze Maszyn Elektrycznych M-5, DOLMEL*, Wrocław, odbitka na papierze, b.d., sygn. 08-A-00034.
15. FAF/M. Hermanowicz, Archiwum Mariusza Hermanowicza, *Ludzie na schodach ruchomych w Paryżu*, diapozytyw, 1981, sygn. 11-E-00127.
16. FAF/J.D.E. Zdebiak, Archiwum Antoniego Zdebiaka, *Studium do projektu*, jedna z kilkunastu prób do dyptyku (zestawienie zmumifikowanego kota oraz autoportret artysty), negatyw na błonie fotograficznej, 1984, sygn. 13-N-001-00011.
17. FAF/M. Georgiew, Archiwum Andrzeja Georgiewa, *Portret Macieja Maleńczuka*, odbitka na papierze, 1995, sygn. 15-A-01287B.
18. Wernisaż wystawy prac Mariusza Hermanowicza *Do czego może służyć fotografia?*, 23.11.2017 r., fot. P. Wojtas, materiał otrzymany dzięki uprzejmości M. Przybyło-Ibadullajev.
19. Przykład opisu pudeł archiwalnych w Fundacji Archeologia Fotografii, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
20. Karta z albumu rodzinnego Wojciecha Zamecznika, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
21. Wnętrze magazynu Fundacji Archeologia Fotografii, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
22. Pudełko z negatywami z archiwum Zofii Chomętowskiej, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.

23. Wnętrze pudła archiwalnego; widoczne obwoluty z naniesionymi sygnaturami fotografii, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
24. Odbitki z archiwum Zofii Chomętowskiej przechowywane w folii archiwalnej, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
25. Przechowywanie makiet do plakatów na przykładzie makiety Wojciecha Zamecznika, sygn. 07-B-00095, fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
26. FAF/A. Dłubak, Archiwum Zbigniewa Dłubaka, *Stykówki do serii „Gestykulacje"*, odbitka na papierze, 1970, sygn. 01-A-05-00579.
27. Przykładowy opis fotografii i makiety do plakatu w starej bazie danych Fundacji Archeologia Fotografii, *Baza danych [Fundacji Archeologia Fotografii]*, http://afdb.jhosting.pl/ArchFot3/index.jsp [dostęp: 02.03.2018].
28. Sygnowanie fotografii z albumu na przykładzie karty z albumu z archiwum Zofii Chrząszczowej, *Baza danych [Fundacji Archeologia Fotografii]*, http://afdb.jhosting.pl/ArchFot3/index.jsp [dostęp: 02.03.2018].
29. Przykłady opisu pudeł archiwalnych w Fundacji Archeologia Fotografii, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
30. Fragment pracowni digitalizacji Fundacji Archeologia Fotografii, widoczne stanowisko do fotografowania negatywów, 13.02.2018 r., fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
31. Bibliografia.

Załącznik nr 1

Archiwum Zofii Chomętowskiej, *Polesie, kobieta na łące w majątku rodziny Bilińskich*, 1925–1939

Załącznik nr 2

Archiwum Zofii Chomętowskiej, *Widok panoramiczny na ulicę Stefana Żeromskiego w Radomiu*, odbitka na papierze, 1936–1939

Załącznik nr 3

Archiwum Zofii Chomętowskiej, *Zniszczony samochód marki Steyr 55 Baby stojący na tyłach Teatru Wielkiego przy ul. Trębackiej w Warszawie*, odbitka na papierze, 1945

Załącznik nr 4

Archiwum Zbigniewa Dłubaka, *Fragment klatki piersiowej nagiej kobiety*, odbitka na papierze, 1967

Załącznik nr 5

Archiwum Zbigniewa Dłubaka, *Ostatnia faza budowy Stadionu X-lecia w Warszawie – grupa robotników*, negatyw na błonie fotograficznej, 1955

Załącznik nr 6

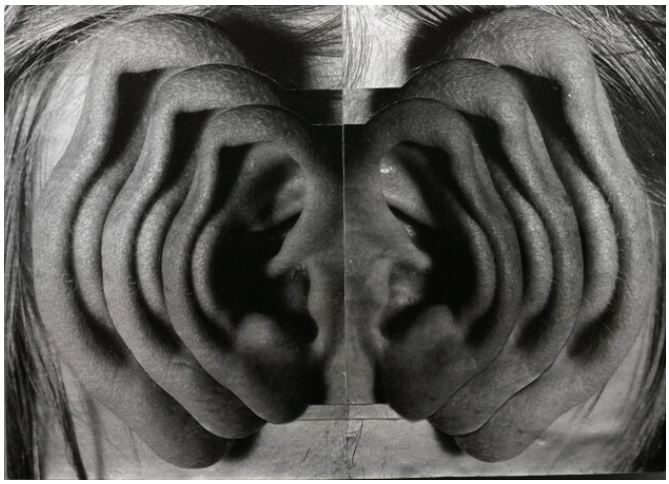

Archiwum Janusza Bąkowskiego, *Reprodukcja pracy fotograficznej „Uszy"*, negatyw na błonie fotograficznej, 1976

Załącznik nr 7

Archiwum Marii Chrząszczowej, *Ruiny Starego Miasta w Warszawie, przejście z ul. Kanonia nad Wisłę*, negatyw na błonie fotograficznej

Załącznik nr 8

Archiwum Marii Chrząszczowej, Stykówki fotografii galanterii wykonywanych na zlecenie Instytutu Wzornictwa Przemysłowego, 1954, odbitki na papierze, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 9

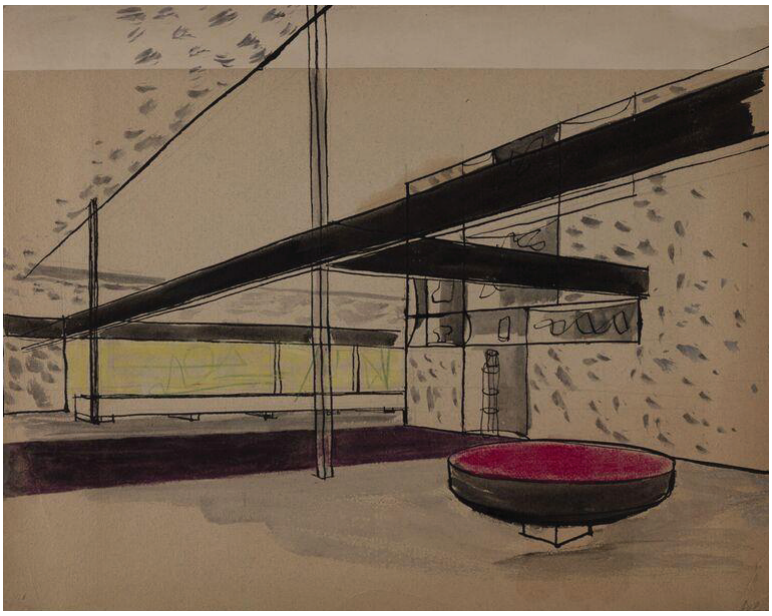

Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Szkic projektu polskiego pawilonu na międzynarodowych targach w Mediolanie*, rysunek na papierze, 1958

Załącznik nr 10

Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Alina Zamecznik z bratankiem Juliuszem Zamecznikiem*, odbitka na papierze, 1946

Załącznik nr 11

Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Plakat do filmu „Wakacje z gangsterem"*, druk na papierze, 1954

Załącznik nr 12

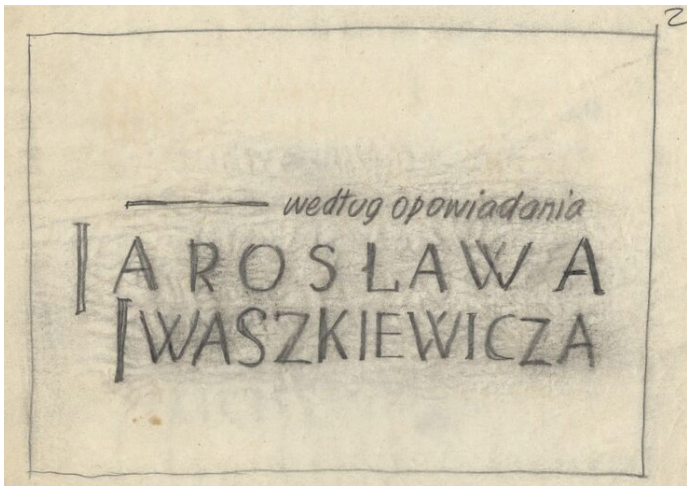

Archiwum Wojciecha Zamecznika, *Makieta do czołówki filmowej „Matka Joanna od Aniołów"*, reż. Jerzy Kawalerowicz, rysunek na papierze

Załącznik nr 13

Archiwum Tadeusza Sumińskiego, *Robotnik portowy w Dakarze*, odbitka na papierze, 1962

Załącznik nr 14

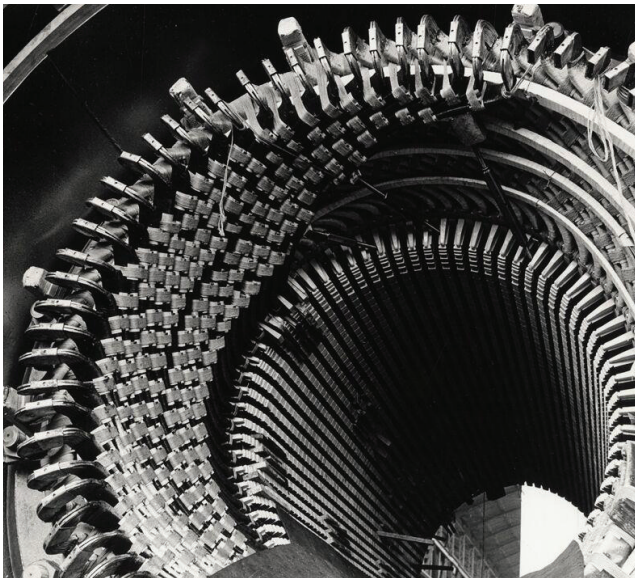

Archiwum Tadeusza Sumińskiego, *Dolnośląskie Zakłady Wytwórcze Maszyn Elektrycznych M-5, DOLMEL*, Wrocław, odbitka na papierze, b.d.

Załącznik nr 15

Archiwum Mariusza Hermanowicza, *Ludzie na schodach ruchomych w Paryżu*, diapozytyw, 1981

Załącznik nr 16

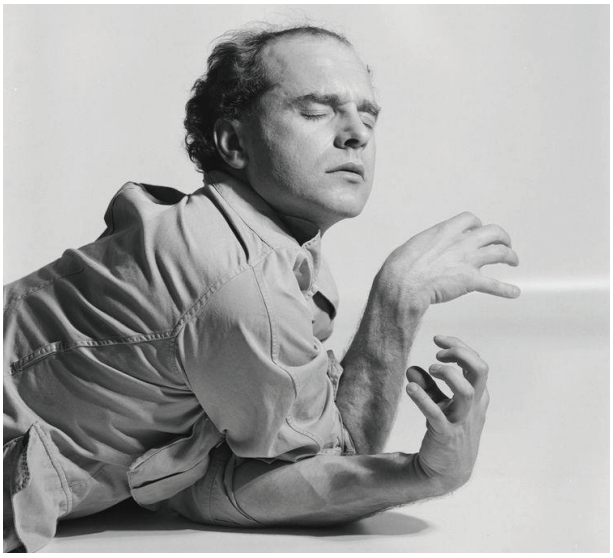

Archiwum Antoniego Zdebiaka, *Studium do projektu*, jedna z kilkunastu prób do dyptyku (zestawienie zmumifikowanego kota oraz autoportret artysty), negatyw na błonie fotograficznej, 1984

Załącznik nr 17

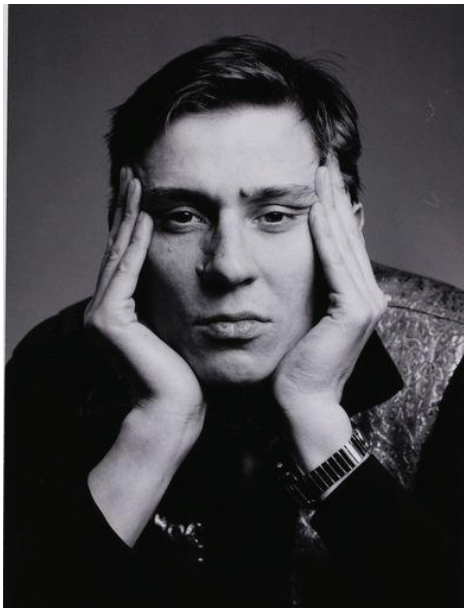

Archiwum Andrzeja Georgiewa, *Portret Macieja Maleńczuka*, odbitka na papierze, 1995

Załącznik nr 18

Wernisaż wystawy prac Mariusza Hermanowicza *Do czego może służyć fotografia?*, 23.11.2017, fot. P. Wojtas, materiał otrzymany dzięki uprzejmości M. Przybyło-Ibadullajev

Załącznik nr 19

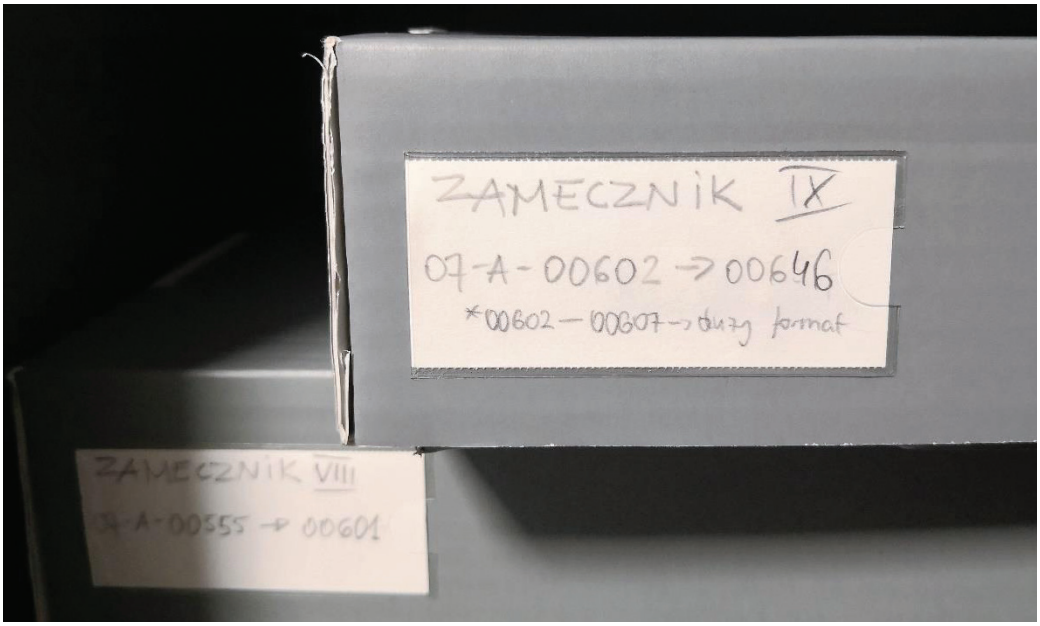

Przykład opisu pudeł archiwalnych w Fundacji Archeologia Fotografii, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 20

Karta z albumu rodzinnego Wojciecha Zamecznika, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 21

Wnętrze magazynu Fundacji Archeologia Fotografii, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 22

Pudełko z negatywami z archiwum Zofii Chomętowskiej, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 23

Wnętrze pudła archiwalnego; widoczne obwoluty z naniesionymi sygnaturami fotografii, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 24

Odbitki z archiwum Zofii Chomętowskiej przechowywane w folii archiwalnej, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 25

Przechowywanie makiet do plakatów na przykładzie makiety Wojciecha Zamecznika, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 26

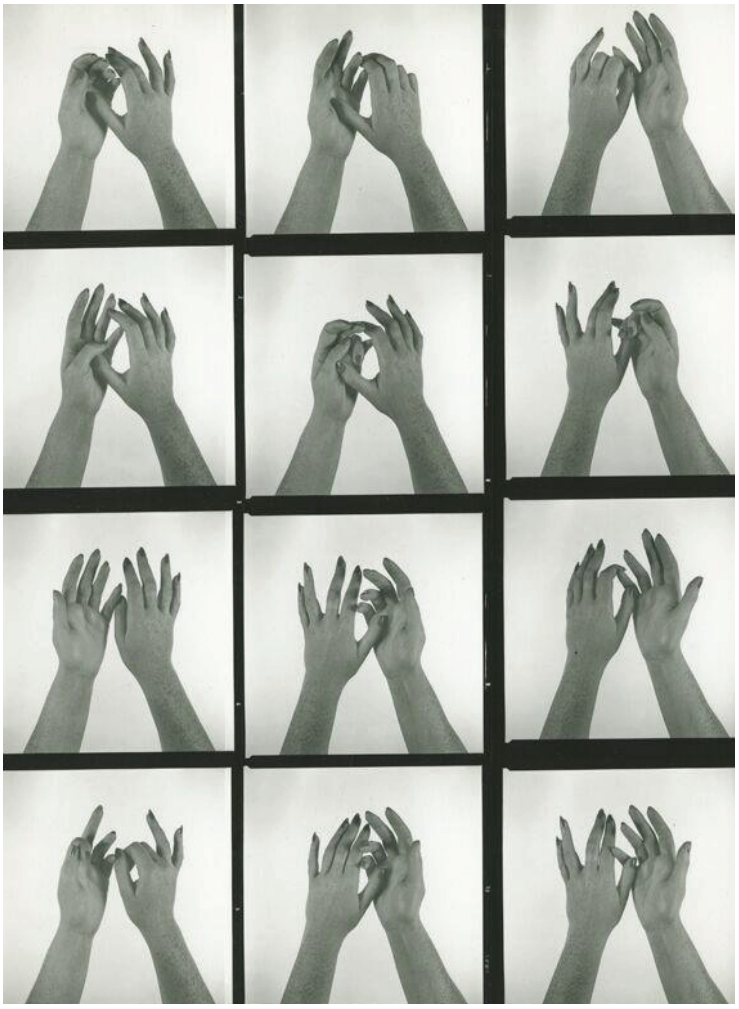

Archiwum Zbigniewa Dłubaka, *Stykówki do serii „Gestykulacje"*, odbitka na papierze, 1970

Załącznik nr 27

00001526

autor:
Bąkowski Janusz (1922-2005)

dat. neg.: 1958-1965

format: **6 cm x 6 cm**
technika: **negatyw czarno-biały octanocelulozowy**

opis obiektu:
Wycieczka do Kampinosu, zdjęcia pejzażowe.

słowa kluczowe: **Kampinos &**

depozyt:
Fundacja Archeologia Fotografii
własność:
Jacek Bąkowski

stan zachowania: **dobry**

uwagi:

sygnatura: **03-N-02-00362**

autor dokumentu: **DBR**, **16.12.2009**, *instytucja:* **Fundacja Archeologia Fotografii**

00036304

autorstwo:
Zamecznik Wojciech (1923-1967)

datowanie makiety: 1957

format: **24,5 x 17,5**
wymiary: **24,5 cm x 17,5 cm**
materiał: **makieta**
technika: **papier**

osoby i obiekty na fotografii: **Makieta do plakatu promującego wystawę "Malarstwo Rosyjskie XIV-XXw., Muzeum Narodowe w Warszawie".**

słowa kluczowe: **makieta&Malarstwo Rosyjskie&wystawy&Muzeum Narodowe&grafika**

depozyt:
Fundacja Archeologia Fotografii
własność:
Juliusz Zamecznik

oznaczenia autorskie:

sygnatura: **07-B-00285**

autor dokumentu: **EJ**, **2015**, *instytucja:* **FAF**

Przykładowy opis fotografii i makiety do plakatu w starej bazie danych Fundacji Archeologia Fotografii

Załącznik nr 28

Sygnowanie fotografii z albumu na przykładzie karty z albumu z archiwum Zofii Chrząszczowej

Załącznik nr 29

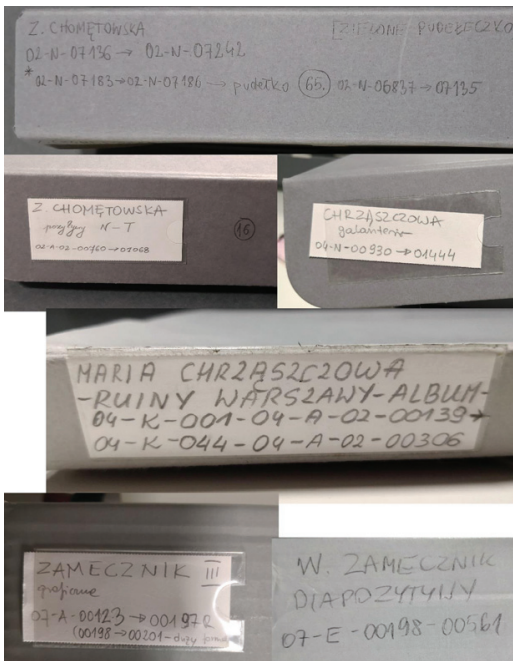

Przykłady opisu pudeł archiwalnych w Fundacji Archeologia Fotografii, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 30

Fragment pracowni digitalizacji Fundacji Archeologia Fotografii, widoczne stanowisko do fotografowania negatywów, 13.02.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 31 – Bibliografia

Wywiady

Przybyło-Ibadullajev M., *Wywiad nt. archiwum Fundacji Archeologia Fotografii*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 13.02.2018, Archiwum prywatne MWD.

Puchała-Rojek K., Przybyło-Ibadullajev M., *Wywiad nt. archiwum Fundacji Archeologia Fotografii*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 12.02.2018, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

[Spis dokumentów w archiwum Zbigniewa Dłubaka FAF] „Zbigniew Dłubak. Wybrane teksty o sztuce 1948–1977" – materiały przygotowawcze, http://faf.org.pl/

Dlubak_spis%20dokumentow_pdf/IV.ZD.Wybrane_teksty_o_sztuce.pdf [dostęp: 22.02.2018].

[Spis dokumentów w archiwum Zbigniewa Dłubaka FAF] Maszynopisy, http://faf.org.pl/Dlubak_spis%20dokumentow_pdf/I.Maszynopisy.Odczyty.pdf [dostęp: 22.02.2018].

[Spis dokumentów w archiwum Zbigniewa Dłubaka FAF] Osobiste, http://faf.org.pl/Dlubak_spis%20dokumentow_pdf/XII.Osobiste.pdf [dostęp: 22.02.2018].

[Spis dokumentów w archiwum Zbigniewa Dłubaka FAF] Rękopisy, http://faf.org.pl/Dlubak_spis%20dokumentow_pdf/II.Rekopisy.pdf [dostęp: 22.02.2018].

[Spis dokumentów w archiwum Zbigniewa Dłubaka FAF] Tłumaczenia tekstów Zbigniewa Dłubaka, http://faf.org.pl/Dlubak_spis%20dokumentow_pdf/V.Tlumaczenia_tekstow_ZD.pdf [dostęp: 22.02.2018].

[Spis dokumentów w archiwum Zbigniewa Dłubaka FAF] Wywiady. Teksty o Dłubaku,http://faf.org.pl/Dlubak_spis%20dokumentow_pdf/III.Wywiady.Teksty_o_ZD.pdf [dostęp: 22.02.2018].

Baza danych [Fundacji Archeologia Fotografii], http://afdb.jhosting.pl/ArchFot3/index.jsp [dostęp: 02.03.2018].

Wirtualne Muzeum Fotografii, http://fotomuzeum.faf.org.pl/.

Materiały archiwalne

FAF/A. Dłubak, Archiwum Zbigniewa Dłubaka, sygn. 01-A-06-01149, 01-N-02-00007, 01-A-05-00579.

FAF/G. Chomętowska/G.P. Chomętowscy, Archiwum Zofii Chomętowskiej, sygn. 01-A-01430, 02-A-02-00948, 02-A-001-02113.

FAF/J. Bąkowski, Archiwum Janusza Bąkowskiego, sygn. 03-N-02-00924.

FAF/J.D.E. Zdebiak, Archiwum Antoniego Zdebiaka, sygn. 13-N-001-00011.

FAF/J.S. Zamecznik, Archiwum Wojciecha Zamecznika, sygn. 07-B-00964, 07-A-03372, 07-C-00041, 07-G-0200, 07-B-00095.

FAF/M. Georgiew, Archiwum Andrzeja Georgiewa, sygn. 15-A-01287B.

FAF/M. Hermanowicz, Archiwum Mariusza Hermanowicza, sygn. 11-E-00127.

FAF/M. Jarecka, Archiwum Marii Chrząszczowej, sygn. 04-N-01488.

FAF/T. Boniecki, Archiwum Tadeusza Sumińskiego, sygn. 08-A-00329, 08-A-00034.

Statuty

Statut Fundacji Archeologia Fotografii (tekst jednolity z dnia 28 lutego 2014 r.), Dokument otrzymany dzięki uprzejmości M. Przybyło-Ibadullajev, Archiwum prywatne MWD.

Sprawozdania

Lewandowska K., *Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii, Warszawa, grudzień 2009*, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/01_sprawozdanie_merytoryczne_2009.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2010, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/02_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2010.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2011, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/03_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2011.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2012, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/04_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2012.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2013, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/05_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2013.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2014, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/06_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2014.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2015, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/07_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2015.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2016, www.faf.org.pl/strona/sprawozdania/08_sprawozdanie_merytoryczne_i_informacja_finansowa_2016.pdf [dostęp: 26.02.2018].

Sprawozdanie z działalności Fundacji Archeologia Fotografii za rok 2009, http://docplayer.pl/5283516-Sprawozdanie-z-dzialalnosci-fundacji-archeologia-fotografii-za-rok-2009.html [dostęp: 26.02.2018].

Wystawy wirtualne

Chrząszczowa M., *Warszawa 45-47 [wirtualna wystawa fotografii z zasobu Fundacji Archeologia Fotografii w serwisie Google Arts & Culture]*, https://www.google.com/culturalinstitute/beta/u/0/exhibit/ZQKiS5Gh6u2hLw [dostęp: 26.02.2018].

Sumiński T., *Fabryka [wirtualna wystawa fotografii z zasobu Fundacji Archeologia Fotografii w serwisie Google Arts & Culture]*, https://www.google.com/culturalinstitute/beta/u/0/exhibit/eQJy_ZmENKs6Kw [dostęp: 26.02.2018].

Zamecznik W., *Podróżnik [wirtualna wystawa fotografii z zasobu Fundacji Archeologia Fotografii w serwisie Google Arts & Culture]*, https://www.google.com/culturalinstitute/beta/u/0/exhibit/XALCDK6vebZoJg [dostęp: 26.02.2018].

Źródła internetowe

Fundacja Archeologia Fotografii [w bazie Ośrodka KARTA], https://archiwa.org/archiwa/fundacja-archeologia-fotografii [dostęp: 27.02.2018].

Fundacja Archeologia Fotografii w serwisie Facebook, https://www.facebook.com/FundacjaArcheologiaFotografii/ [dostęp: 22.02.2018].

Fundacja Archeologia Fotografii w serwisie YouTube, https://www.youtube.com/channel/UCCsyRy23KvfdtycXXtXMpIw/featured [dostęp: 27.02.2018].

Strona internetowa Fundacji Archeologia Fotografii, http://faf.org.pl [dostęp: 28.02.2018].

Chomętowska Z., *Ja kinuję*, film produkcji Fundacji Archeologia Fotografii, 2012, http://ninateka.pl/film/ja-kinuje-zofia-chometowska [dostęp: 28.02.2018].

Opracowania

Długie życie fotografii. Szkolenie z zakresu konserwacji, archiwizacji, digitalizacji i opracowania archiwum fotograficznego. 26–27 kwietnia 2016 r. Materiały edukacyjne, red. U. Kifer, Warszawa 2016.

Ziębińska-Lewandowska K., Puchała-Rojek K., *Wirtualne archiwum – wirtualna kolekcja Fundacji Archeologia Fotografii*, b.m., b.d.

Puchała-Rojek K., Szymańska M., Turczyniak M. et al., *Długie życie fotografii. Long life for photography*, Warszawa 2016.

Rozdział XI

Klub Historyczny LGBTQIA Fem

1. Wprowadzenie

1A. Nazwa archiwum

Klub Historyczny LGBTQIA Fem

Warszawa

1B. Skrócony opis projektu

Klub Historyczny LGBTQIA Fem[1] działa przy Fundacji Q w Warszawie, zajmując się dokumentowaniem historii społeczności osób nieheteronormatywnych w Polsce oraz historią feminizmu. Na archiwum składają się materiały z XX i XXI w. – m.in. ulotki, broszury, ziny, czasopisma, książki, fotografie, dokumentacja aktowa.

1C. Informatorzy

Agnieszka Wiciak – z wykształcenia historyczka i psycholożka, koordynatorka działań historycznych podejmowanych przez Fundację i jedna z dwóch jej fundatorek.

[1] Skrót LGBTQIA odnosi się do terminów „*lesbian*, *gay*, *bisexual*, *transsexual/transgender*, *questioning*, *intersexual*, *asexual*" (lesbijka, gej, osoba biseksualna, osoba transseksualna/transgenderyczna, osoba kwestionująca swoją seksualność/płeć, osoba aseksualna), natomiast skrót „Fem" odnosi się do feminizmu.

Kamil Prykowski – z wykształcenia archiwista i zarządca dokumentacją, w Fundacji Q odpowiada za promocję i PR oraz kwestie związane z archiwum.

1D. Sposoby pozyskiwania informacji

Data i miejsce wywiadu	4.08.2018 r. zaprzyjaźniona kancelaria prawna w Warszawie
Data i miejsce obserwacji	jw.
Data i miejsce zapoznania się z dokumentami zastanymi	4.08.2018 r., po kontakcie mailowym z A. Wiciak w grudniu 2018 oraz w okresie lipiec 2018–marzec 2019 (źródła internetowe)

1E. Uwagi

Raport uzyskał akceptację informatorów w lipcu 2019 r.

Raport opublikowano w Repozytorium UMK w sierpniu 2019 r.[2]

2. Profil projektu

2A. Nazwa jednostki prowadzącej archiwum

Fundacja Q.

2B. Tematyka zasobu archiwalnego

Fundacja kolekcjonuje materiały o charakterze archiwalnym i bibliotecznym, dotyczące osób nieheteronormatywnych (z przewagą osób homoseksualnych, zwłaszcza gejów) oraz ruchu LGBT+ w Polsce.

[2] M. Wiśniewska-Drewniak, *Klub Historyczny LGBTQIA Fem – raport z badania terenowego*, 2019, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5944 [dostęp: 18.12.2019].

2C. Lokalizacja i teren działania

Fundacja zlokalizowana jest w Warszawie.

Działania fundacji „w terenie" (np. spotkania, gry) odbywają się w Warszawie, ale odbiorcy działalności internetowej (bardzo istotnej w hierarchii zadań fundacji) pochodzą z całego kraju, a w dużej mierze również z zagranicy (patrz: sekcja 7 – Działania podejmowane przez archiwum).

2D. Data powstania

2017

3. Początki

Część osób obecnie na stałe współpracujących z Fundacją Q w poprzednich latach działało w Stowarzyszeniu Lambda Warszawa, również w ramach projektów historycznych i archiwistycznych (w tym: nagrywanie wywiadów historii mówionej). Z różnych względów osoby te zdecydowały się na oddzielenie od stowarzyszenia i w lutym 2017 r. założyły Klub Historyczny LGBTQIA Fem, który dał początek założonej w sierpniu tego samego roku Fundacji Q.

4. Cele istnienia

Statut Fundacji Q wymienia następujące cele jej istnienia oraz formy ich realizacji:

> **§4**
> Celem Fundacji jest działalność pomocowa, kulturalna i edukacyjna skierowana do społeczeństwa, w szczególności:
> A. Prowadzenie działalności na rzecz poprawy jakości życia, ochrony i promocji zdrowia, w tym edukacji seksualnej.
> B. Edukacja w zakresie różnorodności społecznej.
> C. Poprawa dobrostanu psychicznego osób nieheteronormatywnych.
> D. Edukacja w zakresie zdrowia psychicznego oraz promocja zdrowia osób nieheteronormatywnych.

E. Pomoc osobom doświadczającym sytuacji kryzysowych.
F. Zachowanie dziedzictwa kulturowego społeczności LGBTQ.
G. Tworzenie bezpiecznej przestrzeni do integracji środowiskowej, także osób starszych i niepełnosprawnych.
H. Przeciwdziałanie patologiom społecznym.
I. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie.
J. Promocja i organizacja wolontariatu oraz działalność na rzecz społeczności lokalnych.
K. Działalność w zakresie poszanowania praw człowieka i obywatela.
L. Budowanie otwartego społeczeństwa, wolnego od skrajnych postaw ideologicznych.

§5

Fundacja realizuje swoje cele przez:

A. Prowadzenie poradnictwa psychologicznego, seksuologicznego, prawnego oraz psychoterapii.
B. Organizację szkoleń, warsztatów, konferencji, debat, spotkań edukacyjnych.
C. Prowadzenie działalności badawczej oraz wydawniczej.
D. Tworzenie materiałów audiowizualnych i gier edukacyjnych.
E. Realizację kampanii społecznych.
F. Prowadzenie interwencji kryzysowej oraz coachingu.
G. Prowadzenie działań w obszarze profilaktyki HIV/AIDS.
H. Prowadzenie grup rozwojowych i grup wsparcia.
I. Udzielanie wsparcia osobom nieheteronormatywnym doświadczającym wykluczenia ze względu na bezdomność, uzależnienia, niepełnosprawność lub inne czynniki wykluczające.
J. Organizowanie i wspomaganie różnych form pomocy zmierzających do poprawy warunków życiowych osób w kryzysie, w tym m.in. tworzenie i prowadzenie placówek realizujących cele Fundacji, takich jak prowadzenie punktów konsultacyjno-terapeutycznych, domów seniora, rotacyjnych mieszkań adaptacyjnych (np. w formie hosteli), innych punktów doraźnokonsultacyjnych.
K. Prowadzenie Telefonu Zaufania.
L. Prowadzenie archiwum oraz archiwum historii mówionej.
M. Upowszechnianie wiedzy o historii społeczności nieheteronormatywnej i feminizmu w Polsce i na świecie.
N. Organizowanie akcji promujących rozwój kultury (wystaw, festiwali sztuki filmowej i teatralnej i innych imprez kulturalnych), happeningów, spotkań dyskusyjnych i innych form artystycznego wyrazu.

O. Prowadzenie biblioteki.
P. Organizowanie wydarzeń integracyjnych dla społeczności nieheteronormatywnej w Polsce.
R. Współpraca z podmiotami publicznymi i prywatnymi w zakresie realizacji celów Fundacji.
S. Współpraca z organizacjami krajowymi i zagranicznymi, zgodna z celami statutowymi[3].

Twórcy archiwum podkreślają szczególną istotność działań o charakterze historycznym i archiwistycznym oraz edukacyjnym, które wiodą prym wśród wszystkich typów aktywności podejmowanych przez fundację. Cele o charakterze typowo archiwistycznym zostały wskazane w statucie fundacji w §4 lit. F oraz §5 lit. L.

Celem działalności dokumentacyjnej prowadzonej przez Fundację Q jest zabezpieczenie materialnych śladów (dokumentacji i wydawnictw) związanych z historią osób nieheteronormatywnych w Polsce, jak również zmaterializowanie ich wspomnień poprzez nagrywanie relacji historii mówionej.

Działania te mają charakter ratowniczy, związany z przekonaniem twórców archiwum, że zarówno materialne, jak i niematerialne ślady tej przeszłości są zagrożone, ponieważ nie jest ona przedmiotem zainteresowania podmiotów publicznych. Upływ czasu powoduje degradację i rozproszenie tych śladów oraz odchodzenie kolejnych świadków historii. Jednocześnie twórcy archiwum mają poczucie, że historia LGBT+ w Polsce jest pomijana w oficjalnej historiografii i zaniedbanie jej dokumentowania spowoduje, że przyszłe pokolenia historyków, którzy będą chcieli badać ten temat, napotkają ogromne braki w źródłach. Ważnym celem archiwum jest właśnie dotarcie do „historii oficjalnej", „mainstreamowej", a nie tylko aktywność w wąskim środowisku osób LGBT+. Funkcjonowanie fundacji jest w dużej mierze skierowane do przyszłych pokoleń badaczy przeszłości.

Na blogu Patryka Chilewicza, we wpisie zatytułowanym *Zbieramy na muzeum, którego państwo nie chce stworzyć*, twórcy archiwum wypowiadają się następująco:

[3] Statut Fundacji Q z 9.08.2017 r., http://www.fundacjaq.eu/?url=o-nas/statut.html [dostęp: 10.03.2019].

> W Polsce oficjalnie istnieje jeden rodzaj historii: biały, niezłomny, katolicki mężczyzna hetero rzuca się w wir wojny i oddaje życie za Rzeczpospolitą. Wiemy to, każdy w szkole przeszedł taką propagandę. Oczywiście jest to tylko część rzeczywistości lat minionych.
> Historia osób nieheteroseksualnych jest właściwie przemilczana, w czym wszyscy dotychczasowi włodarze byli, z małymi wyjątkami, zgodni. LGBTQ nie było, nie ma, nie łożymy na nich pieniędzy i nie poświęcamy czasu w Sejmie. […]
> Nie możemy pozwolić, by z powodu kolejnych zaniedbań polskich urzędników historia ruchu i kultura LGBTQ naszego kraju umarła. Nie pozwólmy, by pamięć o działaczach lat minionych znikła. Pamiętajcie, że kiedyś to możemy być my. My też znikniemy[4].

Ważnym aspektem działalności archiwum jest budowanie tożsamości osób LGBT+ w Polsce, przede wszystkim przekazywanie młodym osobom nieheteronormatywnym, że nie są pierwsi, że historia LGBT+ w Polsce sięga dużo dalej wstecz niż może im się wydawać, że nie są sami, a także, że kiedyś osoby nieheteronormatywne napotykały większe niż współcześnie trudności związane z budowaniem społeczności.

Fundacja zainteresowana jest również uwidacznianiem społeczności LGBT+ i przeciwdziałaniem jej marginalizacji, a jednocześnie promowaniem patrzenia na tę grupę nie tylko przez pryzmat seksualności.

5. Siedziba

Obecnie archiwum przechowywane jest w zaprzyjaźnionej kancelarii prawnej w Warszawie. Fundacja nie ma bowiem ogólnodostępnej siedziby, a swoje działania realizuje m.in. w przestrzeni miejskiej oraz w przestrzeni internetowej.

[4] P. Chilewicz, *Zbieramy na muzeum, którego państwo nie chce stworzyć*, https://patrykchilewicz.com/zbieramy-na-muzeum-ktorego-panstwo-nie-chce-stworzyc/?fbclid=IwAR15UDmtq47nWT4KdCXk9gEp143Byp8i-6RVhjrYC1FQdU3omJl99-mmIr4 [dostęp 3.06.2019].

6. Charakterystyka zasobu archiwalnego

Zasób archiwum składa się z dwóch podstawowych części; są to:

- zarejestrowane na audio lub audio/wideo relacje historii mówionej (*born digital*) – rozmowy zwłaszcza z najstarszymi działaczami polskiego środowiska LGBT+,
- pozostałe materiały (w formie tradycyjnej), m.in.:
  - dokumentacja stowarzyszeń Lambda (dokumentacja aktowa związana z działalnością stowarzyszeń),
  - listy czytelników wysyłane do czasopism o tematyce LGBT+ „Filo" i „Inaczej" oraz artykuły wysyłane do magazynu „Inaczej",
  - druki ulotne: ulotki, broszury, plakaty, naklejki,
  - czasopisma i ziny (przede wszystkim o tematyce LGBT+),
  - wycinki prasowe.

Wśród zbioru czasopism wymienić można następujące tytuły: „Gejzer" (pocz. XXI w.), „Gay Forum" (lata 90. XX w.), „Queer Magazine" (pocz. XXI w.), „Ilga Bulletin" (lata 90.), „Inaczej" (lata 90. pocz. XXI w.), „Filo" (lata 90.), „Facet" (lata 90.), „Gay Archivist"/„Lesbian and Gay Archivist" (lata 80. i 90.), „Nasza Biało-Czerwona. Gazeta Stowarzyszenia Polskich Gejów i Lesbijek w Kanadzie" (lata 90.), „Replika" (od roku 2010).

W dokumentacji gromadzonej przez archiwum przeważa tematyka gejowska, w dużo mniejszej części materiały dotyczące lesbijek i osób transseksualnych, brakuje materiałów na temat osób biseksualnych i aseksualnych – ze względu na świeżość tematyki oraz brak tego typu publikacji w obiegu.

Zasób archiwum składa się głównie z materiałów powstałych od lat 80., z dużą przewagą lat 90. związaną z ówczesnym aktywnym rozwojem i działaniami społeczności LGBT+. Pojedyncze dokumenty pochodzą z wcześniejszych okresów; najstarszy obiekt to czasopismo z 1916 r.

Językiem zdecydowanej większości materiałów jest język polski, pojedyncze obiekty są w języku niemieckim, francuskim i angielskim.

6A. Zasób tradycyjny/cyfrowy

Archiwum posiada zasób tradycyjny (dokumentacja aktowa, fotografie, druki ulotne, wydawnictwa) oraz zasób cyfrowy *born digital* (historia mówiona); archiwum wykonuje również cyfrowe kopie posiadanych w oryginale materiałów tradycyjnych.

6B. Wielkość zasobu

W skład zasobu archiwalnego *born digital* wchodzi 15 wywiadów historii mówionej.

Materiały tradycyjne przechowywane są w 10 kartonowych pudłach – ze względu na stan opracowania i ich różnorodność trudno ocenić sumarycznie wielkość zasobu.

Do materiałów tradycyjnych zaliczyć można również ok. 100 plakatów i ponad 300 numerów czasopism i zinów.

6C. Formaty zapisu i charakter fizyczny zasobu

Materiały oryginalne

Rękopisy	×
Fotografie tradycyjne	×
Fotografie cyfrowe	
Wideo analogowe	×
Wideo cyfrowe	×
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Nagrania dźwiękowe cyfrowe	×
Dokumentacja elektroniczna (inna niż foto, audio lub wideo)	
Druki ulotne	×
Książki i czasopisma	×
Muzealia	×

Kopie cyfrowe

Rękopisy

Fotografie tradycyjne	×
Wideo analogowe	
Nagrania dźwiękowe analogowe	
Druki ulotne	×
Inne	

7. Działania podejmowane przez archiwum

7A. Wystawy

Klub Historyczny tworzy wystawy wirtualne za pomocą serwisu Google Arts & Culture. Do tej pory w serwisie twórcy archiwum zamieścili następujące wystawy:

- *Plakaty polskich organizacji LGBTQIA* (*Posters of Polish LGBTQIA organizations*) – językiem narracji wystawy jest język angielski; wystawa przedstawia plakaty z lat 2000. i 2010. tworzone i przechowywane przez różne organizacje LGBTQIA, w tym przez Fundację Q;
- *Po Akcji »Hiacynt« – FILO* (*After »Hyacinth« – FILO*) – językiem narracji wystawy jest język angielski; wystawa przedstawia materiały związane z powstaniem pisma „Filo" (fragmenty czasopisma, w tym ziny, fragmenty wywiadu z twórcą pisma Ryszardem Kisielem, korespondencja; patrz: załącznik nr 1).

W listopadzie 2018 r. twórcy archiwum zorganizowali wystawę archiwalną o charakterze instalacji ulicznej, która została umieszczona w centrum Warszawy, na ulicy Złotej (patrz: załącznik nr 2). Wystawa została zatytułowana „100-lecie…" i składała się z kopii materiałów zgromadzonych w archiwum. Celem wystawy było pokazanie „niewidoczności" stu ostatnich lat historii LGBT+ w kontekście hucznych oficjalnych obchodów stulecia niepodległości. W ciągu trzech godzin wystawa została zniszczona.

7B. Konferencje, spotkania, warsztaty, lekcje, wykłady…

Brak.

7C. Gry, konkursy, turystyka archiwalna...

W czerwcu 2018 r., w okresie po paradzie równości, Klub zorganizował grę miejską pt. „Niech hiacynt pozostanie na zawsze tylko kwiatem". Scenariusz do gry powstał we współpracy z firmą organizującą eventy „Warsztatownia I mniej więcej". Gra toczyła się w centrum Warszawy, na ulicy Marszałkowskiej. Na stacjach gry rozmieszczone zostały elementy wystawy dotyczącej akcji „Hiacynt".

W grudniu 2018 r. Klub opublikował na stronie internetowej Fundacji Q quiz pt. „Jak dobrze znasz historię ruchu LGBT+ w Polsce i na świecie?", zachęcając sympatyków Klubu do sprawdzenia swojej wiedzy i publikacji wyniku quizu na Facebooku.

W kwietniu 2019 r. działaczka Klubu Historycznego opowiadała o działalności archiwum na spotkaniu z członkami Pracowni Badań na Historią i Tożsamościami LGBT+ na Uniwersytecie Warszawskim.

7D. Działalność wydawnicza

Brak.

7E. Inne

Bardzo ważnym elementem działalności Klubu jest publikowanie postów, w tym kopii materiałów z archiwum Fundacji, na kanałach społecznościowych, tj. Facebooku i Instagramie, a także krótkich filmów w serwisie YouTube. Działania te spotykają się z zainteresowaniem nie tylko w kraju, ale również zagranicą.

8. Struktura i współpraca

8A. Typ podmiotu

Fundacja.

8B. Sposób zarządzania

Klub Historyczny LGBTQIA Fem jest częścią Fundacji Q, która poza działaniami dokumentacyjnymi zajmuje się m.in. poradnictwem psychologicznym.

Fundacja jest niewielką organizacją, w której działania regularnie angażuje się kilka osób. Na jej czele stoi dwuosobowy Zarząd.

8C. Instytucje współpracujące

Klub współpracuje przede wszystkim z Ośrodkiem KARTA (szkolenia, numer w ramach Otwartego Systemu Archiwizacji), utrzymuje również kontakt z podobnymi instytucjami dziedzictwa LGBT+ za granicą. W Polsce Klub ma problemy ze znalezieniem tego typu partnerów do współpracy.

9. Finansowanie

Obecnie działalność archiwum nie ma stałego finansowania.

Fundacja złożyła w 2016 r. wniosek o dofinansowanie działalności w ramach konkursu „Wspieranie działań archiwalnych w zakresie niepaństwowego zasobu archiwalnego 2016 – priorytet digitalizacja", organizowanego przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, jednak nie uzyskała finansowania.

Od marca 2019 r. Klub Historyczny organizuje zbiórkę publiczną na portalu Pomagam.pl, celem uzyskania środków na digitalizację całości zasobów posiadanych przez archiwum Fundacji oraz umieszczenie ich online.

10. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwum

10A. Liczba osób zaangażowanych

Na stałe z fundacją współpracuje pięć osób. Ponadto, w przypadku realizowania konkretnych, większych przedsięwzięć, fundacja korzysta z pomocy wolontariuszy (do pięciu osób).

10B. Pełnione funkcje

Osoby na stałe współpracujące z fundacją pełnią następujące funkcje:

- koordynatorka działu historycznego,
- promocja i PR + koordynator działu społeczność/eventy,
- koordynatorka działu poradnictwa.

10C. Typ współpracy z archiwum

Wolontariat	×
Umowa o pracę	
Umowa cywilno-prawna	
Praktyki	
Staż	
Inne	

10D. Sposoby pozyskiwania wolontariuszy

Brak.

11. Gromadzenie zasobu archiwalnego

11A. Kto zajmuje się gromadzeniem zasobu?

Nie ma osób wyznaczonych do gromadzenia zasobu.

11B. Sposoby gromadzenia/docierania do darczyńców

Klub gromadzi materiały, wykorzystując dwie podstawowe strategie: wywoływanie źródeł, tzn. nagrywanie wywiadów historii mówionej (w szczególności z działaczami środowisk LGBT+) oraz gromadzenie istniejących już dokumentów (przede wszystkim oryginałów, w mniejszym stopniu kserokopii; patrz: sekcja 6 – Charakterystyka zasobu archiwalnego). W dotychczasowych działaniach związanych z gromadzeniem materiałów zdarzały się sytuacje, kiedy nagrywaniu historii mówionej towarzyszyło również przekazanie do archiwum dokumentów.

Archiwum dociera do darczyńców w szczególności przez:

- osobiste kontakty z osobami związanymi ze środowiskami LGBT+,
- metodę „kuli śnieżnej" stosowaną w przypadku wywiadów historii mówionej – pozyskiwanie kolejnych kontaktów od osób udzielających wywiadów,
- samodzielne zgłaszanie się darczyńców w związku z obecnością archiwum w przestrzeni publicznej (zwłaszcza w mediach społecznościowych) lub w odpowiedzi na publikowane w Internecie prośby archiwum o przekazywanie materiałów.

Przekazywanie materiałów odbywa się nie tylko bezpośrednio, podczas spotkania „twarzą w twarz"; niekiedy archiwum otrzymuje materiały za pośrednictwem poczty. Zdarzały się również dary anonimowe, kiedy darczyńca nie zamieścił swoich danych na przesyłce.

Do archiwum Klubu przekazywane są nie tylko pojedyncze dokumenty od osób prywatnych, ale również niewielkie archiwa, które kiedyś były gromadzone z chęcią dokumentowania historii LGBT+ lub konkretnej grupy, stowarzyszenia, wydarzenia, wydawnictwa.

11C. Rejestracja wpływów

Brak.

11D. Selekcja materiałów

Materiały nie są selekcjonowane – od wpływów wymagana jest wyłącznie zgodność z tematyką archiwum (nieheteronormatywność, feminizm).

Jedna z twórczyń archiwum, A. Wiciak, jednoznacznie negatywnie interpretuje termin „selekcja archiwalna", łącząc jego znaczenie z zakłamywaniem przeszłości:

> *Dzisiaj my, wiedząc o tym, że on był gejem i mając jego zbiór, i wiedząc, co w tym zbiorze było, możemy się domyślać, jakimi drogami geje szukali treści dla siebie, nie mając komputera, Internetu i tych wszystkich ułatwiających życie rzeczy. Więc ja nie wyobrażam sobie, że selekcjonuję cokolwiek. To jest po prostu niedopuszczalne dla mnie. To jest fałsz i zakłamanie. Inna sprawa, że ja tego nie muszę używać. Ale ja nie wiem, do czego mi będzie*

potrzebny ten zbiór tego pana, żeby potem z tego zbioru wyprowadzić jakąś informację[5].

Osoby udzielające wywiadów *oral history* dobierane były przede wszystkim pod względem wieku (rozpoczynano nagrywanie od osób najstarszych, aby zdążyć uwiecznić ich wspomnienia przed śmiercią). W szczególności Klub nagrywał wywiady z aktywnymi działaczami społeczności LGBT+, ponieważ mieli oni najwięcej informacji dotyczących społeczności i najwięcej materiałów dokumentujących jej działania. Mimo to Klub nie planuje rozmów wyłącznie z osobami ważnymi dla ruchu, ale na równi stawia wspomnienia „zwyczajnych" przedstawicieli społeczności LGBT+.

11E. Czy przejmuje się oryginały, czy sporządza kopie?

Klub przejmuje materiały oryginalne, jak również sporządza kopie oryginałów, a także wywołuje źródła.

11F. Zasady przyjęcia materiałów do zasobu

Dar	×
Depozyt	
Wypożyczenie	
Inne	× (wykonywanie kopii; zakup – w bardzo niewielkim stopniu)

12. Przechowywanie zasobu archiwalnego

Archiwum przechowywane jest obecnie w zaprzyjaźnionej kancelarii prawnej, w osobnej szafie. W pomieszczeniach panuje stała temperatura, lokal chroniony jest alarmem. Niektóre materiały, czasowo, przechowują w swoich prywatnych przestrzeniach pracujący akurat nad nimi członkowie Klubu (A. Wiciak, K. Prykowski).

[5] A. Wiciak, K. Prykowski, *Wywiad nt. Klubu Historycznego LGBTQIA+ Fem*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 4.08.2018, Archiwum prywatne MWD.

Materiały przechowywane są w kilku kartonowych pudłach ze zdejmowanym wiekiem (nie są to materiały profesjonalne, bezkwasowe; patrz: załącznik nr 3). Materiały znajdujące się w pudłach zostały tam włożone w papierowych teczkach (w przypadku akt spraw) lub bezpośrednio (w przypadku np. ulotek, czasopism, broszur).

W każdym pudle na wierzchu znajduje się pobieżny spis zawartości (patrz: sekcja 13 – Opracowanie zasobu archiwalnego).

13. Opracowanie zasobu archiwalnego

Archiwum opracowane jest tylko częściowo, znajduje się w trakcie opracowania. Podstawową informację o jego zasobie daje spis zawartości poszczególnych kartonów, prowadzony w formie elektronicznej; jego fragmenty w postaci wydruków zostały umieszczone na wierzchu w kartonach, w których przechowywane są archiwalia.

Jednocześnie archiwum planuje opracowanie zasobu zgodnie z wytycznymi Ośrodka KARTA i wpisanie go do OSA.

13A. Pomoce informacyjno-ewidencyjne

Archiwum posługuje się niewielkim elektronicznym spisem materiałów, stworzonym w pliku arkusza kalkulacyjnego (nazwa pliku: INDEX W KARTONACH). Wydruki części spisu umieszczone są w poszczególnych kartonach, dzięki czemu wiadomo, jakie w przybliżeniu materiały znajdują się w konkretnym pudle.

Indeks zawiera następujące informacje:

- numer kartonu,
- tytuł magazynu/broszury/teczki/książki,
- informacje o dacie, w przypadku magazynów również numer, ew. miesiąc,
- nazwisko darczyńcy,
- liczba egzemplarzy,
- w przypadku książek – imię i nazwisko autora.

Struktura opisu zawartego w indeksie związana jest ze sposobami przechowywania materiałów (tj. w jakim kartonie się znajdują). Spis ten zawiera opis wszystkich typów obiektów posiadanych przez Klub – m.in. druków ulotnych, teczek akt spraw, książek, czasopism. Ponadto nie jest on ostateczny, a jest tylko pewnym etapem w porządkowaniu i opisywaniu zasobów Klubu. Komplikuje to sposób opisu i wpływa na jego różną dokładność, także dlatego, że opis sporządzono na różnych poziomach.

Spis zawiera następujące przykładowe rekordy opisu:

karton 1 / Gay Forum / 2 (10) / 1997 / lipiec / rok 2 / [nazwisko darczyńcy] / 2 szt.

karton 1 / ILGA[6] CONFERENCE REPORT / 1993 / 15–18.04 / [nazwisko darczyńcy]

karton 4 / European Commission, list of actions by the commission to advance LGBTI equality / [nazwisko darczyńcy] / 2 szt.

karton 4 / Teczka Stowarzyszenia Grup Lambda (dokumenty, listy) / / [nazwisko darczyńcy]

karton 5 / wycinki z gazet o temacie LGBT i Kościoła / [nazwisko darczyńcy]

karton 6 / ulotka Transfuzji

karton 6 / Lambda Wrocław – odezwa zarządu / [nazwisko darczyńcy]

karton 6 / Ola Archiwum – plakat

karton 7 / druki ulotne

karton 8 / Ulotka Lambda Olsztyn / 1995 / wiosna/lato / [nazwisko darczyńcy] / 2 szt.

karton 10 / Znajomy z tego świata / A. Ginsberg[7]

Fundacja zawarła również porozumienie z Ośrodkiem KARTA i korzysta z Otwartego Systemu Archiwizacji. W ramach systemu archiwum Klubu otrzymało numer 1053. Klub w przyszłości planuje opracowanie i opisanie

[6] ILGA – International Lesbian and Gay Association; Międzynarodowe Stowarzyszenie Lesbijek i Gejów.

[7] INDEX W KARTONACH, plik programu Excel przekazany przez A. Wiciak w grudniu 2018 r., Archiwum prywatne MWD.

posiadanych materiałów zgodnie ze standardami proponowanymi przez Ośrodek KARTA, z zastosowaniem OSA. Obecnie na stronie systemu wprowadzono niewielką liczbę opisów materiałów archiwalnych oraz opis na poziomie archiwum.

13B. Struktura zasobu archiwalnego

Zasób nie jest ostatecznie opracowany, trudno więc mówić o jego stałej strukturze. Istotny wpływ na nią ma jednak sposób przechowywania materiałów, a więc podział ich na poszczególne kartony. Poza tym struktura zasobu, ze względu na jego różnorodność, jest skomplikowana, ponieważ w kartonach znajdują się albo pojedyncze obiekty (dokumenty pisane, np. raporty, ulotki, czasopisma, ziny, książki), albo pewne części grupujące dokumenty (np. teczki akt spraw, zbiory wycinków prasowych) – jednocześnie stanowi to o różnorodnych poziomach opisu stosowanych obecnie przez archiwum.

13C. Sposób sygnowania materiałów

Materiały nie są sygnowane; planowane jest wprowadzenie sygnowania materiałów wraz z wpisywaniem ich do OSA, z zastosowaniem obowiązującego w systemie sygnowania materiałów.

13D. Stosowanie materiałów pomocniczych

Archiwum korzysta z metod i narzędzi wypracowanych przez Ośrodek KARTA, a członkowie Klubu brali wcześniej udział w szkoleniach organizowanych przez KARTĘ.

13E. System informacyjny

Archiwum jest w trakcie opracowania, nie ma ukształtowanego systemu informacyjnego.

13F. Dodatkowe uwagi

Brak.

14. Udostępnianie zasobu archiwalnego

Materiały z archiwum Klubu Historycznego LGBTQIA+Fem do tej pory nie były udostępniane w oryginale bez pośrednictwa Internetu, ale przedstawiciele Klubu deklarują gotowość zapewnienia takiej formy dostępu, jeśli pojawiłby się chętny użytkownik.

Archiwum udostępnia swoje materiały online, poprzez media społecznościowe (Facebook, Instagram, YouTube, Tumblr) oraz w portalu Google Arts & Culture.

14A. Sposoby udostępniania

Online	×
Na miejscu	

14B. Kwerendy archiwalne

Brak.

14C. Ocena dostępności i ograniczenia w dostępie

Tylko niewielka część archiwum Klubu dostępna jest online, w większości są to materiały umieszczone w mediach społecznościowych. Są one elementem tworzenia wizerunku Klubu i Fundacji, ich charakter związany jest ze specyfiką tych kanałów udostępniania informacji (dobór ze względu na estetykę, publikowanie materiałów związanych ze współczesnymi wydarzeniami, brak szczegółowego opisu archiwalnego i utrudnione przeszukiwanie). Działania związane z publikowaniem materiałów w mediach społecznościowych mają także charakter budowania społeczności wokół dokumentowanego tematu, w mniejszym stopniu zapewniania dostępu użytkownikom do archiwum. Tę funkcję ma spełniać platforma Google Arts & Culture.

Potencjalni użytkownicy nie mają również dostępu do informacji archiwalnej, poza ogólnymi opisami wszystkich znajdujących się w Fundacji zbiorów (np. na stronie internetowej Fundacji lub na podstronie OSA).

14D. Liczba użytkowników

Trudno ustalić liczbę użytkowników archiwum, ponieważ udostępnianie odbywa się za pośrednictwem portali społecznościowych. To oznacza, że liczba użytkowników np. Facebooka, do których trafi scyfryzowany obiekt udostępniony przez fanpage Klubu, jest nie tyle liczbą użytkowników archiwum, którzy szukają w nim informacji, ile liczbą osób, które są odbiorcami działań społecznościowych Klubu.

Trzeba jednak zauważyć, że liczba odbiorców działań Klubu Historycznego w mediach społecznościowych jest (w mojej ocenie) duża i generuje relatywnie dużą aktywność użytkowników portali, spotyka się z zainteresowaniem odbiorców.

14E. Rodzaje użytkowników

Ze względu na charakter udostępniania materiałów przez archiwum trudno ocenić rodzaje użytkowników. Bardzo ogólnie można uznać, że są to zarówno członkowie społeczności LGBT+, jak i osoby spoza tej społeczności. Ponadto twórcy archiwum zauważają, że wielu odbiorców działań Klubu to osoby pochodzące z zagranicy.

14F. Sposób rejestrowania udostępnień

Brak.

15. Problemy

Praca nad archiwum jest działeniem „od zera", ponieważ mimo pewnych już rozmiarów, nie jest ono uporządkowane i opisane. Wymaga to bardzo dużego nakładu czasu i sił, a jednocześnie Fundacja zmaga się z brakiem funduszy na realizację zamierzonych działań. Szczególnie kosztochłonne jest nagrywanie wywiadów ze świadkami historii, ponieważ nie tylko wymaga bardzo dużo czasu, ale ponadto generuje koszty związane z podróżami.

Jako kolejny problem twórcy archiwum wskazują brak projektów finansowanych z funduszy publicznych przeznaczonych na działania historyczne w sferze LGBT+, choć istnieje wiele projektów na działania

antydyskryminacyjne. Jednak w związku z obecnym klimatem politycznym, organizacja jest pomijana w konkursach grantowych finansowanych ze środków publicznych. O tej sytuacji następująco mówiła A. Wiciak:

> *Proszę zrozumieć, my nie jesteśmy grupą historyczną, która coś tam historycznego robi. My jesteśmy grupą historyczną, która robi coś bardzo niewygodnego. I jesteśmy na aucie, na czarnej liście. Nie ma szans, żebyśmy w tej chwili dostali cokolwiek*[8].

Z tą kwestią związany jest kolejny problem, jaki zdefiniowali twórcy archiwum, czyli niechęć instytucji publicznych do współpracy z Klubem (zwłaszcza decydentów, w mniejszym stopniu szeregowych pracowników), ze względu na tematykę archiwum, przy jednoczesnej chęci do współpracy ze strony Klubu, zwłaszcza z muzeami.

Szukając podmiotów do współpracy, Fundacja mierzy się z problemem braku w Polsce innych organizacji zajmujących się historią LGBT+ (ze Stowarzyszeniem Lambda Warszawa członkowie Klubu nie współpracują ze względów osobistych), ponieważ częściej pasjonują się zagadnieniami związanymi z prawami człowieka i przeciwdziałaniem dyskryminacji. Z kolei organizacje społeczne zajmujące się historią mają zazwyczaj charakter prawicowy.

Istotną przeszkodą i utrudnieniem w działaniach Klubu związanych z udostępnianiem materiałów są standardy korporacji Google, ustalone dla platformy Google Arts & Culture, na której Klub umieszcza swoje wirtualne wystawy. Restrykcyjna polityka Google, zapewniająca dostęp do kultury dla osób w każdym wieku, blokuje materiały zawierające nawet częściową nagość lub odniesienia do seksualności, co jest często spotykane w materiałach dotyczących społeczności LGBT+, kolekcjonowanych przez Klub.

Również umieszczając materiały na kanałach społecznościowych, twórcy archiwum muszą bardzo zwracać uwagę na treść źródeł i starać się, aby były

[8] A. Wiciak, K. Prykowski, *Wywiad nt. Klubu Historycznego LGBTQIA+ Fem*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 4.08.2018, Archiwum prywatne MWD.

jak najbezpieczniejsze; w innym wypadku narażają kanały na zgłoszenia od użytkowników do właścicieli platformy i zablokowanie strony.

Ważną kwestią w działalności archiwalnej Klubu są relacje z darczyńcami oraz osobami udzielającymi wywiadów historii mówionej. Czasem problemem staje się formalizacja współpracy – niektóre osoby nie chcą podpisywać z Fundacją umowy o darowiźnie, ponieważ wymaga to podawania danych osobistych oraz ujawnienia się jako członek lub sympatyk społeczności LGBT+, z podobnych powodów nie chcą, aby ich nagrywano. Niektóre osoby, znane w swoich środowiskach jako nieheteronormatywne, odmawiają współpracy z Klubem, ponieważ oficjalnie mają rodziny, żyją w związkach hetero i nie chcą się ujawniać. Zdarza się, że nie chcą udzielać wywiadów, bo ich historie jako osób nieheteronormatywnych związane są z traumami, których nie chcą sobie przypominać. Kolejnym problemem jest fakt, że Fundacja i Klub są wciąż nowymi inicjatywami i dopiero budują zaufanie wśród społeczności LGBT+.

W związku z brakiem stałej siedziby archiwum odczuwa pewne trudności z przechowywaniem swoich zbiorów i pracą nad nimi, dlatego jego twórcy planują zeskanować wszystkie należące do Klubu materiały, aby móc je opracowywać i szeroko udostępniać (patrz też: sekcja 16 – Plany na przyszłość). Jednocześnie brak siedziby nie był wskazywany jako istotny problem w działalności archiwum, lecz jako niedogodność.

16. Plany na przyszłość

Klub planuje zeskanować wszystkie materiały, które wchodzą w skład archiwum, a także wprowadzić je do OSA. Na ten cel Fundacja postanowiła zebrać fundusze z zastosowaniem strategii crowdfundingu (finansowania społecznościowego), przez portal pomagam.pl. Pracę, jaką trzeba włożyć w to przedsięwzięcie twórcy archiwum ocenili w następujący sposób:

> […] musimy zeskanować, wprowadzić do systemu i opisać blisko 4000 stron materiałów. Wprowadzenie jednej strony wraz z odpowiednim opisem zajmuje średnio 20 minut. Wrzucenie wszystkich materiałów

> zajmie więc 80 000 minut. Jedna osoba musiałaby zajmować się tym dzień w dzień po 8 godzin dziennie, 7 dni w tygodniu przez pół roku[9].

Klub planuje również kontynuować działania związane z nagrywaniem świadków historii. Ostatecznym celem i marzeniem twórców archiwum jest zgromadzenie stu wywiadów.

16A. Postępowanie z materiałami archiwalnymi w przypadku likwidacji

Obecnie członkowie Klubu zakładają, że po zeskanowaniu i opisaniu całości archiwum trafi ono do jakiejś większej instytucji, która będzie w stanie zapewnić mu stałe przechowywanie i opiekę; Klub natomiast będzie w dalszym ciągu pracował (przede wszystkim w przestrzeni internetowej) na cyfrowych odwzorowaniach. Jako instytucję, do której potencjalnie przekazano by archiwum, członkowie Klubu wskazują Fundację Ośrodka KARTA.

17. Miejsce w ruchu archiwistyki społecznej

Klub ściśle współpracuje z Ośrodkiem KARTA. Twórcy archiwum uczestniczyli w szkoleniach KARTY i obecnie archiwum wykorzystuje Otwarty System Archiwizacji stworzony w ramach Ośrodka, a także wiąże swoją przyszłość z tą współpracą (również w kontekście ewentualnego przekazania materiałów do archiwum KARTY). Jednocześnie współpraca z KARTĄ jest dla twórców Klubu Historycznego LGBTQIA+ Fem pewnego rodzaju gwarantem stabilności i bezpieczeństwa materiałów oraz informacji archiwalnej.

[9] *Archiwum online LGBTQiFEM* [strona projektu w serwisie Pomagam.pl], https://pomagam.pl/archiwumlgbtqifem [dostęp: 10.06.2019].

18. Ocena znaczenia projektu

18A. Wartość zasobu archiwalnego

Mimo że znacząca część materiałów należących do Klubu Historycznego nie ma charakteru niepowtarzalnych rękopisów, lecz są to publikacje (plakaty, ulotki, broszury, wydawnictwa ciągłe), to jednak uważam, że mają istotne znaczenie, ze względu na bardzo duże rozproszenie źródeł do historii osób nieheteronormatywnych oraz na fakt, że niewiele osób angażuje się w działania na rzecz ratowania tego dziedzictwa. Nie do przecenienia jest również wartość dokumentacji oryginalnej niebędącej drukami, która została zebrana przez Fundację.

18B. Wpływ na lokalną społeczność

Warto zauważyć nie tylko dużą wartość samych materiałów gromadzonych przez Klub, ale również istotność tej działalności w kontekście klimatu społecznego i politycznego wokół mniejszości seksualnych. Działania kulturalne wokół historii LGBT+ mają duże znaczenie w kontekście budowania społeczeństwa obywatelskiego i poszanowania praw człowieka. Wierzę, że – zgodnie z założeniami twórców – dostęp do materiałów historycznych o osobach nieheteronormatywnych może pomóc współczesnym młodym ludziom w akceptowaniu swojej seksualności, a także zwiększyć ogólną społeczną świadomość na temat ruchu LGBT+. Cele działalności Klubu, a więc, między innymi, wychodzenie z historią nieheteronormatywną poza społeczność LGBT+, może mieć pozytywny wpływ na przeciwdziałanie dyskryminacji i szerzenie tolerancji. Klub jest młodą inicjatywą, która dopiero przeciera szlaki, pokazując ten wycinek przeszłości. Jego działania spotykają się ze sporym zainteresowaniem w mediach społecznościowych. Sądzę, że mimo iż na razie wpływ Klubu nie jest duży, to ma on istotny potencjał aktywowania lokalnej społeczności LGBT+ wokół swoich działań oraz zainteresowania osób spoza tej społeczności historią mniejszości seksualnych.

18C. Możliwy wpływ na wizerunek archiwów w społeczeństwie

Działania Klubu mogą mieć pozytywny wydźwięk w społecznym odbiorze archiwów. Jego twórcy stosują nowoczesne metody docierania do publiczności, również zagranicznej (przez portale społecznościowe), a udostępniane materiały mają zazwyczaj charakter przyciągający odbiorcę. Działania pokazują ponadto archiwum żywe, które skłania do dyskusji i wychodzi naprzeciw – w opozycji do archiwum statycznego, odpowiadającego stereotypom archiwów historycznych jako urzędów. Klub dokumentuje również temat społecznie istotny, do którego wiele osób może osobiście się odnosić.

18D. Stabilność projektu

Mimo braku zewnętrznego finansowania, projekt odznacza się dużą stabilnością. Niewielkie archiwum nie jest wymagające, jeśli chodzi o jego przechowywanie, a Fundacja, działając niezależnie od publicznych konkursów grantowych, nie jest narażona na nagłe zmiany w finansowaniu, które mogłyby negatywnie wpłynąć na prowadzenie archiwum. W efekcie prace w archiwum i działania wokół niego przebiegają wolno i mają ograniczony zasięg, są jednak regularne i stabilne, a brak siedziby oznacza brak generowanych przez nią kosztów. Ponadto, choć Klub nie ma wielu członków, są to osoby pewne, od dłuższego już czasu zaangażowane w działania na jego rzecz.

18E. Inne

Brak.

Załączniki

Spis załączników:

1. Archiwum Klubu Historycznego LGBTQIA Fem+, Telegram informujący o rejestracji pierwszego polskiego Stowarzyszenia LGBT, Ryszard

Kisiel, 1990, https://artsandculture.google.com/asset/_/RQFF9gm-2mQ8xuw [dostęp: 10.03.2019].

2. Wystawa/instalacja uliczna zorganizowana przez Fundację Q z okazji Święta Niepodległości, 10.11.2018 r., http://www.fundacjaq.eu/?url=aktualnosci1/72,a,wystawa-z-okazji-swieta-niepodleglosci2.html [dostęp: 3.06.2019].
3. Kamil Prykowski prezentuje zawartość jednego z pudeł archiwum Klubu Historycznego LGBTQIA+, 4.08.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak.
4. Bibliografia.

Załącznik nr 1

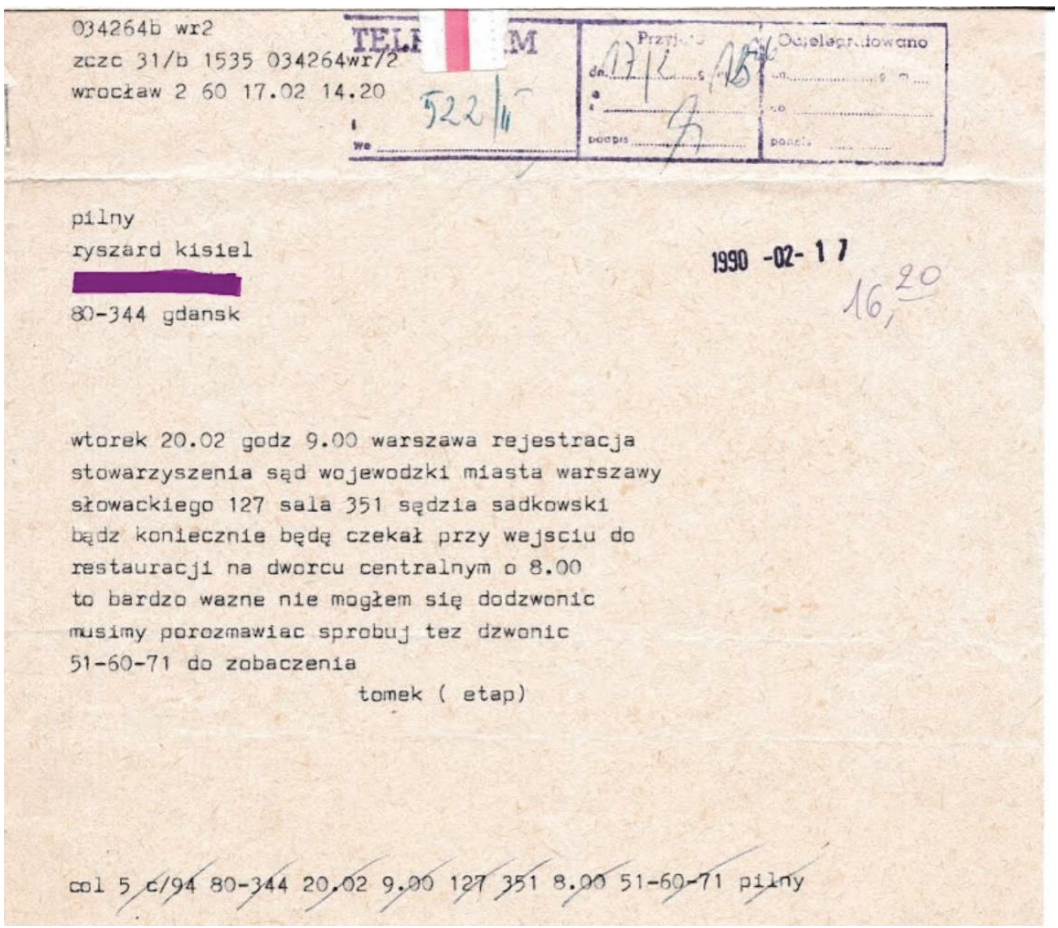

034264b wr2
zczc 31/b 1535 034264wr/2
wrocław 2 60 17.02 14.20

TELEGRAM

522/II

Przyjęto dn. 17/2 g. 15
Odtelegrafowano

pilny
ryszard kisiel
[redacted]
80-344 gdansk

1990 -02- 17
16,20

wtorek 20.02 godz 9.00 warszawa rejestracja
stowarzyszenia sąd wojewodzki miasta warszawy
słowackiego 127 sala 351 sędzia sadkowski
bądz koniecznie będę czekał przy wejsciu do
restauracji na dworcu centralnym o 8.00
to bardzo wazne nie mogłem się dodzwonic
musimy porozmawiac sprobuj tez dzwonic
51-60-71 do zobaczenia
tomek (etap)

col 5 c/94 80-344 20.02 9.00 127 351 8.00 51-60-71 pilny

Telegram informujący o rejestracji pierwszego polskiego Stowarzyszenia LGBT, Ryszard Kisiel, 1990

Załącznik nr 2

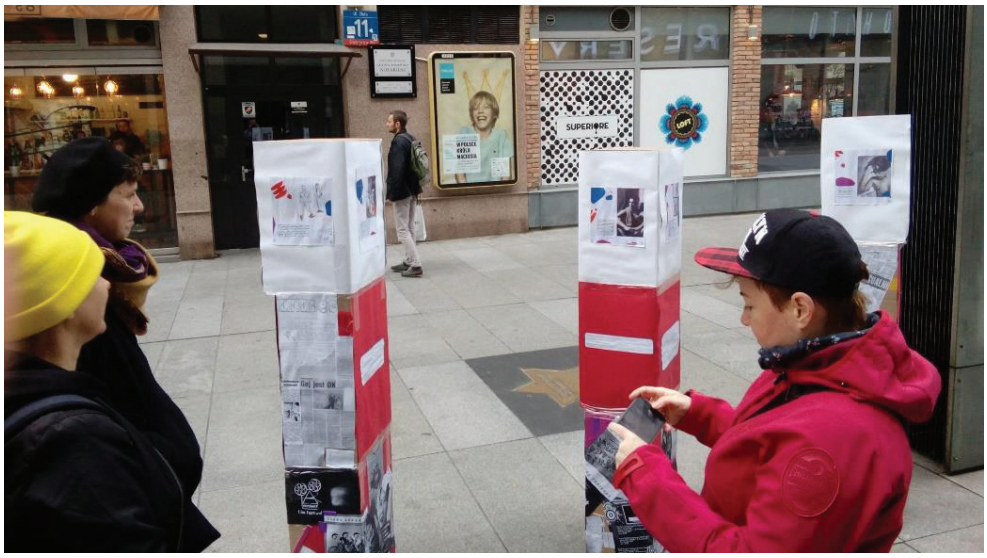

Wystawa/instalacja uliczna zorganizowana przez Fundację Q z okazji Święta Niepodległości, 10.11.2018 r.

Załącznik nr 3

Kamil Prykowski prezentuje zawartość jednego z pudeł archiwum Klubu Historycznego LGBTQIA+, 4.08.2018, fot. M. Wiśniewska-Drewniak

Załącznik nr 4 – Bibliografia

Wywiady

Wiciak A., Prykowski K., *Wywiad nt. Klubu Historycznego LGBTQIA+ Fem*, rozmawiała M. Wiśniewska-Drewniak, Warszawa, 4.08.2018, Archiwum prywatne MWD.

Pomoce archiwalne

INDEX W KARTONACH, plik programu Excel przekazany przez A. Wiciak w grudniu 2018 r., Archiwum prywatne MWD.

Fundacja Q [Otwarty System Archiwizacji], https://osa.archiwa.org/archiwa/PL_1053 [dostęp 3.06.2019].

Statuty

Statut Fundacji Q z 9.08.2017 r., http://www.fundacjaq.eu/?url=o-nas/statut.html [dostęp: 10.03.2019].

Źródła internetowe

Alpañés E., *Rescatando pósteres para acabar con la LGTBfobia en Polonia*, 17.09.2018, https://www.yorokobu.es/museo-lgtb-polonia/ [dostęp: 10.03.2019].

Archiwum online LGBTQiFEM [strona projektu w serwisie Pomagam.pl], https://pomagam.pl/archiwumlgbtqifem [dostęp: 10.06.2019].

Chilewicz P., *Zbieramy na muzeum, którego państwo nie chce stworzyć*, https://patrykchilewicz.com/zbieramy-na-muzeum-ktorego-panstwo-nie-chce-stworzyc/?fbclid=IwAR15UDmtq47nWT4KdCXk9gEp143Byp8i-6RVhjrYC1FQdU3omJl99-mmIr4 [dostęp 3.06.2019].

Fundacja Q w serwisie Facebook, https://www.facebook.com/fundacjaq/ [dostęp 10.06.2019].

Fundacja Q w serwisie YouTube, https://www.youtube.com/channel/UCU-NR1Z-DxWNt-_jm_NtRhdg [dostęp 3.06.2019].

Greenhill R., *Queer Poland: how the country's first virtual LGBTQIA museum is defying conservative times*, 27.08.2018, https://www.calvertjournal.com/features/show/10610/virtual-lgbtq-museum-poland [dostęp: 10.03.2019].

Klub Historyczne LGBTQIA Fem w serwisie Tumblr, https://klubhistorycznylgbtqia.tumblr.com/ [dostęp 3.06.2019].

Klub Historyczny LGBTQIA Fem w serwisie Facebook, https://www.facebook.com/historiaLGBTQ/ [dostęp 3.06.2019].

Polish LGBTQIA Museum – Foundation Q [strona organizacji w serwisie Google Arts & Culture], https://artsandculture.google.com/partner/foundation-q [dostęp: 3.06.2019].

Strona internetowa Fundacji Q, http://www.fundacjaq.eu/_[dostęp 3.06.2019].

Opracowania

M. Wiśniewska-Drewniak, *Klub Historyczny LGBTQIA Fem – raport z badania terenowego*, 2019, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/5944 [dostęp: 18.12.2019].

Rozdział XII

Analiza łączna studiów przypadków

W tej części pracy przedstawię łączną analizę przypadków archiwów społecznych szczegółowo opisanych w rozdziałach IV–XI. Analizie poddano następujące archiwa: Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl (Łódź), Bronowickie Archiwum Społeczne (Kraków), archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego (Przemyśl), archiwum Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek (Toruń), archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" (Gdańsk), Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej (Podkowa Leśna), archiwum Fundacji Archeologia Fotografii (Warszawa), archiwum Klubu Historycznego LGBTQIA Fem (Warszawa).

W tym miejscu muszę ponownie zaznaczyć, że generalizacja wyników nie jest zasadniczym celem pracy – jest nim szczegółowy opis wybranych archiwów społecznych – tak więc założenia pracy ciążyły w stronę opisu, a nie w stronę generalizacji[1]. W związku z tym zawarte w niniejszym rozdziale zbiorcze omówienie przebadanych archiwów ma charakter wstępny i częściowy. Ze względu na specyfikę badania nie zawiera prostych porównań, listy podobieństw i różnic pomiędzy przypadkami, które zawsze muszą być rozpatrywane w ich specyficznym kontekście, jak również prawd i zasad teoretycznych czy modeli, które można przenieść na każde dowolne archi-

[1] Patrz: część 3 *Wstępu*: *Cel pracy*.

wum społeczne. Co więcej, szczegółowy opis archiwów zawarty w poprzednich rozdziałach jest również zachętą dla Czytelnika do tworzenia własnych generalizacji i porównań. Warto jednak w tej mierze (podobnie jak ja to czynię poniżej) zachować rezerwę w uogólnieniach – ze świadomością, że badaniu poddano tylko niewielki skrawek świata archiwów społecznych, dobrany w pewien charakterystyczny sposób, który miał zapewnić ich różnorodność[2].

Rzeczywiście, różnorodność przebadanych archiwów jest ogromna. Różniły się one ze względu na tematykę, wielkość zasobu i rodzaje należących do nich materiałów, liczbę osób zaangażowanych oraz typ ich współpracy z archiwum, sposoby gromadzenia dokumentów i ich przechowywania, opracowanie archiwum – a więc jego kształt, układ, sposoby jego utrwalenia przez pomoce archiwalne. Placówki te stosowały również rozmaite strategie udostępniania materiałów i promowania swojej działalności, animowały społeczność, organizując różnego typu wydarzenia. Prowadzenie archiwum miało ponadto odmienny status w ramach działalności danej organizacji społecznej. Inne były powody powstania poszczególnych archiwów, inne zakładane cele, wreszcie – rozmaita była także wartość ich zasobów, postrzegana przez różne pryzmaty. Takie pobieżne przytoczenie katalogu kilku cech, uzupełnione uważną lekturą szczegółowych informacji o zbadanych archiwach z rozdziałach IV–XI, pozwala stwierdzić, że zaprojektowany w celu zapewnienia ich różnorodności dobór próby powiódł się.

1. Lokalność, początki i cele archiwów społecznych

Pierwszą ciekawą kwestią, która pojawiła się już na etapie początkowym badania, jest lokalność archiwów społecznych, a więc często pojawiający się w studiach związek archiwum z najbliższą okolicą[3]. Związek ten pojawił się

[2] Patrz: podrozdział III.2: *Strategia badawcza*.

[3] Patrz: podrozdział III.5: *Badanie pilotażowe* oraz M. Wiśniewska-Drewniak, *Cyfrowe Archiwum Łodzian Miastograf.pl i Bronowickie Archiwum Społeczne – studium*

właściwie w przypadku wszystkich zbadanych organizacji, choć w najmniejszym stopniu wystąpił on w Fundacji Archeologia Fotografii (która mieści się w Warszawie i choć wiele gromadzonych przez nią archiwów pochodzi od fotografów związanych z tym miastem, a więc w dużej mierze zawiera przedstawienia Warszawy, to głównym jej założeniem jest dokumentowanie historii artystów-fotografów, a nie historii Warszawy) oraz w Klubie Historycznym LGBTQIA Fem (nie mają intencji dokumentowania lokalności, ale w ogóle nieheteronormatywności w skali całego kraju).

Bardzo istotny związek z lokalnością pojawił się w Bronowickim Archiwum Społecznym – BAS jest odpowiedzią na specyfikę krakowskich Bronowic, dzielnicy, która do lat 40. była wsią, a której włączenie do dużego miasta wywołało istotne zmiany w strukturze ludności i krajobrazie miasta. Dawne Bronowice Małe wciąż pamiętają najstarsi mieszkańcy – zebranie ich opowieści o tym specyficznym miejscu, które doświadczyło tak wielkiej zmiany w XX w., pielęgnowanie jego historii, odrębności i tożsamości lokalnej było ideą towarzyszącą powołaniu do życia Bronowickiego Archiwum Społecznego. Także Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej dokumentuje niepowtarzalność i historię podwarszawskiej miejscowości powstałej w latach 20., zaprojektowanej jako miasto-ogród, która zwłaszcza w latach 80. stała się istotnym centrum opozycji antykomunistycznej.

Z kolei Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu swoje działania (w tym działalność dokumentacyjną) koncentruje wokół polsko-ukraińskiego pogranicza. Przemyśl znajduje się bowiem w miejscu spotkań różnych języków, religii i wielu kultur, m.in. polskiej, ukraińskiej i żydowskiej, w miejscu przenikania się tradycji Wschodu i Zachodu.

Bardzo skoncentrowany na lokalnej specyfice charakter mają działania Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku". Dolne Miasto to historyczna dzielnica, administracyjnie wchodząca w skład gdańskiego Śródmieścia, położona niedaleko historycznego centrum miasta. Mimo turystycznego potencjału, Dolne Miasto jest odwiedzane przez turystów dużo rzadziej niż nieodległe Główne Miasto, a nad dzielnicą wciąż ciąży opinia zaniedbanej i niebezpiecznej. Swoimi działaniami, związanymi

porównawcze dwóch cyfrowych archiwów społecznych, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 7 (9), 2017, s. 97–100.

również z dokumentowaniem historii dzielnicy i jej mieszkańców, Opowiadacze Historii pokazują, że Dolne Miasto jest ciekawym, wartym odwiedzenia miejscem o interesującej historii.

Z kolei jednym z założeń istnienia toruńskiej Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej i dokumentowania działań Armii Krajowej na Pomorzu (podjętych przez Elżbietę Zawacką jeszcze przed powołaniem do życia Fundacji) była walka z powszechnym przeświadczeniem, że podczas II wojny światowej na Pomorzu nie było walki z okupantem, a toczyła się ona tylko w Generalnym Gubernatorstwie. Remedium na taki stereotyp miało być zebranie dokumentów dowodzących tej walki, naukowe ich opracowywanie i publikowanie wydawnictw na ten temat. Mimo ścisłych związków z Toruniem i Pomorzem, działalność Fundacji obejmuje teren całego kraju – ze szczególnym uwzględnieniem dziejów polskich kobiet-żołnierzy.

Z tematem lokalności archiwów społecznych w prosty sposób powiązane są powody ich powstawania. Ogólnie rzecz ujmując, związane są one z chęcią ochrony dziedzictwa kulturowego (w postaci przede wszystkim archiwaliów), choć historie początków poszczególnych archiwów różnią się od siebie.

Koncepcja cyfrowego archiwum (obecnie pod nazwą Miastograf) była projektem założycielskim Stowarzyszenia Topografie, a jego twórcy inspirowali się podobnymi amerykańskimi programami *public history*. Lata 2007–2008 były okresem masowego wyjazdu Polaków za granicę. Stowarzyszenie w pewnym stopniu powstało w odpowiedzi na to zjawisko – na negatywne opinie wielu młodych łodzian na temat ich miasta, problemy z tożsamością mieszkańców oraz poczucie braku historii miejsca, z którą mogliby się identyfikować. Pomysł związany był też z przeświadczeniem twórców, że mimo popularności zjawiska wymieniania się kopiami starych fotografii w Internecie (w tym na portalu Facebook) oraz rosnącego zainteresowania historią lokalną, brakuje jakiejś inicjatywy, która zbierałaby w jednym miejscu najbardziej interesujące materiały.

Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu powstał na bazie przemyskiej stacji Polskiego Towarzystwa Historycznego, która w latach 90., po okresie transformacji ustrojowej, straciła dużą część finansowania, a los jej archiwum i księgozbioru stał się niepewny. W celu umożliwienia kontynuowania badań ukrainoznawczych i ochrony spuścizny po przemyskiej

Stacji PTH, powołano do życia stowarzyszenie. Jako (nieformalny) sukcesor działań Stacji, PWIN pozostał w posiadaniu dokumentacji uprzednio przez nią wytworzonej, na którą składały się przede wszystkim materiały dotyczące codziennej działalności Stacji (oddane potem do Archiwum Państwowego w Przemyślu), ale także spuścizny historyków oraz kolekcja materiałów dotyczących II wojny światowej, pochodzących od darczyńców. Z czasem przekazywali oni kolejne materiały do PWIN.

Bronowickie Archiwum Społeczne powstało z inicjatywy Natalii Martini, która, jako socjolożka i miłośniczka lokalności, zauważyła wartość dziedzictwa Bronowic Małych i potrzebę jego zachowania (przez nagrywanie wspomnień najstarszych mieszkańców i kopiowanie zdjęć przedstawiających historię dzielnicy). Swoją ideę przedstawiła Towarzystwu Przyjaciół Bronowic, które przyjęło BAS pod swoje skrzydła – otworzyło to możliwość formalnego starania się o wsparcie działania archiwum.

Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej powstała na bazie działalności obecnej patronki organizacji, która już w latach 60. rozpoczęła gromadzenie materiałów na temat konspiracji na Pomorzu w latach 1939–1945, dziejów Wojskowej Służby Kobiet oraz Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej ZWZ-AK „Zagroda". Początkowo działalność dokumentacyjna „Zo" miała charakter prywatny i, ze względu na ówczesną sytuację w kraju, tajny. Z czasem Zawacka włączała w swoje działania coraz szersze grono osób. W 1987 r. cykliczne spotkania skrystalizowały się w formie Klubu Historycznego im. A. Antczaka przy Toruńskim Oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Ponieważ powstałe pod koniec lat 80. Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej (potem: Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej) nie było w stanie powołać do życia zakładanej początkowo fundacji dokumentującej historię AK, Zawacka wraz z grupą współpracowników zdecydowała się na założenie takiej organizacji w Toruniu.

Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" swoje początki ma w spotkaniach zaaranżowanych przez pracownika Referatu Rewitalizacji Urzędu Miejskiego w Gdańsku. Dość szybko urzędowa aktywność przerodziła się w samonapędzającą się społeczność pasjonatów skupionych wokół odkrywania i dokumentowania historii Dolnego Miasta oraz animowania lokalnej społeczności; z czasem grupa ta sformalizowała swoją działalność w ramach stowarzyszenia.

Reaktywowane w 1988 r. Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna sięga swoimi tradycjami do lat 30. – to z tego okresu pochodzą najcenniejsze materiały przechowywane przez archiwum, będące spuścizną po przedwojennej działalności Towarzystwa. Od czasu reaktywacji, prócz kwestii społecznych, Towarzystwo podejmowało zagadnienia związane z promowaniem historii Podkowy Leśnej oraz gromadzeniem pochodzących od mieszkańców miasta materiałów o charakterze historycznym. Z czasem liczba tych archiwaliów rosła i pojawiła się potrzeba formalnego uznania i wyodrębnienia tej części działalności Towarzystwa – w 2009 r. powstało Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej.

Założenie Fundacji Archeologia Fotografii było efektem spotkania osób zajmujących się profesjonalnie historią fotografii. Jej powołaniu towarzyszyło przekonanie, że istnieje wiele cennych archiwów fotograficznych (zwłaszcza fotografów-artystów), które są przechowywane przez spadkobierców w złych warunkach, są niedostępne, a przez to niewykorzystywane. Zbiegło się to w czasie z promowaniem kwestii digitalizacji archiwów. W efekcie powstał pomysł powołania do życia organizacji, dzięki której będzie można finansować ze środków publicznych działania na rzecz ochrony, opracowania i promowania archiwów fotograficznych.

Klub Historyczny LGBTQIA Fem powstał jeszcze przed formalnym powołaniem do życia Fundacji Q, której obecnie jest częścią. Celem działalności dokumentacyjnej prowadzonej przez Klub jest zabezpieczenie materialnych śladów związanych z historią osób nieheteronormatywnych w Polsce oraz zmaterializowanie wspomnień osób związanych z ruchem LGBT+ przez nagrywanie relacji historii mówionej. Działania te mają charakter ratowniczy, związany z przekonaniem twórców archiwum, że zarówno materialne, jak i niematerialne ślady tej przeszłości są zagrożone, ponieważ nie jest ona przedmiotem zainteresowania podmiotów publicznych. Jednocześnie twórcy archiwum mają poczucie, że historia LGBT+ w Polsce jest pomijana w oficjalnej historiografii i zaniedbanie jej dokumentowania spowoduje, że przyszłe pokolenia historyków, którzy będą chcieli badać ten temat, napotkają ogromne braki w źródłach.

Mimo różnych okoliczności powstawania opisanych archiwów społecznych realizowane przez nie cele są zbieżne i oscylują wokół takich kwestii jak: ochrona dziedzictwa i pamięci, animowanie społeczności, wzmacnianie

poczucia przynależności, podnoszenie i promowanie wiedzy na jakiś temat. Warto więc zauważyć, że w dużej mierze są to nie tylko cele *stricte* związane z działalnością archiwalną, ale też cele społeczne. W wielu archiwach społecznych dokumentowanie przeszłości nie jest zatem celem nadrzędnym, celem samym w sobie, ale narzędziem służącym szeroko pojętej działalności społecznej i kulturalnej. Właściwie nigdy nie będą one pełnić funkcji pierwotnych dla archiwów w ogóle, czyli funkcji administracyjnej oraz prawnodowodowej. Jest to sytuacja specyficzna wśród archiwów historycznych.

Archiwa społeczne, dokumentując wybrany fragment przeszłości, walczą z tzw. symboliczną anihilacją, czyli (w kontekście archiwalnym) sytuacją, gdy jakieś wydarzenie, grupa społeczna, mniejszość itp. są w narracji mainstreamowych instytucji dziedzictwa pomijana. Koncept ten zaproponowała Michelle Caswell w odniesieniu do społecznych archiwów w Stanach Zjednoczonych[4], a więc w społeczeństwie bardzo etnicznie i religijnie zróżnicowanym. Idea ta znalazła zrozumienie także w kontekście myślenia o niezależnym dokumentowaniu w Wielkiej Brytanii i Australii, również w krajach o wielowymiarowej strukturze społecznej. Ale i w przypadku naszego, polskiego rozumienia zjawiska społecznych archiwów można bardzo łatwo znaleźć odzwierciedlenie zaproponowanego przez Caswell konceptu.

Generał Zawacka, a później również jej współpracownicy uznali, że niedostetcznie udokumentowane są w archiwach losy pomorskich konspiratorów i kobiet walczących w służbie kraju. Członkowie Klubu Historycznego LGBTQIA Fem uważają, że oficjalna historiografia pomija osoby nieheteronormatywne, a przyszli historycy nie znajdą w archiwach i muzeach odpowiedzi na pytania o queer-storię. Osoby zaangażowane w tworzenie Bronowickiego Archiwum Społecznego postanowiły zapisać wspomnienia na temat historii Bronowic, ponieważ zostały one pochłonięte przez metropolię i w dużej mierze zatraciły swój wiejski charakter, który w żaden sposób nie zostanie odzwierciedlony w oficjalnych dokumentach. Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej służy zachowaniu historii niewielkiego miasta, rozwijającego się w cieniu stolicy; bez tej inicjatywy nie zachowałyby się informacje o początkach miasta, historii parafii, działalności opozycji

[4] M. Caswell, *Seeing Yourself in History: Community Archives and the Fight Against Symbolic Annihilation*, „Public Historian", nr 4 (36), 2014, s. 26–37.

antykomunistycznej w Podkowie w latach 70. i 80. Z kolei bez aktywności Miastografu nikt nie nagrałby wspomnień łódzkich rzemieślników, świadków tworzenia się tamtejszego uniwersytetu czy wreszcie – zwykłych mieszkańców miasta. Te przykłady można mnożyć. I choć powody są różne, w najogólniej pojmowanej idei archiwa społeczne zgadzają się ze sobą, bez względu na szczegóły działalności, a nawet region świata, w którym powstały. Idea oddolnego (niezależnego, społecznego, społecznościowego) dokumentowania leży w przekonaniu, że inne instytucje dziedzictwa zawiodły lub zawiodą, że nikt nie dokumentuje czegoś, co jest odmienne od mainstreamu, nie mieści się w nim, jest nie dość interesujące, nie dość ważne, zbyt trudne do uchwycenia, a także, że brakuje narracji o przeszłości z pewnej perspektywy – mniejszości, kobiet, zwykłego człowieka. Idea oddolnego dokumentowania jest próbą przezwyciężenia symbolicznej anihilacji.

2. Siedziby archiwów społecznych i przechowywanie zasobu archiwalnego

W badanych archiwach społecznych rozmaicie przedstawiał się problem ich siedzib. Bronowickie Archiwum Społeczne, będąc archiwum wyłącznie cyfrowym, takiej siedziby nie ma w ogóle. Miastograf ma, ale jej posiadanie w niewielkim stopniu jest związane z przechowywaniem archiwaliów. Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" również nie posiada własnego lokum. Materiały przechowywane są w domu prezesa, a członkowie korzystają niekiedy z gościnności mieszczącego się na Dolnym Mieście Inkubatora Sąsiedzkiej Energii. Z gościnności zaprzyjaźnionej kancelarii prawnej korzysta również Fundacja Q, przechowując w niej kartony z archiwaliami. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy ma swoją siedzibę – dzierżawiony od miasta, sporej wielkości lokal w centrum Przemyśla, jednak nie jest on wystarczający na potrzeby PWIN, który posiada nie tylko dość znaczny zasób archiwalny, ale również niemały zbiór biblioteczny. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej zajmuje cały trzykondygnacyjny budynek na toruńskiej Starówce (wieczyste użytkowanie), z wydzieloną

przestrzenią magazynową oraz wystawienniczą (wraz z niewielką częścią konferencyjną). Towarzystwo Miłośników Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna (prowadzące Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej) również posiada swoją siedzibę, ale odznacza się ona złymi warunkami. W najlepszej sytuacji lokalowej jest obecnie Fundacja Archeologia Fotografii, która niedawno przeniosła się do nowej siedziby przy ul. Chłodnej, gdzie znajdują się osobne pomieszczenia na magazyn archiwalny, pracownię digitalizacji, galerię oraz pomieszczenie do codziennej pracy pracowników. Siedziby wszystkich odwiedzonych przeze mnie archiwów społecznych łączy jednak brak luksusów i warunki pracy, które w sporej części (poza FAF) można określić jako trudne.

Warunki magazynowe również, w efekcie, były różne; powtarzającym się problemem był brak miejsca na przechowywanie materiałów archiwalnych oraz złe (lub w ogóle niemierzone) warunki klimatyczne w magazynie. Sposób przechowywania archiwaliów wahał się od amatorskiego, po wysoce sprofesjonalizowany, z użyciem archiwistycznych, bezkwasowych materiałów i metod konsultowanych z konserwatorem[5]. Wciąż jednak nawet te sposoby, które można uznać za nieprofesjonalne (np. brak kontroli temperatury i wilgotności, używanie zwykłych, biurowych teczek i segregatorów) są dla wielu z tych materiałów lepsze niż los, który mógłby je spotkać, gdyby dane archiwum społeczne nie istniało.

Charakterystyczne dla zbadanych archiwów społecznych było to, że te, które posiadały i cyfrowe, i analogowe materiały, większą wagę przywiązywały do przechowywania tych drugich. Bronowickie Archiwum Społeczne i Miastograf, posiadające wyłącznie materiały cyfrowe, skupione były tylko na tym sposobie przechowywania dokumentów.

[5] Por.: E. Kołodziejska, *Zaplecze infrastrukturalne archiwistyki społecznej*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 19–23.

3. Charakter zasobu archiwów społecznych oraz sposoby jego gromadzenia

Trudno w tym miejscu generalizować charakter zasobów archiwów społecznych w sytuacji, gdy archiwa do badania wybrane zostały tak, aby ich zasób był jak najbardziej różnorodny – w efekcie uzyskano więc opis archiwów przechowujących m.in.: fotografie, pisemne relacje, dokumentację aktową, druki ulotne, nagrania audio i wideo (w tym historii mówionej), pocztówki, dokumentację kartograficzną i techniczną, prace graficzne, notatki badawcze i wiele innych, do tego w różnej ilości i zarówno w postaci cyfrowej, jak i analogowej. Charakter i kształt zasobów archiwalnych jest efektem przyjętych przez archiwum założeń (np. co do dokumentowanego tematu i kolekcjonowanych typów materiałów), historii danego archiwum oraz sposobów gromadzenia materiałów (o czym poniżej).

Warto w tym miejscu odnotować, iż źródłem wspólnym dla wszystkich zbadanych archiwów społecznych są fotografie (występujące w mniejszym lub większym stopniu, również w formie kopii) – co nie dziwi w kontekście wiedzy, że jest to typ źródła najczęściej spotykany w przypadku oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych[6].

Zbadane archiwa znacznie różniły się od siebie wielkością: od archiwum bardzo małego (Bronowickie Archiwum Społeczne, ok. 540 dokumentów – łącznie oryginałów i kopii) po archiwum bardzo duże, prawdopodobnie drugie po Ośrodku KARTA największe archiwum społeczne w Polsce (Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, ok. 7,5 tys. teczek osobowych i ok. 10 tys. fotografii). Pomiędzy nimi sytuowały się również duże archiwum Fundacji Archeologia Fotografii oraz mniejsze archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu. W stronę archiwum małego ciążą również w mojej opinii zasoby Miastografu (niewiele oryginałów, ale duży zbiór kopii), Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku", Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej oraz Klubu Historycznego

[6] Por.: A. Sobczak, M. Kudosz, *Charakterystyka archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 15–17.

LGBTQIA Fem. Przy takim kształcie próby należy jednak bardzo ostrożnie generalizować – Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej została świadomie wybrana jako archiwum bardzo duże; również Fundacja Archeologia Fotografii to placówka nietypowa. Obserwując środowisko archiwów społecznych, typowego rozmiaru można raczej dopatrywać się w pozostałych zbadanych placówkach, a FAF i FGEZ traktować w tej mierze jako sytuacje nietypowe.

Należy też wspomnieć o tym, dlaczego porównanie zasobów zbadanych archiwów społecznych nastręcza trudności. Jest tak z dwóch podstawowych powodów. Po pierwsze, archiwa społeczne często nie mają opracowanych wszystkich należących do nich materiałów, co nie pozwala na oszacowanie wielkości całego zasobu archiwalnego[7]. Po drugie, opracowanie w poszczególnych archiwach różni się na tyle, zwłaszcza w kwestii poziomów opisu, że trudno porównywać ich zasoby. Różnorodność gromadzonych materiałów ma tutaj również niemałe znaczenie.

Materiały trafiają do zasobów archiwów społecznych przynajmniej kilkoma drogami. Najpopularniejszym sposobem była darowizna, wielokrotnie pojawiło się również wywoływanie źródeł (nagrania historii mówionej, wywoływanie pisemnych relacji, dokumentowanie teraźniejszości przez fotografie cyfrowe). W przypadku Fundacji Archeologia Fotografii pojawił się depozyt (dla znacznej większości zasobu), u Opowiadaczy Historii – kupno materiałów na serwisach aukcyjnych. Towarzystwo Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna najcenniejszą część zasobu odziedziczyło po swoim przedwojennym poprzedniku. Co ważne, często pojawiającym się sposobem pozyskiwania do zasobu archiwum materiałów (a właściwie – ich kopii) jest skanowanie. W przypadku Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego oraz Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej pojawia się również uzupełnianie zasobu archiwalnego o kopie materiałów z innych archiwów, co tworzy pełniejszy materiał dla badacza zainteresowanego danym tematem.

[7] M. Kudosz, *Zagrożone zbiory archiwalne w organizacjach pozarządowych*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 81.

Interesującą kwestią są sposoby docierania do potencjalnych darczyńców (lub też osób zainteresowanych udzieleniem wywiadu, spisaniem relacji, użyczeniem materiałów w celu wykonania kopii). Największą zasługę mają w tej materii kontakty osobiste twórców archiwów. Ciekawym przykładem jest działalność Elżbiety Zawackiej, która (jeszcze przed powstaniem Fundacji), wykorzystując swoje osobiste kontakty z żołnierzami podziemia z okresu okupacji oraz z członkiniami przedwojennej Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet, stworzyła swego rodzaju sieć współpracowników w kraju i za granicą, przypominającą w pewnym stopniu konspiracyjne struktury okresu II wojny światowej. Dzięki nim odbywał się kontakt z kombatantami, którzy spisywali relacje ze swoich losów w czasie wojny i ofiarowali E. Zawackiej pamiątki, które ta włączała do prowadzonych przez siebie teczek osobowych, po 1990 r. włączonych do zasobów Fundacji. Efektem osobistych kontaktów było również przekazanie części spuścizn po fotografach do Fundacji Archeologia Fotografii. Podobnie w przypadku Opowiadaczy Historii, pierwsze wywiady na temat historii Dolnego Miasta nagrywano z sąsiadami i osobami znajomymi. Tak samo sytuacja wyglądała w przypadku Bronowickiego Archiwum Społecznego, Miastografu i Klubu Historycznego LGBTQIA Fem. Niekiedy darczyńcy zgłaszają się sami, ale można podejrzewać, że wymaga to dłuższej obecności archiwum w lokalnej przestrzeni publicznej i promocji jego działań.

Trudnym w badaniu, lecz istotnym aspektem gromadzenia zasobu archiwalnego przez archiwa społeczne jest selekcja archiwalna. Naturalnie nie ma ona nic wspólnego z kategorią archiwalną i wykazem akt, właściwie nie ma żadnych sposobów jej formalizacji. Informatorzy często bezpośrednio zapytani o kryteria przyjmowania materiałów do zasobu odpowiadali, że nie ma żadnych, nie prowadzi się selekcji, przyjmuje się wszystkie materiały. W jednym wypadku (Klub Historyczny LGBTQIA Fem) pytanie o selekcję materiałów wywołało skrajnie negatywne skojarzenia z selekcjonowaniem materiałów w celu dobierania ich do pewnej konkretnej narracji i „zakłamywania", modelowania przeszłości.

W rzeczywistości w archiwach społecznych wykorzystywane jest przede wszystkim kryterium tematyczne – dopasowania treści dokumentów do założeń archiwum. W przypadku Stowarzyszenia „Opowiadacze

Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" do kryteriów selekcji przy zakupie materiałów decydowała ich cena i jakość. Z kolei w Fundacji Archeologia Fotografii podstawowym kryterium selekcji jest wartość archiwum fotograficznego – przede wszystkim artystyczna, ale również dokumentacyjna. Poza tym Fundacja nie pracuje z archiwami twórców żyjących.

Żadne z archiwów nie prowadziło ewidencji wpływów na wzór księgi nabytków i ubytków – nie sposób się tego spodziewać. Mimo to trzy ze zbadanych archiwów prowadziły rejestr wpływów. Bronowickie Archiwum Społeczne stosuje protokoły zdawczo-odbiorcze, które pozwalają im uregulować sytuację prawną związaną z gromadzeniem materiałów. Fundacja Archeologia Fotografii również dokumentuje przekazanie spuścizny twórcy w depozyt, wypełniając wraz ze spadkobiercą artysty protokoły o różnym stopniu szczegółowości. W Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej prowadzone są trzy osobne księgi inwentarzowe, każda dla jednego archiwum, jednak nie wprowadza się do nich nowych nabytków do zasobu, ale raczej teczki osobowe. Pozostałe archiwa nie prowadzą rejestracji wpływów.

4. Opracowanie zasobu archiwów społecznych

Kwestia metod opracowania zasobu archiwalnego w archiwach społecznych, podobnie jak inne wymienione wcześniej zagadnienia, pozwala po raz kolejny zauważyć różnorodność stosowanych rozwiązań. Świadomie zresztą tej różnorodności poszukiwałam, wybierając do badania archiwa, które nie stosują wyłącznie stworzonego przez Ośrodek KARTA Otwartego Systemu Archiwizacji, a który, jak się spodziewam, mógłby ujednolicić stosowane metody opisu archiwaliów.

Na jednej stronie szali znajduje się archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku", w którym nie stosuje się żadnego opisu, poza prostym spisem wywiadów zawierającym podstawowe informacje, choć informator przyznał, że nawet prosta ewidencja całości archiwum ułatwiłaby codzienną pracę. Niekiedy dość ogólny i niepełny opis

swoich materiałów stosuje również (na razie) Klub Historyczny LGBTQIA Fem.

Z drugiej strony znajduje się Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, gdzie funkcjonują bardzo liczne i skomplikowane pomoce archiwalne, przede wszystkim o charakterze katalogów kartkowych, przy czym część z zawartych w nich informacji nie odnosi się do zasobu archiwalnego Fundacji, ale stanowi samodzielną bazę wiedzy na temat kombatantów i kombatantek. Jest to system zapoczątkowany przez Elżbietę Zawacką jeszcze przed powstaniem Fundacji, a związany z pierwszymi założeniami archiwum, tj. stworzeniem słownikowego wydawnictwa zawierającego biogramy pomorskich konspiratorów okresu II wojny światowej. Pod pojęciem opracowania zasobu archiwalnego w Fundacji zawiera się więcej niż w klasycznym archiwistycznym rozumieniu (jako porządkowanie i opis archiwaliów). W obręb opracowania materiałów wchodzi również ogromna praca polegająca na sporządzaniu kartotek. Czynności te oprócz osób pracujących w archiwum wykonują również osoby z zewnątrz współpracujące z Fundacją, szczególnie członkinie Memoriału Generał Marii Wittek, które przesyłają do Fundacji liczne karty informacyjne tworzone na podstawie publikacji i prasy (np. nekrologów). Kartoteki te w założeniu mają zawierać pełen przegląd pomorskich konspiratorów oraz kobiet-żołnierzy walczących na wszystkich frontach II wojny światowej. Opracowanie archiwaliów wiąże się w tym wypadku z tworzeniem naukowej bazy informacji na temat kombatantów.

Aż trzy ze zbadanych archiwów swoje metody opracowania zasobu archiwalnego wzorowały na naukowej, „oficjalnej" metodyce archiwalnej (stosowanej w archiwach państwowych). Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej opisuje swój zasób w klasycznych inwentarzach archiwalnych ze wstępem, które poziomem opisu sięgają do jednostki archiwalnej. Jest to rezultat trudnej współpracy z zawodowym archiwistą, pracującym w archiwum państwowym. Podobne pomoce archiwalne stosuje się również w Południowo-Wschodnim Instytucie Naukowym; w tym wypadku wynika to z formalnego wykształcenia archiwistki (w kierunku historii ze specjalizacją archiwalną). W przypadku obu tych archiwów podstawowymi elementami tworzącymi ich zasób są zespoły/zbiory dzielące się na jednostki archiwalne, a te z kolei zawierają poszczególne dokumenty. Przy czym oba archiwa

w wyjątkowych przypadkach zeszły do poziomu opisu dokumentu. Taki sam podział archiwum na zespoły, a zespołu na jednostki zastosowano w Bronowickim Archiwum Społecznym. Jednostki w tym wypadku formowane są ze względu na typ materiałów (wspomnienia/fotografie/dokumenty). Inwentarz BAS-u (bez wstępu) poziomem opisu sięga dokumentu, jednak został z czasem zarzucony.

Odpowiedzią na specyfikę archiwum fotograficznego artysty są metody stosowane w opracowaniu materiałów Fundacji Archeologia Fotografii. Ich podstawą jest szczegółowe, profesjonalne opracowanie, wymagające bardzo dużej znajomości zagadnień z zakresu historii sztuki, fotografii i życiorysu autora, uszeregowanie prac w cykle oraz chronologicznie, a następnie ich opisanie. Ze względu na specyfikę pracy Fundacji, opartej na finansowaniu projektowym, opracowuje się archiwa fragmentami, jednocześnie je digitalizując. Opis archiwalny występuje wyłącznie na poziomie dokumentu. Brak opisu na poziomie jednostki inwentarzowej (w przypadku fotografii – tematu) oraz zespołu archiwalnego.

Jak widać z powyższych krótkich opisów, archiwa społeczne mają różną strukturę zasobów archiwalnych, nie zawsze można ją odnieść do hierarchicznej struktury opisu zasobów historycznych, stosowanej w nauce archiwalnej, a zawartej w międzynarodowych standardach opisu archiwalnego. Może to częściowo komplikować przenoszenie opisów archiwalnych do systemów informatycznych i wymagać zmian tej struktury w przypadku chęci połączenia tych danych we wspólnym systemie.

Podobnie wygląda sytuacja w przypadku sposobów sygnowania archiwaliów, stosowanych przez wybrane archiwa. W przypadku archiwum Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta i Klubu Historycznego LGBTQIA Fem sygnatury nie występują. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy i Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej stosują prosty, znany z państwowej metodyki system liczb arabskich dla numeracji zespołów/zbiorów archiwalnych oraz jednostek w ramach tychże (rozpoczynając zawsze od 1). Również Miastograf, choć nie ma zintegrowanego systemu sygnowania materiałów, oparł stosowane metody na nadawaniu materiałom kolejnych cyfr arabskich. W pozostałych trzech archiwach występują sygnatury mieszane, liczbowo-literowe, przy czym w Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej oraz w Fundacji Archeologia Fotografii sposoby nadawania sygnatur w różnych

częściach zasobu są niejednolite. Jednocześnie w każdym wypadku, bez względu na skomplikowanie czy niekonsekwencję stosowanych sygnatur, spełniają one swoje zadanie i są dostosowane do charakteru materiałów. W FGEZ w sygnaturze funkcjonuje oznaczenie literowe, służące identyfikacji płci kombatanta, którego dotyczy dana teczka osobowa, a także oznaczenie, do którego archiwum dana teczka należy (Fundacja prowadzi trzy archiwa). Z kolei w FAF częścią sygnatury jest litera oznaczająca typ materiału: negatyw, pozytyw, diapozytyw, film, druk, pracę graficzną etc.

Z analizy sposobów opracowania zasobu archiwalnego archiwów społecznych najważniejszy jest wniosek, że zastosowane metody, często bardzo specyficzne i jedyne w swoim rodzaju, są ściśle związane ze sposobami pracy danego archiwum, specyfiką gromadzenia zasobu archiwalnego oraz charakterystyką posiadanych zasobów archiwalnych. Dlatego również ewentualne dalsze badania tego zagadnienia (a osobiście uważam je za jedno z ciekawszych i bardziej obszernych) należy zawsze przeprowadzać w szerokim kontekście poznawania działalności danego archiwum oraz jego zawartości[8].

5. Udostępnianie zasobu archiwalnego i działalność publiczna archiwów społecznych

W każdym odwiedzonym przeze mnie archiwum dużą wagę przywiązywano do digitalizacji materiałów archiwalnych. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej jest w trakcie dużego projektu zakładającego cyfryzację całego zasobu; część efektów można oglądać w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece

[8] Por. też: T. Czarnota, *Rozwiązania stosowane w zakresie opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 34–52; tenże, *Opis na poziomie jednostki archiwalnej praktykowany w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 53–55; tenże, *Opis na poziomie dokumentu praktykowany w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny*, s. 56–62; A. Jóźwik, N. Martini, *Realia funkcjonowania archiwów społecznych i czynniki sprzyjające ich rozwojowi*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza*, s. 71–72.

Cyfrowej. Na swojej stronie internetowej duże części zasobów publikują Bronowickie Archiwum Społeczne, Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, Fundacja Archeologia Fotografii (w bazie danych), a także Cyfrowe Archiwum Łodzian (przede wszystkim cyfrowe kopie, ale również fragmenty historii mówionych *born digital*). Opowiadacze Historii Dolnego Miasta publikują niewielką część materiałów na swojej stronie internetowej wraz z artykułami na temat tych obiektów lub jako ilustrację do tematycznych artykułów. Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej umieściło online mały wycinek archiwum w aneksach do inwentarzy archiwalnych, jednak jego twórcy w najbliższym czasie planują umieszczenie w Internecie większej liczby dokumentów. Klub Historyczny LGBTQIA Fem na razie udostępnia niewielką część zasobu w mediach społecznościowych (w ramach działań PR) oraz w serwisie Google Arts & Culture, ale jego twórcy planują digitalizację i udostępnienie online całości swoich materiałów.

Liczba użytkowników archiwów społecznych jest trudna do zmierzenia, zwłaszcza w sytuacji, gdy archiwa nie dokumentują udostępnień na miejscu lub nie mają dostępu do szczegółowych danych na temat wejść na strony WWW, zawierające cyfrowe odwzorowania publikowanych przez nich archiwaliów. W przypadku udostępniania na miejscu liczba użytkowników jest zazwyczaj relatywnie mała (około 10 osób rocznie w przypadku Fundacji Archeologia Fotografii, około 20 w przypadku Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego), a nawet żadna (jak w przypadku Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej). Wyjątkiem jest tutaj Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, w której rocznie pojawia się od kilkudziesięciu do ponad stu osób.

Wśród typów użytkowników odwiedzających archiwa społeczne najczęściej pojawiali się uczniowie i studenci, badacze różnych specjalności, dziennikarze i pasjonaci. W przypadku archiwum Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej istotną grupą użytkowników byli też członkowie rodzin kombatantów. Warto jednak zauważyć, że niemal niemożliwy jest opis grup użytkowników w sytuacji przeniesienia akcentu na udostępnianie online, co nastąpiło właściwie w przypadku każdego z opisanych archiwów.

W zbadanych archiwach nie stosowano szczególnej reglamentacji dostępu do archiwaliów, poza Fundacją Generał Elżbiety Zawackiej. Możliwość dostępu do materiałów na miejscu mają tam tylko osoby, które przedstawią

stosowne dokumenty: studenci i doktoranci zobowiązani są do przedstawienia listu polecającego lub skierowania z uczelni bądź od samodzielnego pracownika naukowego, a członkowie rodzin kombatantów – dokumentów stwierdzających pokrewieństwo z osobą, której dotyczą akta.

Ograniczeniem dostępu do zbadanych archiwów są takie kwestie jak krótki czas otwarcia pracowni lub potrzeba umawiania się z przedstawicielem archiwum, a nawet całkowity brak siedziby archiwum, a tym samym pracowni naukowej. Odpowiedzią na te trudności jest udostępnianie materiałów archiwalnych online[9].

Fakt, że większość zbadanych archiwów społecznych nie jest odwiedzana przez wielu użytkowników nie oznacza, że ich działalność nie trafia do szerszej publiczności. Aktywność archiwów wokół materiałów archiwalnych okazała się jedną z obszerniejszych i bardziej interesujących kwestii w niniejszym badaniu. W tym aspekcie każde archiwum inaczej kładło akcenty, używając różnych form edukowania społeczności i promowania swojej aktywności. Fundacja Archeologia Fotografii specjalizuje się zwłaszcza w wystawach oraz publikacjach (przede wszystkim katalogach wystaw i albumach fotograficznych), choć na swoim koncie ma również liczne warsztaty oraz konsultacje dotyczące sposobów postępowania z materiałami z domowego archiwum. Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" najczęściej oprowadza wycieczki po Dolnym Mieście (często związane z pokazami archiwaliów) oraz wydaje publikacje popularnonaukowe. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu kładzie nacisk na publikacje naukowe, nie tylko z zasobu swojego archiwum; związane jest to z faktem, że jest to również społeczny ośrodek badawczy. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej ma na swoim koncie bardzo dużą liczbę wystaw archiwalnych, konferencji oraz prelekcji dla dzieci i młodzieży, a także wiele prac naukowych. Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej organizowało wystawy archiwalne i w najbliższym czasie planuje zawiązać współpracę ze szkołami, a tworzące je Towarzystwo przejawia dużą aktywność wydawniczą. Stowarzyszenie Topografie, które tworzy portal Miastograf, ma na swoim koncie gry terenowe, warsztaty, wydawnictwa i spotkania. Mniej tego typu aktywności przejawiały do tej pory dwa najmłodsze archiwa, Klub

[9] Por.: E. Kołodziejska, *Zaplecze infrastrukturalne*, s. 23–24.

Historyczny LGBTQIA Fem oraz Bronowickie Archiwum Społeczne, któremu udało się jednak zorganizować kilka różnego typu spotkań związanych z archiwaliami i warsztatów.

Ponadto warto zauważyć, że wśród działań edukacyjnych i promocyjnych zbadanych archiwów społecznych występują nie tylko klasyczne formy, jak wystawy, prelekcje i warsztaty (choć to one dominują), ale również gry terenowe (FAF, Miastograf), wycieczki (Opowiadacze Historii), słuchowisko z fragmentami wspomnień z zasobu archiwum (BAS), performens połączony z pokazem archiwaliów (Opowiadacze Historii).

Archiwa społeczne często pojawiają się w mediach (głównie o zasięgu lokalnym), np. w kontekście promowania swoich działań, takich jak wystawy, publikacje czy warsztaty. Szczególnie imponujący jest w tym zakresie dorobek Fundacji Archeologia Fotografii, choć lokalne media wspominały również o Bronowickim Archiwum Społecznym, Miastografie oraz Opowiadaczach Historii.

Biorąc pod uwagę relatywnie krótki dotychczasowy żywot opisanych archiwów społecznych oraz niewielkie zasoby (obie cechy w porównaniu do innych archiwów historycznych), niewielki personel oraz ograniczony budżet i często trudne warunki realizacji swoich działań, dorobek zbadanych archiwów społecznych związany z działalnością edukacyjną, wydawniczą i promocyjną (które, rzecz jasna, wzajemnie się przenikają) jest, w moim odczuciu, bardzo duży. Taki stan rzeczy ma związek przede wszystkim z tym, że wiele archiwów społecznych z zasady realizuje cele związane z, jak już wcześniej wspomniano, działalnością edukacyjną, kulturalną i społeczną, jak animowanie lokalnych społeczności, promowanie wiedzy na jakiś temat, kreowanie lokalnego patriotyzmu, wzmacnianie więzi międzypokoleniowych etc. Ponadto często wynika to z możliwości finansowania działań archiwów społecznych (a właściwie prowadzących je organizacji społecznych), które łatwiej otrzymać w rozmaitych konkursach dotacyjnych na jakieś działanie w sferze publicznej, które przy okazji będzie związane z archiwum (warsztaty, wystawa, gra, wykład), niż na działalność *stricte* archiwistyczną (np. opracowanie zasobu archiwalnego). Archiwa społeczne muszą funkcjonować w przestrzeni publicznej, muszą być w pewnej mierze znane w swojej społeczności, promować swoją działalność i zasoby – nie musi to mieć efektu natychmiastowego, ale daje pozytywne rezultaty (jak

np. większa przychylność władz samorządowych i innych decydentów, dostrzeżenie przez potencjalnych ofiarodawców i wolontariuszy).

6. Współpraca z otoczeniem

Z tym zagadnieniem bezpośrednio wiąże się pytanie o to, z jakimi instytucjami i organizacjami współpracują archiwa społeczne. Zbadane przypadki i w tej materii prezentowały dość duże zróżnicowanie, od Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego, który współdziałał z dość wąską grupą instytucji, po Fundację Archeologia Fotografii, która współpracowała z licznymi instytucjami państwowymi, samorządem lokalnym, wieloma organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami dziedzictwa zajmującymi się zbiorami fotograficznymi, nie tylko polskimi, ale również zagranicznymi. Szeroki krąg instytucji współpracujących ma również Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej (archiwa i muzea, instytucje naukowe, władze samorządowe, instytucje zajmujące się kombatantami, miejscami pamięci). Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" współpracuje z innymi placówkami lokalnie, na Dolnym Mieście (z organizacjami pozarządowymi, szkołami, restauracjami i kawiarniami, dolnomiejskimi placówkami społecznymi), z podobnymi do Opowiadaczy Historii organizacjami pozarządowymi działającymi w innych dzielnicach Gdańska, z gdańskimi pasjonatami lokalnej historii z innych dzielnic, a także z innymi podmiotami działającymi na terenie Gdańska (archiwa, muzea, instytucje samorządowe). Miastograf prezentuje zróżnicowaną gamę współpracowników, m.in. Uniwersytet Łódzki, Miasto Łódź, Miejski Konserwator Zabytków, Polskie Towarzystwo Historii Mówionej. Na tym tle zupełnie inaczej prezentuje się Klub Historyczny LGBTQIA Fem, którego członkowie jako jeden z problemów wskazali brak podmiotów do współpracy. Problem ten związany jest z jednej strony z tym, że w Polsce niewiele jest podmiotów dokumentujących historię osób nieheteronormatywnych, z drugiej zaś z niechęcią ze strony instytucji publicznych do współpracy z organizacją promującą historię LGBT+.

Wydaje się, że dla archiwów społecznych ważna jest przede wszystkim współpraca lokalna – ze szkołami, innymi organizacjami pozarządowymi, samorządem terytorialnym. Stworzenie takiej sieci współpracy wymaga czasu i zaangażowania, jest jednak cennym elementem życia archiwów społecznych, umożliwia dzielenie się wiedzą i doświadczeniem, organizowanie wspólnych projektów, promowanie swojej działalności poprzez wydarzenia innych instytucji.

7. Finansowanie

Cechą łączącą wszystkie zbadane archiwa społeczne jest brak stałego finansowania ich działalności, wymieniany zresztą najczęściej jako problem w ich funkcjonowaniu (o czym w dalszej części tekstu).

Podstawowym sposobem finansowania archiwów społecznych były granty i dotacje pochodzące z instytucji państwowych (np. z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowego Instytutu Audiowizualnego, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej) oraz z instytucji samorządowych (zwłaszcza miast, w dużo mniejszym stopniu województw). Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej finansowała swoje działania również dzięki środkom pochodzącym z Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych. Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej i Fundacja Archeologia Fotografii realizowały projekty finansowane przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach konkursów „Wspieranie działań archiwalnych". Klub Historyczny LGBTQIA Fem, Bronowickie Archiwum Społeczne oraz Południowo-Wschodni Instytut Naukowy również starały się o te środki, lecz bez sukcesów. FAF otrzymała także dotację z funduszy EOG. Dużo rzadziej wśród grantodawców pojawiały się prywatne fundacje.

Dodatkowym (nigdy podstawowym) źródłem dochodu dla archiwów społecznych jest także sprzedaż wydawnictw oraz wykonywanie usług (Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej – reprografia; FAF – digitalizacja

materiałów zewnętrznych, odpłatne warsztaty, limitowane reprinty fotografii z archiwum). Ponadto Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej uzyskuje przychód z jednego procenta podatku (ma status organizacji pożytku publicznego) oraz z wynajmu mieszkania E. Zawackiej.

Ciekawym przykładem finansowania działalności jest *crowdfunding* – strategia zastosowana przez dwa odwiedzone w trakcie projektu archiwa. Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" podjęło się internetowej zbiórki pieniędzy w celu zdobycia środków na wydanie książki o historii Dolnego Miasta, w której znalazły się m.in. materiały z archiwum Stowarzyszenia. Klub Historyczny LGBTQIA Fem zorganizował publiczną zbiórkę w jednym z przeznaczonych do tego portali internetowych, aby zebrać finanse potrzebne na działalność *stricte* archiwistyczną – nagrywanie wywiadów historii mówionej oraz skanowanie i opisywanie dokumentów.

8. Osoby zaangażowane w tworzenie archiwów społecznych

W przypadku archiwów społecznych nie zawsze możemy określać działające w nich osoby terminem „pracownicy", bo mimo że wykonują jakieś prace, nie zawsze są za nie opłacani. Wśród badanych archiwów stały, opłacany personel zatrudniał Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej i Fundacja Archeologia Fotografii, były to zespoły kilkuosobowe, przy czym warto zaznaczyć, że w PWIN tylko jedna z tych osób zajmuje się bezpośrednio archiwum, a w FGEZ i FAF osoby zatrudnione mają dużo szerszy zakres obowiązków niż tylko prace archiwalne (np. działalność edukacyjna i wydawnicza). Są to jednak duże archiwa społeczne i nie należy uznawać, że kilkuosobowy zespół jest standardem, jeśli chodzi o ich personel.

W większości przypadków w projektach dotacyjnych przewidziane jest opłacenie wykonawców, zazwyczaj nie są to jednak kwoty wysokie. Okres otrzymywania dotacji pozwala również na zaangażowanie dodatkowych

osób do pracy nad archiwum, dlatego zazwyczaj ich liczba zmienia się zależnie od tego, czy archiwum realizuje obecnie jakiś projekt dotowany publicznie.

Zatrudnienie w zbadanych archiwach związane było przede wszystkim z realizacją projektów dotacyjnych i wiązało się najczęściej z umową cywilnoprawną, choć w FAF, PWIN i FGEZ pojawiły się umowy o pracę. W tych trzech archiwach pojawili się również praktykanci i stażyści, w Miastografie – praktykanci. Jednocześnie w każdym ze zbadanych archiwów pracę wykonywano również społecznie, w ramach wolontariatu.

Tylko w niektórych przypadkach pojawiały się określenia na funkcję pełnioną w ramach opieki nad archiwum. W Bronowickim Archiwum Społecznym byli to archiwiści społeczni i koordynatorka archiwum; w PWIN – archiwistka; w FGEZ – dokumentalistki; w Obywatelskim Archiwum Podkowy Leśnej – kustosz archiwum. W Stowarzyszeniu „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" pracami nad archiwum zajmuje się prezes Stowarzyszenia, jednak nie funkcjonuje tam poczucie prowadzenia archiwum, a więc i nie nazywa on sam siebie archiwistą (o tym dalej). W FAF prace archiwalne wykonywane są przez każdego członka zespołu, nie ma wydzielonej do tego osoby ani wyodrębnionej i nazwanej funkcji, podobnie bez wyodrębnionego stanowiska archiwisty obywa się Miastograf oraz Klub Historyczny LGBTQIA Fem.

9. Problemy

Nie tylko wspomniany brak środków finansowych generalnie, ale również grantowy system powodujący fluktuację natężenia prac nad archiwum oraz niepewność zatrudnienia, a w związku z tym brak możliwości długofalowego planowania działalności archiwum, wskazywane były jako najpoważniejsze problemy w pracy archiwów społecznych[10]. Jako szczególnie problema-

[10] O szczegółach problemu tzw. projektowości w archiwach społecznych, patrz: M. Wiśniewska-Drewniak, *Wpływ projektowego finansowania na działalność archiwów*

tyczny wskazywano brak pieniędzy „na życie" – czyli opłacenie siedziby i jej utrzymania (o ile archiwum posiada taką siedzibę) – tego kosztu bowiem zazwyczaj nie da się finansować projektowo.

Bezpośrednio związane z problemami finansowymi archiwów społecznych są trudności lokalowe – złe warunki pracy i przechowywania materiałów archiwalnych, niewystarczające miejsce magazynowe, niedostateczne wyposażenie archiwum (zwłaszcza w szafki i regały, profesjonalne bezkwasowe materiały służące przechowaniu archiwaliów). W badaniu pojawiły się również archiwa, które w ogóle nie mają siedziby (Bronowickie Archiwum Społeczne, Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku", Klub Historyczny LGBTQIA Fem). Pierwsze z nich wskazywało na potrzebę posiadania swojego kąta, gdzie można by organizować np. spotkania w trakcie wywiadów historii mówionej. Opowiadacze Historii mogą w celu takich doraźnych spotkań korzystać z gościnności zaprzyjaźnionego Inkubatora Sąsiedzkiej Energii. Wspomniane archiwa są niewielkie, a dodatkowo BAS przechowuje wyłącznie materiały cyfrowe, nie potrzebuje więc zasadniczo siedziby ze względu na przechowywanie materiałów archiwalnych. Żadne z tych archiwów nie wskazało braku siedziby jako krytycznego problemu związanego z zarządzaniem archiwaliami.

Opowiadacze Historii jako problem wymieniali brak czasu członków na działalność w Stowarzyszeniu, również w ramach działalności związanej z prowadzeniem archiwum, brak ewidencji materiałów, która przydałaby się w codziennej pracy oraz otrzymywanie dotacji publicznych w kwocie mniejszej niż wnioskowano, bez możliwości zmiany zakresu dotowanego projektu.

Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej, oprócz kwestii lokalowych, jako jeden z problemów wskazało również zagadnienia prawne związane z przechowywanymi przez archiwum fotografiami, co do których nie ma jasności, kto jest autorem.

Fundacja Archeologia Fotografii nie ma problemów lokalowych od czasu niedawnego przeniesienia się do nowej siedziby. Trudności tego archiwum

społecznych jako możliwy problem badawczy, „Zarządzanie w Kulturze", nr 3, 2018, s. 273–286.

leżą przede wszystkim w niestabilnym systemie grantowym, który stwarza w wypadku tej organizacji problemy, zwłaszcza że ma ona dość duży zasób archiwalny oraz liczną (jak na archiwum społeczne) kadrę, a więc regularnie generuje duże koszty działalności. Informatorki zwracały też uwagę na obciążenie pracowników ogromem zadań o charakterze formalnym, finansowo-koordynacyjnym, związanym z prowadzeniem projektów, co zabiera czas na wykonywanie zadań merytorycznych. Trudnością w opracowaniu archiwów po fotografach okazuje się również współpraca ze spadkobiercami, zwłaszcza przekazywanie przez nich materiałów do Fundacji partiami, co dezorganizuje pracę ze spuścizną.

Członkowie Klubu Historycznego LGBTQIA Fem jako problem wskazują klimat polityczny wokół osób nieheteronormatynych, co wiąże się z pomijaniem Fundacji Q w konkursach grantowych oraz kłopotami ze znalezieniem partnerów do współpracy wśród instytucji publicznych. Same prace archiwalne również nastręczają Klubowi kłopotów, ponieważ archiwum jest na wczesnym etapie rozwoju, jest nieuporządkowane, a prace nad nim są pracami „od zera". Kolejne wyzwania, na które zwrócili uwagę twórcy archiwum, to niechęć ze strony potencjalnych darczyńców do współpracy, co wiązałoby się z ujawnieniem ich odmiennej orientacji seksualnej, oraz „wrażliwość" internetowych platform (Google Arts & Culture, Facebook, Instagram), z których korzysta Klub w celu promocji i udostępniania swoich materiałów; nieostrożny krok i zbyt „drażliwe" treści mogą bowiem prowadzić do zablokowania konta.

10. Plany na przyszłość i los zasobów w przypadku likwidacji organizacji

To, co łączy zbadane przypadki, to fakt, że plany na przyszłość archiwów społecznych zazwyczaj nie sięgają dalej niż kolejny rok, co bezpośrednio wiąże się z ich finansowaniem w systemie grantowym i brakiem możliwości przewidywania losów archiwum w dalszej perspektywie. Poza tą cechą, plany odwiedzonych archiwów były bardzo różnorodne.

Tylko jedno archiwum (Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej) w swoim statucie zawarło jasne określenie, co stanie się w przypadku jego likwidacji (archiwalia stają się częścią państwowego zasobu archiwalnego). W statucie Bronowickiego Archiwum Społecznego nie ma takiego zapisu, jest jednak wola przekazania materiałów archiwalnych do instytucji publicznej, np. Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (choć decyzja o tym jeszcze nie zapadła). Podobnie sytuacja wygląda w Południowo-Wschodnim Instytucie Naukowym – brak decyzji, co do tego, gdzie zostaną przekazane zbiory biblioteczne i archiwalia, a według statutu w przypadku likwidacji Instytutu decyduje o tym Walne Zebranie. Jest jednak chęć przekazania tych materiałów do publicznej instytucji, wśród potencjalnych spadkobierców wymienia się Archiwum Państwowe w Przemyślu. W razie rozwiązania Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" o losach jego majątku decyduje Walne Zgromadzenie. Obecnie członkowie Stowarzyszenia nie przewidują takiej sytuacji, nie są też w stanie wskazać oraganizacji, która miałaby przejąć archiwum. Również w przypadku Towarzystwa Przyjaciół Miasta-Ogrodu Podkowa Leśna, prowadzącego Obywatelskie Archiwum Podkowy Leśnej, statut organizacji w rozdziale dotyczącym likwidacji nie wymienia spadkobierców zasobu archiwalnego. W takim wypadku jednak materiały archiwalne Towarzystwa stają się częścią państwowego zasobu archiwalnego – właściwego terytorialnie archiwum państwowego, co wynika z zapisów umowy z NDAP, dotyczącej wykonania zadania publicznego (opracowanie zasobu archiwalnego w ramach konkursu dotacyjnego „Wspieranie działań archiwalnych"). Fundacja Archeologia Fotografii ma na własność tylko jedno archiwum – Zofii Chomętowskiej; pozostałe jedenaście spuścizn fotograficznych to depozyty, które mogą zostać przez spadkobierców wycofane, również w razie likwidacji Fundacji. W statucie Fundacji nie ma konkretnego zapisu dotyczącego losów archiwaliów posiadanych przez FAF, tylko ogólne stwierdzenie, że jej majątek zostanie przekazany na cele społeczne lub gospodarcze zbieżne z celami organizacji.

Twórcy archiwów społecznych zazwyczaj nie myślą o tym, co stanie się z przechowywanymi przez nie materiałami, jeśli z różnych powodów organizacja je prowadząca przestanie istnieć (wyjątkiem jest Fundacja Generał

Elżbiety Zawackiej). Wynika to prawdopodobnie z nakierowania tych projektów na bieżące działanie i realizowanie celów społecznych przez wykorzystywanie zasobu archiwalnego, a nie na działalność zmierzającą do jego wieczystego zachowania. Istotnym czynnikiem w tym przypadku jest więc umiejscowienie działalności archiwalnej w hierarchii działań organizacji. Nie bez znaczenia może być też fakt, że pytanie pasjonatów o to, co się stanie, gdy jeden z głównych sposobów realizacji ich pasji przestanie istnieć, jest bardzo trudne z powodów emocjonalnych, bo przecież osoby zajmujące się działalnością dokumentacyjną, nie myślą o tym, że kiedyś nastąpi kres tych działań. Ta część wywiadu właściwie zawsze wywoływała konfuzję informatorów, którzy często przyznawali, że nie do końca wiedzą, jak miałaby wyglądać likwidacja ich organizacji i właściwie nie zastanawiali się nad tą kwestią. Można sobie wyobrażać, że podobna byłaby reakcja żyjącego pełnią życia dwudziestolatka zapytanego o to, co stanie się z jego książkami po jego śmierci. Nigdy nie zakładał, że będzie żyć wiecznie, ale jednocześnie nie poświęcił zbyt wiele czasu zastanawianiu się, co z tego wynika.

11. Ruch archiwistyki społecznej

Każde zbadane archiwum społeczne, poza Stowarzyszeniem „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku", podejmowało w przeszłości lub obecnie jakąś współpracę z Ośrodkiem KARTA, przy czym stopień i charakter tej współpracy był różny (największy w przypadku Bronowickiego Archiwum Społecznego), zazwyczaj polegał na uczestnictwie w konferencjach i warsztatach oraz korzystaniu z publikacji KARTY i z Otwartego Systemu Archiwizacji. Wynika to z dwóch czynników: po pierwsze, bardzo szerokiej (a w obecnie już można powiedzieć, że długoletniej) aktywności Ośrodka KARTA i skutecznego docierania z jego działaniami do różnego typu inicjatyw dokumentacyjnych; po drugie, z faktu, że baza archiwów społecznych Ośrodka KARTA była jednym z głównych źródeł zapewniających dane pomocne w wyborze archiwów do badania.

To stwierdzenie dodatkowo potwierdza fakt, że jedyne odwiedzone archiwum społeczne, które nigdy nie współpracowało z Ośrodkiem KARTA – archiwum Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta – było też jedynym archiwum, z którym skontaktowałam się przez gdańskie środowisko archiwów społecznych (konsolidowane przez Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział w Gdańsku i Fundację im. Stanisława Flisa), z którym Opowiadacze Historii współpracują. Jednocześnie archiwum to nie znajduje się w bazie danych KARTY. Kwestia ta jest o tyle ciekawa, że Opowiadacze Historii przed tym, jak dotarł do nich gdański oddział SAP, nie znali terminu „archiwum społeczne" i nigdy za takie się nie uważali.

12. Ocena znaczenia archiwów społecznych

W kwestii oceny wartości zasobów archiwów społecznych na pierwszy plan wysuwa się ich znaczenie dla poznawania historii lokalnej. W tej materii bezcenne są materiały Bronowickiego Archiwum Społecznego, Cyfrowego Archiwum Łodzian Miastograf.pl, Obywatelskiego Archiwum Podkowy Leśnej, Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku" oraz Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu. Ponadto archiwum podkowiańskie dokumentuje również historię opozycji antykomunistycznej lat 80., a PWIN – historię wojskowości i grekokatolicyzmu. Zasób archiwalny Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej ma ogromną wartość źródłową dla poznania dziejów Armii Krajowej (i innych organizacji konspiracyjnych) na Pomorzu, ale także historii udziału kobiet w II wojnie światowej i historii Wydziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej AK „Zagroda". Z kolei materiały przechowywane przez Fundację Archeologia Fotografii mogą być cenne dla osób zajmujących się historią sztuki, w tym historią fotografii, oraz dla biografów poszczególnych artystów, ale także fotografów-praktyków. Materiały zgromadzone przez Klub Historyczny LGBTQIA Fem są bezcenne dla badania historii mniejszości seksualnych w Polsce.

Warto zdać sobie jednak sprawę z tego, że wartość archiwów społecznych nie sprowadza się tylko do wartości źródłowej przechowywanych przez

nie materiałów archiwalnych. Istotne jest również tworzenie społeczności wokół archiwum i wpływ archiwum na społeczność lokalną. Przy Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej skupiła się społeczność historyków, specjalizujących się w historii XX w. Ogromną zasługą Fundacji (a przede wszystkim samej E. Zawackiej) jest połączenie, często zwaśnionych, środowisk kombatantek, m.in. wokół idei dokumentowania udziału Polek w II wojnie światowej, dzięki organizowaniu zjazdów oraz powołaniu Memoriału Generał Marii Wittek. W otoczeniu Fundacji Archeologia Fotografii i w związku z jej działalnością utworzyło się środowisko osób zainteresowanych fotografią, historyków sztuki, zawodowych fotografów i pasjonatów, a także osób z innych placówek gromadzących zbiory fotograficzne. Z kolei Opowiadacze Historii Dolnego Miasta to klasyczna grupa lokalnych pasjonatów, których aktywność, w dużej części zogniskowana wokół działań związanych z materiałami archiwalnymi, ma istotny wpływ na lokalną społeczność Dolnego Miasta – można tak wnioskować m.in. na podstawie liczby osób angażujących się w te działania i biorących udział w różnego typu spotkaniach oraz popularności wydawnictw Opowiadaczy Historii. Ponadto Opowiadacze Historii znani są również w środowisku lokalnych pasjonatów historii Gdańska i jego dzielnic oraz kolekcjonerów archiwaliów – są częścią tego środowiska i aktywnie w nim działają. Natomiast aktywność Bronowickiego Archiwum Społecznego przyczyniła się m.in. do lokalnego dialogu międzypokoleniowego, dzięki zaangażowaniu młodzieży w nagrywanie wspomnień najstarszych mieszkańców dzielnicy. Bronowianie spotykali się także przy okazji innych projektów BAS-u, np. współdziałając, wspominając i dzieląc się wiedzą w trakcie wspólnego tworzenia wystaw bronowickich fotografii.

Działania Klubu Historycznego LGBTQIA Fem, polegające na dokumentowaniu (bardzo ukrytej i rozproszonej) historii społeczności i osób nieheteronormatywnych oraz wyjściu z nią do historycznego mainstreamu mają istotną wartość w szerzeniu tolerancji i akceptacji osób LGBT+, zwłaszcza w obecnie panującym klimacie społecznym i politycznym wokół mniejszości seksualnych.

W trakcie projektu chciałam również wstępnie przyjrzeć się temu, czy działalność archiwów społecznych może mieć wpływ na wizerunek i postrzeganie przez szeroką publiczność innych archiwów historycznych – przede

wszystkim archiwów państwowych. W moim odczuciu, mimo że zbadane archiwa społeczne mają raczej pozytywny wizerunek i są dobrze postrzegane przez lokalne społeczności, a także podejmują rozmaite działania, świetnie przez te społeczności odbierane, to jednak tylko w niewielkim stopniu może się przekładać na postrzeganie archiwów w ogóle, bo nie są one kojarzone np. z archiwami państwowymi. Nawet jeśli posługują się słowem „archiwum" w swojej nazwie, to ich działania i kształt są na tyle odmienne od innych archiwów (kościelnych, IPN, sieci podległej NDAP…), że raczej i tak będą kojarzone z działalnością społeczną, a w dużo mniejszym stopniu z klasyczną działalnością archiwalną. Wyjątkiem może być Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej jako archiwum duże, o istotnym charakterze historycznym i widoczne w przestrzeni publicznej przede wszystkim dzięki działalności naukowej i edukacyjnej (w mniejszej mierze animacyjnej czy promocyjnej). Zagadnienie związku działań archiwów społecznych z wizerunkiem archiwów w ogóle jest interesujące i skomplikowane, a wyciągnięcie jakichkolwiek wniosków wychodzących poza powyższe przypuszczenia wymagać będzie dalszych badań (i całkowicie odmiennego podejścia badawczego).

13. Stabilność archiwów społecznych

Stabilność archiwów społecznych jest jedną z najważniejszych kwestii z nimi związanych i bardzo istotnym pytaniem badawczym, które w niniejszym projekcie zostało tylko częściowo zasygnalizowane[11].

[11] M. Stevens, A. Flinn, E. Shepherd, *Activists in the archives: making history in a diverse society. A summary of the report of the AHRC project 'Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage'*, 2009, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/UCL_community_archives_report_-_summary.doc [dostęp: 22.02.2018]; J. Newman, *Sustaining community archives*, „Aplis", nr 24 (1), 2011, s. 37–45; Z. Lian, G. Oliver, *Sustainability of independent community archives in China: a case study*, „Archival Science", nr 18, 2018, s. 313–332.

Prawdopodobnie najmniej stabilne wśród zbadanych archiwów społecznych jest archiwum Stowarzyszenia „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku", ze względu na zapis w statucie dotyczący podziału majątku organizacji w razie jej likwidacji, przy jednoczesnej płynnej granicy między tym, co spośród archiwaliów jest wspólne („stowarzyszeniowe"), a tym, co jest prywatne (związana z tym jest również dominująca rola prezesa we wszelkich działaniach związanych z archiwum). W przypadku Fundacji Archeologia Fotografii sam kształt archiwum jest kwestią niestabilną, ponieważ spadkobiercy teoretycznie w każdej chwili mogą wycofać depozyt (a więc aż 11 z 12 archiwów FAF), ale organizacja i jej byt są raczej trwałe. Fundacja istnieje już ponad dziesięć lat, ma szerokie kontakty wśród innych instytucji dziedzictwa i organizacji pozarządowych oraz duże doświadczenie w zdobywaniu grantów i dotacji. Z kolei Bronowickie Archiwum Społeczne, w związku z grantowym systemem finansowania działalności, odznacza się dużą sinusoidą aktywności (aż do niemal całkowitego wyciszenia z braku finansowania). Archiwum nie ma stałego personelu, a materiały są przechowywane wyłącznie w formie cyfrowej, co ułatwia ich zabezpieczanie podczas „chudych" lat. Ostatnia myśl dotyczy także archiwum łódzkiego Stowarzyszenia Topografie.

Ewentualnym zagrożeniem dla stabilności archiwum społecznego może być potencjalnie zbyt duża zależność jego losów od jednej tylko osoby, zamiast od grupy osób. W takim wypadku, gdy „główny archiwista" przestanie być obecny lub przestanie mieć możliwość regularnej pracy nad archiwum – może ono zamrzeć, bo nikt inny nie będzie chciał lub nie będzie w stanie wykonywać działań związanych z archiwum.

Uogólniając, możemy uznać, że zbadane archiwa były raczej stabilne – chodzi tu przede wszystkim o fizyczne bezpieczeństwo archiwaliów, ale również o zabezpieczenie bytu i działalności samej organizacji. Stabilność tę zwiększa dłuższa historia i rozpoznawalność w środowisku, doświadczenie w zdobywaniu grantów, dobre relacje z lokalnym samorządem i innymi organizacjami społecznymi. W tej materii zdaje się, że gorzej wygląda status Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego, ale jego członkowie zgadzają się, by w razie likwidacji archiwum przekazać materiały do archiwum państwowego, z którym Instytut współpracuje, co ewentualnie zabezpiecza ich los.

Podsumowanie

Przed niniejszą rozprawą postawiono dwa podstawowe cele, jeden z nich natury merytorycznej, drugi – metodologicznej[1].

Celem natury merytorycznej było przede wszystkim opisanie wybranych archiwów społecznych, a w dalszym planie uogólnienie wyników w celu otrzymania wglądu w to zjawisko.

Znajdujący się w rozdziałach IV–XI opis zbadanych archiwów społecznych jest szczegółowy i zapewnia dostęp do znacznej ilości, dobrych jakościowo informacji naukowych, do których wcześniej nie było dostępu. Mimo krótkiej aktualności tych informacji oraz zmniejszenia liczby przypadków w stosunku do pierwotnych planów, sądzę, że to założenie projektu badawczego zostało zrealizowane z naddatkiem, o czym częściowo świadczy objętość niniejszej pracy. Ta baza danych może się przydać nie tylko do poznania obecnej sytuacji zbadanych archiwów, ale w przyszłości może być użyta jako źródło do historii archiwów społecznych oraz badań porównawczych – zarówno tych, które polegać będą na zestawieniu różnych archiwów, jak i tych, które będą zestawieniem tej samej inicjatywy w dwóch różnych momentach.

Nie wszystkie szczegółowe pytania badawcze zostały jednak opisane równie drobiazgowo i dogłębnie w przypadku różnych archiwów. Wynikało to ze specyfiki archiwum, możliwości zbierania informacji o konkretnych jego aspektach, ale również terminu wykonania studium przypadku (tu przeszkodami były np.: remont w Południowo-Wschodnim Instytucie Naukowym w Przemyślu czy przechodzenie na nową bazę danych przez

[1] Patrz: część 3 *Wstępu*: *Cel pracy*.

Fundację Archeologia Fotografii). W miarę możliwości praca odpowiada jednak na wszystkie szczegółowe pytania badawcze dla każdego z ośmiu przypadków.

Generalizacja danych, jak wspominano już wcześniej, była celem pobocznym projektu badawczego, głównie dlatego, że nie da się budować szczegółowych modeli lub twierdzeń możliwych do zaaplikowania do kilkuset bardzo różnorodnych przykładów zjawiska, na podstawie ośmiu tylko zbadanych przypadków. Mimo to, podjęłam w pracy próbę pewnego uogólnienia uzyskanych danych, choć, tak jak zakładałam projektując badanie, obejmowały one przede wszystkim zakres zbadanych przypadków, wychodząc poza niego właściwie wyłącznie w formie przypuszczeń i przyczynków do dalszych studiów. Po bardziej stanowcze generalizacje o archiwach społecznych w Polsce muszę odesłać Czytelnika do badań o charakterze ilościowym, prowadzonych dotychczas przez Ośrodek KARTA[2] (zalecając jednocześnie ostrożność i zapoznawanie się z metodologią tych dociekań).

Cel projektu badawczego miał charakter podstawowy, a nie praktyczny, w związku z tym w efekcie mojej pracy nie powstał żaden katalog dobrych praktyk czy postulatów w kwestii działania archiwów społecznych. Mimo tego część informatorów wyraziła zainteresowanie wynikami moich badań oraz chęć zapoznania się z opisem innych archiwów społecznych, z ich problemami i stosowanymi rozwiązaniami. Ufam, że wyniki badania będą mogły z sukcesem dotrzeć nie tylko do badaczy (choć to środowisko naukowe jest głównym odbiorcą pracy), ale również do praktyków społecznej archiwistyki i innych działań związanych z dziedzictwem kulturowym.

Celem metodologicznym niniejszego studium było zastosowanie w praktyce metod badań społecznych (terenowych badań empirycznych) do analizy archiwów społecznych przy użyciu wywiadu, obserwacji i analizy danych zastanych. Od początku istnienia projektu cel ten postrzegałam jako istotną część pracy, dlatego też rozdział III, poświęcony metodologii, jest tak szczegółowy i obszerny.

Sądzę, że niniejsza praca dowodzi, iż ta strategia badawcza sprawdza się w badaniu archiwów społecznych, zapewniając dostęp do bardzo wielu niedostępnych wcześniej informacji, choć oczywiście nie jest to strategia

[2] Patrz: rozdział II: *Dotychczasowe badania archiwów społecznych*.

łatwa i pozbawiona problemów[3]. Co ważne, podobne podejście badawcze, oparte na studium przypadku, można zaimplementować do badania innych składników dziedziny archiwalnej, np. archiwów państwowych, kościelnych, archiwów bieżących w różnego typu podmiotach, archiwów prywatnych czy zarządzania dokumentacją w prywatnych przedsiębiorstwach lub organizacjach społecznych[4]. Naturalnie będzie to wymagać odpowiednich modyfikacji metod i narzędzi badawczych, zależnie od badanego tematu, celu badania oraz możliwości ich przeprowadzenia. Mariaż badawczy archiwistyki i nauk społecznych w wielu krajach zachodnich już funkcjonuje z sukcesami[5]. Sądzę, że również w Polsce z czasem zadomowią się tego typu badania nad dziedziną archiwalną.

W pomniejszonym wariancie (np. pojedynczego studium przypadku) takie podejście może również mieć zastosowanie w dydaktyce uniwersyteckiej, zwłaszcza w pisaniu przez studentów prac proseminaryjnych, licencjackich i magisterskich. Tego typu prace mają szansę mieć realny wkład w rozwój archiwistyki, a ponadto mogą być atrakcyjne dla studentów, ze względu na „ożywczą odmianę" procesu tworzenia pracy (w której podstawą jest np. rozmowa z drugim człowiekiem i obserwacja jego pracy, a nie tylko długie godziny spędzone w bibliotece czy archiwum).

Mimo pewnego już dorobku polskiej archiwistyki w zakresie badania archiwów społecznych[6], niniejszy projekt jest dopiero początkiem szcze-

---

[3] Patrz: podrozdział III.6: *Problemy i wyzwania*.

[4] Patrz: M. Wiśniewska-Drewniak, *Badanie zarządzania dokumentacją z użyciem metod empirycznych badań jakościowych*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji*, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 77–93.

[5] Np. K. F. Gracy, *Documenting Communities of Practice: Making the Case for Archival Ethnography*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 335–365; K. Shankar, *Recordkeeping in the Production of Scientific Knowledge: An Ethnographic Study*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 367–382; G. Oliver, *Investigating Information Culture: A Comparative Case Study Research Design and Methods*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 287–314; J. Bunn, *Grounded Theory: A Straightforward and Complicated Exposition*, [w:] *Research in the Archival Multiverse,* red. A. J. Gilliland, S. McKemmish, A. J. Lau, Clayton 2017, s. 516–536; D. Cooper, *House proud: an ethnography of the BC Gay and Lesbian Archives*, „Archival Science", nr 3, 2016, s. 261–288.

[6] T. Czarnota, *Archiwistyka społeczna w nauce i dydaktyce uniwersyteckiej oraz zmiany w nauce zachodzące pod jej wpływem w latach 2005–16*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 94–120.

gółowych badań naukowych nad zjawiskiem oddolnego dokumentowania. Próbowałam opisać zbadane archiwa kompleksowo w kontekście ich występowania, jednak siłą rzeczy musiałam zdecydować o rozłożeniu akcentów pomiędzy szczegółowe pytania badawcze. W trakcie badania pojawiły się też nowe, interesujące kwestie, które, w mojej opinii, wymagają głębszej refleksji[7]. Moja obserwacja badań nad archiwami społecznymi, rosnącego zainteresowania ze strony studentów oraz aktywności na konferencjach naukowych każe mi sądzić, że problematyka ta będzie w następnych latach kontynuowana. Tym bardziej warto w tym miejscu wskazać ewentualne pola dalszych dociekań.

Jednym z bardziej interesujących, ale również obszernych pól badawczych jest otoczenie archiwów społecznych, budowanie przez nie sieci współpracy, komunikacja społeczna i promocja w archiwach społecznych oraz budowanie ich wizerunku w otoczeniu.

Z tym tematem związana jest kwestia odbiorców działań archiwów społecznych, kto z nich korzysta, gdzie leży granica między twórcą a użytkownikiem. Bardzo ważne jest także pytanie o znaczenie archiwów społecznych. W relacji z tym problemem badawczym pozostaje również zagadnienie wpływów oddolnych inicjatyw dokumentacyjnych na lokalną społeczność i tworzenie się wokół nich wspólnoty.

Bardzo obszernym zagadnieniem jest również opracowanie zasobu przez archiwa społeczne. Co więcej, jest to kwestia wymagająca jak najszybszego podjęcia ze względu na postępującą obecnie profesjonalizację oddolnych archiwów, która związana jest m.in. z wprowadzaniem przez nie do użycia Otwartego Systemu Archiwizacji Ośrodka KARTA, co może zaowocować zatarciem oryginalnych rozwiązań stworzonych przez poszczególne archiwa[8]. Ponadto jest to problem badawczy wymagający szerokiego spojrzenia kontekstowego na działania, historię i specyfikę zasobów poszczególnych archiwów.

Ciekawym zagadnieniem mogą być również badania dynamiczne, tj. takie, które porównują dane na temat jednego archiwum społecznego zebrane

[7] Interesujące postulaty badawcze postawił również w jednej z ostatnich publikacji Tomasz Czarnota: tamże, s. 104–105.

[8] Tamże, s. 105.

w dwóch różnych okresach, dzięki czemu można zaobserwować jego zmiany na przestrzeni czasu i wpisać je w szerszy kontekst (np. polityki państwa wobec archiwów społecznych, klimatu wokół dokumentowania przeszłości, ruchu archiwów społecznych).

Fakt, iż niniejszy projekt nie ma charakteru praktycznego nie oznacza, że badania archiwów społecznych mające cel praktyczny są niepotrzebne lub niemożliwe – jest wręcz przeciwnie. Idąc tropem działań podejmowanych już przez Ośrodek KARTA, warto w przyszłości stworzyć np. model wspierania archiwów społecznych, szczegółowy podręcznik dla praktyków oddolnej archiwistyki czy rekomendacje dla profesjonalnych archiwistów, dotyczące współpracy z niezależnymi archiwami.

Ważnym, a nieporuszonym w niniejszym studium zagadnieniem są archiwa społeczne funkcjonujące w małych miejscowościach i na wsiach. Z całą pewnością będą one miały inny charakter niż te, które działają w dużych miastach. Podobnie interesujące, choć dużo trudniejsze w badaniu (a przede wszystkim „namierzeniu") są archiwa niesformalizowane, niedotowane, małe i niewidoczne w Internecie, a także „zwrócone do wewnątrz" – działające w małej społeczności i na jej korzyść, niezainteresowane wychodzeniem na zewnątrz i upublicznianiem informacji o sobie i swoich zasobach.

Ogromnie ważne jest spojrzenie na zjawisko oddolnego dokumentowania w szerszym niż narodowy kontekście, co wymaga studiów porównawczych nad archiwami społecznymi z różnych krajów. W przypadku Europy szczególnie interesujące, poza Wielką Brytanią (mającą już spory dorobek publikacyjny w tym temacie), mogą być kraje Półwyspu Iberyjskiego, kraje bałtyckie oraz bałkańskie (te ostatnie zwłaszcza w kontekście rozpadu Jugosławii oraz skomplikowanych kwestii religijnych i narodowych). Z pewnością w następnych latach takie studia powstaną, wymaga to jednak nawiązania kontaktów naukowych z badaczami zagranicznymi. Problemem w takich badaniach będzie jednak nie tylko bariera językowa, ale przede wszystkim mający ogromne znaczenie szeroki kontekst historyczny i społeczny; jego rozpoznanie będzie największym wyzwaniem w kontekście ponadnarodowych studiów porównawczych archiwów społecznych.

Bibliografia

Źródła

II Kongres Archiwów Społecznych, 2017, https://archiwa.org/ii-kongres-archiw%C3%B3w-spo%C5%82ecznych [dostęp: 11.05.2019].

III edycja konferencji „Przyszłość pamięci", 2019, http://sap.archiwapomorskie.pl/2019/02/11/iii-edycja-konferencji-przyszlosc-pamieci/ [dostęp: 11.07.2019].

III Kongres Archiwów Społecznych, 2019, https://archiwa.org/iii-kongres-archiw%C3%B3w-spo%C5%82ecznych [dostęp: 11.07.2019].

Archiwa Społeczne. Jak powstają i działają? [animacja], 2015, https://vimeo.com/146626067 [dostęp: 15.08.2017].

Archiwistyka społeczna w 14 miastach w Polsce!, 2018, https://archiwa.org/artykuly/archiwistyka-spo%C5%82eczna-w-14-miastach-w-polsce [dostęp: 11.07.2019].

Baza archiwów społecznych [Ośrodka KARTA], 2019, https://archiwa.org/archives [dostęp: 11.07.2019].

Bibliografia [archiwistyki społecznej], 2019, https://archiwa.org/content/bibliografia [dostęp: 11.07.2019].

Cykl warsztatów „Gdańsk i jego mieszkańcy w archiwaliach", 2019, http://sap.archiwapomorskie.pl/2019/05/20/cykl-warsztatow-gdansk-i-jego-mieszkancy-w-archiwaliach/ [dostęp: 11.07.2019].

Czym jest OSA: Otwarty System Archiwizacji, 2019, https://osa.archiwa.org/czym-jest-osa [dostęp: 11.07.2019].

Dotacje NDAP, 2019, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap [dostęp: 11.07.2019].

Gdański Oddział SAP zaprasza na szkolenie dla Archiwów Społecznych, 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/2016/02/16/gdanski-oddzial-sap-zaprasza-na-szkolenie-dla-archiwow-spolecznych/ [dostęp: 14.08.2017].

Gdańskie historie, 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/06/07/gdanskie-historie/ [dostęp: 14.08.2017].

Historia mówiona. Jak nagrywać relacje biograficzne audio? Instruktaż dla osób nagrywających [animacja], 2015, https://vimeo.com/146764823 [dostęp: 15.08.2017].

Karta Zasad Archiwów Społecznych, http://archiwa.org/as_karta_zasad.php [dostęp: 29.06.2017].

Konferencja „Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: funkcjonowanie, zabezpieczanie zbiorów i ich udostępnianie", 19.11.2016 r. Program, 2016, http://www.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/program-FAP.pdf [dostęp: 14.08.2017].

Konferencja „Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: rola archiwotwórcza i perspektywy wsparcia", 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/10/31/konferencja-przyszlosc-pamieci-archiwa-spoleczne-na-pomorzu-rola-archiwotworcza-i-perspektywy-wsparcia/ [dostęp: 11.07.2019].

Konkurs „Wspieranie działań archiwalnych 2018", 2018, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap/konkurs-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2018%E2%80%9D [dostęp: 11.07.2019].

Konkurs „Wspieranie działań archiwalnych 2018. Nabór II", 2018, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,--projekty,-dotacje/dotacje-ndap/konkurs-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2018-nab%C3%B3r-ii%E2%80%9D [dostęp: 11.07.2019].

Konkurs „Wspieranie działań archiwalnych 2019", 2019, https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/wsp%C3%B3%C5%82praca,-projekty,-dotacje/dotacje-ndap/konkurs-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2019%E2%80%9D [dostęp: 11.07.2019].

Konkurs na realizację zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016. Część II" – ogłoszenie wyników, 2016, https://www.archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/4363-konkurs-na-realizacj%C4%99-zadania-publicznego-%E2%80%9Ewspieranie-dzia%C5%82a%C5%84-archiwalnych-2016-cz%C4%99%C5%9B%C4%87-ii-og%C5%82oszenie-wynik%C3%B3w [dostęp: 12.08.2017].

Lista nadesłanych projektów w ramach otwartego konkursu ofert na realizację zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016", które nie spełniają kryteriów formalnych, 2016, https://www.archiwa.gov.pl/files/konkurs_lista_projektow_odrzuconych.pdf [dostęp: 12.08.2017].

Lista najczęściej popełnianych błędów formalnych w składanych ofertach, 2018, https://www.archiwa.gov.pl/files/lista_bledow(1).pdf [dostęp: 11.07.2019].

MAXQDA, https://www.maxqda.com/ [dostęp: 11.01.2018].

O programie [Otwarty System Archiwizacji], http://archiwa.org/osa.php [dostęp: 14.08.2017].

Oferta organizacji pozarządowej [Fundacji Ośrodka KARTA] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy", dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

Oferta organizacji pozarządowej [SAP Oddział Gdańsk] realizacji zadania publicznego „Wspieranie działań archiwalnych 2016". „Ekspertyza sytuacji archiwów społecznych w województwie pomorskim", dokument otrzymany od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach dostępu do informacji publicznej, 2016, Archiwum prywatne MWD.

Ośrodek KARTA zaprasza na szkolenia dla archiwów społecznych!, 2018, https://archiwa.org/artykuly/o%C5%9Brodek-karta-zaprasza-na-szkolenia-dla-archiw%C3%B3w-spo%C5%82ecznych [dostęp: 11.07.2019].

[Otwarty System Archiwizacji] Archiwa, 2019, https://osa.archiwa.org/archiwa [dostęp: 11.07.2019].

Pomorskie archiwa społeczne. W służbie historii, 28.09.2016 r. [zaproszenie na konferencję], 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/09/zaproszenie-i-program-konferencji.pdf.

Posiedzenie Komisji Kultury i Środków Przekazu (nr 16) w dniu 14-06-2016 [stenogram], 2016, http://www.senat.gov.pl/prace/komisje-senackie/przebieg,6573,1.html [dostęp: 12.08.2017].

Przyszłość pamięci. Archiwa społeczne na Pomorzu: funkcjonowanie, zabezpieczanie zbiorów i ich udostępnianie, 19.11.2016 r. [zaproszenie na konferencję], 2016, http://www.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/zaproszenie-FAP.pdf [dostęp: 14.08.2017].

Relacja z I Kongresu Archiwów Społecznych, 24 października 2015, Warszawa 2015, http://archiwa.org/as_kongres.php?menu2=Kongres [dostęp: 15.08.2017].

Sieć Archiwów Społecznych, http://archiwa.org/as_siec.php [dostęp: 29.06.2017].

Stanowisko [Senackiej Komisji Kultury i Środków Przekazu] na temat sytuacji archiwów, Warszawa 2016, http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k9/komisje/2016/kksp/stanowiska/stanowiskoarch.pdf [dostęp: 14.08.2017].

Szkolenia internetowe dla archiwistów społecznych, 2019, https://archiwa.org/szkolenia [dostęp: 11.07.2019].

Szkolenie we współpracy z Oddziałem Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, 2016, http://archiwa.org/as_aktualnosci.php?str=9&aktualnosc=197#aktywna [dostęp: 14.08.2017].

Warsztaty archiwalne dla gdańskich archiwistów społecznych, prywatnych i rodzinnych, 2018, http://sap.archiwapomorskie.pl/2018/10/29/warsztaty-archiwalne-dla-gdanskich-archiwistow-spolecznych-prywatnych-i-rodzinnych/ [dostęp: 11.07.2019].

Wniosek [Fundacji Ośrodka KARTA] o dofinansowanie zadania w ramach Programu Archiwistyka Społeczna. „Archiwa społeczne w Polsce: ewidencja, edukacja, promocja", dokument otrzymany od Narodowego Instytutu Audiowizualnego w ramach dostępu do informacji publicznej, 2012, Archiwum prywatne MWD.

Wyniki konkursu „Wspieranie działań archiwalnych 2016", 2016, https://www.archiwa.gov.pl/pl/2-uncategorised/812-wyniki [dostęp: 12.08.2017].

Zakończenie projektu „Gdańskie historie", 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/10/31/zakonczenie-projektu-gdanskie-historie/ [dostęp: 11.07.2019].

Zapraszamy na warsztaty archiwalne [pt. „Ewidencjonowanie zbiorów"], 2017, http://sap.archiwapomorskie.pl/2017/06/21/zapraszamy-na-warsztaty-archiwalne/ [dostęp: 14.08.2017].

„Zarchiwizuj swoją historię" – spotkanie w Ośrodku KARTA, 2018, https://archiwa.org/artykuly/%E2%80%9Ezarchiwizuj-swoj%C4%85-histori-%C4%99%E2%80%9D-%E2%80%93-spotkanie-w-o%C5%9Brodku-karta [dostęp: 11.07.2019].

Opracowania

Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studenta, red. M. Makowska, Warszawa 2013.

Angrosino M., *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2010.

Archives in the Service of People – People in the Service of Archives. Proceedings of the Alma Mater Europaea 4th International Scientific Conference: All About People: Society and Science for Integrated Care of People, red. B. Filej, Maribor 2016, http://almamater.si/upload/userfiles/files/zborniki%20konf%202016/Konferenca_zbornik_arhivisti_WEB.pdf [dostęp: 07.07.2017].

Archiwa – Kancelarie – Zbiory, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń 2008.

Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/Archiwa_organizacji_pozarzadowych.pdf [dostęp: 28.07.2017].

Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_w_Polsce.Stan_obecny_i_perspektywy.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Archiwa społeczne. Modele współpracy z państwem, red. K. Ziętal, Warszawa 2015, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa%20spoleczne.%20Modele%20wspolpracy%20z%20panstwem.pdf [dostęp: 14.08.2017].

Archiwistyka społeczna, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_podrecznik.pdf [dostęp: 28.07.2017].

Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, https://archiwa.org/sites/default/files/files/archiwistyka-spoleczna-diagnoza-i-wyzwania.pdf [dostęp: 22.02.2018].

Arkhivy Rossii i Pol'shi: istoriya, problemy i perspektivy razvitiya = Archiwa Rosji i Polski: historia, problemy i perspektywy rozwoju, red. L. Mazur, J. Łosowski, Jekaterynburg 2013.

Badania jakościowe, t. 2: *Metody i narzędzia*, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012.

Barriault M., Sheffield R., *Note from the guest editors*, „Archivaria", nr 68, 2009, s. 119–121.

Bednarowska Z., *Desk research – wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych,* Marketing i Rynek, nr 7, 2015, s. 18–26, http://www.marketingirynek.pl/files/1276809751/file/mir_7_2015_bednarowska.pdf [dostęp: 09.01.2018].

Bieliński J., Iwińska K., Rosińska-Kordasiewicz A., *Analiza danych jakościowych przy użyciu programów komputerowych*, „ASK – Społeczeństwo, badania, metody", nr 16, 2007, s. 89–114.

Bunn J., *Grounded Theory: A Straightforward and Complicated Exposition*, [w:] *Research in the Archival Multiverse,* red. A. J. Gilliland, S. McKemmish, A. J. Lau, Clayton 2017, s. 516–536.

CADG: Community archives impact study. Case study No. 1: The Ark Youth & Community Project, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_The_Ark_Youth__Community_Project.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 1: The Ark Youth & Community Project, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_The_Ark_Youth__Community_Project.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 2: My Brighton & Hove, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_My_Brighton___Hove_1.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 3: Eastside Community Heritage, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Eastside_CH_final_May_07_rev.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 4: Keswick Historical Society Archives Group, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Keswick_HA_final_rev_07_51.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 5: Northamptonshire Black History Project and Northamptonshire Black History Association, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Northants_BHP___A_final.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 6: House Scouts/North Devon on Disk, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study.House_Scouts_NDoD.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 7: WISEArchive, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Wise_Archive.pdf [dostęp: 17.08.2017].

CADG: Community archives impact study. Case study No. 8: Community archives in Cambridgeshire, 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/Community_Archives_Case_Study_Cambridgeshire.pdf [dostęp: 17.08.2017].

Caswell M., *Seeing Yourself in History: Community Archives and the Fight Against Symbolic Annihilation*, „Public Historian", nr 4 (36), 2014, s. 26–37.

Caswell M., *Toward a survivor-centered approach to records documenting human rights abuse: lessons from community archives*, „Archival Science", nr 3–4, 2014, s. 307–322.

Chomczyński P., *Triangulacja*, [w:] *Słownik socjologii jakościowej*, red. K. Konecki, P. Chomczyński, Warszawa 2012, s. 308–310.

Chorążyczewski W., *Archiwa społeczne jako fenomen kulturowy* [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce,* red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 9–22.

Chorążyczewski W., *Zasada proweniencji w polskiej myśli archiwalnej do roku 1939*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 2: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 101–137.

Ciesielska M., Wolanik Boström K., Öhlander M., *Obserwacja*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2: *Metody i narzędzia*, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 41–67.

Cisek S., *Metoda delficka w badaniach nauki o informacji i bibliotekoznawstwa w XXI w.*, 2009, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi5jJn46OLVAhXIIJoKHQWjDt4QFghYMAg&url=http%3A%2F%2Fskryba.inib.uj.edu.pl%2F~cisek%2Fmetodologia%2520nauk%252012_13%2FMetoda%2520delficka.doc&usg=AFQjCNHDfUpfqXazJbGkIFqATWxayiaBug [dostęp: 19.08.2017].

Cołbecka M., *Metody badawcze w archiwistyce*, „Archiwista Polski", nr 2 (82), 2016, s. 29–43.

Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage. Research collaboration: a framework for discussion, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/AHRC_Community_archives_Framework_Research_Agreement.pdf [dostęp: 17.08.2017].

Cooper D., *House proud: an ethnography of the BC Gay and Lesbian Archives*, „Archival Science", nr 3, 2016, s. 261–288.

Creswell J. W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, tłum. J. Gilewicz, Kraków 2013.

Creswell J. W., *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Approaches*, Thousand Oaks 2007.

Czakon W., *Łabędzie Poppera – case studies w badaniach nauk o zarządzaniu*, http://www.wojciechczakon.com/pub/labedzie-poppera-case-studies-w-badaniach-nauk-o-zarzadz.pdf [dostęp: 20.11.2017].

Czarnota T., *Archiwistyka społeczna w nauce i dydaktyce uniwersyteckiej oraz zmiany w nauce zachodzące pod jej wpływem w latach 2005–16*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 94–120.

Czarnota T., *Komu są potrzebne społeczne archiwa?*, „Archiwista Polski", nr 4 (64), 2011, s. 15–33.

Czarnota T., *O archiwach społecznych i ich znaczeniu dla polskiego dziedzictwa narodowego oraz tożsamości lokalnej*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 5 (7), 2014, s. 125–143, http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/AKZ/article/view/AKZ.2014.005/5720 [dostęp: 12.08.2017].

Czarnota T., *O archiwistyce społecznej i jej możliwych drogach rozwoju*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 5: *Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2017, s. 225–242.

Czarnota T., *Oddziaływanie państwa na niepaństwowy zasób archiwalny w Polsce – od teorii do praktyki*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny", nr XIII, 2016, s. 291–308.

Czarnota T., *Opis na poziomie dokumentu praktykowany w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 56–62.

Czarnota T., *Opis na poziomie jednostki archiwalnej praktykowany w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 53–55.

Czarnota T., *Problemy polskich archiwów społecznych za granicą*, [w:] *Arkhivy Rossii i Pol'shi: istoriya, problemy i perspektivy razvitiya = Archiwa Rosji i Polski: historia, problemy i perspektywy rozwoju*, red. L. Mazur, J. Łosowski, Jekaterynburg 2013, s. 145–160, http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19625/1/arp-2013-11.pdf [dostęp: 28.07.2017].

Czarnota T., *Rozwiązania stosowane w zakresie opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 34–52.

Dadej I., *Geneza i działalność archiwów ruchów społecznych w Niemczech*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Dadej_portal_ost.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Darke P., Shanks G., Broadbent M., *Successfully completing case study research: combining rigour, relevance and pragmatism*, „Information Systems Journal", nr 4, 1998, s. 273–289.

Definicja archiwum społecznego, http://archiwa.org/as_definicja.php [dostęp: 28.07.2017].

Eisenhardt K. M., *Building Theories from Case Study Research*, „Academy of Management Review", nr 4, 1989, s. 532–550.

Encyclopedia of Archival Science, red. L. Duranti, P. C. Franks, Lanham 2015.

Engaging with Records and Archives. Histories and Theories, red. F. Foscarini, H. MacNeil, B. Mak, G. Oliver, London 2016.

Flinn A., Alexander B., *„Humanizing an inevitability political craft". Introduction to the special issue on archiving activism and activist archiving*, „Archival Science", nr 4, 2015, s. 329–335.

Flinn A., *Archival Activism. Independent and Community-led Archives, Radical Public History and the Heritage Professions*, „InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies", nr 7 (2), 2011.

Flinn A., *Community archives*, [w:] *Encyclopedia of Archival Science*, red. L. Duranti, P. C. Franks, Lanham 2015, s. 145–148.

Flinn A., *Community Histories, Community Archives. Some Opportunities and Challenges*, „Journal of the Society of Archivists", nr 2, 2007, s. 151–176.

Flinn A., Stevens M., Shepherd E., *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*, „Archival Science", nr 1–2, 2009, s. 71–86.

Flyvbjerg B., *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, „Qualitative Inquiry", nr 2, 2006, s. 219–245, http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1077800405284363 [dostęp: 07.08.2017].

Gilliland A., Flinn A., *Community archives. What are we really talking about*, 2013, http://www.ccnr.infotech.monash.edu.au/assets/docs/prato2013_papers/gilliland_flinn_keynote.pdf [dostęp: 19.07.2017].

Gilliland A., McKemmish S., *Building an Infrastructure for Archival Research*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 149–197.

Gilliland A., McKemmish S., *The role of participatory archives in furthering human rights, reconciliation and recovery*, „Atlanti", nr 1, 2014, s. 79–88, http://www.iias-trieste-maribor.eu/fileadmin/atti/2014/Gilliland.pdf [dostęp: 07.07.2017].

Giziński P., *Przegląd pomorskich archiwów społecznych – podsumowanie projektu gdańskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, Gdańsk 2016, http://sap.archiwapomorskie.pl/wp-content/uploads/2016/11/raport-z-archiwistyki-spolecznej.pdf [dostęp: 17.08.2016].

Gluza Z., *Archiwa społeczne*, „Karta", nr 36, 2002, s. 140–142.

Gluza Z., *Dekada przed archiwistyką społeczną*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, s. 18–22.

Gluza Z., *Odkrycie KARTY. Niezależna strategia pamięci*, Warszawa 2012.

Gołembiowski M., *Wprowadzenie do informacji naukowej dla archiwistów*, Toruń 1991.

Gracy K. F., *Documenting Communities of Practice: Making the Case for Archival Ethnography*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 335–365.

Grygier T., *Współczesne zadania dokumentacyjne archiwów (II)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", nr 41, 1980, s. 5–51.

Guba E. G., Lincoln Y. S., *Competing Paradigms in Qualitative Research*, [w:] *Handbook of Qualitative Research*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Thousand Oaks 1994, s. 105–117.

Gudkova S., *Wywiad w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2: *Metody i narzędzia*, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 111–129.

Handbook of Qualitative Research, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Thousand Oaks 1994.

Herba A., *Działalność dokumentacyjna Ośrodka „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów" w Sejnach*, „Archeion", nr 114, 2013, s. 95–106.

Hornowska E., Brzezińska A., Kaliszewska-Czeremska K., Appelt K., Rawecka J., Bujacz A., *Paradoksalny efekt triangulacji?*, „Edukacja", nr 4 (120), 2012, s. 72–83.

Jabłońska A., *Tak zwane archiwa społeczne w Archiwum Państwowym w Szczecinie*, „Szczeciński Informator Archiwalny", nr 21, 2012, s. 153–173.

Jemielniak D., *Wprowadzenie: Różnorodność metod i narzędzi w badaniach jakościowych*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2: *Metody i narzędzia*, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. IX–XVII.

Jóźwik A., Martini N., *Realia funkcjonowania archiwów społecznych i czynniki sprzyjające ich rozwojowi*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 62–75.

Juszczyk S., *Badania jakościowe w naukach społecznych: szkice metodologiczne*, Katowice 2013.

Ketelaar E., *Archival Turns and Returns*, [w:] *Research in the Archival Multiverse,* red. A.J. Gilliland, S. McKemmish, A. J. Lau, Clayton 2017, s. 228–268.

Kołodziejska E., *System OSA w analizie porównawczej do systemu ZoSIA*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 89–102.

Kołodziejska E., *Zaplecze infrastrukturalne archiwistyki społecznej*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 19–26.

Kostera M., *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Warszawa, 2013.

Kowal B., *Archiwum Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 89–106.

Kudelka A., *Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej (CATL) [zaproszenie do współpracy]*, 2012, http://karta.org.pl/pdf/orginal/13427019853607.pdf [dostęp: 25.08.2017].

Kudosz M., Maciąg A., *Archiwa społeczne w Polsce. Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2014 r. przez Ośrodek KARTA*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/badanie2014archiwspoleczne.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Kudosz M., *Zagrożone zbiory archiwalne w organizacjach pozarządowych*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 76–93.

Kvale S., *InterViews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*, przekł. i red. S. Zabielski, Białystok 2004.

Kvale S., *Prowadzenie wywiadów*, tłum. A. Dziuban, Warszawa 2010.

Latimer J., *What is a community archive? Definition of a community archive used on this site*, 2016, http://www.communityarchives.org.uk/content/about/what-is-a-community-archive [dostęp: 26.08.2017].

Lian Z., Oliver G., *Sustainability of independent community archives in China: a case study*, „Archival Science", nr 18, 2018, s. 313–332.

Lipka M., *Archiwum Wschodnie Ośrodka KARTA – problemy gromadzenia i opracowywania zbiorów oraz ich udostępnianie i popularyzacja*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 77–82.

Listening to the Past, Speaking to the Future. Report of the Archives Task Force, London 2004, http://www.ceice.gva.es/documents/163449496/163453359/ArchivesTaskForce.pdf/58e8d636-af87-4588-ae48-e7f2f4ce6f66 [dostęp: 19.07.2017].

Makowska M., Boguszewski R., *Analiza danych zastanych – zagadnienia wstępne*, [w:] *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studenta*, red. M. Makowska, Warszawa 2013, s. 9–31.

Melon M., *Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Fundacji Ośrodka KARTA*, „Przegląd Archiwalny IPN", nr 7, 2014, s. 11–16.

Metody badań jakościowych, t. 1, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, tłum. K. Podemski, Warszawa 2009.

Michałowska J., *Archiwum społeczne w organizacji pozarządowej – sytuacja obecna i szanse rozwoju na podstawie działalności Archiwum Ośrodka KARTA*, [w:]

Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 71–75.

Minczykowska K., *Społeczne ośrodki dokumentacji dziejów konspiracji 1939–1945 w Polsce*, „Archiwista Polski", nr 2 (30), 2003, s. 39–50.

Mokrović N., *Community archives in Croatia*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/NikolaMokrovic.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Muszyński A., *Rola wykazu akt w kształtowaniu narastającego zasobu aktowego*, „Archeion", nr 60, 1974, s. 23–44.

Nawrocki S., *Zagadnienie metod badawczych i metodologii w archiwistyce*, „Archeion", nr 69, 1979, s. 21–38.

Newman J., *Sustaining community archives*, „Aplis," nr 24 (1), 2011, s. 37–45.

Newman J. M., *Sustaining community archives. A thesis submitted to the Victoria University of Wellington in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts*, praca magisterska, http://researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/1398/thesis.pdf?sequence=1 [dostęp: 07.07.2017].

Niedbalski J., *CAQDAS – oprogramowanie do komputerowego wspomagania analizy danych jakościowych. Historia, ewolucja i przyszłość*, „Przegląd Socjologiczny", nr 1 (62), 2013, s. 153–166.

Norgrove K., Mirchandani S., Goddard J., *Community Archives Landscape Research. A report for MLA and CADG*, 2008, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20111013140017/https://research.mla.gov.uk/evidence/view-publication.php?pubid=950 [dostęp: 10.07.2017].

Nowak S., *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1965.

Oliver G., *Investigating Information Culture: A Comparative Case Study Research Design and Methods*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 287–314.

Orkan-Łęcka A., *Triangulacja*, http://ozkultura.pl/wpis/1631/3 [dostęp: 10.01.2018].

Otwarty System Archiwizacji OSA: Podręcznik użytkownika, 2016, https://pl.wikibooks.org/wiki/Otwarty_System_Archiwizacji_OSA:_Podr%C4%99cznik_u%C5%BCytkownika [dostęp: 14.08.2017].

Piasek W., *„Nowa archiwistyka" – w stronę kulturowej teorii archiwum i archiwaliów*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwane*, t. 4: *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 11–24.

Polski słownik archiwalny, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.

Raport ewaluacyjny projektu Stabilizacja archiwistyki społecznej w Polsce dla Fundacji Ośrodek Karta, Warszawa 2016, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/raport%20ewaluacyjny%20projektu%20Karta.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Research in the Archival Multiverse, red. A. J. Gilliland, S. McKemmish, A. J. Lau, Clayton 2017.

Robótka H., *Wprowadzenie do archiwistyki*, Toruń 2002.

Rosa A., *Archiwa między historią i pamięcią. Antropologizowanie archiwistyki*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 2, 2008, s. 99–127.

Rozwój archiwistyki społecznej, Warszawa 2018, https://archiwa.org/sites/default/files/broszura.pdf.

Ryszewski B., *Archiwistyka: przedmiot, zakres, podział*, Warszawa–Poznań 1972.

Ryszewski B., *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985.

Saldaña J., *The coding manual for qualitative researchers*, London 2009.

Shankar K., *Recordkeeping in the Production of Scientific Knowledge: An Ethnographic Study*, „Archival Science", nr 3–4, 2004, s. 367–382.

Sheffield R., *The Emergence, Development and Survival of Four Lesbian and Gay Archives*, praca doktorska złożona na Uniwersytecie w Toronto, Toronto 2015, https://static1.squarespace.com/static/54831c63e4b091ba6b17bffb/t/58debcde37c5817ed33f04a0/1490992379613/Sheffield_Rebecka_Taves_201511_PhD_thesis.pdf [dostęp: 11.07.2018].

Silverman D., *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, K. T. Konecki, Warszawa 2012.

Słownik socjologii jakościowej, red. K. Konecki, P. Chomczyński, Warszawa 2012.

Sobczak A., Kudosz M., *Charakterystyka archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 6–18.

Sobczak A., Ziętal K., *Kwestie dyskusyjne – problem kopii w archiwach społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 63–65.

Sołtysiak G., *Z doświadczeń pracy w Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL*, „Archeion", nr 114, 2013, s. 77–82.

Spradley J. P., *Participant Observation*, New York 1980.

Stake R. E., *Jakościowe studium przypadku*, [w:] *Metody badań jakościowych*, t. 1, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, tłum. K. Podemski, Warszawa 2009, s. 623–654.

Stake R. E., *Multiple Case Study Analysis*, New York 2006.

Stake R. E., *The art of case study research*, Thousand Oaks 2010.

Stevens M., *[Community archives and identities: chosen methodology]*, 2008, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/briefing_paper_-_methodology.pdf [dostęp: 17.08.2017].

Stevens M., Flinn A., Shepherd E., *Activists in the archives: making history in a diverse society. A summary of the report of the AHRC project 'Community Archives and Identities: Documenting and Sustaining Community Heritage'*, 2009, http://www.ucl.ac.uk/dis/icarus/projects/community-archives/tab-box/UCL_community_archives_report_-_summary.doc [dostęp: 22.02.2018].

Stępniak W., *Część zasobu narodowego*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, s. 14–17.

Strumińska-Kutra M., Koładkiewicz I., *Studium przypadku*, [w:] *Badania jakościowe*, t. 2: *Metody i narzędzia*, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 1–40.

Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2005.

Szumiło M., *Zbiory Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL i ich znaczenie w badaniach nad historią Polski Ludowej*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 107–116.

Świderek K., *Źródła danych zastanych*, [w:] *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studenta*, red. M. Makowska, Warszawa 2013, s. 32–54.

Tai J., Zavala J. et al., *Summoning the Ghosts: Records as Agents in Community Archives*, „Journal of Contemporary Archival Studies", nr 6, art. 18, 2019, https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol6/iss1/18.

The impact of community archives. Summary of independent research commissioned by the Community Archives Development Group (CADG), 2007, http://www.communityarchives.org.uk/wp-content/uploads/2014/05/CADG_-__PRINT_version.doc [dostęp: 11.08.2017].

Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 2: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011.

Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4: *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014.

Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 5: *Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2017.

Vukliš V., Gilliland A., *Archival activism. Emerging forms, local applications*, [w:] *Archives in the Service of People – People in the Service of Archives. Proceedings of the Alma Mater Europaea 4th International Scientific Conference: All About People: Society and Science for Integrated Care of People*, red. B. Filej, Maribor 2016, s. 14–25, http://almamater.si/upload/userfiles/files/zborniki%20konf%202016/Konferenca_zbornik_arhivisti_WEB.pdf [dostęp: 07.07.2017].

Wakimoto D., *Queer Community Archives in California since 1950*, praca doktorska, https://eprints.qut.edu.au/53189/1/Diana_Wakimoto_Thesis.pdf [dostęp: 07.07.2017].

Wakimoto D. K., Bruce C., Partridge H., *Archivist as activist: lessons from three queer community archives in California*, „Archival Science", nr 4, 2013, s. 293–316.

Welland S., *The role, impact and development of community archives in New Zealand. A research paper*, 2015, https://repository.openpolytechnic.ac.nz/bitstream/handle/11072/1752/The%20role,%20impact%20and%20development%20of%20community%20archives%20in%20New%20Zealand.pdf?sequence=3 [dostęp: 07.07.2017].

What is LGBTQ?, https://gaycenter.org/about/lgbtq/#questioning [dostęp: 7.07.2019].

Wilkowski M., *Historia, pamięć, emancypacja. Archiwa społeczne w krajach anglosaskich*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Wilkowski_portal.pdf [dostęp: 07.07.2017].

Wiśniewska M., *Archiwum jako miejsce pamięci*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", nr 4 (6), 2013, s. 137–148.

Wiśniewska M., *Archiwum społeczne – archiwum emocji*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwane*, t. 4: *Nowa archiwistyka. Archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 77–86.

Wiśniewska M., *Badanie archiwów społecznych metodą wielokrotnego studium przypadku – metodologia*, „Archiwista Polski", nr 1 (81), 2016, s. 39–53.

Wiśniewska M., *Digital community archives – selected examples*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", nr 6 (8), 2015, s. 221–236.

Wiśniewska M., *Działalność edukacyjna archiwów społecznych*, Warszawa 2014, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Wisniewska_portal_ost.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Wiśniewska M., *Funkcje archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce*, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Lublin–Warszawa 2015, s. 63–69.

Wiśniewska M., *History of community archiving in Poland*, [w:] *Engaging with Records and Archives. Histories and Theories*, red. F. Foscarini, H. MacNeil, B. Mak, G. Oliver, London 2016, s. 195–209.

Wiśniewska M., *Postmodernizm a archiwa społeczne*, „Archiwista Polski", nr 70, 2013, s. 25–29.

Wiśniewska-Drewniak M., [recenzja] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy, red. K. Ziętal, Fundacja Ośrodka KARTA, Warszawa 2016, ss. 103*, „Archeion", t. 118, 2017, s. 517–525.

Wiśniewska-Drewniak M., *Badania archiwów społecznych: w poszukiwaniu „lokalnych archiwistyk"*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 5: *Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2017, s. 243–261.

Wiśniewska-Drewniak M., *Badanie zarządzania dokumentacją z użyciem metod empirycznych badań jakościowych*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka. Biblioteka Zarządcy Dokumentacji*, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 77–93.

Wiśniewska-Drewniak M., *II Kongres Archiwów Społecznych*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 8 (10), 2017, s. 193–204.

Wiśniewska-Drewniak M., *Miastograf – Cyfrowe Archiwum Łodzian – szkic raportu z badania pilotażowego*, https://repozytorium.umk.pl/handle/item/3945 [dostęp: 22.09.2017].

Wiśniewska-Drewniak M., *Terenowe badanie archiwów społecznych – refleksje z podróży po pograniczach*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwane*, t. 6: *Pogranicza archiwistyki*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa [w druku].

Wiśniewska-Drewniak M., *Wpływ projektowego finansowania na działalność archiwów społecznych jako możliwy problem badawczy*, „Zarządzanie w Kulturze", nr 3, 2018, s. 273–286, DOI: http://dx.doi.org/10.4467/20843976 ZK.18.018.9472.

Yin R. K., *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*, tłum. J. Gilewicz, Kraków 2015.

Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016.

Ziętal K., *Archiwa społeczne w Polsce – prezentacja i analiza wyników badań*, [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 14–32.

Ziętal K., *Archiwa społeczne w Polsce*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwane*, t. 4: *Nowa archiwistyka. Archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 71–76.

Ziętal K., *Jak biblioteka staje się archiwum społecznym*, „Biuletyn eBIB", nr 3 (139), 2013, s. 1–5, http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/60 [dostęp: 28.07.2017].

Ziętal K., *KARTA i archiwa społeczne*, „Biuletyn eBIB", nr 6 (151), 2014, s. 1–6, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Ebib%20KASia%20Zietal.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Ziętal K., *Narzędzia do opracowania zbiorów dotychczas stosowane przez archiwa społeczne*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 31–33.

Ziętal K., *Opracowanie zbiorów archiwów społecznych [uwagi wstępne]*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 27–30.

Ziętal K., *Postulaty i dobre praktyki dotyczące metodyki opracowywania zbiorów archiwów społecznych*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 66–69.

Ziętal K., *System informacji o zasobie archiwów społecznych. Pilotażowe wdrożenia programu Otwarty System Archiwizacji*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 79–88.

Ziętal K., *Ustanowienie AS-ów*, „Karta", nr 75, 2013, s. 138–142, http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/katarzynazietal.pdf [dostęp: 15.08.2017].

Ziętal K., *Wstęp*, [w:] *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, red. K. Ziętal, Warszawa 2016, s. 3–5.

Ziętal K., *Wstęp*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, s. 7–13.

Żywulski Ł., *Archiwum społeczne a lokalna społeczność w Raszynie*, „Biuletyn eBIB", nr 6 (151), 2014, http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/279/441 [dostęp: 07.07.2017].